

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FARŞA - TÜRKÇE LGAT

GENCİNEİ GÜFTAR
FERHENGİ ZİYA

1

FARŞA - TÜRKE

LÜGAT

GENCİNEİ GÜFTAR
FERHENGİ ZİYA

â - çeşme

FARŞA-TÜRKÇE LÛGAT GENCİNEİ GÜFTAR FERHENGİ ZİYA

Yazan :
ZİYA ŞOKÜN

DEVLET KİTAPLARI

FARŞA - TÛRKÇE LÛGAT

کتابخانه
چینه

فرهنگ ضیا

ÖN SÖZ

32 sene önce Üniversiteden başlayarak Galatasaray ve Darüşşafaka'-da bugünkü tâbir ile Farsça öğretmenliği ettim. Bu tatlı dilden o kadar zevk aldım ki, bende Farsçadan Türkçeye bir lûgat yazmak isteği belirdi. Fakat eserimi meydana getirmek için birçok güçlüklerle karşılaştım. Başlangıçta me hazlarım tamam değildi. Uzak memleketlerden tedarik etmek için zorluklara uğradım. Senelerden beri aradığım ve ancak son zamanlarda ele geçirerek istifade etmekte olduğum (Ferhengi Reşîdî) ile (Baharî Acem) i 1937 de Paris'e seyahatim sırasında İran'ın yüksek ediplerinden (Mirzâ Muhammet hanı Kazvini) nin kütüphanelerinde görmüştüm. Halbuki bir müellifin müracaat edeceği kitaplar göz önünde olmadıkça vaziyeti bir kat daha güçleşir. Vaktiyle açılmasıyla kapanması bir olan kitabevlerindeki memurlar, eserime epeyce yardım etmişlerse de günlerce tetkiki icabeden metinleri çalışma odamda toplayamadığım gibi iğreti olarak alma kolaylığına da kavuşamadığımdan yıllarca kütüphane kütüphane dolaştım. Lûgatleri inceledim.

İstanbulda mevcut lûgatler iki kısımdır. Bir kısmı Farsçadan Farsçaya, bir kısmı Farsçadan Türkçeye.

Bunların başlıcaları şunlardır :

Farsçadan Farsçaya lûgatler

Müellif	Kitabın adı	Tarih
Şemsi Fehri	Mi'yari Cemali	754
İbrahim Kıvamı Fârûkî	Şerefname	782
Muhammedi Dehlevî	Edatülfudela	812
Mahmut	Ferhengi Mahmudi	916
İbrahim	Ferhengi İbrahîmi	1008
Muhammet Kasım (Sürûri)	Mecmeulfürs	1005
Mîr Cemalüttin Hüseyn İncuyi		
Şirazi	Ferhengi Cehangiri	1017
Muhammet Hüseyn ibni Halefi		
Tebrizî	Bürhanı Kâtî'	1062
Abdürreşîdi Hüseyni	Ferhengi Reşîdi	1094
	Şemsüllüga	1219

Müellif	Kitabın adı	Tarih
Haydarşâh	Heftkulzüm	1230
Muhammet Gıyasüddîn	Gıyasüllüga	1242
Muhammet Kerim	Bürhanı Cami	1260
Hidayet	Ferhengi Nâsirî	1286
Seyyit Muhammet Ali	Ferhengi Nizam	1346

Farsçadan Farsçaya ıstılahlar

Vâreste	Mustalahatı Şuarâ	1152
Bahâr	Bahârı Acem	1180
Muhammet Cilerûdî	Camiuttemsil	1051
Ali Ârzû	Siracı Hidayet	1147
Huseyn Şah	Hazinetülemsâl	

Farsçadan Türkçeye lûgatler

Lutfullahı Halîmî	Bahrülgarâip	
»	Sihahulfürs	872
»	Uknûmî Acem	
Hasan İbni Hüseyin	Şamilüllüga	Fatih zamanında
Şeyh Mahmut	Miftahullüga	897
Rüstem	Vesiletülmekasıt	903
Nimetullah	Nimetullah	947
Mustafa	Camiulfürs	Kanunî devrinde
Muhammet	Deşişe	988
Abdülkâdir	Şehname lûgati	1067
Hasan	Ferhengi Şuuri	1093
Muhteşem	Muzhirülüşkâl	1111
Ahmet	Akselereb	1117
Asım	Tıbyânî Nâfi	1212
İzzet Paşa	Kamûsu Fârisi	1330

Yalnız ıstılahlar

Mirek Muhammet	Nevâdirülemsâl	1040
Riyazî Muhammet	Düstürülamel	1016
Hüsâmi	Tuhfetülemsâl	1082
İbrahim Halis	Mecmeulemsâl	1143

“ Lûtfullahı Halîmî ,

Lûtfullahı Halîmî Farsçayı en iyi bilen lûgat sahiplerinin başında gelir. Onu me hazları arasında sayan “ Mecmeulfürs, , sahibi Muhammet Sûrurî Kâşânî ile “ Nasîrî, , nin “ Mecmeulfürs, , ve “ Ferhengi Cihangîrî, , ye tercih ettiği “ Ferhengi Reşîdî, , de bile “ Halîmî, , den nakiller vardır.

“ Bahrûlgarâip, , Halîmî'nin geniş ölçüde Farsçadan Türkçeye manzum lûgatiyle Farsça manzum aruz, muamma, mecaz, istiare, şiir sanatları, gramer ve sair bahislerden ibaret olup okuyanların ricası üzerine yine kendi tarafından tercüme ve izah edilmiş, lûgatler hece harfleri sırasınca dizilmiştir. Manzum lûgat kısmından yalnız mastarlar Enderun Kütüphanesinin 1898 numarasında, büyük bir kısım da Süleymaniye kütüphanesinin 871 numarasındadır. 19 büyük kıta isimlere dairdir. Yalnız yedinci kıta tercii bend tarzında olup yüz beş beyitlidir. Dil Kurumunca taranılması gereken asıl budur.

FERHENGİ ZİYA

Durmaksızın yıllarca emek vererek on sekiz bin lûgati bir araya toplayan, Farsçadan Türkçeye yazılmış bir lûgattir ki 35 sene önce yazıp bastırdığım (Gencinei Güftar) adlı küçük gramer ve seçme eserler bunun başlığı demek olduğundan yine o adı taşımaktadır. İçinde geçen lûgatlerin, ne mânada ve nerelerde kullanıldıklarını göstermek için lûgat kitaplarından aldığım manzum misallerle eski ve yeni değerli İran şairlerinin taradığım divanlarından seçtiğim ve hepsini dilimize çevirdiğim beyitlerin sayısı ise on bini aşmıştır.

Kıymetli Maarif Vekilimizin Üniversite Şark Dilleri Öğretimi için lûgatimi uygun görmesi benim için bir şereftir. Yurdumuzun Üniversite gençlerini ilgilendirir. <https://arantey.org>

Ferhengi Ziya'daki kısaltmalar

Kitapların adı		Şairin adı	
Edatülfudalâ	Edât	Ebûishâkî Şîrâzî	Büşhak
Bürhanı katı'	Bürhan	Kemâli İsfahânî	Kemâl
Bürhanı Cami'	Cami'	Kemâli Hucendî	Hucendî
Şemsüllüga	Şems	Husrevî Dehlevî	Dehlevî
Gıyaşüllüga	Gıyaş	Şemsi Fehrî	Fehrî
Heftkulzüm	Kulzüm	Nâsırî Husrev	Nasır
Ferhengi Cihangirî	Cihangirî		
„ Reşidî	Reşidî		
„ Nasırî	Nasırî		
„ Nizam	Nizam		

Oraya bak	(ba.)
Kinaye	(k.)
Muhaffefi	(muh.)
İsmi fail muhaffefi vasfı terkibi	(isfa. muh. vas.)
Arapça	(ar.)
Konuşma	(ko.)

Bir kısım arap harflerinin Ferhengi Ziya'daki şekilleri

ا	ك	ق	ع	ع	ط	ط	س	س	ذ	ح	ح	ث
h	g	ķ	ġ	ġ	z	t	z̄	ş	z	h	h	s

Huvab Huviş gibi kelimeler Farsçada (u) ile (â) arasında bir hareke ile okunur.

بسم الله الرحمن الرحيم

(â) = gelmek mas-tarından emrihazır

تاچند به پس روی به پیش
مولانا

Ne vakte kadar geri gideceksin ileri gel. (Mevlâna)

Bu kelimenin باز baz, ber, der gibi kelimelerle birlikte birtakım mânalara geldiği yerlerinde görülecektir.

(âb) = Su ş parlaklık ş letafet ş taravet ş şeref ve itibar

پیش رخسار عرقاقتو مہر تاب نیست
چشمہ خورشیدرا گرتاب هست این آب نیست
نظامی

Terlemiş yanağının yanında ayın parıltısı yoktur. Güneşin parıltısı varsa da bu kadar letafeti yoktur. (Nizami)

نماند قوت آذر ز صولت آذر
نماند آب ریاحین ز صدمت آبان

جمال الدین

Âzerin saldırmamasından ateşin tesiri, âbânın çarpmasından fesleğenin taraveti kalmadı.

(Cemalüddin)

(ba.) = (âzer ve âbân)

چشم گریان کایت چون طفل خرد
کم خور آن نازنا که نان آب تو برد

مولانا

Sana küçük çocuk gibi ağlayıcı göz lâzım; o ekmeği az ye; cünkü ekmek, yani çok yemek senin şeref ve itibarını giderdi.

(Mevlâna)

Ş tarz, âdet, yol

باز ابر پرده از هر سوی سر بری کند
میوه را در هر چمن بر آب دیگر می کند
خسرو

Kara bulut her taraftan başgösteriyor, yeşilliği her tarafta başka tarzda yetiştiriyor [*].

(Husrev)

هر بخ در هر چمن بر آب دیگر می رود
خسرو

Her güzel her çimende başka türlü geziyor

(Husrev)

Ş Ağustos ayı

بسوزد یشب خرمن ماه را
سموم نبویب تودر ماه آب

آثیر الدین

Senin sam yeline benziyen korkun ağustosta geceleyin aym halesini yakar. (Esrüddin)

Ferhengi Nâsırı sahibi, Horasan şairlerinin âb ile Ceyhun nehrini muradettiklerini ve bu mânâ yeni olup lûgat erbabının iltifat etmediklerini Enverînin şu şiirinden çıkararak söylüyor.

سواد نظم مرا گریود برآب گذر
کنند فخر رشیدی و صابر و معق
انوری

*Benim nazmımın yazısı yani
manzum eserlerim Horasandan
Ceyhun tarafına geçerse* رشیدی
ادب، *Reşidî'i Semerkandî*, سرقتدی
Edip Şâbiri Tirmizî, صابر ترمذی
Am'aki Buḥarî; şairler
sırasında benim gibi bir şairin
çıkmuş olmasıyla öğünürler.

(Enverî)

Civa mânasına da gelir *Ş* Utan-
gaçtan, su gibi mutedil ve
düzgün giden şeyden, cevahir-
den, menevişli kılıçtan kinaye
olur.

آبِ آبِستنی (*âbîâbîstenî*) (*k.*) meni *ş*
nebatatın yetişip büyümesine
sebebolan su ve yağmur.

آب آتش رنگ، آب آتش زای، آب آتش ساء، آب
آشناک، آب آتش نغای، آب آتشین، آب آذر آسا.
آب آرزوئی، آب شنگرفی

*âbî ateşrenk, âbîateş zây, âbî
ateşsa, âbî ateşnâk, âbî ateşnû-
may, âbî ateşin, âbî azerâsa,
âbî ergavanî, âbî şengerfî*

Ateş renkli su, ateş doğuran su,
ateş gibi su, ateşli su, ateş gös-
teren su, ateşli su, ateş gibi su,
erguvan renkli su, zincifre renkli
su (*k.*) şarap ile kanlı göz yaşı

ز ناک الفسردہ تر از باد سرگردان ترم صائب
علاج درد من از آب آتش رنگ می آید
صائب

*Sâib! Topraktan daha donuk,
rûzgârdan daha başı dönücü-
yüm. Benim derdime çare şa-
raptan gelir.* (*Şâib*)

گر باده می نگیرم بر من مگر جان
من خون خورم نه باده من غم کشم نه ساغر
زان آب آذر آسا زانسان همی هراسم
کز آب سلاک گزیده شیر سیاه از آذر
خاقانی

*Şarap içmiyorsam bana itiraz
etme, ben kan içerim, şarap
değil; ben gam çekerim kadeh
değil, kudurmuş olan, sudan;
kara aslan, ateşten nasıl kor-
karsa şaraptan öyle korkarım.*
(*Hâkânî*)

دست و لب در چشمه آتش بشو چون آفتاب
بعد از آن خود را بقلب آب آتشناک زن
صائب

*Elini ve dudağını güneş gibi ateş
çeşmesinde yıka, ondan sonra
kendini şarabın içine at. (Şatb)*

آبِ آبِ آتش زده (*âbî âteşzede*) ateşe
vurulmuş su (*k.*) hararetili göz yaşı.

آبِ آبِ آتش شد (*âb âteş şüd*) = su
ateş oldu (*k.*) durgun olan şey
harekete geldi.

آباد (*âbâd*) = mamur, şen

جز ویرانه غم جانکدر مرغ دلم
چند از آن نیست که در منزل آباد رود
جایی

*Gönlüm kuşu keder virane-
sinden başka tarafta yerleşmez.
Baykuş bayındır yere gidenler-
den değildir* (*Câmi*)

Ş Aferin ve tahsin.

در چاره آن عروس دلشاد
آباد بر آن سه گنجت آباد
نظامی

*O gönlü ferahlı gelinin cilvesi-
ni beğenene aferin.* (*Nizâmî*)

روز از درشادی و شرایست
آباد برانکه او خرابست
امیر معزی

Gündüz ferahlanmağa ve şarap içmeğe yaraşır. Tahsin o kimseye ki bitkin sarhoştur. (Emir Müzzî)
Ş Kâbei muazzama

فرستاد پس گردگار از بهشت
بدست سروش خجسته مرشت
زیاقوت یک پاره اهل قام
درخشان بدان خانه آباد نام
- امدی

Sonra, Cenabıhak aslı mübarek meleğin eliyle cennetten âbâd namındaki o beyti muazzama lâl renkli parlak bir yakut parçası gönderdi. (Esedi)

Ş Sahra : şemsâbâd, harabâbâd gibi tâbirlerde çokluk ve mahallilik bu mânadan alınmıştır.

گر اهل معرفت دل در آخرت بندی
نه در خرابه دنیا که محنت آبادست
سعدی

Eğer marifet ehli isen ahirete gönül bağlarsın; mihnetâbât-olan dünya harabesine değil. Sa'di

دل که هرگز ندیده ام شادش
شاید او خوانده ام غم آیدش
شاعر

Hiçbir vakit ferahlı görmediğim gönlüme gam ocağı dersem yeridir. Şa'ir

Kadim Farslıların itikadınca kendilerine en evvel gelen peygamberdir; (Mihâbâd) da derler; ümmetine (Âbâdiyan), kitabına (Desatir) denilir.

Güzel ve hoş, beğenilmiş.

« اکنون بیا شاد آمدی خندان و آباد آمدی مولانا

Şimdi gel; şad ve handân geldin; hoş geldin. (Mevlâna)

آبادان (âbâdan) = bayındır, şen.

خانه آبادان درون باید، نه بیرون زرنگار
مرد عارف اندرونرا گو برون ویرانه باش
سعدی

Evin içerisi bayındır olmalı; dışarısı yıldızlı değil. Kalbi uyanık olan kimsenin görünüşü viran oluversin. Sa'di

نخست آن که همه اهل عقل متفقد
که بی وجود تو عالم نباشد آبادان
کمال

İlk olarak şunu söyleyeyim ki sen var olmadıkça âlemin bayındır olmayacağında bütün akıl sahipleri müttefiktirler. (Kemal)

آبادانیدن (âbâdanîden) = bayındır etmek, şenlendirmek. Ş öğmek ve beğenmek.

آبار (âbâr) = yanmış kurşun; kimyada evveli kibriti üsrüp denilen cisim. Âmar ve âvar gibi hesap defteri mânasına da gelir. (آبارگیر) : Muhasebeci.

آبافت (âbâft) = Bir nevi kalm ve kuvvetli kumaş.

آبان (âban) = Şemsî senenin sekizinci ayı.

گرچه در غریب زبانی شکسته خاطر
ز آتش خاطر بآبان ضیمران آورده ام
خاقانی

*Her ne kadar gurbette saygı, ka-
zanamadığıma üzülyorsam da
ateşli karihamdan sonbaharda
fesleğen meydana getirmişim.*

(Hâkânî)

(Âbanmân) da derler.

«آب انگور پیارید که آبانماهست
منوچهری»

Şarap getiriniz ki âbanmâhtır.
(Minûçihri)

Her Şemsî ayın onuncu günü:
Şemsî ayların birinci gününden
nihayetine kadar olan günlerin
maddei mahsusalarında beyan
olunacakları veçhile Farsçada
ayrı ayrı isimleri vardır. Çünkü
Eski İran takviminde ay, haf-
taya bölünmüş değildi. Bun-
lardan on ikisinin ismi, içinde
bulundukları on iki ayın isimle-
riyle bir olduğundan, o günler
eski ateşe tapan İranlılarca mu-
kaddes sayılıp ziyafetler tertip
ve bayram edilirdi.

آبان ماهست و روز آبان
خرم کردن باب روز جان
مسعود

Âban ayı ve âban günüdür.
*Şarapla ruhu tazeliyecek za-
mandır.* (Mes'ud)

İranın ateşe tapanlarına göre
demir madeni üzerine memur
itikadedilen meleğin ismi olup
bu aya ve güne ait işleri idare
eder sayılırdı.

آبانگاه (âbangâh) = Ferververdi-
nin onuncu günü ferverdin (ba.)

آبانماه (âbanmâh) = aban (ba.)

آب از جگر بخشیدن (âb' ezciger
bağşiden) = ciğerden su ba-
ğışlamak (k.) kendi malından
ihsan etmek.

آب از دهن گل چیدن (âb ezde-
beni gül çiden) = (k.) sevgili,
söz söylemek ş gülden çiğ dam-
lamak.

آب از سر گذشتن (âb' ezser gü-
zeştten) = Su baştan geçmek (k.)
iş işten geçmek, tehlikeye uğ-
ramak.

«من دست و پا کاب از سر گذشت
سعدی»

Çabalama ; çünkü iş işten geçti.
(Sa'di)

غش دریای بی پایان و مارادستگیری نیست
گذشت آب از مرت سلمان چه پای دست و پای زن
سلمان

*Onun gamı nihayetsiz bir de-
nizdir. Bizim de elimizden tutan
yoktur. Selman ! tehlike görün-
dü, ne duruyorsun, çalış, çabala.*
(Selman)

آب انگور (âbı engür) = üzüm
suyu; şarap.

آب بادہ رَمک (âbî bâde reng) =
(k.) Kanlı göz yaşı.

آب باران (âbî bâran) = Kâbil ci-
varında lâtif bir mevki.

اگرچه جای خوش کابل آب بارانست
بهشت روی زمین خواجہ مہ یارانست
شاعر

Her ne kadar Âbîbâran Kâbilin
güzel bir mevki ise de huvacei
seyaran yeryüzünün cennetidir.
(Şa'ir)

Huvaceiseyaran (ba.) خواجہ مہ یاران

آب بدست کسی رِیختن (âb' bedes-
ti kesî rîhten) = (k.) Bir kim-
seye hizmet etmek.

بیازاهد کہ در ساعہ شرابی هست زندان
کہ کوثر آب نتواند بدست تانک او ریزد
سلیم

Sofu; gel, kadehte rintlerin
bir şarabı var ki Keuser onun
asmasının eline su dökemez:
ona hizmetkâr olamaz. (Selim)

بدین تری کہ دارد شمع مهتاب
نیارد ریختن بردست من آب
نظای

Ay bu kadar güzelliğiyle benim
elime su dökemez. (Nizâmî)

Âb bepâyî kesi rîhten) de denir.

در حاشا یکم خاطر دیدم
صد لطف نہان از لگمش فهمیدم
چون طاس زدیده ریختن آب پاش
جون فوطہ بگرد کرش گردیدم
بافر

Hamamda onu istediğim gibi
gördüm. Bakışından gizli yüz

lütuf sezdim. Gözümde ayağına
tas gibi su döktüm: hizmet et-
tim. Peştamal gibi belinin etra-
fına dolandım. (Bağır)

باغبان مہا نمی ریزد بپای تانک آب
دختری دارد کہ عئل و هوش از سر می برد
مخلص

Bağcı asmaya beyhude hizmet
etmiyor; asmanın bir kızı var-
dır ki insanın aklını başından
alır. (Mahlis)

Şarabın bir adı da دختر (duğ-
ter) teriz) dir.

آب بر آتش ریختن، آب بر آتش زدن
(âb' ber âteş rîhten âb' ber
âteş zeden = Ateş üstüne su
dökmek, vurmak (k.) karışıklığı
teskin etmek.

آبی بر آتش ما هیچ کس نزد
هر چند پیش محرم و بیگانه سوختیم
فغانی

Her ne kadar yakınımız ve ya-
bancımız yanında yanıp yakıl-
dıksa da hiçbirisi ıstırabımızı
dindirmedi. (Figânî)

ساقی سیمت چه خسی، خیز
آب شا، بر آتش غم، ریز
بوسه بر کنار ساغر نه
پس بگردان شراب زهر آمیز
سعدی

Gümüş tenli sâki! ne yatıyor-
sun? kalk neşe suyunu gam
ateşine dök. Kadehin kenarını
öp sonra zehirli şarabı dolaştır.
(Sa'dî)

آب بر آینه ریختن، زدن
(âb' ber
âyîne rîhten, zeden) = Ayna
üstüne su dökmek, su vurmak:

Sefere gidecek kimsenin selâmetle avdet etmesi için ayna üstüne birkaç yeşil yaprak koyup üzerine su dökmek âdetmiş.

دیده و آتو کرم از اشله چوروفی زرم
درفقای سفری آب بر آینه زند
نظام

Sen yanımdan ayrılalı ağlayıp duruyorum nitekim yolcunun arkasından aynaya su serperler.

(Nizâm)

Şair gözü aynaya, göz yaşını suya benzetmiştir. (گریستن آینه) چشم تر کردن آینه), (آیه اندی), (آینه از دی), (آینه ezpey dâšten), (آینه از دی ezpey rihten) de bu mânâyadır.

آبِ بَرْدَه (âbî bürrende) = Hazmettirici, sindirici su.

آبِ بَرُویِ کار آوَزَدَن (âb' beruyi kâr averden) (k.) İşe şeref, imtiyaz vermek ş murada erdirmek.

تا چند خون دل خورم، کوساقی چاندوردم
زین آتشین می آورد ، آبی بروی کار خود
جای

Ne vakte kadar yüreğimin kanını içeyim: kederleneyim can besliyen sâkim nerede? şu ateşin şarap ile beni dileğime kavuştursun.

(Câmi)

آبِ زکرم بروی کار آوردی
و ز موج فراخ بکنار آوردی
جای

Kereminle beni muradıma eritirdin, ayrılık dalgasından selâmet kıyısına getirdin. (Câmi)

خاک خجندرا که ز شیراز کم نهید
آرد برورگار تو آبی بروی کار
خجندی

Şirazdan aşağı saydıkları Hocend toprağı senin zamanında yücelir. (Hocendi)

آبِ بَرِیْمَانِ بَسْتَن (âb' berisman besten) = Suyu iple bağlamak (k.) olamayacak şeyler arkasından koşmak.

بطول فکر نتوان جمع کردن مال دنیا را
چرا بیسوده باید آبرا باریمان بستن
علاص

Uzun düşünceler ile dünya malını toplamak mümkün değildir. haksız yere olmayacak şeylerle niçin uğraşmalı. (Muhlis)

آبِ بَرِین (âb berin) = Nehir kenarlarında altı oyuk yere denir ki oradan su fışkırır ve sızar.

آبِ بَزِیْرِ هِشْتَن (âb' bezîr hiştan) = Alta su salıvermek (k.) aldatmak, hile etmek.

بجای تخسید عقاب دلیر
که آبی توان هشتن او را زیر
نظامی

Cesur karakuş aldatılacak yerde uyumaz. (Nizâmî)

آبِ بَسْتَه (âbî beste) = Donmuş su, buz, dolu (k.) şişe ve billûr.

آتش تر بر آب بسته فکن
یکره از باده گردد غم بنشان
خاقانی

*Şarabı kadehe dök. Hele bir ke-
re şarap ile keder tozunu ya-
tıştır.* (Hakani)

آب بقا (âbî beka) = Âbî hayat (ba.)

آب بُن (Âbî. bün) = Eski ceviz ağaçlarından çıkarılan yapışkan bir madde.

آب بی لجام (âbî bîlcam) (k.) İkbâl ve saadet.

می کنند کار شراب تلخ آب بی لجام
این سخن از مسقط ارباب دولت روشنت
صاحب

*İkbâl ve saadet acı şarabın te-
sirini gösterir. Bu hakikat yük-
sek mevkiekilerin sarhoşça ha-
reketleriyle anlaşılır.* (Şaîp)

آب بی لجام خوردن (âbî bîlcam
horden) = Dizginsiz su iç-
mek (k.) hür ve serbest olmak,
kendi fikrine göre hareket et-
mek, kimseye muhtacolmamak.
(âbî bîlcam خوردن), (âbî bîlcam خوردن)
bî efsâr horden) de denilir.

همیشه تافرس بدلگام اطلق چرخ
خورد ز چشمه خورشید آب بی لجام
بدی

*Feleğin hırçın beyaz atı güne-
şin çeşmesinden serbestçe su iç-
tikçe yani felek güneşten ay-
dınlandıkça.* (Bedîi)

آب پُشت (âbî püşt) = Meni (ar.)
nutfe ş murdar ilik.

آب پیکران (âb' peykeran) Lâtif
suratlılar (k.) yıldızlar.

آب تابه (âbtabe) = Su ısıtılacak kab
ş bahçe sulanacak kova.

آب تاختن (âb'tâhten) = İşemek.

ز قلب آن چنان سوی دشمن بخت
که از هول او شیراز آب تاخت
رودکی

*Ordunun ortasından düşman ta-
rafına öyle hücum etti ki erkek
aslan onun korkusundan işedi.*
(Rodekî)

آب تبرستان (âbî teberistan) =
Taberistan yahut Mazenderan
denilen bir dağ tepesinde bir
pınardır. Gûya bir kimse o suya
hitaben dur, diye bağırırsa du-
rur; ak derse akarmış.

همچو آب تبرستان شده اشک دیده
جریان و سکون با سخن یار شود
ابوالمعالی

*Göz yaşı Taberistan pınarına
döndü. Akması ve durması yâ-
rin emriyledir.* (Ebûlma'âni)

آب تبریه (Âbî teberiyye) = Suri-
yede Taberiye isimindeki kasa-
bada bir pınar olup gûya bu-
nün da suyu yedi sene akar,
yedi sene kesilirmiş. (Bugün
kireç taşlı arazide tesadûf edi-
len mütekatti «voklüz» kaynak-
lardan olması ihtimali vardır).

آبِ تلخ (âbı telh) = Acı su (k.)
 şarap ş Âşıkın göz yaşı. (تلخ آشفه تلخ
 Eşki telh), (گلآب تلخ) (Gülâbı telh)
 de derler.

بدین الفسانه شرطست اشک و اندن
 گلآبی تلخ پر شیرین فشاندن
 نظامی

Bu vakaya ağlamak, Şirin'in vefatına acı bir gül suyu yani göz yaşı dökmek lâzımdır.

(Nizâmî)

آبِ تین (âbitin, abtin) = Feridun'un babası.

« قائل ضحاک کیست جز پسر آبتین »
 خاقانی

Dahhakın katili Feridundan başka kimdir? (Hakânî)

خودیم از آن می که جز او نیست یادگار
 مارا ز روزگار نیاکان آبتین
 قاتانی

O şaraptan içtik ki Abti'nin ecdadı zamanından bize başka yadigâr kalmamıştır. (Kadnî)

آبِ جامه (âbcâme) = Su içmeğe mahsus kablar.

زهرم لطف آبجامه اوست
 کعبه اهل فضل خامه اوست
 سنائی

Onun kadehi lûtuף zemzemi, kalemi, fazilet sahiplerinin kıblesidir. (Senâî)

آبِ جاویدان (âbı câvidan) = Abı hayat (ba.).

سرپیر مضمون رنگین نعمت الوان ماست
 معنی تر در حقیقت آب جاویدان ماست
 ناپیر

Bütün rengin mazmunlar bizim türlü türlü nimetlerimizdir. Terü taze mâna hakikatte bizim âbı hayatımızdır. (Te'sir)

آبِ چرا (âb çera) = Kahvaltı.

آبِ چین (âb' çin) = Ölü havlusu.

ندارم بمرک آبچین و کفن
 فردوسی

Öldüğüm zaman havlu ve kefenim yoktur (Firdevsî)

«Âbçin mutlak havludur. Cihan-girinin zannı gibi ölüye mahsus değildir. O kullanıldığı yere bakarak öyle zannetmiştir».

(Reşidî)

آبِ حرام (âbı haram) = (k.) Şarap ş dünya devleti ş meni.

ز چشم مردیش آب حیا رفته است بی شبهه
 هر آنکو مادوش آب حرامی دوشمک دارد
 فوقی یزدی

Anasının karnında "gayri meşru," meni bulunan kimsenin mertlik gözünden utanma suyu silinmiştir. (Feuķî-i Yazdî)

آبِ حَسْرَت (âbı hasret) = (k.) İştıyak göz yaşı, ümitsizlik göz yaşı.

دردهان غنچه از لعل تو آب حسرتست
 لیک پندارد مردم قطره شبنم دور
 هلالی

Goncanın ağzında senin lâlin-den iştıyak, göz yaşı vardır; fakat halk, üzerinde çiğ damlası var sanırlar. (Hılalî)

آب حیات، آب حیوان، آب خضر

(âbî hayat, âbî hayvan, âbî hîz'r) = Yeri bilinmiyen bir pınardır. Ondan içen uzun ömre yahut sonsuz yaşayışa kavuşmuş. Edebiyat lisanında sâf ve lâtif sözle şaraptan, güzel-lerin ağız ve dudaklarından, tasavvuf ehli nazarında hakiki aşk ve ilmi ledünniden kinayedir.

ای آب حیات مضمحل و دلربا تو
مگذار که بوسد لب ساغر لب تو
خیام

*Ey dudağında abıhayat gizlenen!
Kadeh kenarının; dudağını öp-
mesine müsaade etme. (Hayyam)*

درد کا که تو سرغیب مضمحل
دولفظ تو آب خضر مدغم
کمال

*Senin kaleminde sırrı gayp giz-
lidir. İlmi ledünni senin söz-
nün içindedir. (Kemal)*

آب خاطر (âbî hâtır) = Fikrin saffeti, düşüncenin temizliği ve sadeliği.

آب خجلت (âbî haclet) = (k.) Utanma teri.

آب خرابات (âbî harabat) = (k.) şarap

آب خست (âb hest) = Bozulmuş, hışırılanmış kavun, karpuz ve sair meyveler.

روی ایشان هست نازیا و کست
زرد و برچین چون ترنج آبخست
علی فرقندی

*Onların yüzü yakışksız ve çir-
kindir. Hışırılanmış turunc gibi
sarı ve buruşuktur (Aliği Ferhadi)*

آب خشک (âbî huşk) = Kuru su (k.) şişe, billûr kadeh, surahi.

باده در جام آگینه گهر
راست چون آب خشک و آتش تر
نظامی

*Mayası elmas olan kadehte şa-
rap, tamamen kuru su ile yaş
ateşin birlikte bulunması gi-
bidir. (Nizâmî)*

سرد شده ساق خیز و آتشی برکن
آب خشک را پیش آور و آتش تر کن
هدایت

*Sâki! hava soğudu. Kalk ve
ateşi yak; şişeyi ortaya koy
şarapla doldur. (Hidayet)*

آب حقه (âbî huft) = Âbıbeste (ba.) § (k.) kılıç.

آبخو، آبخوست (âbhō, âbhōst) = Ada.

گوی که هست مردم چشم چو آبخو
با محو ماهیت که دارد با بخت
عمق

*Gözümün bebeğini ada; yahut
su ile ülfet etmiş balık sanırsın.
(Am'ak)*

آبخوز، آبخوزد، آبخوز (âb-
huver, âbhuver, âbîshu-
ver) = Su içilecek bardak, maşraba.

درغت ای زودسیر خون جگری خورم
نشنه یبز من که دید آبخورش آتشین
حاقای

Ey çabuk giden sevgilim! ayrılığının tasasıyle ciğerimin kanını içiyorum: müteessir oluyorum benden başka maşrabası ateşli olan susuzu kim gördü?
(*Hakani*)

§ İnsan ve sair hayvanların ırmak ve göl kenarında su içecekleri mevzi, savat (ar.) (منهل menhel).

کبک وشاهین بهم آیند سوی آبشخور
کال

Keklik ile şahin savata birlikte gelirler. (*Kemal*)

§ Kısmet, nasip.

خواست دلم تا که بمجد رود
آبخورش جانب میخانه برد
قطران

Gönlüm mesçide kadar gitmek istedi. Kısmeti onu meyhane cihetine götürdü. (*Katran*)

آبخوردش ازین جهان برخاست
حاقای

Onun bu dünyadan kısmeti kesildi. (*Hakani*)

بخت بد تا یکجا می برد آبشخورما
حافظ

Bahtsızlık bakalım nasibimizi nereye kadar götürecektir. (*Hafız*)
(آبخورش)، (آبخور)، (آبخور)

(آبخور)، (آبخور); durmak mânâsına da gelir.

دران خاک یک ماه کرد آبخورد
نظامی

Orada bir ay durdu. (*Nizami*)

بتوران زمین زادی از مادرت
هم آنجا بد آرام و آبخورت
اسدی

Annenden Türkistanda doğdun hem orada kalmış ve yerleşmiş-tin. (*Esedî*)

(آبخور) su içici mânâsına vasfı terkidbidir.

آب حیز (*âb hîz*) = Pek yükselen su dalgası.

اندرون آبخیز، نوح توی
اوحدی

Bu yüksek dalgada Nuh sensin. (*Evhadi*)

§ Azıcık kazmakla su çıkan yer.

آب دادن (*âb dâden*) — su vermek, tavlamak, cilâ vermek.

آب دادم سوزن مرغان با آتشین
تاوانم بی تو چشم از هر دو عالم دوختن
عصمت

Seni görmedikçe her iki âlem-den gözümü dikebilmek yani sarf nazar etmek için kirpiklerim iğnesine ateşli ah ile cilâ verdim (*İsmet*)

آبدار (*âbdâr*) — Parlak, lâtif, sulu, taze. Meyvaya, kılıca, cevahir ve benzerlerine sıfat olur. (میوه آبدار miyvei âbdâr) sulu ve lâtif meyva. (شمشیر آبدار şemşiri âbdâr) suyu iyi verilmiş, menevişli kılıç. (دُر آبدار dūrri âbdâr) parlak inci.

بودم گل آبدار دودست
باد آمد و برگهایش بشکست
نظامی

Elimde taze bir gül vardı; rûzgâr geldi, yapraklarını dökdü. (*Nizami*)

هرچون ملك كسى دىو كنار گورد تنك
كه بوسه بر لب شمشير آبدار دهد
ظهر

*Zağlı kılıcın kenarını öpebilecek
adam mülk ve saltanat gelinini
sımsıkı kucağında tutabilir.*

(Zahîr)

Cemiyet ve şeref sahibi.

« ابرزش آبدار خواهد برد »

سنائی

*Cenabîhak onü cemiyet ve şeref
sahibi edecek.* (Senai)

Ş Hurma lifine benzer bir nevi
nebat.

آبدان

(âbdan) = Göl Ş su kabı:
âhirindeki dan edatı zarftır.

آب باوان جو صفى كردار گاه تشنگى
ماهى آسا هج آب از آبدان كس غور
خاقانى

*Susadığın zaman sedef gibi
yağmur ara; kimisenin kabından
balık gibi su içme: matlubunu
Haktan iste başkasından yar-
dım bekleme.* (Hakani)

Ş Mesane. Türkçesi sidik kavuğu
Ş âbâdan (muḥ.) Âbâdan (ba.)

شانى زآبدانى' عالم كناره كرد

شانى

Şâni, âlemin âbadanlığından
uzaklaştı. (Şâni)

آب درجگر ندارد

(âb' der eiğer
nedared) = Ciğerde su tut-
maz (k.) yoksul, kudretsiz, pe-
rişan.

درجگر گرچه سرا زاننى فقر آب نماند
ليك بخرست كف راد تو پز زاب زلال
ابن عین

*Fakirlik ateşi içinde yanıyor-
sam da senin cömert avucun
tatlı su dolu bir denizdir.*

(İbni Yemin)

بالكه آب درجگرم نيست ، هر شجره
باشد خيال روى توام ميهمان چشم
سلطان

*O kadar yoksulluk ve perişan-
lığım ile her gece senin yüzünün
hayali gözüne misafir olur.*

(Selman)

(آب âb) yerine (آ âh) ile de bu
mânayadır.

(آب âb derciğer daşten)
= varlıklı olmak.

آب درجوى توست (âb' dercūyl
tūst) = su, senin ırmağındadır
(k.) mesutsun ve talihlisin.

آب درجوى داشتن (âb dercūy
daşten) = Irmakta su tutmak
(k.) mesut ve talihli olmak.

هنوزم آب درجوى جوانيست
نظامى

Henüz gençlikle bahtiyarım.

(Nişami)

(آب âb dercūy neman-
den) (k.) = bedbaht olmak.

آب درجشم ندارد (âb' derçeşm ne-
dared) = Gözde su tutmaz (k.)
hayâsız.

آب درجيزى كردن (âb derçizī ker-
den) = Bir şeye su koymak (k.)
hile etmek.

آبِ دَرْدَه‌اَن آمَدَن (**âb derdehan âmeden**) = Ağza su gelmek (k.) ağız sulanmak ve imrenmek.

چو دید طلعت خیم ترش لقای را
نیام تیغ تر آب دردهان آمد
کال

*Ekşi suratlı düşmanın yüzünü
görünce kılıcının kınının ağzı
sulandı. (Kemal)*

آبِ دَرْشَکَر دَاشْتَن (**âb derşeker dâšten**) = (k.) Erimek, zayıflayıp bitmek.

آبِ دَرْهَآوَن سُوْدَن، آبِ دَرْهَآوَن

کُوفْتَن (**ab derhaven sūden, ab der haven kōften**) = Havanda su ezmek, havanda su dövmek (k.) faidesiz işle uğraşmak.

زان چه این را که همی بادچنبر همه بست
زین چه آن را که همی آب بهاون همه سود
بضا

Onun daima hep faidesiz işle meşgul olmasından buna; bunun boyuna hep beyhude işle uğraşmasından ona ne. (Yağmâ)

آبِ دُزْد (**âbı düzd**) = Yeryüzündeki suları aşağı tabakaya doğru akıtan yeraltında gizli bir nevi su yoludur Ş dibinde delikleri bulunan ağız dar bir nevi kaba da denir. Abdüzdek شیرینغه.

آبْدَسْت (**âbdest**) = abdest (ar.) Vuzu' Ş el yıkanacak su Ş ahlâkı temiz sofu Ş eli çabuk iyi san-atkâr.

چنان درکار بودش آبدست
که برآب از لطافت نقش یسئ
نظامی

*İşinde okadar mahirdi ki suya
lâtif nakışlar yapardı. (Nizâmî)*

آبْدَسْتَن، آبْدَسْتَدَن، آبْدَسْدَان (**âb-destan, âbdestdan, âbdesdan**) = İbrik.

طشت زرین و آبدستان خواست بازوی شهریار را بریست
نیش بگرفت و گفت (عزّ علی) این چنین دست را که یاردخست
خاقانی

Altın leğen ve ibrik istedi; padişahın kolunu bağladı; neşteri tuttu ve "Bana ağır geliyor, böyle eli kim incidebilir, dedi. (Hâkânî)

آبِ دُمدَار (**âbı dümdar**) = Güneş, rüzgâr görmiyen sudur ki içilmesi şişkinlik verir (Resîdî Resîdî).

آبْدَنْدَان (**âbdendan**) = Şaşkın, mağlup, âciz.

دشمن با تو اگر نرد عداوت باز
آبدندان تر ازوکس نتوان دید بیاز
انوری

Eğer düşmanın seninle adavet tavlası: oyunu oynarsa ondan daha şaşkın kimse görülemez, oynar. (Enverî/

گرچه گنیم آبدندان دردهان حاسدان
لیله همچون علك روی بوی خوش آبدن
لطیفی

*Her ne kadar hasededenlerin
ağzında düşkün ve itibarsız ol-
dumsa da sakız ağızda çiğ-
nendikçe hoş koku çıktığı gibi
onlar beni ağızlarına aldıkça
güzel kokum yani meziyyetim
meydana çıkar. (Latîfi)*

Terkip halindeki mânası su dış-
li yani dişleri su gibi sallanır
demektir ki, küçük çocuklar ve
ihtiyarlar da aciz nişanesidir ş bir
nevi lâtif armut ve nar ş elma-
siye yahut başka bir nevi tatlı.

چون چنندر نوعی مسکین نمی بیند بخواب
سخت از وی آرزوی آبدندان مضحکست
شغائی

*Zavallı Nev'i pancarı rüyasında
görmezken onun lâtif armut
ve nar yahut elmasiye istemesi
çok gülünçtür [*]. (Şifa'i)*

ş Dişlerin temizliği ve parlaklığı:
Bu mânaya göre banın hareketi
esre olmak lâzım gelir. (وارسته
vareste) zayıf ve nahif mânası-
na da yazmıştır.

زهی بنزد کمال تو نرم شانه سپهر
خمی به بدیش زبان تو آبدندان تیغ
طالب

*Senin kemalinin yanında felek
ne kadar kudretsizdir. Senin*

[*] Bir lûgatte şöyle görülmüştür: Mutlak
tif meyva mânasındır. Yani nezaket ve sulu-
ğundan diş dokunmayan ve çabuk eriyen
r meyvadır. Bundan dolayı saflığı sebe-
yle çabuk aldanmış kimseye (حرفه آبدندان)
derler. irifî ab denden)

*lisanının huzurunda kılıç ne
kadar cılızdır. (Tâlib)*

آب دِهَدِسْت (âbdihidest) = Yük-
sek mevkie şeref veren. (k.)
Cenabı Peygamber ş meclisin
büyüğü.

آبْزُرْفْت (âbzürift) = Hışır-
lanmış, ekşimiş karpuz ve kavun
gibi şeyler: Abpezirüft (*muğ*.)

چون آبدرفت روی زشتش
چندین عفن و ترش چراشد
حکیم طرطری

*Onun çirkin-yüzü hışır karpuz
gibi bu kadar bozuk ve ekşi
niçin oldu. (Hakimi Tarâtî)*

آبْ رَاه، آبْ رَاه (âbrah, abrahe)
Su yolu.

آبْ رَز (âbrez) = Üzüm suyu, şa-
rap. Rez (ba.).

آبْ رَفْتَن، آبْ رَفْتَن (âb reften,
âb rihten) = (k.) Hürmet ve
itibarın gaibolması.

**آبْ رَفْتَه بَجَو آمدن (âbı refte becü-
âmeden)** = Kesilmiş su tekrar
ırmağa gelmek (k.) itibarın av-
det etmesi. Gaybedilen şeyin
tekrar ele geçmesi.

آشته ترسم که منقطع گردد
ورنه باز آید آب رفته بجو
سعدی

*Susamış, korkarım ki susuzluk-
tan ölür. Yoksa kesilmiş su
ırmağa tekrar gelir. (Sa'di)*

با خیال لب و آن عارض نازک در چشم
آب دولت همرا باز بجو آمده بود
خجندی

*O dudağın ve nazik yüzün göz-
deki hayaliyle hepsi tekrar me-
sud olmuşlardı. (Hocendî)*

بجوی رفته باز آورد آبش
وزان شد تازه گلزار جالش
جای

*Onun tazeliğini geri verdiği için
güzelliği gülzarı tazelendi.
(Câmi)*

*آب رُکْنَابَاد (âbı rûknâbad) = Şi-
razda Allahüekber Dağında tath
ve sinirici bir sudur ki, (رکن الدین)
Rüknüddin Dilûmî) nin kur-
muş olduğu teşhizat ile şehre
akar.*

دست از دامن نمی دارد
خاک شیراز و آب رکنآباد
سعدی

*Şiraz toprağı ve Rûknabad su-
yu elini eteğimden çekmiyor:
beni salıvermiyor. (Sa'di)*

آب رَوَان (âbı revan) = Akar su.

بستان عارض نموی آب دیده من
باغی خوشست لیکن آب روان ندارد
عماد

*Onun yüzü güzel bir bahçedir
ama benim göz yaşımla olmadık-
ça akar suyu yok demektir.
(İmad)*

*آب رُو خَرِیدَن (âbrû'hariden) = (k.)
Haysiyeti muhafaza için bir şey*

vermek suretiyle kendini, yüz-
suyu dökmek ıstırabından kur-
tarmak.

فروختم بنیار ره تو ملک جبارا
با بن متاع قلیل آبروی خویش خریدم
علاص

*Cihan mülkünü senin yolunun
tozuna feda ettim. Bu, az meta
mukabîlinde haysiyyetimi kur-
tardım. (Muhlis)*

*آب رُود (âb rûd) = Sümbül ş nilü-
fer çiçeği.*

*آب رُوشَن (âbı rōşen) = Parlak,
duru su ş (k.) itibar.*

چه آب روشن ازین چرخ نیلگون جوم
کمرخ بخون شفق آفتاب می شود
مالب

*Bu lâcivert renkli gökyüzün-
den ne kıymet beklileyim ki,
güneşin yüzünü şafak kaniyle
yıkıyor [*]. (Şa'ib)*

*İtibarı vardır yerinde (آبش روشنست)
Abeş rōşenest) derler.*

*آب رُوی (âbı rūy) = Yüzsuyu (k.)
şeref ve haysiyet. (آب رخ) abı ruh)
da bu mânayadır. Azer (ba.)*

نام افزود و آب و رویم کاست
می نوایی به از مذلت خواست
سعدی

*Ekmeğim arttı, haysiyetim ek-
sildi, Fakirlik, dilenmek zille-
tinden hayırlıdır. (Sa'di)*

[*] Şafak: Güneş doğarken veya battık-
dan sonra ufukta görünen kıızılık.

هر آب روی که اندوختم ز دانش و دین
نشال خاک ره آن نگار خواهم کرد
حافظ

İlim ve dinden kazandığım her şerefi o güzelin yolunun toprağına saçacağım: uğruna vereceğim ş seçkin. (Hafız)

آبِ رُوی آبِ جوی نیست
(âbī rūy, âbī cūy nīat) = Yüzsuyu ırmak suyu değildir: Yüzsuyu dökme.

چند ریزد دیده ما آروی
نیست آب روی مردم آب جوی
خجندی

Bizim gözümüz ne vakte kadar yüzsuyu döksün. İnsanın yüz-suyu ırmak suyu değildir. (Hocendî)

آبریز (âbrīz) = Aptesane, gusül-hane, kullanılmış su dökülecek çukur. Havruz bunun muharrefidir.

ای بدیده لوتهای چرب، خیز
فضله آنرا بین در آبریز
مولانا

Ey yağlı yemekler görmüş kimse ! Kalk, onur fazlasını havruzda gör. (Mevlâna)

İbrik ş koğa. Hamam tası.

دوستی ز آبریز چرخ پر
زانکه اوگه نمی بود که پر
سنائی

Çarhın koğasından dostluğu kes; çünkü o, gâh dolu, gâh boştur. (Sena'î)

İbrik ş abriz muarrebidir.

آبریزان (âbrīzan) = «Tirmah»ın on üçüncü günü: Nuvsırvanın ceddi

«Nevruz Şah» zamanında uzun müddet yağmur yağmadığından kıtlık olmuş, «Tirmah»ın on üçüncü günü yağmağa başlamakla herkes sevinerek birbirlerine su ve gül suyu serpmişler ve bugünü bayram ittihaz etmişlerdir. Acemistanda bu âdet hâlâ cari imiş (ابریزگان abrizgân) da bu mânayadır. (تیرماه tirmah) şemsî senenin beşinci ayı.

آبِ زَدَن (âbzeden) = Su vurmak (k.) yumuşak sözlerle bir kimse-nin öfkesini yatıştırmak, misafiri ağırlamak için kapının önünü yıkamak.

آبِ زَر (âbī zer) = (k.) Altın mah-lülü ş safran suyu ş altın renkli şarap.

آبِ زَن (âbzen) = Bir nevi banyo ş (abşenk, absenc) de derler ş küçük havuz ş (k.) yumuşak ve lâtif sözle hatırı teselli eden kimse ve bu mânadan emrihazır.

آبِ زِنْدَگَنی آبِ زِنْدَگی (âbī zin-değâni âbī zindeğî) = Abı-hayat (ba).

ای رشته بسی توکارهای کردی
بالعل لبش عیش نهایی کردی
از رکف او چراغی کوته عمر
چون غل، باب زندگانی کردی
کمال

Ey iplik ! sen çok mesutsun, onun kırmızı dudağıyla gizlice zevk ettin. Abıhayat ile yıkan-dığın halde onun elinde niçin hayatın kısaldı. (Kemal)

هست بادریای رحمت جویبارش متصل
همجواب زندگی زان نقشه‌هایش حاملواست
صاب

Onun ırmağı rahmet deryasına ulaştığı için nağmeleri abıhayat gibi cana can katar.

(Şa'ib) «Ney hakkında»

آب زِه (**âbzih**) = Su sızıntısı = zihıab.

آب زیرکاه (**âbzirikâh**) = Saman al-tında su (k.) dışından iyi görü-nüp içinden fena olan kimse, mûrai. Bu tabiattaki insana lisa-nımızda samân altından su yürü-tür ve içinden pazarlıklı derler.

بامهان آب زیرکاه میاش
تا تو بی آب زک نکینند
سنائی

Büyüklerle karşı saman altından su yürütmeğe kalkışma ki seni samandan daha hor görmesin-ler. (Send'î)

آبسال (**âbsal**) = Bağ ve bahçe.

همی شیپور باصد آه نالان
بسان بلبل اندر آبسالان
فخرگرگانی

harb borusu bahçelerde öten bül-bül gibi daima ah ve vah ile durmadan inler. (Fahrî Gurgânî)

آبست (**âbest**) = Ağaç kavununun kabuğu ile ekşisi arasındaki kısım = (پیه‌النه pihibaleng) (ar.) (شحم‌الارج şahmülürüc).

آبِست آبِستان آبِستن آبِسته (**âbist, âbistan, âbisten, âbiste**) = gebe.

دود زه گرونج آبستان بود
برجنین اشک‌ساق زندان بود
مولانا

Doğum ağrısı gebeye zahmet ise de yavruya zindandan kur-tulmaktır. (Mevlâna)

آبستی که این همه فرزند زادو کشت
دیگر که چشم دارد ازو مهرمادی
سعدی

“Dünya, bir gebedir ki bu kadar çocuğu doğurdu ve öldürdü; ar-tık ondan analık muhabbetini kim umar. (Sa'dî)

آنکه آبستست شب جز آن نژاد
حیله‌ها و مکرها بادست باد
مولانا

Gece neye gebe ise onu doğurur hileler ve aldatmalar boştur boş. (Mevlâna)

(âbiste) döl yatağı mâna-sına da gelir (ar.) rahim.

آبستا (**âbista**) = Ebista (ba.).

آبِستَنِ فرزند کش (**âbisteni fer-zendküş**) = (k.) Dünya, za-man.

آبِیْسْتَنِ فَرِیَاذْ حَوَانِ (âbisteni feryâd-
huvan) = Ut yahut kopuz
(berbet) (ba.)

آبِیْسْتَه (âbeste) = Nadas edilmiş
tarla § Casus § Yaltaklanıcı.
Abisten (ba.)

آبِیْسْگُونِ (âbesgûn) = Hazer de-
nizi § Abesgûn nehrinin Hazer
denizine kavuştuğu yer § Hazer
denizi boyunca bir kasabacık
§ Hazer denizinde bir ada.

آبِ سَوَارِ (âbsüvar) = Yağmur
yağarken su yüzünde peyda
olan kabarcık (ar.) (حاب habab).

آبِ سِیَاهِ، آبِ سِیَه (âbı siyâh, âbı
siyeh) = Eski şarap § Mürek-
kep.

آبِ سِیَه خورده چنان گشته است
کش چون گریزند پیفتند زدست
«قلمه دائر» خسرو

Mürekkep içmiş öyle sarhoş
olmuş ki elinüen tutmazlarsa
düşecek

«Kaleme dair» (Hüsrev)

Karasu denilen göz hastalığı §
Tufan.

آبِ سِیَرِ (âb seyr) = Yürüyüşü ça-
buk ve düzgün at.

آبِ سِیَه اَرَزْمَنِ بَرِ آمَدَنِ (âbı si-
yeh ez zemin ber âmeden)
= Yerden kara su fışkırmak

ki, çok defa yer sarsıntılarında
olur. Yer yarılıp fena kokulu
ve sulu siyah çamurlar çıkar.
(k.) Büyük hâdise ve tehlikeli iş
zuhur etmek.

آبِ سِیَه از زمین بر آمد
مراك از در آهین در آمد
بارید بباغ مادرگری
وز گلین ماغاند برگی

«لایلاک و فائنه دائر» نظامی

Yerden bir kara su fışkırdı yani
büyük bir hâdise çıktı, ölüm
demir kapıdan girdi. Bizim
bahçemize dolu yağdı ve gülü-
müzden bir yaprak kalmadı.

«Leylânın vefatına dair» (Nizâmî)

آبِ شَارِ (âbşar) = Nehirlerin, çay-
ların yukardan aşağıya dökül-
meleri, çağlayan. Reşidî (آبِ شِیْب)
mânasına yazmıştır.

گاهی سماع سازد بر بانگ عتدلیب
گاهی شراب نوشد در زیر آبشار
سنائی

Gâh bûlbûl sesini işiderek vecde
gelir, gâh çağlayan altında şa-
rap içer. (Şenâ'î)

آبِ شِیْتِ (âbişt) = Gizli § Casus.

آبِ شِیْتْگَاهِ (âbiştgâh) = Gizli yer,
gizlenecek yer ve bu münase-
betle aptesane: Abiştengâh
(muḥ.) abşustengâh (muḥ.) de
olur (ba.).

آبِ شِیْتَنِ (âbišten) = Gizlemek, gizli
tutmak. Bânın üstüniyle de doğ-
rudur.

آبِشْتَنگَاہ (âbîštengâh) = Abîštengâh (ba.)

آبِشْخُور (âbîšhuver) = Abšhuver (ba.)

آبِ شُدَن (âb šūden) = (k.) Eri-
mek - utanmak - parlaklık, şe-
ref ve itibarın gitmesi.

دلیل راه‌شوی طائر خجسته‌ها
که دیده آب شد از شوق خاک آن درگاه
حافظ

*Ey mübarek suratlı kuş! Yol
göster, zira o kapının toprağına
iştiyaktan gözüm eridi, aktı.*
(Hâfız)

چون نشوید باغبان از باغ دست تربیت
آب شد سروچن چون سرو او بالا کشید
صائب

*Bahçıvan bahçeyi terbiye ve
tertipten nasıl vazgeçmesin ;
onun boyu uzayınca çimenin
servisi utandı.* (Şā'ib)

تاگل از شرم رویت آب شود
یکزمان دورکن زچهره نقاب
خسرو

*Bir an için yüzünden örtüyü
kaldır ki gül, yüzünden utan-
dığından erisin.* (Hüsrev)

آبِشْ رُوشَنَسْت (âbeš rūšenest) =
İtibarı vardır, yerinde kullanılır
(İşâb Rūšen) (ba.)

آبِشْتَنگَاہ (âbšustengâh) = Ap-
tesane.

آبِ شِنَاس (âbšinas) = (k.) Deniz
ve kara sularının ahvalini bilen
kimse: birinciye gemi kılavuzu,
ikinciye su yolcu, su mühendisi
tâbir olunur. Kaide ve kanun
bilen.

« پیش عنان تواند آب شناسان مطیع »
سفی

*Senin idarene karşı iş bilenler
boyun eğrerler.* (Seğfî)

آبِ شَنگ (âbî šeng) = Bir nevi
banyo mânasında «âbzen» ile
müşterektir.

آبِ شُوز (âbîšôr) = Tuzlu ve acı su

کس نبیند که تشنگان حجاز
بلب آب شورگرد آیند
سعدی

*Hicaz susuzlarının acı su ke-
narına toplandıklarını kimse
görmez.* (Sa'dî)

آبِ شِیب (âb šib) = Yüksekten
alçağa akacak akıntılı su yolu.
Apşar mânasıdır. (Reşîdî)
Apşarın küçüğüdür ki iki arşın
yahut daha az yükseklikte yer-
den akar. (Nizâm)

آبِ طَرَب (âbî țareb) = (k.)
Şarap.

آبِ صِفَت (âb šifet) = (k.) Çok
menfaatlı Ş Alçakgönüllü.

آبِ عِشْرَت (âbî işret) = (k.)
Şarap.

آبَتْ (âbeft) = Kalın kumaş.
Âbâft (muḥ) (ba).

تن هان خاك گران سپست ارچه كه تو
شاره وآفت كنى كرتنه وهم شلوارش
ناصر

Sen her ne kadar vücuda ince
kumaştan gömlek, kalın kumaş-
tan don yapıyorsan da yine o;
ağır siyah topraktan ibarettir.
(Nâşır)

آبِ فُسْرْدِه (âbî füsürde) = Don-
muş su (k.) Kılıç, hançer Ş Şişe,
billûr.

آبِ قَلْبِ خُودْ خُورْدَن (âbî kalbi
ḥod ḥuverden = (k.) Yüreği-
nin temizliğinden fayda görmek
«ko» (Niẓām).

آبَك (âbek) = Civa. Mu'arrebî
âbıktır.

مس وجودمن شود ازى پسان زر
گوئى كهى چو آبك از اجزای كیمیاست
خجسته

Bakıra benziyen vücuda şa-
raptan altın gibi olur; sanır-
sın ki şarap, civa gibi kimya
cüzlerindendir. (Ḥuceste)

Çocuklarda zuhur eden sivilce-
sulu, su dolu olan şeyler.

آبْكَار (âbkâr) = Sucu, saka-şarap
içen - şarap satan.

درنتق بارگهش روزگار
مآمده کش عیسی و خضر آبکار
خسرو

Onun resmî kabulü gününde İsa,
ziyafet çekici, hızır, sâkadır.
(Hüsrev)

آبِ كَار (âbî kâr) = (k.) Şeref ve
ihtibar, parlaklık.

چهره آذگون ز آذگون شراب آورده
آبکار دلبری از کار آب آورده
پنسا

Yüzündeki ateşli renk, ateş ren-
gindeki şaraptan, dilberliğinin
parlaklığı şarap içmekten ileri-
gelmiştir. (Yağmā)

(Nasırı, âbkâr) ın meni mâna-
sına geldiğini Sena'nın şu şi-
iriyle ispat ediyor:

«آب كارت مبركه گردى پر»
سنائى

Yaradılışının mayasını telef et-
me; zira ihtiyarlarsın.
(Şenâ'î)

آبْكَامِه (âbkâme) = Turşu ve sa-
lata nev'inden bir nevi katık.

هزار شكركه باطلع وشور خود اى چرخ
شيم منتظر شهد و آبكامه خویش
مؤمن

Ey felek! Bin şükür ki kendi
acı ve tuzlumuzla soğulanıp
hısımların ve akrabaların balını ve
katığını beklemeyiz. (Mü'min)
Ekşi hamurdan pişirilip sirkeye
konulan ekmektir ki turşu yeri-
ne kullanılır. (Reşîdî)

آبِ گاه (âb gâb) = Boşbögür & Göl.

آبِ کبود (âbikebūd) = Çin denizi.

آبِ گرد (âbi gird) = Su çevrirtisi = گرداب.

آبِ گردان (âb gerdan) = Büyüklepçe. (Nizâm).

آبِ گردیش (âb gerdiş) = Çabuk yürüyen talimli at.

آبِ گردش مہر کی کز چابی هنگام دمک
نعل سخت او ز خاک نرم ننگیورد غبار
ازرق

Yürük bir at ki koştuğu zaman onun katı nalı yumuşak topraktan toz kaldırmaz. (Ezrekî)
Suyu ve havayı değiştirmek maksadiyle hastanın yer değiştirmesi.

از درت تادم تسلیم بجای نروم
آبِ گردش نکند خسته تو چون گرداب
قدسی

Ölünceye kadar senin kapından bir yere gitmem. Senin aşkının hastası, girdap gibi yer değiştirmez. (Kudsi)

Havanın ve suyun değişmesiyle husule gelen hastalıktan da kinaye olur. Gıyaş, Baharı acemden alarak hususiyle sefer esnasında muhtelif suları içmekten ilerigelen hastalık demiştir ki daha açıktır

در محفل که دارد جام شراب گردش
زاهد نباید اینجا از بیم آب گردش
غی

Şarap kadehinin dolaştığı meclise sofı hastalanmak korkusuyle gelmez. (Gani)

آبِ گردنده (âbi gerdende) = (k.) Felek.

آبِ گزیدن (âb gez şüden) = (ko.) İnsan yahut hayvanın suda çok kalmasından uzuvlarından birinin müteessir olması (Nizâm).

آبِ کش (âbkeş) = Su çeken, suyu bir yerden bir yere götüren & Büyük çanak şeklindeki delikli süzgeç.

آبِ گشاده (âbi güşāde) = Açılmış su (k.) şarap. Beyaz şaraba rakıya da derler.

زر بهای می چوسیم مکن گرم
آنش بسته باد آب گشاده
خاقانی

Altını gümüş renkli şarap için yitirme ; kırmızı altını beyaz şaraba verme. (Hākānî)

آبِ کُمه (âbküme) = Çin denizinde bir nevi balıktan hâsil olan kül renginde, kalın ve fena kokulu bir sudur, kırık âzayı tedavide kullanılır. Araplar (مادالجی) derler (Bürhan). Balık karnından çıkarılan bir nevi

ilâçtır. Bir adı da سریشم=tutkal-
dır (Nizâm).

آبْكَند (âbkend) = Çay ve dere kenarlarında selin açtığı çukur, yar denilen oyuk. Göl mâna-sına da gelir.

آب کُور (âb kôr) = Suyundan ve ekmeğinden halkın faydalanmadığı kimse.

آبگون (âbgūn) = Nişasta dediğimiz buğday unu hulâsası. Harzem vilâyetinden akıp Hazer Denizine dökülen bir nehir. Nâsırı böyle bir nehir bulunmadığını söylüyor. § Mavi renk § (k.) Gök.

آبْگُونِ صَدَفْ ، آبْگُونِ طَارَمْ ،
آبْگُونِ قَمَسْ (âbgün şadef, âb-
gün tarem, âbgün kafes =
(k.) gökyüzü.

دو آبکون قفسی بین طاوس آتشین پر
کز برگشادن او آفاق بست زیور
خاقانی

Gökyüzünde ateş kanadlı tavusa yani güneşe bak. Onun kanad açmasından: parıltısından ufuklar süslendi. (Hâkânî)

آبگیر (âbgîr) = Göl, su biriken
çukur.

بر قلعه سرم چو زبیری نشست برف
مشکفت اگر بدید شد از چشم آنگیر

*Mademki ihtiyarlıktan başıma
kar yağdı: saçım ağardı; gö-
zümden göl peyda olursa şaşma.*
(Kemāl)

Çulhaların beze su serpmek için kullandıkları süpürge dir ki avgir derler § Tellâk yamağı, natır (Nizâm).

آبگینه (âbgîne) = Şişe, billûr,
elmas, ayna gibi sâf ve parlak
şeyler (muh) gîne.

برادوان طریقت نصیحتم مکنید
که توبه دو وه عشق آبگینه وسه گس
سعدی

Arkadaşlar! bana öğüt vermeyiniz; zira aşk yolunda tövbe, şişe ile taşın bir arada bulunmasına benzer. (Sa'di)

کناه زشق خودوا با بگینه منه
مکن چو تشنگدان شکوه از زمانه خویش
صائب

*Kendi çirkinliğinin suçunu ay-
naya bulma, dar gönüllüler
gibi kendi zamanından şikâyet
etme. (Sâ'ib)*

(k.) Şarap & Âşıkın kalbi, göz
vaşı & Buz.

آبلوُج، آبلوك (âbluc, âblūk) = Nebat şekeri denilen dondurulmuş şeker. Kandi mükerrer de denir. Fanîd (ba.).

آبِل (âbile) = Kabarcık, sivilce.

که ازین پایه ها آلهادریا بود
افشا

Senin aşkının yoluna gidenin sıkıntısını bu yolda ayağı kabaranlar bilir. (Yağma)

Çiçek hastalığına denir ki o da bir nevi kabarcıktır. (ar.) Cüderi.

آبِ لِسْتَان (âbilei pistan) = Meme düşmesi, ucu.

نیم از برورش مادوگیتی راغی
زانکه خون خوددهام از آبلهٔ پستانش
شاعر

Zaman anasının terbiyesinden hoşnut değilim; çünkü memesinden kan içmişim. (Şa'ir)

آبِ لِهٖ تَن رَزَان (âbilei teni rezan) = (k.) Asmadan peyda olan taze üzüm taneleri.

آبِ لِهٖ چَشْم (âblei çeşm) = lt dir-seği, arpacık.

آبِ لِهٖ رُحِ فَلَک (âbilei ruhi felek) = (k.) Yıldızlar.

آبِ لِهٖ رُوز (âbilei rûz) = (k.) Güneş.

آبِ مُرْدَه (âbimürde) = (k.) Ak-mıyan ve donuk su.

المردگان بعام بالا نمی رسند
این آبهای مرده بدریائی رسند
صائب

Donuklar: hakiki zevkı tadamıyanlar, yüksek â'leme irişmezler. Bu durgun sular deryaya irişmezler. (Şa'ib)

آبِ مُرْغَان (âbimrügān) = Fars ile Irak arasında bulunan Semirem kasabasında bir pınardır ki bir yere çekirge musallat olduğu zaman o pınardan şişe içine biraz su alarak çekirgelerin bulunduğu yere götürürler. Yolda birçok sığırcık kuşları şişeyi götüren kimsenin ardına düşer ve çekirgelerin üşüşükleri yere gelince sığırcıklar çekirgelerin hepsini telef ederler. Çeşmei Sar da derler (ba.) Ş Şiraz civarında bir gezinti yeridir ki halk recep ayında her salı günü eğlenmek için oraya gider.

دیگر نروم آبِ مرغان
دیگر نخورم کبابِ مرغان
شاعر

Bir daha abı Murgana gitmem artık kuş kebablarını yemem. (Şa'ir)

آبِ مُرْوَارِد (âbimürvarîd) = İnci suyu ki murat, aydınlık ve parlaklıktır Ş Bir nevi göz hastalığı. (ar.) لؤلؤی Birinci ve ikinci mânada آبِ گهر; ikinci mânada آبِ آوردن چشم de denir.

چشم پل کز انتظار شاه آبِ آورده بود
شد منور همچو چشم پیر کتمان در زمان

Padişahı beklemekten gözüne su inen köprünün gözü Yakubun gözü gibi derhal nurlandı. Piri Ken'an = Hâzreti Ya'qub (ع)

آبِ مَرِّیَم (âbimeryem) = (k.)

İffet ve ismet Ş Üzüm şırası,
üzüm şarabı.

آبِ مُعَلَّقْ (âbi mu'allâk) = (k.)
Gök Ş Güzellerin çenesi.

آبِ مُنْجِدْ، آبِ مُنْجِدْ (âbi mün-
cemid, mün'akid) = Donmuş
su, buz.

چون آب منجمد بگدازد ز تاب مهر
خورشید گرچال تو بیند در آینه
شانی

Eğer güneş senin güzelliğini
aynada görürse güneşin sıcağı-
na karşı bulunan buz gibi erir.
Şanı

(k.) Kılıç, hançer ; şişe, billûr.

آتش سیال دیدستی در آب منجمد
گر ندیدستی بخواه از ساقپاش ساغری

Billûr içinde akıcı ateş gördün
mü? Görmedinse onun sâkile-
rinden bir kadeh iste.

آبِ نَارْ، آبِ نَافِعْ (âbînar, âbi-
nafî) = (k.) Şarap.

آبِ نَای (âbnây) = Körfez. (Ni-
zâm).

آبِ نَحْوَرْدَنْ (âb nehuverden) =
(k.) Durmayıp dinlenmemek.

آبِ نَشَاطْ (âbineşât) = (k.) Menî
yahut mezi.

آبَنُوسْ (âbnūs) = Abanoz dediği-
miz pek sert ve kuvvetli siyah
bir ağaç.

هوا گشت از ابر، چون آبَنُوسْ
دران نعره رعد، گلبانک کوس

هاتی

Hava buluttan abanoz gibi
siyah oldu. Ohavada gök gū-
rūltūsü davul sesine benziyor-
du. (Hâtîfî)

منم که این قفس آبَنُوسْ عاج جهان
نیافتست چو من طوطی شکر گفتار
سلمان

Ben oyum ki cihan abanozunun
fildîşi kafesi benim gibi şeker
sözlü tutu bulmamış yani gör-
memiştir. (Selmân)

آبُوسِی شَاخْ (âbnūsîşah) = Zur-
na, surna = düğün düdüğü.

آن آبُوسِی شَاخْ بین، مار شکم سوراخ بین
افسونگر گستاخ بین، لب بر لب یار آمده
خاقانی

O zurnaya, o karnı delik yılana
ve o küstah afsuncuya bak;
yâr ile dudak dudağa gelmiş.
(Hākânî)

آبُ (âb) = Nilüfer çiçeği.

صنعتش ز سرکوه برویاند شقایق
درباغ دماند لطفش سوری وآبُ
عیدلومی

Onun kudreti, dağ tepesinde
sakayık, onun lûtfu bahçede
nilüfer ve kırmızı gül bitirir.
(Amîdî Lûmekî)

آب وَا كَرْدَن يَا آب اُقْتَادَن دِهَان كَسِي

(âbvakerden ya âb üftâdeni dehani kesi) = Tamah

etmek § Ekşi bir şeyi tasavvurdan ağzın sulanması.

(Nizâm)

آب وُحَاك (âbühâk) = Vatan.

آب وِرَز (âbverz) = Yüzgeç.

آب وُكِل (âbügil) = (k.) Balçık-tan yaradılmış vücut, fitrat.

آب وِد (âbvend) = Su kabı.

آب وِرَنَك (âbüreng) = Güzellik, tazelik § Alılk, pembelik, beyazlık (Nizâm).

آبِه (âbe) = Save civarında bir köy. Ave de derler.

آبِهِي (âbihi) = Ceyhun nehri.

آبِي (âbî) = Ayva

يك دانۀ نار پخته دركام
چتر ز هزار آبى خام
دهلوى

Ağızda olgun bir nar tanesi bin ham ayvadan iyidir,

(Dehlevi)

آبى كه بود برو غبارى
نو خط ذقنى بود زيارى
اميدى

Üzerinde gubar olan ayva, yârin yeni tüylenmiş çenesine benzer. (Ümîdî)

Gubardan maksat ayva tüyü dediğimizdir. § Mavi renk § Bir nevi üzüm § Suda yaşayan hayvanlar, bir memleketin su taksimatını yapan memurlar.

آبِيَار (âbyār) = Suvarıcı, sulayıcı: suyu tarlalara üleştiren kimse. می‌آب da derler. Aslı ab âr=su getiricidir. Âbyârî = ağaçların köküne su eriştirmek, sulamak. (Gıyaş)

ايبارىت شى خواب نبرد
راحت خواب ترا آب نبرد
جای

Ağaçları sulamak seni bir gece uykusuz bırakmadı. Su, senin uykunun rahatını gidermedi. (Câmî)

آبِين (âtbîn) = Âbtîn. Nizâm, Zerdüştilere uyararak bu şekli tercih etmiştir. Âbtîn (ba.)

آتش (âteş) = Ateş dediğimizdir ki Türkçesi oddur. (k.) parlaklık § Pahalılık. Doğrusu tânin esresiyle âtiştir. (Âteş) ten te-rekkübeden kelimeler pek çoktur.

آتش آب پرور (âteşi âb perver) = (k) Parlak, suyu iyi verilmiş kılıç.

آتش آب پیکر (âteşi âb pey-
ker) = Su şeklinde ateş (k.) Şa-
rap & Kılıç & Sevgilinin dudağı.

آتش آرزو فشان (âteşi erzen fe-
şān) = (k.) Çok kıvılcım saçan
ateş.

آتش آرچنار آید (âteş ez çenār
âyed) = (k.) Umulmiyan yer-
den çıkan şey.

آتش آفراز (âteş efrâz) = Ateş
yükseltici (k.) hava fişeği.

آتش آفرוז (âteş efrūz) = Kibrit,
çakmak ve saire gibi ateş ya-
kacak her nevi şey: Vaktiyle
ateş yakmak için yapılan «ateş
efruz» u lûgatler, insan başı şek-
linde içi boş ve küçük küçük
delikler bulunan bir kabdır.
Onu önce ateşte kızdırıp su-
yun ortasına daldırırlar, suyu
kendine çeker ve içine su dol-
durup ocağın kenarına koyarlar,
ısıyınca ondan çıkan buhardan
ateş tutuşur şeklinde tarif
ediyorlar. Bunu Calinos hekim
icadetmiştir & Şemşî senenin
on birinci ayı & Kokonus denilen
kuş (قنقنس = kokonus) (ba.).

آتش آنداز (âteş endâz) = Fırın
yakan kimse & Ateş küreği.

آتش باز (âteş bâz) = Ateşle oy-
nıyan kimse & Kale ablukası
sırasında kumbara gibi şeylerle
cenk eden asker.

آتش بازی (âteşbâzî) = Düğün ve
donanma gecelerinde yapılan
ateş oyunları.

آتش بپاکردن ، آتش برپاکردن
(âteş bepâkerden, âteş ber-
pâkerden) = (k.) Fitne çıkar-
mak.

آتش بجان (âteşi becân) = Can-
da olan ateş (k.) yanıp tu-
tuşma. آتش بجان (âteş becân) =
Gönlünde sevgi ateşi olan
kimse.

آتش برگ (âteş berk) Çakmak.

شد آن چنان برطوبت هوا که آتش برگ
زسنگ قطره برون آورد بجای شرار
شانی

*Hava öyle rutubetlendi ki çak-
mak, taştan kıvılcım yerine
su damlası çıkarıyor. (Senâ'î)*

در رهت خاک وجود چون نگردد سوخته
شعله می ریزد ز آتش برگ نعل آن سهند
غزالی

*O atın nalının çakmağından
kıvılcım dökülürken senin yo-
lunda vücudumun toprağı nasıl
yanmasın. (ba.)*

آتشِ بَسْتَه (âteşi beste) = Donmuş ateş (k.) kırmızı altın. Hakâni: [آتش بسته گناید همکار] *kırmızı altın her şeyi halleder. Altın anahtar her kapıyı açar darbı meselimizdir.*

آتشِ بهار (âteşi behār) = (k.) Kırmızı gül § Lâle § Baharın güzelliği ve taraveti.

داده پیام عیش و طرب ناله هزار
افزوده حسن گل یچمن آتش بهار
ابوالعانی

Bûlbûlün feryadı zevk ve eğlence vaktinin geldiğini haber vermiş, baharın letafeti çimende gûlün güzelliğini artırmış.

(Ebulma'ânî)

آتشِ بی باد (âteşi bî bād) = (k.) Şarap § Zulüm.

آتشِ بی دود (âteşi bi dūd) = (k.) Güneş § Şarap § Öfke.

آتشِ بی زبانه (âteşi bî zebāne) = Alevsiz ateş (k.) şarap.

یسمالی زخانة خمار
آتش بی زبانه بستانیم
خاقانی

Bir toprak bardakla meyhaneden şarap alalım (Hākānî)
(k.) Lâl ve yakut.

آتشِ پازِی (âteşi parsî) = Yanı

kara, ateş göyneği denilen bir nevi mühim çiban (ar.) cemre.

دل بین مراغم که مهان آورد
وز عشق که بر سرم چه طوفان آورد
از آتش پازِی و وان سوز ترست
این عشق که از خاک خراسان آورد
فرخی

Gönüle bak ki bana kimin tasasını misafir getirdi o kimin aşkından başıma ne tufan getirdi ! Horasan toprağından getirdiği bu aşk (yanı kara) dan daha can yakıcıdır. (Ferruḥî)
Ateşi parsi çok yakıcı bir nevi kabarcık ve uçuk § Ateşperestlerin taptıkları hiç sönmeden devam eden ateşleri mânasındır diyenler de vardır. Çok yakıcı kabarcık ve yanı kara denilen mühim çiban yakıcılıkta bu ateş benzetilmiş demektir.

آتشِ پاره (âteşpare) = Ateş parçası, kıvılcım.

ی کسم از سینّه بیرون این دل غمخواره را
چند بتوان در گریبان داشت آتش پاره را
صاب

Bu kederli yüreğimi göğsümden çıkarıyorum, ateş parçası yaka içinde ne kadar tutulabilir. (k.)
(Şā'ib)

Durup dinlenmiyen § Parlak, berrak.

بی رخت دو باغ و صحرا بهر داغ جان من
هر گل آتش پاره و هر لاله سوزان اخگری
جای

Senin yanağın olmaksızın benim canımı dağlamak için dağ ve sahrada her gül ateş parçası her lâle yakıcı bir kordur.

(Cūmî)

Durmayıp cevalân eden ş Par-
lak; berrak.

آتش پای (âteş pây) = Ateş ayaklı
(k.) çabuk yürüyüşlü.

جنیت بسکه آتش پای گشته
هلال نعل پروین سای گشته
دعلوی

Yedek atı o kadar koşuyor ki
yeni aya benziyen nalı ülker
yıldızına değişiyor. (Dehlevî)

آتش پر آب (âteşi pür âb) =
Su dolu ateş (k.) üzüm şarabı ş
Kederlilerin kanlı göz yaşı ş
Şarap ile dolu yaldızlı kadeh.

آتش پروز (âteş perver) = (k.)
İyi su verilmiş kılıç.

آتش پیکر (âteş peyker) = (k.)
Güneş ş Şeytan ve cin tayfası.

آتش تاب (âteştâb) = Külhancı;
(k.) parlak.

آتش تāk، آتش تَر، آتش تَوْبَه سوز،
آتش سَرْد، آتش سَيāl (âteşi tāk,
âteşi ter, âteşi tevbe sūz,
âteşi serd, âteşi seyyal) =
(k.) Şarap.

بیا ساق آن آتش تر بیا
شرابی چو خون کبوتر بیا
هدایت

Ey sâki! gel, şarabı, o güver-
cin kanı gibi şarabı getir.

Hidāyet

آتش تر درآب خشک بریز
گزندی عقیق در الماس
هدایت

Elmas içinde akik görmedinse
şarabı şişeye dök. (Hidāyet)
(آتش تر و سرد) sevgilinin dudağın-
dan, âteşi serd, halis altından
kinaye de olurlar.

آتش جام زیبی (âteşi cami zî-
bekî) = (k.) Billûr veya gü-
müş kadehte içilen şarap.

آتش خاطر (âteş haţır) = (k.)
Aşk ateşiyle yanan ve o yüz-
den yanıklı şiirler söyleyen ça-
buk anlayışlı iyi huylu kimse.
Şinin esresiyle yanıklı şiir mâ-
nasıdır.

چون آتش خاطر مرا شاه بدید
از خاک مرا بر زیر ماه کشید
چون آب یکی رباعی از من بشنید
چون باد یکی مرکب خاتم بخشید
امیر معزی

Padîşah benim yanıklı şiirimi
görünce beni yeryüzünden ayın
üstüne çıkardı. Benden su gibi
lâtif bir rûbai işidince rûzgâr
gidişli seçkin bir at bağısladı.
(Emîr Mu'tezzi)

آتش خاک کردن (âteş hâk ker-
den) = (ko.) Ateşi muhafaza
için küllemek.

آتش خلق، آتش حو (âteş hulk,
âteş hū) = (k.) Sert mizaçlı,
huysuz.

آتش خوار (âteş huvar) = Ateş yiyen bir kuş yahut Semender (ba.), (k.) Zalim & Rüşvet alan, haram yiyen kimse.

آتش خورَدَن (âteş huverden) = Ateş yemek (k.) çok müteessir olmak. Kederlenmek.

عاشق که می سوزد دلش از طعن باکش کی شود
شمعی که آتش می خورد راحت شهارد کار را
خسرو

Yüreği yanan âşıkın yerilmekten ne korkusu olur. Âteş yiyen mum, makası rahat sayar.

(Hüsrev)

Makastan maksat vaktiyle kulanılan yağ mumlarının fitilini kesmeğe mahsus mum makasıdır.

آب گردد شکر از شرم کلامی که تراست
کبک آتش خورد از داغ خرامی که تراست
محمد علی

Şeker senin tatlı sözünün karşısında utancından erir; keklik senin güzel gidişinden içlenir.

(Meşmed 'Ali)

آتش دادن (âteş dāden) = Ateş vermek (k.) hiddetlendirmek & Terk etmek, münasebeti kesmek & Bir kimsenin rahatını kaçırarak telâşa düşürmek.

آتشدان (âteşdān) = Mangal.

آتش دِهقان (âteşi dihqān) = Köylülerin mahsul aldıktan

sonra toprağın kuvvetini artırmak için tarladaki çörçöpe verdikleri ateş.

آتش روز (âteşi rûz) = (k.) Güneş.

آتش زبَان (âteş zebān) = (k.)

Dili keskin ve tesirli, sözü düzgün olan şair. Kötü sözlü, gönül kırıcı mânasına da görülmüştür.

سعدی آتش زبَانم دروغت سوزان چو شمع
باهمه آتش زبانی در تو گزیرايم نيست
سعدی

Tasanla mum gibi yanan ateş dilli Sadiyim, bu kadar ateş zebanlığımla sana tesir etmiyorum = آتشین دم - آتشین زبان - آتشین سخن

آتش زدن (âteş zeden) = Ateş vurmak, yakmak. آتش دادن = âteş daden (ba.)

آتش زده (âteş zede) = Yanık.

آتش زَر (âteşi zer) = (k.) Sürüm ve parlaklık.

آتش زَن، آتش زَنه (âteş zen, âteş zene) = Çakmak.

روشی مارا چو آتش زن برای خویش نيست
گرچه هرکس را چراغ از آتش ما روشنست
وحید

Her ne kadar herkesin kandili bizim ateşimizden aydınlanırsa

*da bizim ziyamız çakmak gibi
kendimiz için değildir,*

(Vahid)

آتش زنه وار پیر دلشنگ
می کوفت قدخیده بر سینگ
سعدی

*Müteessir ihtiyar çakmak gibi
bükük boynunu taşa vuruyordu.*
(Sa'di)

آتش سخن (âteş sühan) = Ateş
sözlü (k.) daima azarlıyan gö-
nül inciten kimse.

آتش سگ (âteş sek) = Köpek
menekşesi denilen sarmaşık
nevinden bir nebat.

آتش سنگ (âteş senk) = (k.)
Lâl ve yakut.

آتش سودا (âteş sevdâ) = Aşk
ve düşünce harareti.

آتش سیاه سان (âteş sîmâb-
san) = Civa gibi ateş (k.)
güneş.

آتش سیاه کردن (âteş siyâh ker-
den) = Ateşi söndürüp yeni-
den kömüre çevirmek (ko.).

آتش شدن (âteş şüden) = (k.)
Hiddetlenmek.

آتش صبح (âteş şubh) = (k.)
Güneş.

آتش فسرده (âteşi füsürde) =
Donmuş ateş (k.) altın; Hâkânî
(زرچیت جز آتش فسرده)
altın donuk
ateşten başka nedir.

آتش فعل (âteş fi'l) = (k.) Çabuk
giden at.

آتشک (âteşek) = Ateş böceği.
Ateş rize (muğ.) ateşize de de-
nir § Şimşek § Firengi illeti.

آتشکار (âteşkâr) = Öfkeli ve
acele eden § Muamelesi fena §
Aşçı, demirci gibi ateşle uğra-
şan kimse.

عشق لاله رخاں پردہ دلی دارم
هزار داغ بر آن چون لباس آتشکار
سلیم طهرانی

*Lâle yanaklıların aşkından ateş-
le uğraşanların elbisesi yani
aşçı ve demirci önlüğü gibi üze-
rinde birçok yanık bulunan yü-
rek zarım var.*

(Selimi Tâhrânî)

برخ گشته شود راست با آتشکاری
پیر از خاصیت عشق جوان می گردد
اشرف

*Eğrilmiş olan ok ateşe göster-
mekle düzelir. İhtiyar, aşkın
tesiriyle gençleşir.*

(Eşref)

آتش کاروان (âteş kâr-vân) = Ge-
ride kalanlara yol göstermek
için kârvan halkının yolda ve
durak yerinde bıraktıkları ateş.

رفتی زوق تو دای چه ماند دودل
از کاروان چه ماند جز آتشی بنزل
شاعر

*Gittin, senin gitmenden bilir mi-
sin gönülde ne kaldı; kervan
durağında ateşten başka ne
kalır. (Şa'ir)*

آتَشْگَدَه (âteşgede) = Mecusilerin
tapındıkları yer.

آتَشْگَدَه بهرام (âteşgedei beh-
ram) = (k.) Hamel burcu.

آتَشْگیر، آتَشْگیره (âteşgir, âteş-
gire) = Maşa, ateş yakacak
çörçüp, çıra gibi şeyler, tutuş-
turuk.

شود زین مش خس در شعله دود بیره دورخ
بغیر او من که خواهد بود آتَشْگیره دورخ
طغرا

*Cehennemın kara dumanı bu
bir avuç çörçöpten alevlenir;
cehennemi tutuşturacak benden
başka kim olacak. (Tuğra)*

آتَشْ لَیاس (âteş libas) = Kırmızı
giyen.

آتَشْ مُجَسَّم (âteşi mücassessem) =
(k.) Kılıç ve hançer ve ona
benzer silâhlar.

آتَشْ مُوسِی (âteşi musı) = (k.)
Güneş.

آتَشْ نِیَّار (âteş nişār) (k) Ha-
raretle göz yaş döken.

آتَشْ نِشَاندَن (âteş nişānden) =
Ateş söndürmek Ş (k.) Öfkeyi
ve karışıklığı yatıştırmak, avut-
mak.

آتَشْ نَمْرُود (âteşi numrūd) =
Nemrudun Hazreti İbrāhimi
attığı ateş.

نیست دلگیری ز دنیا بندۀ تسلیم را
آتَشْ نَمْرُود گزاشت ابراهیم را
صائب

*İşini Tanrıya bırakan kul,
dünyadan kırıgın değildir. Nem-
rudun ateşi Hazreti İbrahime
güllüktür. (Şa'ib)*

آتَشْ وَاب (âteşüāb) = Kılıç ve
benzerleri Ş Şarap ile dolu ka-
deh Ş Gerdek hali.

آتَشْ هَفْت بَجَر (âteşi heft mec-
mer) = (k.) Yedi seyyar yıl-
dız.

آتَشْ هِندِی (âteşi hindi) = (k.)
Hintte yapılan kılıç.

آتَشْیَه (âteşîze) = Ateş böceği =
Âteşek.

آتَشْیَن اَرْدَهَا (âteşin ejdehā) =

Yedi seyyar yıldızdan her biri.
Hepsine âteşin heft ejdeha der-
ler.

آتشین پنجه (âteşin pençe) = Sa-
natta eli çabuk kimse ki işinin
eri denir.

آتشین دواج، آتشین صدق، آتشین

صلیب (âteşin devac, âteşin şa-
def, âteşin şalib) = (k.)
Güneş. Âteşin devac şafak ve
şaraptan kinaye de olur.

آتشین لباس (âteşin libas) = (k.)
Kırmızı elbise, kırmızı elbise
giymiş kimse.

آتشین مار (âteşin mâr) = Ateşli
yılan (k.) yanıklı ah & Ateş
alevi & Hava fişegidir ki ha-
vaya çıkıp dağılınca yılan şek-
linde kıvılcımlar görünür.

آتیل (âtil) = Volga nehrinin eski
ismi.

آتون (âtün) = Kızlara okuyup
yazma ve dikiş öğreten kadın
öğretmen & Ana rahmi (ar) مشیه

آجان (âcān) = Polis (ko.).

آجستن (âcesten) = Ağaç dikmek,
taş dikmek.

آجل (âcül) = Geçirme.

ناخوشیهای دهر را بالکل
بایدت خورد و نازدن آجل
روزه‌بان

*Zamanın münasebetsizliklerini
tamamen yatmalı ve geçirme-
meli yani hazımsızlık göster-
memelisin. (Rûzbehān)*

آجیدن (âciden) = Teyellemek
kap dikmek & Boyamak. Emri
hazırı (âcîn) dir. (Tîr âcîn)
hârbde vücudunun her tarafına
ok saplanan kimse. (Şem' âcîn)
bedenine mumlar dikilerek ya-
kılmak suretiyle yapılan ceza
(Niẓām).

گرمیانی می‌توانم پاره کردن گاهی ازدست
چو سالوسان پرفتن خرقه آجیدن نمی‌دام
سالک

*Senin elinden zaman oluyor ki
yakamı yırtacağım geliyor hi-
lekâr mûrailer gibi hırka teyel-
lemeyi bilmiyorum. (Sâlik)*

& Törpüye diş açmak & Değir-
men taşını dişengi ile dişlemek.

آجیده (âcîde) = Teyellenmiş, bo-
yanmış mânalarına آجیدن
ismi meful & Teyel vesair girin-
tili ve çıkıntılı şeyler & Alt de-
risi iple dikilmiş bir nevi ayak-
kabı. (muḥ) (آجیده).

آجیش (âcîş) = Üşüme (ko).

آچار (âçar) = Bu kelime anahtar, turşu ve salata mânasına esasen Türkçe ise de İranlılar katılmış mânasına kendilerine mal edip âcāred, meyâcār suretinde tasrif etmişler. Turşu ve salata karışık oldukları için âcār = âmihte imiş. Reşidi, sirke ile tertip olunan şeylere hasretmeyip reçellere de söylenir demiştir. Doğramacı ve saatçi tornavidası (Niẓām). Bu mânaya da Türkçe olmalıdır.

دیویت جهان که زهر قال را
در نوش بکر خود بیا چارد
ناصر خسرو

Dünya bir şeytandır ki hilesiyle öldürücü zehri bala katar.
(Nāşırı Hüsrev)

راست نگردد دروغ و مکر بچاره
معصیت را بدین دروغ میاچار
ناصر خسرو

Yalan ve hile tedbir ile doğrulmaz. Suçunu bu yalanla karışdırma.
(Nāşırı Hüsrev)

Ş İnişli yokuşlu yer.
«گرگانی: یکی دریا دگر آچار و کهسار» bir yanı deniz o bir yanı inişli yokuşlu ve dağlık yer.

آچاک (âcâk) = Toprak. Doğrusu âhâk olmalıdır. Evvelindeki uzun elif fazladır. (رغیبدی)

آخ (âh) = Aferin, pehpeh, ne güzel
Ş Ah yazık.

هردم از عمر گمراوی هست گنجی بی بدل
میرود گنجی چنین بر باد هر دم آخ آخ
جای

Kıymetli ömürde her nefes misli bulunmaz bir hazinedir. Yazık böyle bir hazine her nefeste zayı olur.
(Cāmî)

آخال (âhāl) = Çörçöp. Meyva kabuğu ve süprüntü gibi atılacak şeyler.

دامن تر دامن عقل در آخال کش
سعد هودج کشان عشق پر خال کن
سنائی

Aklı sapık olanların eteklerine çörçöp, aşk devesini çekenlerin bileklerine bilezik doldur.
(Senā'î)

ای مشک فشان زلفین ای غالیه گون خال
با هر دو بود غالیه و مشک چو آخال
قطران

Ey misk saçan iki zülf! ey kale misk renkli ben! her ikini ze karşı kale miskle misk çörçöp nevindendir.
(Katran)
Konuşma dilinde âşgāl denir.

آختن (âhten) = Çekmek, yukarı çekip çıkarmak. Ekseriya kılıç ile kullanılır.

گرش بفریدون بدی تاختن
امانش ندادی بتیغ آختن
سعدی

Eğer Feriduna hücum etseydi kılıç çekmesine aman vermezdi.
(Sa'dî)

چو نتوان بر افلاک دست آختن
ضرورت با گردش ساختن
سعدی

*Eflâke el uzatmaya yani dün-
yanın dönüşünü çevirmeye güç
yetmeyince onunla uyusmak ge-
rektir.* (Sa'dî)

آخته
(âhte) = Çekmiş, çekilmiş.

شاه و گدا پیر و جوان مردوز
تیسخ جفا آخته بروی من
شاعر

*Padişah ve fakir, ihtiyar ve
genç, kadın ve erkek benim yü-
zûme cefa kılıcını çekmiş yani
her kes beni ezmeye kalkışmış.*
(Şâ'ir)

بر طراز آخته بویه کند چون عنکبوت
منوچهری

*(At) iplik teli üzerinde örümcek
gibi koşar.* (Minüçihri)
Ş İğdiş ki yumurtaları çıkarıl-
mış demektir. Tortusu alınmış
şaraba آخته denir.

آخور، آحور، آحور،
âhur, âhūr,
âhuver[*] = Ahır dediğimizdir
ki bir kısım hayvanların yem
yediği ve bağlandığı yerdir.
Arapçası ملاف ma'lef ki yem-
lik tâbir olunur.

نشانده آب گل بر چهره ماه
ببستند اسب را در آخور شاه
نظای

*Mahın yüzüne gül suyu serp-
tiler, atı padişahın ahırına
bağladılar.* (Niẓamî)

[*] İkinci âhur vavı mârûfe yani halis ötre
ile, üçüncüsü vavı mâdûle yani ötre ile üs-
tün arasında bir hareke ile okunacaktır.
Kitabın baş taraflarındaki işaretlere bak.

Abhorden (*muḥ.*) dir, Herne-
kadar su içecek yer mânasına
ise de mecazen yem yiyecek
yere de denir. Ş Boyun halkası
kemiği (*ar.*) ترقوه.

بزد بر آخر گردن چناناش
نزاری

*Boyun kemiğine öyle bir vurdu
ki.* (Nizârî)

آخِر
(âhur) = Taaccüp ve târiz
mevkiinde kullanılan aslı Farsça
bir kelimedir. : آخرچه شد = aceba
ne oldu «Halîmî».

آخِرِ چَرَبِ
(âhuri çerp) = Yeyip,
içme bolluğundan kinayedir.

آخِرِ دَسْتِ
(âhuri dest) = Kuma-
rın son oyunu Ş Papuşluk Ş
işlerin sonu.

آخِر سالار
(âhur sâlâr) = Padişah
ahırlarının müdürü ki evelleri
emîriahūr (*muḥ.*) imrahur,
sonraları اصطبل عامرہ müdürü de-
dikleri kimsedir,

آخِرِ سَنَگِینِ
(âhuri sengin) =
Kâgir ahır demek ise de için-
de su ve yem, rahat ve nimet
bulunmayan yerden gösterişli
fakat faydasız şeyden kinayedir.
= آخور خشک (Ahûri hüşk)

آخِرِ کِ
(âhurek) = Boyun halkası
kemiği.

آخِرِيَان (âhriyân) Metah, kumaş.

آخريان خرد سفته فرستم يدوست
هيچ ندارم دگر چون دل و جان نزداوست
عسجدی

Sevgilime armagan olarak akıl metahımı gönderdim, başka bir şeyim yok; çünkü gönlümle ruhum yanındadır. (‘Ascedî)
Kısaltarak ehriyan da denir.

آخْسَه (âhsüme) = Boza. آخسه، آخسه
şekillerinde de görülmüştür.

آخْسِكْت، آخْسِي (âhîsket, âhîsî)
= Türkistanda Ferganaya tâbi bir şehir. Şair Esirüddin buradır. Medsiz de olur.

چون پرسیدی باتو بگویم که آیم
استاد سخن آئیر اخسیکتی یم
آئیر الدین

Madamki sordun, sana kim olduğumu söyleyim. Söz ustadı Ahsiketli Esirim. (Eşirüddin)

آخْس (âheş) = Kıymet ve baha.

دولک مدحت تو بنگر چه در کشیدیم
دوی که هست آنرا صد ملک نیم آخس
فخری

Bak, seni medh için, ne inciler dizdim. Öyle inciler ki yüz memleket onun yarı bahasıdır. (Fahri)

آخْسِج، آخْسِک (âhşic, âhşig)
= Zıt ve uygunsuz; bu muna-

sebetle birbirine zıddolan dört unsurdan her birine denir ki ateş, hava, su, topraktan ibarettir. Metsiz ve yasız da okunurlar.

زغنم و حزم تو یابد دو آخشیج آئر
هوا شتاب محول وزمین درنک صبور
آئیرالدین

Sen, iki unsur yani hava ve toprak üzerinde müessirsin. Hava acele edenin sūratini senin azminden; toprak çok sabrede-
nin ağırbaşlıca hareketini senin ihtiyatından alır. (Eşirüddin)

آخشیجان، آخشیجان، آخشیگان
ve آخشیج kelimelerinin cem'i olup dört unsurun hepsine denir
(ar.). عناصر اربعة

آخشیجان و گنبد دوار
مرد گنبد زندگانی خوار
ستائی

Dört unsurla dönen felek hayatı yiyici ölümlerdir. (Senā'î)

آحور (âhūr) = Âhur (ba.)

آخوند (âhünd) = Muallim, Üstat
Ş Dinde bilgisi olan Ş Öğüt ve-
ren. Haksız yere ileri geçmek
mevkiinde (پیش از آخوند مختبر رفتن)
denir. (Nizām)

آخیدن (âhiden) = İrişmek, vâsıl
olmak.

آدک (âdāk) = Ada (ar.). جزیره

آدَح (âdeh) = Güzel, yüksek.

گر یشارستان علم اندر بگری خانه
روز خویش امروز و فردا آدَح و میمون کی
ناصر

*Eğer ilim diyarında bir ev tu-
tarsan kendi zamanını bugün
ve yarın yükseltir, mesut eder-
sin.* (Nâşır)

Kutlu ve uğurlu mânasına da
alarak bu beyit ile istidlâl et-
mişlerdir; bu mânaya göre mey-
mun atfitefsiri kablinden olur.

آدَر (âder) = Ateş.

آدِر (âdir) = Neşter.

آدِرَخْش (âdreḥş) = Şimşek &
Yıldırım & Gök gürültüsü.

خسخت بود یزید خف و تیغ آدرخشا
نو همچو کوه و تیر بداندیش تو صدا
اسدی

*Düşmanın harbde kav, kılıcın
da şimşek gibidir. Sen dağ gi-
bisin hasmının oku da yankı-
dır; sana attıkça geri döner.*
(Esedî)

Yıldırım mânasına آدرخشا sure-
tinde de görülmüştür.

نباشد زمین زمانه بس شکفت
اگر برما یبارد آدرخشا
رودکی

*Eğer şu yaşadığımız zamanda
üzerimize yıldırım yağarsa çok
görmemelidir.* (Rüdeki)

Bazı lûgatler adrahşayı zal ile
yazmışlardır.

آدَرَم (âdrem) = Teyelti : eğerin
altında hayvanın sırtına örtülen
kaba dikişli keçe.

مرد را آکنده از گرد سواران چشم و گوش
اسب را آغشته از خون دلبران آدرم
عنتاری

*İnsanın gözü ve kulağı süva-
rilerin tozundan dolmuş, atın
teyeltisi yiğitlerin kaniyle bu-
laşmış.* (Muhtârî)
& Silâhlar.

چيست انجام آخر کارست
آدرم اسلحه که خونفوارست
فرهنگ منظومه

*Encam nedir? işin' sonu, Ad-
rem, kan içici silâhlardır,*

آدِرَنگ (Âdrenḡ) = Mihnet, felâ-
ket.

از چشم بد ای مرا چو دیده
یک روز مباد آدرنگت
سنائی

*Ey gözümün bebeği! Fena göz-
den bir gün felâkete uğramaya-
sın.* (Senâ'î)

انصاف و عدل شاه بتدبیر و رای تو
برداشت از جهان ستم و جور و آدرنگ
سوزنی

*Padişahın insaf ve adaleti se-
nin rey ve tedbirinle dünyadan
zulüm ve cefayı, eziyet ve sı-
kıntıyı kaldırdı.* (Süzenî)

آدَم پِرا (Âdem pîra) = Allahı

öğmeğe mahsus isimlerdendir. İnsanı süsliyen demektir (k.) Hak yolunu gösteren ermiş büyük adam.

آده (âde) — Tünek: tavuk ve o cinsten olanların üzerine çıkıp tünedikleri çubuk.

فلک چو برج کبوتر، کبوترانش نجوم
میان برج، خط استواست چون آده
سنجری

*Felek güvercin yuvası gibidir. Güvercinleri yıldızlardır. Yuva-
nın ortasında ekvator tünek yerindedir.* (Sencerî)

آدیش (âdîş) = Âteş (د = d) (ت = t) den çevrilmiştir. (ی = i) (د = d) nin esresini göstermek için gelmiştir Ş Âteş (ba.)

آدینه (âdyende) = Eleğimsağ-
ma, kavsi kuzeh.

علم ابرو تند بود کوس او
کان آدینه بود ژاله تبر
رودکی

*Onun bayrağı buluttur, davulu
gök gürültüsü, yayı eleğim
sağma, yağmuru oktur. (Rûdeki)
آزفنداک (Ba.).*

آذار (âzâr) = Mart ayı.

شله نیست که بوستان بخندد
آنگه که بگرید ابر آذار
سعدی

*Mart bulutu ağladığı vakit bos-
tanın güleceğinde şüphe yoktur.*
(Sa'dî)

آذر (âzer) = ateş.

دردیده سرشک، درد دل آذر
نه بیم پدر نه پاک مادر
نظامی

*Gözde yaş, gönülde ateş; ne
baba ne ana korkusu var.*
(Nizâmî)

جواب دادم کای ماهروی غالیه موی
باب دیده ضمن بردل رمی آذر
اوری

*Ey saçı misk kokulu güzelli göz
yaşıyla kölenin kalbine ateş
saçma diye cevap verdim.*
(Enverî)

Şemsî senenin dokuzuncu ayı.

ای ماه رسید ماه آذر
برخیز ویده ی چو آذر
مسعود سعد

*Ey ay gibi güzel ! Azer ayı
geldi. Kalk, ateş gibi şarabı
getir.* (Mes'ûd Sa'd)

دست آتو مه از کان هوا
تبرها زد چو ناولک دلدوز
ازرقی

*Azer ayının eli hava yayından
yüreğe batan ok gibi tesirli ok-
lar attı.* (Ezreki)

Ş Her şemsî ayın dokuzuncu
günü. İçinde bulunduğu ayın
ismine uyduğundan bayram
edilir.

ای خرد مند سرو و تابان ماه
روز آذر، ی چو آذر خواه
مسعود سعد

Ey selvi boylu ve ay gibi parlak zeki ! Sevinç gününü ateş gibi şarap iste. (Mes'ud Sâ'd)
Ş İranın ateşe tapanlarına göre güneşe memur meleğin ismi olup âzer ayına ait işleri idare eder sayılırdı. Doğrusu zalin ötresiyedir.

آذر آباد ، آذر آباد گان ، آذر بایگان
(Azerābād, āzerābādegān, āzerbāyigān) = Vaktiyle Tebrizde mevcut bir ateşgede. Bu münasebetle Tebriz şehriyle civarına da denir. Azerbayican Azerbayigān muarrebidir.

بیله ماه در آذر آبادگان
بیودند شاهان و آزادگان
فردوسی

Padişahlar ve azadeler bir ay Azerbaycanda oturdular. (Firdevsî)

ارمغان فتح آذربایگان شعر منست
ورچه شعری را بجای ارمغان نتوان گرفت
ابوالدین

Her nekadardır bir şiir armağan yerine alınamazsa da benim şiirim Azerbaycan fethinin armağanıdır (Eşîrüddîn)

آذر آیین (âzerāyîn) = Eski ateşperest İranlıların yedi seyyar yıldız nispet ettikleri yedi ateşgededen dördüncü ateşgedenin ismi. Ötekileri şunlardır:

آذر مهر، آذر نوش، آذر بهرام، آذر خرداد، [*]
آذر برزین، آذر زردشت، آذر yahut آذر زردشت
به بلخ آمد و آتش زر دهشت
بطوفان شمشیر چون آب گشت
نظامی

Belha geldi Zerdüştün ateşini kılıç tufanı ile su gibi söndürdü. (Nizâmî)

یغما ز سجود رخ تو روی نتابد
تا قبله زردشت بود آذر برزین
یغما

Âzer berzin Zerdüştün kıblesi oldukça, Yeğma, senin yüzüne karşı secde etmekten yüz çevirmez. (Yeğmâ)

با رحمت تو دود سقر مروحه نور
با هیبت تو نکشت صبح آذر خرداد
شرف

Senin rahmetinle cehennem dumanı nur yelpazesi, senin heybetinle sabahın güzel kokulu rüzgârı hurdad ateşgedesi olur. (Şeref)

آذر بویه، آذر بویه (âzerbū, âzerbū ye) = Çöven çiçeği.

âzerhordād, آذر خورداد a [*] (آذر خرداد) آذر خردین

âzerhūrin de derler. Feridunun babası Abtine nispet edenler varsa da Siraculluğa bu tevehi kabul etmiyor.

e dair şöyle bir hikâye var: bir gün Keyhusrev atlı olarak giderken anasının zuhur eden bir gök gürültüsü ile kendini yere atmış o sırada düşen yıldırım atın eğerine isabetle eğer ateş almıştı. İşte o ateş söndürülmemiş üzerine kurtuluş şükranesi olarak bir ateşgede yaptırılmış, ismine (آذر برزین) denilmiştir.

منکارا بیاسوز دل من
بین مگر آذر برزین ندیدی
شرف

Ey zalim Âzer berzini görmedinse gel benim kalbimin yanışına bak. (Şeref)

آذرپرا (âzerpīrā) = Ateşgede
muhafızı ve hizmetçisi.

آذرخش (âzerhuş) = Âzer âyinin
dokuzuncu günü. (Âzer) ba. Ş
Yıldırım. (Şemsüllüğa) bu ma-
naya dal ve rayı üstün olarak
yazmıştır. Âderekştan çevrilmiş
olmasına nazaran öyle hareke-
lenmesi muvafıktır.

آذرشب، آذرشب (âzerşeb, â-
zerşesb) = Ateşe tapanların
zanlarına göre ateş içinde ve
ateşe memur bir melek Ş Ke-
yaniyandan Küştaspın Belhte
yaptırdığı ateşgede ki Küştasp
kendi hazinelerini orada sakla-
mıştı. İskender o binayı yıktırıp
hazinelerini ele geçirmiştir Ş
Şimşek.

آذرشین âzerşīn = Azernişīn (muḥ.)
Ateşte yaşayıp yanmayan bir
hayvan = سمندر.

درشود یزخم وزجر ویرشود یزرس ویم
همجو آذرشین باتش همچو مرغای بیوی
(منوچهری) Ata dair

Dövüp zorlamadan Semender
gibi ateşe girer; ördek gibi per-
vasız ırmağın üstüne çıkar.
(Minüçihri)

آذرگسب، آذرگسب (âzergü-
şeseb, âzergüşb) = Âzerşeb.

سواری بگردار آذرگسب
زکابل سوی شام شد بر سه اسب
فردوسی

Kâbilden Şam tarafına şimşek
gibi çabuk bir süvari gitti.
(Firdوسی)

(ba.) سه اسب

آذرگون، آذرگون (âzergün, âzer-
yün) = Ay çiçeği : şekayık
nev'inden ortası siyah, kenar-
ları çok kırmızı bir çiçektir.
Gün renk mânasına olup âzer-
gün = ateş renklidir.

زخون وقف همه روزه دودیده ودل من
یکی باذر ماند یکی باذرگون
قطران

Bütün gün ağlamadan gözüm
ay çiçeğine, hararetten gönlüm
ateşe benzer. (Kaṭrān)

که پنهان کرد جزایزد بسنگ خاره دوآذر؟
که دویاند همی جزوی زخاک تیره آذرگون؟
سانی

Allahtan başka katı taşta ateşi
kim gizledi? ondan başka kara
topraktan ay çiçeğini kim bitirir?
(Sena'i)

آذرکیش (âzerkiş) = Ateş mez-
hepli, ateşe tapan.

آذرنگ (âzereng) = Âzer reng
(muḥ.) = ateş renkli, parlak
ve nurlu.

فروغی بدید آمد ازهر دوسنگ
دل سنگی گشت از فروغ آذرنگ
فردوسی

Her iki taştan bir ışık peyda
oldu. Taşın içi ondan aydınlandı
(Firdوسی)

آذَرْهُوشَنگ (âzerhōşeng) = Eski ateşe tapan İranlıların ilk peygamber saydıkları. Bir ismi de (مه آباد) dır. Ümmetine آذرهوشنگیان، آذریان derler. مه آبادیان، آذریان

آذین (âzin) = Bezek, donanma.

تازمشك خُم گرخته بر رخس آذین بود
خُم گر رفتن قامت عاشقرا آیین بود
معزی

Kıvrılmış misk onun yanağını süsledikçe âşıkların beli bükülmesi tabiidir. (Mü'izzî)

از خلعت تو مدح سراپان توای شاء
دوخانه همه روزه می بدند آذین
فرخی

Ey padişah seni methedenler, verdiği kaftandan dolayı her gün evde donanma yaparlar [*] (Ferruî)

Ş Resim, âdet. (Bürhan) yayık mânasına da gelir demiştir.

آذینه (âzîne) = Cuma günü.

خامش نشود طفل دستان محبت
این مدرسه را شبیه وآذینه نباشد
حکیم کاتبی

Muhabbet mektebinin çocuğu susmaz, bu dershanenin cumartesi, cuması olmaz.

Hakimi Kâtibî

[*] Padişahlar bir şehre girerken yapılan donanma. Halk «آیین بندی» âyin bendî derler. (روشیدی)

آر (âr) = Averden = getirmek-ten emri hazır olan âver (muḥ).

ای صبا نسکھت از کوی فلانی بن آر
زار و یار غم راحت جانی بن آر
حافظ

Ey saba filanca güzelin mahallesinden bana bir koku getir kederden inliyorum ve hastayım; canımı biraz rahatlandır.

(Hâfız)

آرا، آرای (ârâ, ârây) = Ârâsten = süslemek mastarından emri hazır, (isfa. muḥ vas).

روی بجای و بزم را آرای
چون تویی ماهروی بزم آرای
عزالدین شیروانی

Yüzünü göster de meclisi süsle çünkü sen meclisi bezeyen bir ay yüzlüsün. (İzzüddini Şirvânî) Ârâsten (ba.).

آراخیدن (ârâhîden) = Dinlenmek.

آراد (ârād) = Şemsî ayların yirmi beşinci günleri ve o günün işlerini idareye memur sayılan melek.

آرازیش (ârāziş) = Hayır ve iyilikler. Erzanişten bozulmuş olmalı (نامری)

آراستن (ârâsten) = Süslemek,

bezemek, süslenmek, güzellik vermek, tertibetmek.

بسیار مشوغه بدین حسن دلاویز
کاین حسن دلاویز ترا عشق من آراست
سلمان

Bu gönlü çeken güzelliğine o kadar güvenme çünkü senin bu güzelliğini benim aşkımla parlat-tı. (Selmân)

مرانیز مایست بر خاستن
مکر بستن و لشکر آراستن
نظامی

Bana da kalkıp hazırlanmak ve asker tertip ve tanzim etmek lâzımdır. (Nizâmî)

آرام (ârām) = Durma, eğlenme, dinlenme, yerleşme, istirahat etme, karar kılma Ş Âramîden'-den (emir, ismi mastar).

ای برده زمن قرار وآرام
نزد من بیقرار آرام
سفی

Ey sabrımı, kararımı alan sevgilil ben kararsızın yanında dur. (Seyfî)

Ş Yer, mekân [*].

بمردی نشیند بآرام تو
زجاج و کمر بسترد نام تو
فردوسی

Mertlik hakkı için senin yerine oturur: mevkiine geçer, taç ve kemerden adını kazır.

(Firdevsî)

[*] Bu manaya hali mahal ve sebebi müsebbep yerinde kullanmak suretiyle mocazî mürseldir.

Ş Şehir içindeki bağ ve bahçe. (ن. آرام) de derler.

آرامش (ârâmiş) = Karar ve istirahat. Kısaltarak آرامش de denir Ş Hanende mânasına da gelir ki ârâmişger muhaffefidir. Ramişger (ba.). آرامش داد = mühim işlerde itidal.

آرامیدن (ârâmîden) = Durmak. eğlenmek, آرام دادن = آرام داشتن = آرام گرفتن

آرایش (ârayîş) = Süsleyiş, süsleniş, sūs, bezek, ziynet.

بفرمود تا کار دانان دهر
برآرایش آرند بازار شهر
نظامی

Zamanın iş bilenleri şehrin çarşısını süslesinler diye emretti. (Nizâmî)

Ş Âdet ve kanun Ş Musikide denilen nağmedir ki Bârbedin icat ettiği nağmelerin birincisidir. Barbet (ba) [*].

آربل (ârbil) = İskender ile ikinci Daranın İrakı Arapta harbe tutuştukları yerin adıdır. Dara bu savaşta pek fena bozgunluğa uğramıştır (Nizâm).

آرت، آرج (âret, ârec) = Dirsek.

[*] (K.) güzellerin yüzlerinde belirmeye başlayan tüycükler.

Ârec, ârencin muhaffefidir.
Ârenc (ba.).

آرد (ârd) = Un (ar.) dakik & Kusur, kabahat. Ranın üstünü ile ârad yahut averdenden muzari olan avered (muḥ).

نمی کشد زره آورد خوشتر خجلت
بیوسف آینه آن کس که ارمغان آرد
صائب

Yusufa ayna hediye getiren
kimse kendi hediyesinden utanmaz.
(Şa'ib)

آردبیز (ârdbîz) = Elek.

آردتوله، آرددوله، آردهاله (ârd-tûle, ârddûle, ârdhâle = Bulamaç.

آن آردتوله خورکه بمن لوت خوار گفت
چون راستبا بخورد زمن عذرها بخوات
ابو اسحاق

O bulamaç yiyen ve bana lezzetli yimekler yiyici diyen kimse yoğurt aşını yiyince benden özürler diledi. (Ebû lshâk)

آردن (ârden) = Süzğüş & Kevgir.

آردینه (ârdîne) = Hamur işi, tatlı.

آردو آردوی (ârzû, ârzûy) = Istek, dilek, özleme.

بصورت نگرم سوی آن گل سیراب
زجان نشنه بجا آردوی آب وود
خجندی

Hasretinle o olgun güle bakarım. Susuzun canından su isteği nasıl gider,
(Hucendî)

آرزوبُردن (ârzübürden) = Arzu etmek = arzu kerden.

یک صبحدم رفت که آبی بخاهام
تا چند عذر آوری من آرزو برم
عسمن تأئید

Bir sabah yok ki evime gelmiş olasın; benim iştiağım, senin özrün ne vakte kadar sürecektir.
(Muḥsin te'şîr)

آردو شکستن (ârzūshikesten) = (k.) istek yerine gelmek.

برآتش ستم جگرم زان کباب کرد
تا آردوی ترکس بیار بشکتم
کمال

Mahmur gözünün dileğini yerine getirmek için ciğerimi sitem ateşi üzerinde kebab etti.
(Kemāl)

Ş İstek yerine gelmemek.

در دل زلف برشکن یار آسفی
بسیار آرزو که زبخت زبون شکست
آسفی

Asafi ! yarın kıvrıcık zülfüne karşı gönlümde nice istekler var ki tahlisizliğim yüzünden kırılmış ele geçmemiştir.
(Āşafî)

آرزه (ârze) = Samanla karışık sıva çamuru. آرزه گر = sıvacı.

آرستن (âresten) = Güç yetmek.

muktedir olmak § آراستن (muḥ.)
(ba.).

آرسته (âreste) = Süslü, müzeyyen: ârāste (muḥ.).

ایا بیزمگه آوست تر ز صد خاتم
ایا بمرکه مردانه تر ز صد سهراب
فرخی

*Ey mecliste yüz Hatemden daha
parlak ! ey savaşta yüz Seh-
raptan daha mert!* (Ferruhî)

بنام کینت آوسته باشد
ستایشگاه شعر و خطبه تا حشر
عنصری

*Her şiir ve hutbenin methe
duir olan yeri kıyamete kadar
senin adınla süslenir.* ('Unşurî)

آرَش (âreş) = Minuçihrin asker-
lerinden İranlı meşhur bir ok
atıcı.

اگر خوانند آرشا کنگر
که از آمل بمر و انداخت یک تیر
تو اندازی بجان من ز گوراب
همه هر ساعتی صد تیر بر تاب
فخر گهرکای

«Amûlden Merve bir ok
attığından yani Amûlden attığı
oku Merve düşürdüğünden do-
layi Âreş yay kullanıp ok at-
makta ünlü ise de sen (Gûrap)-
tan daima her saat benim ca-
nıma yüz pertab oku atarsın.
(ba.).

(Fahri Gûrgânî) Vamık lisanından
Gorap, Vamıkın sevgilisi Azra-
nın yurdudur. Âreş: lâfız karşı-
lığı da olur. Arşî = mânevi.

آرُع (ârûğ) = Arûğ (muḥ.) (ba.).

آرُعْدَه (ârûğde) = Öfkeli.

شیر آرغده اگر پیش تو آید بنبرد
بیل آشفته اگر گردد تو گردد بیدال
بیل بچسته مصاصم تو بیند اندام
شیر بپرایه میدان تو یابد چنگال
فرخی

*Harpte hışımlı arslan sana
karşı gelir, oğraştı öfkeli fil
senin etrafında dolaşırsa fil
endamlını kılıcınla tepelenmiş
görür; aslan, pençesini meyda-
nının süsü bulur.* (Ferruhî)

§ Hırslı.

آرغده برشای تو جان منست از آنک
برورده مکرم اخلاق تو منم
منوچهری

*Beni güzel huylarınla yetiştir-
diğin için gönlüm hep seni
methetmek ister.* (Minuçihri)

آرَغِش (ârgîş) = Kadın tuzluğu
denilen nebatın kökünün kabu-
ğu. Göz ilaçlarından imiş.

آرْمَان (ârmān) = Arzu, hasret.

از فراق تو روز و شب عاشقراحت الامان
هر که دیدار تو بیند نیستش هیچ آرمان
خواجو

*Senin ayrılığından âşıklar gece
gündüz elâman der. Yüzünü
görenin hiç başka arzusu kal-
maz.* (Huvcû)

آرَمِش (âremiş) = Aramış (muḥ.)
(ba.).

آزمون (ârmün) = Ameleye işle-
meden verilen ücret.

آرمیدن (âremiden) = Dinlenmek:
âramiden (muḥ.) (ba.).

در شهر خود آرمیده بودم
واندوه سفر ندیده بودم
نظای

*Kendi memleketimde yerleşmiş,
yol sıkıntısı görmemiştim.*
(Nizāmî)

Yanın kaldırılmasıyla âremden,
âremde de denir.

چو بیدار باشی نو خواب آیدم
چو آرمده باشی شتاب آیدم
فردوسی

*Sen uyanırsan benim uyku-
m gelir sen durursan ben acele
ederim.* (Firdevsî)

آرن، آرنج (âren, ârenc) = Dir-
sek.

زمانی دست کردی جغت رخسار
زمانی جغت زانو کردی آرن
آغاجی

*Kâh elini yanağına, kâh dirseği-
ni dizine dayardı.* (Ağaci)

آرنگ (âreng) = Dirsek = ârenc.

گر بهمد تو ظلم یازد چنگ
باد دستش بریده از آرنگ
منصور

*Zulum senin zamanında pençe-
sini uzatırsa eli dirsekten kop-
sun.* (Menşür)

§ Renk

«آرنک زود باد چو بارنگ روی خشم»
ظهیر

*Düşmanın yüzü turunc gibi
sarı renkli olsun.* (Zahir)

§ Zannolunur ki, galiba.

هرگز نکند سوی من خسته لگای
آرنک نخواهد که شود شاد دل من
رودکی

*Ben hastaya hiç iltifat etmez.
Galiba gönlümün sevindiğini
istemaz.* (Rüdeki)

§ Mihnet ve meşekkat.

گشته ترا مسل شوق و نشاط و انبال
بوده نصیب دشمن آرنک ورنک و ادبار
غضائری

*Şevk, sevinç, ikbal sana; elem.
utanma, bahtsızlık düşmanına
nasib olmuş.* (Gezâirî)

§ Mekir ve hile § Tarz ve üslûp
mânasına da gelir.

آرواره (ârvâre) = Üst ve alt çene
kemiği (ârvare zeden) = çok
söylemek, çene çalmak (ko.)
(Nizâm).

آرؤغ، آرؤک (ârûğ, ârûk) = Ge-
ğirme.

باچنان خوردن و چنان آروق
کی بری رخت خویش برعیوق
اوحدی

*Öyle yemek, böyle geçirmekle
nasıl yükselebilirsin.*

(Evhadî)

Ârûğ zeden, ârûğ giriften = ge-
ğirmek.

گر خوری کم گرسنه مانى چوزاغ
ور خورى برگريد آروغت دماغ
مولانا

Eğer az yersen karga gibi aç kalırsın ; eğer çok yersen geğirirsin.
(Mevlānā)

آرُون (ārūn) = Güzel ve iyi huy-
lar.

(بآرون او نيست دو بوم ورست)
عنصرى

Yurt ve vatanda öyle iyi ve güzel huylu kimse yoktur.

(Unşurî)

Karşılığı انير = enîr = kötü huy-
lardır.

آرَوَند (ârvend) = Ululuk.

آرَوِين (ârvin) = Tecrübe, sinama,
deneme.

آرِه (âre) = Diş kökü ki dişin
bittiği yerdir.

آرِی (ârî) = Evet.

بگفتا هر شيش بينى تو دو خواب
بگفت آرى چو خواب آيد ، کجا خواب
نظامى

*Cevap olarak onu her gece rü-
yada görür müsün? dedi; evet;
eğer uyku gelirse ; fakat uyku
nerede dedi.* (Nizāmî)

Küçüklerin büyüklerine karşı
(âri) yerinde (beli) demeleri bu
lisanın edeplerindendir Ancak

mertebece mûsavi olanlarla bü-
yükler küçüklerle cevapta (ârî)
diyebilirler. § Âveri = getirirsin.
(muḥ.).

آرِيدَ بَرِيدَ (âridberid) = Basur
hastalığına ilâç için kullanılan
yarılmış soğana benzer bir kök.

آرِيغَ (ârîğ) = Nefret ve kin.

(آه از غم آن نگار بد مهر. کارىغ زمن بدل گرفته)
خسروانى

*Benden nefret eden muhabbetsiz
yârin elinden ah.* (Hüsrevânî)

Doğrusu za ile âziğdir (Naşrî)

آز (âz) = Açgözlülük ve tamah.

سبز گشت از سخاش کشت امید
سیرگشت از عطاش معدۀ آز
ادیب صابر

*Onun cömertliğinden ümit tar-
lası yeşillendi; ihsanından aç-
gözlülük ve tamahın midesi
doymdu.* (Edîbi Şâbir)

آزاد (âzâd) = Kimsenin kölesi
olmayıp istediği gibi hareket
eden insan (ar.) § Ayıpsız, ku-
sursuz.

مگر بنده کنى بلطف آزادبرا
بهترکه هزار بنده آزادکنى
علاءالدوله

*Eğer lûtf ile bir hürû kendine
bende edersen bin kulu azad et-
mekten hayırlıdır.*

(‘Alâüddeule)

سروی زین گزید و آزاد
دست اجلش بیاد پرداد
نظامی

Yeşilliğin seçme ve düzgün servisini ecelin eli kırdı.

(Nizâmî)

Servinin âzat ile sıfatlanarak (serviâzâd) denilmesinin sebebi her mevsimde tazeliğini ve rengini muhafaza ile dosdoğru ve meyvasız olmasından; (سوسن = sūsen) = beyaz susam çiçeğine de bu sıfatı vererek (sūseniâzâd = سوسن آزاد) denilmesi sapı ve yaprakları düzgün ve meyvasız olup başka ağaca dayanmamasındadır. Zâhirî şeylerden alâkasını kesen kâmil insana da denir. Ş Gövdesi budaksız uzun boylu bir ağaç: İran memleketine mahsus tespih ağacının büyük nev'idir ki İranın Kiylân ve Mazendran gibi şimal cihetlerinde bulunur. Dalları çam ağacı dallarına benzer. Yahut kayın ağacı dediğimizizdir.

آزاد درخت چمن عشقم و دهقان
بیراهن بلبل کند از برگ خزانم
وآله

Aşk çimeninin düzgün bir ağacıym ve bahçıvan başı [*] benim hazan yaprağımdan bûlbüle gömlek yapar. (Vâle)

ناصری, mürekkep mukabili basit ve آزادmaı = eti leziz derisi kırmızı ve mavi benekli bir nevi balık mânalarına gelir demiştir.

و شیدی , ağaç ve eti lezzetli, kıl-
çksız bir nevi balık mânaları-
na yalnız âzat değil درخت آزاد ve
آزادmaı dir diyor. Ş Nahçıvan
eyaletinde bir kasaba.

آزاد میوه (âzâd mîve) = Fıstıklı
bademli şeker.

آزاد دارو (âzâd dârû) = Labada
dediğimiz sebze.

آزادوار (âzâdvâr) = Musikide
bir makam Ş Esferayine tâbi bir
köy.

آزاده (âzâde) = Hür ve serbest,
her şeyden alâkasını kesmiş,
soyu sopu belli kimse.

بسر و گفت یکی میوه نمی آری
جواب داد که آزادگان تویی دستند
سعدی

*Biri, serviye meyva vermiyor-
sun dedi; servi, varlıkla alış
verişi olmayanların eli boş olur
diye cevap verdi.* Sa'dî

(Âzâd) ile (âzâde) birkaç mâ-
nada müsavi iseler de âzat
hürriyeti başkasının elinde olan
kimseye derler.

آزادی (âzâdî) = Hürriyet Ş Şükür.

داد با این همه افتاد گیم
عز آزادی و آزاد گیم
جای

[*] Dihkanın Bahçıvan Başı ile tercümesi
buradaki yerine göredir. Dihkan (ba.).

*Bukadar düşkünlüğümle beraber
bana şükür ve hürriyet şerefini
verdi.* (Câmi)

آزار (âzâr) = İncitme, incinme :
âzerden, âzâriden = incitmek
incinmekden ismi mastar, emir
(ismi fa. muh. vas.).

شیوه آزار مکن اختیار
ورنه زیغت بکند روزگار
وحشی

*Kırıp incitme yolunu tutma
yoksa zaman seni temelinden
yıkarak.* (Vahî)

میاژار موری که دانه کشت
که جان دارد و جان شیرین خوشست
فردوسی

*Tane taşıyan karıncayı incitme;
çünkü canı vardır. Tatlı canda
kıymetlidir* (Firdevsî)

جنگ از طرف دوست دل آزار نباشد
یاری که تحمل نکند یار نباشد
سعدی

Dil âzâr (ba.).

آز (âzeh) = Sigil.

آزدن (âzden) = Âciden. Âzde =
âcîde.

سوی خانه شد دختر دل زده
رخان مصفر بخون آزده
فردوسی

*Kalbi kırık kız sarı yanakları
kana boyanmış olduğu halde
ev tarafına gitti.* (Firdevsî)

آزر (âzer) = Âzar (muh. ba)
§ Hazreti İbrahim'in pederi ya-
hut amcası [*] § Âzâriden mu-
haffefi olan âzerdenden emir.

نگار و صورت آن بت بهند و چین درم
شکست خامه مانی ورنده آزر
نگار آزر و مانی غلام صورت اوست
زمن بدینکه بگفتم گر آزری آزر
سوزنی

*O güzelin nakış ve sureti Hint
ve Çinde Maninin kalemiyle
Âzerin rendesini ehemmiyetten
düşürdü.*

*Âzer ve Maninin nakşı onun
suretinin kölesidir. Bu söyledigim
sözle benden incinirsen
incin* (Süzenî)

Tabiatsız adam (Bürhan)

آزرد (âzerd) = Renk bazı lû-
gatler sarı renk mânasına yaz-
mışlar.

ابر آزادی بیازان درچن پرورد وود
گشت خبری باقران ترکس آزدرد زود
قطران

*Mart bulutu yağmur ile çimen-
de gül yetiştirdi. Şebboy sarı
nergisin ayrılığıyla sarardı.*
(Katrân)

آزردن (âzürden) = İncitmek,
incinmek.

دلجوی آزرده دلان کار بزرگبست
آزدن ما خسته دلان نقص است
نعمانی

[*] Hazreti İbrahim'in pederi (Tarîh) in ve-
fatından sonra amcası Âzerin oğlu diye
anılmıştır diyenler de vardır.

Kalbi kırıkların gönlünü almak büyük bir iştir. Biz gönlü has-taları incitmek büyüklüğe leke-dir. (Na'imā)

Bu lûgatin âzâridenden kısaltıl-mış olmasına bakılırsa doğrusu zanın üstüniyle âzârdendîr "Giyas". âzer, âzar (ba). Gi-yasın iddiasını Nizamînin şu şîri ispat edebilir.

در آن يك سال چون فرمان دهی كرد
نه مرغی بلکه مویرا نیاززد
نظامی

Orada bir sene saltanat sürdü. Bir kuşu değil bir karıncayı bile incitmedi. (Niẓāmî)

آزردۀ پشت (âzürde pušt) = (k.)
Beli bükük ihtiyar & Yükten sırtı berelenmiş hayvan.

آزرم (âzerm) = Utanma, haya.

تماند اندر میانه شرم و آزرم
نمی دارد کسی از جاهلی شرم
شبهستری

Ortada utanma ve haya kalmadı; kimse cahillikten utanmıyor, (Şebüsterî)

Merhamet ve şefkat, rahat ve selâmet. Büyüklük ve şeref & İn-saf ve adalet. & Güç ve kuvvet.

آزرم دار ارچه به پشت بود حقیر
ارزان شاهوش ارچه به نزدن مکران بود
مجد مکر

Senin yanında hakîr isede onu büyük tut. Senin yanında pa-halî ise de onu ucuz say. (Mecdî Hemger)

دو کسی را روزگار آزرم دادست
یکی کومرد و دیگری نژادست
نظامی

Zaman iki kişiye rahat vermiş-tir, biri ölen obürü doğmayan. (Niẓāmî)

ای ملک آزرم تو کم دیده ام
وز تو همه ساله ستم دیده ام
نظامی

Ey padişah senin adaletini gör-memişim. Senden bütün sene zulüm görmüşüm. (Niẓāmî)
& Gözetmek, hatır saymak.

صواب آن چنان شد که آرم شتاب
که آزرم دشمن بود ناصواب
نظامی

Acele etmekliğim doğrudur, düşmanı gözetmek doğru değil-dir. (Niẓāmî)
& Âzer mî duht (muht).

یکی دختری بود آزرم نام
فردوسی

Âzermiduht adlı bir kızı vardı. (Firdevsî)

آزرمی دخت (âzermi duht) =
Hüsrevî Pervizin kızının ismi:
akıl ve güzelliğiyle meşhur olup
dört ay saltanat sürmüştür. Aşlı
Âzermin duht = utangaç kız-
dır.

آزرننگ (âzreng) = Azereng (ba.).

آزمایش (âzmâyîş) = Tecrübe
ediş. Mastarı âzmüden (ba.).

آزْمُودَن (âzmūden) = Tecrûbe etmek, sınamak, denemek.

بادهر جنگ شیشه بستگ آزمودنست
کلم

Zamanla uğraşmak, şîşeyi taşla denemektir. (Kelîm)

آزموده = tecrûbe edilmiş, denenmiş.

طافتم بر بار عفت آزمودی پیش ازین
آزموده آزمودن بس پیشانی دهد
نظامی

Ervelce mihnet yüküne takatımı denedin. Denenmiş deneme çok peşimanlık verir. (Nizâmî)

آزْمُون (âzmūn) = Tecrûbe ve sinama.

آزمون زرینشرا در بذل گاه تنگیت
خسرو

Cömert darlık zamanındaki vergisiyle tecrûbe edilir.

(Hüsrev)

نکرده کسی را کسی آزمون
بود یغبر گر کند رهنمون
بدایه

Bir kimseyi denemeden kilağuz yapan kişi akılsızdır. (Bedâ'iyî)

ای دست روزگار گاه آزمون زمن
شستیر کن نه نعل که پاکیزه آهن
خاقانی

Ey zamanın eli! Tecrûbe zamanında benden kılıç yap nal değil, çünkü temiz demirim.

(Hâkânî)

آزْمُور (âzūr) = Hırslı açgözlü az = hırs ile nispet ifade eden (ver) den mürekkeptir.

دهان تبر چنان بازمانده از پی چیست
اکر نشد پیگر گوشه عدوت آزور
کمال اسماعیل

Eğer düşmanının çocuğuna âşık değilse okun ağzı neden böyle açık kalmıştır. "Ciğer göşe, ye mutlak ciğer demek de müm-kündür. (Kemâl İsmâ'îl)

Vav üstün olarak (âzver) de denir.

بپیزی فرید دل آزور
که باشد نیازش بدان بیشتر
اسدی

Hırslı olan kimsenin gönlü çok muhtac olduğu şeyle aldanır. (Esedî)

آزِيدَن (âziden) = Âzden (ba.).

آزِير (âzîr) = Âzarın imalesidir.

در جهان چندآن که خواهی بی شمار
نیستی و محنت و آزر هست
انوری

Dünyada istediğin kadar sayısız yokluk, güçlük ve incinme vardır. [*] (Enverî)

آزِیغ (âzîğ) = Ârîğ (ba.).

آر (âj) = İstirahat etme, dinlenme. İstirahat et, dinlen, mânası-na emir de olur ki buna göre mastarı âjiden yahut âjden olması lâzım gelir. Fakat âjiden kullanılmaz âjden ise başka mânayadır (ba.).

[*] İmale kaidesine göre (:) den sonra elif yazılmalıdır.

ار گرد سفاقت باب جوی سخندان
جانرا بکف عقل همی شوی و همی آژ
ناصر؟

*Canı, söz bilen bir adamın du-
dağı ırmağıyle akıl avucunda
yıkı da rahat et.* (Nâşır)

آج (âjeh) = Sigil = âzeh.

بگرد عارض آن ماه رزی و چاه زنج
سیاه زنك [*] در آمد بسان موروملغ
گل رخاوش زمشك سیاه خالی داشت
چه جرم کرد که گل خار کرد و خال آژ
سوزی

*O çukur çeneli ay yüzünün
yanağı etrafına karınca ve çe-
kirge gibi zengibar askeri üşüş-
tü. Gül yanaklarının siyah misk-
ten bir beni vardı. Ne suç işledi
ki gülü dikenlendi, beni sivilce-
leştı.* (Süzenî)

آژدن (âjden) = İğne ve o gi-
bileri batırmak, dikmek, göze-
mek, saplamak, ustura vurmak &
Değirmen taşını dişemek yani
diş diş etmek. Müştakları az
kullanılır.

آژده (âjde) = Çentik çentik, diş
diş, delik deşik olan şeyler, bir
şeyin düz olmaması.

رخ عدوت چو نارنگ زرد و آژده باد
ظہیر

*Düşmanının yüzü turunc gibi
sarı ve çentik olsun.* (Zahîr)

از ملاقات صبا روی غدیر
راست چون آژده سوهانت
انوری

[*] (Siyah renk) suretinde de görülmüştür.

*Saba rüzgârına kavuştuğundan
gölün yüzü tamamen törpü gibi
çentik çentiktir.* (Enverî)

آژغ (âjüg) = Hurma lifi & Asma
ve ağaç budantısı.

آژفنداك (âjfundâk) = Eleğim-
sağma.

میغ چون منبه باد چون ندای
آژفنداك چون درونه برف
لطیف

*Bulut pamuk, rüzgâr hallaç,
elegim sağma kardan hallaç
yayı gibi.* (Latîfî)

آژگن (âjgin) = Kafesli kapı.

آژن (âjen) = Ājenden = İğne ve
o gibileri batırmak mastarın-
dan emri hazır (isfa muhvas).

کشف کردار هرکو درکش از طوق امرت سر
بسان خار پشتش کردشست چرخ تبر آژن
ذوالفقار

*Her kim senin emrinin çembe-
rinden kaplumbağa gibi boyun
çekerse ok saplayan feleğin
parmağı onu kirpi gibi yaptı:
vücudunun etrafına ok sapladı.* (Zülfikâr)

& Samansız çamur.

آژند (âjend) = Binalarda taş ve
tuğla aralarına konulan çamur.
آژندیدن = taş ve tuğla arasına
çamur koymak.

آژندن (âjenden) = Âjden:

آژنگ (âjeng) = Öfkeden yahut ihtiyarlıktan yüzde beliren buruşuk.

آن دم که بدم جوان و مویم شبه رنگ
صد حوریدی بدامنم زده چنگ
اکتون که شدم پیر ورختم پر آژنگ
ازمن زن و فرزند همی دارد تنگ
ازرق

Genç ve saçım siyah ve parlak iken birçok güzel eteğime sarı-lırdı. Şimdi ihtiyarladığım ve yanağım buruştuğu için çoluk çocuğum benden arediyor.
(Ezrekî)

آژوغ (âjoğ) = آژ (ba).

آژیانه (âjyâne) = Taş yahut tuğla döşeme.

برای زینت درگاه عالیت
زمهر و ماه کردند آژیانه
عید لومی

Yüksek dergâhını süslemek için güneş ve aydan döşeme döşediler.
(‘Amîdi Lûmekî)

آژمخ (âjîh) = Kir, hususiyle göz kiri, çapak. (muğ) آژمخ dir.

آژیدن (âjîden) = آژدن (ba.)

آژیر (âjîr) = Akıllı ve uyanık.

سپهرانگه‌نار و گزیر باش
فردوسی

Askeri gözet ve uyanık ol.
(Fırdevsî)

Ş Hazır. Fırdevsinin mısraı bu-na da misal olabilir Ş Göl.

آب دهدشان بیای مادر آژیر
منوچهری

Göl anası ağaçların ayağına: köküne su verir. (Minūçihri)

Ş Feryat.

آژیراک (âjîrāk) = Bağırma. fer-yat etme.

آژیریدن (âjîrîden) = İkaz etmek yani uyandırmak Ş Hazırlamak,

آژیئه (âjîne) = Dişengi = آسیاژن (ba.).

آس (âs) = Değirmen.

دامن بخت تو پاک ازگرد آس آسمان
وزجفای آسمان خصم تو سرگردان چو آس
انوری

Senin taliinin eteği felek değirmenin tozundan temizdir; senin düşmanının başı feleğin cefasından değirmen gibi dönücüdür.
(Enverî)

El değirmenine (destâs), hayvanla dönen değirmene (herâs), su değirmenine (âsiyâp) derler Ş Öğüdülmüş zahire.

بن بیای خود این خطا کردم
تا دستاس ریج گشتم آس
عتاری

Ben kendi attığım yanlış adım sebebiyle meşekkat değirmenin-de ezildim. (Muhtârî)

آ

(âsâ) = Bezek, süs.

با امید قبولت بکر فکرم
چو بحر یوسف مصری زلیخا
باتواع نغانس خویشترا
بسان نو عروسان کرده آسا
عسجدی

Sana beğendirmek ümidiyle Züleyhanın Yusuf'a karşı yaptığı gibi fikrim kızı yeni gelinler gibi kendini türlü türlü nefis şeylerle süslemiş. (Ascedî)

Gibi mânasına teşbih edatı olup kelimenin sonuna getirilir.

تانشوی برزگر آسا جلال
غم نظوری در طلب ملائکومال
جلال الدین

Celâl! Sakın ikinci gibi olma-yasın. Mal ve mülk isteğiyle kederlenmeyesin. (Celâlüddin)

تومردی با عروس معنی آن چهترکه آسای
بزد و سرخ چند آسای بروخ عروس آسا
وصال

Sen mertsin, senin mâna geli-niyle rahat etmen iyidir. Yüzü-nü ne vakte kadar gelin gibi sarı ve kırmızı ile süsleyecek-sin. (Vîşâl)

§ Ağır başlılık.

زور بستاند تدبیر تو از پنجه شیر
کبر بیرون کند آسای تو از طبع پلنگ
ظناری

Senin tedbirin arslanın pençe-sinden kuvveti alır; senin ağır başlılığın kaplanın tabiatından kibri giderir. (Muhtârî)

§ Esnemek.

چنان نمود بمن دوش ماه نو دیدار
چو ماه من که کند گاه خواب خوش آسا
جراى

Ay gibi güzelim uykusunu geldi-ği zaman nasıl hoş esnerse dün gece yeni ay bana öylece yüzü-nü gösterdi. (Behrâmî)

Bu mânaya کردن، زدن، کشیدن ke-lemeleriyle kullanılır. § Asuden-den emir, (is fa muh vas.)

بکش از راه جست وجوش با
از تک و بوی یک زمان آسا
رکن الدین

Onu arayıp taramadan vazgeç. Koşup didinmeden bir zaman olsun dinlen. (Rüknüddin)

آسال

(âsâl) = Temel.

ز دانا شنیدم که بیان شکن
زن چای چافت و آسال کن
ابوشکور

Bir akıllıdan işittim ki sözünü tutmayan; ahlaksız ve temel yı-kan kadına benzer. (Ebû Şekûr)

آسام

(âsâm) = Amas mânasına-dır; yahut ondan çevrilmiştir. (ba.)

آسامه

(âsâme) = آسبه (ba.).

آسان

(âsân) = Kolay.

با آسان بر نمی گیرم دل از لعل لب آدی
مگس آسان بشهد الفت ولی دشوار بر خیزد
چالی

Gönlümü lâl gibi dudağından kolay kolay ayıramıyorum. Evet sineğin bala düşmesi kolay, fakat kurtulması güçtür. (Cemâli)

Yai mastariyye ile âsânî; asâî gibi uyku ve istirahat mânasına da gelir.

تن آسانی گزیند خویشدن را
زن و فرزند بگذارد بسختی
سعدی

Kendi istirahatını üstün tutar, çoluğunu çocuğunu sıkıntıda bırakır. (Sa'dî)

روز بیکاری و شب آسانی
کی دمی بر سر بر سلطان
سنائی

Gündüz işsizlik gece uyku ve istirahat; sultanlık tahtına ne vakit irişirsin. (Senâ'î)

آسانیدن (âsanîden) = Kolaylamak, çabuklaştırmak.

آسایش (âsâyîş) = İstirahat, dinleniş.

آستارا (âstârâ) = İranın Azerbaycan sınırında bir şehir.

آستانه، آستان (âstân, âstâne) = Eşik, (ar) عتبة. mecazen papuçluk, kapı aralığı.

ای کعبه من جلال رویت
مرآت من آستان کویت
نظامی

Ey yüzü kıblem ve evinin eşiği aynam olan sevgili! (Nizâmî)

Dergâh: büyüklerin bulundukları yer.

بیان ملازم آن آستانه باش ای دل
که بارتن بدر کعبه بردن آسانست
محداد

Ey gönül! o dergâha candan devam et; çünkü vücut yükünü Kâbe kapısına götürmek kolaydır. (İmâd)

Astan arka üstü yatmak mânasına da gelir,

در تنگنای بیضه ز تأثیر عدل او
نقاش منع میکرد مرغ آستان نهاد
کمال

Allah onun adaletinin tesiriyle yumurtanın dar muhitinde pilicin vücudunu arka üstü yatırmıştır. (Kemâl)

Divanhane ve misafirhane sahibi. آستانه allaha yakın kimselerin kabrine de denir.

آستان برخاستن (âstân berhâsten) = Eşik kalkmak (k.) harabolmak.

چار دیوار خانه روزن شد
بام بنفشت و آستان برخاست
خاقانی

Evin dört duvarı delik deşik oldu. Dam çöktü ve haraboldu. (Hâkânî)

Ş Devlet ve ikbale ermek.

آستان فنا (âstâni fenâ) = (k.) Dünya.

بر آستان فنا دل منه که جای دگر
ز بهر راحت تو برکشیده اند قصور
ظهیر

Dünyaya günül bağlama; çünkü başka yerde yani ahirette senin istirahatın için köşkler kurmuşlar. (Zahîr)

آستَر (âster) = Astar. Elbisenin yüzüne ابره ebre denir. ابره ebre (ba.).

آستین (âstin) = Yen (ar) - كم (muḥ.).
Âstî, âstin.

اندکی سرگین سگک در آستین
خلق را بشکافت آمد باحنین
مولانا

(Tabağın kardeşi) Yeninde biraz köpek pisliği olduğu halde halkı yarararak ve ağlayarak yanına geldi. (Mevlânâ)

در آستق خرقه نهاده زچپ و راست
زان گونه که خرطوم نهی پیل تناور
قائمی

Gövdeli fil nasıl hortumuna koyarsa sağdan, soldan hırkasının yenine koymuş, doldurmuş. (Kūānî)

آستین برچیدن، آستین بالآ زدن،
آستین برزیدن (âstîn bālāzeden, âstîn berçiden, âstîn berzeden) = Yen sığamak (k.)
hazırlanmak.

چو سنبل تو سراز برگ یاسمین برزد
غمت بریختن خونم آستین برزد
ظهیر

Kâkülün yüzünden uc gösterince aşkından ölüyordum. (Zahîr)

سیله آستین برزده هر دو تن
دویدند بادلو و مشک وزن
فردوسی

Her ikisi hazırlanıp koğa, tulum, iple koştular. (Fîrdevsî)

آستین برچین یاچشم یادیده کسی
کشیدن (âstîn bercebîn yāçeşm yādidei kesi keşiden) = (k.)
Bir kimsenin kederini yatıştır-mak, teselli etmek.

در غبار کوی غم روی ظهوری گشت گم
آستینی برچین کش خاکسار خویشرا
ظهوری

Zuhurinin yüzü keder mahalle-sinin tozunda kayboldu; kendi düşkününe teselli et. (Zuhūrî)

آستین برگناه کشیدن (âstîn bergünah keşiden) = (k.)
Affetmek.

چو دشمن بنواری شود عذر خواه
برحمت بکش آستین برگناه
خسرو

Düşman alçaklıkla özür dile-yince merhamet edip affet. (Hüsrev)

آستین ترداشتن (âstîn terdaş-ten) = (k.) Çok ağlamak.

آستین تیریز کردن (âstîn tîrîz kerdén) = (k.) Zulümden vaz-geçmek. Âstîn sertîz gerden şeklinde de görülmüştür.

آستین فشاندن (âstīn feşānden)
= (k.) Terketmek, vazgeçmek,
inkâr etmek.

گاه وجد و سماع هریک را
بر دوکون آستین فشاند بی
هاتف اصفهانی

*Aşk ile ibadet zamanlarında
herbirini dünya ve ahiretten
el çekmiş görürsün.*

(Hâtifi İsfahânî)

Ş Raks etmek.

عشق بگسترد قطع پای فروکوبهان
خانه فروشی مکن آستین برفشان
خاقلی

*Aşk yaygısını yaydı; haydi ha-
rekete gel, sofuluktan vazgeç,
yahut sūs ve itibar gösterme,
rakset.* (Hākānî)

Ş Tahsin etmek Ş İhsan etmek
Ş İşaret eylemek manalarına da
gelir.

سخن گفت و دامان گوهر فشاند
بلطی که شاه آستین برفشان

سعدی

*Etek dolusu inci saçar gibi
öyle latif sözler söyledi ki
Padişah pek beğendi.* (Sa'dî)

آستین گرفتن (âstīn giriften) =
(k.) Ücretsiz iş gördürmek.

آن شلیدی که صوفی کوفت
زیر نعلین خویش میخی چند
آستینش گرفت سرهنگی
که بیا نعل برستورم بند
سعدی

*Onu işittin mi; yani o hikâyeyi
bilir misin: bir sofı ayakkap-*

*larının altına birkaç çivi çakı-
yorken bir çavuş, gel, benim
atımı nalla diye ona bedava iş
gördürdü.* (Sa'dî)

آستین مالیدن (âstīn māliden) =
Astin berçiden (ba.).

آستینه (âstīne) = Yumurta.

آسر (âsūr) = Ekin olan yer,
ekinlik.

آسرپس (âsrīs) = At koşacak
meydan.

نشانه نهادند بر آسرپس
فردوسی

Koşu yerine nişan koydular.
(Firdavsi)

آسغده (âsügde) = Yarı yanmış
odun ki küskü derler. Sinin
üsütüniyle hazır manasıdır.

ایستاده میان گوماه
همچو آسغده در میان تنور
معمود

*Hamamın ortasında fırın için-
deki odun gibi durmuş.*
(Ma'rûfî)

خاطر عالی تو غارت کرد
گنج آسغده نهان قلم
معمود

*Senin yüksek hatırın, kalemin
hazırlanmış gizli hazinesini yağ-
ma etti.* (Mes'ûd)

آسفه (âsüfte) = Asügde (ba.).

آسکر (âsker) = Devredici, sey-yar. عسکر bunun muarrebidir. Okyanusta şöyle yazılıdır: asker müctemi olan beni ademe denir lafzı mezbur farsidir.

آسگون (âsgûn) = Hazer denizi,

چه مایه دارد در پیش طبع او. دریا
چه پایه دارد دوزخ آسگون فرغ
قالی

Onun tabiatının yanında denizin ne kıymeti var. Hazer denizinin yanında kuru çayın ne ehemmiyeti olur. (Kaâni)

آسمار (âsmār) = Mersin ağacı.

آسمان (âsmān) = Gök (ar) sema: sonundaki man manend muhafefi olup terkip halindeki mânası değirmen gibidir. Gök yüzündeki yıldızların devir ve hareketleri değirmene benzetilmiştir.

روی زمین زطلعت ایشان منورست
چون آسمان بزهره وخورشید ومشتري
سعدی

Gök yüzü güneş, zühre, müşteri, ile nasıl nurlanırsa yer yüzü de onların yüzleriyle öyle nurludur. (Sa'di)

Ş Her şemsi ayın yirmi yedinci günü

آسمان روز ای چو ماه آسمان
پاده نوش ودار دل را شادمان
محمود سعد

Ey ay gibi güzel ! âsman gû-nünde şarap iç te gönlünü ferahlandır, (Mes'ud Sa'd)
Ş Azrail م ع

آسمان آزریمان ندانستن (âsmān ez rîsman nedānisten) = Gögü-urgandan ayırt etmemek (k) ayırt etmek kuvvetinden mahrum olmak.

ملک از مسق آن ساعت چنان بود
که دو چشم آسمانش ریسمان بود
نظامی

Padişah o saat, sarhoşluktan o dereceye gelmişti ki gözü bir şeyi seçmiyordu. (Nişâmî)

آسمان برین (âsmān berīn) = Dokuzuncu felek.

آسمان درخش (âsman dereş) = Şimşek.

آسمان دره (âsman dere) = Saman uğrusu: (ar) کهکشان: gökte küçük yıldızların birleşmesinden hasıl olan şekil.

یکوچه که روی باکف گهر افشان
چو آسمان دره سازی زان گهرباری
منجیکه

İnci saçan avucunla hangi so-kağa gitsen çok inci dökerek orasını saman uğrusuna benze-tirsin. (Mencik)

آسمان رند (**âsmān rend**) = Müneccim: terkip halindeki manası zan ve tahmin ile göğü ölçüp biçen demektir.

آسمان سوراخ شدن (**âsmān sūrāh şüden**) = Gök delinmek (k.) büyük bir vak'a çıkmak.

آسمان و ریشمان (**âsmānu rīsmān**) = Gök ve urgan: akla uygun bir söze karşı yanlış anlaşıldığını gösteren uygunsuz cevap yerinde kullanılan bir darbı meseldir.

آسمانه (**âsmāne**) = Tavan (ar) سق
شرار آتش عزمش ز فرط استعلا
بر آسمانه گردون نشست و اختر گشت
کال

Azmi ateşinin kıvılcımı o kadar yükseldi ki gök yüzüne çıkıp yıldız oldu. (Kemāl)

آسمانی آهن (**âsmānī āhen**) = Yıldırım. آسمان غریب آهن آسمانی
āheni âsmānī, âsman gıriv de derler.

آسمند (**âsmend**) = Yalancı ve aldatıcı Ş Nāsiri, âsmend yalancı, yalan sahibi mânasınadır, sonundaki mend «derdmend» ve benzerleri gibi sahip mânasını ifade eder. Bundan anla-

şılıyor ki (âs) ın bir mânası da yalandır. diyor. Ş Alık, şaşkın.

آسموغ (**âsmūg**) = Eski İranlıların itikatlarına göre iki kişinin arasını bozan şeytan.

گفته اش جلگی دروغ بود
او سخن چین چو آسموغ بود
طیان

Onun sözü bütün yalandır; o iki kişinin arasını bozan şeytan gibi koğucudur. (Tayyān)

آسینستان (**âsinistān**) = Vamıkm kaynatası yani sevgilisi ve karısı Âzranın babası ki Vamık onu öldürmüştür.

آسودن (**âsūden**) = Dinlenmek, konuşmada âsuden yerine âsude şüden kullanılır. (Nizām)

آسوده (**âsūde**) = Rahat, başı dinç, gailsiz.

در تمام عمر اگر یکروز عاشق بوده
در حساب زندگانی روز حشر آسوده
مائب

Yaşadığın müddetçe eger bir gün âşık olmuşsan mahşerde hesap verirken rahat edersin.

(Sā'ib)

ز عقل اندیشها زاید که مرد مرا بفرساید
گرت آسودگی یابد برو عاشق شوای عاقل
سعدی

Akıldan insanı yıpratacak düşünceler doğar. Ey akıllı! eğer sana rahat lâzımsa git âşık ol. (Sa'di)

آسه (âse) = Ekin ve ekin için hazırlanan yer Ş Meyan kökü.

آسیا (âsiyā) = Değirmen = âs.
گرم سنگ آسیا بر سر بگردد
دل آن نیست کن دلبر بگردد
نظامی

*Başımın üzerinde değirmen taşı
dönse gönlüm dilberden dönmez.*
(Nizâmî)

Âsiyâb muhaffefi de olur. Âsiyâb ve muhaffefi olan âsiyâyı su değirmenine tahsis edenlere göre su değirmeninden başkasına söylenmesi doğru olamayacağından âsi dest, âsi bad gibi âsiyâyı dest, âsiyâyı bad denilemez. Âs (ba.) آسیاگر = değirmenci.

آسیاب (âsiyāb) = Su değirmeni.
Âslı âsi âbdir : Farscada uzun elif iki elif itibar olduğundan kaideye göre birincisi yaya kalbolunmuştur.

آسیا زنه، آسیا آژن (âsiyā âjen, âsiyā zene) = Değirmen taşını yontup düzelten demir âlet : dişengi (ar.) منقار.

آسیب (âsib) = Zarar, hususiyle iki kişinin, iki cismin birbirine yanyana, karşı karşıya çatmasından hasıl olan zarar, incinme ve acı.

از بیخ زمین ترست برگ
کاسیب نیافت از گگرگی
نظامی

Yerden bir nebat yaprağı bitmemiştir ki bir doludan zarar görmesin.
(Nizâmî)

گر تهم موی شود از دست جور روزگار
بر من آسانتر بود کاسیب موی بر تنش
شاعر

Eğer zamanın zulmundan vücudum kıl gibi olursa onun vücuduna bir kıl kadar zarar ve elem gelmeden bana daha kolaydır,
(Şâir)

سرباد بانها برآمد براج
بختید کشتی ز آسیب موج
فردوسی

Yelkenlerin başı çok yükseğe çıktı, dalganın hızından gemi oynadı,
(Firdevsî)
Bazı lûgatler zararı bahis mevzuu etmiyerek iki kişi omuz omuza vurmak yahut iki şey birbirine çatmak mânasına almışlardır. (ar.) صدمه

زدند بهلو بهم چون سپهر و قدرت شاه
کبود گشت تن آسمان از آن آسیب
فخری

Gök padişahın kudretiyle çarpışınca göğün gövdesi o çarpımadan göğerti.
(Fahri)

Evvelce Firdevsiden getirdiğim misal de bunu teyit eder Ş Muşibet ve zahmet.

اقلیم پارسرا غم از آسیب دهر نیست
سعدی

Fars ülkesi zamanın musibetinden müteessir değildir.
(Sa'dî)

چه آزادند درویشان ز آسیب گرانباری
خاقانی

*Fakirler ağır yüke tahammül
zahmetinden nekadâr azadedir-
ler.* (Hākānî)

آسیون، آسیمه (âsime, âsiven)
=Fikri dağınık, şaşkın, sersem.
Asîmenin aslı âsamedir. (ba.)

سرا پرده بردند از ایوان بدشت
سپه از خروشیدن آسیمه گشت
فردوسی

*Otağı saraydan ovaya götürdüler.
Asker kavga ve gürültüden
şaşkın oldu.* (Firdevsî)

Karmakarışık ve uyuşuk mâna-
sına da gelir. Asivenin aslı da
âsiyaven=âsyamanend=değir-
men gibidir.

گر نه عشقت کرد آسیون مرا
از چه رو سرگشته وآسیونم
منجیک

*Eğer beni aşkın şaşkın etme-
diyse niçin başı donuk ve ser-
semim.* (Mencik)

آش (âş) = Aş.

زد یگدان لثیمان چو دود بگریزند
ندست کفچه کنند از برای کاسه آش
سعدی

*Alçakların ocağından duman
gibi kaçarlar. Aş kâsesi için
ellerini kepçe yapmazlar. Alçak-
ların yemek kâsesine el uzatmak
değil, ocaklarından duman gibi
kaçarlar. [*]* (Sa'dî)

(Baharî acem) müellifi mutlak
yemek dediği gibi içmesi müm-

kün olan rakik yani sulu yemek
mânasına da yazmıştır. § Bezlere
sürülen kola.

مثال گر سته چشمان شکم پرست مباح
که می دهد تعب آن برهن که دارد آش
اسماعیل

*Aç gözlüler gibi kursağına tap-
ma, zira kolalı gömlek zahmet
verir, [*]* (İsmâ'îl)

«آتش هرکاسه بودن» her işe bur-
nunu sokmak dediğimizdir.

آشام (âşâm) = Âşamiden=ichmek-
ten ismi mastar, emir, (ismi
fa muh. vas)

درا دز بزم وندان غم آشام
زشادی صافی شو دود غم آشام
سراج الدین

*Çile çeken dervişlerin meclisi-
ne gir, sevinci bırak, gam tor-
tusunu iç.* (Stracüddin)

ای ترک می آشام که گفت که میاشام
در خانه من باده بیاشام بیاشام
هدایت

*Ey şarap içen güzel! sana iç-
me diye kim söyledi. Akşam
gel benim evimde iç.* (Hidāyet)

Ölmeyecek kadar ucyip içme.
(ar.) قوت لایقوت.

بمک شام ندم تارموت
ندارم گرچه کاه شام آشام
شاعر

*Her nekadâr akşama yiyeceğim
yoksa da saçının telini Şam
mülküne değışmem.* (Şa'ir)

[*] Kolalı ve çirişli bezden yapılan göm-
lek demektir.

[*] Dikdanın lûgatca manası sacayaktır.

İçilmiş içilecek şey mânasına, geldiği gibi mecazen yenilmiş mânasına da gelir. Ş Süzme pilâvdan alınan su (برهان جامع)
(Burhanı camîc)

آش بچگان (âş beçegân) = İlâç için kullanılan kunduz hayası.
Günd (ba.).

آش پختن (âş puhten) = Yemek pişirmek. (K.) iki kişiden birini öbürünün üzerine kışkırtmak, ölçmek, bir kimseyi incitmeğe teşebbüs etmek.

آشی، آشپز (âşî âşpez) = aşçı. آشپزخانه aşçıdükkânı aş evi, mat-bah.

آشتی (âştî) = Barışıklık, sulh.
نه دانش باشد آن کسرا نه فرهنگ
که وقت آشتی پیش آورد جنگ
نظامی

Sulh vaktında kavga çıkaran kimsenin ne bilgisi, ne aklı vardır.
(Nişâmî)

kelimeleriyle kullanılır. کردن، نمودن

آشتی حواره (âştî huvare) = Sulh ziyafeti, barış yemeği ve tatlısı.

آشبنه (âştîne) = Yumurta = âstîne.

آش خلیل (âşihalîl) = Mercimek.

آشغال (âşgâl) = Âhal (ba.).

آشفتن (âşûften) = Öfkelenmek, akıl bozulmak, perişan olmak gibi gerek akıl gerek hal vesair şeylerin değişmesi, karma karış olması mânasınadır.

بت زنجیر زلف ازگفتن او
برآشت ای خوشا آشفتن او
نظامی

Zincir zülûflü güzel onun sözünden darıldı. Onun dargınlığı ne kadar hoş!

آشفتنه (âşûfte) = Aklı bozuk, sevdalı, sıkıntılı, perişan âşûften. (ba.).

خلق به پیش روی تو آشفته همچون موی تو
بای آن نهد درکوی تو کاول دل از سر برکند
سعدی

Alem senin güzelliğin önünde saçın gibi perişandır. Senin mahallene başından vazgeçen ayak basabilir.
(S'adî)

آشفته دماغ سرور برک سختم نیست
دامن چه کشایم که گلی درچشم نیست
طالب

Zihnim perişandır. Sözümün düzgünlüğü yoktur. Eteğimi niçin açayım ki çemende bir gülüm yoktur.
(Tâlib)

آسودگان چه دانند احوال دردمندان
آشفته حال داند آشفتگی حالم
سلیمان

Rahat olanlar dertlilerin halini ne bilirler. Halimdeki sıkıntıyı sıkıntı çeken bilir. (Selmân)

آشکاره، آشکارا، آشکار (Âşikâr, âşikârâ, âşikâre) = Belli, açık.

اشك توا بچمست و رخت مهر و کس ندید
کانبجا که هست مهر شود انجم آشکار
شاعر

Senin göz yaşın yıldızlardır, yanağın güneştir; güneşin olduğu yerde yıldızların belirdiğini kimse görmedi. (Şâ'ir)

دردا که رازنهان خواهد شد آشکارا
حافظ

Yazık ki gizli sır meydana çıkacak. (Hâfız)

آشکوب (âşkûb) = Tavan, ev kaç kat ise her katın tavanı [*] Ş Gök. Duvar kuru (Burhan). Evin üstünde yahut direk üzerinde yapılmış köşk (حلیی - نه -). (muḥ.) آشکو dır.

آشکوخیدن (âşkühîden) = İşkühîden (ba.)

بر آشکوب نخستینش دس فکرت من
زیر پای فلک راچو نردبان افکند
کل

Düşüncemin eli onun birinci katına erişebilmek için feleği merdiven gibi ayağımın altına attı. (Kemâl)

آشمالی (âşmâlî) = Yaltaklık, dalkavukluk. (Nizâm)

[*] Arapçası (طبعة) dır ki her şeyin kapağı ve örtüsüdür.

میکند دم لایه هاتاستخوانی میخورد
عمر اودر آشنای و خوش آمد میبرد
شفائی

Bir kemik yemek için yalvarır, yakarır. Onun ömrü dalkavuklukla geçer. (Şifâî)

آشמיד (âşemîd) = Âşâmîd = içti. (muḥ.)

هم خورد و هم آشמיד با او
نظای

Onunla hem yedi hem içti. (Nizâmî)

آشناه، آشناب، آشنا (âšnâ, âş-nâb, âšnâh) = Biliş, bildik. Mukabili. Bigâne Ş Yüzgeç, yüzgeçlik.

تادل من با هوای نیکوان شد آشنا
درسرشک دیده گردانم چومرد آشنا
نظران

Gönlüm güzellerin sevgisiyle tanışalı yüzgeç gibi göz yaşı içinde yüzer dururum. (Kaṭran)

با علم آشنا شو و از آب بر سر آری
کز آب بر سر آمدن از علم آشناست
کمال

İlim öğren de suyun yüzüne çık: itibar kazan. Yahut cehalet deryasında boğulmaktan kurtul; çünkü suyun yüzüne çıkmak yüzmeği bilmektendir.

بزرگان بدانش بیابند راه
زدریا گذر نیست بی آشناه
فردوس

Büyükler yolu ilim ile bulurlar. Yüzme bilmeden deniz geçilmez.

Yüzücü manasına آشناگر آشناگر aşnager, aşnaver de denilir.

دل بسته روزگار پر زرق شدن
یا شیفته بقای چون برق شدن
چون مردم آشناور اندر گرداب
دستی زدنت و عاقبت غرق شدن
سید حسین اشرفی

Riya ile dolu zamana aldanmak yahut bekası şımşığe benzeyen şeye gönül vermek; giridabda yüzen adam gibi çırpınıp sonunda boğulmaktır.

(*Segyid Hüseyni Eşrefi*)

آشناى دادن = tanıtmaq.

آشوب (*âşûb*) = Darılma, gücenme, fitne, karışıklık. (*muḥ*) âşû.

قنى غلطم یکبست خانه
کاشوب دوى شداز میانه

نظامی

Yok yok yanıldım; evimiz birdir; zira ikilik fitnesi aramızdan gitti. (*Nizâmî*)

آشفتن aşuften mastarından emir, ismi mastar (*isfa. muḥ. vas.*) efkenden, üftâden, nişesten, berhâsten kelimeleriyle kullanılır.

آشوریدن، آشوردن (*âşûrden, âşûriden*) = Karışdırmak, mezcetmek.

که چندانى که پیش آشورى این دیک
نیایى لقمه بی زهر وى ویک
عطار

Bu çömlęi nekadar karıştırsan zehirsiz ve kumsuz bir lokma bulmazsın. (*Aṭṭar*)

آشوغ (*âşoğ*) = Soyu ve hali bilinmiyen kimse.

چه کنم باجفاى دهر که من
هستم آشوغ در میان شما
حکیم طرطری

Ben feleğin cefasına karşı ne yapayım ki sizin aranızda yabancayım. (*Hakimi Tartaî*)

آشوفتن (*âşōften*) = Aşuften (*ba.*)

تندبادى همچو عزرائیل خاست
موجها آشوفت اندر چپ و راست
مروانا

Ezrail gibi bir kasırga peyda oldu. Solu sağ dalgalar sardı. (*Mevlânâ*)

آشیانه، آشیان (*âşīyan, âşīyane*) = Kuşyuvası. (*ar.*) Şinsanın barındığı yer ş tavan.

حب الوطن نگر که زگل چشم بسته ام
نتوان ولی زمشت خس آشیان گذشت
کلی

Yurd sevgisine bak ki gülden göz yummuşuz; fakat yuvamızın azıcık çöpünden geçmek mümkün değil. (*Kelîm*)

Besten, sahten, gerden, giriften, nihaden kelimeleriyle kullanılır.

آشیانه بهم خوردن (*âşīyâne behem huverden*) = (*k.*) Yuva Bozulmak, aile efradı dağılmak.

آشپه (*âşīhe*) = Kişneme.

زند آشیه همچون وعداسیان
نظمی

*Atlar gök gürültüsü gibi kiş-
nıyorlar.* (Nazmî)

Konuşmada şîhe kullanılır.

آغاباجی

(âğabacı) = Bugün İranda
küçük erkek ve kızkardeş büyük
kız kardeşi böyle çağırır kılal-
tarak abacı da derler (Niẓām)

آغار

(âğâr) = Islak, rutubetli.
Ağardan âğâriden = ıslatmak,
ıslanmak, § Karışdırmak, yu-
ğurmaktan emir, ismi mastar

عقیق وار بود آن زمین بسی کز خون
بروی دشت و بیابان فروشدست آغار
عنصری

*Ova ve çöl üzerine akan çok
kan yaşlığından o yer hakik
gibi olur* (Unşurî)

آغاریدن، آغارندن

(âğâriden, âğâ-
rîden) = ıslatmak, ıslanmak.

بخزلی که فرودآیم از فراق وخت
زخون دیده جهان مر بستر بیابارم
زاری

*Herhangi konak yerine inersem
senden uzak düşdüğümünden do-
layı dünyayı başdan başa kanlı
göz yaşıyla ıslatırım.*

(Nizâri)

§ Karışdırmak, yoğurmak.

دوان زمان که زبیزی تیغ و تندی گرز
خورخا بسون بلان شود آغار
فخری

*Kılıcın keskinliği ve topuzun
şiddetinden toprağın hamuru
kahramanların kanile yuğruldu-
ğu zaman.* (Fahri)

Teşvik etmek.

ای حکیمی که همیشه شعرا آغاری
سوزفو

*Daima şairleri teşvik eden ha-
kîm* (Süzânî)

آغاز

(âğâz) = Başlangıç.

خدا از آفت "زیدی" این ره لنگه دارد
که من کیفیت انجام می یابم ز آغازش
صائب

*Allah bu yola yaklaşma afetin-
den korusun, çünkü ben işin
başlangıcından sonunu anlayo-
rum,* (Şâ'ib)

Āğâziden = başlamakdan emir.

عکم آغاز هرچه آغازی
ابوالفرج

Her neye başlarsan iyi başla.
(Ebûlferac)

Kast ve irade § Ses.

Kast ve ses manalarını (Reşidi)
kabul etmek istemiyor.

آغازیدن، آغاز کردن

(âğâziden,
âğâzkerden) = Başlamak,
kast ve irade etmek.

سحر چو زمزمه آغاز کرد مرغ سحر
ایان مرغ سحر از طرب گشودم بر
شاعر

*Bûlbûl tan yeri ağarırken öt-
meye başlayınca neşemden onun
gibi kanatlandım.* (Şâ'ir)

آغازنده

(âğâzende) = Hak taalâ
hazretleri

آغاز

[*] (âğâze) = Künduracı

[*] (Reşidi) bu kelimeyi را ile ağare yaz-
mıstır.

aletlerinden ve kısıki denilen ökçe ağacıdır ki potin kalıbının ökçeye gelen kısmıdır. (Burhan). Ayakkaplarına su girmemek için yüzü ile taban dikişi arasına konulan deri. (Nizam) Şimdiki İran ayakkabı-cılarınca böyle bir şeyin mevcut olmadığını söylüyor. İhtimal (vardola) dedikimizdir.

آغال

(âġâl) = Kışkırtma, harekete getirme (ar.) اغرا agaliden den emir, ismi mastar (isfa. muh, vas.).

مولشکر بر آغال برلشکرش
بيکبار تاخيرہ گردد مروش
فردوسی

Sen onun askerine karşı askerini bir uğurdan sevk ve tahrik et ki şaşırısın (Fırdevsî)

Ş Çiğnemededen yutma

زروی تیغ نو اندر دوچشم دشمن تو
دهان گشاده نماید نهنگ مرد آغال
ازرق

Senin kılıcının yüzünden düşmanın iki gözüne insan yutmaya ağız açmış timsah suratı görünür. (Ezrakî)

Ağıl. Ş Arı kovanı.

آغال پشه

(âġâl peşşe) = Kara ağaç = سده = دردار = Bugün İranda (tirizî) derler. (Nizâm)

آغالیدن

(âġâliden) = Kışkırtmak, karıştırmak, iki kişiyi birbirine düşürmek, cenk ve kavgaya

hırslandırmak Ş Çiğnemededen yutmak Ş İslatmak.

آغزن

(âġer) = Sel geçtikten sonra yer yer çukurlarında su kalmış kuru dere = فرغر

فرازش برآز خون چوکوه تبرخون
نشیبش زاشکم چو ارغاب و آغر
عمق

Yukarısı kızıl ağaçdağı gibi kanla dolu; aşağısı gözyaşından ırmak ve dere gibi.

(‘Am‘ak)

آغزده

(âġerde) = İnce ve nazik elbise Ş (Cihangiri) bu manayı süzeninin şu

بدود خاست کمرگاه و پشت از سردی
که جامه زرین نبود آغزده

Beytile isbat etmek istemişse de (Reşidî) Ağerde ağarde (muh.) ve ıslanmış manasınadır (cihangirî) bu manaya intikal edemediği için böyle bir mana uydurmuştur diyor. O halde beytin manası şöyle olur

Üst elbisen ıslandığı için belin ve sırtın üşümekten hastalandı

آغستن

(âġesten) = Bir şeyi bir yere zorla doldurmak.

آغش

(âġüş) = Ağos (muh.) (ba.)

آغشتن

(âġeşten) = Bulaşmak, ıslanmak Ş Karışmak, yağurmak,

اغشته = bulaşmış, ıslanmış, sulanmış ; ve bu manalardan müteaddi

نازم آن ابرو و دم‌کان که نه‌پیکان و نه‌زه
شهری اغشته بخون این چه کمانست و چه تیر
ینها

Demreni ve kirişi olmadan bir şehri kana bulayan o kaş ve kirpiğe gıpta ederim. (Yağmâ)

Bu ne yay! Ve ne oktur!

زمینش با آب زر آغشته اند
تیرگویی دران زعفران کشته اند
نظامی

Zeminini altın suyu ile sulamışlar. Sanki oraya safran ekmişler (Nizâmî)

sahibi süruri âgeşten doldurmak manasınada gelir demiştir. Doğramak, aza uyuşmak manalarında görülmüştür.

آغل (âgil) = Âgil.

برو برو که خزان آمده با غلها
مولانا

Git git ki ağıla eşekler geldi (Mevlânâ)

آغده (âgende) = Pamuk yumağı & Bir nevi zehirli böcek.

آغوز (âgüz) Yeni doğuran koyunların ilk südü. Türkçede de ağız denir.

آغوش (âgoş) = Kucak, manası nadir ki kol, koltuk, göğüsden ibarettir.

در آغوش آن چنان گریه تنهرا
که نبود آگرهی پیرا همترا

نظامی

Vücudunu kucagımda öyle tutarım ki gömleğinin haberi olmaz. (Nizâmî)

Köle, cariye. Eskiden Türk kölelerine verilen isim. (Nizâm)

آغوشتن، آغوشتن (âgoşten, âgoşiden) = Kucaklamak, kaçmak.

آغیل، آغول (âgöl, âgıl) = Göz ucile öfke ile bakmak.

نرمك اور اسلام كردم و او
كرد سویم نظر بچشم آغیل
سامانی

Ona yavaşça selâm verdim. Bana o, göz ucile öfkeli öfkeli bakdı. (Sāmānî)

آف (âf) = Güneş & Misk ahusu.

آفتاب (âftâb) Güneş : تاب آف = tabîâfdan çevrilmiştir & Güneşin zıyası demektir. Hakikatte ise güneşin çöregidir. Güneşin zıyası manasına mecazdır. Mehtap bunun aksinedir.

چون بینم روی خوبش گریه‌ی آید مرا
هر که بیند آفتاب از چشم آید برون
عشق

کور و بجه طلعت دل‌داری گریه بار اولوروم
ضیای شمسه باقان کوز اولور سرشك افشان
Nazmen Tercümemiz

& Şarap.

در جشن آسمان و ش تو ریخته بنار
ساقی ماهروی تودرساغر آفتاب
انوری

*Senin gök yüzüne benziyen se-
vimli meclisinde ay yüzlü sakın
naz ile şarabı kadehe dökmüş*

(Enveri)

§ Gün, gündüz.

آفتاب از پس کوه آمدن (Aftab

ez pesi kūh âmeden) =
(k.) Umduğuna kavuşmak ve
birleşmek.

چو شد کوه گران بر جانش اندوه
برآمد آفتابش از پس کوه
جای

*Keder ruhu üzerinde ağır bir
dağ olunca umduğuna kavuştu.*
(Cāmî)

آفتاب از مغرب بر آمدن (aftab

ez mağrib ber âmeden) =
Güneş mağribden yükselmek,
(k.) kıyamet kopmak.

آفتاب بزدیوار، برسر دیوار، برسر
کوه، بزدیوار رفتن، برکوه رفتن،

بزل بام (âftâb berdîvar, berse-
ri dîvar, berseri kūh, ber-
dîvar reften, berkūh reften
berlebibâm = Güneş duvarın
üzerinde, duvarın başı üzerinde,
dağın başı üzerinde, güneş du-
vara gitmek, dağa gitmek, gü-
neş damın kenarında (k.) hayat
sona ermek.

Ferhengi Ziya

بر اوج خوبی پیش ازین کلانمه بدیدار آمدی
کاج آفتاب عمر من بالای دیوار آمدی
عصمت

*O ay, güzellik seması üzerinde
görünmeden keşki hayatım sona
erseydi.* (İsmet)

از سرکوشی بهسرت وقت رفتن آفتاب
آفتاب عمر خود را بر سر دیوار دید
ناهوری

*Güneş onun yurdundan esefle
ayrılırken hayatına veda etti.*
(Zuhûrî)

Son iki lûgatteki reften yerine
âmeden, būden, resîden, şûden
kelimeleri de getirilir.

آفتاب بگل آندودن (âftâb begil

endûden) = Güneşi balçıkla
sıvamak (k.) pek açık ve belli
bir şeyi gizlemeye çalışmak.
خورشید بگل آندودن de denir.

بگل مهتاب بجای بگل خورشید اندای
انوری

*Arşınla ay ışığı ölçer, balçıkla
güneşi sıvarsın.* (Enveri)

:Mümkün olmayan bir işe baş
vurur, pek açık bir şeyi gizle-
meye çalışırsın

بادوست بگرمابه درم خلوت بود
وان روی گلینش گل حمام آلود
گفتا دگر این روی کسی دارد دوست؟
گفتم بگل آفتاب نتوان آندود
نظامی

*Sevgili ile hamamda halvette
idim. O gül gibi yüzüne ha-
mam çamuru bulaştı; bir daha
bu yüzü kimse sever mi? dedi;
balçıkla güneş sıvanmaz. dedim*
(Nizâmî)

در عشق شکیب کی کند سود
خورشید بگل نشاید اندود
نظامی

*Aşkta sabır nezaman faide verir
yani vermez. Güneş balçıkla
sıvanamaz* (Nizâmî)

آفتاب پرست (âftâb perest) = Güneş tapan & ayçiçeği & kaya keleri (ar.) حرباء & nilüfer: Bu üçüne آفتاب گرد âfitâb gerd de derler.

آفتاب خوردن (âftâb hüverden) = (k.) Güneş çarpmak, güneş geçmek. (Nizâm)

آفتاب روی (âftâb rûy) = Güneş yüzü, yüzü güneş gibi parlak & Güneşe karşı olan yer.

زهار تن بسایه بالهما مده
تا آفتاب روی قناعت میسرست
صائب

*Kanaat güneşliğine nail olduk-
ca sakın hümanın kanadı göl-
gesine sığınmayı kabul etme.* (Şâib)

Güneş isabet etmeyen yere
سایه روی Saye rûy derler.

آفتاب سوار (âftâb süvâr) = (k.) Sabahları erken kalkan = خورشید سوار (ba.).

آفتاب گردان (âftâb gerdan) = Güneşden korunmak için giyi-

len başlık & Avcı kulübesi. (Nizâm).

آفتاب گردیش (âftâb gerdiş) = (k.) yer yüzü & daima güneş gören yer & kaya keleri.

آفتاب گردک (âftâb gerdek) = Ayçiçeği & kaya keleri.

آفتاب کردن (âftâb kerdn) = (ko.) Bir şeyi kurutmak yahut karıncalardan temizlemek için güneşlendirmek (Nizâm).

آفتاب گیر (âftâb gîr) = Şemsiye & güneşli yer.

آفتاب مغربی (âftâbı mağribî) = (k.) kılıç.

زخجلت آفتاب مشرق شد بر کنار آن دم
که اورا آفتاب مغربی زب میان آمد
طالب

*Kılıç onun belini süsleyince
güneş utandığından bir tarafa
çekildi.* (Tâlib)

آفتاب مهتاب (âftâb mehtab) = (ko.) bir nevi ateş oyunu (Nizâm)

آفتابه (âftâbe) = İbrık ki şimdi ibrik dediğimiz lüleli su kabıdır. Ash (آب تابه) dir. İçinde su ısıtıldığı yahut dibi güneş gibi

değirmi olduğu için bu ismi almıştır.

از امیدی که شب بوصلم بود
دست شستم با آفتاب صبح

سلیه

Geceki birleşme ümidimden
sabah ibriğile elimi yıkadım:
birleşmeden ümidimi kesdim.

(Selim)

آفتابی

(âftâbî) = Yayı mastarı
ile şemsiye demektir.

پیش روی تو آفتابی زلف
زیر زلف تو سایه پرور گل
وحشی

Zülf, senin yüzünün önünde
gölgeliktir. Gül, senin zülfünün
altında gölgede yetişmiştir.

(Vahşi)

Yayı nisbetle güneşden mütees-
sir olmuş, rengi bozulmuş.
Ş Güneşte muhafaza edilmiş,
güneşte olmuşdan kinayedir.

گرچه از تاب عذارش آفتابی گشته است
بوی جان می آید از سیب زنگدانش هنوز
تأثیر

Yanağının sıcaklığından rengi
değişmişse de elmaya benzeyen
çenesinden henüz can kokusu
geliyor

(Te'sir)

خوی غیر آمیز از تأثیر آن روی شود
هر گلایی کافتای گشت خوشبو می شود
چیزی

Ter, o yüzün tesirinden anber
kokulu oluyor. Güneşte olan
her gül suyunun kokusu hoş
olur.

(Hicri)

Parlak manasını da ifade eder.

زلف شب عنبرفشان از نکته گیسوی کیست
چهره روز آفتابی از فروغ روی کیست
صائب

Gecenin zülfünün anber saçma-
sı kimin saçının kokusundan,
gündüzün çehresinin parlaklığı
kimin yüzünün ışığındandır.

(Sâib)

آفتابی شدن

(âftâbî şüden) = (k.)

Meydana çıkmak.

آفتاب یتیم کش

(âftâbî yetīm küş)

= Yetim öldüren güneş: ye-
timlerin faidenmek maksadi-
le sığındıkları kış güneşidir ki
zararlıdır. (شمس الشتاء عمرضة). Kış
güneşi hasta eder (k.) koruma-
sına aldanarak kendisine sığı-
nılan büyük kimse

گفته آفتاب شرع من
آفتابی ولی یتیم کشی
منصور

Şeriat güneşi benim; demişsin.
Güneşsin amma zararı dokunan
güneş

(Menşür)

= آفتاب بیوه گداز
âftabi bive gü-
dâz = Dul kadını eriten gü-
neş.

آفت دیو

(âfeti dīv) = Tutarak

hastalığı (ar.) Sar'e

آفرازه

(âfrâze) = Ateş şulesi

خلیل وار بتان بشکند که نندیشد
ز آفرازه نمرود منجیق انداز
سوزنی

Hazreti İbrahim gibi putları kırar; çünkü sapan atan nemrudun ateşinin alevinden korkusu yoktur (Süzənî)

آفرینگان (**âfiringan**) = Zerdüş-tün telif ettiği 21 kısımdan ibaret zend adlı kitaptan bir kısım

آفروزه (**âfrūze**) = Mum ve çırağ fitili.

آفرُوشه (**âfrūše**) = Afrūše: Bal ile undan yapılan bir nevi un helvasıdır (ar.) (خبیس) dir. Halis hurma ve safi yağdan yapılır (Okyanus). Muhtelif şekillerde pişen helva (Nizām).

آفریدن (**âferiden**) = Yaratmak, halketmek.

تویی کافریدی زیك قطره آب
گهرهای روشنتر از آفتاب
نظای

Bir katre sudan, güneşten daha parlak inciler yaratan sensin. (Nizāmî)

Aferide = yaradılmış, mahluk.

تا چرخ سفله بود خطائی چنین نکرد
با هیچ آفریده جفائی چنین نکرد
عشتم

Alçak dünya kuruldu kurulalı böyle yanlış bir iş yapmadı ve hiç bir mahlûka böyle cefa etmedi (Mahtêsem)

آفریدون (**âfrîdûn**) = Feridûn (ba.)

آفرین (**âferin**) Tahsin ve sitayiş yani beğenme ve öğme ifade eden bir kelimedir. Zıddı (nef-rin) dir.

دلی بخش از ثنای خویش معمور
زبان ز آفرین دیگران دور
نظای

Seni ögmekten mamur bir gönül, başkalarının beğenmesine ihtiyacı olmayan bir dil ver. (Nizāmî)

چون خاستم بزم زمین بوس شهزای
بر خاست از جوارح من بانگ آفرین
قائمی

Padişaha tazim maksadile yerimden kalkdığım zaman bütün azamdan aferin sesi yükseldi. (Kāânî)

Ş Aferiden = Yaratmaktan emir (isfa, muh, vas.)

آفرین جان آفرین باک را
آنکه جان بخشید و ایمان خاک را
عطاری

O, toprağa yani insana can ve iman veren pâk ve münezzeh can yaratıcıya tahsin. ('Atfâr)

Ş Hayırlı dua, rahmet

آفرین خدای بر پدری
که تو پرورد و مادری که تو زاد
سعدی

Seni besleyip büyüten baba ile doğuran anadan آفرایه olsun. (Sa'dî)

تو خود زبان نکدی گریبصدف دل گوئی
که آفرین خدا بر روان سعدی باد
سعدی

*Eğer sen hulusu kalb ile Allah
Sadiye rahmet etsin dersen za-
rar etmezsin.* (Sa'dî)

§ (خسته مسرتة) nm yani celâli se-
neyi tamamlamak için senenin
sonuna ilâve olunan beş günün
birincisi = Ehnûd. Pençei düz-
dide (ba.).

آفرینش (âferîniş) = Yaradılış ve
bütün mahlûklar

ای خاك تو توتیای پیش
روشن بتو چشم آفرینش
نظای

*Ey toprağı gözün sürmesi olan
zat! Bütün mahlukların gözü
seninle aydındır.* (Nizâmî)

آفرینش نثار فرق تواند
بر معین چون خسان نثار از راه
سبائی

*Bütün mahlûklar senin başının
saçısındır alçaklar gibi yoldan
saçı toplama.* (Senâ'î)

Saçı = gelin başına serpilene
para ve başka şeyler, gelin he-
diyesi

آفسانه (âfsâne) = Masal, geçmiş-
lerin tuhaf ve şaşılacak hikâ-
yeleri. baştan geçen şeyler §
Meşhur ve belli olmuş haberler.

مراکز سخن گشته ام بر زبانها
چو صیت تو در نیکیوی آفسانه
سیف اسفرنگی

*Ben ki söz cihetile senin iyiliğine
dair şöhetin gibi dillerde meş-
hur olmuşum.* (Seyfi Isferengi)

Efsane (ba.).

آفگانه (âfgâne) = Düşük: vak-
tinden evvel doğan yavru (ar.)
سطح.

شکم حادثات آپسن
از خیب تو آفگانه کند
مسعود سعد

*Hâdiselere gebe olan karın; sen-
den korktuğundan karnındakini
düşürür.* (Mes'ûd Sâ'd)

آفند (âfend) = Dövüş, savaş
mastarı âfendiden.

دردل او این نصیحت کار کرد
ترك آفندیدن و پیکار کرد
لیبی

*Onun kalbine bu öğüt tesir edip
kavga ve döğüşten vazgeçti.*
(Lebîbî)

(Reşîdî) fend آفند âfend muhaf-
fefdîr, ise hile mânasınadır,
cenk ve husumet mânasına de-
ğildir. Buna göre in hile mâ-
nasına olması iktiza eder; diyor.

آفنداك (âfendâk) = Âjfendak
(muğ.) (ba.).

آقا (ağa) = Büyük ve muhterem:
şimdi İranda her büyük ve iti-
barlı kimsenin isminden evvel
bazı defa sonra getirilen türkçe
bir kelimedir[*] (Nizâm).

[*] İranlılar akademi, aktör kelimelerini
bizim gibi fransızcadan alıp yalnız kâflarını
kâf harfiyle yazmaktadırlar.

آك (âk) Ayıp, âr, eksiklik ş Fe-
lâket, zarar.

آكى نرسيد بر تو ازمن
صدبار مرا زتو رسد آك
سوزى

*Benden sana bir zarar irişmedi.
Senden bana yüz defa felâket
gelir.* (Sûzenî)

(ba.). د.آك

آگاه (âgâh) = Uyanık, duygulu,
bilgili

آگاه شده ز تلخی مرگ
مى کرد بسج راه رابرك
نظامى

*Ölümün acısını duyunca yol
azığını hazırlamaya başladı.*
(Nizâmî)

آگاهیدن (âgâhiden) = Haber
almak, haber vermek, duymak,
duyurmak, anlamak.

Haber almak = آگاهى آمدن ، آگاهى یافتن

آگاهى دادن = Haber vermek.

آكپ (âkep) = Avurd.

كنداز خست اوهمى پنهان
همچو ميسون نخود درآكپ خویش
خسروانى

*O, hasisliğinden dolayı maymun
gibi nohudu avurdunda saklar*
(Hüsrevânî)

آكج (âkec) = Kanca.

آكج، آكج (âkeḥ, âkeḥc) =
Gül suyu.

آگده (âgede) = Âgende (muḥ)
(ba.).

آگزر (âger) = آج (ar.) Kefel.

آگس (âgüs) = Taşçılardan taş
yonttukları kalem.

آگسته (âgeste) = Islanmış =
Âgeşte. kâfın esresile kuv-
vetli bağlanmış, düğümlenmiş.
mastarı Âgisten olup mastarı
ve müştakları kullanılmamakta-
dır.

آگسه (âgese) = Asılı, yapışık.

هچ هل هوا و بدعت را
چنگ دردامن تو آگسه نیست
سوزى

*Hava ve hevesine uyanların eli
senin eteğine asılı değildir.
:Seninle münasebetleri yoktur.*
(Sûzenî)

İhtimal ki kuvvetli bağlanmış
mânasına âgiste muhaffefidir.

آگش (âgüş) = Âgüş (muḥ.)
Agüş (ba.).

آگسته (âgeste) = Âgeste. (ba.)

آگفت (âgeft) = İncinme, zarar.
Padişahın attan düşmesi üzeri-
ne söylenmiştir:

شاه ادى كن فلك بد خورا
كاگفت رسانيد رخ نيكورا
گر گوى غلط کرده پيوگانش زن
وراسب خطا کرده بمن بخش اورا
عنصرى

Şahım! Yanağını incittiği için
huysuz feleği terbiye et; eğer
top yanlış oynadise ucu eğri
değnekle döv; kabahat attı
ise onu bana bağışla. ('Unşuri)

آگن (âgen) = Doldurmak, tık-
mak mânasına olan agenden
ve ageniden den emir, (isfa.,
muḥ. vas.).

كهى كه لطف كند باتو خاك پايش باش
و مگر خلاف كند دردو چشمش آگن خاك
سعدى

Eğer bir kimse sana lutfederse
onun ayağının tûrabı ol. Eğer
karşı koyarsa iki gözüne toprak
doldur. (Sa'dî)

همتن پرووم و روح فرسا
زيهوده هوسها مغز آگن

ميرزا حسين

Hepimiz vücut besleyen, boş
isteklerle beynimizi doldurup
ruhumuzu yıpratan insanlarız.
(Mîrza Hüseyn)

آگن (âgin) = Dolduracak şey =
Haşv حشو. (ar) آگنه، آگندى، آگند

آگنج (âgenc) = Dolmuş doldu-
rulmuş.

چون دره ناسته ورا روی که آگنج
سيف

Onun yüzü yıkanmamış işken-
be gibi pislik dolu (Seyf)

§ Mumbar dolması.

آگند (âgend) = Agenden = dol-
durmak, tıkmaktan mâzî.

گنج خودرا بگو هر آگندى
گو هر گنج من پراگندى
نظامى

Kendi hazineni cevherle doldur-
dun. Benim hazinemın cevhe-
rini dağıttın. (Nişâmî)

Astar arasına, döşeğe, yastığa
doldurulan pamuk ve yün gibi
şeyler. Âgen (ba.).

آگندن (âgenden) = Doldurmak,
tıkamak.

هميان تا بكي آگندن زر
ز نقد علم در اكن تواگر

شاعر

Keseye altın doldurmak, ne vak-
te kadar sürecek. Kalbini ilim
akçasıyla zenginleştirt. (Şa'ir)

آگنده (âgende) = Doldurulmuş,
dolu: Yastık, mumbar, dolma
gibi şeyler § Şişman § ahır,
tavla.

آگنده گوش (âgende gūş) = Ku-
lağı dolu (k.) sağır § Öğüt
dinlemiyen kimse.

ز قول نصيحتگر آگنده گوش
سعدى

Öğüt veren kimsenin öğütünü
dinlemez. (Sa'dî)

بغریاد تا برنداری خروش
سخن نشنود مرد آگنده گروش
هدایت

*Feryat ile bağırip çağırmadık-
ca sağır adam söz işitmez.*
(Hidāyet)

آگیش (âgeniş) = Dolduruş
Ş Yün, pamuk gibi doldurula-
cak şeyler. âgen (ba.).

آگیندن (âgenīden) = Agenden.
من در کشور عشقت خنیده
دلی از مهر رویت آگنیده
شاکر بخاری

*Aşkın diyarında; gönlü yüzü-
nün sevgisile dolu olarak ün
alan benim.* (Şakiri Buharî)

آگو (âgū) = Baykuş.

آگور (âgūr) = Kiremit, tuğla.
Muarrebi acūr ve onun (muḥ.)
âcūr dır.

آگوش (âgūş) = Âgūş.

در مجلس ما گلی و خاری باشد
آگوش آگوش مرغزاری باشد
جلال‌الدین خاری

*Bizim meclisimizde gül ve di-
ken vardır, kucak dolusu çayır
vardır.* (Celalüddini Hârî)

آگون (âgūn) = Baş aşağı, ters.

آگه (âgeh) = Âgâh (muḥ.).

نیست چشمت زشیان غم آگه آری
خفتگانرا چه غم از حسرت بیدار امنت
ینما

*Gözünün kederli gecelerimden
haberi yoktur. Evet, uyumuşların
hasret çekerek uyumayanlardan
ne kaygusu olur.* (Yeğmā)

آگیش (âgîş) = Uzatılmış, asılı,
yapışık = Âgese. Masdarı âgî-
şiden.

توشه جان خود ازو بردار
یش کایدت مرگ پای آگیش
رودی

*Ölüm ayağına sarılmadan evvel
kendi can azığını ondan al.*
(Radeki)

آگین (âgīm) = Dolu, doldurul-
muş Ş şişman, tavlı.

شداز شکوفه همه شاخسار لؤلؤبار
شداز بنفشه همه جویبار مشک آگین
قطران

*Çiçekten, bütün koruluk inci ile;
menekşeden, bütün ırmak misk
kokusıyla doldu.* (Kaṭrān)

Ş Aginīden den emir.

دواقت را زمشک و عنبر آگین
جهاراکن زخبط عنبر آگین
سراج‌الدین

*Divitini misk ve anberle dol-
dur. Dünyayı yazınla anber ko-
kulu et.* (Siraciiddin)

Masdar ve müştakları kaybol-
muştur. (Nizām)

آل (âl) = Türkçe al dediğimiz

renk Ş Doğum haftası içinde kadınlara gelen tehlikeli hastalık (ar.) حمى نفاسی hummayı nifâsî Ş Bir nevi pullu balık, bal, dal da derler.

Arapça mânalarından evlât ve akraba Ş Serab: ılgım salgım mânalarına fariside de kullanılır.

نسبت دست تومیکردم بدر یا گفت عقل
رسم دانش نیست کردن نسبت دریا به آل
حسین کاشفی

Senin elini deryaya nisbet edeyim dedim. Aklım, deryayı seraba nisbet etmek, bilgi şivesine uymaz dedi. (Hüseynî Kâşifî)

آل و آجیل (alüâcîl) = (ko.) (k.) Güzel ve tatlı yiyecekler. آل و اشغال âlûâşgal (ko.) çörçöp. Buradaki âller zaidir ve tekit için gelmiştir (Nizâm). آجیل: Badem içi, fıstık gibi şeyler

آل (âlâ) = Al renk.

چو چشم ابرشد آلا و روی گل ناری
در آبگون قدح افکن شراب گلناری
منصور شیرازی

Bulutun gözü kızarıp gülün yüzü ateş renkli olunca narçiçeği renkli şerabı mavî ka-dehe dök. (Mansûrî Şîrâzî)

Alüden = bulaşmak, bulaşdırmaktan emir. آلای âlây (ba.).

آلاس (âlâs) = Kömür,

رق خشمش کوهرا آلاس کرد
سراج

Öfkesinin şimşeği dağı kömür etti. (Sirac)

: Yaktı.

آلاله (âlâle) = Lâle. Aslı lâleîâldir.

یکی بر زبگر دیدم درین دشت
بخون دیدگان آلاله کشت
همی کشت و همی گفت ای دریا
که باید کشتن و هشتن درین دشت
بابا طاهر

Bu ovada bir ekincicegiz gördüm. Gözlerinin kaniyle lâle ekiyordu. Durmadan ekiyor, ve ne yazık ki ekmek ve burada bırakmak gerek, diyordu. (Baba Tahir)

آلانہ (âlâne) = Yuva = lâne.

آلاؤ، آلاؤہ (âlâv, âlâve) = Alev' yalın.

بر اوج گنبد گردون ازان بتابد هور
که یافت از تفت قندیل مرا تفتی آلاؤ
آدری

Gögün kubbesi üzerinde güneş, Hazreti Mürtezanın kandili şulesinden alevlendiği için parlar. Azerî

ز چشمان ابن قدو اخگر بارم
که گنجی سربسر آلاؤه میگرد
بابا طاهر

Gözümden şu kadar kor yağdırtırım ki dünya baştan başa alevlenir. Baba Tahir

Âlâve ocak, çelik çomak manalarına da gelir (Burhan)

آلای (âlây) = Alüden = bulaşmak, bulaşdırmaktan emir.

بیاده دست میالای کان همه خونت
که قطره قطره چکیده است از دل انگور
ظهیر

*Şarabla elini bulaştırma; çün-
kü o, üzümün içinden damla
damla akmış kandan ibarettir.*
(Zahîr)

Müzarii alayed dir.

تاقیضة شمشیرت از خون که آلاید
بر نطق هوس خلقی افراخته گردنها
ضمنا

*Bakalım kılıcının kabzası ki-
min kanından bulaşacak. Bū-
yük bir kalabalık heves yaygısı
üzerine boyunlarını uzatmışlar.*
(Yegmā)

آلایش (âlâyiş) = Bulaşış: Alüden
den hasılı mastar. Mecazen fisk
ve fucurda da kullanılır.

آلایشی بظاهرم ارهست یاك نیست
زیرا که اصل پاکم و از نسل جیدرم
نشالی

*Her nekadar dışım temiz değil-
sede beis yok; çünkü soyum so-
pum temizdir ve Hazreti Alinin
evlatlarındandır.* (Nişâfî)

آلت، آزر (âler, âlest) = Ager
(ba.).

آلده (âlügde) = Öfkeli.

شیر آلدده که بیرون جهد از خانه بصید
رودکی

*Yuvasından ava atılan kızgın
arslan.* (Rûdekî)

آلغونه (âlgüne) = Kadın süslerin-
den allık § Serâb. Türkçesi pu-
sarık. Konuşmada serâb kul-
lanılmaktadır.

آلُفتن (âlüften) = Aşüften.

آلُفته (âlufte) = Aşufte. Düşkün
ve açık meşrepli mânalarına da
gelir.

آلک (alek) = (ar). سنبیل الطیب denilen
bir nevi nebat ki ilâç için kul-
lanılır. § (Al) kelimesinin küçül-
tülüşü.

آلنج (âlünc) = Alüçe (ba.).

آلنگ (âleng) = Çukur, hendek,
metres = موروچال.

آلو (âlū) = Erik. Ekseriya rengi
kırmızı olmasından al kelime-
sinden alınmıştır § Alūd (muḥ.).

جمله اهل بیت خشم آلودند
مولانا

Bütûn ehli beyt hiddetlendiler.
(Mevlânâ)

§ Tuğla fırını.

آلوبالو (âlūbalū) = Vişne.
Konuşmada kısaltarak (âlbālū)
derler.

آلوجه (âlūçe) = Küçük sarıca erik,
ş Güğüm eriği.

آلوجه بالو نگرد رنگ بر آرد

*Küçük erik büyük eriğe bakar,
renk alır.*

Türkçemizde üzüm üzüme baka
baka kararır dediğimiz atalar
sözü karşılığıdır.

آلودن (âlūden) = Bulaşmak, bu-
laştırmak.

فسرده دلانرا در آرد بکار
غم آلود گانرا شود غمگسار
نظای

*Ruhsuz adamları canlandırır.
Gamlıların gamını dağıtır.*
(Niẓāmī)

Karışdırmak.

آلوده دامن، آلوده دامان (âlūde-
dāman, âlūde dāmen) =
Eteği bulaşık (k.) suçlu.

دعای می کنم یارب باین آلوده دامانی
مکن شرمنده پیش قدسیام از دعای خود
عرفی

*Yarabbi! Bu kadar suçumla
beraber sana yalvarıyorum be-
ni meleklerin yanında utandır-
ma, duamı kabul et.* ('Urfi)

زخوی زشت خود آزرده خاطر می
بلوث نمصیت آلوده دامنم بسیار
شاه طاهر

*Kendi çirkin huyumdan çok
müteessirim. Suç kirile çok
kirliyim* (Şah Tahir)

آلوگرده (âlū gürde) = Caneriği

آلوند (âlvend) = Hemedanın gar-
bındaki Elvend dağı.

آلونک (âlūnek) = Evcik = gülü-
be (Niẓām)

آله (âleh) = Alek (ba.).

آله (âlüh) = Tavşancil kuşu, kara
kuş (ar.) عقاب

آلیختن (alīhten) آلیز (ba.).

آلیز (âlīz) Hayvan ürküp çifte
ve tekme atmak ve huysuzluk
edip sıçramak mânasına gelen
آلیختن ve آلیزیدن den emir, ismi
master. İsmi faili alizende, mu-
zarii alizedir.

نفس چون سیر گشت بستیزد
توسن آسا بهر سو آلیزد
سراج

*Nefis boyunca dik başlığa baş-
lar. Huysuz at gibi hertarafta
sıçrar, saldırır.* (Sīrac)

آماج (âmâc) = Ok ve mermi ni-
şanesi (ar.) هدف. آماجگاه. niş-
anesi konulan yer. آماجگاه ok ni-
şanesi mânasına da gelir. Ke-
limeyi inceleyenlerden bazıları
Amacı üzerine ok ve tüfek ni-
şanesi konulan toprak yığın-

tısı mânasına yazmışlar (Gıyās ve Mecme^c).

هر تیر که از شصت قضا و قدر آید
پیش تن بد خواه شهشه بود آماج
فخری

Kaza ve kaderden gelen her okun önünde padişaha fenalık istiyyenin vücudu amaç olur.
(Fahri)

آماجگاه تیر حوادث نمی شود
آنکس که خویشرا بمجهان بی غرض گرفت
تأثیر

Cihanda kendini garezden beri tutan kimse hâdiseler okuna amaç olmaz.
(Tesir)

Tesirin şu şiirinden ok meydana anlaşılır.

تأثیر آنکسی که در آماجگاه دهر
ممتاز شد خدنگ بلا و آفتاب
تأثیر

Tesir! Zaman ok meydanında birinciliği kazanan, bela okunun amâcıdır.
(Tesir)

§ Saban demiri.

بر کند تیر تو هر گه خاک در آماجگاه
بر زگر برکنده پنداری با آماج وکلند
سوزنی

Senin okun her zaman nişan-gâhın toprağını öyle dağıtır ki ikinci saban demiri ve kazma ile kazmış sanırsın. (Sâzenî)

Bir fersah mesafenin 1/24 ü

آمدن (âmaden) = Yapmak, hazırlamak, hazırlanmak § Dol-durmak.

آماده (âmade) = Hazır.

بوداری بدل گنج آماده را
تو کردی بلند آدمی زاده را
خسرو

Gönülde hazır olan hazine se-nindir. İnsan oğlunu sen yük-selttin
(Hasrev)

تکیه بر حای بزرگان نتوان زد بگزاف
مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی
حافظ

Büyüklüğün sebeplerini hazırla-madıkça yok yere büyüklerin yerine oturulamaz. (Hâfız)

Amadeği = hazırlık. (k.) istidat.

آماره، آمار (âmar, âmâre) = Ka-rında su birikme illeti. (ar.) استسقا = son derece arayıp tarama (ar.) استقسا (Şemsüllüga) istiska, istiksadan bozmadır, diyor. Amar kelimesinin ismi mastarile nehyi hazırlıktan başka sıgaları (kipleri) kullanılmaz (Nizâm).

ساعتکی روی پیش دار و بهش باش
کار بن مان و بر مگرد و میامار
رودکی

Bir an yüzünü önüne eğ, aklı-nı başına al. İşi bana bırak. Dolaşma, arayıp tarama.
(Rûdekî)

§ Hesab آماره کبر = muhasebeci.

آماده، آماس (âmâs, âmâh) = Vü-cutta ağırlı, ağırsız peyda olan şiş ve kabarık.

مباد خری' خشم تو بچو زجنون
مباد فریبی' دشمنی مگر آماس
فخری

Sen'in düşmanının sevinci delilikten, semizliği şişmekten başka olmasın. (Fehrî)

خست افرجهی یافت زمخون غرور
چه عجب فرجهی طبل زآماه بود
شرف شفره

Düşmanın gurur macunundan semirdi ise şaşacak ne var. Davulun semizliği şişkinliğindendir. (Şeref Şefruve)

Amasın mastarı olan amasiden insan ve hayvanın azasından biri şişip kabarmak manasındır.

ابن همه باد که از عجب ترادرگ و بی
میرود در نجیم کز چه نمی آمای
جای

Senin damar ve sinirinde bu kadar kibir ve gurur rüzgârı esiyorken niçin şişmediğine şaşıyorum. (Câmî)

Amas kelimesi kerden. Nümünden, şüden masdarlarile tereküp eder.

آمای (âmây) = Doldurmak, süslemek, hazırlamak mânasına gelen Amüden den emir, (isfa. muh. vas.)

توی گوهر آمای چار آخشج
نظای

Dört unsurun cevherini süsleyen sensin (Nizâmî)

Amüden (ba.).

آمختن (âmuhten) = Amühten (muh).
Amühten (ba.).

آمدشد (amedşüd) = Gelip gitme.

کشیده دار بدست ادب عنان نظر
که فتنه دل از آمدشد نظر پای
کال اساعیل

Gözün dizginini edep elile çek. Çünkü gönülün azgınlığı gözün gelip gitmesindendir.

(Kemâl İsmâ'il)

آمدن (ameden) = Gelmek.

دلفریبان نیای همه زیور بستند
دلبر ماست که باحسن خداداد آمد
حافظ

Gönül aldatan nebatların hepsi çiçeklerle süsleñdiler. Kendi güzelliğile gelen yalnız bizim dilberimizdir. (Hâfiz)

آمده (âmede) = Gelmiş & Düşünülmeden söylenen güzel söz.
آمدهگو = düşünmeden güzel söz söyleyen kimse, hazır cevap.

بارهادر شدی بمجلس خاص
که توازن شدی بمهری رقاص
گاه آگفتی بشوخی آمده
که نمودی بعشوه شعبده
خسرو

Çok defa hususi meclise girer kâh hanende, kâh köçek olurdu. Kâh zerafetle güzel bir söz söyler, kâh cilve ve naz ile bir hokkabazlık ederdi.

(Hüsrev)

آمیزگار (âmirzgâr) = Affedici.

گناه من ارنامدی در شهر
ترانام کی بودی آمرزگار
نظای

*Eğer günahım sayılmayacak
kadar çok olmasa idi; yüce
adın nasıl yarlıgayıcı olurdu.*

(Nizâmî)

آمرزیدن (âmirzîden) = Affetmek,
yarlıgamak.

خدا ت در نفس آخرین بیامرزاد
سعدی

*Cenabı hak seni son nefesinde
yarlıgasın.* (Sa'dî)

آمرغ (amürğ) = Kadir ve kıy-
met.

کسی کو کشیده نباشد نیاز
ندانم دلش هیچ آمرغ ناز
اسدی

*Yalvatmaya alışmayan kimse-
nin gönlü nazın kıymetini bil-
mez.* (Esedî)

Ş Az şey.

بیل شم و حادثه بنیاد مرا کنند
ازمایه امید نمائند است جز آمرغ
فخری

*Zulüm ve yeniden yeniye çıkan
vakalar ve musibetler seli te-
melimi yıktı; ümidim serma-
yesinden pek az bir şey kaldı.*
(Fahrî)

آمل (amül) = İranın şimalinde bir
şehir. Vaktile Taberistanın mer-
kezi idi.

آمله (âmüle) = Hindistanda ye-
tişen bir ağacın meyvasıdır,
ilâçlarda kullanılır. Muarrebî امج
dir.

آمنه، آمن (âmen, âmene) =
Kırılmış odun kümesi ve bir
arkalık odun, hububat yığını
خرمین هارمن, هارمن =
büyük yığın; muhaffefidir.

آمویه، آمون، آمو (âmū, âmūn,
âmūye) = Buhârâ ile merv
arasında ve ceyhunun aktığı
yer üzerinde bulunan kum sah-
rası. Ceyhun nehrine de denir.

ریک آمو بادرشتیهای وی
زیر پا چون پرریان آید همی
رودکی

*Amonun kumu, sert olmakla
beraber ayak altında atlasa
benziyor.* (Rûdekî)

چو آب آمون گذشت آن سپاه
بر آمد هیاهو ز ماهی بجا
هاتفی

*O asker ceyhundan geçince ha-
yū huy balıktan aya kadar
yükseldi.* (Hâtîfî)

چشم من چون چشمه آموی شد از هراو
تن بخون در چون میان چشمه آموی موی
قطران

*Onun ayrılığından gözüm amū
nehrine, vücudum o nehrin için-
de kana batmış kıla benzedi.*
(Kāṭran)

آن رود که خوشترست ز آمون
بی شبهه که هست رود سیحون
شاعر

Ceyhundan daha hoş olan nehir şüphesiz Seyhun nehridir.
(Şa'ir)

Ahūyi amū (k.) türk güzeli.

مرا هجران آن آهوی آمو
همی دارد چوپنجه مرده آمو
بدر داند دوان زنجیا بدانجا
برنج اندر دوان زینسو بدان سو
قطرن

O türk güzelinin dostluğu kesmesi beni daima elem içinde buradan oraya koşan, sıkıntı içinde bu taraftan o tarafa giden yavrusu ölmüş ceylana benzetir.
(Kāṭran)

Amū ceyhun nehri kenarında bir köydür ki evvelce ona Amül derlerdi. Ceyhun bu köyün kenarından geçtiği için onada amū, amüyeh amün derler. (Reşidî ve Naşirî).

آموٹ (amūt) Avcı kuşların yuvası, kuş yuvası.

آموختگان ازل (āmūhtegāni ezel) = (k.) Peygamberler, veliler.

آموختن (āmūhten) = Öğrenmek, öğretmek.

کسی ننگ دارد ز آموختن
که از ننگ نادانی آگاه نیست

عدی

O kimse öğrenmekten utanır ki bilgisizlik utancından duygusu yoktur.
(Sa'di)

بدگهر را علم و فن آموختن
دادن آئینست دست راهزن
مولانا

Soysuza ilim ve fen öğretmek yol kesicinin eline kılıç ver-mektir.

(muh.) Amühten.

آمودن (āmūden) = Süslemek, tanzim etmek § İnci ve emsali ipliğe dizmek § Karışmak, karıştırmak § Doldurmak. Asıl manası süslemektir.

آمودة (āmūde) Süslenmiş, müzeyyen.

سراغوشی بر آموده بگوهر
نظامی

İnci ile süslenmiş bir sorguç
(Nizāmî)

§ Dizilmiş § doldurulmuş.

زمین زبر، چو آموده دشتی از نقره
فلک زنجیم چو آگنده بحری از گوهر
قائمی

Yer, kardan gümüşle doldurulmuş sahraya; felek, yıldızdan inci ile dolu denize benzer
(Kāānt)

Karışmış karıştırılmış § İnci, mercan gibi şeylerin dizisi.

آموز (āmūz) Amühten den emir, ismi mastar (isfa. muh. vas) amühten (ba.)

آموزگار (āmūzgar) = Muallim.

هر آنکس که گوید که داناشدم
بهر گونه علمی تواناشدم
یک نفر بازی کند روزگار
که بنشاندش پیش آموزگار
فردوسی

Her kim âlim oldum ve türlü türlü fenlerde iktidarım var derse zaman onu görülmemiş bir oyunla muallimin karşısına oturtur. (Fırdevsî)

Müteallim = öğrenici manasınada gelir.

چرازونیا موزد آموزگار
چه دانش از سرگذشت روزگار
عزیز

Öğretici, zamanın değişikliğine dair olan bütün bilgileri ondan niçin öğrenmez ('Aziz)

آمُوسَنی (âmūsni) = Ortak, kome

آمُون (âmūn) = Amū (ba.).

آمه (âme) = Divit, yazı hokkası

ای ترا تنبک آمه بی خامه
لوح تعلیم تخته نردت
حکیم طرطری

Ey diviti dünbelek, kalemi ney, talim levhası, tavla tahtası olan kişi (Hakimi tārārî)

Amene (muğ.) (ba.).

آمیختن (âmihten) = Karışmak, karıştırmak.

شیرکه از بر سپور آتی
آب دران شیردر آمیختنی
دهلوی

Keçiden testiye sağdığı süte su karıştırdı. (Dehlevî)

آمیز (âmiz) = İmtizaç etme, ka-

rışdırma mecazen çiftleşme = amig. § amihten den emir, (isfa. muh. vas.)

بوسه بر کنار ساغر نه
پس بگردان شراب زهر آمیز

سعدی

Ab berâteş (ba.).

آمبرگار (âmiẓgâr) = Yaraşan, Uygun.

آمیزه (âmize) = Karışık, karışmış, mahlût.

گرد کرده بسی سخن ریزه
نیله و بد خیره درهم آمیزه
سنائی

İyi ve kötü münasebetsiz birbirine karışmış bir çok söz kırıntılarını toplamış. (Senâ'î)

Kır sakallı kimseye آمیزه موی derler.

اگر شاه هر هفت کشور بود
چو آمیزه موشد مکدر بود
دقیقی

Eğer dünyanın padişahı olsa sakalına kır düşünce kederlenir. (Dakikî)

(ko.) = Rîşî cevgendümü denir. (ar.) اکهل § Basit mukabili olan mürekkep

آمیزه (âmije) = Amize § şair (Bürhan)

آمیغه، آمیغ (âmīg, âmīge) =

Hakikat, Āmīgī = hakīkī ṢĀmīz, amīhte manasına da gelir. Masdarı amīgīden = āmīhten.

میامیغ باراسق کجروی
فردوسی

Doğruluk ile iğriliği karışdırma.
(Fırdevsî)

آه از جوا این زمانه شوم
همه شادی ومن عتا آمیغ

رودکی

Bu uğursuz zamanenin zulmünden ah ve feryad; herkes mesrur, ben sıkıntı içinde.
(Rūdekî)

Mecazen çiftleşme.

بسی گرد آمیغ خوبان مگرد
که تن واکند لاغر وروی، زرد
اسدی

Güzellere yakınlık çevresinde çok dolaşma. Çünkū vūcudu zayıflatır, yūzū sarartır
(Esedî)

آن

(ân) = O: uzağı gösteren işaret ismi. Müfret gaib zamiri de olur Ṣ Cazibe.

بندۀ طلعت آن باش که آبی دارد
حافظ

O güzelin cemaline köle ol ki. cazibelidir.
(Hafız)

Şahsî zamirlerin evveline getirilirse sahip manasını ifade eder: Animen = benim sahib olduğum şey, benimki. Ani o = onun sâhip olduğu şey, onunki. Aşağıdaki misallerde görüleceği gibi bu manada ekseriya ez ile birlikte kullanılır.

از صحن خانه تابل بام ازان من
وز بام خانه تا بقریا ازان تو
وحشی

Evin temelinden damın kıyısına kadar benim; oradan şüreyya yıldızına kadar senin
(Vahşî)

گریک نظر بگوشه چشم عتایی
باباکی وگر نکین حکم ازان تست
سعدی

Bize bir inayet göz ucile bak-san da bakmasan da hüküm senindir.
(Sa'dî)

Kelimelerin sonuna cemi edati olarak geldiği gibi zaid de olur. Merd = erkek. Merdan = erkekler. Sehergâh, sehergâhan = seher vakti. İran ve Turan gibi kelimelerde nisbet edatıdır.

آنت

(ant) = آن ترا = Antūra muhaffefi olup o, sana demektir.

چون گذشته نه آنت ماند نه این

Ölünce sana ne o, kalır ne bu
Ṣ Tahsin.

آنج

(ânc) = Alçı denilen dağ yemişi.

آنجا

(anca) = Ora.

آنچه

(âncî) = O şey ki manasına, insanlardan başkasına mahsus ismi mevsul.

بخش و بخور آنچه داری مأیست
که چونبھی وندی آن تونیست
اسدی

*Sahibi olduğun şeyi durma ba-
ğışla ve ye; çünkü saklar ver-
mezsen o senin değildir. (Esedî)*

Anki gibi insanlar için de kulla-
nılır.

آندون (ândun) = Ora ş Öyle ş
O zaman.

راه توی خیر و شر هر دو گشاده است
خواهی ایدرن گرای و خواهی آندون
ناصر

*Şer ve hayırdan her iki cihete-
de yolun açıktır. İster buraya
meylet, ister oraya. (Nâşır)*

آنسته (âneste) = Topalak deni-
len kök. (ar.) سعد.

آنک (ânek) = Oncağız: an = o
kelimesinin küçültülmüştür. Nu-
nun sükûniyle آنک, anki muhaffe-
fidir. آوار = Âvâr (ba.).

آنکه (ânki) = İnsanlara mahsus
ismi mevsuldür.

قوی زبان بدعوی عشقت گشوده اند
ای من فدای آنکه دلش بازبان یکیت.

عصمت

*Bir çok kimse sana aşık olduk-
larını iddia ediyorlar; ben o
kimseye fedayım ki gönlü di-
liyle birdir. (İsmet)*

آننگهی، آنکه، آنگاه (ângâh,
ângeh, ângehî) = O vakit
ondan sonra.

بسج سخن گفتن آنگاه کن
که دانی که درکار گبرد سخن
سعدی

*Sözü, tesirinden emin olduğun
zaman söylemeye hazırlan.*
(Sa'dî)

من تشنه جان سپردم آنگه چه سود داود.
آب ازدو چشم دادن بر خاک من گیارا
سعدی

*Ben susuzluktan öldükten sonra
toprağımın üstünde biten ota
iki gözden su vermekte ne
fayda var. (Sa'dî)*

اول اندیشه و انگهی گفتار
سعدی

Önce düşün sonra söyle.
(Sa'dî)

آننگدن (ângenden) = Agenden
(ba.)

آنه (âne) = Nisbet ve liyakat edatı-
dır. Mâhâne = aylık. Pederâne =
babaca

آنسته، آنیه (âniste, ânise) =
Güçlülükle çözülen bağ. Donmuş
kan, koyulaşmış mürekkebe de
denir.

آین (ânîm) = Yayık: içinde süt ya-
hut yoğurt dövdükleri kap.

سبوی و ساغر و آیین و غولین
حصیر و جایروب و خیم و پالان
طیان

*Testi, kadeh, yayık; hasır, sü-
pürge, çuval, palan. (Tagyan)*

آو (âv) = Su = ab.

کی تواند که همچوماغ چکاو
بزند غوطه درمیانه تو

لطیف

*Toygar, karabatak gibi suya
nasıl dalabilir. (Lâtiî)*

آوا (âvâ) = Yüksek ses: avaz
(muh.)

بلبل فکند غلغله ز اواز دلنواز
قری کشیده زمزمه ز اوی دلشن

قافی

*Bülbül gönül okşayan sesinden
gulgule salmış, kumru gönülde
yereden sesiyle zemzeme çekmiş.
(Kaâni)*

آواخ (âvâh) = Eyvah: Hasret
ve teessüf ifade eder. Muhaffefi
âveh dir. § Nasip

آواره، آوار (âvâr, âvâre) =
Kaybolmuş, adı sanı batmış ve
yerinden yurdundan uzak düş-
müş, şaşırmış kimse.

تو آبی ومن خاک تو تو باد ومن خاشاک تو
باخوی آشتاک تو صبر من آوار آمده
خاقای

*Sen bir susun, ben senin top-
rağınım; sen bir rûzgârsın, ben
senin çöpünüm; ateşli tabiatına
karşı sabrım kalmamıştır.
(Hâkânî)*

چو رقیب راندی از کوی خود حسن را
کردی برای دشمن آواره دوستان را
حسن دهلوی

*Rakibin hatırı için (Hasan) ı
mahallenden koğdun; düşman
için dostları uzaklaştırdın.*

Mecazen dağınık, perişan ma-
nasınadır ki yerinden ayrılmış
demektir.

خاکره پرنافه مشکست ازان
هو کب زلفت باوار آمده
خاقای

*Toplu zülfün dağıldığı için
yolunun toprağı misk ile doldu.
(Hâkânî)*

§ Hesap ve perakende hesap
defteri. Averçe de derler. آواره گیر
= âvâregir = تماره گیر = muhase-
beci § Zulüm, sitem.

شکوه تاج کیان شاه دهر ابواسحق
که از ممالک آواره کرده است آوار
فخری

*Padişahların tacının süsü, ci-
hanın padişahı Ebu Isak ki
memleketlerden zulmü kaldır-
mıştır. (Fahri)*

§ Nal delinirken dökülen demir
kırpıntıları. Çünkü nal delinir-
ken kırpıntılar yerlerinden ayrılır
ve dağılır § Yıkık, yıkıntı.

خشم گیری جنک جوی چون پانی از جواب
خشم یکسویه سخن گمتر که شهر آوار نیست
ناصر

*Cevapdan âciz kalınca hiddet
eder, kavga ararsın. Hiddeti bir
tarafa bırak, söz söyle, çünkü
şehir harap değildir.
(Nasr)*

آواره گزد (âvaregerd) = İşsiz güç-
süz adam.

آواریدن (âvârîden) = Yemek, hazmetmek.

آواز (âvâz) = Yüksek ses.

اگر این داغ جگر سوخته در چنان منست
ردل کوه نهی سنگ با آواز آید
سعدی

Benim canımdaki bu ciğer yakıcı dâğı, dağın içine koyarsan taş feryat eder.

(Sa'di)

Ş Şöhret, ün.

اگر نوید ازین دو باز گردم
بزشتی در جهان آواز گردم
فخر کرکانی

Eğer bu kapıdan ümitsiz dörnersem cihanda kötülükle ün alırım.

(Fahrigürgâni)

آواز کردن (âvâzkerden) = Seslenmek, ses çıkarmak, çağırmak, davet etmek, âvâzdâden de denir,

بی تکلف من نمی رفتم بیزم او سلیم
سرمة چشم پرافشونش مرا آواز کرد
سلیم

Selim! ben onun meclisine tek-lifsiz gitmiyordum. Onun af-sunlu gözünün sürmesi beni ça-ğırtdı.

(Selim)

آواز گرفتن (âvâzgiriften) = Ses kısılmak. ħirâşideniâvâz, nişes-teni âvâz da derler.

آواز گشتن (âvâzgešten) = Şöh-

ret bulmak, şayi olmak, yayıl-mak. Âvâzgîr (k.) meşhur.

آوازه (âvâze) = Yüksek ses = şöhret, ün.

دعویٰ بیخیزان تیغ را سازد دراز
مرغ بیخیزگام را آوازه یکدم بیش نیست
صائب

Yersiz dava, kılıcın dilini uza-tır, vakitsiz öten kuşun sesinin yükselmesi bir nefesden fazla de-ğildir: Yersiz dava kılıçla fasle-dilir, çünkü vakitsiz öten kuşun başını keserler.

(Saib)

Ş Müsikide bir kaç nağmedir ki şeş âvaze derler : Selmek, şehnâz, maye, nevrüz, gerdaniye, geveşt Ş Bir kale ve bir şehir adı.

دزی داشت برموده [*]
کز آن دزدی ایمن و شادکام
چو کین پدر بر دلش تازه شد
از انجا بگه سوی آوازه شد
فردوسی

Permudenin âvaze adlı bir ka-lesi vardı ki o kaleden emin ve memnundu. Babasının öldü-rülmesinden kalbinde taşıdığı kin tazelenince oradan âvâze-ye gitti.

(Firdevsî)

Ş Avazehüvan = hânende (Ni-zâm).

Ş Âvaze gešten = Âvaz geş-ten (ba.)

آوازه نشستن (âvâzenişesten) = Şöhret geçip pitmek.

[*] Permüde = Sâve şahının oğlu.

خط دمید از رخ و آوازه خویشت نشست
گشت مودار چو چنین ز صدای افتد
سعید اشرف

*Yüzünde tûy belirdi ve güzelli-
ğinin ünü geçti. Çini çatlayınca
sesi kısılır, değeri azalır.*
(Sa'îd Eşref)

مودار = müydâr = az çatlağı olan
kâse ve tabak.

آخ (âveh) = Ah, yazık.

از تو پیش که و کیا نالم
کاوخم از تو جز غم دل نیست
شعید

*Senden kimin yanında ve ne-
rede feryat edeyim. Çünkü sen-
den ah ve vahım gönül gamın-
dan başka bir şey değildir.*
(Şehid)

آور (aver) = Averden = getir-
mek masterından emir (isfa.
muḥ. vas.)

فرزبانگان ژاپن و نام آوران روس
افراشتند بیرون دعوی زدند کوس
حیل الملتین
den

*Japon hakimleri, Rusun ileri ge-
lenleri, dava bayrağını kaldırıp
savaşa hazırlandılar.*
(Hablülmetin) den

Dönmemek üzere verilen karar
Ş Şüphesiz bilgi.

اگر دیده بگردون برگمارد
ز سیمش پاره پاره گردد آور
ابوشعيب

*Eğer feleğe bakacak olursa on-
dan korktuğundan muhakkak
parça parça olur.* (Ebûşu'ayib)

کسی واکه باشد بدل مهر حیدر
شود سرخ رو در دو گیتی با نور
رودکی

*Bir kimsenin kalbinde hazreti
Aliye muhabbet varsa şüphesiz
iki cihanda mes'ut olur.*
(Rûdeki)

Âverî = şübhesiz bilgi sahibi

کسی کو بمحشر بود آوری
ندارد بکس کینه و داوری
ابو شکور

*Kıyamete şüphesiz inanan, kim-
seye kin tutmaz ve düşman ol-
maz.*
(Ebu Şekûr)

(Âver) çirkin ve iğrenç mana-
sına da gelir.

امروز همچو جهل هر زشت و آورست
عنصری

*Bu gün hüner, cahillik gibi çir-
kin ve iğrençtir.* ('Unşarı

آورچه (âverçe) = Perakende he-
sap defteri.

هر آن کو خر مزاج و غرچه باشد
ورا چه قول و چه آورچه باشد
لطیف

*Her kim eşek tabiatlı ve na-
mussuz ise onun ne sözüne, ne
defterine inanılır.* (Latîfî)

آورَد (averd) = Averden = ge-
tirmek den mâzi.

باز آمد آن موی که ندیدش فلک بخواب
آورد آتشی که نمید دید هیچ آب
مولانا

*Feleğin rüyada görmediği o ay,
yine geldi; hiç bir su ile sön-
miyen bir ateş getirdi.*

(Mevlânâ)

ŞSavaş. Averdgâh=savaş yeri.

چنان رفت و آمد با آوردگاه
که وامانده زو وهم دریم راه
نظای

*Savaş yerine öyle gidip geldi ki
hayal ona nisbette yarı yolda
kaldı.* (Nizâmî)

آوردن (âverden) = Getirmek,

روی برخاک در دوست بیاید مایید
چون میسر نشود روی بروی آوردن
سعدی

*Yüz yüze gelmek müyesser olma-
yınca dostun kapısının topra-
ğına yüz sürmelidir,* (Sa'dî)

آوردنه (âverde) = getirmiş, hikâ-
ye etmiş, getirilmiş manalarına-
dır. Amede gibi güzel söz ve
şaka manasına da gelir, şukadar
var ki amede düşünülmeden söy-
lenen güzel söz ve şaka, aver-
de ise düşünülerek söylenen
güzel söz ve şakadır.

آوردیدن (âverdiden) = Savaşta
düşmana saldırmak.

آورد (avrend) = Dicle nehri
Ş Hile.

آوره، آوردوه (âvreve, âvre) =
Su yolu.

آوردن (âveriden) = Getirmek
= averden.

تو آنچه از چهر رسیدت بگوش
بدین و بجای آوردن بگوش
اسدی

*Sen, peygamberden kulağına
irişen şeye bak ve yerine getir-
meğe çalış.* (Esedî)

آوشین (âvşin) = Kekik.

آوکا (avkâ) = Dava vekili, avu-
kat (Nzâm).

آوله (avle) = Kabarcık = able.

آون (aven) = Aveng muhaffefidir.
Aveng (ba.).

سخن باید که اندر جان کند جا
سخن باید که دزدل گردد آون
علا

*Söz ruhta yeretmek gerektir,
söz yürekte hevenk olmalı. Ya-
ni yüreğe bağlanmalıdır* (Atâ)

چو یزن من میان چاه آون
منوچهری

یزن (ba.).

آوند (avend) = Elbise, yahut
üzüm salkımlarını astıkları si-
cim Ş Delil ve bürhan

چنین گفت پهلوان زال زر
چو آوند خواهی بپنیم لگه
فردوسی

*Zâlizer, [*] pehlivana, delil is-
tersen kılıcıma bak, dedi.* (Firdevsî)

[*] زال زر (Rüstemin babası),

Kap kakak.

منادا ساغرش يك لحظه از خون رزان حالی
فلك را تا رود خون ذفق زين تبلی آوردش
عبد

*Felegin çivit renkli kâsesinden
şafak kanı aktıkça onun kade-
hi bir an şarapsız kalmasın.*
(Âmid)

§ Şatranç oyunu § ilk. birinci.

آوندی (âvendî) = Şarap kabı.

آونگ (âveng) = Üzüm salkımla-
rını astıkları sicim ; çamaşır ser-
dikleri ipe de denir § Asılmış,
sallandırılmış, sarkık şey. Lisa-
nımızda hevenk deriz.

صبر دل عشاق همی - بجای از ایراک
چون کفه میزان زدو سوبیخت آونگ
قالتی

Zülfe hitahen

*Durmadan aşıkların gönlünün
sabrını tartıyorsun ; çünkū seni
terazi gözū gibi iki taraftan
sarkık görüyorum.* (Kaānî)

Asılı, sarkık manasına آونگان
âvengân da denir. Sonundaki
an nisbet edatıdır.

آونیدن (Aveniden) = Ummamak
§ Uyuklamak, § Dinlenmek.

آوه (âve) = Ah.

گفت آوه بی جانه چون دود
ورغام از عیادت چون شوم
مرلانا

*Ah, bahanesiz nasıl giderim, eğer
hatır sormaktan kalırsam nasıl
olur dedi. [*]* (Mevlânâ)

Okunmaz ha ile, Sâve civarında
bir köy § Tuğla ve kiremit
ocağı § Ses çıkarıcı, haykırıcı
§ Ressam ve terzilerin levha
ve elbise kenarlarına yaptıkları
pervaz.

آویج (âvīc) = Aviz. (ba.)

آویختن (âvīhten) = Asmak, asıl-
mak ve sarılmak.

بشای چه باید در آویختن
که نتوان ازو میوه ریختن
نظامی

*Kendisinden meyve silmek
mümkün olmayan dala niçin
asılmalı* (Niẓāmî)

نار کی و لطف دزدید از بنا گوش تو در
غوطها درآب دادند آنگهش آویختند
خجندی

*İnci, kulak tozundaki inceliği
ve letafeti çalmağa kalkıştığın-
dan onu, bir müddet suya daldır-
dılar, sonra astılar.* (Hügendî)

Mecazen, kavga ve inat etmek.

آویز (âvīz) = Avihten = asmak,
asılmaktan emir, (isfa. muh.
vas.).

ای باد دنیا یصبح برخیز
در دامن زلف لیلی آویز
نظامی

[*] Bu manaya arapçadır ve okunur ha ile
aşağı aveh şeklindedir. Ferheukler farâça ad-
mızlar (Reşidî).

*Ey, saba ruzgârı! Sabahleyin
kalk, Leylanın zülfünün ucuna
asıl.* (Nizâmî)

یوگفتم که مشکی یاعبری [*]
که از بوی دلاور تو هستم
سعدی

*Ona misk misin yoksa abir mi-
sin? Çünkü senin gönlü cezbedici
kokundan sarhoşum, dedim.* (Sa'dî)

Kavga, inat,

باشیر و یلنک هر که آویز کند
آن به که ز تیر فقر پرهیز کند
ابوسعید ابوالخیر

*Aslan ve kaplanla kim kavga
ederse muhakkak fakirlik okun-
dan sakınmalıdır.*

Ebu Sa'îd Ebülhagr

Ş Avize gibi askılar ve küpe.

آویز گن (âvizgin) = herkese mu-
sallat olan ve bir şey isteyen
dilenci. Asıl mânası asılğan,
ilişkindir.

آویزه (âvîze) = Hernevi askı ve
küpe

ای از تو مبرا گوش بر دیده نمی
خوش آن که ز گوش پای در دیده نمی
تو مردم دیده نه آویزه گوش
از گوش بدیده آکه در دیده نمی
کمال

*Ey güzelleğinin methiyle kula-
ğım dolu, gözüm boş olan sevgili!
Kulağımdan gözüme geçsen ne*

[*] Güzel kokulu otlar ve çiçeklerden
istihsal olunan bir nevi güzel koku

*hoş olacak! Sen küpe değil, göz-
bebeğisin. Kulağımdan gözüme
gel; çünkü oraya yakışırsın.* (Kemal)

آویزه (âvîje) = Temiz, saf, halis.
Cem'i آویز گن avijegândır.

آویشه، آویشن (âvîşen, âvîşe =
Kekik = avşen.

چه کی دنیا بی دین و خرد ز براک
خوش نباشد نان بی زیره و آویشن
ناصر

*Dinsiz ve akılsız, dünyayı ne
yapacaksın. Ekmek; kimyon ve
kekiksiz hoş olmaz.* (Naşır)

آویشه خوری چویم منقل
بیرون رود از من تو بلفم
یوسف طیب

*Yarım miskal kekik yersen
vücudundan balgam gider.* (Yusufl Tabib)

آه (âh) = Ağrılarda ve tasalı za-
manlarda kullanılan ve acıma
bildiren bir kelimedir ki dertli-
lerin çıkardıkları sesli nefesten
ibarettir.

دوش می سوختم ازین آتش
آه اگر اشم بود چون دوش
هاتف اسفهان

*Dün gece, bu ateşten yanıyor-
dum; âh, eğer bu gecem de dün
geceki gibi olursa.*

(Hatifi İsfahani)

رونگی چندی سخن کوتاه کرد
مرد بقال از ندامت آه کرد
مولانا

*Birkaç gümceğiz sözü kısalttı.
Bakkal nedametle ah etti.*

(Mevlânâ)

تا ماه رسید آهم امشب
آه او نرسد بنام امشب
شاعر

*Bu gece ahım aya erişti, ay
çehreli sevgilime erişmezse ya-
zık.* (Şâ'ir)

آها (âhâ) = Şaşıldığı zaman söy-
lenen bir kelimedir (ko.) (Nizâm).

آهار (âhâr) = Kahvaltı dediğimiz
yeyinti ve kahvaltı yemek. Yiye-
cek, vücudu nasıl beslerse kâ-
ğıda sürülen yumurta ve nişas-
tadan yapılan cîlâ ve beze sü-
rülen kola, kâğıt ve bezi kuv-
vetlendirdiğinden onlara da
âhâr denilmiştir. Ş Bir nevi
çelik.

آهازیده (âhâzide) = Çekilmiş.
Boy, kılıç, kolan, uzunlama du-
var gibi çekilmek tabirinin
söylenebileceği her şey mâna-
sına ismi mef'uldür. Mastarı
kullanılmaz.

آهنبابه (âhebenyâbe) = Esnemek
(Bürhan) = âsâ = kâje. Cihangiri
ve Reşidide آهنبابه âhenbabe, Ni-
zamda آهنبابه âhenyabe şeklinde-
dir.

آهته (âhte) = Âhâzide. Âhâzide(ba.).

Âhihte muhaffefi olması mûna-
sıptır.

آهچتن (âhihten) = Çekip çıkar-
mak, hususiyle kılıç çekmek,

زآهچتن تیغها از غلاف
که قای را در دل افتادکان
فردوسی

*Kılıçların kınından çıkmasın-
dan, Kaf dağının kalbi yarıldı.*
(Firdevsî)

آه در جگر نداشتن (âh derciger
nedaşten) = Hiç parası ve
malı olmamak.

یکی دل داشتم آن هم تو بردی
بیان تو که آهم در جگر نیست
سencer

*Bir gönlüm vardı onu da sen
aldın. Canına yemin ederim ki
başka şeyim yoktur.* (Sencer)

آهرن، آهرمن، آهرمن، آهرمن،
آهریه، آهرین، آهره
(âhrāmen, âhremen, âhermen, âhren,
âhre, âhrīmen, âhrime) =
Dev, şeytan.

تو گوین که از روی واز آهنت
ز مردم نزادست آهرمشت
فردوسی

«Tuncdan ve demirdendir, insan-
dan doğmamıştır, o bir devdir»
dersin (Firdevsî)

Konuşmada Ehremen denilir.

آهسته (âheste) = Yavaş.

یساغر نقل کرد ازخم شراب آهسته
برآمد از پس کوه آفتاب آهسته
صائب

*Şarabı yavaş yavaş kûpden ka-
dehe döktü. Güneş dağın sırtın-
dan yavaş yavaş yükseldi.*
(Şa'ib)

Gizli manasına mecazdır: filân
âheste, firar kerd = filânca giz-
lice kaçtı.

آهک (âhek) = Alçı (ar.) cîbs,
cîbsîn, sârûc, kils, جیس, جیسین
Kireç manasına da ge-
lir. Bununda arapçası cassdır.
Bununla beraber okyanusta cîbs,
cas ile tefsir edilmiştir.

بدست آهک تخته کردن خبر
به از دست بر سینہ پیش امیر
سعدی

*El ile kızgın kireci yoğurmak,
Emîrin önünde el pençe divan
durmaktan iyidir.* (Sa'di)

(Âheni tefte) = kızgın demir
nushalarına göre mana de-
mircilik etmek yani meşak-
katli iş görmek demektir. Ki-
recin üzerine su saçıldığı za-
man ondan çıkan buhar ahe
benzediğinden kirece ahek =
küçük ah, denmiştir.

آهمند (âhmend) = Aldatmak için
yalan söyliyen.

آهمند آن دوغ گو بفراب
فرهنگ منظومه

"Ahmend," aldatmak suretiyle
yalan söyliyendir. Terkip itibarile
ah ve nale sahibi demektir.

تا نگردی دردمند و آهمند
ناصر

*Sakin derd ve ah sahibi olma-
yasin* (Nasir)

گرفش سوختی گزیدی آهمند
وگر راست بودی لکزدی گزندی
اسدی

*Eğer aldatmak için yalan söy-
leseydi avucu yanardı. Eğer doğ-
ru olsa idi zarar etmezdi.*
(Esedî)

آهن (âhen) = Demir; ahenger =
demirci (ar.) حداد.

نشايد بردن آندہ جز باندوہ
نشايد کوفت آهن جز با آهن
خاقانی

*Kederi kederden başka şeyle
gidermek, demiri demirden baş-
ka şeyle dövmek mümkün de-
ğildir.* (Hâkânî)

§ Kılıç.

خنہای بدش تعلیم کردند
بزر وعده با آهن ہم کردند
نظای

*Ona fena sözler öğrettiler, para
vadedip kılıçla ko:kuttular.*
(Nizâmî)

§ Zincir

نفسش آهنی بر بانہاند
خسرو

*İptida onun ayağına zincir
vurdular.* (Hüsrev)

آهنج (âhenc) = Ahencîden yahut âhihten = çekmek mastarından ismi mastar, emir, (isfa. muh, vas.).

بدست راد تو اندو حسام جان آهنج
بدان مفت که بود در میان بمرنهنگ
کال

Senin cesur elinde can alıcı kılıç, deniz içindeki timsaha benzer. (Kemâl)

آهن جامه (âhencame) = Kuvvetlendirmek için sandıklara vurulan demir çenber.

آهنیز جان، آهن دل، آهن جان

آهنیز جگر (âhencan, âhendil, âhenîncan, âhenîn ciğer) = (k.) Cefa çekici, canı pek, tahammüllü.

خلقه شد پشت من از بار ومن آهن جان
همچنان در هوست روی برین در دارم
جال الدین

Benim sırtım yükten halka olduğu halde ben canı pek, öylece seni özleyerek bu kapıya bakıyorum. (Cemalüddin)

توسنگین دل شدی من آهنین جان
چنین دلرا نشاید جز چنین جان
نظامی

Sen taş yüreklişin, ben cefa çekiciyim; böyle yüreğe böyle candan başkası yakışmaz. (Nizâmî)

Cesurdan da kinaye olur.

در دام انتقام تو آهن دلان شکار
دو حلقه کند تو رویین تنان اسیر
عام

Bahadırlar, senin intikam tuzağında av; tunç vücudlular senin kemendin halkasında esiridirler. ('Imâd)

آهن گاو، آهن جفت (âhencüft, âhen gâv) = Sapan demiri.

آهنبجه (âhence) = Çulhaların bezi buruşdurmamak için - iki tarafa koydukları demirli ağaç = بئبر = buruşuk giderici.

آهنچیدن (âhencîden) = Çekmek.

خوب گفتن پیشه کن باهر کسی
کین برون آهنجد از دل بیخ کین
خسرو

Herkese karşı iyi söylemeyi âdet et, çünkü bu âdet kinin kökünü gönülden dışarı çeker, yani giderir. (Hüsrev)

Ş İçmek Ş Atmak.

آهن رگن، آهن خای (âhen hây, âhenreg) = Demir çiğneyici, demir damarlı (k.) gemi aزیا alan, başı sert, kuvvetli at.

آهن ربا (âhenrûba) = Miknatîs : mihladız.

آهن سرد کوفتن (âheni serd köften) = Soğuk demir dövmek (k.) faydasız işle uğraşmak.

بنشین وز دل رها کن این بند
آن بیکه نکوی آهن سرد
نظامی

*Otur da kalbinden bu düğümü
çöz, yani bu düşünceden vaz
geç. Faydasız işle uğraşmamak-
lığın iyidir.* (Nizâmî)

آهنش سوهان نگرفت
(âheneş sū-
han negiriften) = Demirini
eğretulmamak demektir ki tabiatı
sert olmaktan kinayedir.

ولی سوهان نگردد آهن او
نباشد غیر رو سخی فن او
جای

*Fakat onun tabiatı serttir. Onun
hüner ve marifeti yüz katılığıın-
dan başka bir şey değildir.*
(Câmî)

آهنگ
(âheng) = Ses ve sazın
düzgünlüğü, uygunluğu ve çal-
gı düzeni, akort. Lisanımızda da
tıpkı bu manalara kullanılır.

از نگهش باخته گل رنگ خویش
بلبل دلسوخته آهنگ خویش
وحید

*Gül, onun bakışından kendi
rengini; yüreği yanık bülbül de,
ahengini kaybetmiş.* (Vahîd)

هر شی زاویه مدح گویار تو باد
روشن از شمع رخ مطرب ناهید آهنگ
سیف اسفرلگی

*Senin cevher yağdıran methinin
köşesi zühre ahenkli sazendenin
yanağı şem'asiyle her gece ay-
dınlansın.* (Seyfi leferengi)

§ Taksim ve peşrev.

زمانه ساز جفا خود همیشه ساخته داشت
ولیک تیزترک می کند کتون آهنگ
کمال

*Zemane cefa sazına daima dü-
zen veriyorsa da şimdi peşreve
pek tiz perdeden başlıyor.*
(Kemâl)

§ Kast.

کسی کاندازد اور آسمان سنگ
بآزار سرخود دارد آهنگ
نظامی

*Göge taş atan kimse kendi ba-
şını incitmeyi kurmuştur.*
(Nizâmî)

Taksim ve peşrev bu mana-
dan alınmıştır. -Çünkü çalgıcı
taksim yaparken «çi âhengest»
denilir ki maksadı hangi makam-
dır demektir. § Havuz ve set
kenarı.

زینوائی جائی رسیده ام که مرا
مساقتیست ز آهنگ صفه ناپرده
کمال

*Açlıktan bir dereceye geldim ki
benim için sofa kenarından
perdeye kadar büyük bir mesafe
vardır.* (Kemâl)

§ Köşk ve kemerlerin kavisli
ve tümsek yeri, çadır şeklindeki
bina çatısı.

جلالت اربطک بر بصر بنشیند
خیده گردد طاق سپررا آهنگ
رفیع لبنانی

*Senin azametın feleğin üstüne
çıkarsa kemere benzeyen gök
yüzünün çatısı eğilir.*
(Refî'i Lûnbânî)

Ş Tarz ve gidiş.

چه با کردم بخوای شوخ بی مهر
که عزویم بدین آهنگ کردی
حکاک

*Ey muhabbetsiz canan! Sana ne
fenalık ettim ki beni bu tarzda
meyus ettin.* (Hakkâk)

من دایم و دردمند پیداو
آهنگه شب دراز و دینجور
سعدی

*Uzun ve karanlık gecenin geçi-
şini benimle uyanık olan dertli
bilir.* (Sa'dî)

Ş İnsan ve hayvan safı.

زمین پیکر از یکدیگر بگسلاند
روز نبرد تو آهنگ لشکر
ازرق

*Harb ettiğin zaman askerinin
safı yer yüzünü alt üst eder.*
(Ezrekî)

Ahengîden=(çekmek) den emir,
(isfa. muh. vas.) Bu münasebetle
uzunluğuna yapılan binayada
ahenk denir (ar.) ازج.

آهن گاو (âhengâv) = Ahen cüft
(ba.).

آهنگر (âgenger) = Demirci.

آهنگیدن (âhengîden) = Ahenk
kerden = Kasdetmek Ş Çek-
mek.

آهنگ کش (âhinîmkeş) = Gizli
şeyin meydana çıkması korku-

sile gönülün istediği gibi yük-
sek sesle çekilemeyen ah.

آهنگ کُرسی (âhenînkürsi) = De-
mirci örsü.

آهنگ کمر (âhenin kemer) = (k.)
Çam pek yiğit.

آهو (âhū) = Ceylan.

شیر مردانه بگویم پندت
رو می باشد اگر نپذیری
ترک آن به که نگیری آهو
که سگی باشد آهو گری
کال

*Sana büyük adamlara yakışır
bir öğüt vereyim. Eğer kabul
etmezsen tilkilik olur. Ahu av-
lamaktan vazgeçmelisin; çünkü
ahu avlamak köpekliktir,*
(Kemâl)

Ş ayıp ve kusur.

آهو کشی آهو بزرگست
نظامی

Ceylan öldürmek büyük ayıptır.
(Nizâmî)

بینی آن جانور که زاید مشك
نامش آهو او همه هنرست
خاقانی

*Misk doğuran o gördüğün hay-
vanın adı ahu ise de kendisi
baştan ayağa hünerdir.*
(Hakânî)

Ş Feryat ve haykırma.

با آهو زبانه فتاد و ببرد
فردوسی

Feryat ile atian düştü ve öldü.
(Firdevsî)

Ş Nefes darlığı.

بگن تازی سه آهو گیر گردد
بگیرد آهوش چون پیر گردد
نظامی

Ahu avlayan av köpeğinin ihtiyarlayınca nefesi daralır.

(Nişami)

İstiâre tarikiyle sevgilinin gözüne ve sevgilinin kendisine denilir. شپردل (ba.).

اگر آهو می گردند شیران
تو اس شیران می گیری با آهو
هدایت

Aslanlar, ceylân tutarlarsa da sen gözünle çok aslanları avlarsın,

(Hidâyet)

آهو بره (âhūbere) = Ceylan yavrusu.

بگن با خرگوش ملج کرده
آهو بره شیر خورده
نظامی

Köpek tavşanla barışmış, ceylân yavrusu aslan sütü emmiş.

(Nişami)

آهو پای (âhupay) = Altı köşeli, nakışlı ev ve köşk

ای مبارک بنای آهو پای
آهو بی ناهاده دو تو خدای
ابوالفرج

Ey altı köşeli, nakışlı, mübarek bina! Allah seni kusursuz yaratmış.

(Ebülferac)

Ş (k.) Çabuk giden.

آهوری (âhūrī) = Hardal.

گاه بر جستان چو آهو نیست چست
گاه بر رفته چو آهو نیست بز
شهاب

Sıçradığı zaman ahu gibi çevik, yürüdüğü zaman hardal gibi serttir.

(Şihâb)

آهو گذشت (ahū gūzešt) = Ahu geçti (k.) fırsat elden kaçtı.

چون جوانی بگشت طی کار جوانان هم ممکن
رج می آید ای بخیر آهو گذشت
تأثیر

Mademki gençlik geçti, artık gençlerin işini yapma. Ey dalgın! Nafile meşekkat çekiyorsun; fırsat elden kaçtı.

(Le'âlîr)

آهون (ahūn) = Delik ve lâğım.

منگر سوی حرام و جز حق مشن
تا ببرد دزد - سوی نقد تو آهون
ناصر

Haram tarafına bakma, hakton başka dinleme ki hırsız senin nakdine yol bulmasın.

(Nâşır)

آهون بُر (âhūnbūr) = Delik açan yeri kazan, lâğımcı, = چاه جوی

آهوی چین، آهوی آتشین دم (ahuyi ateşindem, ahuyi çin) — (k.) Güneş. Bere, ebru (ba).

آهوی زرین، آهوی خاوری (âhūyi haverī, âhūyi zerīn) = (k.)

Güneş. İkincisi yaldızlı süra-
hiden de kinaye olur.

آهوی دُبَالَه دار (âhūyi dūnbāle-
dâr) = (k.) güzelin sihirli gözü

آهوی دُبَالَه کشیده (âhūyi dūnba-
le keşide) = âhūyi dūnbāledâr
(ba.)

دُبَال خودم ی کشد آن نرگس جادو
من بندۀ آن آهوی دُبَالَه کشیده
عبد الواسع

O sihirbaz nergis beni kendine
çekiyor; ben o sihirli gözün
esiriyim. ('Abdülâsî')

Şair, cinlerin ahu şekline girip
insanların, onların arkalarına
düşmelerine dair olan efsaneye
işaret etmiş.

آهوی سِفید (âhūyi sifîd) = (k.)
seçkin dilber.

آهوی سِیمِن (âhūyi sîmîn) = (k.)
sâki Ş sevgili.

آهوی شیرگیر، آهوی شیرافکن (âhū-
yi şîrefken, âhūyi şîrgîr)
= Sevgilinin gözü.

آهوی لَسْتُ گِرفتن (âhūyi lenğ gi-
riften) = Topal ceylan tutmak
(k.) insafsızlık etmek, zayıflara
musallat olmak. «Âhuyimande
giriften» de denir.

بود مصاف تو ای چرخ باشکته دِلان
هیدته شیر تو آهوی لَسْتُ گِرد
صائب

Ey felek kalbi kırıklarla uğra-
şır durursun, senin aslanın
daima zayıflara musallat olur.
(Şâ'ib)

آهْيَانَه (âhyane) = Hanin esresi ve
sükunu ile beyin kemiği, (ar)
kılıf. Başçanağı manasınadır
diyenler de vardır.

آهْيَتَن (âhîhten) = Çekmek = anih-
ten (ba.)

دام بر افکند و بر آهْيَتَن تیغ
تا ببرد گردن او بی دروغ
جعفر فراہانی

Tuzçğı attı, kuşu merhametsiz-
ce kesmek için bıçağı çekti.
Ca'ferî Ferâhânî

آی (ây) = Ameden = gelmek
masterından emir.

چه خوش گفت این سخن بَر جهانگرد
که دیر آه و درست آه ای جوانمرد
نظامی

Dünyayı dolaşan yani tecrübeli
ihtiyar, "ey mürüvvet sahibil
geç gel de dürüst gel," diye ne
hoş söyledi. (Nizâmî)

آیَا (âyâ) Temenni ve istifham ifa-
de eder.

آنانکه خاکرا نثر کییا کنند
آه بَر آنکه آهوشه چشمی بیا کنند
حافظ

Toprağı bakışlarının tesiriyle altın yapanlar, yani değersiz toprak gibi bir bilgisizi tevec-cühleriyle altın gibi kıymetlen-direnler, ne olur bize de bir göz uciyle baksalar (Hafız)

ای در نظر ناز تو سلطان و گدا هیچ
آیا خبرت هست ز حال دل ما هیچ
حافظ

Ey nazlı bakışında padişah ve dilencinin değeri olmayan! Bi-zim gönlümüzün halinden hiç haberin var mıdır? (Hafız)

آیاز (**âyâz**) = Gazneli Mahmudun pek sevdiği bir bendesi ve müşaviridir. Bilgisi, güzelliği, kahramanlığı ile meşhurdur. Ondan sonra sultan Mes'ud devrinde ordu kumandanı olarak bir takım memleketler zaptetmiş, 449 tarihinde ölmüştür. آياس آيآس **âyâs** eyâz da derler. Eyâs (ba.)

آیان (**âyân**) = Gelici = آينده **âyen-** de § Düşünmeden ve kolaylıkla hatıra gelen şey. Amede (ba.)

آيشه (**âyište, âyiş-** ne, **âyişe**) = Casus § Dal-kavuk.

آيفت (**ayeft**) = İnsana gerekli olan şey, ümit.

ز حق آيفت می خواهد براری
کنند شکر ده برهیزکاری
بهرام

Günahtan sakındığına şükre dip dileğini yapması için Al laha yalvarıyor (Behram)

آین (**âyen**) = Demir = Ahen.

آينه، آينه (**âyene, âyîne**) = Ayna dediğimiz. Türkçesi göz-gü, görgü: Ayna ilk önce ci-lâlı demirden yapıldığından (âyen) e nisbetile ayna denilmiş-tir.

آيينه روی دوست زنگار گرفت
از بسکه بران سوخته گمان آه زدند
شاعر

Aşıklar sevgiliye karşı o kadar ah ettiler ki aynaya benzeyen yüzü buğulandı. (Şâ'ir)

جز صورت باينه كسرائی رسد
باطلعت بدیع تو كردن برابری
سعدی

Eşsiz hüsnüne karşı beraberlik iddiası aynada görünen tasvi-rinden boşkasına yakışmaz. (S'adî)

آيلك، آيلج (**âyîj, âyîjek**) = Kıl-ılcım.

زانش غم رفته آيژی باوج آسمان
سرزده طوفان آتش از تنور سينه ام
ابوالحالی

Göğsüm furunundan ateş tufanı belirmiş ve o gam ateşinin kıl-ılcımı göklere çıkmıştır. (Ebülmaâni)

آین (**âyin**) = Süs, donanma.

سرامر همه شهر آیین بدست
فردوسی

*Bütün şehir baştanbaşa süslen-
di, donandı. (Firdevsî)*

Adet, türe, mezhep.

همهم صورتند وهم سیرت
همهم نسبتند و هم آیین

سنائی

*Hepsinin kılık-ları, gidişleri,
soyları ve âdetleri birdir.*

(Senâ'î)

کس این رسم و ترتیب و آیین ندید
فریدون ابا آن شکوه این ندید
سعدی

*Kimse bu resim ve tertibi ve
Türeyi görmedi. Feridun bile
o kadar şan ve şerefıyla bunu
görmedi. (Sa'dî)*

آیین پرستی (âyin perestî) = Gö-
nül alçaklığıyla hizmet

بدروگاه خسرو خرامش کنیم
با آیین پرستیش رامش کنیم
فردوسی

*Hüsrev'in dergâhında naz ile
salınır ve ona gönül hoşluğile
hizmetten zevk alınız.*

(Firdevsî)

آیین جمشید (âyini cemşîd) = (Bar-
bed) in icad etiği 32 makamdan
ikinci makam. Barbed (ba.).

آینه ، آینه چرخ ، آینه آسمان
آینه گردون، حاورى (âyinei âs-
man, âyinei çerh, âyinei

hâverî, âyinei gerdün) =
(k.) Güneş.

آینه اسکندری ، آینه اسکندر
(âyinei iskender, âyinei
iskenderî) = İskender zama-
nında Aristo tarafından icade-
dilmiş bir ayna imiş ki şayet
düşmanlar iskenderiyeye sata-
şacak olurlarsa o ayna vasita-
siyle pek uzaktan görülebilirmiş.

نه هر که چهره برافروخت دلبری دادند
نه هر که آینه سازد سکندری دادند
حافظ

*Ne her çehresini süsleyen dil-
berliği, ne her ayna yapan is-
kenderliği bilir. (Hâfîz)*

Ş (k.) Güneş.

آینه فروز، آینه افروز (ayîne efrüz,
ayîne fûrüz) = Aynaya ve
çeliğe cilâveren, Cilâcı. [1]

آینه باht (âyinei baht) = Nikâh
günü damadın geline getirdiği
ilk ayna (Nîzâm) (ko.).

آینه بز انگشتی نشاندن (âyine
ber enguşterî nişanden) =
Yüzükte kaş evine ayna koymak.

می نماید عارضش از خلقه زان شباه
یا نشانیده اسب بر انگشتی آینه را
میرزا واریاب

*Siyah zülfünün halkasından
yanağı mı görünüyor? Yoksa*

[1] Aynanın demirden yapıldığı zamana
aittir.

yüzüğe ayna mı kondurmuş-
tur? (Mîrza Vârâb)

آینه چینی (âyinei çinî) = Çinde
tunçtan yapılan hassah bir nevi
ayna.

آبراک رسد از مرض لقوه گزند
باید که بیاد دارد از من این پند
آینه چینی بنظر آورده
در خانه تاراج نشیند یکچند

یوسفی طبیب

Lakve "yüz ve ağzın eğrilmesi,"
hastalığından müteessir olan
kimse benim şu öğütümü ha-
tırda tutsun: Karşısına çinî
ayna koyup bir müddet karan-
lık bir odada otursun.

(Yūsufî Tabib)

Vaktile Halepte yapılip İrana
getirilen aynaya da آینه حلبی ==
Ayinei halebî derler.

آینه دار (âyinedâr) = Ayna tu-
tan (k.) herber Ş Padişahların
ve büyüklerin huzurunda ayna
tutmak vazifesini gören kimse-
ye de denir.

بخلق آن کسر که رو آورد می باشد زخود غافل
نه بیند عیب خود هر کسر که از آینه داران شد
سائب

Yüzünü halka çeviren kimse ken-
dinden gaflettedir. Her kim ay-
na tutuculardan ise kendi ayınlığını
görmez. (Şâib)

Şair, halka değil, hakka teveccüh
eden kimse kendi aybını gö-
rebilir, demek istiyor.

آینه دان (âyinedân) = Ayna kı-
lıfı.

دلرا زسینه در نظر دلستان برآر
آینه پش یوسف از آینه دان برآر
صائب

Gönü alan dilbere karşı kal-
bini göğsünden çıkar. Yusufun
huzurunda aynayı kılıfından
çıkart. (Sâib)

آینه زدای (âyine zidây) = Ayna
silici ve pasını açıcı, cilacı
âyine efruz. (ba.).

آینه شش جهت (âyinei şeş cihet)
= (k.) Cenabı peygamberin
kalbi Ş اصحاب کهف eshabı kehf[1]
Ş keşf ve müşahede sahipleri.
(آینه شش سو) = ayinei şeşsü da
denir.

آینه گردان (âyinei gerdan) =
(k.) Güneş.

آبا (ebâ) = Ba gibi ile manasına
mefulü maah edatıdır. Ba (ba.).

آبا پوست بگذاردش در دهان
ندانمکه مغزش بود در میان

قائمی

Çocuk, içi yani yenecek yeri
ortasında olduğunu bilmediğin-
den onu kabuğıyla ağzına koyar.
(Kâdî)

[1] Zalim bir padişahın korkusundan bir
mağaraya gizlenerek kıyamete kadar uyuyan
yedi kişi.

§ Yemek.

ابهای پرونده بابوی مشك

نظامی

Misk kokusuyla terbiye edilmiş yemekler. (Nizâmî)

Bu mânâda hemzenin esresiyle de olur, başka kelimeye eklenince hemze düşer: Şûrbâ=çorba. Zîrbâ = kimyonlu yemek.

أباش، أباشه

(übaş, übâşe) =

Bayram yeri, düğün evi, panayır gibi birbirlerine yabancı insanlardan teşekkül eden toplantı yeri. Hemzeden sonra vav ziyade edildiği de vardır.

أبجد

(ebced) Arapça hece harflerinden teşekkül eden sekiz kelimenin birincisidir, ötekiler şunlardır: هـهـ hevvez, حـحـı huṭṭ, كـكـı kelemen, سـسـı se'feş, قـقـı qer-eşet, زـزـı zāzığ, عـعـı shēez

Bu harflerin her biri altlarında gösterilen rakamları bildirir ki şunlardır:

ا	ب	ج	د	هـ	و	ز	ح	ط	ی	ك	ل	م
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40
ف	س	ع	ی	ص	ق	ر	ش	ط	ظ	ع	غ	ف
50	60	70	80	90	100	200	300					
ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	ع	غ					
400	500	600	700	800	900	1000						

doğum, ölüm, evleniş, bir memleketi alış, bir binanın yapılışı tarihleri bu harflerden yapılan şiir yahut nesrin kelimeleri hesaplanarak çıkar, buna حساب = hesabı cemel derler.

أبجد تجرید نویشن (ebredi tecrîd nûvişten) = (k.) Nefse ait isteklerden vazgeçmek.

أبجد ساحتن، أبجد روان ساحتن (ebced revan sâhten, ebced sâhten) = (k.) الف، با elifbâ okumak, aldığı dersi bellemek,

روان ساختن ایبد بکتب معنی
ولی بعلم جهال یگانه استادند
شفائی

Mana mektebinde elif bâyı bellememişler; fakat cahillik bilgisinde biricik üstattırlar. (Şifâî)

أبدام

(ebdâm) = Cisim ki cevher mukabilidir. Yani uzunluk, enlilik, derinlikten ibaret olan ayındır.

أبدان

(ebdân) = Kavm ve kabile § lâyük.

أبر

(ebr) = Bulut (ar.) sehâb.

نیم چو آب که با هر کسی پیامیزم
نیم چو ابر که بر هر کسی گهرارم
خاقانی

Su değilim ki her çörçöple imtizaç edeyim; bulut değilim ki herkese inci yağdırayım.

(B)nin üstünüyle (ber) manasına eski şairlerin şiirlerinde çok görülür.

اَبَرَش (ebreş) = Alaca renk & Be-
nekleli at

اَبَرَش خورشید (ebreşi hüverşid) = Güneş atı. (k.) gök ki güneş
onun süvarisi yerindedir.

اَبَرَكَار (ebrkâr) = Şaşkın, sersem.

اَبَرَكَايَا (eberkâkiya) = Örü-
cek ağı = تار عنکبوت tariankebut.
Rumçadır (Nizâm).

اَبَرَكُوْه (eberküh) = İsfahana ya-
kın dağ sırtında bir kasabadır.
Muarrebi olan اَبَرَكُوْه = eberküh ile
meşhurdur.

اَبَرِكُوْهَن (ebrikühen, eb-
rimürde) = Sünger = ebrî (ar.)
isfenc.

اَبَرَنْجَن (ebrencen, ebrencin) = Bilezik (ar.) سوار sivâr. Ele
mahsus olana دست اَبَرَنْجَن, ayağa
mahsus olana پای اَبَرَنْجَن derler.
şimdi maden veya şişeel bile-
zigine (elengü) diyorlar (Nizâm).

اَبَرُو (ebrü) = Kaş.

اَبَرُوَان تو و چشمان تو ای آموی چین
آهوانده زده شاخ بشاخ اَبَرُوَان
شاعر

Ey çin ahusu yani güneş! Se-
nin kaş ve gözlerin kin yüzün-

den boynuz boynuza gelmiş iki
ahuya benzerler. (Şā'ir)

اَبَرُوَانْدَاخَن (ebrü endâhten) =
Çalgıcının kaşını aşağı yukarı
indirip kaldırmasına derler (ko.).
Ebruzeden de denir (Nizâm).

اَبَرُوْبُلَنْدَكِرْدَن (ebrü bülend ker-
den) = Kaşı yükseltmek (k.)
görünmek ve işaret etmek.

اَبَرُوْبُلَنْدَكِرْدَن عید سخنواریست
کابرو بلندکرد هلال معانی

طالب

İşte natika perdazlık mülkünde
şairlik bayramı vardır; çünkü
bana manaların hilâli göründü.

Hilâl = yeni ay.

اَبَرُوَزْدَن (ebrüzedden) = (k.) Razi
olmak & işaret etmek.

طبع تو بخشیدن صد گنج گهر
اَبَرُوَزْدَن و گهر بر اَبَرُوَزْدَن

مولانا عارف

Senin tabiatın yüz cevher ha-
zinesi bağışlamaya razı olur da
kaşını çatmaz: sıkıntı gös-
termez. (Mevlânâ 'Arifî)

اَبَرُوَفَرَاخ (ebrü ferâh) = (k.)
Gülyüzlü, cömert = اَبَرُو_گشاده

اَبَرُو_گشاده باش چو دست گشاده نیست
چون و انمی کنی گهری خود گره مشو
صائب

Elin açık değilse yani cömert
değilsen gü'eryüzlü ol, bir

*düğümü çözemessen bari kendin
düğüm olma.* (Şa'ib)

أَبْرُو (ebruken) = Cinbiz.

أَبْرُوِي (ebrūyi peyveste)
= Çatık kaş (k.) hoşnutsuzluk.

أَبْرُوِي زَالِ (ebrūyi zalizer) =
(k.) yani ay, hilâl. Zalizer (ba.).

أَبْرُوِي زَالِزِر نَكْر بَالَى كَهَسَار آمَدَه
خاقانی

*Hilâle bak, dağın tepesine gel-
miş* (Hākānî)

(ebre) = Elbise, başa giyi-
len şeyler ve benzerlerinin yüz
tarafı. Mukabili âster=astardır.

عَاَضَه رَاچَامَه پُوشِيْدَه اَسْت نِيَكُوِي وَفَر
چَامَه كَش اِبْرَه اَزْمَشَكْت وَزَأَشش آسَنَر
طَرَفَه بَاشْدَمَشَك پِيوسْتَه مَأَشش مَاه وَسَال
وَ آتَشِي كُومَشَك رَاهِرْگَز نَسُوزْد طَرَفَه نَر
عَصْرِي

*Sevgilinin yanağını güzellik ve
parlaklık örtmüştür; öyle örtü
ile ki yüzü miskten, astarı
ateştedir. Miskin uzun müddet
ateşle birlikte bulunmasına şa-
şılr. Miski hiç yakmıyan ateş
ise daha ziyade şaşmaya la-
yktır.* (Unşurî)

(ubre) Toy denilen kuş =
hobre.

دُورِي كِه بَاز فِهْر تُوپَرَوَاز مِي كَشْد
دِرْچَنَك او عَنَاب. فَكَلَك هَمچَر اِبْرَه اَسْت
ظَهِيَر قَارِيَاي

*Senin kahrın doganı uçtuğu gün
onun pençesinde feleğin ukabı
toy gibidir.* (Zahiri Fāryābî)

Ukabı felek = nesri şair
denilen yıldız. Hemzenin esre-
siyle, yeni yetişmiş meyve.

أَبْرَهَام (eberham) = Tabiat, se-
ciye Ş Bir melek adı Ş İbrahim
peygamber (Bürhan). İbrahim
manasına doğrusu (iprahām)
dır.

أَبْرَهَه (ebrehe) = Ebabil: Bir ne-
vi kırlangıç (Bürhan) Ş Yemen
padişahlarından üç kişi.

أَبْرِي (ebrī) = Sünger (Nizām).

أَبْرِشْم (ebrīşüm) = İpek, bük-
me ipek. Hemzenin esresi ve şı-
nın üstünü ile de görülmüştür.
Hemzenin kaldırıldığı da vardır.

اِبْرِشْم دِي بِلَكَه لَوَازِشِي
رُونْدَه چَو لَوُزُ بَر اِبْرِشْمِي
نَطَای

*Bir ibrişim kuyruklu hatta inci
tırnaklı. Yürüyüşü ibrişim üze-
rinde giden inci gibi.*

(Nizāmî)

Muarrebi اِبْرِشْم اِبْرِسَمْدَر Ş (k.)
saz teli.

سَمَن عَاوَضَان مِيَش خَسِرُو بِيَاي
بَاَوَاز اِبْرِشْم وَيَانَك نَاي
فَرْدُوسِي

Gül yanaklılar şahin huzurunda ayakta saz ve ney çalıyorlardı. (Fırdevsi)

آبستا (ebista) = Nasiri de dâhil olduğu halde farsça lûgatlerde mecusi dininin mucidi zerdüşte ait zend adlı kitabın şerh ve tefsiri olarak gösterilmiş; yalnız Nasiri zendesta madde-sinde (tahkik budur ki "esta, ebista,, hoşenge nazil olan kitabın ismidir. Zerdüş't onu zend namile şerh etmiş ve daha ziyade izah ile pazend namını vermiştir) diyor. Müsteşriklerin eserlerinden örnek alanlar abista, avista, şekiinde yazarak bazı lûgat sahiplerinin beyanı vechile zend ebistanm şerhi olmayıp zendebista mecmuu bir kitap ismidir: zend = büyük ebista = kelâm manasındır diyorlar. Elifin meddi ile de bu manayadır.

چو اینجا معنی تران نام
دوم آبتا و آبستا بنوام
خبرو

Madem ki burada kuranın manasını bilmiyorum. Oraya gidip abistayı okuyayım.

(Hüsrev)

Âbista (ba.).

آبِشْتَن (ebişten) = Gizlemek = âbisten.

آبکار (ebkâr) = Ekin = کشت kışt.

آبل (ebül) = Kolğan dikenini denilen nebat. (ar.) Targuş. Banın esresiyle küçük kakule = میل

آبلق چرخ، آبلق جهان تاز، آبلق آیام (ebleği eyyam, ebleği ci-hantâz, ebleği cerh) = Gece ve gündüz itibariyle dünya ve zamandan kinayedir. Eblek (ba.).

آبَلَك (eblek) = İki renkli, alaca hususiyle siyahlı ve beyazlı olan kısmı ki ekseriya atlar da kullanılır. (ar.) eblek

گر بدانکه بدور تو دو رنگی عیست
بیج صادق نکند ادم شب را ابلك
سیف اسفرنگی

Senin devrinde iki renkliliğin ayıp olduğunu bilse çinsabah karanlığını alaca yapmaz.

(Seyfi isferengi)

Banın esresi ve lîamın cezmiyle kıvılcım.

آبلُج (abluc) = Nebat şekeri âbluc (muğ.) âbluc (ba.) mu-arrebi ابُلُج ublucdur.

آبْلُوك (ablük) = İki yüzlü, münafık & Nebat şekeri.

آبناخون (ebnaḥun) = Kale

زبوم هند گرفت هزار آبناخون
شاعر

Hindistandan bin kale zabtettin. (Şâ'ir)

آبی (ebī) = (Bî) dir ki edatı nefidir.

ای بجرم را گرستی ظلم و جور
کند لاجرم مرترا جور دور
عطار

Kabahatsiz kimseye zulüm ve cefa edersen şüphesiz, zaman sana cefa eder. ('Atfâr)

آبیاری (ebyârî) = Çok nazik bir kumaş ve bir cins güvercin.

آبداد (ebîdad) = Zulüm = bîdad.

آبیز (ebîz) = Kıvılcım.

آبیو (ebîv) = Mavi, su rengi.

سیاه شام پس بردهای چرخ شدند
لوی روز چو برزدمراز فضای آبیو
آذری

Günün bayrağı mavi boşluktan görününce, akşam askeri feleğin perdeleri arkasına gittiler.

(Azeri)

آبرخیده (eperhîde) = Açık, belli. Karşılığı (perhîde)

آبرناک (epürnak) = Delikanlı.

آبرنداخ (eprendah) = Sahtiyan. epîrendahda bu manadır.

آبرویز (epervîz) = Perviz.

آپسان (epsan) = Bileği taşı = فسان : افشان

آپشک (epşek) = Çiğ, = şebnem.

آپیون (epyon) = Afyon (ar.)
آپین الحشاش = haşhaş üsaresi.

أج (üç) = Kabak.

أجل گیا (ecel giya) Bildircin otu. Biş(ba.).

أجاج (ücmâc) = Uçmak = cennet.

أجمود (ecmüd) = Kereviz.

أجهره (echere) = Pıtrak dikenli.

أخ (eh) = Aferin = ah.

أخ أخ (ehéh) = Pehpeh, ne güzel manasına beğenme ve şaşma yerinde kullanılır.(ar.) عَج denir. Pehpeh bunun muharrefidir Ş Vah vah, yazık manasına teessüf de ifade eder Ş Hemzenin ötresile bir şeyden haz ve telezüz edildiği zaman söylenir.

اَخ اخی برداشتی ای کیج وکاج
تا که کالای بدت نگردد رواج
مولانا

*Ey ahmak ve şaşıl Fena meta-
ın revaç bulmak için oh oh se-
sini yükselttin.* (Mevlânâ)

آخبُون (**ehbun**) = Yılan başı de-
nilen nebat.

آختر (**eh̄ter**) = Yıldız.

امروز بهر روی گفتم که مگر اونی
که از روی توی باید این جمله اخترها
شیبانی

*Bugün bir ay yüzlüye: Sen
o musun ki bütün yıldızların pa-
rıldaması senin yüzündendir,
dedim.* (Şibani)
Sancak.

هر طرفی کاختر او رو نهاد
فتح دودود دولت کشاد
خسرو

*Onun sancağı ne tarafa döndü
ise zafer koştı ve devlet kapı-
sını açtı.* (Hüsrev)
§ Tâlih.

چواخگر شود گر شود جفت کیش
دل تیره بدسکال بد اختر
قطران

*Tâlihi dönük fena düşüncelinin
kara kalbi onun kinine yakla-
şırsa kor gibi yanar.*

(Katrân)

اخترشناس، **اخترشمار**، **اخترپین**
(**eh̄tersinas**, **eh̄tersümar**,
eh̄terbîn) = (k.) Münecim:
yıldızla bakıp hükümler çıkaran.
(eh̄ter şumar) Aşk yahut elem-
den geceleri uyuyamayan kim-
seden de kinaye olur (eh̄ter
feşanden) (ba.)

آختر دانش (**eh̄teri daniş**) = (k.)
Utarit ve müşteri yıldızı

ما از اختر دانش چه حاصل
که من تاریکم او زخشنده اجزا
خاقانی

*Bana utarit yahut müşteriden
ne fayda; ben karanlıktayım,
o parlaklık içinde. Yani ilim
ışığı beni zaruret karanlığın-
dan kurtarmadı.*

(Hakâni)

آختر سُوخته (**eh̄teri sūh̄hte**) = (k.)
Kötü tâlih.

آختر سُمر دن (**eh̄ter şümürden**) =
Yıldız saymak. (k.) Uykusuz
kalmak.

یشب پہلو سوی بستر نبرد
همه شب تا بوز اختر سُمر دی
گرگانی

*Gece yatağa yaklaşmaz, bütün
gece sabaha kadar uyumazdı.*
(Gürgâni)

ز چشم من بپرس اوضاع گردون
که شب تا روز اختری شمارم
حافظ

*Feleğin durumlarını benim gö-
zümde sor, çünkü gece sabaha
kadar uyanığım.* (Hâfız)

آختر فشاندن (**eh̄ter feşanden**) =
Yıldız saçmak (k.) Ağlamak.

همه شب تا سحر اختر شمارم
بدامان از مژه اخترفشام
هدایت

Bütün gece seher vaktine kadar uyumam. Kirpiğimden eteğime yıldız saçarım yani gözyaşı dökerim.
(Hidâyet)

اَحْتَرِ گَویان (ehteri gaviyan) = Feridun şahın bayrağı = Derfşi gaviyan (ba.).

اَحْتَرِ (ehterî) = Münecim: Yıldızlardan bir takım hükümler çıkaran, fala bakan.

صدده اربى دروغ اخترى
يك دوباره راست آيدى خرى
مولانا

Münecimin yüz defa yalanını görsen de bir iki defa doğru çıkarsa alıyor yani inanıyorsun.
(Mevlânâ)

اَحْتَرِ كَرْدَن (ehterî kerdên) = Göğre çıkmak.

آن شب که رسول اخترى کرد
جبریل زعرش رهبرى کرد
هاتفی

Muhterem resulün göğre çıktığı gece cebraîl (aleyhisselâm) arştan kılavuzluk etti.

(Hâtifi)

اَحْ تُفُو، اَحْ تُفُو (ehtüf, eh tüfû) = Hâk'tu dediğimizdir ki (eh) balgamı çıkarmak, (tüfû) ağızdan dışarıya atmak sesidir. Kelimenin mecmuu balgam manasına da gelir.

چون بیاید طمع برید ازدوست
چه توقع بناند ازدشمن
حق یاری چنان گذاشته اند
اَحْ تُفُو بر زمانه رین
سوزی

Dosttan tamam kesmek lâzım gelince düşmandan ne ümit kalır. Dosluk hakkını o kadar bırakmışlar ki sahtekâr zama-neye hâk'tû. (Süzeni)

اَحْتِه (ehhte) = Âhte. (ba.)

اَحْجِسْتِه (ehceste) = Kapı eşiği.

خَنَك آن سَك که در دروازه باشد
که بالین ازدوت اَحْجِسْتِه باشد
لطیفی

Kapına bağlı olan köpek mesuttur. Çünkü yastığı senin kapının eşiğidir. (Latîfî)

اَحْدَر (ehder) = Erkek kardeşin çocuğu = Eder.

اَحْچِه (ehçe) = Akça. Altın ve gümüş para (Nizâm).

شاهد طارم فلک رست زدبو هفت سر
ریت بئر دویچه اَحْچِه زرشش سرى
خاقانى

Güneş kürei arzdan kurtulunca her pencereye halis altın akça döktü. (Hâkânî)

اَحْرُوش (ührüş) = Feryad, şamata

جوش و شادی امروز به ازدوش کنم
پیغم دست زم ناله و اخروش کنم
منوچهری

*Bu gün dün gecedən daha hoş
vakit geçirir ve zevk ederim.
Salınır, el çırpır, bağırtır çağı-
rırım.* (Minūcihrī)

آخریان (ehriyan) = Kumaş =
Âhriyan.

چون ی دهی مرا تو عطایای به گزین
جز به گزین چه آومت آخر ز اخیان
کمال

*Bana mademki seçkin. bahşiş-
ler veriyorsun; sana seçme me-
tâdan başka ne vereyim.*
(Kemāl)

اخشمه (ehsüme) Boza = Âhsüme
(ba.)

اخشیت، اخسی (ehsi, ehşiket)
= اخسی : اخسیک : اخیسی. (ba.)

اخش (ehş) = Değer, kıymet. =
Âheş.

خود نماید همیشه مهر فروغ
خود فزاید همیشه گوهر اخش
غضری

*Güneş daima kendi parlaklığını
gösterir. Cevher daimu kıymeti-
ni artırır.* (Unsuri)

اخشیک، اخشیج (ehşic, ehşig)
= Âhşic, Âhşig. (ba.)

اخر (ehger) = Ateş koru, ya-
nıp kızarmış kömür (ar.) جمره

حرز مدحش بخوان و بر خود دم
پس برو در میانۀ احر
غضری

*Methi nushasını oku da kendine
üfle; ondan sonra ateş korunun
içine gir.* (Fahrī)

دل اوست انگشت و کین شه آتش
ز انگشت و آتش چه زاید جز احر
فطران

*Onun kalbi kömür, padişahın
kini ateş gibidir. Kömürle ateş-
ten kordan başka ne çıkar.*
(Kaṭrān)

اخرگل (ehgül) = Buğday ve arpa
kılıçğı.

اخر کردن (ehkerden) = Kay etmek
(ko.) (Nizām).

اخرکم (ehkem) = Kalbur ve def
gibi şeylerin kasnağı. Şimdi
İranda (kem) derler. (Nizām).

اخرگورنه (ehgūjene) = Düşme.

در دوی فلک که مهرست
اخرگورنه کلام او باد
فرید

*Feleğin parlak incisi olan güneş
onun külahına düşme olsun.*
(Ferid)

اخرکوک (ehkūk) = Ham zerdali.

اخرکندو (ehlekendu) = Çocuk
çingırağı, çakşağı.

ظفر از وایت داشتاد باشد
پسان طفلکان از اخلکندو
غضری

Çocuklar çingiraktan nasıl sevinirlerse, zafer senin bayrağından öyle sevinir.

(Fehri)

اُخْلُور (ehlür) = Delice harıb dedikleri dikenli harıb.

اُخْم (ehm) = Kızgınlıktan yahut kederden insanın yüzünde ve alnında peyda olan buruşma ve kırışma.

اُخْوَخ (ühnüh) = Hemzenin ötresi ve üstünüyle hazreti İdrisin İbranice isimleridir. Arabîsi = İdris, rumcası = همرس = hürmüs, farsçası = اورمزد = ürmüzdür (Nâsırı).

اُخِي (ehi) = Beğenmeğe değer her şey. Âhırındaki ya, nisbet edatıdır. ŞHamiyetli kimse (Bürhan).

اُداك (edak) = Ada (ar.) cezire.

اُدَبْ آمُوز (edeb âmûz) = Edep öğretici : öğretmen, eğitmen § Talebe, hizmetci. (بهارعم)

اُدَبْ آوازِه (edeb âvâze) = Yüksek şöhretli, ünlü.

اُدَبْ كَرْدَن (edeb kerdén) = Tedip etmek.

بی ادبی کرده ام از حد بدو
تو ز ادب کردن من در گذر
سليم طهرانی

Hadden artık edepsizlik etmişim. Sen beni tedipten affet.

(Selimi Tahrâni)

اُدْرَام (edrâm) = Saraç iğnesi

اُدَرْفَن (ederfen) = Tuzlu balgar. denilen cild hastalığı = Dâd. (ar.) قوبا kūba

اُدْرَك (edrek) = Taze zencefil.

اُدْرَك (idrek) = Güğüm eriği.

اُدْرَم (edrem) = Teğelti = Adrem (ba.) ادرم کَش erdem keş = teğelti iğnesi.

اُدْرَنگ (edreng) = Sıkıntı ve musibet = Âdrenk

اُدْرِسْ حَانه (idrîs hane) = (k.) Cennet.

اُدْغَر (edğer) = Hava işleyecek yer = Badğer.

اُدْک (edük) = Dişi aleti (Bürhân).

اُدْمَن (edmen) = Hâlis misk.

اُدُوس (edūs) = Bir hastalık sebebiyle

gözü kararan ve dumanlanan kimse. Tavuk karası denilen göz hastalığına tutulan kimseye de denilir ki bir adı da *şebkor* *شبکور* dur.

اَدْوِي (edvî) = Enir denilen kök. Sarı sabır diyenler de vardır.

اَدْوِيَه گرم (edviyei germ) = (k.) Biber, tarçın, karanfil gibi baharat = Dik efzâr (ba.).

اَدْحَا (edhica) = İnsana iliştigi zaman güçlkle ayrılan pıtrak diken.

اَدْيَان، اَدْيُون (edyan, edyun) = Semiz ve yörük, dört ayaklı hayvan. (Çârpâyı derende) yazan lûgatlara göre dört ayaklı yırtıcı hayvan demektir.

اَدِيد (edîd) = Metbu^c yani kendisine tebaiyet edilen kimse. (Şûurî, Nimet)

اَدِيم (edîm) = Yüz. hafifletirerek *dîm* de denir

اَر (er) = (Eger) den kısaltılmış şart edatıdır

من نیاز ارم اوتو ناز آری
شاعر

Sen nazlanırsan ben yalvarırım.
(Şa'ir)

باده شادی بنو شی یک دم ار از جام عیش
از دم زنبورغم آماده صدنیش باش
شباب یزدی

Hayat bardağından eğer bir nefes sevinç şarabı içersen keder arısının kuymuşundan yüz igne-ye hazır ol. (Şebabı yezdî)

§ Bıçkı.

نه من به زچشید بودم بفر
که بیرید بیور میانش بار
فردوسی

Ben, dahhakin, belini bıçkı ile biçen cemişitten şan ve şevketce daha iyi değil miydim? (Fırdevsî)

اَرَابَه (erabe) = Araba.

اَرَان (erran) = Azerbaycanda geniş bir vilâyet ki Beylekan, Gence, Berda bunun şehirlerindedir.

اَرَاب (erbab) = Arapça sahip ve malik manasına gelen sahibin cemi ise de iranlılar ulu ve reis yerinde kullanırlar.

درویش کسی ایم و ارباب کسی
ماران بود چشم بر اسباب کسی
لخت جگری و آب چشمی دارم
بر نان کسی نه ایم و بر آب کسی
عبدالله طاهر

Ne bir kimsenin yoksulu ne kimsenin ulusuyuz. Kimsenin malında gözümüz yoktur. Bir parça ciğer ve göz yaşı var. Hiç bir kimsenin ekmeğini yemiyor, suyunu içmiyoruz.
(Abdullah Tâhir)

آرَبُو (erbu) = Armut. Erbudar
armut ağacı.

اربیان (erbeyan) Su çekirgesi de-
niz tekesi (ar.) : جراد البحر : Istakoz
cinsinden karadis = رُبیان rūbi-
yan.

اِرْتَجَك (irtecek) = Şimşek.

اسب باد وزن شفق در لشکر شاه چهار
ابرپیل و کوس تندو ارتجک زین کجک
اورمزدی

*Bahar padişahının askerinde
rüzgâr at, şafak eğer, bulut fil,
gökgürültüsü davul, şimşek
yaldızlı davul turası yerindedir.*
(Ürmüzdi)

اَرْتَنگ (erteng) = Mâni adlı meş-
hur nakkaşın resim defteri.
Ş Mâninin nakş evi.

چو حسن صنعت نقاش نقش نامیده
باب داد زمانه صحائف اَرْتَنگ
فخری

*Zaman, yerden bitip büyüyen
şeyleri nakş edenin sanatının
güzelliğini görünce ertengin re-
sim defterini suya attı:hiçe saydı*
(Fahrî)

اگر مانی شود زاده چو بیند نقش توییشت
ببرد باز از شرم نگارستان اَرْتَنگ
سیف اسفرنگی

*Eğer Mâni dirilse onun tuğra-
sının nakşını görünce kendi er-
teng adlı nakşevinin utancından
tekrar ölür.* (Seyfi İsfereği)

اَرْتِشْدَار (ertîşdâr) = Asker sınıfı
Ş Kapçak hududunda büyük
bir nehir.

اَرَج (ere) = Kıymet, değer.

دل اگر نیست پسند تو بمن باز فرست
جان ندارد بر تو ارج یقن باز فرست
شمس الدین

*Gönlümü beyenmedinse bana ge-
ri gönder;yanında canın kıymeti
yoksa vücuda iade et.*
(Şemsüddin)

دریغ اگر ندای خویش را ارج
عطا

Kendi değerini bilmezsen yazık.
(Atfâr)

افتاد اختر از چشم بامام دافروزش
بدرفت عئل خواری با عشق ارجندش
یفما

*Onun gönül aydınlatıcı yüzüne
karşı yıldız gözden düştü.
Onun kıymetli aşkına karşı akıl
horlanmayı kabul etti.*
(Yeğmâ)

Ş Koparmak.

دوبازوی زاغ و رخج ارج کردم
سوزی

*Çirkin karganın iki kanadını
kopardım.* (Süzenni)

Ş Kuğu denilen yaban kazı ki
tüyünden yastık yaparlar ŞKer-
gedan.

یک جهانی بی نوا برپیل و ارج
بی طلسمی کی بمادی سبز مرچ
مولانا

*Fil ve kergedan dolu bir cihan
gıdasız iken, çayır ve otlak tı-
lısımsız nerede taze kalırdı.*

(Mevlânâ)

ازجاسب (ercasb) = Tûran padi-
şahlarından olup Efrâsyâbın
torunudur. روى دوزخ ruyin diz de-
nilen kalede otururdu. Kûştasb
şahın yirmiden fazla oğlu ile
babası Lûhrasbı öldürüp kızları
bihaferinle hümayı habsetmişti.
Kûştasbın oğlu İsfendiyar baba-
sının emrile ruyindize gidip ka-
leyi fethetti ve ercasbı öldürerek
kızkardeşlerini kurtardı.

ازجالون (ercalün) = Sarmaşık
nevinden ören gülü, ak asma,
ak sarmaşık denilen nebat.

ارجمند (ercmend) = Kıymetli, de-
ğerli Ş Taberistanda firuzkuha
bağlı bir kasaba.

فرق بقرتدان سود از شرط سربلندی
تازا ارجمند آمد آن یار ارجمندی
هدایت

*O kıymetli yar Ercmentten
geldiğinden beri o kadar yük-
seldim ki başım ferkedâna değ-
di.*

(Hidâyet)

Ş Ferkedân=dübbü asgarın [1]
iki parlak yıldızı.

ازجن (ercen) Acı badem ağacı

[1] Dübbü asgar Göğün şimal tarafında
meemuu ayı kılığını andıran yedi yıldız.

ازچنگ (erceng, erçeng)
= Erteng (ba.).

ازچنه (ercene) = Ercen Ş Şıra-
zın cenubunda bir çöl Ş Musi-
kide bir makâm.

ازچه (erçi) = Her nekadâr ma-
nasına eğerçi (muğ).

نظم ارچه بمرتبه بلندست
آن علم طلب که سود مندست
نظای

*Düzgün söz mertebece yüksek
isde faideli olan ilmi ara.*
(Nizâmî)

ازچین (ürçin) = Merdiven, basa-
mak.

ازد (erd) = Kahr, öfke Ş Un.

ازد (ürd) = Benzer ve eş.

ازد (ird) = Şemsî ayın 25 inci gü-
nü ve bu günü idareye memur
sayılan melek. گرد gird (ba.).

ازدا (erda) = Bir mecusî âlimi-
dir ki erdşiri babekân zamanın-
da mecusî bilginlerinin başkanı
idi. Babasının adı (Vîraf) oldu-
ğundan erda vîraf derler. =
Erdad (Bürhân).

ازدانه (erdane) = Yabani şebboy.

آردب (erdeb) = Muharebe kavga.

آردبیل (erdebil) = Âzerbaycana tabi bir kasaba. "b," yerine "p," ve harekesiz "d," ile öfkeli fil manasınadır.

آردشیر (erdşir) = Öfkeli aslan manasına Behmenin adıdır. Dedesi Kuştasb torununda şecaat hissettiğinden bu adı vermiştir ve sâsânîlerin birinci padişahıdır ki ana cihetinden Babek'in torunu olduğundan Erdişiri Babekân namıyla meşhurdur. (Babekân) ın ahırındaki "an," nisbet edatıdır حسن سیرت = سيرة اردشیر = güzel gidiş manasına arap dar-bı mesellerindendir.

آردشیردارو، آردشیران (erdşiran, erdşirdaru) = Koca yarpuzu denilen hoş kokulu, tadı acı bir nebat (ar.) حبق الشبوح

آردک (ördek) = Ördek = Murgab. Ördek kelimesi türkçedir Buna peranden masdarını ekliyerek (ördek peranden) denilirse osurmak manasını ifade eder (Nizâm).

آردگان (erdegan) = Münecim cetvellerinden bir cetvel. Arapça kâf ile Şiraz ve Yezde tabi birer köy.

آردم (erdem) = Zengin surelerinden her biri.

دائم که گر اندیشه کن باز شناسی
بازند زبسم الله و الحمد زاردم
اسفرنگی

Bilirim ki düşünürsen pazendi besmeleden, fatihayı zen surelerinden ayırt edersin.

(Isferengi)

Zend'pazend (ba.).

آردن (erden) = Süzgül. Arden (muğ.).

آردنگ (erdeng) = Dizle bir kimse-
nin sırtına vurmak (Nizâm).

آردوان (erdevan) = Eşkânîlerin son padişahıdır ki erdşiri Babekâna mağlûp olmuş ve öldürülmüştür.

وراخواندند اردوان بزرگ
که از میش بگست چنگال گرگ
فردوسی

Ona büyük erdevan dediler ki kurdun pençesini koyundan ayırdı.

(Firdevsî)

هست کین چاکرت چون در اردوان
هست کھین بنده ات چون پسر آبتین
سلمان

Âdi kölen, erdevanın babası, küçük benden âbtinin oğlu gibidir.

(Selman)

آرده (erde) = Susam küsbesi.

آردی (örđi) اردی بهشت (muğ) (ba.).

دی و بهمن و اردی و فروردین
همیشه پراز لاله بدی زمین
فردوسی

Kışın birinci ve ikinci, baharın ikinci ve birinci aylarında yeri daima lâle ile dolu görürsün. (Firdvsi)

آردی بهشت (örđi bihişt) = Ateş

چه سوزد تنش را بادی بهشت
روانش بیاید خوشی در بهشت
بهرام

Vücudunu cehennemde niçin yaksın, ruhu cennette rahat bulsun. (Behram)

Ş Şemsî senenin ikinci ayı.

دوان یزم آراسته چون بهشت
کل افشان تو از ماه اردی بهشت

نظامی

Cennet gibi süslü olan o mecliste baharın ikinci ayının ziyade gül saçıcı. (Nizâmî)

Ş Her şemsî ayın üçüncü gününü ve o günle ayı idareye ve dağları muhafazaya memur sayılan melek. Bu ayın üçünde yapılan bayrama اردی بهشتگان derler. Âban (ba.).

ارزش، آرز (erz, erziş) = Kıymet ve baha, değer, kadir ve itibar

برد باری کن و نفاعت و وز
تا لها قبول یابی و ارز

اوحدی

Tahammül et ve sogumlu ol-maya çalış ki gönüller de kadir ve kıymet bulasın (Evhadî)

ارزان (erzan) = Ucuz.

وصال دوست بجان کر میسرت گردد
بخگره دیر بدست افکند چنین ارزان

سعدی

Eğer dostun vuslatını canını ver-mekle alabileceksen ver de al zira böyle ucuz, ele geç düşer (Sa'dî)

Ş Lâyik.

جان اگر میطلبی اینکه جان
بنو جان و تو بجان ارزانی

ولی دشت بیاضی

Can istiyorsan işte can; can sana lâyıktır, sen de cana la-yıksın

(Veli deşti begazi)

ارزانش (erzânîş) = Hayır ve iyilikler.

ارزانی (erzânî) = Ucuzluk.

بعهد جود او گوهر گرانی یافت تاحدی
که در اشک عاشق هم فراموش کرد ارزانی
طالب

Onun cömertliği devrinde inci o kadar kıymetlendi ki aşkın inci tanesine benzeyen göz yaşı bile ucuzluğunu unuttu.

(Tâlib)

Yoksul ve acımaya layık kimse.

بارزانیان ده همه هر چه هست
فردوسی

Ne varsa hepsini muhtaçlara ver (Firdvsi)

§ Müsellem: İtirazsız teslim ve kabul edilen şey.

ارزن (erzen) == Darı.

Kılıcın parıltısını
methe dair

اگر زن سوبدان سو نگرد مرد
بدان سو دوزمین بشاهد دوزن

منوچهری

*Eğer insan kılıcın bu tarafın-
dan öbür tarafına bakarsa o
tarafıta yerdeki darıyı sayar.*
(Minūchirī)

Erzenin = Darı ekmeği.

ارزن زرين (erzeni zerin) = Yal-
dızlı darı (k.) yıldızlar § Kıvıl-
cım § Şarap kadehinin dibinde
kalan artık § Şarabın yüzünde-
ki kabarcıklar.

ارزه (erze) = Samanlı sıva ça-
muru § Çamdan çıkarılan
zift.

پنبه بگوش آئند ز تو مدوح
پنبه چه باشد که ارزه ریزد وادریز
سوزی

*Öğdüğün kimse senin sözünü
işitmemek için kulağına pamuk
tıklar; pamuk ne demek, belki
zift ve kalay akıtır.* (Sūzenī)

§ Eski usule göre yer yüzünün
bölündüğü yedi iklim, yani yedi
parçadan birinci iklim: Hattı
üstüva yani (ekvatō) e yakın
olan mıntaka,

ارزه گز (erzegez) = Sıvacı =
endayışger.

ارزیتون (erzeytun) = Behram
gurun karısı.

ارزیدن (erziden) = Kıymet ve
baha biçmek § Değmek, lâyük
olmak.

بسد جان ازرد آن نازی که جانان
نخواهم گزید وخواهد بسدجان
نظامی

*O naz, yüz cana değer ki ca-
nan istemem der de yüz can ile
ister.* (Nizāmī)

ارزیز (erziz) = Kalay. Erze (ba.).

ارزن (erjen) = Acı badem ağa-
cı: Dallarından baston, kabu-
ğundan ok yayına sargı yapar-
larmış = Ercen.

ارزننگ (erjeng) = Erteng § Ma-
ni gibi ünlü bir nakkaş adı.

که دوچین دادم از ارزننگ برکار
که کردی دائره بی دود برکار
خسرو

*Çinde nakkaş erjengden gör-
düm ki pergeli çevirmeden da-
ire çiziyordu.* (Hasrev)

§ Meşhur bir cenkci § Turan
yiğitlerinden (Zere) nin oğlu.

ارزنه (erjene) = Şirazın cenubunda
bir çöl ki ercene, deşti erjende
derler.

اَرَس (eres) = Âzerbaycandan ge-
çerek Hazer denizine akan ve
şimdi İran, Rus hududunu teş-
kil eden bir nehir.

ای صبا گر بگذری بر ساحل رود ارس
بوسه زن بر خاک آن وادی و مشکین کن نفس
حافظ

*Ey latif rûzgâr! Eres nehrinin
kenarından geçersen o vadinin
toprağını öp de nefesini misk
gibi kokut.* (Hafız)

Ranın sükûnile gözyaşı.

اَرَس شد ارس من از جست وجوی
لطیف

*Seni aramaktan göz yaşım Eres
ırmağı oldu.* (Latîfî)

اَرَس (ürs) = Ardiç ağacı (ar.)
ar'ar.

تویی شهسوار جوانان ارس
خد و قد تو ماه رسته ارس
لطیف

*Sen İran gençlerinin ünlüsü-
sün. Yanağınla boyun ardiç
ağacı üzerinde ay gibidir.*
(Latîfî)

Ranın ötresile Rus hükümet.
Ş Rusyalı (Nizâm).

اَرَس بُزَان (eresi bûzan) = Dağ
keçisinin ve sığınının göz pınar-
larındaki çapak. (ar.) تریان الحیه

اَرَسْتَن (eresten) = آراستن (ba.)

اَرَسَن (ersen) = Kurultay, meclis.

اَرَش، اَرَش (ereş, erş) = Dir-
sekten orta parmak ucuna ka-
dar olan uzunluk, türkçesi arış.

هان چا یکی سیمکین چاه بود
که ژرفیش نه صد ارش راه بود
اسدی

*Oracıkta korkunç bir kuğu var-
dı ki derinliği dokuz yüz arış
uzunluğunda idi.*

(Esedî)

اَرَشَد (erşed) = Ruşina taşı ki
göz taşı da derler; göz ilâçla-
rındandır (ar.) حجر النور hacerün-
nür.

اَرَشَك (ereşk) = Haset = reşk.

اَرُغ (urğ) = Çürümüş, kokmuş
bâdem ve ceviz gibi şeyler.

اَرِغَاو، اَرِغَاب (ergâb, ergâv) =
Irmak.

ز عشق دورخ چون ارغوانت بردورخم
ز همدو دیده دوارغواخون شدست روان
سوزنی

*Erguvana benzeyen yanakları-
nın iştiyakından yanaklarımın
üstüne her iki gözümünden iki kan
ırmağı akıyor.* (Süzenî)

اَرِغَك، اَرِغَر، اَرِغِج (erğic, er-
ğij, erğek) = Sarmaşık (ar.)
عشق.

نهال فدمن از عشق زود شد آری
درخت خشک شود چون بران تند ارغچ
شاعر

Benim fidan gibi boyum aşktan sarardı. Evet bir ağaca sarmaşık sararsa o ağaç kurur.

(Şâ'ir)

ارغنده، ارغده (ergünde, ergünde) = Öfkeli, hırslı hususiy-le şaraba haris olan sarhoş

سوی رزم آمد چو ارغنده شیر
کندی بازو سمدی بریر
فردوسی

Kolunda kement, altında ai ile harp meydanına kızgın aslan gibi geldi.

(Firdavsi)

ارغشک (ergüştek) = Kız çocuklarının oynadıkları bir nevi oyun.

ارغنون، ارغن، ارغن (ergen, ergenün, ergenün) = Erganon dediğimiz saz ki Eflâtun icat etmiştir.

از سینه صدای ارغنون می آید
وزدیده بجای اشک خون می آید
ابوسعید ابوالخیر

Sinemden erganun sesi gözüm-den yaş yerine kan geliyor.

(Ebü Sa'îd Ebulhâyr)

اگر ناهید در عشر آنگه چرخ
میراید شعر من با ساز ارغن
خاقانی

Benim şiirimi eğer zühre yıldızı feleğin eğlenti yerinde erganon sazile terennüm ederse.

(Hâkânî)

ارغداب (ergendab) = Sistan ile Kandehar ve Âzerbaycan ile Irak aralarında birer nehir

ارغوان (ergüvan) = Lisanımızda da ergevan çiçeği denilen kırmızı çiçek.

ترا بجام طائی مثل زند خطاست
گل شکفته که گوید بارغوان ماند
سعدی

Seni hütemi tâiye benzetirlerse yanlıştır, açılmış gülün ergevana benzediğini kim iddia eder.

(Sa'dî)

ارغوانی (ergevânî) = Ergevan renkli.

منای عیش جهان تاشق نمی ماند
دل زدست مده جام ارغوانی را
کلیف

Dünya dirliğinin zevki şaşağa kadar kalmıyor. Ey gönül! Ergevan renkli kadehi elden bırakma.

(Kelîm)

ارغون (ergün) = Ergenun (muğ.)
Ş Süratli giden at.

را چه ناله کوس وجه ناله ارغون
روز رزم چو باشی نشسته بر ارغون
فطران

Savaş günü ata bindiğin zaman sana kös sesile erganun sesi bir gelir.

(Kâṭran)

چنان راند ارغون پولادسم
که در گنبد از گرد شد ماه گم
اسدی

Çelik tırnaklı atı öyle sürdü ki, tozdan gökte ay kayboldu.

(Esedî)

Ş Türklerden bir oymak.

(Halîmî) ve (Nîmetullah) gibi farsçadan türkçeye lügatler bunun muhafefefi olan (Ergün) ü yunt yani terbiye görmemiş kısırak manasına almışlar ve Esedînin ilk mısraını:

(چنان تاخت تند ارغن سنگ سم)

şeklinde nakletmişlerdir.

ارک (erk) = İç kale Ş Horasanın cenubunda sistân kıtasında bir kale.

قلمه ها کنده چو ارک سیستان
فروخی

Sistanda ki erk kalesi gibi kaleler yıkılmış, harap etmiş.

(Ferrühî)

ستیزنده روسی ز آلان ارک
شبیخون در آورد همچون آگرگ
نظای

Erk cengâverlerinden bir rus; tolu gibi gece baskını yaptı.

(Nizâmî)

ارک (erek) = Salıncak ipi ve otlakta hayvan ayağına bağladıkları uzun ip. Türkçemizde örk ipi derler.

ارکاک (irkâk) = Küçük damlalı yağmu, çisinti.

یک قطره زارکاک کف وادار شاه
تشویرده قزم وغان و محیططست
شهاب

Senin cömert avucunun çisintisinden bir damla denizleri utandırır.

(Şihâb)

ارم (irem) = Çenk denilen sazi yapan kimse. Râm, Râmtin, Râmin de derlerki (Vıs) in aşkıdır. Ram (ba.)

ارمان (erman) = 1 tek.

بارمان واروند مردهنر
فراز آورد گونه گون سیم وزر
فردوسی

Hüner sahibi istek ve tecrübe ile türlü türlü gümüş ve altın biriktirir.

(Firdavî)

Ş Yerinme, pişman olma. Erman huvar = yerinen.

ارمان (irman) = İğreti (Bürhan).

ارمانیدن (ermanîden) = Hasret çekmek Ş Yerinmek ve pişman olmak.

ارمانیل (ermail) = Bir şehzadedir ki Kermail adlı başka bir şehzade ile Dahhake aşçı olmuşlardı. Dahhakin omuzlarında ki yılan gibi şeylere sürülmek üzere beyinleri alınmak için hergün aş evine getirilen iki kişiden birini ister istemez öldürüp beynini alarak bir koyun beyni ile karışdırırlar, ötekini gizlice

salıverirlerdi. Kürtler bunlardan türemedir derler. Deh âk (ba.).

یکی نامش ارومایل پیش بین
دیگر نام کرمایل پاک دین
فرمودی

Birinin adı ileriye gören Ermail, ötekinin adı itikadı temiz Kermaildir. [*] (Firdevsî)

Bu kelime aslında ibranicedir,

أُرْمُزْد، أُرْمُزْد (ürmüz, ürmüzd)
= Ürmüz, ürmüzd, ürmüzd
(muh.) ürmüzd (ba.).

ارمغان (ermegan) = Armağan, hediye.

بدل گفتم از مصر قند آورند
سوی دوستان ارمغانی برند
سعدی

Kendi kendime, Mısırdan şeker getirirler, dostlara armağan ederler; dedim.

(Sa'dî)

أُرْمَا (ürmek) = Aba, kebe gibi yünden yapılmış elbise.

ارمگانه (irmegân) = Terbiye edici Ş Saadet. Nâsirîde irmen-kân şeklindedir.

ار (ermen) = Azerbaycan civarında bir şehir Ş Egermen = Egerben (muh.).

*] Reşîdî ile cihangiri irmail şeklinde yazıtır.

آرْمَنْد (ermend) = Ârâmidе mend (muh.) ârâm ve karar sahibi ki vakarlı, ağır başlı kimsedir. Dilimizde lengerli tabir olunur. (Asım efendi).

آرْمَنْدِه (ermende) = İstirahat eden, oturan manasına Ârâ-mende (muh.).

آرْمَنِین (ermenin) = Yabâni nar.

آرْمُود (ermud) = Armut.

آرْمُون (ermun) = Gündelikçiye peşin verilen ücret.

آرْمِیدِه (ermide) = Durmuş, sakin: Ârâmidе (muh.).

آرْمِین (ermin) = Keykubâdın dördüncü oğlu.

آرْمَنْج (erenc) = Ârenc (ba.)

آرْمَنْدَان (erendan) = Hâşa manasına inkâr ve ıraklaştırma ifade eden bir kelimedir.

آرْمَنْوَاز (ernevâz) = Cemşidin hemşiresidir ki öteki hemşiresi Şehrinaz ile beraber Dahhakin sarayında idiler, Dahhak öldükten sonra Feridunun idaresine geçtiler.

در ایوان شاهی شب دیرباز
بکاخ اندرون بود باز نواز
فردوسی

*Padişaha ait dairede uzun
gece ernevaz ile birlikte köşkün
içinde idi.* (Fırdevsî)

ارنونداسب (ernevendâsb) =
Dahhakın babası. Deh âk (ba.).

ارن‌بیر (erenyebij) = Bakam ya-
ni: kırmızı boya ağacı = te-
berhun. Erenbij, erenyebij şekil-
lerinde de görülmüştür.

اروانه (ervane) = Yabani şebboy
§ Bir cins dişi deve. Dilimizde
bcz renkli dişi deveye arvane
derler.

اُروس (erus) = Kumaş, metâ.

اروند (ervend) = Hemedanın gar-
bındaki elvend dağı = âlvend
ve elvend § Dicle nehri.

آنکه ازیم تیغ او دشمن
کرد برزغفران روان اروند
فخری

(Şeyh Ebu İshak) ki düşman
onun kılıcının korkusundan saf-
ran gibi sararmış yüzüne Dicle
nehri gibi göz yaşı akıttı.
(Fahrl)

§ Şeref ve itibar.

سیاوش مرا خود چو فرزند برد
که باهر و بارز واروند بود
فردوسی

*Siyavuş benim oğlum gibi idi,
çünkü yakışıklı, boylu poslu,
şerefli ve itibarlı idi.*
(Fırdevsî)

İstek ve elden giden şeye esef-
lenmek.

باروند و حمیرت چو آئنده بجای
خنده بر سرش تنگ و اسب سرای
اسدی

*İstemek ve isteğine kavuşama-
mak sıkıntısıyla yerinde kalınca
başına geniş saray daralmış.*
(Esedî)

§ Tecrübe. (Erman ba) § Züb-
de ve hulâsa § Nâsırî bu ma-
naya hemzenin ötresileyazmıştır.
§ İran şâhlarından Lührasbın
babası.

که لهراسب بد یوراروند شاه
که اورابدی تاج واورنگ وکاه
فردوسی

*Lührasb, ervend şahın oğlu-
dur ki onun tacı, şan ve şere-
fi ve tahtı vardı.* (Fırdevsî)

اروین (ervin) = Tecrübe = âr-
vin.

اره (erre) = Bıçkı.

نهریخ تیشه ایام دیده
نهریخ اره دوران کشیده
جای

*Ne zamar keserinin yarasını gör-
müştü ne devran desteresinin me-
şakkatini çekmiş* (Câmi)

ارهندگ (erheng) = Bedahşanda

bir kasabadır. Orada bir ziyaret yeri vardır ki kasaba eh-lisinin itikadına göre Hazreti Hüseyinin başı orada gömülü imiş.

أرب (ürīb) = Eğri, çarpık, ka-
çık = Vūrib. (ba.).

ارپس (erīs) = Zeki uyanık.

از (ez) = Türkçe (den) manasına
«mefulūminh» edâtıdır.

ارتش یوی دشمنی آید
چون بود دوست آشنای دوتن
خاقانی

*Dost birbirini sevmiyen iki kim-
se ile görüşürse onun vücudun-
dan düşmanlık kokusu gelir.*
(Hâkânî)

Muhaffefi (zi) dir. (z) (ba.)
Ş Ez kelimesinin delâlet ettiği
manalar:
Üst tarafını beyan ve izâh içindir.

بر انگیزخت رزمی چو بارنده میخ
نگرگش زیبکان و باران ز تیش
فردوسی

*Yağdırıcı bulut gibi bir kavga
kopardı. O bulutun dolusu dem-
renden, yağmuru kılıçtan idi.*
(Fırdevsî)

Ş Sebebiyet ifade eder.

مملکت از عدل شود پایدار
نظامی

*Memleket adâlet sebebile te-
melleşir.* (Niẓāmî)

Ş Bir şeyin başlangıcını gösterir.

چغایت زمه تابا می گرفت
شاعر

*Cefan aydan balrğa kadar bû-
tün cihanı kapladı.* Şair

Ş Bûdū mücavezet ifade eder.
Bûdū mücavezet: Uzaklaşma,
haddini geçme.

عرش دراز باد که بر قتل بد گناه
و قتل دویخ گفت که تیراز بکان گذشت
شاعر

*Ömrü uzun olsun; suçsuzun öl-
dürülmesine o zaman acıdı ki,
ok yaydan yani iş işten geçti.*
(Şair)

Ş İzafet mânasını ifade eder:
(İn Âdem ezkîst) denirki bu
adam kimin adamıdır demektir.
Ş برای. Manasına talil edatı olur.

ز گلچینان باغش فصل خرداد
شکفته غنچهها از جنبش باد
ظهوری

*Onun bağından gül toplayan-
lar için baharın son ayında
rüzgârın esmesile goncalar açıl-
mış.* (Zuhârî)

Ş (der) gibi zarfiyet edatı olur.

ادیم از چهل روز گردد تمام
سعدی

Deri kırk günde tamam olur.
(Sa'dî)

Ş (ber) yerinde kullanılır.

عروس چهارا نشانند از برش
نظامی

*Cihan gelinini onun yukarısına
oturttu.* Niẓāmî)

takdirinde-
dir. Talil ifade eden برای ve

kelimelerile بىكه kelimesinden
önce zait olur.

شاخ تر از بهر گل نوبست
هېڅم خشک ازې خاکسترست
نظای

*Taze dal, yeni biten gül için;
kuru odun, kül yani yanmak
içindir. (Nizâmî)*

İbareden hazfedildiği de vardır.

وعده وصلی که ای مه پاره یادت رفت است
چاره دودمن بچاره یادت رفت است
خالص

*Ey ay parçası! Vadettiğin bir-
leşme ki hatırından gitmiştir.
Ben biçarenin derdinin çaresi
hatırından gitmiştir.*

(Nizâmî)

ازار (izâr) = Suyun dibi.

اندیشه در سواحل دریای چاه تو
بسیار غوطه خورده ولی کم ازار یافت
انوری

*Düşünce, senin şeref ve itibarın
denizinin kıyılarında çok dalıp
çıktı: Yani onu takdire çalıştı
ise de sonuna varamadı.*

(Enverî)

ازاریا (izâriya) = Don ve şalvar
gibi ayağa giyilen şey.

آزارود (ezârūd) ماوراءالنهر Yani cey-
hun ırmağının şimalindeki mem-
leketler hemzenin esiresile de
doğrudur.

آزارود را ماوراءالنهر دان
فردوسی

Ezarudu maverâünnehir bil.
(Firdavsi)

Vaktile maverâünnehrin mer-
kezi Buhara olduğundan Şemsi
Fahrînin atideki şiirinden Bu-
hara manası anlaşılır.

یکموی میاد از سراو کم که چهارا
آن موی به ارجله سرقند و ازارود
فخری

*Onun başından bir tüy eksil-
mesin; zira onun bir tüyü bütûn
Semerkant ve Buharadan iyi-
dir. (Fahrî)*

ازازدم (ezazdem) Börölce. (lob-
ya) da bu manayadır.

ازانجا (ezanca) = Ezberayian =
Onun için.

ازان جهان آمدن (ezan cehan
âmeden) = O dünyadan gel-
mek. (k.) Tehlikeli bir hastalık-
tan kalkmak lisanımızda kefeni
yirtmek tâbir olunur.

آزان کجا (ezanküca) = Berayian ki=
onun için ki. (Behari acem)

تم خیده چودالست ازان کجا زلفت
بدال ماند و خالت چو نقطه بر سردال
معزی

*Vücudümün dal gibi eğrilmesi
zûlfün dal harfine, benin dalın
başı üzerinde ki noktaya ben-
zediği içindir.*

(Mu'izzi)

ازبر (ezber) Ezber. Ber (ba.)

ازبرم (ezberm) = Ezber.

اگر خود هفت سبع از برم خوانی
چو آشفتی الف بی بی ندی
سعدی

*Kuranikerimi ezber okusan da
kızınca «elif, be, te, yi» bilmezssin
(Sa'di)*

اَرْبُزْ تَرْ شِرْدُوشِدَن
(ezbüziner şîr
düşiden) = Erkek keçiden
süt sağmak. (k.) Mümkün ol-
mıyacak bir şey meydana ge-
tirmek.

آری مثلثت آنکه دلشیرگر خواهد
شیراز یزیر شبان تواند دوشید
حاجی قدسی

*Evet, o, darbimeseldir ki çoba-
nın gönlü isterse tekeden süt
sağabilir. (Hacı Kudsi)*

اَرْبُنِ سِیْ وُدُودَنَدَانْ، اَرْبُنِ دَنَدَانْ،
اَرْبُنِ سِیْ وُدُ
(ezbuni dendan, ez-
büni sıyvüdü dendan, ezbü-
ni sıvüdü) = Diş dibinden,
otuz iki diş dibinden, otüz iki-
den manalarına olup can ve
gönülden, çok istekle demek-
ten kinayedir. Çünkü insan bir
şeye hırslandığı zaman ekseri-
ya dişinin dibleri görünür.

گر مرا خاورد آن بت خندان بکشم
وز لبش جور کند ازین دندان بکنم
مولانا

*O güleç yüzlü güzel eğer ba-
na diken batırırsa: İztırap ve-
rirse katlanırım; eğer duda-
ğıle incitirse can ve gönülden
razı olurum. Mevlânâ*

ازین دندان بگفتش بهران
کردمت بیدار می دان ای فلان
مولانا

*Ona, yürekten gelen bir istekle
ey falanca! Seni onun için
uyanırdım, bil, dedi.*

(Mevlânâ)

سالم زیست گرچه فزون نیست می شود
گردون بپر ازین سی و دو چاکرم
کمال

*Yaşım yirmiden fazla değilse
de ihtiyar felek bana köle ol-
mayı çok istiyor.*

(Kemâl)

*Zor, güç, ister istemez gibi
bir manâ da ifade eder.*

بیاب و دندان شیرین تو صبر
ازین سی و دو دندان می کنم
انوری

*Senin tatlı dudak ve dişinin
ayrılığına güç sabır ediyorum.
(Enveri)*

خدمت اوازمیان جان کند هر بنده
و آنکه باشد دشمنش اوازیں دندان کند
معزی

*Onun hizmetini her kul can-
dan eder. Düşmanı ise ister
istemez eder. (Müezzî)*

اَرْبُنِ گُوشْ
(ezbüni gûş) = Ez-
bünidendan.

سمن کز خوابگی برگل زدی دوش
غلام آن بناگوش ازین گوش
نظامی

*Efendilikte güle çalım satan ya-
semin, o kulak tozunun can ve
gönülden kölesidir. (Nizâmî)*

ازین گوش آرنداد آرزوی گردنش
بر بناگوش چو گردن نهد گیسوی او
ابراخیمیکن

Onun saçının bölükleri eğer
can ve gönülden gerdanını is-
temiyorlarsa, kulağının tozuna
niçin sarkıyorlar.

(Eşiri Ahşaketi)

اَرَبُّنِ نَاخُنْ (ezbūni nahun) = Tır-
nak dibinden. (k) El emeğile
biriktirilen şey. Ezbūni dendan
manâsına da gelir.

خون بلبل را پنداری که بگل پامال کرد
جان زارش ازین ناخن برون می آورد
ملا عشرتی

Bülbülün kanını gül payimal
etti sanma. Zayıf canını kendi
isteğile çıkarıyor.

(Molla İşreti)

اَرَبِرْ (ezbîr) = Ezber. Ber (ba.)

اَرَبَايْ اُقَادَنْ (expây üftâden)
= Ayaktan düşmek, (k) aciz
ve perişan olmak. (ko.) İlyce
hastalanmak.

دست من گریه از پای افتادم آخر
ریاضی

Bana yardım et ki âciz oldum.
(Riyazi)

= Ez pay der ameden.

مستم ز دو چشم نیم مبتش
از پای درآمدم ز دستش
خواجو

Onun yarı mahmur gözlerinden
sarhoşum. Onun elinden halim
perişandır. (Haco)

اَرَبَرْكَازْ اُقَادَنْ (ez perkâr üftâ-
den) = Zayi oimak ve işe
yaramaz bir hale gelmek.

تا بیفتادست از برکار غرمال بان
خرمن خود را بچندین چشم از غش پاک کن
صاب

Beden kalburu işe yaradıkça ken-
di harmanını bu kadar gözle
halis olmayan şeylerden temizle.
(Sâ'ib)

اَرَبَرْكَارْ شُدَنْ، اَرَبَرْكَارْ رَفْتَنْ (ez per-
kârreften ez perkâr şüden)
= (k.) Kendinden geçmek, ira-
de elden gitmek, sıkılmak.

ساغری چند بخور از کف ساق وصال
چون ز برکار شدی برجه و در نفس درآی
مولانا

Vuslat sâkisinin elinden bir
kaç kadeh iç kendinden geçince
sıçra ve raks et. (Meolâna)

اَرَبُوسْتْ بَرُونْ اَمَدَنْ (ez pûst bî-
rûn âmeden) = Deriden çık-
mak. (k.) Kendi halini açıkla-
mak.

در ادای درد دل چندانه امشب پیش یار
همچو اشک از پوست بیرون آمدم باور نداشت
فیاض

Kalbimin elemi anlatmak için
bu gece sevgilimin yanında
göz yaşım gibi halimi o kadar
açıkladımsa da inanmadı.

(Feyyâz)

Dünya ile ilişiği kesmek ve
benlikten geçip hakiki insan

olmak § Sevinmek, çok hoşlanmak.

تامبارك تفت از درد بياسود وشوق
اهل دل غنچه وش از پوست برون آمده اند
طالب

Mübârek vücudun hastalıktan kurtulunca, gönül sahipleri sevincinden gonca gibi açıldılar.
(Talib)

ارپوست برون آوردن (ez pūst bī-rūn averden) = Derisini yüz-mek.

غنچه زد لای لطافت بادهان تنك دوست
زان صبا تاند آمد و آورد بیرونش زیوست
بنائی

Gonca, sevgilinin küçük ağzına karşı letafetten dem urduğu için sabah rüzgârı sert esti de kapçığını yüzdü.
(Bena'i)

ارجابر داشتن (ezcâ ber dâšten) Yerden kaldırmak. (k.) Bir kimseyi yükseltmek.

ارچشم افتادن (ez çeşm üftâden) = Gözden düşmek. (k) İtibarı kaybetmek.

از آنکه چشم من از طمعت تو عجبوست
چو آشك مردم چشم خودم ز چشم افتاد
جمال الدین

Gözüm, yüzünden utandığı için kendi gözbebeğimin yaşı gibi gözümde düştü.
(Cemalüddin)

ازح (ezeh) = Âzeh.

ارخر افتادن (ezher üftâden) = Eşekten düşmek. (k.) Ölmek.

پهندستان پری از خرقه تاد
پدر مردخو پچین گاوزاد
نظامی

Hindistanda bir ihtiyar öldü. Çinde bir yetimin ineği doğurdu.
(Nişâmi)

ارخویش برون آمدن (ez huviş bī-run âmeden) = (k.) Kendinden geçmek, canına kıymak.

شور خالیست ز عشاق مگر سوطرف
مردی از خواهش برون آیدوکاری بکند
حافظ

Şehir aşıklardan boşalmıştır. Belki bir taraftan bir yiğit canına kıyıp da âşık ola.
(Hafız)

ازدر (ezder) = Lâyük.

تواضع رزم نیستی چانا
ای ازدر بزم واز درکاشن
فرخی

Ey meclis ve gülşene layık olan canan! Sen kavgaya layık değilsin.
(Ferrühi)

ازدست (ez dest) = El altında yaşayan, başkasının emrine tâbi olan kimse.

من که از دست اینم و آنم
من کتون دست راست سلطام
ستائی

*Ben ki bunun şunun emrine
tabiim, ben şimdi padişahın sağ
eliyim. (Senâ'î)*

اَرْدَسْت بَرِ گِرِفْتَن (**ez dest ber gi-
riften**) = Elden yukarı tut-
mak. (k.) Mahvetmek.

بخشم گفتم زودت زدست بر گبرم
چه گویم که بدست درست و بتوانی
ظهر

*Hiddetle, şimdi seni mahvede-
rim dedin. Sana ne diyeyim,
çünkü elindedir ve yapabilirsin
(Zahîr)*

اَرْدَسْت پَزَا (**ez dest peza**) =
Mayasız hamurdan yapılan ek-
mek.

اَرْدَسْت دَهْر جَسْتَن (**ez desti dehr
cesten**) = Zamanın elinden sıç-
ramak. (k.) Ölmek.

اَرْدَسْت شُدَن ، اَرْدَسْت رَقْتَن
(**ez dest reften, ez dest
şūden**) = Elden gitmek. (k.)
Kendinden geçmek, irade elden
gitmek, sıkılmak.

نفره برآورد که ای خود برست
بای ممکن نیز که رفتم زدست
جای

*Ey mağrur! Acele etme; çünkü
kendimden geçtim, diye haykırdı.
(Câmi)*

من ترا دیدم وز دست شدم
می وملت نخورده مست شدم
نظامی

*Ben seni görünce iradem elim-
den gitti. Visalin şarabını içme-
den sarhoş oldum. (Nizâmî)*

اَرْدَف (**ezdef**) = Alıç denilen ya-
bâni yemiş.
Givj کوز = (ar.) zūrūr.

اَرْدُو (**üzdü**) = Acıbadem ağacın-
dan hasıl olan zamk ki ağaç
sakızıdır. (ar.) مرور Şa'rūr
Mutlak zamk manasına da gelir.
Zamk'm Türkçesi puster.

اَرْدُوْر بُسَه زَدَن (**ezdûr bûse ze-
den**) = Uzaktan öpmek. (k.)
Nihayet derecede tâzim etmek.

اَرْدَهَن مَار بَز آمدَن (**ez deheni
mâr berameden**) = Yılanın
ağzından çıkmak. (k.) Ziyade
düzgün olmak.

اَرْدیده خواستن (**ez dîde huvasten**)
Gözden istemek. (k.) Çok is-
temek.

اَرْراه افْتادَن (**ez râh üftâden**)
Yoldan düşmek. (k.) Yolu kay-
betmek.

اَرْراه خَار بُرْد اَسْتَن (**ez rah hâr ber
dâšten**) = Yoldan dikenli kal-
dırmak. (k.) Fitne ve fesadı
savmak.

جوانمردی کن زمن بار بردار
گل افشانی کن از ره خار بردار
نظامی

Mürüvvet et benden yükü kaldır; gül saç, yoldan diken i kaldır. İyilik et, fesadı sav.

(Nizami)

اَرْكَ اَنْدِشَه خُون چَكِدَن (ezregi endişe hun çekiden) = Düşünce damarından kan damlamak. (k.) İnceden inceye düşünmek.

اَرْزَنگ (ezreng) = Hıyar yahut acur.

اَرْزَبَان جَسْتَن (ez zeban cesten) = Dilden sıçramak. (k.) Sözde yanılmak. = از زبان درآمدن

اَرْسَر پَا رَوَان سَدَن (ez seri pâ revan şiden) = Çabuk gitmek.

ندارم حالیا زین بیش پروای
وداعی کن و روان شو از سرپای
نزاری

Artık bundan başka takatım yok. Vedalaşıp süratle git.

(Nizari)

اَرْسَر دَسْت (ez seri dest) = Düşünülmeden söylenen söz ve çabucak yapılan iş.

سخن ناپند گزینی از سر دست
هانا هم تو مسی هم سخن مست
نظامی

Ne vakta kadar düşüncesiz söz söyleyeceksin. Galiba kendin gibi sözün de sarhoş.

(Nizami)

اَرْسَر وَا كَرْدَن (ez ser vâ kerden) = (k.) Baştan savmak.

عقد دستار بلائیت ترا ای طوسی
این بلار از سر خود تو چرا وانگی
طوسی

Ey Tüsi! Sarık dolamı senin için bir belâdır; bu belâyı kendi başından niçin savmıyorsun.

(Tüsi)

اَرْشَم دَهْر افْتَادَن (ez şikemi dehr üftaden) = Zamanın karnından düşmek. (k.) Ölmek.

اَرْطَاق دَل افْتَادَن (ez tâk idil üftâden) = (k.) Gönülden ve gözden düşmek.

افتادام ز طای دل دوستان ولی
خورشید را زبان نرسد زان زوالها
عرفی

Dostların gönlünden, gözünden düşmüşsem de güneşe o, batıya ağmalardan zarar gelmez.

(Örfi)

اَرْغ (ezğ) = Ağaç budantısı.

اَرْغِج (ezğic) = Sarmaşık.

نهال قدمن از عشق زرد شد آری
دوخ خشت شود چون راوتند از غج
سقا

Fidana benzeyen boyum aşktan sarardı. Evet' üzerine sarmaşık saran ağaç kurur. Saka
(ar.) عشقه. Aşk bundan alınmıştır.

ازکات (ezkât) = Kötü düşünceli kimse (Bürhan).

ازکارافتادن (ezkâr üftaden) = İşe yaramaz hale gelmek.

ازگره رفتن (ez girih reften) = Düğünden gitmek. (k) Altın para vesair şey çıkını telef etmek.

او می رود بنواز و گره می زند بزلف
مردن مراست ازگره او چه می رود
خسرو

O naz ile gidiyor ve zülfünü büküyor; ölüm banadır; o varlığından ne kaybediyor.

(Hüsrev)

ازم (ezm) = Oğul.

ازمل (ezmel) = Ses § Çok § Hep, bütün.

ازنب (ezneb) = İnciniş, sıkıntı.

ازنقش گورخاررستن (ez naqşî gūr-

hâr rüsten = İtibarsızlık, horluktan kinayedir.

ازورد (ezverd) = Ende koko de-

nilen bir nevi yonca ki arapça-
سی خندونی tur.

ازوری (ezverî) = Karaçalı denilen kalın ve çok dikenli bir ağaç.

ازهم گذشتن، ازهم ریختن (ezhem rîhten, ezhem güzeştan) = Ölmek, birbirinden ayrılmak.

بیکیاره ازهم فرو ریخته
هران کونشد کشته بگریخته

ترن

Hepsi ölmüş, ölmeyen kaçmış. (Şeref)

خوش آن کس که ریختن زمرهم گذشت
بیتنی چو مقراض ازهم گذشت
شرف

Bir kılıçla makas gibi biribirinden ayrılıp da yarasının tedavisi ihtimali kalmıyan bir kimse talihlidir. (Şeref)

"Ezher güzeraniden öldürmekten kinayedir.

ازیرا (ezîra) = Zira.

بگو دلرا که گرد غم نگردد
ازیرا غم زخوردن کم نگردد
مولانا

Gönüle söyle; gam etrafında dolaşmasın; zira gam, yemekle eksilmsz.

(Mevlânâ)

چان ودل وتن هر سه فدای تو ازیراک
تاب تن وآرام دل و راحت چانی
بنما

Can, gönül, vücut; her üçü sana feda olsun; çünkü vücudun

*kuvveti, gönülün ârâmı, canın
rahatısın. Yağma*

از بن دست (ezin dest) = Bu tarz
üzere, bunun gibi.

ساقی اراده ازین دست بیجام از
عارانرا همه در شراب مدام اندازد

حافظ

*Sakî eğer şarabı bu tarzda ka-
dehe dökerse bütün arifleri sü-
rekli şarap içmiye alıştıtır. Hafız*

ارخ (ejeh) = Sivilce = Ajeh.

زخل درخشتش چون چشم زخ کرد
زاشک خون رخ مایه رخ کرد
عبید

*Zuhal onun Haşmetine nazar
değirdiği için bizim yüzümüzü
kan damlası kabarcığından
doldurdu. Amid*

اردها، اردها، اردها، اردها
(Ejder, ejderha, ejdeha ej-
dehâk) = Büyük yılan.

کنج را بر سر اگر رسم بود اردها
کنج حسن و ترازب چو ثعبان بر سر
کمال اسحاق

*Hazinenin başında ejderha âdet
ise, sen güzellik hazinesinin
Ve başında zülfün ejderha gi-
bidir. Kemal İsmail*

بانگی از اردها آمد سخت
بر سر افتاد چون ستون درخت
نظامی

*Ejderhadan kuvvetli bir ses
çıktı; ağaç gövdesi gibi başı
üstüne düştü. (Nizâmî)*

(k.) Bahadır, öfkeli, zalim. Ej-
dehâk Dahhâke de denir. Deh âk
(ba.).

ارهن، ارکهن، ارکهان، ارکان
(ejkan, ejkehan, ejkehen
ejhen = Tenbel.

بدل و بودن مردی و شاطری ای ماه!
بیوسه دادن، جان پار ای ارکهن
شاکر

*Ey ay yüzlül! Gönül kapmakta
çok yığıt ve çeviksin; ey babanın
canı! Öpücük vermekte çok
ağırsın.*

Şakir

ارند (ejend) = Âjend (ba.)

ارنگ (ejenk) = Buruşuk Âjenk (muḥ.)

اگر درجین توافقت ازنگ
فتدر لره اندوتن شاه زنگ

شاعر

*Eğer senin alnın buruşursa: Öf-
kelenirsen Zengibar şahının vü-
cudu titrer. (Şâir)*

اره (eje) = Alçı (ar.) کاس

اسا (esâ) = Esnemek ŞTeşbih ifa-
de eden âsâ. (muḥ.)

عزم و حزمش بجنیدش و بسکون
آسمان وزمین اسا باشد
ابوالفرج

*Onun kat'i ve düşünceli idaresi
hareket bakımından göğse. sü-
kûnet bakımından yere benzer.
(Ebülferəc)*

اسارون (esarun) = Kedi \otu (valeryane) yahud sünbülü rumî denilen nebatın kökü.

اساسه (esâse) = Göz uciyle bakmak.

اسب (esb) = At. B. yerine P. ile de doğrudur. §Şatranç mührelerinden biri. Esb ü fe zin nihaden (ba.)

اسب افغن (esb efken) (k.) Yalnız başına düşmana saldıran ve düşman atı öldüren yiğit.

برآفت ازین پور استغدیار
جوانی بداسب افغن و نامداد
فردوسی

Bundan İsfendiyarın oğlu kızdı.
Düşmana saldıran adlı sanlı
bir gençti.

(Fırdevsi)

اسب انگیز (esbengîz) = Mahmuz: Terkipce manası atı tahrik eden, dürtten demektir. (ar.) Mihmaz. Ata iyi binen kimse manasına da gelir.

اسب تاز (esb tâz) = At koşturucu süvari § At koşturacak meydana § Her şemsi ayın 18 inci günü.

اسب چوبین (esbi çöbin) = (k.) Ço-

cukların üzerine atlayıp koştukları değnek. § Tabut.

اسب دوانی (esb devânî) = At koşturma, at koşusu.

اسب ریز، اسب رس، اسب رز

اسب رلیس (esbriz, esbris, esbrîz, ezbrîs) = At koşusu ve savaş meydanı.

بر کرده هر يك سليح ستيز
نيزاند و جانب اسب ريز
فردوسی

Her biri cenk silâhını alıp
harp meydanına yöneldiler
(Fırdevsi)

زهی پادشاهی که سطح فلک
بود بندگان ترا اسب و ریس
فخری

Ne alkışa değer padişahsın ki
feleğin sathı senin kölelerinin
at meydanıdır. Fahri

اسبست (esbist) Yonca denilen hayvan yemi.

اسبغول (esbgül) Karnı yarık denilen tohum (ar.) بذالقطونا bez-rülka üna. Gul kulak manasındır. Bu tohumun nebâtı at kulağına benzediğinden bu ismi almıştır. Şairler biti bu tohuma benzetir ve اسبغول چادر derler.

هیچ گاه نیارم پناهه کرد مقام
زانکه خانه پر از اسبغول چادرست
برای

*Hiç bir vakit evde duramam,
çünkü ev bitle doludur.*

(Behrâmi)

اسب و فرزند نهادن (esbû ferzîn nihâden) = Şatrançta at ve ferzi çıkararak karşısındaki oyuncuyu yenmek.

ابو زیدرا اسب و فرزند نهاد
سعدی

Ebuzeyde taş çıkarır, galebe çalar.

(S'adi)

(ابوزید) cin fikirli, fasih, ve belîğ

bir adam olup (حاتر بن مہام) ile birlikte (makamatı harîrî) nin mevzularını teşkil ederler. Şeyh Sadinin bostanını, şerh ve izah eden عبدالواسع şatrançbazlıkta darbimesel olan bir oyuncu, demiştir.

اسب (isp) = Belden aşağı biten tüy.

اسپانج اسپانچ (ispanah. ispanec) İspanak denilen sebze.

اسباه (ispah) Asker. (muḥ.) İspeh köpek manasına da gelir. İspehan, İran askerinin durağı olduğu gibi köpeği de çok olduğundan İspehan şehrine, ispah kelimesinin sonuna nisbet edatı eklenerek İspehan denildiğini "Reşîdî," İsfahan tarihi müellifi علی بن حمزه dan nakletmiştir.

اسپخول (ispiḥūl) = Kuş tersi. Reşîdî bu kelime ve manayı kabul etmemiştir.

اسپر (isper) = Kalkan (ar.) جنه Cünne.

اسپر باشم که دیر خدایک
مولانا

Kayın ağacından yapılmış oka nişangâh olduğun zaman sana kalkan olayım.

(Mevlânâ)

اسپر آیین (isper âyîn) — Nîşâbur ile cürcan arasında evvelce marmur ve meyvesi meşhur bir kasaba ki ahali si daima kalkan kullanırlar. Muarrebî اسفر آیین dir. Ve böylece anılır.

اسپرد (ispird) — Donmuş et suyu, pıhtı. (Şuuri Nî'met)

اسپرز (ispürz) — Dalak = Süpürz (ar.) tihâl.

اسپرهم اسپرم اسپرغم (ispergem isperem isper hem) — Fesleğen.

بر دخت آن طره برغم دگر
بر ریاض خلد اسپرغم دگر
شاعر

Yanağının üstünde o, lüle lüle kâkûle, cennet bağçelerinde fesleğene bak.

Şâ'ir

زره باوخ خون پالات کم باشد زیرین
سپر بایید باوان تو نازکتر از سپر غم
شاعر

*Zırh, senin kan süzücü mızra-
ğına karşı elekten daha âdi;
kalkan, senin yağan o okuna
karşı fesleğenden daha nazik-
tir. [*] Şâ'ir*

اسپرک (isperek) — Cehri : Sarı
boya ağacı.

ناز و نیم پرورده را از من بگو کاین وادرا
اشکی بیاید چون بقم رخساره چون اسپرک
مظفر

*Naz ve nimetlerle büyümiş
olanlara benden söyle ki; bu yol
için bekam gibi kır-nızı göz ya-
şı, cehri gibi sarı çehre lâzım-
dır. (ar.) Zerir. Muzaffer*

اسپرلوس (isperlūs) — Saray.

چه نقصان دیدی از کعبه نبوی دین
که گردی گرد اسپرلوس شاهان
عبری

*Sen dinsiz, kâbeden ne eksiklik
gördün ki padişahların sarayı
etrafında dolaşıyorsun.*

(Abherî)

اسپریم (isperem) — İspir gâm (ba.)

اسپریم آب (isperem ab) — Has-

(Reşidî) bu nebat güzel kokusuyla kal-
be kuvvet verdiğinden sanki gama siper
oluyor demek istiyorsa da (Siracüllüga)
tamamı farsça olan bu kelimeyi arabça ve
farsçadan mürekkep saymanın muvafık ol-
mayacağı kanaatındadır.

tayı banyo ettikleri matbuğ: Bir
kaç ilâcın birlikte kaynatılmışı.
(ar.) نطول netûl

اسپرود (isperūd) — Bağirtlak
kuşu.

اسپروز (isperūz) — Yüksek bir
dağ ismi.

همی رفت آن شاه گیتی فروز
بزدگاه در پیش کوه اسپروز
فردوسی

*O dünyayı aydınlatan padişah
gidiyorken isperuz dağının önün-
de taht kurdu. (Firdevsî)*

اسپست (ispist) — Yonca = si-
pist (ba.)

اسپنج (esplinc) — Teke sakalı
denilen nebat.

اسپناخ (ispenah) — İspanak de-
diğimiz sebze.

اسپند (ispend) — Üzerlik tohu-
mu.

خیز دلع چنم بد اسپندسوز
مولانا

*Kalk, fena gözden korunmak
için üzerlik tohumu yak*
(Mevlâna)

اسپندارمُز (ispendârmüz) — Şem-
sî senenin on ikinci ayı.

باد عمر وملك او چون مهر وآبان هفتين
تاز اسفنداور مه ره بفروردين رود
مختاری

*İsfendarmûz ayından yol ferver-
dine gittikçe yani senenin son
ayını baharın ilk ayı takip
ettikçe, onun ömrü ve saltanatı
güzün birinci ve ikinci ayları
gibi birlikte devam etsin. Yani
ömrü müddetince saltanat sür-
sün.* (Muhtârî)

— Her şemsi ayın beşinci gü-
nü Ş İran mecusilerince ağaç-
lar ve ormanlar üzerine memur
meleğin ismi olup bu ay ve
güne ait işleri idare eder sa-
yılırdı. (Aban) maddesindeki iza-
ha bak. Ş Yer, zemin.

اسپندان (ispendan) — Hardal.

اسپندیار (ispendiyyar) — Keyan-
ilerden Kūştasbın oğlu olup
meşhur Rūstemle ettiği savaşta
ölmüştür.

اسپنوی (ispenūy) — Efrasyâbın
dâmâdı Tezavın cariyesi.

یکی ماهروی بنام اسپنوی
سن پیکر ودلبر ومشکروی
فردوسی

*İspenuy adlı bir ay yüzlü. Gül
benizli, dilber, misk kokulu.*
(Firdavsi)

اسپه (ispeh) — Asker. İspāh (muḥ)

اسپهان (ispehan) — İsfahan şehri.

اسپهان نیمی جهان گفتند
نیمی از وصف اسپهان گفتند
شاعر

*İsfahan dünyanın yarısıdır di-
yenler İsfahanı yarı methede-
bildiler. Rūsta (ba.) (Şa'ir)*

اسپهبد (ispehbed) — Serasker:

Bed malik ve sahip mana-
sına olduğundan askerin sahibi
ve reisi demektir. Bed ve si-
pehbed. (ba.) Taberistan ve
Mâzenderan padişahlarının laka-
bıdır.

Ş Musikide bir nağme.

اسپهبد حوره (ispehbed hore) —
İnsandaki نفس نامنه nefsî natika.

اسپنچاب (ispîçap) — Maveraün-
nehirde bir şehir ki Türkler
Şebzan derler (Bürhan). ispençap
ispîçaptan değişmedir. ناصری

اسپید (ispid) — Ak, beyaz. Ko-
nuşmada sefid kullanılır.

اسپدرگ (isbîdreg) = Mendil.

ای قبلة خوبان من ای طرفه ری
لبرا به سیدرک بکن پاک زی
وودی

*Ey benim gözlerimin kıblesil
Ey rey şehrinin nadide güzelil
dudağını mendil ile şaraptan
temizle.* (Rûdeki)

اسپیدرود (ispīd rūd) = Azerbaycanın cenubunda, gیلânın ortasından geçip Hazerdenizine dökülen bir nehir.

اسپیدگر، اسپدکار (ispīdkâr ispīdger) — Kalaycı.

اسپیل (espīl) — At hırsızı.

اسیوش (esbyūš) = Esbgul (ba.)

است (est) — Kelimenin sonuna gelir, rabıt ve haber edatıdır.

زمرتابا گلی ای شاخ نازک
که برگه شیوه است و میوه ات ناز
خجندی

*Ey nazik dall! Baştan ayağa
kadar gülsün: yaprağın şive,
meyven nazdır* Hucendî

Hest (ba.) Ş Ester (muh.) Ş Kemik Ş Meyve çekirdeği Ş Ateşe tapanların peygamber saydıkları (Zerdüşť) ün (zend) [*] adlı kitabının şerhi.

است (ist) — Methüsenâ Ş İstâden muhaffefi olan istadenden emri hazır.

است (üst) — Zendin şerhi. Est (ba.)

شهنشاه ایران سروتن پشت
بمعبد خرامید بازندواست
فردوسی

[*] Mecûsîlerin reisi olan İbrahim Zerdüşťün mecûsî ayfını üzere tertip ettiği kitap.

İran padişahı başını, vücûdunu yıkadı. Zendi alarak mabede gitti.

(Firdavî)

Ş Dip, sağrı: hayvanın beli ile kuyruğu arasındaki dolgunca yer.

بفرق بلان چون کبر زین رسید
گذر کرد از است و برزین رسید
شاعر

Eğer baltası pehlivanların başına inince dipten geçip eğere vardı.

(Şair)

است (üstâ) — (Zend)in şerhi. Est, Üst, Zend (ba.) Hemzenin üstünüyle de doğrudur.

کند معالی شہرا بیان مطاوی او
بران مثال کہ الفاظ زعفران است
فخری

Üstâ, zendin lafızlarını şerh ettiği gibi, onun sahifeleri padişahın büyüklüklerini şerh ve izah eder.

(Fehrl)

Ş Üstad (muh),

گفت ای استا مرا طعنہ نزن
طقت استا زان دویکرا برشکن
مولانا

Ey üstat! Beni kınama deyince, üstat o ikiden birini bırak dedi.

(Mevlânâ)

Ş Asıl, kaide ve kanun. Hemzenin üstünüyle Rüstemdâr vilâyetinde metin bir kale.

استا (ista) = Övmek manâsına gelen istûden den emri hazır. (İsfa. muh. vas.).
§ Semerkant'a tâbi bir köy.

استاخ (üstâh) = Edepsiz, utanmaz, cüretli = Küstah, üstah = Bîstah.

وقم استاخ بردوش ناگاه
کرد برمن چو شک جوم دقیق
لطیف

Onun kapısına gitmeye cesaret
ettim. Rakip köpek gibi ansızın
üstüme saldırdı.

(Latîf)

استاخ (istâh) = Ağaçtan henüz
süren filiz.

استاد (üstâd) = Bilgi ve sanat
sahibi, muallim, öğretmen.

کتبی که من از فضل درجهان دارم
همه بجای پدر بود وسیله استاد
انوری

Benim faziletten dünyada gör-
duğüm mükâfat ancak baba-
mın cefasıyla hocamın toka-
tından ibarettir.

Enverî

استادن (istâden) = Durmak ve
ayak üzre olmak manâsına
gelen istâden muhaffefidir.

بر تو فرصت حق گذاری او
زانکه در خدمت پی استاد
دعوی

Onun hakkını ödemek sana
farzdır; çünkü sana çok hiz-
met etti.

(Dehlevî)

بنا نهاد بلندی بجوی
که ناخوش کند آب استاده بوی
سعدی

Saklanan mal yüzünden bü-
yüklük arama. Durmuş su ko-
kusunu ağırlaştırır

(Sa'dî)

استارباد (istârbâd) = İsterabâd
bu da İsteh âbâd (muh.) =
İranın şimalinde bir şehir.

استاره (istâre) = Yıldız.

دوش من پیغام دادم سوی تو استاره را
گفتش خدمت و سان ازمن توان میبارد
مولانا

Dün gece senin bulunduğun
ciheti yıldızla haber verdim,
tarafımdan o ay parçasına
hürmetimi arz et dedim,

(Mevlânâ)

Hemze ve ha'nın hazfile sitar
da denir. = Sitare

ستار و ستور همی خواندم اورا
بدان چهر و بالای زیبا درخور
همی گشت زین فخر و زین شادمانی
ستور بلند و ستاره منور
فرخی

Onun lâtif çehresini yıldızla,
yakışıklı boyunu çama benzet-
tim. İftihar ve sevinçten çam
yükseldi; yıldız nurlandı.

(Ferrûhî)

§ Çadır, şemsiye, gölgelik, ci-
binlik.

استاك (istâk) = Asmanın taze çubuğu.

اُستام (üstâm) = Kesme, rişme, başlık, üzengi gibi at ve eğer takımı, hususile altın ve gümüşle süslü nev'i. [*]

گوزن و گوروکه استام زونمی خواهند
زقید و بند و غل بارپست خود وستند
ناصر

Giyik ile yaban merkebi altın takım istemediklerinden kendileri yük taşımak bağ ve boyun-duruğundan kurtuldular.

(Naqır)

Ş İtimat olunan kimse manâsına da gelir. Üstam (ba.).

آستان، آستانه (estân, estâne) = Uyku uyunacak ve istirahat edilecek yer.

دورمستان باشدم آستانه
مولانا

Kışın orada istirahat ederim.

(Mevlânâ)

استاندن (istânden) = Almak.

استانید (istânid) = Alınız: istan-den=Almaktan emrihazır cemi. Ş Durdurdu, alıkoydu; durdurunuz, alıkoyunuz manalarına İstâden = Durmak mastarının

[*] Kesme = eğer örtüsü Rişme = zincir gem.

müteaddisi olan istâniden den hafifletilmiş mazî ve emir.

مرکب استانید و پس آواز داد
آن سلام و آن امانت باز داد
مولانا

Merkebi durdurdu ve sonra seslendi, o selâm ve emaneti iade etti.

(Mevlânâ)

استای (istây) = İstuden = Met-hû senâ etmekten emri hâzır olduğu gibi istaden den emri hâzır bu şekilde gelir. İstaden (ba.).

استبر (istebr) = Kalm.

دوبازوش استبرو پشتش قوی
دقیق

İki bazûsu kalın, sırtı kuvvetli.

(Dakîkî)

استخر (istehr) = Göl, su birikintisi Ş Farsta mervdeşt denilen ovanın kenarında vaktile keyanîlerin payitahtı meşhur bir şehir ve bir kale. Kalenin bulunduğu dağda büyük bir göl olduğundan komşuluk münasebetile bu isim verilmiştir. Cemşit'in yaptığı tarihî payitaht bu şehirde idi. Tahtı Cemşit (ba.). İskender iranı zaptettiği zaman yıkıp harap etmiştir. Dağın eteğinde harabeleri görülmektedir. Şehir Şiraz'ın şimali şarkısında ve elli üç kilometre mesafede idi. Şimdi

ekin yeri olup merv deşt. diye anılır.

مقامش دواول باستخر بود
که گردن کشا ترا بدان فخر بود
ز بجای

Onun evvelce yeri azametli padişahların vücudile iftihar ettiği istehr kalesinde idi.

(Zücacî)

استخوان (üstühuvan) = Kemik.

توان بخلق فرو بردن استخوان درشت
سعدی

İri kemiği yutmak mümkün-dür.

Sâ'dî

§ Çekirdek.

رطب بی استخوان آید ندارد
چومه بی شب بود تابی ندارد
نظامی

Çekirdeksiz hurmanın letafeti yoktur. Gecesiz ayın ışığı olmaz.

(Nizâmî)

§ Asâlet sahibi kimse.

چند استخوان که هاون دوران روزگار
خردش چنان بکوفت که خاکش غبار کرد
سعدی

Nice büyük kimseleri zamanın hareketi havanı öyle bir ezdi ki, toprağını toz haline getirdi.

(Sâ'dî)

Bu üç mananın gayesi "asıl ve esas," tır. § Zenginlerin kullandıkları Timsahın sırt kemiğinden yapılma bir nevi silâh.

درآمد چوپیل استخوانی بدست
کزوپیل را استخوان می شکست
نظامی

Elinde, filin kemiğini kıran bir zengi silâhile fil gibi geldi.

(Nizâmî)

استخوان افشاندن (üstühuvan efşanden) = Hurma çekirdeği dikmek.

استخوان بزرگ (üstühuvan büzürg) = Kemiği büyük. (k.) Soyu sopu yüksek kimse. (ko.) Üstühuvan dâr.

استخوان بند (üstühuvan bend) = Çıkıkçı.

استخوان پوسیده وا کردن (üstühu-vanî püsîde vakerden) = Çürümüş kemiği açmak. (k.). Ölmüş soyu ile övmek. (Vakerden) yerine (vanümuden) de denir.

استخوان در رفتن (üstühuvan der reften) = Kemik yerinden oynamak, çıkmak.

استخوان در زخم گذاشتن (üstühu-van der zehm gûzâšten) = Yarada kemik bırakmak. (k.). Bir işi bile bile uzatmak: Bir kasabın göz kapağına bir küçük kemik yapışmış eziyet veriyordu. Gittiği doktor her gün gözüne bir türlü ilâç koyarak oyalıyordu. Çünkü kasap doktorun evine her gün bir parça

et gönderiyordu. Bir defasında doktoru bulamamış, muavinine baktırmıştı. Muavin, gözünde bir kemik kırıntısı görüp aldı. Kasap bir daha gelmeyince doktor sebebini öğrenerek kızdı Ben kemiği görmüştüm; fakat gündelik etin kesilmemesi için işi uzatıyordum; diye muavinini azarladı.

تاگرد قطع لحم و چاشت
استخوان در زخم می باید گذاشت
هدایت

Akşam ve sabah etinin, kesilmemesi için kemiği yarada bırakmak ve işi oyalamak lâzımdır.
(Hidayet)

استخوان در گلو گرفت (üstühuvan der gülû giriften) = Boğazda kemik tıkanmak. (k.). Mihnet ve meşakkat çekmek.

استخوان زرد، استخوان رُبا، استخوان خوار

استخوان رنگ (üstühuvan huvar, üstühuvan rüba, üstühuvan rend, üstühuvan reng) = Hüma kuşu & Köpek.

فغان از حرص مشق استخوان رند
سعدی

Bir avuç köpeğin hırsından feryat.

(Sa'dî)

Üstühuvan huvar = Luri kuşu.
Üstühuvan rend = Kartal.
(Ha.ımf ve Nîmet).

استخوان شکستن (üstühuvan şikesten) = Kemik kırılmak. (k.)
Çok sıkıntı çekmek.

استخوانها که شکستیم بدرگاه تو ما
گر شک خویش نخواستی چه بگویم ترا
میرنجات

Senin kapında bir çok sıkıntı çektik; köpeğim diye çağırma-san sana ne diyelim?

(Mirenca't)

استر (ester) Katır (muḥ) Seter dir. Konuşma dilinde katır derler. (Nizâm.)

استرار (isterar) = Mercimek.

استردن (üstürden) = Kazımak, yontmak, temizlemek. mahvetmek.

از جانبد چپری آن را که تو جادای
غم نسترده آن دل را که اورا غم استردی
مولانا

Senin yer verdiğin şeyi bir şey yerinden ayırıp götüremez. Senin kederden temizlediğin gönüllü keder mahvetmez.

(Mevlânâ)

استریش (üstürîş) = Sapan demiri = Aheni çift.

استرنک (estereng) Kan kurutan denilen, kökü yüz yüze ve bir birine sarılmış başaşağı iki insan şeklinde bir nebat = Merdüm giya (ar.) بیروح الغم

اُستُرلاب (**üstürlab**) = Bir nevi rasat âleti.

بیوتانی استر ترازو بود
که دوسکه عدل ساؤو بود
وگن معنیم باز برسی زلاب
بودهم بگفتار روم آفتاب
پس آنکه او مراد از سترلاب چیست
ترازونی خورشید باشد درت
میر خسرو

Yunanca (üstür) terazidir ki adâlet sikkesi ona bağlıdır. (lab) ın manasını sorarsan rumca güneş demektir. Netice üstürlabtan maksadı bilmek isteyeneye cevabım «güneş terazisi» nden ibarettir.

Mîr Hüsrev

میزان الشمس (ar.)

Gâzi Muhtar pâşa «ریاض المختار» da üstürlab latince levha yahut safhai kevkebî manasına gelen «astarlabom», bileşik isminden hafifletilmiştir. (astar) latince kevkeb daha doğrusu cirmi semâvî. (labom) levha veya safha manasınadır. Ecrâmı semaviyeye müteallik hesâbât ve malûmata yarayan testihi küreden ibaret bir âlete üstürlab denilmiştir; diyor. Şimdi bunun yerine daha mükemmel aletler icat edilmiştir.

اُستَرَوَن (**esterven**) = Kısır: Doğurmayan diş. Konuşma dilinde (naza) derler. (Nizâm). (ar.). Akîm. Âhırındaki (دن) teşbih ifade eder.

سجل نماید بر استرونان
محنت زاییدن آبستان

دهلوی

Kısırların yanında gebelerin doğurma sıkıntısı kolay görür. (Dehlevî)

اُستُرَه (**üstüre**) = Ustura: konuşmada (tig) derler. (Nizâm) Türkçesi yülügendir.

اُستُرَه لیسیدن (**üstüre lisiden**) = Ustura yalamak. (k.). Şecaat ve cesaret göstermek, hayat ile oynamak; çünkü usturayı yalamak dilini dudağını kesmektir.

اِستَل (**istel**) = Göl.

اِستَم (**istem**) = Zulüm ve sitem.

آخر دری نماد اسم استگران
زالکه جهان آفرین دوست نداردستم
منوچهری

Zalimlerin zulmü çok devam etmedi. Çünkü cihanı yaratan zulmü sevmeyiz.

(Minücihrî)

اُستُون، اُستُون (**üstün, üstün**) = Direk.

گریه ابرست و سوز آفتاب
استن دنیا همین دوشته تاب
مولانا

Dünyanın direği yani istinat ettiği şey bulutun ağlaması

ve güneşin sıcaklığıdır. Ancak iki ipliği bük yani göz yaşıyla yan yakıl.

(Mevlânâ)

استنبوب (istenbüb) = Turunç, portakal ve limon aşısından yetişen meyve.

استنبه (istenbe) = Çirkin ve korkunç. Sitenbe (ba.)

استوان ، استوار (üstüvâr üstüvân)
= kuvvetli, muhkem.

ان دل اساس خانه عمر استوار نیست
سرماية خوشست ولی پایدار نیست
عماد

Ey gönül, ömür evinin temeli kuvvetli değildir. Hoş sermayedir, fakat durucu değildir.

(Imād)

پذیرفتیم و بر دین استوانیم
بخیر پیغمبر پاکش ندانیم
چرام

Kabul ettik ve dinde ayak dileriz, onu ancak peygamber itikat ederiz.

(Behrām)

Ş Emniyetli ve kendisine itimat edilen kimse. Ş İnanma. Üstüvar daştan = İnanmak.

سرنخی از خون نگسلد هرگز چنان کزنار نور
مردمان گویند لیکن من ندارم استوار
عنصری

Ateşten nur ve ziya ayrıldı gibi kırmızılık kandan ayrılmaz derler ama ben inanmam.

(Unşarî)

استودان (üstüdân) = Mecusilere mahsus kabır.

استودن (üstüden) = Methetmek, öğmek.

هرمه صاحب فطنت و صاحب نظر
هریکی از دیگری استوده تر
مولانا

Her üçü çabuk anlayışlı ve kalb gözleri açık, her biri ötekinden övülmeğe daha lâayık.
(Mevlânâ)

استور (üstür) = Dört ayaklı hayvanlar. Hususile at ve katır.

تا چنداین استورتین
کان کاه وجو خواعدزمن
مولانا

Bu vücut hayvanı benden ne vakte kadar o saman ve arpayı isteyecek.

(Mevlânâ)

استوده (üstüh) = Hemzenin ötre ve esresiyle yorgun, âciz, sıkıntılı. (muh.) **üstüh**, **sü tüh**.

زایس کان سپه کوه تا کوه بود
زانبوهشان کوه استوده بود
فردوسی

Dağdan dağa o kadar asker vardı ki, onların çokluğuna dağ dayanamıyordu.

(Firdevsî)

استوی (üstüy) = Belkemiği.

آسته (esteh) = Çekirdek = Heste =
Heste

آنکه اندر لای و چادرش
نیو دشب چواسته خرما
روزبینی اسان جوز راو
گشته کیمجت خشک از سرما
کمال اسماعیل

*Gece, hurma çekirdeği gibi yor-
gan ve çarşaf altında olmayan
kimseyi, gündüz, üzerinde so-
ğuktan, kuru, çentik kösele kap-
lı ceviz gibi görürsün.*

(Kemāl İsmā'îl)

Ş Kemik. Pileste = Fil kemiği
(ba.) Bu kelime ekseriya
meyve çekirdeği, (استخوان) hay-
van kemiği manâsına kullanılır

آسته (üstüh) = Üstüh (muh.) (ba,)

آسته (üsteh) = Sağrı (Bürhan)

آسته (istih) = İnat, öngü.

استیهیدن، استیزیدن، استیهیدن (istihiden, istiziden, istihiden)
= İnat etmek, öngülük eyle-
mek.

هر که باشد شیوه استیهیدنش
دیدم خود را بهوش از دیدنش
مولانا

*Her kimin âdeti inat ve öngü
olursa onu görmekten gözünü
kapa.* (Mevlânâ)

استیزه (istize) = İnat, husûmet,
kin. Sitize (ba.)

ناصران گفتند از حد مگذران
مرکب استیزه و اچندین مران
مولانا

*Öğüt verenler; haddi tecavüz
etme, inat merkebinı bu kadar
sürme dediler.*

(Mevlânâ)

استیا (istiya) = Gazne ile Hirat
arasında bir dağ. (Reşfîdî)

استیر (istîr) = Stîr (ba.)

آستیم (estim) = Elbisenin yeni.
Ş Kap kakak ağzı.

خیز و پیش آرازان می خوشیو
زود بگشای خیک را استیم
خسرو

*Kalk, o hoş kokulu şaraptan
getir; çabuk tulumun ağzını
aç.*

(Hüsrev)

آستیم (istim) = Soğuktan, şişmiş
ve ağzı kapanmış içi cerahatlı
yaradır ki deşilmedikçe iyileş-
mez.

آسرب (üsrib) = Kurşun.

آسربنج (isrine) = Zil, çalpara.
Ş Sölügen denilen kırmızı bo-
ya. Sirinc (ba.)

اُسْرُوش (üs-rüş) = Güzel ses & Melek & Her şemsi ayın on yedinci günü.

اِسْرَوْشَه (isrevşene) = Mave-raünnehrde bir şehirdir ki Küş-tasp yaptırmıştır.

اِسْرِشُم (isrişüm) = Tutkal.

اِسْفَه (eseğde) = Hazır ve müheyya.

اُسْغَر، اُسْغُرَه (üs-gur, üsgurne)

Kirpi = چکا مه = تشی = خار پشت = سیخول = چوله

هست حیوانی که نامش اسغرت
که او بزخم چوب، زفت و ملترست
مولانا

Kirpi adında bir hayvan vardır ki, çomak darbesile yani dövülmekle semirir.

(Mevlânâ)

اِسْفَار (isfâr) = Yaban mersini-
dir ki hoş kokuludur; dilimizde
durdabak denir.

اِسْفَر آیین (isferâyîn) = İesperâyin
(ba.).

اِسْفَرْنَك (isfereng) = Suyunun ve
havasının letafeti sebebiyle dün-
ya cenneti denilen Suğdi Se-
merkant civarında bir kasaba.

اِسْفَرُود (isferūd) = Bağirtlak ku-
şu: Bir nevi yaban ördeği (ar.)
قطا

اِسْفَنج (isfenc) = Sünger = اِسْمَرْد
= اِسْمَرْدَن

اِسْفَنْد (isfend) = Üzerlik toho-
mu = İspend & İsfendârmüz
(muğ)

اِسْفَنْدَارْمُز (isfendârmüz) = İs-
pendârmüz=şemsi senenin on
ikinci ayı.

اِسْفَنْدِمُز (isfendmüz) = Pençe-
düzdidenin beşinci günü. Pen-
çe düzdide (ba.)

اِسْفَنْدِيَار (isfendi-yar) = İspend-
yar (ba.).

اِسْفِد (isfid) = Ak, beyaz renk
& Beyaz renkli şey.

اِسْفِيَاد (isfidâb) = Üstübeç. Mu-
arrebی اسفیداج

اِسْفِيَادَر (isfidâr) = Ak kavak =
Pede yahut ak söğüt.

اِسْك، اِسْك (esk, isk) = Posta-
cı & Posta beygiri. [*]

[*] Ferhengi nasırı sahibinin (esk) türk-
çe (eşek) den ahamıştır demesi tuhaftır.

اسگالش (isgâliş) = Fikir, endişe, hayâl. Sigâliş (ba.)

اسکدار، اسکدار (eskdar isk-dâr) = Çabuk gitmesi için her konak yerinde kendisine beygir hazırlanan posta süvarisi yahut vaktile, seğirterek postayı elden ele veren piyadeler.

از برای انتشار صیت او
خبرو اجرام باشد اسکدار
فخری

Onun şöhretinin yayılması için
güneş postacı olur.

(Fahri)

Bürhan hemzenin ve kâfın ötresile yazmıştır. Mütercimi Asım efendide lügatlere muhalifolarak kâfını farsça yazmıştır.

اُسگُر (üsğür) = Üsğur (ba.)

اسکِرک (iskirik) = Hıçkırık.

اُسکِرِه (uskere) = Toprak kâse ve su bardağı, ölçek. Şedde ile de doğ udur.

بحر وجود هیچ اسکِرِه
شعرا برداشت هرگز رِه
مولانا

Denizi hiç bir bardak ölçtü mü?
Arslanı hiç bir vakit kuzu
götürdü mü?

Mevlâna

اسکندان (iskendan) = Kilit.

اسکندر (iskender) = Meşhur cihangir padişah.

اسکنه، اسکنک (iskenek, iskene) = Dülgerlerin aydemir dedikleri bir nevi burgu, makkap, ki ağaç delecik alettir. سراج الدنه döndürmek değil, tepesine tokmak vurmak suretile delik açan tığ demidir. Büyüğüne (ar.)، عتله küçüğüne ابرم derler.

اسکِرِه (iskize) = Hayvanın sıçrayıp çifte atması.

چونکه مستفی شد او طایغی شود
خر چو بارانداخت استیزه زند
مولانا

Onun ihtiyacı kalmayınca azar.
Eşek yükünü atınca çifte atar.
Mevlâna

اَسْلَنج (eslenc) = Ulama yonca: yerde sürünerek açılan yonca.

اُسْلُوب (üslüb) = Bir hakim ismi. Ş Bir nevi yemek.

اَسْمَار (esmâr) = Mersin ağacı.

اَسْمَان (esman) = Âsman.

اَسْمَنْد (esmend) = Semerkanda tâbi bir köy.

اسمندر (ismender) = Semender (ba).

اسن (esen) = Ters giyilmiş elbise & Ham karpuz ve kavun.

اسو (esū) Yan, taraf.

اسوار (esvar) = Süvari & Novbe civarında bir şehir. Bu şehrin cenubunda bir dağ vardır ki Nil onun eteğinden geçer. & Giylan padişahlarından birinin adı. Babasına Şirûye, oğluna Merdâvîc derler.

اسيا (esya) = Siyah & Zend lûgatinde göğüs manasınadır.

اسيرك (esîrek) = Karpuz ve karpuz, kabak gibi şeylerin süren kolları. Türkçesi tekâktır.

آش (eş) = O: sonunda okunmaz hâ olan kelimelerde müfret gaip zamiri.

چاهه اش دوزد بگويد تار نيست
خانه اش سوزد بگويد تار نيست
مولانا

*Elbisesini diker, iplik yok der,
evini yakar, ateş yok der.*

Mevlâna

آشاق (üşak) = Köle, uşak, hizmetçi, çocuk manâlarına Türkçedir.

بفرموده اشاقان دوگاهرا
زدن بر لب جوی خرگاهرا
نظامی

Dergâhın uşaklarına ırmak kenarına çadır kurmalarını emretti

(Nizâmî)

آشام (eşâm) Yetecek kadar yiyip içme. = Âşâm (ba.).

پناه سوی قناعت همی برم دین قوم
که اهل خایه خود را آشام می ندهند
کمال اسماعیل

Bu ulustan kanaat tarafına sığınyorum; çünkü kendi ailelerine yetecek kadar yeyinti vermiyorlar.

(Kemâl İsmâ'îl)

اشپش (işpiş) = Bit (ko.). şipşe.

اشپشه (işpişe) = Güve: yün eşya ya musaliat olan küçük böcek.

اشبو (eşbū) Kömürlük.

اشپختن، اشپوختن (işpühten iğ. pühten) = Saçmak.

اشپل (eşpel) Havyar. (Nimet)

اشتاو، اشتاب، اشتا (ışta, ıştırâb, ıştırav) = İvi, acele.

کارد از اشتاب کردی زیر خاک
از خیالی کما بدیدی - همناک
مولانا

*Gördüğün korkunç hayâlden
bıçağı çabucak toprağa gömdün.*
Mevlâna

اَشْتَاد (eştâd) Şemsî ayın yirmi altıncı günü, o güne memur sayılan melek § 21 sûreden ibaret olan (zend) den bir sûrenin adı. Zend (ba)

اِشتافتن (iştâften) = Acele etmek, lvmek, çabukluk göstermek.

برگها چون شاخها یشکافتند
تابه بالای درخت ایشافتند

مولانا

*Yapraklar dalları yırtınca ağa-
cın tepesine kadar çıkıverdiler.*
Mevlâna

اِشتالنگ (iştaleng) = Topuk, aşık § Aşık kemiği ile oynanan oyun.

زچیت خوبی* ایشان زترك لهوولعب
زچیت زشق* آهازرد و ایشالنگ
دای

*Onların güzelliği nedendir? Oyu-
nu bırakmaktan; onların çirkin-
liği nedendir? Tavla ve aşık oy-
namaktan.*

Dâi

اَشْتَر (üştür) = Deve.

ز د پیغمبر بلا به آمدند
همچو ایشتر پیش اورانو زدند
مولانا

*Peygamber (صلعم) in huzuruna
yaltaklanarak geldiler, huzu-
runda deve gibi diz çöktüler.*
Mevlâna

اِشْتَرَابِه (üştürâbe) = Deve tüyünden yapılan elbise, kepenek.

اَشْتَرِ بَگْسِیْتِه مِیْهَار (üştürî bigsiste mihar) Başı çözükle deve (k.). Heveslerine uyan kimse.

رهبان خرد و درد که ندانیم هنوز
بکجای رود این ایشتر بگسسته مِیْهَار
نشاط

*Yol sonuna geldiği halde ya-
zık ki bu başı boş devenin
halâ nereye gittiğini yani hava
ve hevesimize uyan bizler ne-
reye gittiğimizi bilmeyiz.*
(Nişâf)

اِشْتَرَبِیْن (üştürbîn) = (k.). İleriye gö-
ren

اِشْتَر خَار (üştür hâr) Devedikeni de-
nilen yabani enginar ki deve
bunu çok sever (ko.) Harişütürî.

اِشْتَر حَوَار (üştür huvâr) = Deve dike-
ni manasına geldiği gibi devenin
kanını içen bir nevi yılan ve
keneye de denir.

اِشْتَر حَوِی (üştür huy) = Deve huylu
(k.) kinli.

اِشْتَر دِل (üştür dil) = Deve yürekli
(k.) korkak.

خضم ایشتر دل توگر خونیت
ارچه رو افسرش شده است افسار
خسروانی

*Senin korkak düşmanın eşek
değilse niçin ona tâci yular
olmuş.*

Husrevani

§ (k.) Kinli. Şütürdil (ba.)

اشترغاز (üştür.gâz) = Baldırgan
kökü.

شاهل توجه مائدیغوی زشت عدو
کجاست نکهت مندل بیوی اشترغاز
عماد

*Senin huyların düşmanın çir-
kin huyuna nasıl benzer; san-
dal kokusu nerde? Baldırgan
kökünün kokusu nerde?*

Imād

اشترک (üştürek) = Devecik. § Dal-
ga.

ز لشکرشد آراسته روی آب
شتر اشترک شد جرس شد حباب
قاسم

*Suyun yüzü askerle süslendi.
Devesi, dalga davulu su kabar-
cığı oldu.* (Kāsım)

اشترکا (üştürkâ) = Ankâ.

اشترگاؤ (üştürgâv) = Zürafe de-
nilen hayvan. Âzası deve, sığır,
kaplana benzediğinden (üştür-
gâv pelenk) de derler.

اشتك (ıştek) = Çocuk kundağı.

اشتم (üştülüm) = Galebe, üs-
tünlük, istilâ, zulüm ve tecavüz.

نیارد دگر موج غم اشتم
فقد رخت عقل او بگرداب خم
ظهوری

*Akıl mataı kûp girdabına dü-
şerse artık gam dalgası galebe
edemez.*

Zahûrî

ز اس هول شب اشتم کرده بود
ووا خواب از دیده گم کرده بود
سنائی

*Gecenin korkusu çoktan çök-
müş, onun gözünden uykusunu
kaçırmıştı.*

(Senâ'î)

اندیشه متاع صبر گم کرد
غم بردل و دیده اشتم کرد
میر خسرو

*Düşünce sabır mataını kaybetti
Keder, gönül ve gözü kapladı.*

Mir Husrev

*Âverden آوردن kerdan keşî
den kelimelerile terekküp
eder.*

اشتو (eştü) Zihgir: Okçuların baş
parmaklarına geçirdikleri boy-
nuz veya ağaçtan yapılmış yük-
sük, terzi yüksüğü. Hemzenin
ötresile kömür, kömürlük §
Yeşillik. kömürlük manasına
eşbu dan bozma olmalı. (Bürhan)

اگرز فزم لطف تو قطره بچکد
درون گورده دوزخ لهب شود اشتو
مشمود

*Eğer lûtfun denizinden bir
damla damlarsa demirci oca-
ğının cehennem alevli içi seb-
ze bahçesi yahut kömürlük
olur.*

Manşur

اشتود (eşteved) = پنجه‌زدیده, pençei düzdidenin ikinci günü. پنجه‌زدیده (ba.).

اشیم (eştīm) = Yarada peyda olan irin.

اشخار (eşhar) = Kalye taşı. Hamızı sodyom § Nişadır.

اشخون (eşhun) Türkçede bundan bozma olarak ışkın denilen nebat. Arapçası ریاس olup Farsça ve Türkçe de kullanılır. Ribas şerbeti meşhurdur. Işkını Türkçe lügatler bahçe ravendi denilen nebat suretinde tarif ediyorlar.

اشک (eşk) = Damla, hususiyle göz-yaşı damlası, göz-yaşı.

چنان شد ظلم درایام اوکم
که اشکی در میان بحر قلازم

عطار

Zulüm onun padişahlığı günlerinde damlanın Süveyş denizinde kaybolduğu gibi yok oldu.

(Aftār)

نوح، اگر موجة اشکم لنگرد درغم تو
آب چشمی شمرد واقعة طوفانرا
ینما

Nûh, senin kaygından hâsıl olan göz yaşımin dalgasını görse tûfan vakasını bir göz-yaşı sayar.

(Yeğmâ)

Mecazen: bir şeyden damlayan damlalara da eşk denir. Eşki kebab = kebabdan damlayan sular. Eşk şemi = Mumun kenarından akan damlalar.

Eşki sehab = yağmur damlaları.

نیست جز دل‌های خونین مهربانی عشق‌را
روی آتش‌را کمی شوید بی‌زاشک کباب
صائب

Aşka kanlı yüreklerden başka bir şefkatli yoktur, ateşin yüzünü kebab suyundan başka kim yıklar.

(Sa'ib)

زدست بخشش او خاک‌بست اشک سبحاب
ز حزم محکم اورا و است سزک جبال
انوری

Onun bahşisi eli yağmur damlalarını andırır, onun sağlam idaresi dağların taşı gibidir. (Enverî)

§ Eşkânilerden birinci padişahın adı; bundan dolayı silsilesine Eşkânyan denilmiştir.

اشکار (ışkâr) = Av § Avlama.

همچو صیادی سوی اشکار شد
مولانا

Avcı gibi av tarafına gitti.

Mevlâna

آن چه دیدی بهتر از یشکار من
تا شدی توسست در اشکار من
مولانا

Benimle kavgaya etmekten daha iyi ne gördün ki beni öldürmede ağır davrandın.

Mevlâna

اشکبوس (**eşkbūs**) = Keşanlı bir cengâverdir ki Rüstem ile ettiği savaşta ölmüştür.

بزدتیر بر سینۀ اشکبوس
فلک آن زمان دست اودادبوس
فردوسی

*Oku Eşkbusun göğsüne vurdu-
ğu zaman felek onun elini öp-
tü: Alkışladı.*

(Firdevsî)

چنان ز سایۀ مژگان او هراسیدم
که اشکبوس کشائی ز پیر رستم زال
قائمی

*Onun kirpiklerinin gölgesinden
Keşanlı Eşkbusun Zâl oğlu Rüs-
temin okundan korktuğu gibi
korktum.*

(Kâânî)

اشک تلخ (**eşki telh**) = (k.) Kay-
gı, keder göz yaşı.

بیخی دوسه زار زار بر خواند
اشکی دوسه تلخ تلخ بشناند

نظامی

*İnliye inliye iki üç beyit oku-
du, iki üç damla keder gözyaşı
saçtı. (k.) şarap.*

(Nizâmî)

اشک چیدن (**eşki çiden**) = Göz
yaşını silmek.

اشک داوری (**eşkidaverî**) = Hâ-
kimin huzurunda mazlumun ağ-
laması.

اشک داودی (**eşki davûdi**) = Çok
ağlama.

اشک دردیده شکستن (**eşk derdi-
de şikesten**) = Gözyaşı
gözde tutulup akmamak.

رفتی و بشکست ازدوری تو
دردیده ام اشک دوسینۀ ام آه
باتیر

*Gittin ve senin uzaklığından
gözümde yaş, gönlümde ah tu-
tuldu.*

(Bâkır)

اشگرف (**eşgerf**) = Güzel ve la-
tif ş İri, kalın ş Ulu ve muh-
teşem.

قصۀ آن آبگوست ای عنود
که درارسه ماهی اشگرف بود
مولانا

*Ey öngü! O gölün hikâyesi-
dir ki onda üç büyük balık
vardı.*

(Mevlânâ)

اشکرة (**işkere**) = Av kuşu yani
atmaca, şahin gibi av avlamağa
alışık yırtıcı kuşlar = İşkerî.

اشکستن (**işkesten**) = Kırma-
k = Şikesten.

درد زه گر رنج ایستان بود
بر چنین اشکستن زندان بود
مولانا

Âbistan (ba.)

اشکش (**eşkeş**) = Şehnamede adı
geçen Turanlı bir cengâver.

اشك شور و گرم (eşki şûrû germ)
(k.) Keder ve ayrılık gözyaşı.

اشك شیرین ، اشك شکرین
اشك گلگون ، اشك طرب
(eşki şekerin, eşki şîrin,
eşki tareb eşki gülgun, =
Sevinç gözyaşı.

شدمیسر بعد نومیدی و سال آن صبر
اشك شیرین شد از آن پس سحریة خوناب ما
ابوالمعالی

Ümitsizlikten sonra o güzelle
birleşmek müyesser oldu. On-
dan sonra bizim kanlı gözya-
sımız sevinç gözyaşına döndü.
(Ebülmaâni)

اشكفت (işkıft) = Şaşma.

اشكفت (işkeft = Mağara ve dağ
yarığı.

اشكفت (işküft) = Çiçek açması

اشكفه (işküfe) = Çiçek mana-
sına İşkûfe (muḥ.).

اشكیل (işkil) = Sağ eli ve sol
ayağı beyaz olan at. (ar.) مشكول
Ş Kaçmamak için devenin di-
zine bağladıkları ip. (Nizâm.)
bukağı. (Nimet)
Kırmızılı ve akı olan bir şeye
arapça eşkel, atın üç ve yahut

bir ayağında olan siğile şikâl
denilmesine nazaran bu keli-
menin arapçadan geçmiş olma-
sı kuvvetlidir. Lisanımızda si-
ğil işkilden bozmadır.

اشكك (işkilek) = Hırsızları söy-
letmek için bileklerini sıkıştırdık-
ları işkence âleti (Nizâm).

اشكکم (işkem) = Karın. = Şikem.

شیرینی دم و سرو اشکم که دید
ایچنین شیرینی خدایم نافرید
مولانا

Kuyruksuz, başsız, karınsız
arlanı kim gördü. Böyle bir
arlanı Cennabîhak da yarat-
madı.

Mevlâna

اشك مین (eşki mîğ) = (k.) Yağ-
mur damlası.

چپ و راست ابرست و از برق تیغ
چو آرایش گلشن از اشك مین
لفظی

Etrafını kaplayan bulutlar, şim-
şeğe benzeyen kılıç parıltısından
yağmur damlalarile süslenmiş
güllüğe benziyor.

(Nizâmî)

اشكبه (işkenbe) = Kümin (ba.).
Şimdi şikenbe deniyor. (Nizâm)

اشكنج (işkenc) = Çimdik. (muḥ.)
Şikenc.

اشکنجه (işkence) = Eziyet.

آشکنش (eşkeniş) = Bina yapmak, müessese vücuda getirmek.

اشکنه (işkine) = Tirit & Büküm ve kıvrım & Buruşuk & Mûsikide bir makam.

مطربان ساع ساعت بر نوای زیروم
گاه سروستان زند امروز گاهی اشکنه

منوچهری

Hanendeler zaman zaman pest ve yüksek sesle bugün kâh servistan, kâh işkene makamını terennüm ederler.

(Minûçthri)

(Nıẓām). Ağaç aşısı manasına da gelir demiştir.

اشکوب، اشکو (eşkū, eşkūb) = Aşkūb. (ba.)

اشکو خیدن (işkuhīden) = Ayak kayıp yuvarlanmak, tepesi üstüne düşmek, tökzemek.

اشکوفه (üşkūfe) = Çiçek & Kay. Bışkūfe, şükūfe (ba.)

اشکوفه چرا کردی گریاده مخوردستی
مولانا

Şarap içmedinse niçin kay ettin.

Mevlânâ

اشکوه (üşkūh) = Şan ve şevket. (muḥ.) şükūh.

اشکیل (işkil) = Yapracağının usaresinden göz ilâcı yapılan sincan dikenî, musa ağacı.

اشکیود (eşkyūd) = Müfret ve basit karşılığı olan mürekkep.

آسن (eşen) = Esen (ba.)

اشنا، اشناو، اشنا، اشنا، eşna, eşnab, eşnav, eşnah) = Yüzgeç & Suda yüzmeye, yüzücü.

زمین را خون چنان غرقاب میکرد
که ماهی زمین اشناپ میکرد
عطار

Yeri; kan öyle boğuyordu ki yerin balığı yüzüyordu.

(Attar)

Eşna ağır pahalı cevher manasına da gelir. اشناپ (آشناى آب) dan kısaltılmıştır.

اشنان (eşnan) = Çöğen: ağdayı ağartan ve elbiseyi temizleyen bir kök.

استود (eşneved) = Eşteved (ba.)

استود (üşnūd) = Şünūd = İştiti.

اسوشه (işnūşe) = Aksırık (ar.)
عطسه

اشه (üşne) = Ağaç yosunu: ince sicimlerden örülmüş şerit gibi bir şeydir ki hususile çam ve palamut ağaçları üstünde bitip sarmaşık gibi dallara sarılır. İlâç ve kokularda kullanılır, iyisi beyaz ve hoş kokulu olanıdır. Bu kelime arapça olup farsçası devaledir. (devale) (ba.) = Uşnan (ba.).

اشوغ (üşuğ) = Yeri yurdu, soyu sopu belirsiz kimse.

اشه (üşe) = Çadır uşağı: ilâçlarda kullanılan bir nevi zamk.

اغ (üş) = Öğürtü sesi. اغزدن = Öğürmek.

آغاریدن (eğariden) = Âgariden. (ba.)

آغاز (eğaz) = Âgaz (ba.)

آغازه (eğaze) = Agâze (ba.)

آغال (eğâl) = Agal (ba.)

آغره (üşre) = Ur, bez (ar.) نكه

آغره (eğre) = Büyükler meclisi Ş Hava alacak pencere, çok rüzgârlı yer.

اِغْرِيرِث (ig̃rīris) = Efrâsyâbın erkek kardeşi.

اِغِل (eğil) = Ağıl ve mandıra.

اِغْلِسُون (ig̃līsūn) = Kavsi kuzah: eleğim sağma (Bürhan)

اِغُول (eğül) = Âgül (ba.)

اِغِيج (egīç) = Aspura yâni yaban safranına benzer bir ottur. Çiçek açar, çabucak kurur, rüzgâr dokundukça dağılır, biter.

هیچ بن هیچ هیچ هیچم من
راست چون بوقه اغیچم من
مولانا

Ben hiçim hiçim hiç; tamamiyle aspur otu gibiyim. (Mevlânâ)

اِغْرِيس (eg̃iris) = Cevzi rûmî dirki hurmaya benzer bir ağaçtır, meyvesi buğday tanesi kadar olur. Dilimizde kehruba ağacı derler.

اِغِيس (eg̃is) = Ayıt tohumu.

اُفتادن (üftaden) = Bir yerden bir yere, bir halden bir hale düşmek.

بچاه افتادن مردم زکوریت
وگر بینافتد خود آن ستوریت
دهلوی

*İnsanın kuyuya düşmesi kör-
lüğündendir. Eğer gözlü dü-
şerse o, hayvanlığındandır.*

(Dehlevî)

زلف تو می نگذارد که بینم رویت
یارب این شب زکجا بر سر مهتاب افتاد
سلیمان

*Zülfün yüzünü görmeme mani
oluyor. Yarabbi! bu gece meh-
tabın üstüne nereden düştü.*

(Selmân)

*Müzariî «اقتد» ve «فتد» üfted, fü-
teddir.*

نخندم. رانده کس برق واز
که از برق من دومن اقتد شرار
نظای

*Kimsenin kederine şimşek gi-
bi gülmem; çünkü benim şim-
şeğimden bana kıvılcım düşer.*

(Nizâmî)

Ş Vaki olmak, olmak.

وقتی افتاد قنّته درغام
سعدی

*Bir zaman Şamda bir karışık-
lık oldu.*

(Sa'dî)

پدای که کند باد صبا یاد مرا
روم از دست و ندانم که چه افتاد مرا
قدسی

*Saba rüzgârı beni bir haberle ha-
tırlayınca kendimden geçerim
de bana ne olduğunu bilmem.*

Kudsî

خداوندم همی خواندی چه افتاد
که اکنون بنده نپسندی و چاکر
عمق

*Beni efendi sayıyordun, ne ol-
du ki şimdi kulluğa ve köleli-
ğe lâayık görmüyorsun.*

Am'ak

*Zenginliği ve itibarı kaybet-
mek Ş Uzaklaşmaktan da ki-
naye olur. Ş Lâayık ve uygun
olmak.*

یغامه در خون شهیدان کن و بغرام بناز
به توائ شایع گل این رنگ قبابی افتد
طالب

*Elbiseni şehitlerin kanına ba-
tır da nazla salın, ey gül dalı!
Sana bu renk kaftan yarasır.*

(Tâlib)

*Üftadeni çizî beke-
sî. Bir şeyin bir kimseye yakış-
ması.*

اُفتادن اُزدست اُفتادگان

(üftâden

ez destî üftâdegân) = (k.)

Mazlumların bedduasıyla perişan
olmak.

اُفتاده (üftade) = Düşmüş, (k.) maz-
lum, düşkün Ş Uysal, alçak gö-
nüllü.

افتادگی آموز اگر طالب فیضی
هرگز نخورد آب زمینی که بلندست
پوریای ولی

*Eğer feyz almak istersen alçak
gönüllülüğü öğren, çünkü yük-
sek yer sudan hiç faydalanmaz.*

Purğayı Veli

گرفتم که افتادگان نیستی
چو افتاده بینی چرا ایستی
سعدی

*Farzedeyim ki düşkünlere
değilsin. Düşkünü görünce ni-
çin durursun.*

Şa'dî

آفتالیدن، آفتاریدن
(eftârîden, eftâlîden) = Saçmak ve dağıtmak.

دو بهار پدید آمدند زاول سال
ز فصل سال وز وصل شسته خصال
ازین بهار شده دست جود درافشان
وزان بهار شده چشم ابر درافشان
قطران

Yılın başından iki bahar göründü. Biri yıl mevsiminden, öteki huyları güzel padişaha kavuşmadan. Bu bahardan cömertliğin eli, öbüründen bulutun gözü inci saçtı.

(Kafrân)

Ş Yırtmak, yarmak, yırtılmak, yarılmak.

أفت وخیز (üftühîz) = Çabuk ve yavaş gitmeyip ikisi ortası gitme hali. (Baharı acem).

أفتان وخیزان (üftanühîzan) = Düşe kalka. (k.) Aheste ve ağır, güç hal ile.

چو از چایکان درویدن گرو
لبردی هم افتان وخیزان برو
سعدی

Koşmakta ileri gidenleri geçemedinse bari yavaş yavaş git.
(Sa'dî)

(Nâsiri) Galip ve mağlup olmaktan da kinayedir demiştir.

اَفِدْ، اَفِدْ (eftid eftid) = Şaşılacak şey.

اَفْتِمُون (eftîmun) = Gelin saç denilen bir nebat ki sevda ve safra-ya faydalı imiş.

اگر عدوی ترا در صورت سودای
بدفع سودا بیفت است اَفْتِمُون
وطواط

Eğer düşmanının başında bir sevda varsa sevdayı def için senin kılıcın eftimun olarak kâfidir.

Eski hekimlere göre sevda, safra, bedende ayrı ayrı birer hastalıktır.

(Vatvâf)

اَفْجَه (efçe) = Bostan korkuluğu, oyuk.

اَفْدَر (efder) = Amca, konuşma dilinde arapçası olan ء (amm) kullanılır (Nizam) Ş Biraderzâde.

اَفْدِسْتَا، اَفْدِسْتَا eftidista 'efdista
= Öğüş manasına olan sita ile evvelce sözü geçen efid, eftid'den murekkeptir. şaşılacak derecede öğme ve methetme demektir. Ş Hamd ve şükür.

بعد از توام خداوندی
زان کلم بر تو ازدل اَفْدِسْتَا
دقیق

Evvel Allah, sonra efendim sensin. Ondan dolayı sana gönül-den hamd ve şükür ederim.

Dakikî

افدیدن (efdīden) = Taaccüp etmek, Şaşmak. Müştakları kullanılmaz.

افری، افرا (efra'efri) = Âferin. İkinci lûgat aferinden hafifletilmiştir. Birincisi İranın yalnız Mazenderan ve Gıylan taraflarında yetişen çınara benzer fakat yaprak ve kabuğunun rengi daha yeşil ve dalı budağı çok bir ağaç manasına da gelir (Nizam)

افراحتن (efrâhten) = Yukarı kaldırmak, yükseltmek.

افراز (efrâz) = Efrahtenden emir, isimi mastar (isfa. muh. vas.) Efrahten (ba.) Ş Yüksek Ş Minber

خطیبان پس از نام پاک امام
بر افراز ازین شاه بردند نام
زجاجی

Hatipler minberde imamın ismi pâkinden sonra, bu padişahın adını anarlar.

Zücafi

Alçak Ş Bağlı Ş Kapalı Ş Açık
Ş Yakın Ş Toplama.

روح اقسام شادمانی را
ازین بزم تو کند افراز
سیف اسفراینی

Ruh ayrı ayrı sevinçleri senin meclisin için toplar.

Seyfilsferengi

Ş Bundan sonra. فراز (ba.).

افراس (efrâs) = Çadır Ş su yolu.

افراسِ آب (efrâsiab) = Su çadırı ki suyun yüzünde peyda olan kabarcıklardır. (ar.) hebab (Bürhan).

Bu ve yukarıki lûgat cihangîrî, Reşîdî ve Baharî Acemde yoktur. (Nasîrî) Burhan, çeşme ve kanat manasına almış; Efrası lûgatlerde bulamadım, Efrasi ab da su suvarileri manasına arapça olmalıdır, diyor. Halbuki Efras, at manasına gelen feresin cemi olup suvari manasına gelen farsin cemi değildir. (Ferhengi Mahmudî) «Efrasiab» a su aygırı demistir.

افراسیاب (efrâsiyâb) = Yıllarca İranlılarla cenk eden Tûranın en büyük padişahlarından biri

شودکوه آهن چودریای آب
اگر بشنود نام افراسیاب

فردوسی

Demir dağ eğer Efrasyabın namını iştirir su deryası gibî erir.

(Firdevsî)

افراشتن (efrâšten) = Efrahten (ba.)

هیچ کسرا تو کسی انگاشتی
همچو خورشیدش بنور افراشتی
حولانا

İnsan olmayanı sen insan sandın. Onu güneş gibi nur ile yükselttin.

Mevlânâ

چہی خواہم از طارم افراشتن
ہمیں اس ازہر بگذاشتن
سعدی

Tavanı yükseltmekten ne istiyorum, bırakmak için bu bana kâfidir,

(Sa'dî)

افراشته قد (efrâşte ked) = Uzun boylu.

افرند (efrend) = Süs, bezek, şan ve şevket. Mastarı Efrendiden = Bezemek, şan ve şeref vermek

افرنک (efreng) = Efrend (ba.).

ز خاکبای تو داردمر فلک اذمر
ز حسن رای تو دارد عروس ملک افرنک
مقصود شیرازی

Feleğin başı senin ayağının toprağından taç giymiş; mülkün gelini senin güzel tedbirinden süslenmiş ve şereflenmiştir.
(Mansuri Şîrâzî)

§ Taht

خسرو پردل ستوده سیر
پادشاه زادۀ بزرگ افرنک
فرنی

Huyları güzel, cesur padişah, payitahtı yüce, padişah oğlu.
(Ferrühî)

§ Fîrenk.

خواہی برو صدیق شو
خواہی برو افرنک شو
مولانا

İster isen git ابر بکر: الصداق *ol,*
istersen git frenk ol.

Mevlânâ

افروختن (efrūhten) = Yakmak, ya-lınlatmak, yanmak, yalınlamak, parlamak, parlatmak.

چراغ دل ازدانش افروختم
به پیر خرد دالش آموختم
خواجو

Gönül çırağını irfan ile yak-tım. Akıl pîrine bilgi öğrettim.
(Huvacû)

مجنون ز تفریر های مادی
افروخت چوشملہ های آذری

نظامی

Mecnun anasının feryatların-dan ateş şuleleri gibi parladi.
(Nizâmî)

افروز (efruz) = Şule, parıltı. Ef-ruhten'den emir, isimi mastar.
(isfa, muh, vas)

شب گشت و مرا نیست خبر از شب و روز
روست شہم ز روی آن روزافروز
مولانا

Gece oldu da benim gece ve gün-düzden haberim yoktur; zira gündüzü aydınlatan o güzelin yüzünden gecem gündüzdür.
(Mevlânâ)

افروشه (efruşe) = Afruşe (ba.)

İranın yüksek ediplerinden Dih-huda bir nevi peluze demiştir.

افروغ (efrûğ) = Işık, pertev.

چو بر دودش او پیری افتاد انبوغ
نه بینی دگر در دل خویش افروغ
ابوشکور

*Yüzün ihtiyarlıktan buruşunca
artık gönlünde aydınlık gör-
mezsin.*

(*Ebuşekâr*)

افریشم (*efrîşüm*) = İbrişim.

افزا (*efzâ*) = Efzûden = Artmak,
artırmaktan emir, (*isfa. muh.*
vas.) Efzayış = Artış.

افزار (*efzâr*) = Alet. Destefzâr
= Sanat sahiplerinin kullandık-
ları âletler. Ş Eldiven, Pay ef-
zâr = Ayak kabı. Dik efzâr =
Yemeğe konulan bahar.

افزار زپس کنند درد بگ
حلوا زپس آوردند بر خوان
خاقانی

*Baharı tencereye sonra koyar-
lar, tatlıyı sofraya yemeğin so-
nunda getirirler.*

(*Hakânî*)

هم اوکلاه سری می دهد بتاجوران
که ازکلاه سلاطین بیایش افزاوست
دهلوی

*Büyükülüğün başlığını da taç
giyenlere o verir; çünkü aya-
ğında padişahların başlığından
ayakkabı var.*

(*Dehlevî*)

Ş Yelken = Bâdban.

افزودن (*efzûden*) Artmak, Artır-
mak.

نام افزود و آبروم کاست
بی توانی به از مذلت خواست
سعدی

Âbrû (*ba*).

Elifin hazfile füzüdende bu ma-
nayadır. Fuzuden (*ba*)

افزون (*efzûn*) = Artık, ziyade

همیشه تابخیان درکمی وافزونیدست
حسود چاه توکم مادوعرت افزون باد
انوری

*Dünyada artıp eksilme daima
mevcut oldukça mevkiine ha-
set eden azalsın; ömrün artsın.*
(*Enverî*)

Bîş ile aralarında şu fark var-
dır: Efzun = giderek artan.
Bîş = başlangıçta ziyade olan.

افزولیدن (*efjülîden*) = Kavgaya
kışkırtmak, sıkıştırmak, dağıt-
mak, perişan etmek, uzaklaştı-
rmak, hususile elbisenin ve sair
şeylerin tozunu gidermek.

افسا (*efsâ*) = Afsuncu. Efsayîden =
Afsun etmekden emir, (*isfa.*
muh. vas.)

فسونگر ماروا بگرفت درمشت
گمان بردم که مار افسایراکشت
نظامی

*Afsuncu yılanı avucunda tuttu.
Yılan Afsuncuyu öldürdü san-
dim.*

(*Nizâmî*)

افسار (*efsâr*) = Yular.

هر که نبود سینۀ او عشق یار
بهر او افسار و پالای بیار
بهاءالدین آمدی

*Her kinin sinesinde yar aşkı
olmazsa onun için bir yularla
bir palan getir.*

(Bahoüddini Amüli)

Ş Efsa manâsına da gelir. Efsâ
(ba.)

افسان (efsân) = Bileği taşı.

از کین عدو بر زمین زند سم
تا نعل چو خنجر کند بر افسان
مختاری

«Atı methederken»

*Nalını bileği taşı üzerindeki
hançer gibi bilemek için düş-
mana kininden tırnağını yere
çalar.*

افسانه (efsâne) = Hikâye, mesel-
den bozma masal Ş Meşhur,
ünlü.

فزون شدیم و خواندم من از هزار افسان
قطران

*Ben binden fazla hikâye işit-
tim ve okudum,*

(Katrân)

نظم چای دگر و کشفه واعظ دگرست
سر توحید جدا باشد و افسانه جدا
جای

*Caminin nazmı başka, vaîzin
sözü başkadır. Sırrı tevhit ile
hikâye başka başka şeylerdir.*

Caml

بامردی و مردیت افسانه شد بدمر
آثار جود بستم و اخبار زال سام
سیف اسفری

*Senin cömertliğin ve şecaatına
karşı Hatemin cömertlik hikâ-
yeleri Sâmin oğlu Zâlin ha-
berleri masal hükümünde kaldı*
(Seyfi İsferengi)

Kerden, güften, şüden, hıvanden
kelimelerinin müştaklarıle kul-
lanılır. Efsanegû — Hikâyeci,
masalcı Afsane (ba.)

افسایدن (efsâyiden) = Âfsun et-
mek.

افسر (efser) = Taç.

چه شد آن بر سر تو اسریت
خرد بند سرست و بر سریت
ستای

*Başında taç yoksa ne ehemmi-
yeti var; akıl başın içindedir,
üstünde değil.*

(Senâ'î)

افسری کان نه دین شهید بر سر
خواهش افسر شہار و خواه افسار
ستای

*Kafaya din sokmayan taçı is-
ter taç say ister yular.*

(Senâî)

Ber ser keşiden, ber ser nihaden,
ber ser giriften, ber tarik zeden
kelimelerinin müştaklarıle kul-
lanılır.

افسردن (efsrûden) = Donmak, so-
ğumak.

سردی دیوا نظر کن که بجمهر
مچو بخ افسرده گشته آتش سوزان
قانی

Kışın soğukluğuna bak ki yanan ateş, buhuranda buz gibi donmuş; buz tutmuş.

(Ka'ni)

افسرده دل افسرده کند انجمنی را

Kalbi donmuş bir kimse bir meclisi soğutur: meclisin tadını kaşırır.

§ Solmak, buruşmak. گلهای افسرده
Gülhayı efsürde güz çiçekleri.

افسردگی

(efsürdeği) = Bukelimeyi

Baharı acem sevinçle keder arasındaki hal diye tarif ediyor. افسرده دم Efsürde beyan, افسürdedem = İfadesi tatsız, sözü tesirsiz kimse. افسرده پستان Efsürde pistan (k.) kısır ve koca karı. افسرده روان Efsürdecan. افسرده dil, Esfürde dil, ruhu ve kalbi donuk (k)ölü kalbli, hissiz.

نیست پر ناله افسرده همان گوش مرا
بلبلی کوکه صغیرش برد از هوش مرا
رضی

Tatsız sözlülerin sesine kulak vermem, nerede bir bülbül ki ıslığı benim aklımı alsın
(Razî)

از صحبت افسرده روانان بجزر باش
جوابی جگر سوختگان همچو شروباش
صائب

Ölü kalpli kimselerle konuşmaktan çekin; kıvılcım gibi ciğeri yarıkları ara.

(Satib)

افسر سگری

(efseri sigzi) = Taça

benzer bir nevi saz § Meşhur

sazende Bârbedin icat ettiği makamlardan biri.

افسر شدن

(efser şüden) = (k.)

Taç sahibi, yâni padişah olmak

افسوس

(efsûs) = Yazık manasına

yerinme ve özleme ifade eder.

بدین دودیده زحمت چه می توان دیدن
هزار دیده ندارم صد هزار افسوس
کلیه

Bu iki gözle senin güzelliğinden ne görülebilir. Çok yazık ki bin tane gözümüz yoktur.
(Kellm)

§ Zulüm

آن گردن طوق بند آزاد
افسوس بود تیغ بولاد
نظای

O gerdanlıklı hür boynu çelik kılıca vermek zulümdür.
(Nizâmî)

زدهای بیشمار بافسوس می برد
ملیح

Sayırsız altınları zulümle alıyor.

(Melth)

§ İstihza, latife.

من ترا افسوس می کردم زجهل
من بدم افسوس را منسوب واهل
مولانا

Ben bilgisizliğimden dolayı seninle alay ediyordum. Alay edilmeğe ben lâyıktım.

(Mevlâna)

افسون

(efsûn) = Afsun: sihir-

bazların ve bazı manevî kuvvet

sahiplerinin okudukları kelimeler. Efsa (ba.) § Hile ve münasebetsiz şeye de denir.

همه افسانه و افسون و بندست
بجان خواجه کاینهاریشخندست
شوستری

Hep masal, hiyle ve riyadan ibarettir. Efendinin canına yemin ederim ki bunlar gülünç şeylerdir.

(Şebstri)

kelimeleri- کردن، دیدن، خواندن، بستن
le kullanılır.

افسونگر (efsünger) = Afsuncu, sihirbaz, hilekâr = Efsunperdaz, afsun huvan = Efsunsaz

چه عمر است کورایچندین خطر
بافسونگری بردبایدسر
نظای

Ne ömürdür o ki bu kadar muhatara içinde afsunculukla sona erdirmek lâzım gele.

(Nizâmî)

افشار (efşar) = Efşürden ve efşarden = Bir şeyi el ile sıkıp suyunu çıkarmak, dürtmek, batırmak mastarından emir, (isfa. muh. vas.)

ببشار و بشار و فارغ نشین
که از سد یکی را نبیی امین

سعدی

Sık, say, müsterih ol. Çünkü yüz de birini emniyetli görmezsin.

(Sâ'dî)

§ Ortak, yardımcı, yoldaş. Bu manaya düzdefşâr = Hırsız

arkadaşı [*]. Kelimesinden başkasında görülmemiştir. "Cihangîri," § Yörük Türklerinden bir oymak ki Avşar derler. (Efşarden) Kötü söylemek manasına da gelir.

افشاندن (efşanden) = Dökmek, saçmak, serpmek.

دوستان درهواى صحبت یار
زرفشانند وما سرافشانیم

سعدی

*Dostlar yar ile görüşmek sev-
dasiyle altın saçarlar biz de
baş saçarız: feda ederiz.*

(Sâ'dî)

افشردن (efşürden) = Sıkma, suyunu çıkarmak (ar.) § Dürtmek, batırmak.

افشوره، افشورده (efşürde, efşüre)

= Sıkıntı (ar.) عساره. Efşüre = meyve usaresinden yapılan şerbet (Nizâm) افشوره گر = yağcı. (ar.)
عصار assâr.

افشوره خون دل از چشم او
ریخته پالون مرگان او

*Onun kirpiğinin süzgüsü gönül
kanının usaresini onun gözün-
den süzmüştür.*

افشنگ، افشک (efşek, efşeng) =

Çiğ = Şebnem.

[*] Hırsızın (yatak) dediğimiz pay

ortağı.

باغ ملک آمد طری از رشحه کله وزیر
زانکه افشک می کند مراغ و پستارا طری
رودکی

Mülkûn bahçesi vezirin kaleminin sızıntısından tazelendi, zira çiğ bağ ve bostanı tazeler.
(Rüdeklî)

افشنه (efşene) = Buharaya tâbi bir köy ki Ebû Ali Sînanın vatandır derler.

افشون (efşun) = Yaba.

افشه (efşe) = Bulgur dedigimiz, kırılmış buğdaydır ki bürgül, bulgur da derler.

گندم افشه که معهودست
که بود بیشتر ره آوردم
رضی

Çok defa armağanım, malûm olan bulgurdur.

۴

(Radî)

افشین (efşîn) = Aslı İranlı olup halife mütasımın kumandanlarından ve meşhur cömertlerdendir.

یکی چون معتمد دائم زرافشانست در مجلس
یکی دائم بمیدان درمر افشانست چون افشین
قطران

Biri mütasım gibi mecliste daima altın saçıcıdır, biri Efşin gibi harb meydanında daima kelle düşürücüdür.

(Katran)

که سخاوت معلست و حاتم و افشین
که شجاعت فرهاد و رستم و بیژن
سوزی

Cömertlik zamanında Main, Hatem, Efşin; şecaat zamanında Ferhat, Rüstem ve Bijendir.
(Süzenî)

افعی زردوام (ef'î'zerdvâm) = Sarı renkli yılan (k.) قلم واسطی [*] denilen sarı renkli kalem.

افعی قربان (ef'î'î kirban) = (k.) Ok atacak yay

افعی کهزبا پینکر، افعی سر جان عصب (ef'î'î kehrûba peyker, ef'î'î mercan asab) = (k.) Ateş yalını

افغان (efgân) = Acıklı feryat. (muh.) fegan § Efganistan halkı.

افگار (efgâr) = Yara, hayvanın sırtında çok binmekten ve ağır yük taşımaktan peyda olan yara; yaralı, müteessir, incinmiş.

مرهم ریش کسانى وازین درد مرا
پینه مجروح و دل افگار و بگر چاک شده
جای

Bir takım kimselerin yarasına merhemsin; bu teessürden benim göğsüm yaralı, gönlüm incinmiş, ciğerim yırtılmış.

(Câmî)

[*] (Vasîf) Vaktile Basra ile Kûfe arasında mevcut bir şehir imiş. Burada sarı renkli saz kalemlerin en iyi cinsi yettiğinden kalemi vasîfî adıyla şöhret bulmuş.

روزگار آشفته‌تر یا زلف تو یا کارمن
دوره‌گز یاد هانت یادل افکارمن
شاهفور

*Zaman mı daha dağınık, yoksa
senin zülfün mü, yoksa benim
işim mi? Zerre mi daha küçük
yoksa senin ağzın mı? Yoksa
benim yaralı gönlüm mü?*
(Şâhfâr)

Hemzenin kaldırılmasile de bu
manâyadır.

ناچیده از حدیقه دوران گل مراد
دستم زخار سرزنش ناکسان فگار
قائی

*Elim, zaman bahçesinden henüz
muradım gülünü toplamadan
alçakların başa kakışı dike-
ninden yaralıdır.*

(Kānî)

Kötürüm ve yerinden kalkama-
yan manasına da gelir.

افگانه (efgâne) = Düşük çocuk =
Afgâne (ar.) سقط.

خام گننام رفته ازخانه
که بود جز جشین افگانه
سنائی

*Yerinden kemale ermeden ay-
rılıp adı sanı kalmıyan dü-
şükten baska kim olabilir.*

(Senâî)

افکنند (efkenden) = "Arap ve
acem kâfile", bırakmak, atmak,
koymak.

چو شب زلف سیاه افکنند بردوش
نهاد ازماه زربین حلقه درگوش
نظامی

*Gece gibi siyah zülfünü omuzu-
na bırakıp kulağına altın aydan
küpe taktı.*

(Nizâmî)

بهترین افسون مار از دست خود افگندست
صائب

*En iyi afsun yılanı elinden
atmaktadır.*

(Sâib)

Ş Yıkma, düşürmek, devir-
mek.

ایجا شجری نشد برومند
کش باد فناز بانیفکنند
فیضی

*Burada bir ağaç yemiş verme-
di ki yokluk rüzgârı onu kö-
künden yıkmasın.*

(Feyzî)

افکنده‌سُم (efkendesüm) = (k.)
Âciz, kuvvetsiz.

افندیدن (efendîden) = Düşmanlık
etmek.

افیون (efyun) = Afyon. Epyün
(ba.)

بهر حرفی کزان مامور بر خواند
چو افیون خورده مجبور در ماند
نظامی

*Hüsrev o ferman dan: (Hazreti
peygamberin Hüsre ve gönder-
diği mektup) her harfî oku-
dukça afyon yutmuş sarhoşa
döndü.*

(Nizâmî)

افیونی چیزی شدن
(efyunî çizî şü-
den) = Bir şeyin tiryakisi olup
vazgeçememek.

اك (ek) = Âk (ba.)

اکاریس (ekaris) = Mantar : Rutu-
betli yerlerde biter ve yemeği
yapılır bir nevi nebat (ar.)

اکامه (ekame) = Mumbar dolma-
sı.

اکدش (ikdiş) = İki şeyin karışmış
ve birleşmiş, mahlût.

نهانشین ندارد دوعر هیچ لذت
دویاب هر دو عالم ترتیب اکدشی کن
نزاری

*Yalnız oturan kimse hayatta
hiç tat duymaz. Birleşmeyi
tertiple de iki âlem arasında-
ki farkı anla,*

(Nizari)

Ş Soyları başka olan ana
ve babadan doğan insan ya-
hut hayvan.

نظامی اکدش خلوت نشوینست
که نبی سرکه و نیم انگبیتست
نظامی

*Nizami, soyları ayrı olan ana
ve babadan doğmuş yalnız ya-
şıyan bir insandır ki yarısı
sirke, yarısı baldır.*

(Nizami)

نعلی ایستند روزی اکدشات را بروم
حاله گم گشت ازان، دو گوش قیصریا فتند
ظهیر

*Bir gün rumda senin hayvan-
larını nallararken ondan bir
halka kaybolmuştu. Kayserin
kulağında buldular.*

(Zahir)

Dilimizde enenmiş, burma hay-
van manasıdır.

Ş Mahbup ve matlup.

اگر (eger) = Eğer. Şart edatıdır.

اگر آ با مگر تزویج کردند
ازیشان بچه شد کاشکی نام
شاعر

*Egeri meğerle evlendirdiler keşke
adında bir çocukları oldu.*
(Şâir)

دو فصل بهار اگر تی حور سرشت
یک ساغری دهد مرا بر لب کشت
هر چند بنزد عام بد باشد این
از سنگ بترم اگر کنم یاد بشت
خیام

Nazmen tercümemiz

*Mevsimi gülde eğer hûri gibi
bir dilber.*

*Bir kadeh meyle çimenlikte
ederse beni şât*

*Çirkin olmakla beraber bu sö-
züm halka göre*

*Bir köpekten beterim eyler isem
cenneti yat*
(Hayyâm)

Ş Öd ağacı Ş Kıç Ş Bir nevi
yabânî mersin.

اگره، اگرا (ügrâ, ügreh) =
Erişte aş, Ş Erişte aşını kestik-
leri bıçağa «Ügre encin» derler.

اگرچه، اگرچند (egerçend, e-gerçî) = Her ne kadar,

همچو کند روزی' ماوومور
اگر چند بی دست و پائندوزور
سعدی

*Her ne kadar elsiz ve ayasızsa-
lar da (Cenabı hak) yılan ve
karıncanın rızkını hazırlar*
(Sād'i)

اگر چه جرم من کوه گرانست
ترا دریای رحمت بی کراست
نظامی

*Her ne kadar gūnahım ağır
dağ gibi ise de senin rahmetin
deryasının ucu bucağı yoktur.*
(Nizāmî)

اگریون (egeryūn) = Temriye de-
nilen cilt hastalığı.

اگست (ege t) = Süheyl yıldızı.

اِکُون (iksūn) = Rengi siyah ya-
hut siyaha çalar bir nevi kıy-
metli kumaş.

برسم خدمتی اندر پی جنیبت تو
فکنده دهر ز روز اطلس وز شب اکسون
طاهر

*Zaman bir hizmet eseri ola-
rak senin yedek atının ayağı
altına gündüzden atlas, gece-
den iksun yaymıştır.*
(Zahîr)

اکفوده (ekfūde) = Hazer denizi
= Abesgūn = اسیگون = دریای گیلان
= دریای مازان

Ferhengi Ziya

اککرا (ekakra) = Feleksa vez-
ninde عاقر نرما âqırî karha deni-
len ve ilâçlarda kullanılan bir
kök.

اکمک، اکمال (ekmāk, ekmāl) =
Kusmak. Reşîdîde elmāk şekli
de vardır.

اکون بزان (ekmun bezan) =
Güvercin otu denilen tane =
رعی الحمام (ar.) kisnek

اگیش (egulış) = Eşkeniş (ba.).

اکنون (eknūn) = Hâlâ, şimdi.

تاظن لبری که بود مجنون
زین شیفتگان که بیی اکنون
پی روزه وی نماز وی نور
بیگاهه رعقل واز ادب دور
الطای

*Sakın mecnunu şimdi gördü-
ğün oruçsuz, namazsız, nursuz
akıldan mahrum, edepsiz deli-
lerden sanmayasın.*
(Nizāmî)

Hafifletilerek اکنون, نون, کنون da de-
nilir.

اکوان (ekvan) = Şehnâmede is-
mi geçen savaş erlerinden biri.

بنسبیده بد رستم پهلوان
که اکوان دیواندرا آمد دمان
فردوسی

*Pehlivan Rüstem yatmıştı ki
dev ekvan kükreyerek içeriye
girdi.*
(Fırdevsî)

اَلْ (ul) = Müfret gaip zamīri. = ō

الام (ülam) = Elden ele gönderilen mektup, ağızdan ağıza eriştirilen haber.

أُبَا، أُبَّة (ülba, ülbé) = Yürek,
karaciğer ve ak ciğerden yapı-
lan kavurma, bir adı da قُلَّة بَوْتى
kalyei pûtîdir. Araplar حَمْسَةُ الْمَلِك
derler.

رویت چویدی. کاسه اگر اشدہ زائرک
وز کاج قفا گشته بر نگش شش البا
سوزی

*Yüzün buruşuktan bir erişte
çanağı gibi olmuş; ensen tokat-
tan (ûlbâ) nın akciğerine dön-
müş.*

(Sūzeni)

دوش ترکانه مرا البه دلارام افتاد
بسحق

*Dün gece Türk işi ciğer ka-
vurması gönlüme uygun düştü.*

(*Būshāḱ*)

الباد (ilbad) = Hallaç.

الْبُرْز (elbürz) = Kafkas sıra dağ-
larının en yükseği: Hakkında
bir takım Hurafeler nakledilen
kaf dağı.

بسختی که زد بر تنش، گرزوا
بر افتاد ببلرزه العزا
نظامی

Vücuduna topuzu öyle bir şiddetli vurdu ki kaf dağı sımaya tutulmuş gibi titredi.
(Nizâmî)

(*Nizāmi*)

اَج (elc) = Kibirli, gururlu.

الْجَهْت (elçeht) = Ümit ve tama.

بالپخت خود را میفکن بدام
فردوس

*Tamaa düşüp kendini tuzığa
atma.*

(*Firdevsī*)

الرد (elerd) = Ağ gibi seyrek dokunmuş çuval.

بِسَافِرِشْكُمْ اَزْزُودْكُمْ وَچَغَنْدِرْخَام
كِه جَايِ شَلْغَمِ وَزُودْكُمْ بُوْدِ هِمِيشَه اَلِدِ
هَمَامِ

Karnını olmamış, havuç ve pancardan doldur; çünkü havuç ve şalgamın yeri daima çuvaldır.

(Hūmām)

العُجَار (elguncar) = Güzellerin naz ve istignası § Bir nevi erik = Alû gürde.

الفنجدن ، الفغتن ، الفحتن ، الفاخن ،

الفیدن (elfâhten, elfehten, elfegden, elfenciden, elfiden) = Kazanmak, biriktirmek

اگر قارون شوی زالفختن مال
شوی درزیر پای خاك پامال
ابوشكور

*Mal biriktirmekten kârın ol-
san da toprağın ayağı altında
tepelenirsin.*

(Ebuşekûr)

آنکه مرادش درم الفاخن
پیشه او سوخن و ساخن
خسرو

*Para kazanmayı isteyen kişi
zahmeti ve uysallığı âdet et-
melidir.*

(Hüsrev)

در حق عمل گر خواهی ای یار
زالفنجیدن علمست ناچار
ابوشکور

*Arkadaşl işinin doğru olması-
nı istersen elbette ilim kazan-
malısın.*

(Ebuşekur)

هوای شیخ ابو اسحق ی وز
بجز مهر روی از کیفی میلنچ
فخری

*Şeyh Ebû lshâkın sevgisini
celbe çalış, dünyada onun sev-
gisinden başkasını kazanma.*

Fahri

*الف ازباندانستن (elf ezbanedânis-
ten) = (k.) Elifi bâdan ayırt
etmemek. (k.) Bilgisizlik.*

اگر خود هفت سبع والاز بر بقوای
چو آشفی الف ازباندانی
سعدی

*Eğer kuranikerimi ezber oku-
sun kızınca elifi bâdan ayırt
etmezsin.*

(Sâ'di)

Ezberm (ba.)

الف بزخاله وزمین کشیدن (elf ber

*hâküzemin keşiden) = Top-
rağa, yere elif çekmek (k.) utan-
mak.*

گذشته است ز تعریف قد رعنائش
لب کشد بزمن سرو پیش بالایش
صائب

*Yakışıklı boyunu tarîf mümkün
değildir. Servi, boyunun önün-
de utanır.*

(Şaib)

*الف کوفیان (elfi kûfiyân) = (k.)
Eğri şey, erkek âleti.*

*الفیه، الفینه (elfîne, elfiye) = Er-
kek âleti. [*]*

*الک (elek) = Çelik çomak oyu-
nunda çeliğin adıdır. Çomağa
dülek derler. Ş Bizim elek de-
diğimiz küçük delikli eleme
âleti.*

*الکوس (elkûs) = Rüstemin öldür-
düğü Turanlı savaş erlerinden
biri.*

بپرسید الکوس جنگی کجاست
فردوسی

*Cenk eri Elkûs nerededir diye
sordu.*

(Firdevsî)

[*] [الفیه، شلفیه] Erkek ve kadın birleşmesini gösteren bir takım şekillerdir ki hakîmi Ezraki bunu Selçuk hükümdarlarından methettiği Doğan Şahın zayıflayan şehvetini harekete getirmek için tertip etmiştir. İrânın asrımızdaki edipleri ise elliye şelfiye Ezraki'den evvel mevcut bir kitap olup Ezraki ancak onu nazm etmiştir, fikrindedirler.

اللاكلنگ (ellaküleng) = Çocuk oyunlarından: Ortası bir yere dayanan direğin boşa kalan iki ucuna iki çocuk oturarak terazi gözü gibi aşağı yukarı hareket ederler. (Nizâm) (ko.)

الله اكبر (allahü ekber) = Allah büyüktür demek olan bu arapça cümle şaşılacak yerde söylenir. Ş Şiraza yakın bir tepe. Ellâh, Ellâh Allahtan korkunuz yerinde söylendiği gibi şaşma yerinde de söylenir.

چه گویم آن ذقن روا الله
طلوع مشتری در آخر مه
ملالی

Allah Allah o çehreye ne diyeyim! ayın sonunda doğan müşteriy yıldızı.

(Hılâli)

العلم (elüm) = Darı = gâvers (ba.)

العلم (ülüm) = Bölük, cemaat, takım. Ülüm ülüm = bölük bölük, takım takım, fevç fevç. Türkçemizde ulam ulam denir.

المناس (elmâs) = Bildiğimiz beyaz ve parlak cevher ki, sert olan ayna, cam gibi şeyleri keser. Ş Kılıç, bıçak, kalemtraş gibi keskin, şişe ve diş gibi parlak şeylerden kinâye olur.

بتیزی که بران چو المناس بود
زده پیش او همچو قرطاس بود
شاعر

Elmas gibi o kadar kesici idi ki zırh onun yanında kâğıt gibi idi. (Şa'ir)

ازان آتش که المناس فروز
عدو گر آهین باشد بسوزد
نظامی

Onun kılıcının yaktığı ateşten düşmanın vücudu demirden bile olsa yanar.

(Nizâmi)

(Bürhân). tetik ve çevik adam mânâsına da yazmıştır Elmastraş elmas traş eden. Ş Elmas gibi traş edilmiş bir nevi şişe, kristal.

عشق بر داغ دلم سوخته المناس فشانده
دراشکم چه عجب مگر بود المناس تراش
اتررف

Aşk gönlümün yarasına elmas kırıntısı saçtı, gözyaşım incisi elmastraş olursa şaşacak ne var.

(Eşref)

Elmasi hâldâr = Lekeli elmas

الموت (elemüt) = Kazvin ile giylan arasında yüksek bir kale:

Elüh = Karakuş الموت mut = Yuva, mânâsına olan amût dan kısaltılmıştır. Bu kale, yükseklikte; yuvasını yüksek yere yapan kara kuş yuvasına benzetilmiş ve bu ad verilmiştir.

النجار (elincan) = İsfahanda pırinciyle meşhûr bir kasaba.

النَّكَ (eleng) = Âlenk (ba.)

النَّكَو (elengû) = Bilezik (Nizâm)

النَّكَه (elenge) = Ateş şülesi, yalnızı.

النِّي (elnî) = Kapı sürgüsü.

الْوَا (elvâ) = Sabır denilen acı ilâç

زکین و مہراوگردون نمایدرنج و راحت را
ز قہرو لطف از دوران دہد الوا و حلوا را
شرف شاہ

Felek sıkıntı ve rahatı onun hıncından ve sevgisinden gösterir, zaman acı ve tatlıyı onun kahır ve lütfundan verir.

(Şeref Şah)

Ş Rüstemin mızırækdârı Ş Birinci mânada hemzenin esresile de görülmüştür.

الْوَا (ülvâ) = Yıldız.

زبس بدایع چون بوستان پراز انوار
زبس جواهر چون آسمان پرز الوا
مسمود سعد

Çiçeklerle dolu bahçe gibi bir çok güzellikleri toplamış, cevherlerin çokluğundan yıldızlarla dolu gök yüzü gibi bir bina.

(Mesud Sa'd)

Cihangîrî (Ülvâ) nın yıldız manasına geldiğini bu beyit ile ispat etmişse de bu beyitte olan

ülvânın doğrusu arapça نَو nev' in cemi olan انواء enva' dır. نو Nev' yıldız demektir (Reşîdî).

الْوَج (elûc) = Nevruz otu nevin-den bir nebat.

الْوَد (elvend) Hemedânın garp tarafındaki dağ.

الِه (ele) = Gören denilen bir nevi zamk.

الِه (elüh) = Kara kuş = Alüh.

الِيز (elîz) = Âliz (ba.).

أَم (em) = Mütakellim zamiri: Sonunda okunmayan ha bulunan kelimelere gelir.

پار آن اثر مشاك نبودست بدیدار
امسال دمید آنچه همی خواسته ام پار
فرخی

Geçen sene o misk eseri belli değildi, geçen yıl istediğim bu sene belirdi.

(Ferrühî)

إِم (im) = Bu = İn : Yalnız (ruz, şeb, sal) kelimelerinin evvelinde (in) yerine konulur.

آفتاب از کدام سمت دمید
که تو امروز یاد ما کردی

ایرج میرزا

Güneş hangi taraftan doğdu ki sen bugün bizi hatırladın

(Irec Mirza)

أَمَاج (ümâc) = آماج (ba.) § Tarhana.
aşl.

أَمَارَة (imare) = Sayı, hesap.

اگر خواهی سپاهش را شمار
برون باید شد از حد اوره
لیبی

Eğer askerinin sayısını saymak istersen sayının haddini aşmak lâzımdır.

(Lebibî)

İmaregîr = muhasebeci.

أَمَد (emd) = Vakit, zaman.

أَرْوَد، أَرْوُت (emrüt, emrūd)
= Armut.

سبب و امروز بهم مشت زده
قدق از خری انگشت زده
جای

Elma ile armut yumruk yumruğa gelmiş, fındık sevincinden parmaklarını birbirine vurmuş: oynar gibi bir vaziyet almış.

(Câmi)

(ko.) گُلَابِی gülabî.

أَمْهَوْسَپَنْد، أَمْشَاسَپَنْد (emşâspond, embüspend) = Melek.

زامشاسپندان بگزیده تر
بنزدیک یزدان پسندیده تر

بهرام

Meleklerden daha seçkin, Allahın katında daha makbul.

(Behrâm)

أُمِّيْ گُویَا کَلَام، أُمِّيْ صَادِق (ümî' Sadık, ümmi' gūyâ kelâm)
= Cenabı peygambere işarettir.

أَمِيَان، أَمِيَا (emyâ, emyân) = Parra çantası.

أَمِيد (ümîd) = Ümit.

امید نیست که عمر گذشته باز آید

سعدی

Geçmiş ömrün geri gelmesi ümidi yoktur. (S'adî)

Mimin teşdidile de kullanılır.

چه خوش باشد که بعد از انتظاری
بامیدی رسد امید واری

جای

Bir ümitlinin bir vakit bekledikten sonra umduğuna kavuşması ne kadar hoştur.

(Câmi)

Ümit berâmden = Umduğuna kavuşmak. امید برخاستن
Ümit berhâsten, ümit beriden = Umduğuna kavuşmamak, ümit kesilmek. امید دادن
Ümit dâden = Ümitlendirmek.
Ümit dâšten = Ummak.

أَنَار (enâr) = Nar.

شکفت نیست دلم چون انار اگر بکفید
که قطره قطره خویش بارغوان ماند

سعدی

Gönlüm nar gibi çatladıysa şaşılmaz; çünkü damla damla kanı nar çiçeğine benzer.

(S'a'dî)

Nar, enarın hafifletilmiştir. Güzel kızların memesi ekseriya buna benzetilir.

تاریستان منی شاخ انار
جای

Nar fidanı nar memeli bir güzeldir.

(Camî)

انار فرهاد (enariferhâd) = Şöyle bir masal vardır: Ferhat, Şîrinin vefatını işitince elindeki kazmayı kendi başına vurup ölmüş, elinden düşen kazmanın kanlı sapı nar ağacından imiş, yere saplanarak, kök salmış ondan meyvesinin içi yanıp kül olmuş bir nar ağacı meydana gelmiş ve adına Enariferhad denmiştir. [*]

انارگیرا (enârîgîrâ) = Haşhaş kozası. Türkçe mânâsı öksürük narıdır. = Kūknâr. (ar.) انارگیرا de مصاح الاویه ve ناصری. رومان السعال yerine انارگیرا yazılıdır.

انارمیشک (enarimişk) = İlâçlarda kullanılan bir ağaç çiçeğidir ki nohuttan büyücek, yeşilimsi ve çiçeğini dökmemiş küçük nara benzer.

[*] Nizâm, «Kirman civarında Bisütun dağı etrafında yabancı nar ağaçları vardır ki meyve vermezler, narı ermeden kurur, içi kül gibi olur Bu nevi ağaç İranın şimal ve cenup cihetlerinde çoktur. Yazdığımız hikâyenin uydurulmasının sebebi belki budur.» diyor.

اناریاسین (enariyâsîn) = Bir nar-dır ki ona Nevruz günü kırk yahut yüz kere yâsin okurlarda her kim yalnızca yerse bütün yıl hastalanmazmış. (Nizâm)

سبب غیب اگر بدست افتد
بهتر از صد انار یاسین است

صاب

Elma gibi çene ele geçerse yüz yâsin narından daha iyidir.
(Şâ'ib)

اناهید (enâhîd) = Zühre yıldızı = Nâhîd

انای (enayî) = Kendinden haberi olmayan, ahmak.

سخن درو صف تو بجز عیقت
نگنجد در انای هر انای
امیدی

Seni öğmekte söz, bir derin denizdir ki her enayinin kabına sığmaz: Anlayışlı olmayan kimse, seni lâıykıyla öğrenmez.
(Ümidi)

انباخون (enbâhūn) = Ebnâkūn(ba.)

انبار (enbar) = Dolu. Enbaştenden emir, ismi mastar. Enbâšten (ba.) ş Kuvvet vermek için ekinlere dökülen çörçöp, gübre.

شعر رنگارنگ از طبع کعب حیدر کلوج
همچنان سرى زند کز توده انبار گل
شاعر

Hayder kelûcu hieve dair

Hayder kelûcun eğri tabiatından, gübre yığıntısından zuhur eden gül gibi rengârenk şiirler çıkar.

Şâ'ir

Ş Havuz, gölcük, sarnıç (Âb enbar) da derler. Ş Ev ve duvarın yıkılıp dökülmesi. Zahire yığılan yer mânâsına arapçadır.

أَبَاشْتَن، اَبَارْدَن (enbârden enbâsten) = Doldurmak, yık-mak.

بیک سخن دهن آرزو فرمودی
بیک سخا دهن آرزو بینباری
ظہیر

Bir sözle isteğin ağzını kaparsın, bir cömertlikle hırsın ağzını doldurursun.

(Zehîr)

زمین کردار گریامن نباشد آسمان شاکی
در انبارم بسیل اشک از این هفت بنیادش
شمس طبعش

Gök yüzü bana karşı yer gibi mahviyetli davranmazsa göz yaşı seliyle yedi temelini kökünden yıkarım.

(Şemsi Tabesî)

انبارده Enbarde = Doldurulmuş.
انباردهکی Enbardeki = Doluluk, dolu olmak. Mecazen nimete kavuşmak. انبارش Enbarîş = Dolduruş ve yastık, yorgan içine konulan yün ve pamuk gibi şeyler (ar.) حشو

اَبَار (inbar) = Bu defa manasına (ابن بار) in hafifidir.

اَبَار کردن (enbar kerdên) = Zahireyi ucuz iken biriktirip pahalıya satmak (Nizâm)

اَبَاز (enbâz) = Ortak, şerik.

آب و آتش خلای یکدیگرند
آشنیدیم صبر و عشق اَبَاز

سعدی

Su ile ateş birbirinin zıddıdır sabır ile aşkın ortaklığını işit-medik.

(Sâ'dî)

اَبَاغ (enbâğ) = Bir erkeğin ik veya daha fazla karılarında her biri ki Türkçe kuma ve ortak denir. = Yari = vesni = hûd. (ar.) همزsesiz, nebağ da denir.

اَبَانَه، اَبَان (enbân, enbâne) = Dağarcık denilen deriden ya pılma kap, yiyecek çantası.

اَبَانِ پُرْبَاد (enbânîpürbâd) = Bü yük demirci körüğü (k.) Semiz tenbel, işsiz güçsüz, aç gözlü.

اَبَانِ شِنَاوَر (enbani şinâver) = Yeni yüzmeye başlayanları; alışmaları için takındıkları tulur

درین دریا که امواجش نیبند روی ساحل را
چو اَبَانِ شتاوَر از هوا بر کرده ام دل را
وحید

*Dalgaları kıyı yüzü görmeyen bu
sahilde gönlümü yüzme tulumu
gibi hava ile doldurdum.*

(Veḥîd)

**انبر (enbūr) = Maşa, demirci kısı-
kacı, kerpeten.**

دھن گزره گویا طعام آتشت
دو انگشت او همچو انبر شده
ارالمای

*Ağzı sanki ocak, yemeği ateş-
tir. Onun iki parmağı kısıkaç
gibi olmuş.*

(Ebulm'ânî)

**انرود انبرود، انبروت (enbūrūt
enbūrūd, enrūd) = Armut
= Emrud = Gülâbî = Ligel.**

**انبره (enbüre) = Tüyü dökülmüş
şey, hususile deve.**

بر کنار جوی پیم رسته نادام وسیب
راست بنداری قطار اشرانند انبره
غواص

*İrmak kenarında sıra sıra ba-
dem ve elma ağaçları görürüm.
Onları tamamen tüyleri dökül-
müş deve katarları sanırsın*

(Gavvâş)

**انبسته، انبست (enbest, enbeste)
= Koyulaşmış, katılaştırmış şey.**

چون زخوناب نمائده است امر درجگر
خون انبسته همی رود از چشم م
شهرباران

*Çiğerimde kanlı sudan eser
kalmadığı için yaşlı gözümden
pıhtılaştırmış kan dökülüyor.*

(Şehriyârî)

Hafifleterek enbese de denilir.

انبه (enbele) = Demir hindi.

گر عدو لاقی زند تا باتو همچنی کند
عاقلان دانند مور ازمار و شمداز انبه
ظہیر

*Düşman seninle bir cinsten
olduğunu iddia ederse aklı ba-
şında olanlar karıncayı yılan-
dan, balı demirhindiden ayırt
ederler.*

(Zâhîr)

انبوب (enbūb) = Döşeme.

**انبودن (enbūden) = Devşirmek,
istif etmek, toplamak**

باغبانی بنفشه می انبود
گفتش ای چندانک پشت جامه کیبود
چه رسید ست از زمانه ترا
پر ناگشته در شکستی زود
گفت پران شکسته دهرند
درجوی شکسته باید بود
این عین

*Bir bahçıvan menekşe toplarken
ona şöyle dedi: Ey mavi elbi-
seli beli bükük! yâni ey musi-
betzede kanbu! zamandan sa-
na ne meşakkat erişti ki ihti-
yarlamadan belin büküldü; Me-
nekşe şöyle cevap verdi: İhti-
yarların belini zaman bükmüş-
tür, o hâli gençlikte göstermek
lâzımdır.*

(İbni Yemîn)

**انبوزن (enbūzen) = Asıl ve ya-
radılış.**

بو دنت درخاک باشد عاقبت
همچنان کز خاک بود انبؤذت
شاعر

*Aslın nasıl topraksa akıbetin
de öyle olacak.*

(Şair)

Doğrusu انبودن Enbudendir.

انبؤس (enbūs) = Çörek otu

انبؤسیدن (enbusīden) = Belir-
mek, mevcut olmak. Uyuşmak
(Halīmi)

انبؤه (enbūh) = Çok, çokluk, ka-
labalık, Gür.

زانبؤه لشکر مرا باک نیست
فردوسی

Askerin çokluğundan korkmam.
(Fırdevst)

Ş Meclis.

زانبؤه می باجوانان گرفت
بخلوت ره کاروانان گرفت
نظامی

*Mecliste gençlerle şarap içti,
tenhada iş bilenlerin yolunu
tuttu.*

(Nişāmi)

Kalın ve yoğun mânâsına da
gelir.

انبؤه و گران وزشت و ناخوش
مانند ابر مهرچانی
کمال

*Güz faslının ilk ayı bulutu gi-
bi yoğun, ağır, çirkin ve se-
vimsiz.*

(Kemal)

Duvarın yıkılıp dökülmesi. § Dil-
mana tâbi dağ başında bir ka-
saba.

گربتک خوری بنگ فزیل کوه بخور
ورباده خوری بادۀ انبؤه بخو
شاعر

*Benk yer isen kızıl dağ bengi-
ni ye; Eğer şarap içersen En-
buh şarabı iç.*

Şair

انبؤی (enbūy) = Koklama, koku,
Enbuyidenden emir, (İsfa. muh
vas.) Enbuyiden (ba.).

انبؤییدن (enbūyīden) = Kokla-
mak, koku vermek.

از دست خیال روی تو وقت سحر
گلدسته وصل تو همی انبؤیم
شاعر

*Senin yüzünün hayali elinden
seher vakti vuslatın gül deme-
tini kokluyorum.*

(Şā'ir)

گفت اطفال راهمی پوید
این لکو بادرا بینبؤید
سنائی

*Çocuklar, koşunuz; bu iyi rüz-
gârı koklayınız dedi.*

(Sendi)

انبؤه (enbūh) = Enbūh (muh.), (ba.)
Banın üstünile Hindistana mah-
sus bir meyvedir. Ağacı armut
ağacı büyüklüğünde olup mey-
vesinin kabuğu kalındır, çekir-
deği büyüktür. Ermişi çok tatlı
olur, Hamından turşu yapılır.
(Nizam)

انبیر (enbîr) = Yaş ve kuru çamur & Doldurmak ve bu maddeden emir. İkinci manaya nazaran enbarın imalesidir. [*]

انبیره (enbîre) = Üstü toprak sıvalı damlarda sıva altına konulan saz.

انبیس (enbîs) = Samanı, çöpü temizlenmiş zahîre harmanı = Câc = Câş. Türkçesi çeç dir.

انبج (ene) = Yanak & Encîdenden emrihazır Encîden (ba.)

انجام (encâm) = Son, nihayet. Karşılığı (آغاز) ağaz.

زمر چوئی که داری کام نا کام
جدای با یدت گشتن با انجام
عطار

Her neyin varsa sonunda ister istemez ondan ayrılmaklığın lâzımdır. (Aftâr)

Nihayete erişirmek mânâsına encâmîdenden emir, (isfâ, muh vas.)

انبج، انبج (encüb, encüb) = Çehrede peyda olan buruşuk ve kıvrım.

رفته روی تو از غایت کبر انبج
فخری

[*] İmale: Üstün bir harakeyi esreye meylettirmek. Azar, gibi. (Gıyâş)

Yüzün ziyade yaşlılıktan buruşmuş.

(Fahri)

Masdarı encühîden, encühîden Sonlarında gayın ile de bu mânâyadır. & Tükürük.

انبختن (encehten) — Sıçramak.

انبجیدن (encühîden) = İnsanın çehresi ve sair âzası buruşmak.

انبجdan (encüldân) = Engüdan (ba.)

انبجرك (encirek) = Merzengüş ten Bozma mercanköşk denilen nebat. & Yeri belli olmayan bir ova.

بدشت انجرك آرام کردند
به نوشانوش می درجام کردند
نظای

Encirek ovasında istirahat ettiler birbiri ardınca içmek suretiyle şarabı kadehe doldurdular.

(Nizâmî)

انبجره (encere) = Isırgan otu.

انبجوسا، انبجسا (encüsâ, encüsâ) = Eşek marulu ve hava civa denilen nebat.

انبجل (encel) = Hatmi çiçeği.

انبجمن (encümen) = Meclis, dirnek yeri.

در اینجا، نشسته دیدم دوش،
نتوانستم گرفت در آغوش
صد سوسه زدم زلف عنبر پوشش
ای که حدیث می کنم هرگز پوشش
عین القضاة همدانی

Dün gece onu bir mecliste oturmuş gördüm; kucaklayamadım; kulağına söz söylüyorum diye anber örtünen zülfünü öptükçe öptüm.

(*Aynülkavâti Hemedânî*)

Bu rübâinin, üçüncü mısraı.

(وخر! یهانه بر رخسار بنهادم)

Suretinde mevlânânın rübâileri arasında da görülmüştür. § Toplanmak.

بروگان ایران شدند اینجا

İranın büyükleri toplandılar.

Encümen, Arapça yıldız demek olan encüm ile nispet nundan mürekkep bir kelimedir. Yıldızlar nasıl topluca ve isimleri ayrı ayrı, irili ufaklı iseler meclis efradının hali de böyle olduğundan encümen denilmiştir. Encümen kelimesi kerden, şüden, sâhten mastarlarının müştaklarile terekkep eder. Encümenârây, emcümen, ef üz (k.) reis ve meclis sahibi.

Encümeni Dâniş = Akademi.
Encümeni kengâş = Kurultay.
Encümengâh = Meclisin kurulduğu yer.

به بیعت درین اینجا آگاه بود
ز احوال پندشینه آگاه بود
نظامی

Bîat vesilesile bu encümenin kurulduğu yer de vardı, evvelki halleri biliyordu.

(*Nizâmî*)

انجوغ ، انجغ (*encüg encūg*) =
(*ba.*) انجوج و انجغ

چو بر روبر افتاد از پری انجوغ
نه بینی دگر دودل خویش افروغ
از شکور

İhtiyarlıktan yüzün buruşunca artık gönlünde aydınlık görmezsin.

(*Ebûşekür*)

انجوج (*encüc*) = Öd ağacı.

انجوغیدن ، انجوغیدن (*encühiden, encügiden*) = Çehre ve âza buruşmak, meyve ve benzerleri solmak.

انچیدن (*enciden*) = Kan almak.
§ Doğramak, parça parça etmek.

دوان دردار انچیدن گوش
نظامی

Onun hastalığının ilacı kulağından kan almaktır.

(*Nizâmî*)

زین خسته از خون انچیدگان
هواسته از آه رنجیدگان

نظامی

Yer, parçalananların kanından yumuşamış hava incinmiş olanların âhından kapanmış.

(*Nizâmî*)

§ Dışarı çekmek

انجیر ، انجیر (*encir, encire*) =
İncir dediğimiz meyve.

بسان دایگان ایستان انجیر
بی طفلان باغ از شیره پرشیر
چانی

*İncirin memesi dayalar gibi bağ
çocukları için şıradan sülle do-
lu.* (Cami)

Mutlak delik, hususile mak'at
deliği. Aydın taraflarında incire
yemiş denmesi ikinci çirkin mânâ-
nâdan kaçınmak içindir sanırım.
Encirden = Delmekten emi .
Köşkencir = Köşk delici. Köş-
kencir (ba.) Enciri âdem = Hin-
distana mahsus kırmızı bir
meyve. Herat'ta bir ırmak.

انجین (*encin*) = Ufak ufak, kıyma
kıyma. Encidenden emir. Enci-
den (ba.) Bühran, sıvacı mana-
nasına da yazmıştır.

انجوچک (*ençüçek*) = Dağ armu-
tunun çekirdeği ki kendi siyah,
içi beyazdır ve yenir.

اند (*end*) = Üçten dokuza kadar
miktarı belli olmıyan sayı. Kü-
çültülmüşü endektir.

دو اندکی بیهوشی بر من طفر برد
گردون که قصد نکند من انباد کرد
کمال

*Beni birkaç defa felâkete düşür-
mek isteyen feleğin, senin zama-
nında beni yenmesini hoş görme.*
Kemal

فیتن جودش زسنگ خاوه یاس
گل امید بشکفاند اند

فخری

*Onun cömertliğinin bolluğu ü-
mitsizliğin katı taşından nice
ümit gülü bitirir.*

(Fahri)

Ş Şüpheli tereddütlü söz. Mas-
tarı endiden ve bu manadan
emir. Şükretmek manasına da
görölmüştür. ŞBoyan denilen ne-
bat. = Mehk (ar.) sūs. Okunmaz
ha ile nihayetlenen mazilerin
sonunda cemi gaip edatıdır.

اند (*endâ*) = Sıva çamu u. Ş En-
düden sıvamaktan emrihazır
olan enday muhaffefi olup sıva-
yıcı ve sıvanmış mânâlarını ifa-
de eder.

بخون دیده همی بمرشد حدود تر خاک
بدان هوس که گئی سازد آفتاب ا
کمال اسماعیل

*Sana haset eden kimse güneşi
sıvayan bir sıva yapmak heve-
sile toprağı gözünün kanıyla yo-
ğurur.*

(Kemal İsmail)

زهر غمی نیست ظهوری بنام
کام اگر شد شکر انداخته حظ
ظهوری

*Zuhuril Kadehte bir gam zehiri
olmadıkça damağın şekerli ol-
masının ne zevkı vardır.*

(Zuhari)

Bir kimseyi zemmetmek, çekiş-
ti mek, çünkü o da sıva gibi
birşeyin aslını değiştirir ve kir-
letir. — Gerçekci ruya, duş.

ماندا نمودند و خشور را
بدید آن صراپا همه نوورا

رودکی

*Rüyada hazreti peygamberi gös-
terdiler. O, başdan aşağı bütün
nûr olan zatı gördü.*

(Rûdeki)

انداجه (endâce) = Endişe ve te-
fekfûr. « lûgatıdır. »

انداحتن (endâhten) = Atmak.
Ş Tertip etmek, süslemek

کلاه کبر پیندا ختند
بتاج معالی صرافراختند

سعدی

*Kibir başlığını attılar şeref ve
itibar tacı ile yükseldiler.*

Sâ'dî

انداخته (Endâhte) = Atmış, atılmış.

کشتی' عز بادبای عمر انداخته ایم
یا بخریم درو یا بکف آید گهری

عصمت

*Ömür gemisini gam deryasına
atmışız. Ya orada ölürüz, ya
elimize bir inci geçer.*

(İsmet)

Gerek ok atmak gibi hissi, ge-
rek. Ferşendahten = Dö-
şemek. Ber defter endahten =
Deftere yazmak gibi aklî ve
manevî olsun.

نی آنکه همین کام وزبان و زلف توداوم
درمدر دل انداخته ام بهر تو جان.
واله

*Sana yalnız ağızımı ve dilimi
tahsis etmedim, göğsümün yük-
sek yerinde sana yer yaptım.*

Vâlih

Berendahten (k.) Yok etmek.
Der endahten (k.) İnsanlar arā-
sında fitne çıkarmak.

انداز (endâr) = Hikâye, baştan
geçen şey.

تلخی آید ترا گفتار من
خواب می آید ترا انداز من
شاعر

*Benim sözüm sana acı, başım-
dan geçen şey rüya geliyor.*
(Şair)

انداز (endâz) = Endahten = At-
maktan ismi mastar, emir, (isfa,
muḥ, vas).

آهسته مہا دست دران پیر هن انداز
پد گل رنگریانش بدزد و بین انداز
شفائی

*Ey Saba! elini yavaşça o göm-
leğe uzut, yakasından bir gül
çal da bana at.*

(Şifai)

Meyil ve kast. Endazi
innedard, derler ki bunu kast et-
miyor demektir ve bu manalar-
dan emir. Ölçü. miktar, kıyas
manasına endaze (muḥ.)

چاودن شاه زیاد آن ملک کاهروا
لشکرش بی عدد و مملکتش بی انداز
فرخی

*O isteğine eren padişah; aske-
ri sayısız, memleketi ölçsüz
olarak daima sevinçli yaşıyor.*
(Ferrühî)

Mecazen sıçramak manasına
gelir.

گرچه دوری زدوش داشت بسی باز مرا
شوق افکند دوان کو بیک انداز مرا
غیاثی حلای

*Onun kapısından uzaklık beni
çok alıkoydu ama beni iştihak
bir sıçrayışta o mahalleye attı.*
(Gıyâşatı Helvât)

اندازه (endâze) = Ölçü, ölçek,
mikyas

باندازه خور زاد اگر مردی
چنین پرشکم آدمی یاخی
سعدی

*Eğer adam isen yeneceği ölçülü
ye. Böyle karnı dolu adam mı-
sın yaksa küp mü?*
(Sa'dî)

Ş Kadir, mertebe, derece.

باندازه بود باید نمود
خجالت ببرد آنکه نمود بود
سعدی

*İnsan kendi mertebesine göre
yâni olduğu gibi görünmelidir,
varlık iddia etmiyen mahcup
olmadı.*

(Sa'dî)

طالب گهر مدح و ثنا خاصه او ساز
کاین دو نه بان از گوش دگرانست
طالب

*Talip! Meth ve sena incisini
ona tahsis et; çünkü bu inci
diğerlerinin kulakları derecesi
ile mütenasip değildir.*

(Talib)

خانه هر که باندازه بود چون زنبور
هم ایام حیاتش بعلوت گذرد
صاب

*Her kimin evi arı gibi derece-
sine göre olursa bütün yaşadığı
günler tatlılıkla geçer.*

(Saib)

از هر طرف که اندر آبی
اندازه آن طرف نمایی

خاقانی

Güneşe hitaben

*Her hangi taraftan girersen o
tarafın kadir ve mertebesini
gösterirsin.*
(Hâkânî)

Ş Hendese endazeden muarrep-
tir. Endazegir = Mühendis, mu-
hasebeci ve riyazî manasınadır.
Mühendisin muhasebeci mana-
sına geldiği şu beyitten bellidir.

گر توانای مدان هندسه دان دادانین
کز پس الی دو صفر الف شود مددزار
شاعر

*Sen bilmezsen bilme; hesap bi-
len bilir ki, binden sonra iki
sıfır gelirse yüz bin olur.*

(Şa'ir)

اندام (endâm) = Beden, vücut, in-
sanın âzası, cisim.

اندام تو خود حریر چیست
دیگر چه کن قباى اطلس

سعدی

*Senin vücudun çin ipeğidir, ar-
tık atlas kaftanı ne yapacaksın.*
(Sa'dî)

ز رنگ و بوی توای سرو قدسیم اندام
رفت رونق نسرين باغ و یاسمندی
سعدی

*Ey gümüş bedenli servi boylu!
senin renk ve kokundan bah-
çenin gül ve yaseminin parlak-
lığı gitti.*
(Sa'dî)

“Yalnız canlılara mahsus olmadığından endamî gül, endamî küh, endamî küh, endamî âfitâp da denir,” «Baharı Acem»

Ş Edep ve kaide, nizam ve intizam, güzellik ve yakışıklılık. Muntazam işe kârî baendam, derler.

زالزام بیابای مدعی ملازم نمی گردد
اگر صد سال اندامش دهی آدم نمی گردد
صائب

İddiacı kimse, tekrar tekrar susturmakla susmaz, yüz edep ve intizam öğretsen adam olmaz.

(Saib)

اندامی (endāmī) = Bedene uygun, biçimli elbise.

اندو (endâv) = Su teresi, su kerdemesi = Tere tizek.

انداه، انداوه (endâve, endaye) = Sıvacı malası. Ş Şikâyet.

اندای (endây) = Endüden ve endâyiden — Sıvamak, yıldızlarmaktan emir, (isfa, muh, vas,)

درم بچوستانان وزیر بنفست ده
بنای خانه کنانند و بام نصراندای
سعدی

Zulüm ile para alıp süse verenler,evin binasını yıkıp köşkün tavanını yıldızlıyanlardır.

(Sa'di)

میندای گلگونه بر روی زشت

Çirkin yüze penbelik sürme.

Endayışger — Sıvacı, yıldızcı.

اندخسن (endeḥs) — Koruyucu ve yardımcı, arka ve sıgmak.

چرا رانی کسیرا از بر خواست
که اندخسن نباشد جز دو
سراج

Senin kapından başka sığınağı olmıyan kimseyi yanından niçin koğuyorsun.

(Strâc)

Endeḥsidenden emir Endaḥsîden (ba.)

اندخسواره (endeḥsvâre) — Sıgıncak yer ve kimse, hâmi. (k.) Kale ve hisar.

زخشم این کهن گروک و کاره
ارد جز دوت ا خسواره
لیو

Bu inatçı eski kurdun öfkesinden senin kapından başka sığıncak yer yoktur.

(Lebîbî)

اندخسیدن (endeḥsîden) — Sığınmak, iltica. Ş Korumak arkalamak.

اندر (ender) — Türkçesi (de) olup (در) der gibi zarfıyet ifade eder. (der) ile farkı kelimeden evvel geldiği gibi sonra da gelmesidir; bir de (ender) konuşmada kullanılmaz.

نیمه ماه نقشب اندر چاه نقشب
سرواز آن ماه درچه بود تاشب
جای

*Oay nahşep kuyusundaki nahşep
ayı gibi üç gün geceye kadar
kuyuda idi. Nahşep (ba.).*

(Câmî)

(Enderun)un kısaltması olup
(Enderâmden) — İçeri gelmek,
girmek demektir.

اندر آمد زدر حجره من صبحدی

*Bir sabah vakti odamın kapı-
sından girdi.*

Enderden evvel gelen kelimenin
başında bir (b) bulunur.

چو بینم که درویش مسکین نفورد
بکام اندرم لقمه زهرست و دردد
سعدی

*Biçare fakirin yemediğini gö-
rünce ağzımda lokma zehir ve
sızı olar.*

(Sa'dî)

Öz karşılığı olan övey mânâ-
sını da ifade eder. پدراندر Pe-
derender = Övey baba.* Mader
ender — Övey ana. دخترندر Duğ-
tender = Övey kız. پوسندر Pü-
sender (ba.)

اندراب

(enderâb) — Gaznin ile

Belh arasında kervan geçidi
bir kasaba. Civarında gümüş
madeni vardır.

زغزلین سوی اندر آب آمدم
فردوسی

*Gazninden Enderâb tarafına
geldik.*

(Firdevsî)

اندروای، اندرواز، اندروا، اندربای

(enderbây, endervâ, en-
dervâz, endervây) — Lâzım,
gerekli. Ş Asılı, muallâk.

ای که اندر سر مهر موت دلی اندرواست
یک سرموی ترا هر دو جهان نیم بهاست
کمال

*Ey her tûyûnün ucunda bir gönül
asılı olan! Her iki cihan senin
tûyûnün ucunun yarı kıymetidir.*
(Kemal)

Ş Şaşırmış, âvâre.

توزان گشت که محتاج نباشد لیکن
باد حر دیش نکند همچو خسان اندروای
انوری

*Muhtaç olmasın demek müm-
kûn değildir. Şu kadar var ki
hırs rûzgârı onu alçaklar gibi
âvâre etmesin.*

Enverî

اندرخورند، اندرخورد، اندرخور

(enderhuver, enderhuverd,
enderhuverend) — Lâyık,
uygun, muvafık.

زیفت ازبهر زن بود که ببرد
جز قزاکند نبود اندر خورد
لطیف

*Sûs kadın içindir; çünkü erkeğe
kazâkentten başkası yakışmaz.*
(Latîfî)

Kazakent [*]

[*] Savaşta vücudu korumak için zırh
altına giyilen ve yüzü ile astarı ara-
sına pamuk yahut ham ipek doldurulan
kaftan, hırka.

اگر بهمتش اندر خوردند بودی جای
جهانش مجاس بودی سپهر شادروان
قطران

*Eğer himmetiyle mütenasip
mevki olsa idi cihan, meclisi;
gök yüzü, çadırı olurdu.*

(Kaṭran)

اَنْدَرُز (enderz) — Ögüt, nasihat,
vasiyet.

اندوز کرده اند مرا کان دین جهان
غیر از خدا طلب نکنم هرگز از خدا
شیبانی

*Bana öğüt vermişler ki bu dün-
yada cenabıhaktan, hiçbir va-
kit kendisinden başkasını iste-
miyeyim.*

(Şibânî)

بد اندوز کرده که آنجا برند
فردوسی

*Oraya götürmelerini vasiyet
etmişti.*

(Firdevsî)

Enderzname — Ögüt kitabı.

اَنْدَرَزَا (enderzâ) — Sığır ödünde
hasıl olan boncuk gibi katı şey
ki, lisanımızda (haraza) denir.
(ar.) حجر البقر hacerülbakar.

اَنْدُوج، اَنْدُوب، اَنْدُوب (enderûb,
endûb, endûc) — Temriye
denilen cilt hastalığı = Berîven
= Gerarûn.

ترارعی بود در پیش محبوب
که داری در همه اندام اندوب
افضل الدین

*Sen, sevgiliye nerede yol bula-
bilirsin ki bütün vücudunda
temriye var.*

(Efzâlüddîn)

اَنْدَرُوس (enderûs) — (Hârû) nun
aşkı. Hârû (ba.)

اَنْدَرُون (enderun) — Bir şeyin içi,
dahili. Kalb.

چه گونه شاد شود اندرون غمگینم
حافظ

Gamlı gönlüm nasıl sevinisin.
(Hâfız)

اَنْدَرِمَان (enderîman) — Tûranlı
meşhur bir savaş eri.

اَنْدَزه (endeze) — Endâze (muh.).
Muarrebi hendesedir.

اَنْدَك (endek) — Az, azıcık.

مگر از حق بخدا اندکی آهسته گذر
زانکه فرش قدمت دیده حق بین منست
یغما

*Allah için hakkı gözet, azıcık
yavaş geç; zira ayağının altın-
da serilen benim hakkı gören gö-
zümüdür.*

(Yeğmâ)

Endeksal = Yaşı küçük.

اَنْدَمَه (endeme) = Geçmiş sıkıntı-
ları hatırlamak.

بهترین یاران و نزدیکان همه
نزدشان آرام شریک اندمه
رودکی

Geçmiş sıkıntıları hatırlamayı paylaşmak için dostların ve yakınların en iyilerini hep yanlarına getiririm.

(Rūdekî)

اَنْدُو (endū) = Enderun (muḥ.)

ازان جایگاه شد باندوی شهر
فردوسی

Oradan şehrin içersine gitti.
(Firdevsî)

اَنْدُوب (endūb) = Enderub (ba)

اَنْدُوْحَتَن (endūhten) = Kazanmak
§ Biriktirmek, toplamak. § Ödemek.

گر نظر صدق را نام گشته می کنی
حاصل ما هیچ نیست چزگنه اندوختن
سعدی

Eğer doğru bakmayı günah sayarsan bizim günah kazanmaktan başka işimiz yoktur.

(Sa'dî)

اَنْدُوْحَتَه (endūhteh) = Kazanmış, kazanılmış, biriktirmiş, biriktirilmiş, hazırlanmış § Ödenmiş. Kısaltılmışı اَنْدُوْتَه (endūteh) dir ki, Taberistan ve Rey ehalişinin dillerinde kullanılır.

نوی ناله غم اندوته دونو
عیار زر خالص بوته دونو
بابا طاهر

İnilti sesini gam çeken bilir; katıksız altının ayarını pota takdir eder.

(Baba Tahir)

داند = دُونُو §

§ Enduhte dâsten = Birikmiş para sahibi olmak. (ko.) (Nizâm.)

اَنْدُوْد (endūd) = Sıva çamuru. Endûden — Sıvamak, yaldızlamak ve badana etmekten mâzî. Endude (muḥ.): Zerendud — Yaldızlı.

درین مقرنس زلگار خور- ودوداندود
مرا بکام بداندیش چند باید بود
جمال الدین

Ben bu paslı ve dumanlı tavanın altında ne vakte kadar fena düşünceli kimsenin isteğine göre yaşıyacağım.

(Cemalüddin)

خانه مارا چو گل از خون دل رنگین کند
آنکه دیوار خرا را از طلا اندوده است
قاسم مشهدی

Eşeklerin dıvarını yaldızlayan kimse bizim evimizi gül gibi gönül kanından boyar.

(Kasımî Meşhedî)

اَنْدُوْز (endūz) = Enduhten = Kazanmak'tan emir. (İsfa. muḥ. vas.).

گنجها گیر و سالار اینخش
دوست اندوز و دشمن ترا سوز
بدری

Hazineler kazan, yoksullara bağışla; dost kazan, düşmanları kahret.

(Bedrî)

اَنْدُول (**endül**) = Zengibarlılara mahsus kerevit yahut tahtı revan gibi bir şey.

اَنْدَوْد (**endvend**) = Darmadağan, alt üst. Edbend şeklinde dilimizde de halk arasında kullanılır.

اَنْدُوهُ ، اَنْدُوْهُ (**endüh, endüh**) = Keder, kaygı.

زاندوه نهفته جان بکاهد
فردوسی

Gizli kederden can eksilir, ruh müteessir olur.

(*Firdevsi*)

Ş (Enduh) un cemî kaideye uygun olmıyarak enduhan'dır. Endühgin, endühnak = Kederli, tasalı.

مگر ائده خویش باد شمنان
که لاحول گویند شادی
سعدی

Kederini düşmanlarına söyleme; çünkü sevinerek lâhavle derler.

(*Sa'di*)

اَنْدُوْهُ گَسَا (**endühgüsâr**) = Kederi, kaygıyı gideren.

خند خندان بستد و بر لب نهاد
جام می آن همچوی ائده گسار
سعدی حسینی

O, şarap gibi kederi gideren güzel, güle güle şarap kadehini aldı da dudağına götürdü.

(*Said Hüseyin*)

اَنْدِی (**endî**) = Hususiyle, umulur, memuldür. Ş O zaman, vaktiyle Ş Taaccüp Ş Dahî mevkilerinde kullanılır. (Bürhan)

اَنْدِیْدِن (**endiden**) = Şüphe ve te-reddütle söz söylemek. Taac-cüp etmek.

اَنْدِیْشِه (**endîşe**) = Düşünce Ş Kor-ku mastarı endişiden = Düşünmek Ş Korkmak.

و عقل اندیشها زاید که مرد مرا بفرساید
گرت آسودگی باید برو عاشق شای غافل
سعدی

Âsudegî (*ba*).

که باشد عاشق چنان نپردازد زجان
هر که باشد طالب گوهر نه اندیشد زآب
عبد الوع

Canana âşık olan canıyla meşgul olmaz, inci arayan sudan korkmaz.

(*Abdülvasî*)

دل عاشق چه غم از شورش دوران دارد
کشتی نوح چه اندیشه ز طوفان دارد
صائب

Âşıkın gönlü zamanın karışıklığından neden müteessir olsun; nuh gemisinin tufandan ne korkusu olur.

(*Saib*)

اَنْدِیْشِه میا سرشدن (**endîşe müyes-ser şüden**) (*k.*) = Maksat hasıl olmak, fırsat ele geçmek.

اَنْدِيك (endik) = Memuldür, umulur mânâsına temenni ifade eden bir kelimedir = بوك و مگر Bukümeğer.

اَنْدِيك بر دلبر خود خوارباشم
عمارۀ مروزی

Kendi dilberimin yanında umarım ki hor olmam.

(Imâret meruezi)

§ Zira.

با آنکه من از عشق تو رسوای جهانم
هم راغییم اَنْدِيك تو زیبای جهانی
آخیمیکنی

Aşkın beni âleme rusvay etmekle beraber yine hoşnudum; zira dünya güzelisin.

(Aşıketti)

اَنْز (ener) = Çirkin, fena.

تو درگشت با چهرۀ گل اناری
زپی عاشقان اَنْزگله گله
عنتم

Sen gezerken gül gibi çehrenle nara benzersin, kötü âşıklar sürü sürü izinde.

(Muhteşem)

اَنْرُوب (enrüb) = Enderub (ba.)

اَنْزُرُ (enzeru) = Panzehir. Doğrusu padzehir.

اَنْرَه (enje) = Mercimek.

اَنْسَه (eniste) = Âniste. (ba.)

اَنْفَت (enefet) = Zarar ve ziyan.

هر آینه اَنْفَت کرده باشداز دانش
کسی سکه جز بُنای تو باشدش مَفخر
مختاری

Seni senâdan başka şeyle iftihar eden, bilgisinden her halde zarar görür.

(Muhtârî)

اَنْفَسْت (enfest) = Örümcek ağı.

عَنْكَبُوتِ بِلَاشِ بَرِ دِلِ مَن
گِردِ بَرِگِردِ بَرِ تَنیدِ اَنْفَسْت
خسرو

Onun belâsı örümceği gönlüme çep çevre ağ ördü.

(Hüsrev)

اَنْگ (eng) = Su küngü. (ko.)
Tenbuşe, künk. § Hindistanda bir şehir. § Tüccar markası. (Nizâm.)

اَنْگَار (engar) = Sanı, tasavvur, kıyas ve bu mânâya gelen engârden, engâşten'den emir, (Isfa, muh, vas.)

هر که راجامه پارسایی
پارسادان و نیک مردانگار

سعدی

Her kimi sofı elbiseli görürsen sofı ve iyi adam san.

(Sa'dî)

§ Tamamlanmıyan iş.

اَنْگَاشْتَن ، اَنْگَارِپَدَن ، اَنْگَارْدَن
(engârden, engâriden,

engâştten) = Sanmak, tasavvur etmek, sezmek.

عاشق خواهی که تا پایان یری
پس بپاید ساخت باهر ناپسند
زشت باید دید وانگاوید خوب
زهر باید خورد وانگاوید قند

مولانا

*Âşıklığı tamamlamak istersen
her-beyenilmeyen şeyle uzlaşmak
lâzımdır. Çirkini görüp güzel,
zehiri içip şeker sanmalıdır.*

(Mevlânâ)

هیچ کسرا تو کسی انگاشق
همچو خوردشیدش بنور افراشق
مولانا

*Değersiz bir kimseyi insan san-
dın; onu güneş gibi nur ile yük-
selttin.*

(Mevlânâ)

(Abdülkadirî Bağdadi) eylemek
manâsına da geldiğini şu beyt
ile isbat ediyor.

وز انجایکه روی برگاشتند
سه منزل یکی منزل انگاشتند
شاعر

*Oradan yüz çevirdiler, üç ko-
nağı bir konak yaptılar.*

Şair

Reşîdiye göre engâr nakkaş ma-
nâsına geldiğinden engârden,
engâştten kelimelerinin bir ma-
nâsı da nakşetmek olur.

نصیحت کردن مردان بنامردان بدان ماند
که برآب روان صورت نگارد مردم انگاری
خسرو

*Mertlerin namertlere öğülü
bir nakkaşın akar su üzerine
durmadan resim nakşetmesine
benzer.*

Hasrev

انگارش، انگارده (engârde, en-
gârîş) = Hikâye, baştan ge-
çen şey.

خواست کز پیش درم بگذرد از یغیری
چون چنان دید شد از غم دل من زروزر
بازنگ برداشتم از غایت نومیدی عشق
گفتم ای عشوه فروشنده انگارده خر
سنائی

*Kapımın önünden haberi yok-
muş gibi geçmek istediğini gö-
rünce gönlüm kederden alt üst
oldu. Ümidimi keserek dedim:
Ey naz ve eda satıp masal sa-
tın alan!*

(Senâ'î)

انگاره (engâre) = Tamamlan-
mıyan iş ve nakış, taslak &
Hikâye, efsâne.

آمدی انگاره و انگاره وفق ازجهان
مادودد نوهان نه کردی خویشرا هموار حیف
صائب

*Dünyaya taslak olarak geldin
ve öylece gittin. Yazık kendini
bir çok törpü ile düzeltmedin.*

(Sâib)

هر کجا بجای بود زهمان
هم ازوی کنند انگاره
فخری

*Her nerede ulular toplanmış-
larsa hep ondan bahsederler.*

(Fahrî)

Ş Baştan geçen bir şeyi ve hi-
kâyeyi tekrarlamak Ş Utançtan
geri geri çekilmek Ş Hesap
defteri.

زان پیش که پیش آیدت آن روز پرازهول
نشین وقتی اندرده وانگاوید پیش آر
لبیبی

O korkunç gün önüne gelmeden evvel otur, razıy ol işlediğin işlerin defterini önüne koy.

(Lebibî)

انگاز

(engâz) = Sanat sahiplerinin kullandıkları âlet = Destfâr.

مابدست صانع انگاز آمدم
مولانا

Biz yapanın elinde aletiz.

(Mevlânâ)

انگاشتن

(engâştên) = Engârdên.
(ba.)

انگام

(engâm) = Vakıt, mevsim = Hengâm.

چه انگام سرسبزی تست و شهری
سیه گشته زان ماتم ناگهانی

کمال اسماعیل

Ansızın zuhur eden o matemden bir memleket siyaha bürünmüş iken senin zevk ve safâ içinde yaşamının zamanı mıdır?

(Kemâl İsmâ'il)

انگامه

(engâme) = Topluluk, toplanma yeri, oyuncular derneği, savaş yeri.

انگامه ایست گرم زشکر عواطف
هر کوی و برزی که من آنجا فراسم
کمال اسماعیل

Her hangi bir mahalle ve so-kağa gitsem senin iyiliklerine

tesekkür eden hararetli bir topluluk var.

(Kemâl İsmâ'il)

دران هنگامه هائل که خون گودد زوحشت دل
هدایت

O korkunç savaş yerindeki vahşetten gönül müteessir olur.
(Hidayet)

انگبین

(engebîn) = Bal.

تا کاسه دوغ خویش باشد پیشم
والله که زانگبین کس ننديشم
و دی زگی بمرگ مال گوسم
آزادیرا بپندگی نفروشم
مولانا

Kendi ayran kâsem önümde oldukça Allah hakkı için kimse-
nin balı hatırıma gelmez.
Yoksulluk beni ölümle korkut-
sa da hürriyeti esirliğe değiş-
mem.

(Mevlânâ)

انگبینه

(engebine) = Baldan
yapılma bir nevi tatlı. Tatlı
pestil (şüürî). Ak helva (nimet).

انگدان

(engüdan) = Baldırgan
ağacı.

تا بذاق انس و جان، ندهد و نآورد جهان
نکته گل زانگدان لذت مل زآمله
فلکی شیروانی

Cihan, insan ve cinlerin bur-
nuna baldırgandan gül kokusu
diline âmüleden şarap tadı ver-
medikçe.

(Felegii Şirvânî)

Âmule (ba.)§ İnsan suretinde bir nevi vahşi mahlûk = Engüban, Engüvan. "Nizâm", bu mânâyı kabul etmiyor ve bu yanlışlık (Besbas)ı (Nesnas) okumalarından ileri gelmiştir, diyor.

انگریز (engrîz) = Asbur denilen nebatın yabâni nevi.

انگریک (engürîk) = Hârzem bahçelerinden meyvesi, hususile üzümü meşhur bir bahçedir. Aslı bağı engürinîk = İyi üzüm bağıdır. Engürîk, engürinîk den kısaltılmıştır.

بوده چون این باغرا انگورنیک
نام آنرا کرده ترکان انگریک
هدایت

Bu bağıın üzümü iyi olduğu için adını Türkler engürîk koymuşlar.

(Hidayet)

انگڑ (engüz) = Ekincilerin yeri düzlemek için yuvarladıkları ağır demir taban.

انگڑ (engüj) = Filcilerin fili idare için kullandıkları ucu eğri demir karga burun ki filin dizgini yerindedir.

شہ نشسته بہ پشت پیل چوار
انگڑوز چوار بجک دودست
فرید

Padişah bulut gibi filin üzerine oturmuş, elinde altın karga burun şimşek gibi parlıyordu.

(Ferîd)

انگڑہ، انگڑد (engüjed, engüje) = Baldırgan pusudur ki kokusu keskin ve fenadır. Şeytan tersi derler. Aslı انگڑدان mahlûbu dır. § Engüdan = Baldırgan. Jed = Pusdur. Her iki kelime bunun muhafeffidir engüje de denir

بندہ و اشاکرد حوارزمست شیطان هیکی
کامچنان هیکل نہ در کوہ نہ در هامون کنند
یکدم او خالی شود حلقش کہ بادش زہر مار
راست چون دیوی بود کش انگڑہ در کون کنند
اوردی

Bendenin şeytan kılıklı harzemli bir çırağım var ki öyle heykeli ne dağda ne sahrâda yaparlar. Yılan zehri yiyesi boğazı bir an boş kalırsa tamamen kıcına şeytan tersi sürülen şeytana benzer.

(Enveri)

انگڑوا (engijvâ) = Ağıl, mandıra.

انگشت (engüşt) = Parmak. «Lûgatların çoğunda farsça kâf iledir.»

زبان و دل موافق ساز هنگام دعا کردن
بیک انگشت نتوان عقد ازو شسته را کردن
طایف

Dua zamanında dilin ile kalbini birleştire; zira ipliğin düğümünü bir parmakla çözülemez.

(Taif)

انگست (engışt) = Kömür.

گردست بدل بر نهم از سوختن دل
انگشت شود دردم دودست من انگشت
عسجدی

*Elimi kalbimin üstüne koyacak
olursam kalbimin hararetinden
parmağım hemen yanar, kömür
olur.*

(Asecdi)

اگر تورو سوی انگشت سحر
نیایی ازو جز سیاهی دگر
فردومی

*Eğer kömürkünün yanına gi-
dersen onda siyahlıktan başka
birşey bulmazsın.*

(Firdeusi)

Arapça kâf ile de görülmüştür.
§ Meyve çekirdeği.

انگشتال (engıştâl) = Hasta.

زخمان و قرايت بغريت افتادم
بخدم اينجا بی برنگ و ساز وانگشتال
ابوالعباس

*Ev ve barkımdan, akrabamdan
gurbete düştüm, burada geçin-
cesiz ve hasta kaldım.*

(Ebülabbâs)

انگشتانه (engıştâne) = Dikiş
yüzüğü.

انگشت بدندان ، انگشت بدندان

گنبدن گرفتن (engışt bedendân,
engışt bedenden giriften,
geziden) = Hayret ve taac-
cüpten, teessüf ve teessürden,
pişmanlıktan kinayedir.

چو شکر دینقی از لعل خندان
شکر انگشت بگر فقی بدندان
جای

*Güler dudağından şeker dök-
meye yâni söz söylemeye baş-
layınca şeker şaşardı.*

(Câmi)

امروز گره آن لب دگرزد زاهد خودکام
بسیار بدندان گزد انگشت ندامت
خجندی

*Kendi isteğini güden sofı bu
gün eğer o dudağı ısırmazsa
çok pişman olur.*

(Hacendi)

انگشت بر جبین نهادن (engıştberce-
bîn nihâden) = Parmağı
alın üzerine koymak. (k.) Selâm
vermek.

چرخ تعظیم دوت رامه وسال
بر جبین می نهاد انگشت هلال
زلالی

*Felek senin dergâhına tazim için
parmağın benzeyen hilâli her
zaman altına koyuyor yâni ka-
pını selâmlıyor,*

Zülâli

انگشت بر چشم گذاشتن ، انگشت

بر چشم نهادن (engışt ber çeşm
guzaştan, engışt ber çeşm
nihâden) = Parmağı göz
üzerine koymak (k.) kabul ve
teslim etmek.

زادش کرد پانچ را فراموش
نهاد از عاجزی بر چشم انگشت
نظای

*Ferhadın dili verilecek cevabı
beceremedi; aczinden kabul ve
teslim etti.*

(Nizâmî)

انگشت بر حرف نهادن (engüşt ber harf nihâden) = Söze parmak koymak. (k.) İtiraz etmek § Ayıp aramak, kusur bulmak.

گر بنام چونی انگشت منه بر حرفم
هرکه زخمی خورد البته فغانی دارد
خجندی

*Ney gibi inlersem beni ayıpla-
ma, her kim dayak yerse elbet-
te feryat eder.*

(Hücendî)

انگشت بردردن (engüşt berder zeden) = (k.) Kapının açılmasına müsaade istemek.

انگشت بردهان نهادن (engüşt ber dehan nihâden) = (k.) Hayrân olmak, şaşmak § Susturmak.

انگشت بُرک (engüşt bürek) = Köstebek.

انگشت بر لب زدن (engüşt ber leb-zeden) = Dudağa parmak vurmak (k.) Ağız aramak, söyletmek. = Engüşt ber leb bürden.

بر لب گول نیز انگشتی زدیم آزاد نیست
شغائی

*Gülün de ağzını aradık, hü.
değildir.*

(Şifâî)

هزار صاعقه پنهان بر لب دارم
برو برو من انگشت بر لب زنه‌ار
پای

*Dudağımın altında bin yıldırım
gizlidir, git! git! sakın be-
ni söyletme.*

(Peyâmî)

§ Söz söylemeden menetmek.

انگشت بر نمک سُودن (engüşt ber nemek süden) = Parmağını tuza sürmek (k.) Yemin etmek, söz vermek.

انگشت چهارلُم (engüştî çeharlüm) = Atsız parmak = Bînâm.

انگشت خاییدن (engüşt haiden) = Parmak çiğnemek. (k.) Teessüf etmek, pişman olmak § Şaşmak.

ارگداز شمع روشن شد که در بزم وجود
دو زو'ی روشن دلان انگشت خود خاییدست
صائب

*Mumun erimesinden belli oldu
ki vücut meclisinde kalbi aydın
olanların rızkı teessüf ve piş-
manlıktır.*

(Sa'ib)

هرکه خواهد که دین ملک انگشت خلای
بر خطائی بنهد گو برو انگشت بخای
سدى

*Bu memlekette her kim bir yan-
lışa itiraz ederse nedamet et-
sin.*

(Sa'dî)

هر کس که بجان پند عزیزان نکند گوش
بسیار بخاید سر انگشت ندامت

حافظ

*Büyüklerin nasihatını can ku-
lağı ile dinlemeyen çok pişman
olur.*

(Hâfız)

انگشت دَرِ چشم کردن
(engüşt der
çeşm kerdn) = (k.) İyiliğe
karşı utanmıyarak kötülük et-
mek.

انگشت دَرِ سوراخ کَرْدُم کردن
(en-
güşt der sūrahî kejdüm
kerden) = Parmağını akrep
deliğine sokmak (k.) Kendini
bile bile tehlikeye atmak.

انگشتِ دُشنام
(engüştî düšnâm)
= (k.) Hakaretle karşılanacak
İtiraz. (Cami') parmaklamal de-
miştir.

انگشتر
(engüşter) = Parmağa
süs için takılan yüzük.

ولی چون نکرد اخترم یآوری
گرفتند گردم چو انگشتری
سعدی

*Fakat taliim yaver olmadığı
için etrafımı bir yüzük gibi ku-
şattılar.*

(Sa'dî)

انگشترِ پا
(engüşteri pa) = Ayak
yüzüğü (k.) kıymetsiz ve itibar-
sız şey:

خط چو از طرف بنا گوش تو پیدای شود
حلقه زلف بتان انگشتر پای شود
شاعر

*Senin kulak tozun tarafından
küçük küçük tüyler belirince*

*güzellerin zülfünün halkası iti-
bardan düşer.* (Şâir)

قد چو خمی شود انگشتر پای گردد
قد و قیمت بجوانیست کهن سالانرا
صائب

*Boy bükülünce itibardan düşer.
İhtiyarların kadir ve kıymeti
gençliktedir.*

(Sâib)

انگشت رُوی دِماغِ یابینی گذاشتن
(engüşt rüyidimâğ ya bînî
güzâştan) = Susturmak. Ye-
ni dilde (dimâğ) burun mana-
sınadır. (Nizam).

انگشتِک زَدَن، انگشت زَدَن
(en-
güşt zeden, engüştek ze-
den) = Keyif ve sevinçten iki
veyahut daha ziyade parmak-
ları ses çıkarmak suretiyle bir-
birlerine vurarak oynamak,
raks etmek. Konuşma dilinde
(bişken zeden) denir. (Nizâm)

یاران همه انگشت زنان گرد رزان
من در غم مو بمانده انگشت گزان
انوری

*Dostlar asmaların etrafında
raks ediyor, ben sana tahassüs-
ründen müteessir bir haldeyim.*
(Enverî)

بر جهید از خواب انگشتان زنان
که غزلگویان و که نوحه ستان
مولانا

*Uykudan oynayarak sıçradı,
kâh gazel söylüyor, kâh nevhâ[*] f
ediyordu.*

Mevlâna

[*] Nevha = Ağıt.

Ş Engüşt zeden birşeyi tatmak
mânâsına da gelir.

پنلجکای ایام شاد باش و مزین
ایشید کاسه هر سفله زنهار انگشت
جناب

*Zamanın verdiği damak acılığı
yâni ıztırabı hoş gör de her
alçağın kâsesinin Balını tat-
ma.: Ona boyun eğme*

(Cenâp)

انگشت زنهار (engüştî zinhâr) =
(k.) Şahâdet parmağıdır ki düş-
mandan aman dilendiği zaman
yukarı kaldırılır.

آب می گردد دل سنگین خصم از مجرمین
می تراود آتش از انگشت زنهارم چو شمع
صائب

*Düşmanın katı yüreği benim
aczimden erir, benim şahâdet
parmağımdan mum gibi ateş
sızar.*

(Saib)

Ş Engüştî zinhâr ber dâştên
(k.) aman dilemek.

دشمن که خواست تا نهد انگشت اعتراض
بر داشت از مهابتش انگشت زنهار
سلیمان

*Düşman itiraz parmağını koy-
mak isterken onun mahâbetin-
den aman dilemeye mecbur oldu.*

(Süleyman)

انگشت زنهار (engüştî zinhâr)
= Zâlim padişahların aman ver-
dikleri kimseye halkın musallat
olmaması için verdikleri yüzük.

هر که لب بست از سخن باور کسی را کار نیست
مهر خاموشی کم از انگشت زنهاریست

*Söz söylemeyen insanla kimse
meşgul olmaz, sükût mührü
emniyet yüzüğünden farklı de-
gildir.*

انگشت زررگ، انگشت سترگ،
انگشت زر، انگشت سمین
(engüştî
sütürk, engüştî büzürg, en-
güştî semîn, engüştî ner)
= Baş parmak.

انگشت، انگشت شکر، انگشت شک

شهادت (engüştî şek, engüştî
şükr, engüştî, şehâdet) =
Şahâdet parmağı.

انگشت عروسان، انگشت عروسان

(engüştîteki arusan engüştî
arûsan) = Hamurdan yapılan
parmak tatlısı. Ş Parmak üzü-
mü. (Asım). İçersine döğülmüş
fıstık doldurulan ve Türkçe
Gelin parmağı denilen, şe-
kerden yapılma parmak ucu
kadar tatlı.

انگشت عسل بد یوار کشیدن (Engüştî
asel bed yuvâr keşîden) =
(k.) Fitneyi ayaklandırmak.

انگشت گرفتن (engüştî girîften) =
(k.) Saymak.

انگشت گزیدن (engüşt geziden)
= Engüşt bedendan. (ba.)

انگشت گزان درآدمم ازدرتو
انگشت زنان برون شدم ازبرتو
مولانا

Müteessir olarak kapından içe-
ri girdim, sevinerek yanından
çıktım.

Mevlânâ

انگشت کشیدن (engüşt keşiden)

Mahv ve iptal etmek, yok farz
etmek. § Parmakla göstermek.

گر زعکس رخ چون مهر تو جویند نشان
عمل درحال کشد برمه تابان انگشت
شرفشاه

Eğer senin güneşe benzeyen ya-
nağının aksinden nişan arar-
larsa, akıl parlak ayı hemen
yok sayar.

(Şeref Şah)

§ Nasırî bu mânâyâ misal gös-
termişse de ikinci mânâyâ he-
men parlak ayı gösterir demek
daha muvafıktır sanırım.

لیلی که بحسن آبی بود
انگشت کش ولایتی بود
نقزای

Bir hüsn âyeti olan leylâyı bir
vilâyet halkı parmakla göste-
riyordu.

(Nizâmî)

ی روم بخود و باخود زحیا می گویم
تاکی ازدرت دل انگشت کش عام شدن
نقزای

Kendi kendimden geçmiş bir
vaziyette gidiyor ve utandığım-

dan kendi kendime gönül yü-
zünden ne vakte kadar halk ta-
rafından parmakla gösterilece-
ğim diyorum.

(Nizârî)

انگشت کیهن (engüştî kihin) =
Serçe parmak.

انگشت میانگی، انگشت میهن (en-
güştî mihîn engüştî miyâ-
negî) = Orta parmak. انگشت دراز
Engüştî dirâz da derler.

انگشت نما (engüşt nümâ) = (k.)

Halk arasında iyilik yahut fena-
lık ile şöhret bulan kimsedir ki
parmakla gösterilir.

من امروز تو انگشت نمای زن و مرد
من ایشان سخنی تو بغوی مشهور
سعدی

Bugün insanlar arasında iki-
miz de meşhûruz: Ben tatlı
sözlülükle; sen güzellikle.

(Sa'dî)

§ Bu mânâyâ ifadede (Engüşt
keş) de kullanılır. Engüşt ke-
şiden (ba.).

بر عارض لاله رنگ آن سروروان
آن نیست نشان آیه گشت عیان
درشهر بغوی شده انگشت نما
زآسیب اشاره بر رخسار مانده نشان
کمال اسماعیل

O boylu boslunun lâle renklinin
yanağında görünen çiçek (çiçek
çıkarma eseri) değildir, mem-
lekette güzellikle meşhûr oldu-

ğu için yüzünde parmakla gösterilme ezasından nişan kalmıştır.

(Kemal İsmail)

Ş Engüşt nümâ; buden, şüden, geştên, sâhtên kelimelerinin müstaklârıyla terekkün eder.

انگست نِهَادَن (engüşt nihâden) = Engüşt ber harf nihâden = انگست و شنام Engüšti düşnam (bo.)

انگستنه (engüştene) = Terzi yüksüğü.

انگست نِيل (engüšti nîl) = (k.) Fakirlik. (Nil çivit demek olmakla Mısırdaki Nilin içinden çıkan ele işaret vardır ki bir zaman Mısırlılarda böyle bir akide varmış; güya kaht olacağı sene Nil içinden gök renkli bir el çıkar ve o sene kaht olurmuş. Bu halde alâmeti kahttan nişanei fakrû fâka isitiâre olup gayeti fakırdân kinaye edildi.) (İzzet paşa)

انگست نِيل كَشِيدَن (engüšti nîl keşîden) = Yoksulluk ve musibete uğramak ve bir şeyi büsbütün bırakmaktan kinayedir.

پیش درویشان بود خونت مباح
گرنباشد در میان مالت سبیل
یا سرو بایار لزوق پیرهن
یا پکیش بر خاتمان انگست نیل
سعدی

Ortada malın sebîl olmazsa dervişler yanında kanın mubah olur. Ya mavi gömlekli ile arkadaş olma ya âilenin yoksulluğuna ve musibete uğramasına katlan. Yahut âileni büsbütün feda et.

(Sa'di)

انگستو (engüştü) = Bir nevi ekmek tatlısı = Çengâlî.

انگستوا (engiştivâ) = Közde pişmiş poğaçâ, gözleme. Kâfın ötresile piştikten sonra üzerinde parmak nişanesi olan ekmek ki ona pençe keş de derler. (Nâsırı)

انگست وانه (engüştivâne) — Zihgirden bozma zikîr denilen kemankeş yüzüğü.

انگسته (enünşte) — Ekincilerin hârman savurdıkları yaba.

درواه لسا بور دی دیم یس خوب
انگسته اوراه عدد بودونه مره
رودی

Nişabur yolunda pek güzel bir köy gördüm onun yabasının ne sayısı ne defası belli.

(Rudekî)

Engişbe, engespe suretlerinde de yazmışlardır.

انگسته (engişte) — Zengin ve hizmetçileri çok ekinci.

انگُستی (engüştî) — Bazı esnafın iş işlerken baş parmaklarına geçirdikleri deri kılıf.

انگوله ، انگول ، انگله ، انگل ،

انگیله ، انگیل (engel, engele, engül, engüle, engil, engile) = ilik ve düğmeden her biri.

ای کریمی که کند چرخ زخورشید وهلال
جامهٔ چاه تراهر سرمه گوی انگل
کال

Ey Kerim! Felek senin resmi elbisen için her ay başı güneş ve hilâlden düğme ilik yapar.
(Kemâl)

من دریده جیب واو درگردن آن سیمین
دستها افکنده درهم همچو گوی وانگله

مسعود سعد

Benim yakam yırtılmış yâni ben ziyade iştiyakımdan yakamı yırtmışım; halbuki o (rakip) o gümüş tenlinin boynuna düğme ilik gibi sarılmış.

(Mes'ud Saîd)

خورشید چو بت انگله بر کلاه اوست
اشرف

Güneş nedir! Onun tacı üzerrinde bir düğme.

(Eşref)

هرآن انگيله زرين که چرخ از اختران سازد
لباس عراووا برگریبان زمان زبید
ایبرالدین

Onun ömrü elbisesi için feleğin yıldızlardan yaptığı her altın düğme zamanın yakasına yakışır.

(Esiraddin)

Ş Sohbeti sevimsiz. Ağır ruhlu insan. Türkçe mâni, makamında engel tâbiri bundan alınmıştır.

ای حجر گران انگله وقت سفر است
وی صبر هزیت شده وقت ظفر آمد
شری

Ey ağır ruhlu ayrılık! artık bırak git. Ey bozgunluğa uğramış olan sabır! zafer zamanı geldi.

(Şeref)

انگیلون (engelynn) = İncil.

اویان ی کرد بالایشان براز
مرانگیلون وز تار و نماز
مولانا

O, onlara gizlice incil, zün-nâr ve namazın sırrını izah ediyordu.

Mevlânâ

Ş Meşhur nakkaş (Mâni) nin nakış defteri ki Maniye inananlar bunu mucizesi sayarlar. Mâni (ba.).

ز نقشهای عجیب وز شکلهای غریب
محیطه های فلک شد چو صحن انگلیون
وطواط

Şasıllacak nakışlar ve garip şekillerden feleğin sahifeleri Mâninin nakış defterinin sahifelerine döndü.

(Vaṭvaṭ)

Ş Yedi renkli ipek kumaş.

خبر ومان که بدخ تو لکار سختم
رنگ ارنک شد و تار که انگلیون
سید ذوالفقار

Ey Husrev! seni methim sebebiyle benim sözümün nakış er-

tengi ve Engelyunun tezgâhını kışkandırdı.

(Seyyid Züljikâr)

انگوان (englivan) = Egüdan (ba.)

انگود (engür) = Üzüm.

شراب کهنه ماشیره گشت ازو زگون بخق
اگر زینسان بناده هفته انگودی کردد
طالب

Bizim ters taliimizden eski şarabımız şıraya döndü, eğer bir hafta böyle kalırsa üzüm olur.
(Tâlib)

İranda yetişen üzümlerin başlıca kısımları şunlardır: Askerî, Halilî, rîşî bâbâ, sahibî, yakûtî, lerküş, siyah, mişkalî. (Niżâm)

بگو اسحق وصف خوشه انگور مقالی
که بر نظم تو افشاند فلک عقد آریار
بسحاق

İshak! Mişkalî denilen üzümün salkımını öğ ki felek senin nazmına ülker dizisi saçsın.

(Büşhak)

انگوراز = Üzüm
انگورونک گبرد
üzüme bakarak kararır.

مکن باید آموز هرگز درانگ
که انگور گبردز انگور رنگ
نظامی

Fenalık öğretenle hiç bir vakit birlikte bulunma çünkü üzüm üzüme bakarak kararır.

(Niżâmî)

Ş Âlū çü beâlū nigered reng be-râred. (ba.)

انگورک (engüreğ) = Göz bebeği

انگورک چشم ماست خالت گوئی
مولانا

Senin benin sanki gözümüzün bebeğidir.

(Mevlânâ)

Ş Bir nevi örümcek.

انگوزه (engüje) = Engüje (ba.)

انگوله، انگول (engül, engüle) =
Engül, engüle (ba.)

انگیختن (engihten) = Birşeyi bir şeyden ayırmak ve gürültülü, yahut karışık bir hal vücude getirmek manalarına, koparmak. Karıştırmak, depretmek.

چو باغبان فلک دید قامت خوب
بدست رشک برانگیخت سروها ازباغ
ابوالمعالی

Felek bağçivanı senin güzel boyunu görünce kıskançlık eliyle servileri bağdan söktü, kopardı.
(Ebülmanî)

رضای دوست بدست آر و دیگران بگذار
دوار فتنه چه غم باشد از برانگیختن
سعدی

Dostun rızasını ele geçir de başkalarını bırak, bin fitne koparırlarsa ne beis var.
(Sa'dî)

Ş Üzaklaştırmak.

تولای مردان این پا بوم
برانگیختم خاطر از شام و روم
سعدی

Bu temiz memleketin insanlarına muhabbet şam ve rum diyarından fikir mi uzaklaştırdı.
(Sa'dî)

Ş Yukarı çekmek, yükseltmek.

زبس رایت انگیزی' سرخ وزرد
منقش شده گنبد لاجورد

شاعر

*Çekilen kırmızı ve sarı Bayrak-
ların çokluğundan lâcivert kub-
be nakışlanmış.*

(Şā'ir)

Ş Peyda etmek.

نیست امکان باغبان گلشن فردوسرا
ازقد نازنو نازکنر نهال انگیزخن
جای

*Cennet gülistanı bahçivanının
senin boyundan daha nazik bir
fidan yetiştirmesi mümkün de-
ğildir.*

(Cami)

ازبکه سرشک لاله گون ریخت
لاله زکنار گوروش انگیزخت
نظای

*O kadar lâle renkli göz yaşı
döktü ki kabrinin kenarından
lâle belirdi.*

(Nizâmî)

Ş Toplamak, hazırlamak. Leş-
ger engihten = Asker toplama-
mak, Hazırlamak. Ş İfşa etmek,
açıklamak manasına da görül-
müştür.

انگیر (engîr) = Üzüm = Engür.

انگیر (engîz) = Depretme, hare-
kete getirme. Engihtenden ismi
mastar, emir, (isfa. muh. vas.)
Engihten (ba.)

آنکه می کشت مرا نمزه خونریز توبود
گرچه او کشت ولیکن همه انگیز توبود
دقیق

Ferhengi Ziya

*Beni öldüren senin kan dökücü
gamzen ise de harekete getiren
hep sensin.*

Dakikî

انگیره (engîze) = Sebep.

انگیس (engîs) = Remlin şekil-
lerinden. şu ≡ şekil.

انوییدن (enūiden) = İnlemek, fer-
yat etmek.

چو بنید ازو این سخنها گریست
انویید و اشک ازدودیده بریخت
میرنظی

*Ondan bu sözleri işidince ağ-
ladı, feryat etti, iki gözünden
gözyaşı döktü.*

(Mirinazmî)

آنوپا (enūpa) = Öküz dili denilen
nebat. (ar.) Lisanüşşevr. Hin-
dibâya da denir.

انوشا (enūşâ) = Mecûsî mezhebi.
Ş Sevinç ve meserret. Ş Ada-
let. Ş Enuşe'den bozulmuş ol-
malı; çünkü Mecûsî mezhebine
islâmdan evvel (Hoş) derlerdi.
(Nizâm). Enuşe (ba.)

انوشه (enūşe) = Hoş, ne kadar
hoş, hali hoş, mesût, انوشه منش
enūşe meniş = hoş tabiatlı.

فروغست جسم و روانرا خرد
انوشه کسی کو خرد پرورد
فردوسی

*Akıl; cisim ve ruhu aydınlatır.
Mesuttur o kimse ki akıl sa-
hibidir.*

(Fırdevsî)

§ Şarap.

انوشه خور طرب کن شادمان زی
منوچهری

*Şarap iç, raks et, zevk ve safa
içinde yaşa.*

(Minūçihri)

§ Genç padişah. § Şâpûr şahın
halası.

انیر (enir) = Çirkin huy.

انیران (enîrân) = İzdivaca memur
sayılan melek § Her şemsî ayın
otuzuncu günü.

سال دوهفتصد وده ازگه هجرت این شعر
گفته شد روز انیران زمه فروردین
شرفالدین

*Hicrî tarihin yedi yüz onuncu
yılında ferverdinin otuzuncu gū-
nū bu şiir söylenildi. Ferverd'in
(ba.)*

(Şerefüddin)

انیره (enîje) = Viratika denilen
çiçek: Vîrane papatyası.

انیس (enis) = Bahçe «Şüürî, Nimet»

انیس اعضا (enisie'zâ) = (k.) Göz.
§ Sevgili (Bürhan).

انيسان (enîsan) = Yalan.

نه درجودش بود هرگز تدق
نه درقولش بود هرگز انيسان
فخری

*Cömertliğinde hiç arayıp tara-
ma olmadığı gibi sözünde ya-
lan yoktur.*

(Fahri)

§ Enîsun da bu manâyadır.

انین (enîn) = Yayık = Ânin (ba.)

او (û) = O: Müfret gaip zamiridir.

هرکراوی خوش و خوی نکوست
مهره وزند من عاشق اوست
ایرج میرزا

*Her kimin yüzü güzel, huyu iyi
ise benim ölüm ve dirim ona
âşıktır.*

(İrec Mirza) [*]

اوا (evā) = Ses.

ازشمس بشنو این اوا
مولانا

Bu sesi şemsî Tebrizîden dinle.

(Mevlânâ)

اوار (evâr) = Âvar, âvare (ba.)

اوارین (evârin) = Çirkin. Karşı-
lığı perarin = İyi, güzel.

[*] Bu İrec İranın asrımızda yetişen kud-
retli edip ve şairlerinden biri idi. H. 1344
de ölmüştür.

اوام (evâm) = Borç, ödünç = Vam.

تا دین شهر آدمم ازیس اوام
من دمی بفروختم کاشانه را
کال

*Ben köleniz bu şehre geldiğim-
denberi borcumun çokluğundan
kulübemi sattım.*

(Kemal)

§ Renk, levn = Fâm.

اوبار (evbâr) = Evbârîden = Yut-
maktan ismimastar, emir, (isfa,
muğ, vas.)

ی جهد هجو کبوتر دل شاهان جهان
که خدایک جگر اوبار تو چون شاهینست
امیرمزی

*Cihan padişahlarının kalbi gü-
vercin gibi çarpar; çünkü senin
ciğer yutan okun şahin gibidir.*
(Emir Mu'izzî)

بحرنهنگ اوبار بین آهنگ اعدا داشته
خاقانی

*Timsah yutan denize bak, düş-
manlara kastetmiş.*

(Hakânî)

اوبار (übâr) = İnilti ve ağlama.
Mastarı "übârîden,"

اوباریدن (evbârîden) = Yutmak.

یس یو بارید ایشترامه
نه شباراهشت زنده نهومه

رودی

*Sonra onların hepsini yuttu;
ne çobanı ne sürüyü diri bı-
raktı.*

(Rüdekî)

§ Evbarid yerinde evbürd de
denir.

برمن نهاد روی و بیورد شربس
نیرنگ و سحر خاطر و فکرم چو ازدها
مسعود سلمان

*Bana yüzünü döndü de hatır
ve fikrimin afsûnunu ve sihrini
ejder gibi baştan başa yuttu.*

(Mes'ut Selman)

رای هر یک عالم آراید همی چون آفتاب
تینگ هر یک دشمن اوبارد همی چون ازدها
امیرمزی

*Her birinin reyi, güneş gibi
âlemi süsler; her birinin kılıcı
düşmanı ejderha gibi yutar.*

(Emîr Mu'izzî)

اوباشتن (evbâšten) = Bırakmak.
§ Doldurmak § Yutmak.

هست اوباشتن چه افکندن
معنی دیگرش چه انگندن
فرهنگ منظومه

*Evbâšten nedir? Bırakmak; baş-
ka mânası nedir? Doldurmak.*
(Ferhengi menzûme)

اوج (evc) = Gezgin yıldızların
döngelerinin merkezden en uzak
noktaları mânasına evgin muar-
rebidir. Arapça karşılığı "حضيض"
dır.

راید هر زمان از جای موجم
بردگه بر حضيض وگه بر اوجم
جای

*Dalga her zaman beni yerimden
kapar; kâh alçağa, kâh yük-
seğe götürür.*

Câmî

Ş Mûsikîde bir nağme.

اُوجِزِی (ŭcizi) = Birşeyin mahi-
yeti ve hakikatı.

اُودَر (evder) = Amca.

اُودَسْت، اُودَسْت (evdes, evdest)
= Karış: Başparmak ile küçük
parmak arasındaki aralık =
Bidist.

اُور (ūr) = Yumruk, hususiyle ağıza
vurulan yumruk Ş İçerisi bozul-
muş badem, ceviz gibi şeyler.
Soğana da denir. (Reşîdî)

اُورَا (evrâ) = Hisar.

زو عدو گر خود بود در حصن هفت اورای چرخ
آن کشد کز دست حیدر مالک خیر کشید
ابن عین

*Eğer düşman onun korkusun-
dan feleğin yedi hisarında sak-
lansa hayber sahibinin, cenabı
haydarın elinden çektiğini çe-
ker.* (İbni Yemin)

اُورَا (ūra) = Onu, ona.

اُورَا رَسَد (ūrared) = Ona ya-
kışır, ona lâyıktır.

مر اورا رسد کبریا و منی
که ملکش قدیمست و ذاتش غنی
معدی

*Büyüklik ve benlik ona yakı-
ştır; çünkü mülkünün evveli*

yoktur ve başkasına muhtaç
değildir.

(Sa'dî)

اُورَا ز (evrâz) = Efracz (ba.)

اُورَا سْتَن (evrasten) = Yükselt-
mek = Efrâsten (ba.).

اُورَا مَه، اُورَا مَن (ūrâmen, ūrame)
= Farslılara mahsus bir nağme.

ستان تهمن در چشمان مژگان تهمنه
غریو اهرمن در گوشان آهنگ اورامن
فتحعلی خان

*Rüstemin mızrağı onların gö-
zünde Rüstemin refikasının kir-
piği, şeytanın şamatası onların
kulağında ūrâmen nağmesi gi-
bidir.*

(Fethali Han)

Ş Keşana bağlı bir köydür ki
bu nağmeyi yayan oralıdır.

اُوزْدِیْدَن (everdiden) = Savaş-
mak, döğüşmek = Âverdiden.

اُوزَس (evirs) = Dağ selvisi (ar.) عزم

اُوزَلْک (evrek) = Çocukların ağaca
ip takarak yaptıkları salıncak.

هر که را عقل باشد و فرهنگ
نزد او اورکست به زاورنگ
شمالی

*Her kimin akıl ve idraki varsa
onun yanında çocuk salıncağı
padişah tahtından hayırlıdır.*
(Şimâlî)

Ş Bu nevi salıncağın şimdi adı
(Tab) dır. (Nizâm)

اوزمرد، اوزمرد (ürmüz, ürmüzd)

= Cenabı hakkın farsça isim-
lerindendir (Nâsırî). Ş Müşteri
yıldızı = Bercîs Ş Her şemsi
ayın birinci günü ve o günü
idareye memur sayılan melek.
Ş Birkaç padişahın ismi, İsfen-
diyarın torunu. Muhaffefi ür-
müz, ürmüzdür.

شب اوزمرد آمد و ماه دی
زگفتن بر آسای و برداری
فردوسی

Ürmüzd gecesi ve kışın ilk ayı
geldi; sözü kes de şarap içmeğe
bak.

(Fırdevsî)

کین بنده تو بود اوزمرد
که تو چون شبانی و مردم چو بر
فردوسی

Ürmüz senin eksikli bir kulun-
dur; çünkü sen çoban gibisin;
halk da keçi gibidir.

(Fırdevsî)

هر آنکه زاد دزدی، دزد باشد
اگرچه دایه اش اوزمرد باشد
لطیفی

Doğuştâ hırsız olan hırsız olur,
isterse mürebbisi müşteri yıldızı
olsun.

(Lâtîfî)

امروز روز زمست ایا یارغنگسار
برخیز و نازکم کن و آن جام می بیار
مسعود سعد

Gamı dağıtan sevgili! Bugün
ürmüz günüdür. Kalk, naz etme,
o şarap kadehini getir.

(Mes'ut Sai'd)

اوزنج (evrenc) = İt üzümü deni-
len nebattır ki ilâç olarak kul-
lanılır (ar.) عنب الثعلب 'inebüsse'leb.
Ş Ağaç kurdu (ar.) اوسه Birinci
harfin ötresiyle, daneleri top-
lanmış üzüm salkımı.

اوزنجين، اوزنجين (evrencen, ev-
rencin) = Bilezik = Ebrencen,
ebrencin.

اوزند (evrend) = Şan ve şevket
Ş Taht Ş Keyânilerden keype-
şinin oğlu ve Lührasbın babası.

سیاوش مرا همچو فرزند بود
که بافر و بارز و اوزند بود
فردوسی

Siyâvûş benim oğlum gibi idi;
çünkü şanlı, şerefli ve şevket-
liydi.

(Fırdevsî)

خسرو بعر و بر ابو اسحق
زیب شاهی وزینت اوزند
فخری

Deniz ve karanın padişahı şeyh
Ebu İshak; padişahlığın bezeği,
tahtın süsü.

(Fahri)

که لهراسب بد پور اوزند شاه
که اورایدی آن زمان تاج و کلاه
فردوسی

*Lührasb Evrend şahın oğlu idi,
ki onun o zaman taç ve tahtı
vardı.*

(Fırdevsî)

§ Hile.

اورندیدن (evrendiden) = Aldatmak, hile etmek.

زروز واپسین آن کش خبر نیست
جز اورندیدنش کار دگر نیست
ابوشکور

Kıyamet gününden haberi olmayan kimsenin aldatmaktan başka işi yoktur.

(Ebuşekûr)

اورنگ (evreng) = Taht.

زهی بھر نوسرگشته دوجہان افسر
خمی زہرتو بایستہ بر زمین اورنگ
نجیب الدین

Aferin! taca senin başına konmak sevdasıyle dünyada dönüp dolaşmıştır. Kutlu olsun! taht yer yüzüne senin için kurulmuştur.

(Necîbüddin)

§ Şeref ve süs.

زهی زفر تو سرسبز چرخ مینارنگ
زہمقدم تو سپاہان گرفته صد اورنگ
کمال اسماعیل

Mine renkli feleğe alkış! senin şan ve şevketinle devlete kavuşmuş, İsfahan senin ayak basmanla çok şeref kazanmıştır.

(Kemal İsmail)

§ Akıl ve irfan.

ای گرفته دو عالم اندر عدل
بکمال صیانت اورنگ
سنائی

Ey akıl ve irfanın son derece korumasıyla adaleti sayesinde iki âlemi zapteden zat!

§ Gülçihre adlı güzelin aşığı.
Gülçihre (ba.) § Halin hoşluğu.
§ Yakışıklılık. § Hile.

اورنگ کو گلچہر کو نقش وفا دہر کو
حالی من اندر عاشق داوتما می زہم
حافظ

Hani evreng, hani gülçihre? Vefa ve mihrin eseri nerede? Şimdiki halde tamamıyla âşıklık davasında bulunan benim.

(Hafız)

Yahut âşıklık nevbeti bendedir.

جہان آباد گشت و شاد اورنگ
ہرام

Dünya şenlendi, sevindi ve yakışıklı oldu.

(Behram)

§ Ağaç kurdu.

اورنگ آباد (evreng âbâd) = Hindistanda Dehli hükümdarlarından Evreng Ziybin kurduğu şehir.

اورنگی (evrengî) = Bârbedin icadettiği musiki perdelerinden biri.

اوروختن (evrûhten) = Yakmak, yanmak = Efrûhten.

اورہ (evre) = Elbisenin yüz tarafı. = Ebre.

حال مقلوب شد کہ برتن دہر
اورہ کرباس و دیہ آسترت

خاقانی

Hal değişti; çünkü zamanın vücudu üzerindeki elbisenin yüzü bezden, astarı ipek kumaşandır.
(*Hâkânî*)

Türkçe paçavra dediğimiz kelime (Parçei evre) = Elbise parçasından alınmıştır.

أوريب، أوريو (urib, uriv) = Çarpık, verev.

اوزار (evzâr) = Alet = Efzar (ba.)

اوزایش (evzayış) = Artış = Efzayış (ba.)

اوزون (evzûn) = Artık = Efzun (ba.)

اوزن (evjen) = Atmak, yıkmak. Ş Öldürmek manasına olan (Evjenden) mastarından emir, (isfa. muh. vas).

سوار نیزه باز و خنجر اوزن

منوچهری

Mızrak oynayıcı, hançer atıcı suvari.

(*Minûcihrî*)

یکی آتش در افتاد است مارا
جگر - وز - دل او را و تین اوزن

عطا

(الذیب السطنه)

Bize ciğer yakıcı, yürek yutucu, vücudu mahvedici bir ateş düşmüştür.

(*Aṭa*)

Pertab (ba.)

اوزولیدن، اوزول (evjül, evjülden) = Kışkırtmak = efjül, efjüliden (ba.)

اوس (evs) = Ümit. (Bürhan)

اوسان (evsân) = Bileği taşı = Efsan (ba.)

اوسنا (evista) = Ebista (ba.)

اوستا (ūsta) = Üstad. (ba.)

هر که گیرد پدش بی اوستا
ریشخندی شد بشهر و روستا
مولانا

Her kim ustasız bir iş tutarsa şehir ve köyde maskara olur.
(*Mevlânâ*)

“Evista,, dan değişik de olur. (Niẓām)

علم معنی از کتاب اوستا
حاصلت نماید مکش چندین عتا
اسیری لاهیجی

Sana ūsta kitabından mânevi bilgi hasıl olmaz, bu kadar meşakkat çekme.

(*Esiri Lâhicî*)

اوستاخ (ūstah) = Edepsiz = ūstah (ba.)

اوستاد (ūstâd) = Üstad. (ba.)

چون درین ره اختیار خود بدو بگذاشتم
هر چه جسم یاقم زارشاد پیر اوستاد
اسیری لاهیجی

Bu yolda kendi ihtiyarımı ona bırakınca, üstat olan pîrin ir-sadiyle her ne aradımsa buldum.

(Esiri Lâhîci)

اوستام (üstâm) = Eğer takımı.

چون بر آهختی زتن شرم ای پسر
یافتی دینار واسب و اوستام
ناصر

Oğul; vücudundan utanmayı çıkarınca; altın, at, eğer takımı bulursun.

(Nâsır)

§ Kendisine itimat olunan kimse.

هر کجا بود دزد و راهزی
از نهیب وی اوستام شده
فخری

Her nerede bir hırsız ve yol ke-sici varsa onun korkusundan itimada lâyük olmuştur.

(Fâhri)

§ Kapı eşiği.

اندر جهان تمی ترازان نیست خانه
کز وام کرد مرد و را فرش و اوستام
ناصر

Dünyada ondan daha boş bir ev yoktur ki, insan onun döşeme-sini ve eşiğini borç olarak te-darik ede.

(Nâsır)

اوستیم (üstim) = Elbisenin yeni.
§ Cerahat.

اوسه، اوسو (evsü, evse) = Kap-mak. § Matem.

دل نمی داند چه گونه چاره حالش کند
درفراق آن پری شام و سحر اوسو کند
ابوالمعالی

Gönül, haline nasıl çare bula-cağını bilmiyor; o güzelin fi-rakiyle gece gündüz matem et-mektedir.

(Ebülmaâni)

اوسون (evsün) = Afsun. Efsun (ba.)

اوش (ūs) = Ferganede etrafı sür ile çevrili bir kasaba.

معلوم من نشدکه کجارت پیر اوش
با اوچه کرد گردش ایام دی ودوش
حمید بلخی

(Ūş) un pîri nereye gitti, geçen gün ve gecelerin dönmesi onda ne tesir gösterdi bilmiyorum.

(Hamidi Belhî)

اوشال (evşâl) = Göl, havuz, su mahzeni.

اوشان (üşân) = Onlar: Gaip za-miri olan (o) nun cemi = İşan. Bugün kullanılmıyor. [*]

اوشاندن (evşanden) = Saçmak = Efşanden (ba.).

اوش بوش (evş bevş) — Salını bulanı yürüyerek boyunu bo-sunu göstermek: Bevş, evşin mühmelidir.

[*] Pehlevide (o) yerine (eveş) kulla-nıldığından (İşan), (eveş) in cemi olan (eveşan) dan çevrilmiştir. (Nizâm)

اوشك (evşeng) = Heveng. Aveng (ba.).

اوشه (ūşe) — Kekik otu. Hemzenin üstünü vavın sükûniyle, çiğ = Şebnem.

اوشهنگ (oşheng) = Pişdadîlerden bir padişah = Hoşeng.

اوغا (evga) — Hava, rüzgâr.

اوغر (evger) — Büyükler meclisi. § Havadar yer.

اوفادن (ūftaden) = Düşmek = Üftaden.

چون صاعقه خورده بر افروخت
زان برق هم اوفتاد وهم سوخت
نظای

“Bu haberin tesirile,” yıldırım
yemiş gibi alevlendi. O alevden
düştü ve yandı.

(Nizâmî)

اوفسانه (ūfsane) = Masal = Ef-sane.

حیدرش گفت من ندارم زر
اوفسانه بخوان ورنج مبر
پوربها

Haydar, ona benim param yok;
masal söyleme, zahmet çekme
dedi.

(Pürbaha)

اوگ (evg) = Evc (ba.)

اوگار (evğâr) = Yara. Efgâr (ba.)

اوکنج (evkenc) = Pişmanlık.

اوکنیدن، اوکندن (evkenden, ev-keniden) = Atmak. Efken-den (ba.)

حاجب آوردش بفلت سوی من
اوکنیدش موکشان درکوی من
مولانا

Odacı dalgınlıkla onu benim
yanıma getirdi, saçını çekerek
benim mahalleme attı.

Mevlânâ

اوکو (ūkū) = Baykuş.

اولاد (ulâd) = Şehname'de ismi
geçen devlerden biri.

اولِ فَرَوَزِدِگَان (evveli ferverdi-gân) = Şemsi aylardan baharın
ilk ayının birinci gününden ev-
velki beş yahut on gün. Fer-
verdigan (ba.)

اولنج (evlenc) = İt üzümü. Ev-
renç. (ba) Evreng manasına da
gelir.

§ Elifin ötresiyle Taneleri top-
lanmış üzüm salkımı. (ar.) عشوش
umşuş.

اوماج (ūmac) = Tarhana = اماج
Ümaç. Bu mânaya Türkçedir, öğ-
maktan alınmıştır.

اوبنج (üvenc) = Alışıp görüşme.

اوند (evend) = Kapacak. Vav-
in esresiyle oyun, aldatma.

اونیورسته (üniversite) = Nizam
bu kelimeyi "camiai ilmiye," ile
tercüme ettikten sonra dilimiz-
de misafir olan kelimelerden-
dir ki çok geçmeden kaybolac-
aktır, nitekim Fransız lisanın-
dan alman birçok lûgatlerden
vazgeçilmiştir, diyor. Acaba
bizde "Büyük bilgiler okulu,"
diyemermiyiz.

اوها (evha) = Alışıklık, müma-
rese.

مده اوهای غوطه خوردن از دست
که هر که آسودگی خو کرد شد بخت
تزاری

*Dalga yemek yâni meşakkate
göğüs germek idmanını elden
bırakma; çünkü rahata alışan
kimse kıymetini kaybeder.*

(Nizârî)

اوی (ūy) = O.

گفت درخانه اویم همه عمر
جای

*Yaşadığım müddetçe onun evin-
deyim dedi.*

(Câmî)

اوینس (üveys) = Kurt. Arapçadır.

اویش (üvîş) = Hüviyet. دساتیر den
nakil suretile. ناصری

اه (eh) = Ah.

گر ترا تیغ تن زند امکن
ورترا زخم حق رسد خه کن
سنائی

*Eğer senin vücuduna kılıç isa-
bet ederse âh et. Eğer sana
hakkın darbesi erişirse hoş gör.*
(Senâi)

Ş Hemzenin esresiyle teessüf ye-
rinde söylenir. (Nizâm).

اهار (ehâr) = Kahvaltı dediğimiz
şey. Ş Cilâ. Âhar (ba.)

اهر (ehr) = Tebriz ile Erdebil ara-
sında bir kasaba. Ş Diş budak
ağacı ki serçe diline benzeyen
meyvesine زبان کنجشک zebani kün-
cişk = Kuş dili derler. (ar.)
لسان الصافیر lisanül'asâfîr.

اهرآمن (ehrâmen) = Şeytan,
dev.

دلی که مهرو هوای تو اندران دل نیست
درو چه دین خدا وچه کیش اهرامن
اد

*Sana muhabbet ve iştihak ol-
mıyan bir gönülde Allahın di-
ni ile şeytanın mezhebi birdir.*
(İmad)

اَهْرَمَ (ehrem) = Keşkek tokmağı.

اَهْرَان (ehran) = Dülger keseri.

اَهْرَمَ ، اَهْرَمَ ، اَهْرَمَ ، اَهْرَمَ
(ehremen, ehren, ehri-
men, ehrlime) = Şeytan, dev.

اَهْرَمَن خُونم بریزد سوی آن پویم شکفت
غافل از برش میعاد و از روز حساب
قَاتی

*Şeytan kanımı döktüğü halde
kıyametin sorusundan ve hesap
gününden gafletle onun tarafına
koşmaklığıma şaşılır.*

(Kaâni)

زبانت از بریست ییزم اندرون ولیک
در روزگاه باز ندانی زاهرش
سوزی

*Mecliste periden daha güzeldir;
fakat savaş meydanında onu
devden ayırt etmezsin.*

(Süzeni)

سربا هن برید زاهرین
کشته و سر بریده به دشمن
نظامی

*Devin başını kılıçla kesti. Düş-
manın ölmesi ve başı kesilmesi
iyidir.*

(Nizamî)

اَهْرَمَنِ رُویْنَه تَن (ehrlmeni rūyi-
neten) = Top. ناصری Nasirî.

اَهْرُون (ehrūn) = Çok bilgi sa-
hibi, hususiyle çok usta Yahudi
bir hekim.

اَهْرُون با علم سرشد بجهاندر
گر تو بیاموزی ای پسر توفی اَهْرُون
ناصر

*Ehrun dünyada ilimle şöhet
buldu, ey çocuk! Öğnirsen
Ehrun sensin.*

(Nâsir)

Ş Hemzenin ötresiyle doğurma-
yan dişi, kısır = استرون (ar.) عقیم
akīm.

اَهْرُون (ehzūn) = Şimdi = Eknun.

اَهَك (ehek) = Alçı, kireç.

کس چو زدنیا نبردسیم وزر
بس چه زروسیم چه سنک واهک
سوزی

*Mademki kimse dünyadan gü-
müş ve altın götürmez; öyle
ise altın ile gümüşün taş ve
kireçten ne farkı vardır.*

(Süzeni)

اَهْلُوب (ehlebūb) = Zendupazent
lûgatında cennetlik mânâsınadır.

اَهْلُ بَحْیَه (ehlibahye) = (k.) Ha-
râbâtî.

اَهْلِ نَشْت (ehlinişest) = (k.) Uz-
let eden, bir köşeye çekilen.

در آنش محبت شمعى انشته ام
کز دوی گرم فتنه اهل نشست شد
لسانی

*Bir şem'in muhabbeti ateşile
yanıyorum ki sıcak yüzü köşe
ve bucakta oturanları harekete
getirdi.*

(Lisânî)

أَهْمَر (ehmer) = Çakal.

أَهْمَه (ehme) = Noksan, eksik.

أَهْنَامَه (ehnâme) = Aşk ve sevdâ.
§ Kendine çeki düzen verme.

أَهْنُوْحُوْشِي (ehnūhoşî) = Sanat sahipleri. Kâtûzi (ba.)

أَهْنَوْد (ehneved) = Pençei düz-
didenin birinci günü, pençei
düzdide (ba.)

أَهْوَار (ehvâr) = Hayran.

أُهْو (uhu) = Konuşma dilinde ta-
accüp ifade eden bir kelimedir.
(Nizam)

أَهْوَاْز (ehvâz) = İranın cenubu
garbisinde akrebi çok, havası
fena harap bir memleket.

زهر کیفیت حیات دهد
درس‌ریش کزدم اهواز

سیف اسفرنگی

*Zehir, ehvaz akrebinin iğnesinin
ucunda dirilik halini verir.*

Seyfiisferengi

أَهْوَز (ehver) = Sevgili.

دوگوش همیشه سوی گنج گاو
دوچشم همیشه سوی اهوران
منو چهری

*İki kulağın gencgâv nağmesini
dinlesin; iki gözün daima sev-
gililere baksın.*

(Minūçihri)

أَهْوَن (ehun) = Delik = Ahun (ba.)

أَهْيَانَه (ehyane) = Beyin kemiği =
Âhyâne (ba.).

أَي (ey) = Tıpkı dilimizde olduğu
gibi seslenme ve çağırma eda-
tıdır.

ترا که گفت که برقع برفکن ای فتان
که ماه روی تومارابسوخت چون سکن
سعدی

*Ey herkesi kendine meftun eden
güzel! Sana yüzünün örtüsünü
aç diye kim söyledi? Çünkü
aya benziyen yüzün bizi keten
gibi yaktı. Sūht (ba.)*

(Sa'di)

Hemzenin esresiyle haykırmaya
delâlet eden bir harftir ki, bir
şey elden kaçırıldığı zaman
eseflenme yerinde kullanılır:

«نثر» ای دیدی نماز نخواندم و وقت گذشت

*Bak gördünmü namaz kılmadım,
vakit de geçti.*

§ Şaşma da ifade eder. (Niẓām)

أَيَا (eyâ) = Bu da (ey) gibi seslen-
me ve çağırma edatıdır.

ایا برلعل کرده جام زرین
بخشا بر کسی کش زرباشد
حافظ

*Ey altın kadehi lâ'l ile doldu-
ran! Yâni îş ve işretle uğraşan
zengin! Parası olmayana ba-
ğışla.*

(Hafız)

§ Şaşma da ifade eder.

اگر خبر نرود سوی او، بآه درون
ایا چگونہ شود حال عاشق مغبون
عنصری

*Eğer içten gelen âh ile onun ta-
rafına haber gitmezse aldanan
âşığın hali acaba nasıl olur.*

(Ansiri)

ایار (eyar) = Mayıs ayı. § Hesap.

این هنوز اول آثار جهان افروزست
باش تاخیمه زند دولت نیسان و ایار
سعدی

*Bu, cihani nurlandıran eserle-
rin henüz başlangıcıdır. Nisan
ve mayısın devlet ve şerefi ça-
dır kuruncaya yâni gelinceye
kadar sabret.*

(Sa'dî)

ایارده (eyârde) = Zend isminde-
ki kitabın şerh ve tefsiri. Zend
(ba.).

ایاره (eyâre) = Bilezik. § Bugün
İranın konuşma dilinde elengü.
§ Bir nevi müşhil. Muarrebi eya-
reçtir. § Hesap. Eyaregir =
Muhasebeci.

ایاز (eyâz, eyâs) = Mah-
mudu Gaznevinin bendesi ve
müşaviri = Âyaz (ba.).

گر تو مرد طالبي وحق شناس
بندگی کردن پیاموز از ایاس

عطار

*Eğer sen istekli ve hakkı göze-
tici adamsan kulluk etmeyi
eyâstan öğren.*

(Aâtâr)

ایاسی، ایازی (eyazî, eyasî) =
Kadınların yüz örtüsü, peçe.

لبت عاشق نوازی از که آموخت
دل من عشقبازی از که آموخت
ندیدم آن که برقع داشت خورشید
رخت رسم ایازی از که آموخت
شرف

*Senin dudağın âşık taltif etme-
yi kimden öğrendi? Benim gön-
lüm ışıkbazlığı kimden öğrendi?
Güneşin yüzü örtülü olduğunu
görmedim; senin yüzün örtü
âdetini kimden öğrendi?*

(Şeref)

Peçe, güzelin zülfünden kinaye-
dir. Vaktiyle hanımlar yarım ay
şeklindeki kıl peçe ile yüzlerini
örtterlerdi.

ایاغ (eyâg) = Ayaklı kadeh. Türk-
çeden alınmıştır.

نگری برده روی گل، برافکن برقع ساق
ایاغ لاله بین برکف، صلازن باده خواوانرا
یغما

*Sâkinin yüz örtüsünü kaldır da
gül yüzünü açıkça seyret; elin-
deki lâle renkli kadehe bak; şa-
rap içenleri çağır.* (Yağma)

ایسد (eybed) = Kivılcım. Yaş odun
yanarken çıkan yaşlk.

اِبَك (ībek) = Put, [*] (k.) güzel, mâşuk.

در گوشه نگردون تودوش افق بودی
مه طوفی همی کردت، ای ایبک خرگاهای
مولانا

*Ey çadırda oturan güzel! Sen
dün gece dokuz feleğin köşe-
sinde ufuk idin, ay senin etra-
fında dolanıyordu.*

Meolânâ

§ Hizmetkâr, köle.

اَيْتُوكْ (eytūk) = Müjde, hoş haber.

اَيْتُكِين (itkin) = Ev sahibi, evin
efendisi. Türkçe olmalı. (Reşîdî)

از کلاک تست نصرت دین محمدی
ایتولده بشاه که کلکم حسام تست
سوزنی

*Dini Muhammedinin muzaffer
olması senin kalemindendir, be-
nim kalemim senin kılıcındır,
diye şaha müjdele.*

(Suzeni)

اَيْچ (iç) = Hiç.

نېست اېچدر ايزدی نياز
کوان به دری پيش نگشوده باز
اسدی

*İhtiyaçtan münezzeh olan cenan-
bı hak, bir kapıyı kapamadı ki
yine ondan daha iyi bir kapı
açmasın.*

(Esedî)

[*] Türkçedir (Reşîdî).

اَيْحُشْت (eyühşüt) = Altın, gümüş
vesair madenler.

اَيْدِر (īder) = Şimdi, hâlâ.

کررگ ایرانیت یقن بود ایدر
جیحون سازی زدیله قل ودمن را
مرد وطن را چنان عزیز شهاد
بادل و باجان که شیر خواره لبترا
امیری

Edibülmemalik [*]

*Eğer teninde iranlılık damarı
hâlâ varsa, göz yaşından tepe-
leri, yerleri Ceyhuna çevirirsin.
Süt emen çocuk, sütü nasıl can
ve gönülden severse insan va-
tanını öyle sever.*

(Emiri)

ناورده دگر چومی دوهزارسال
ایشک تو ایدری فلکا ومن ایدرم
حسن غزنوی

Başka bir nüshada.

ناورده دگر چومی yerine ناورده برون فلکا دیر

*Ey felek! Dengimi bin yılda
meydana getirmemişsin, işte sen
buradasın, ben buradayım.*

(Haseni Gaznevi)

§ Sonundaki «ya» nisbet için
olursa buralı demek olur.

اَيْدَنْد (īdend) = Üçten dokuza ka-
dar miktarı belli olmıyan sayı.

هرکجا مردم رسید وهرکجا مردم رسد
نورسید سخی و لشکر برده ایدندبار
فرخی

[*] Asrımızda İranın en yüksek şair
ve ediplerindendi. H. 1336 da ölmüştür.

İnsan her nereye erişti ve erişirse sen eriştin ve kaç kere asker sevkettin.

(Ferrûhi)

ایڈون (eydun) = Şimdi.

ورایدون که دشوارت آید سخن
دگر آنچه دشوارت آید ممکن
سعدی

Eğer şimdi sana söz güç geliyorsa bir daha güçce gelecek harakette bulunma.

(Sa'dî)

§ Hemzenin esresiyle bura, böyle manalarınadır.

همیشه در حق اهل هنر نکوئی کن
که جذوباب تو پیوسته کرده اند ایڈون
فخری

Hüner sahibine karşı daima iyilikte bulun, çünkü deden ve baban daima böyle yapmışlar.

(Fahri)

اِپَر (îr) = Kurteşeni denilen hastalık (ar.) دمل § Çıban (ar.) شری Nasiri, erkek âleti mânasına da almışsa da o mânaya hemzenin üstünüyle Seyr vezninde arapçadır.

اِپَر (îra) = Zira manasına talil edatıdır.

عقلار اینده شهوت ممکن ابراهه سزاست
که ملک هیسه کش مطبخ شیطان گردد
کمال اسماعیل

Aklı şehvete mahkûm etme; çünkü meleğin şeytan matba-

hına odun çekmesi lâıyk değildir.

(Kemal İsmail)

دای زچه سرخ رویم ایرا
بسیار دمدیم آتش غم
خاقانی

Bilir misin neden kırmızı yüz-lüyüm ? Gam ateşini çok üfle-diğim için.

(Hâkânî)

اِپَران (îrân) = İran memleketi. İran şahlarından Hoşengin ismi olup idaresi altında bulunan memleketlere İran denilmiştir.

اِپَران شهر (iran şehr) = İran memleketi § Nişabur şehrinin eski adı.

ایرانی چه گونه شاد خواهد بود تورانی
پس از چندین بلا کآمد ز ایران شهر بر توران
فرخی

İrandan Turana bu kadar belâ geldikten sonra Turanlı, İrandan nasıl hoşlanır.

(Ferrûhi)

اِپَرَج (îrec) = Feridunşahın oğlu olup biraderleri سلم silm ve تور tür tarafından öldürülmüştür.

اینکه خفته ست درین خاک منم
ایرجم ایرج شیرین سختم
ایرج

Bu toprakta yatan benim. İrecim, sözü tatlı İrecim. O (ba.) (İrec)

اِرسا (*īrsa*) = Beyazlı, sarılı gök renkli susam çiçeğinin kökü. Kokusu menekşe kokusuna benzediğinden menekşe kökü derler. Bu kelime Yunanlıların dilinde eleğim sağma mânasındır.

اِرمان (*irman*) = Çağrılmıyan, Konuk, dalkavuk, zorbalıkla bir kimsenin yerine giren § Eğreti. İrmanseray = Eğreti ev (k.) Dünya § Yazık, teessüf § İstek, temenni etmek.

بد خواه توی خانه هستی چو وقت گفت
جاوید زی توخانه خدا ایرمان بر رفت
رفیع الدین

Senin fenalığını isteyen varlık evinden giderken, sen ev sahibi sonsuz yaşa ; konuk, yahut eğreti oturan gitti, dedi.

(Refi'uddin)

همی بایدت رفتن آخر گرفتم
که بس دیرمانی دیرین ایرمان
سلمان

Farz edeyim ki bu dünyada çok kalasın ; akıbet gitmek gerektir.

(Selmân)

بنگرچه ناخلف پسری کن وجود تو
دارالخلافه بدوت ایرمانسرای

خاقانی

Bak ne hayırsız evlâtsın ki senin varlığından babanın saltanat evi kervan konağı oldu.

(Hākāni)

اِزِد (*izid*) = Cenabı hakkın isimlerindendir.

سیاس خداکن که بر تاسپاس
نگوید منا مرد ایزد شناس
نظای

Allaha şükret, zira Allahı tanıyan, şükretmiyeni öğrenmez.
(Nizâmî)

اِزِد گُشَسَب (*izid güşesb*) = Hakka tapan ve onu birleyen İman sahibi § Behramı çübinin komutanlarından biri.

بیکدست بر بود ایزد گشسب
که بگذشتی از آب دریا باسب
فردوسی

Denizi at ile geçen izid güşesb bir el ile kaptı.
(Firdevsî)

Güşesb = Tapıcı.

اِزِدِی (*izidî*) = Allah için yapılan iş, hak yoluna verilen sadaka.

اِزِغُنْج (*izgunç*) = Çuval.

اِزْج (*ijek*) = Kıvılcım.

اِيسَا (*isâ*) = Şimdi: İn saat = Bu saatten kısaltmadır. § Beni israil peygamberlerinden bir zat. § Hazreti İbrahime nazil olan sahifeler. (Bürhan)

اِستادن (*istâden*) = Ayak üzeri olmak, kıvıldamamak, giderken durmak, bir yerde eğlenmek.

چاکران ایستاده صف درصف
باده خواران نشسته دوش بدوش
هاتف

*Kullar saf saf ayakta durmuş-
lar, şarap içenler omuz omuza
oturmuşlar.*

(Hatif)

ایشان (īṣan) = Onlar: Cemi gâip
zamîridir.

غریبانرا غریبان یاد داؤد
که ایشان یکدگررا یاد مکارند
حافظ

*Garipleri garipler hatırlarlar;
zira onlar biribirinin yadigârla-
rıdır.*

(Hafız)

ایشه (īṣe) = Casus.

دزکوی تو چو ایشه همی کردی نگاه
دزدیده تا مگرت ببینم بیام و در
شهیدی

*Senin mahallende seni damda
ve kapıda görebilir miyim diye
casus gibi gizlice daima gözet-
liyorum.*

(Şehidi)

Ş Orman.

ایشی (īṣî) = Hanım, kadın = Bîbî.

ایفده، ایفده (igüde, ifüde) = Boş-
boğaz.

تا باشد ایفده مانند خاموش و صبور
تا دهه نبود بنزد هیچکس چون بیفده
فخری

Ferhengi Ziya

*Hiç bir kimsenin yanında boş-
boğaz, susan ve sabır edenle
bir; doğru, doğru olmayanla
denk olmadıkça.*

(Fehri)

ایگز (eyger) = Dilimizde enir
denilen bir cins yaban mersini.
(ar.) دج

ایلك (eylek) = Türkistanda güzel-
lerle meşhur bir şehir ve o şeh-
rin başkamdır ki derecesi Tū-
ran hanlarından aşağıdır.

بیا ای خسرو خوبان ایلك
هندوشاه

*Ey eylek güzellerinin padişahı !
Gel.*

(Hindūshah)

برزمگاه توشاهان و خسروان خدام
بیز مگاه تو خاقان و ایلكان حجاب
مسمود

*Senin harp meydanında şahlar,
padişahlar hademedirler; senin
meclisinde hakan ve reisler ka-
pıcıdırlar.*

(Mesud)

کدام خان که نبودست پیش تو ایلك
کدام میر که او نیست نزد توست
مسمود

*Hangi han vardır ki senin ya-
nında başkan değildir. Hangi
bey vardır ki senin yanında
çavuş değildir.*

(Mesud)

ایم (im) = Karısı ölmüş erkek.

اَیْمَد، اَیْمَر (eymed, eymer) = Boryunduruk § Saban demiri. Saban oku diyenler de vardır. = خیش (ba.).

اَیْمَن، اَیْمِن (īymen, īymīn) = Korkusuz, emin mânasına arapça (âmin) kelimesinden elifin yaya imalesiyle farsçalaştırılmış bir kelimedir. Konuşmada birinci şekli daha ziyade kullanılır.

اَیْمَه (eyme) = Şimdi, bu zaman. § Boş lâf.

ایمه مگو که آسمان اهل برون نمی دهد
اهل که ناید از عدم چیست خطای آسمان
خاقانی

Felek, ehliyet sahibi yetiştirmiyor, diye saçmalama. Yahut, felek şimdi ehliyet sahibi yetiştirmiyor, deme. Yokluktan ehliyet sahibi çıkmazsa feleğin suçu ne.

(Hâkânî)

§ Nâsirî ve Cihangirî hemzenin esresiyle (= Böyle) mânasına deyip Hâkânî'nin geçen siiriyle istidlâl etmişlerdir.

اَیْن (in) = Bu: yakındaki şeyi göstermiye mahsus işaret ismi.

اگر کسی ز برای مجوس کتابی
وگر کسی ز برای جهود گلکاری
درین دوکار کریه این قدر کراحت نیست
درین دوشغل خسیس این مثابه دشواری
که دوسلام فروما یگان صدروشنین
بروی سینه نبی دست سرفرو آری
امیدی

Eğer bir mecûsinin çöpçülüğünü yapsan, eğer bir yahudinin sıva çamurunu karsan, bu iki çirkin hizmette ve bu iki alçak işte yüksek mevkilere çıkan alçaklara selâm vermek için el pençe divân durup boyun kesmek kadar çirkinlik ve güçlük yoktur.

(Ümîdî)

اَیْنَت (inet) «Nunun üstünü ve sükûnu ile» = Bu, sana mânasına: İn ile muhatap zamiri olan (t) den mürekkeptir: İnet beset = sana kâfi. § Peh peh gibi tahsin edatı da olur. § Söğme ve azarlama yerinde de kullanılır.

اَیْنَجَا (inca) = Bu yer, bura.

نگیرد هیچ کس دردامن عشر گر بیات
اگر دامن خود راجع سازی غنچه وار اینجا
صائب

Eğer burada eteğini konca gibi toplarsan yâni suçlardan sakınırsan mahşerin eteğinde hiç kimse yakarı tutmaz.

(Şâ'ib)

اَیْنَجُو (incn) = İnci.

اَیْنَد (inend) = Üçten dokuza kadar mikdarı belli olmayan sayı = End, idend.

چون تو صاحب قران نبیند چرخ
این سخن فاش گفته ام اینند
مهری

*Felek senin gibi mesut kimse
görmez. Bu sözü kaç defa açık-
ça söyledim.*

(Mihri)

Bu kadar ve o kadar mânasına
da gelir. Şaşılacak söz Ş Şüp-
heli ve tahmin üzere söylenen
söz mânasına da kullanılır.

اینک (inek) = İn kelimesinin kü-
çültülmüşüdür. Pek yakını işa-
ret için kullanılır.

چون منکر مرگست او گوید که اجل کو کوی
مرگن آیدش از شش سو گوید که منم اینک

مولانا

*O, ölümü inkâr ettiği için ecel
nerede, ecel nerede? derken ona
altı taraftan ölüm gelir, işte
hazırım der.*

(Mevlâna)

اینوآن (intûân) = Bu, o (k.) Dün-
ya ve ahret.

اِوَار (ivâr) = İkinci vakti: İvârker-
den = İkinci vakti yola gitmek.

Gece yarısından sonra sabaha
karşı yola gitmeğe denir.

تو گر شبگیر در توران نبی دوی
با سنان کی رمی کایوار یابند

بندار رازی

*Eğer sen sabaha karşı Turana
yönelirsen, ikinci vakti yola çı-
kanlara nerede erişirsin. [*]*

(Bendari Razi)

اِوَز، اِوَز، اِوَز، اِوَز (ivaz,
ivaze, ivez, iveze) = Süslü
düzgün. (Reşîdî) ve (Nâsîrî)
eyüre şeklinde yazmışlardır.

اینوان (eyvân) = Köşk, oturacak
yüksek yer, büyük sofa, kemer,
kemerli bina.

همی بصورت ایوان توفرو دآید
مه نو و غرض آن تا از وکی ایوان
فرخی

*Sana ikametgâh olabilmek mak-
sadıyla yeni ay köşkün şek-
linde yer yüzüne yaklaşıyor.*

(Ferrûhî)

زید سگال بپرداخت قلعه و باره
بفرخویش بیاواست طارم و ایوان
فخری

*Kale ve suru düşmandan bo-
şalttı, şahnişin ve köşkü şan
ve şevketiyle süsledi.*

(Fahri)

ایومین (eyumin) = Bürhana göre
zend ve pazend lûgatında göz
mânasıdır. (Nâsîrî)

[*] Bu şiir lûgatlerin bir kısmında şöy-

iedir : تو گر شبگیر بر بوران نبی زین
با سنان کی رمی کایوار دانند

*Eğer sen atlara eğeri sabaha karşı
vurursan ikinci vakti hareket edenlere ne-
rede erişirsin.*

^[*]ب (B) İlsak içindir. İlsak ya-
pıstırmak mânasına olup fiili
hakikaten veya mecazen mefule
İsalden ibarettir. Mûteaddit mâ-
nalarını yazacağımız (B) de
aslolan mâna İlsaktır. Diğer
mânalarda hep İlsak kokusu
mevcut olduğundan onlar bun-
dan alınmıştır denebilir.

ی نالم از جدائی تو دمیدم چونی
وین طرفه ترکه از تویم یکنفس جدا

*Senin ayrılığından ney gibi
muttasıl feryat ediyorum ve en
garibi şu ki bir nefes senden
ayrı değilim.*

(Câmî)

چاکران ایستاده صف در صف
باده خواران نشسته دوش بدوش
هانف

İstaden (ba.)

Ş Musahabet için olur.

چو کم عمری بهم عمری بگوشن شادی آید
مرا بی اختیار ایام طفلی یادی آید
مظهر

[*] Burada (B) den maksat hece harf-
lerinin ikincisi olan (B) değildir. Çünkü he-
ce harflerinin mânaları yoktur. Onlar keli-
meleri terkip için kullanılır. Lügatın vazifesi
ise mânalı kelimelerden ibaret olan müfret
harfleri beyan etmektir.

*Bir çocuk yaşıdaşı ile birlikte
güle oynıya gül bahçesine ge-
lince hemen çocukluğumu ha-
tırlarım.*

(Mazhar)

Ş İsti'lâ ifade eden ب. mânası-
nadır.

هیچ همدردی نمی یابم سزای خویشتن
می نهم چون بید مجنون سر بیای خویشتن
صائب

*Kendime münasip hiç bir dert
arkadaşı bulamıyorum ; bîdi
mecnun gibi başımı ayağımın
üzerine koyuyorum.*

(Saib)

Bîdi mecnun = Yaprakları ince,
dalları nazik bir söğüt.

Ş Zarfiyet ifade eden der mâ-
nasınadır.

ای کریمی که بدوران بهار عدلت
در همه روی زمین باد خلایق نوزید
سلمان

*Ey cömert! Senin adaletinin
baharı zamamında bütün yer
yüzünde bir karşıt rüzgârı es-
medi.*

(Selman)

اگر بسیر چمن می روی قدم بردار
که همچو رنگ حنای رود بهار از دست
حافظ

*Eğer çemeni seyre gidiyorsan
ayağını kaldır; çünkü; bahar kı-
na gibi elden çabuk çıkar.*

(Hafız)

§ Ez mânasınadır.

باق بویا کند گلہای تصویر نہالہا
بہا بیدار سازد خفتگان نقش قالہا
طالب

*Döşemenin tasviri çiçeklerini
vücudundan rayihadar eder,
ayağından halının uyumuş na-
kışlarını uyandırır.*

(Tâlib)

§ (yemin) edatıdır.

وگرہہ باززد کہ تابودہام
بمی دامن لب نیالودہام
نظای

*Yoksa cenabı hakka yemin ede-
rim ki yaşadığım müddetçe şa-
rap ile dudağımın ucunu bu-
laştırmadım. [*]*

(Nizâmi)

§ Teşbih edatıdır.

« بصورت تو ہی کمتر آفرید خدا »

*Cenabı hak sana benzer bir gü-
zeli çok az yarattı.*

§ İsti'âne edatıdır.

پیری کہ زجای خویش نتواند خاست
الا بمصا کیش عصا بر خیزد
سعدی

*Bastondan başka bir şeyle ye-
rinden kalkamıyan bir ihtiya-
rın bastonu nasıl kalkar: hare-
ket eder !*

(Sa'di)

[*] Bu misalde B قسم edatı kasem,
Cenabı hak muksemünbih; ki den
sonrası جواب قسم kasemdir.

§ İptida edatıdır.

« بنام خداوند جان آفرین »
سعدی

*Can yaratan cenabı hakkın is-
mile « bu işe başlarım ».*

Sa'di

Bayi iptida ve bayi
âğâz denilen bu (B) hakikatte
istiane edatıdır ve arapçadır.

§ Mukabele ve İva'z edatıdır.

پدرم روضہ رضوان بدو گندم بفروخت
ناخلف باشم اگر من بجوی نفروشم
حافظ

*Babam Rıdvanın revzasını yâni
cenneti iki buğdaya sattı; eğer
ben bir arpaya satmazsam ha-
yırsız evlât olayım.*

(Hafız)

§ Sebebiyet edatıdır.

باب دیدہ زبس بای درگست. مرا
سفرز کوی تو بسیار مشکلات مرا
امید

*Göz yaşım sebebiyle çok müşkül
mevkiyim. Senin civarından
uzaklaşmak bana çok güçtür.*
(Ümid)

§ Muvafık mânasını ifade eder.

« مطرب بگو کہ کار جهان شد بکام ما »
حافظ

*Ey mutrip! söyle ki dünya işi
isteğimize uydu.*

— (Hafız)

§ Miktar mânasını ifade eder.

اگر بارفغان نباشی شفیق
بفرسنگ بگریزد از تو رفیق
سعدی

Eğer arkadaşlara şefkatli olmazsan arkadaş senden bir fersah öteye kaçar.

(Sā'di)

§ Alt mânasını ifade eder ki üst karşılığıdır.

چنین تا بقدر هفتاد مرد
به تیغ آمد از رومیان در نبرد
نظامی

Böylece, muharebede rûmilerden yetmiş kadar yiğit kılıç altına geldi: Öldü.

(Nizâmî)

§ Yan, yakınlık mânasını ifade eder.

یکروز صبا بوی گلی برد یعقوب
بگریست که این نکبت پیراهن مانیت
نوعی

Bir gün saba Yakubun yanına bir gül kokusu götürdü; Yakup bu bizim gömleğimizin kokusu değildir diye ağladı. [*]

(Neut)

§ Taraf mânası ifade eder.

« بملك عجم رغبت شاه خاست »

Padişah, acem mülkû tarafına rağbet etti.

§ Mevcut iken, var iken gibi bir mâna ifade eder.

سرت گردم بدین بی التفاتی
چرا بسیار می خواهد ترادل
حزین

[*] Saba: Gece ile gündüz müsavi ol-

duğu zaman gün doğusundan esen lâtif rüzgâr. Bazılarına göre seher vakti kible tarafından esen rüzgârdır ki Hazreti Yusufun gömleğinin kokusunu babası Yakuba bu rüzgâr götürmüştür. باد صبا (Badi saba) ba.

Sana feda olayım; bu kadar iltifatsızlığın var iken niçin seni gönül çok istiyor.

(Hazin)

§ İzafe ifade eder.

« وزیر داری بزور محتاج نه »

Paran varsa zora ihtiyacın yoktur. Muhtacı zor nei Takdirindedir.

§ Bir cinsten olan iki kelime arasında باء انحصار baiinhisardır ki tai intihâ gibi hep ve tam mânalarını ifade eder.

لا غرو زرد شده بهرچه
سر بسر درد شده بهرچه
جای

Ne için zayıflamış ve sararmışsın; ne için baştan başa dert olmuşsun.

(Câmî)

(B). in, an, o kelimelerinin evveline getirilirse; bedin, bedan, bedu «=Buna, ona» şekline girer. Ber, der, cüz kelimelerinden evvel fazla sayılır.

« گر خود همه عیبا بدین بنده درست »
سعدی

Her ne kadar bütün ayıplar bu bendede mevcut ise de.

(Sā'di)

« تو ابر رحمتی بسر خلق بریار »

Sen rahmet bulutusun halkın başına yağ.

Fazla (B) bazı kelimelerin başına sūs yahut tekit için de getirilir. Bunun harekesi isimlerin başında üstün, fiillerin ba-

şında esredir. Yalnız fiillerin başındaki (B) lerden sonra gelen harf ötre ise (B) ötre ve esre okunabilir. Būhor, bihor gibi. (Nizam) isimlerin evvelindeki zait (B) nin şimdi esre okunduğunu söylüyor.

با. (bâ) = İle mânasına mef'ulün maah edatıdır.

« قاضی ار بامانشیند برفشاند دسترا »
سعدی

Kadı bizimle oturursa oynar.
(Sa'di)

§ Musahabet edatıdır.

دی باحق نبودی چون زنی لای ششاسائی
تمامی عمر باخود بدی نشناختی خودرا
وحید

Bir zamancık hakka yaklaşmadın: nasıl marifetten dem vurursun? Bütün hayatında kendin ile olduğun halde kendini tanımadın.

(Vehid)

§ Mukabil yâni karşı mânasına da gelir.

بانور آفتاب چه باشد شرارما
صائب

Güneşin nuruna karşı bizim kıvılcığımızın ne ehemmiyeti var.

(Sâib)

§ Atıf edatıdır.

فرقت میان آنکه یارش در بر
با آنکه دو چشم انتظارش بر در
سعدی

Sevgilisi yanında olanla iki intizar gözü kapıda olanın arasında fark vardır.

(Sād'i)

§ İsti'ane edatıdır.

با صیقل ضمیر تو چون عکس آینه
مرئی شود ز ظل بدن صورت حواس
عرفی

Senin kalbinin cilâsı yardımıyla aynanın aksi gibi beden gölgesinden duyguların sureti görünür.

(Urfi)

§ Mefulün ileyh edatı olan (B) mevkiiinde kullanılır.

من حوالت می کنم خشم ترا بالطفوت
خود که جز لطف نتواند گفت خشم را جواب
سلمان

Ben senin öfkeni lütfuna havale ediyorum. Senin öfkene lütfundan başka kim cevap verebilir?

(Selman)

§ Bir ismin evveline getirilerek sıfat mânasını verir: Bahūş = Akıllı. Bânâm = Ünlü. Bâdeba = Edepli. Aş mânasına eba muhaffefi ve isim olup kelimenin sonuna gelir: Şūrba = Çorba. Kedūba = Kabak aş.

هنوز این زیربای گوشت خامست
هنوز اسباب حلوا ناتمامست
نظامی

Bu kimyonlu et yemeği henüz çiğdir. Helvaya lâzım olan şeyler henüz tamamlanmamıştır; iş henüz eksiktir.

(Nizami)

Ş Bad muhaffefi olur.

مهمان شام هرشی برخوان اخوان الصفا
مهمان صاحب دولتی که دولتش پاینده با
مولانا

Safa kardeşleri sofrasında bir devletlinin misafiriyim. Öyle bir devlet sahibi ki devleti dünya durdukça dursun.

باوش (Bâūş) = Tohumluk için alıkonulan hıyar. Üzüm salkımı.

باب (Bâb) = Ata.

مرا گریز زخانه بخانه بود
چو کودکی که بنادر گریزد از بر باب
خاقانی

Ben atasının yanından anasının yanına kaçan çocuk gibi evden mabede kaçарım.

(Hâkânî)

گریز خوانی باب ومامت را بنام
نعمت حق بر تویی گردد حرام
عطار

Atanı ve ananı adlarıyla çağırırsan hakkın nimeti sana haram olur.

(Atıŧar)

بابا (baba) = Ata.

گفت بابا چه زیان داود اگر
بشنوی یکبار تو بنیدر

مولانا

Baba, eğer bir defa ata öğütünü dinlersen ne ziyarı var dedi. = Peder.

(Mevlâna)

باب رسانیدن (beâb resâniden) = (k.) Temel ve binayı harap etmek.

بدل کردم بسقی عاقبت زهد ریائی را
رسانیدم باب ازین می بنیاد تقوی را
کلم

Mûraice sofuluğu akıbet sarhoşluğa çevirdim; şarabın uğruyuyla o türlü takvânın temelini yıktım. Ş Kuvvetlendirmek.
(Keitm)

باب شدن (babşüden) = Meşhur olmak ve revaç bulmak (Niẓâm)

بابزن (babzen) = Kebap şişi.

همی برگشت گرد قطب جدی
چو گرد بابزن مرغ مسمن
منوچهری

Semiz kuş, kebab şişinde nasıl dönüyorsa, şimal kutbu tarafında cüdey yıldızı da öyle devre-diordu.

(Minaçihri)

Ş Bu kelime (tabzen) den galattır sanırım; çünkü tab = Hareket olduğundan kebab şişine münasebeti vardır. Abzen, badzen gibi kelimeler bunu teyit eder. (Nasırî)

بابک (babe) = Sâsanm oğlu Erdşirin ana cihetinden büyük babasıdır ki Erdşiri ona nisbet edip babekân derler. (an) Nisbet edatıdır. Babek Erdşirin sal-

tanatından evvel hükümrân olmuş ve (Babek) şehrini kurmuştur. Erdşiribni babekân galattır; çünkü babasına da babekân değil Babek demişler (Reşidi). Ş Mürebbi ve baba: Sonundaki kâf muhabbet ve hürmete delâlet eder. (ك) (ba.)

پسر گفتش ای بابک ناجوی
یکی مشکلات می ببرسم بگویی
سعدی

*Çocuk ona bahadır babacığım!
Sana bir müşkil şey soruyorum,
söyle, dedi.*

(Sâ'di)

Ş Abbâsi halifeleri zamanında türeyen bir zındık. Emin ve kendine itimat olunan kimse (Bürhan).

بابل. (bâbil) = Hille civarında ve Fırat kenarında vaktile mevcut olan çok büyük ve fevkalâde mamur bir şehir.

بیابان خوارزم را درنوشت
بمیچون درآمد زبابل گذشت
نظامی

*Harez m sahrasını atladi. Ba-
bilden geçip Ceyhuna geldi.*
(Nizâmî)

بابندن. (bâbenden) = Vermek, ih-
san etmek.

بابو. (bâbū) = Evin yaşlı lâlası.
Ş Dervişlerin büyüğü. (Nizam).

بابوته. (bâbūte) = Su ile dolu bardak.

بابونه. (babūne) = Papatya çiçeği.
(ar.) اخوان Ukhuvan.

بابونه گاو. (bâbūneigâv) = Sığır
gözü: Papatyanın bir nevi. Na-
sırî, gâvî şeklinde yazmıştır.
(ar.) حبیب البقر Habkulbakar.

بابیزان، بابیزن. (bâbızan, bâbîzen)
= Kefil, tazmin edici, miyaneci
Ş Yelpaze: Bad bîzen (muh.)

بابی زبانی ساحتن. (bâbîzebanî sâh-
ten) = (k.) Sükûtu ihtiyar etmek.
Söz söylememek.

باتر. (batir) = Turna kuşu.

باتره. (batere) = Def ve daire.

خوابت همی ببرد من انگشت ازان زدم
بیش تو برکناره خوش بانک باتره
ناصر

*Sen uykuya dalıyordun, ben
onun için yanında hoş sesli
defin kenarına parmak vurdum.*
(Nasır)

باتس. (batüs) = Turunç.

باتسگان. (batingan) = Patlıcan
= Badingân.

باتو. (bâtū) = Turunç § حب السلاطين De-
nilen ilâç = Kene otu.

باتونه. (batūte) = Babune (ba.)

باچ. (bâç) = Baç, haraç, vergi. §
Gümrük baçı.

چو دشمن خروستائی برد
ملک باچ ودهیک چرامی خورد
سعدی

*Düşman köylünün eşeğini alıp
götürürse padişah vergi ve oş-
rû niçin yiyor: Alıyor.* (Sâ'dî)

§ Ateşe tapanların yıkanır, ye-
mek yer, ibadet ederlerken ez-
gili nağmelerden sonra iltizam
ettikleri sessizlik.

باچنگ. (bâceng) = Küçük pence-
re, tepe penceresi.

هزارگونه گل از شاه چهره بخودند
چولعبتان گل اندام نازک از باچنگ
فخری

*Gül endamlı nazik bebekler pen-
cereden göründükleri gibi, türlü
türlü güller daldan yüz göster-
diler.*

Fahri

§ Bu lûgatın aslı bâceden kü-
çültülmüş bacehek gibi görünür.
O da (badgir) mânasına (bad-
ceh) den muhaffeftir (Bürhan).
(Heft kulzüm) bir lûgatte bace-
hek şeklinde gördüğünü söy-
liyor.

باجه. (bâce) = Büyük pencere.
باجه muhaffefidir. Türkçe olma-
sı ihtimali de vardır.

باهور. (bâhūr) — Temmuzun on
dokuzundan yirmi altısına ka-
dar devam eden şiddetli sıcak
mânasına arapçadır. Bahûrâ da
bu mânayadır. Dilimizde bu
günlere eyyamı bahur denir.

هوای روزه باحوراشود از ناله گرمم
گرم در روزه بنشانند یکدم بی تو باحورا
شاعر

*Eğer beni sensiz bir müddetçik
huri ile oturtsalar, bahçenin ha-
vası nalemın hararetinden ey-
yamı bahur havasına döner.*

(Şâ'ir)

باح. (bâh) = Yol, tarik.

باهتر. (bahter) = Güneşin doğdu-
gu yer. Battığı yere de denir.

چو مهر آورد سوی خاور گرغ
هم از باختر برزند باز تیغ

عنصری

*Güneş batıya kaçınca doğu-
dan yine ışılar. [*]*

(Ansırı)

[*] Eski İran şairlerinin şiirlerinden
böyle anlaşılıyorsa da (Bâhter) baahterden
(Haver) harverden kısalma olup ehter ve
haverin her ikisi güneş ve ay mânalarına
geldiğinden; sonraki şairler bahterle haveri
hem doğu hem batı mânalarında kullanmış-
lardır. Şu kadar ki, hâr, hor, müradifi olup
çok defa güneş mânasına geldiğinden haver
daha ziyade doğuya denir.

باختن (bâhten) = Oynamak, oyunu kaybetmek, yenilmek.

« چنین نیست بازی غلط باختن »
نظمی

Oyun böyle değildir, yanlış oynadın.

(Nizâmî)

عر درخار کشی باخته
عزت از خواری نشانخته
جای

Ömrünü çalı çekmekte kaybetmiş, şerefi alçaklıktan ayırt etmemişsin.

(Câmî)

زهد چه بود از همه پرداختن
جله را در داو اول باختن
بہاء الدین

Sofuluk nedir? Herşeyden vaz geçmek, hepsini ilk nöbette kaybetmek.

(Bahaüddin)

باخرز (bâherz) = Horasanda bir kasaba. § Musikide bir perde ismi.

باخسه (bâhse) = Evin umumî yoldan başka yolu. § Cerrah nişteri.

باخویش (bâhuviş) = Suya dalmak § Yalnızlık, vahdet.

باحه (bâhe) = Kaplumbağa.

ضربت گرز نہنگان سپاہت دروغا
خشم را چون باخه مرد رسبہ نہان می کند
خسرو

Savaşta timsahlara benziyen askerlerinin topuz darbesi, düşmanın başını kaplumbağa gibi göğsünde gizler.

(Hüsrev)

لاک پشت = کشف = سنگ پشت

باد (bâd) = Hava, rüzgâr, yel.

جهان گشت ویران ز باران و باد
شی زان صفت روزی کس مباد
فردوسی

Dünya yağmur ve rüzgârdan viran oldu; öyle bir gece, kimseye nasîp olmasın.

(Firdavsi)

§ Bûden = Olmak mastarının emri gaibi mevkiinde kullanılarak temenni ve duayı ifade eder. Aslı (büvâd) dir.

همجودلت روح تو مسرور باد
همچو رخت خاک تو بر نور باد
سلیم طهرانی

Ruhun, gönlün gibi mesrur, toprağın yanağın gibi nurlu olsun.

(Selimi Tahrânî)

هرچه بادآباد Herçi Badâbâd; her ne olursa olsun demektir. § Herşemsî ayın 22 nci günü.

بهنگام آبان مه و روز باد
فلک دادہ آب اورا باد

بہرام

Âban ayı ve âban gününde felek onun bütün şeref ve itibarını mahvetti. Âban (ba).

(Behrâm)

§ Evlendirmeye ve ismi geçen güne ait işleri görmeye memur sayılan. Melek § (k.) ah.

بره کربلا باستانی
بر کشیدی ز درد دل بادی
سنائی

Kerbelâ yolunda durur, gönlünün eleminden bir ah çekerti.
(Senâi)

§ (k.) Meth ve sena.

گر کند بلبل بالخاندر مراورا بادچست
باد اصل او خدای عرش دوفران کند
قطران

Bülbül onu nağmelerinde meth ederse ne ehemmiyeti var; arşın sahibi onun aslını kur'anda metheder.

(Kaṭrān)

§ Çabukluk ve şiddetten kinayedir.

بگفت این و پس بارگی یادکرد
سبک دست زی گرز پولاد کرد
اسدی

Bunu söyledikten sonra atı hızlandırdı, elini acele çelik topuza götürdü.

(Esdt)

§ (k.) Kibir ve kurulma. Şu kadar var ki bu mânaya bürüt, dimağ, ser, dem kelimeleriyle birlikte kullanılır.

«آن بادکه در دماغشان بود»
خاقانی

Onların beyinlerindeki kibir ve kurulma.

(Hākānî)

§ (k.) Yok.

روز وصالم باد شد بیث فراق آباد شد
داد بستم بی داد شد کشته خرابم کار ازان
جوهری

Kavuşma günüm yok oldu; ayrılık evi şenlendi, sevgilimin adaleti zulme döndü; İşim ondan dolayı harabolmuştur.

Cevherî

وعده این چرخ همه باد بود
وعده رطب کرد و فرستاد تود
ناصر

Bu feleğin verdiği söz hep asılsızdır; taze hurma adadı da dut gönderdi.

(Nasır)

§ Sözden kinayedir.

من لفعج پراز باد ازين كوى بدان كوى
وز خلعت تو نزد همه شكر سرايى
سنائی

Ben, dudağım sözle: seni meth ile dolu olduğu halde bu mahalleden o mahalleye gider ve senin ihsan ettiğin hilattan dolayı herkesin yanında şükrederim.

(Senâi)

§ (k.) At.

« فرود آمد ز پشت باد چون باد »
خسرو

Atın sırtından rüzgâr gibi indi.
Hasrev

§ Bad aver ve Badeh mânaları-na da gelir. (ba.).

باد آبله (bâd âble) = Çiçek dediğimiz hastalık. (ar.) Cederrî

بادارَنگ (bâdâreng) = Ağaç kavunudur ki kabuğundan reçel yapılır.

باداش (bâdâş) = Mükâfat. Pâ-dâş (ba.).

باد آفره، باد آفراه، باد آفراه (bad âfrâh, bad efrâh, bad efreh) = Mücazat.

بجای هر بهی باداش نیکی
بجای هر بدی باد آفراهی
دقیق

Her iyiliğe karşı iyilik mükâfatı, her fenalığa karşı mücazat.

(Dekîkî)

بیاد آفره این گناهم مگبر
توئی، آفریننده ماه و تبر
فردوسی

Bu günahımın cezasile beni mu-aheze etme. Ay ve utarit yıldızının halikı sensin.

(Firdevsi)

« گناهرا نه مگر دوزخست باد آفراه »

خاقانی

Günahın cezası cchennem de-ğil midir ?

(Hâkânî)

§ Bir nevi fırlıdak.

بادام (bâdâm) = Badem.

تبه گردد سراسر مغز بادام
گوش از پوست بفراشی گه خام
شبستری

Badem içini ham iken kabuğundan çıkarırsan tamamen bozulur.

(Şebisteri)

گرد بادام اندرش دورشته تیر خدنگ
زیر یاقوت اندرش دورشته در بها
قطران

Bademinin yâni gözlerinin etrafında iki ok safı: Kirpikleri. Yakutunun yâni dudağının altında kıymetli iki inci dizisi: Dişleri.

(Kaşran)

§ Hedeng (ba).

بادام دُومَغز، بادام تَوَام (badami tev'em, badami dümagz) = İkiz badem içi.

فلاک از رشک نگذارد بحال خود دو همدم را
بسنگ از یگدگر سازد جدا بادام توام را

انیر شیرازی

Felek kıskandığından iki arkadaş kendi haline bırakmaz. İkiz bademi taşla birbirinden ayırır.

(Eşri Şîrazî)

بادام شکوفه فشان (badami şükûfe feşân) = Çiçek saçan badem (k.) Ağlayıcı göz.

بادامه (bâdâme) = İpek kozasıdır ki badem şeklindedir. § Badem şeklindeki yüzük taşı ve mühür. O türlü mühüre mühri levzî ve bâdamî derler.

بخنددی پیش هر چشمی ز چشم خمروت شری
پسنده نیست آخر بریکی خاتم دوبادامه
دهلوی

*Her gözün önünde gülersin;
Hüsrevin gözünden utan; Bir
yüzük üstünde iki kaş makbul
değildir.*

(Dehlevî)

Ş Çocukların başlarına taktıkları göz biçimindeki nazarlık.

از بسکه بر کلاهش پردوختم دودیده
بادامه بر نشاندم بر بسته کلاهش
شاعر

Başlığına iki gözümü öyle dikdim ki sanki başlığının kumaşına nazarlık taktım.

(Şair)

Ş Renkli parçalardan yapılmış fakir hırkası. Ş Zencir halkaları. Ş Et beni. Ş Bu kelimenin ahırındaki (ha) nisbet ve teşbih ifade etmektedir. Ş Bir nevi ipek. Ş Makbul ve kıymetli herşey.

بادان (**bâdân**) = Mamur: Âbâdan muhaffefi, âbâdan (ba.)

باد آنجیر (**bad encîr**) = Erkek incir.

بادان فیروز (**bâdân fîrûz**) = Erd-bil şehri: Firuz şah yapmıştır.

باد انگیز (**bad engîz**) = Bir çiçektir ki harman savuranlar rüzgârı harekete getirmek için kurumuş yapraklarını ufalayıp havaya atarlar.

باد آوَرَد، باد آوَر (**bâd âver, bâd âverd**) = Hüsrevî pervizin sekiz hazinesinden ikinci hazine:

Rum imparatoru, Hüsrev ile ettiği savaşta Hüsrev'in eline geçmemek maksadiyle kıymetli eşyasını bir gemiye yükleyip adalardan birine nakletmekte iken havanın uygunsuzluğundan gemi Hüsrev'in ordusu yanındaki kıyıya yaklaşmış ve içindekiler kolaylıkla ele geçmiştir. (ar.) كنز الریح

دگر گنج کش نام باد آووست
فراوان درو زور وگو هرست
فردوسی

Öteki hazineki adı (badaver)dir; onda çok ziynet ve cevher vardır. (Fırdevsî)

بحر آتش موج دارم در بر از طوفان غم
گنج باد آورد او گنجینه اسرار من
سیف اسفرنگی

Göğsümde gam tufanından ateş dalgalı deniz var. Onun rüzgârının getirdiği hazine benim esrarımın hazinesidir.

(Seyfi İsferengi)

Ş Çakır dikenî: Rüzgârın önünde yuvarlanıp gittiği için (Bad aver) denilmiştir. (ar.) شوكة البيضاء

گر بگرد گنج باد آورد گردم فی المثل
آن ز بختم خار باد آورد گردم در زمان
منجیک

Meselâ Bad averd hazinesinin etrafında dolaşsam: onu almaya muvaffak olabilsem taliimden o derhal çakır dikenî denilen diken olur. (Mencik)

§ Bedava ele geçen şey §
Musikide bir makam.

باد آوردن (bâd âverden) = Şiş-
mek (Niẓâm).

باد آهنگ (bâdâheng) = Ses ve
nağme.

باد بادل (bâd bâdek) = Uçurtma.
(ko.) (Niẓâm)

بادبان (bâd bân) = Yelken.

آسمان در کشفِ عزم کند دائمِ دوکار
گاه شادی باد بانی گاه اندوه لنگری
اوری

Feleğin; hayatımın gemisini idarede iki türlü hareketi vardır : Sevindiğim zaman çabukluk, kederlendiğim zaman ağırlık.
Enveri

§ Göğüs önünde iki yüzü bir-biri üstüne kapanan kaftanın yüzleridir ki onlara «desti zîr» «desti bâlâ» derler. (Nâsırı)
§ Asım efendi (aceme mahsus kaftanın ki تک tekâlâ derler, alt, üst kollarıdır ki koltuğa varınca yırtmaçlı olmakla sağ ve sol koltukları altından bend ederler) demiş. § Yaka ve yen.

دشت از حریر سبز بپوشید کره
بر عنبر آستینش و پر مشك باد بان
ازرق

Ova; yeni anberle, yakası misk ile dolu yeşil ipekten bir gömlek giydi.

(Ezrekî)

گر صبا در آستین یاسمن عنبر نهاد
ابراهم در بادبان ارغوان گوهرنهاد
عبدالواسع

Eğer saba yaseminin yenine anber koyduysa, bulut da erguvanın yakasına inci taktı.

(Abdülvasî)

ز آبگینه عکس او چون نور بردست افکند
دست بیرون کرده پنداری کلیم از باد بان
ازرق

Şarap şişeden nur gibi ele ak-sedince Hazreti Mûsa elini yakasından yani koynundan çıkarmış sanırsın.

(Ezrekî)

(بد بیضا) Yedi beyza yani Hazreti Musanın elinin güneş gibi parlaması mucizesine işarettir. Selmanı Savecî şöyle demiştir.

تا سحر مرغ سحر گوید کلیم آسا کلام
چون بد بینای صبح از جیب شب پیدا شود
سلمان

Sabahın beyaz eli gecenin yakasından görününce bülbül seher vaktine kadar موسی کلیم الله *Mu-sa kelimullah gibi söz söyler.*

(Selman)

§ Hafif ruhlu adam.

باد بیست کسی خوردن (bad be-puşti kesi huverden) = Bir müddet işsiz kalmak ve âdeti terk etmek (ko.) (Niẓâm)

باد بدست (bâd bedest) = (k.)
Elinde avucunda birşey olmı-yan, müflis.

شوریده دلانیم نه‌شبی‌او نه‌مست
سرگشته و پای‌بسته و بادبست
اوحدی

*Ne ayık, ne de sarhoş aşıklarız;
şasırmış bir haldeyiz, ayağı-
mız bağlı, elimizde avucumuz-
da birşey yoktur.*

(Evhadî)

تکيه برچار چیزى نکى
که شوى زين امیدبادبست
بر وفای زن و تعصب عام
خوبی'امرد و تواضع مست

ابن یمن

*Dört şeye itimat etme; çünkü
ümidine kavuşamazsın: Kadı-
nın vefasına, avamın taassubu-
na, tûysüzün güzelliğine, sar-
hoşun tevazuuna.*

(İbni Yemîn)

باد پَرَّان، باد پَر، باد بِر (bâd ber,
bad per, bad perrân) = Ço-
çukların kâğıttan yaptıkları u-
çurtma. Ş Elinden birşey gel-
mediği halde öğünen, avurt
eden kimse. Ş Çocukların kır-
baçla döndürdükleri topaç. Ş
Birinci lûgat son mânada banın
ötesiyile de görülmüştür.

باد بَرَك (bâd berek) = Uçurtma.

باد بُرُوت (bâdi bürüt) = Bıyık
rüzgârı (k.) Kurum ve öfke.

بادچه افکنده اندر بروت
قوتی ازمن نفزاید نه‌قوت
جعفر فراهانی

*Niçin öfkeleniyorsun? Benden
ne kuvvetin, ne de gıdan artar.
(Caferi Ferahânî)*

ای خواجه بپر بادبروت خود از اینجا
ما این نفس نفس ستارا نشناسیم
فیضی هندی

*Efendi! kurumunu buradan al
götür, biz nefsi metheden bu
nefesi tanımayız.*

(Fegziyî'î Hindi)

چند دعوی و دم بادبروت
ای تراخانه چو بیت‌العنکبوت
مولانا

*Ey evi örümcek ağına benziyen
kimse! Davâ ve kurumdan dem
vurmak ne vakta kadar.*

(Mevlânâ)

Ş Dalın sükûniyle: bâd bürüt =
Kurumlu ve öfkeli kimse.

باد بَرَه (bad bere) = Behmen
ayının yirmi ikinci günü. Beh-
men (ba.) Kısra zamanında bir
müddet rüzgâr esmemiştii, bir
gün bir çoban, huzuruna girip
dün kuzunun tûyünü kımlıdata-
cak kadar rüzgâr esti, demesi
üzerine herkes sevindi ve bu
güne bad bere adı verildi.

باد بِرِن (badi berîn) = Şarkı şî-
malîden esen poyraz rüzgârı.
Batı rüzgârı diyenler de vardır.

بزر چرخ برین بی‌مثال فرمانش
بروی خاک تیارد وزیدباد برین
فخری

*Yüksek göğün altında onun em-
ri olmaksızın yer yüzünde poy-
raz rüzgârı esemez.*

(Fahri)

باد بیزن، باد بیز
(bâd bîz, bâd
bîzen) = Yel paze.

بسی نایکم برخیزدش از پیش
چو خاکستر ز پیش باد بیزن
عطا
ادیب السلطنه

*Çok geçmez ki o ateşin önün-
den, yelpaze önünden kül nasıl
havaya savrulursa öyle savru-
lacağız. (ar.) مروحه*

(Atâ)
(Edibüssaltane)

باد بیزی که کسی بر من بیارزند
از ضعیفی چو مگس باد برد پیکرم
خجندی

*Ben hastayı bir kimse yelpaze-
lerse zayıflığımdan dolayı rüz-
gâr benim kalıbımı sinek gibi
götürür.*

(Hücendî)

باد پا
(bâd pâ) = Yel ayaklı de-
mek olup ayağına çabuk kim-
seden kinayedir, çok defa atlar
için kullanılır.

سم باد پایان پولاد لعل
بخون دلبران زمین کرده لعل
نظامی

*Çelik nallı atların tırnağı ba-
hadırların kaniyla yeri lâl renk-
li etmiş.*

(Nizâmi)

باد خون، باد خن، باد خان، باد پروا

(bâd pervâ, bâd han, bâd
hen, bâd hûn) = Hava iş-
leyecek pencere yahut böyle
pencereli oda, ev.

Ferhengi Ziya

گردد الحق چون سموم ارباد صبح
بگذرد اعداش را بر باد خون
فخری

*Eğer sabah rüzgârı düşmanla-
rının penceresinden geçerse şüp-
hesiz sam yeli gibi olur.*

(Fahri)

§ باد مروا = Korkusuz mânasına
da gelir. § Bûrhan, nazarında
her şey mûsavi olan kimse mâ-
nasına da yazmıştır.

باد پره
(bad pere) = Yonga kırın-
tısı.

باد پیچ
(bâd pîç) = Çocukların
bayram yerlerle erkek ve ka-
dınların mesirelerde yaptıkları
ip salıncak. Konuşma dilinde
(tab) denir. § Canbaz ipi =
Bâzpîç (ba.).

ز تارک خوشه فروشته وز باد وزان
چو هندوانی که بر باد پیچ بازیگر
ابوالثلث

*Asmadan aşağı sarkmış salkıma
ve esen rüzgârdan ip salıncak
üzerinde oynayan hintlilere
benziyor.*

(Ebülmeşel)

§ Bâd pîçiden = Yel dolaşmak

چو باد اندر شکم پیچد فروهل
که باد اندر شکم بازیست بردل
سمدی

*Karında yel dolaşırsa salıver;
çünkü karında yel yüreğe bir
yüktür.*

(Sa'dî)

بادِ پیمَا (bâd peymâ) = Rüzgâr ölçücü (k.) faydasız işlerle uğraşan.

ای دل تو بدین مفلسی و رسوائی
انصاف یدہ کہ عشق را چون شای
عشق آتش میزست و ترا آبی نه
خاکت بر سر چه بادی پیمای
مولانا

Ey gönül! Bu müflislik ve rüsvaylıkla, insaf et, aşka nasıl yaraşırsın. Aşk keskin bir ateştir, halbuki sende su yok. Toprak başına! Ne kadar faydasız işlerle uğraşıyorsun.

(Mevlânâ)

Ş Yürük at = Seyyah.

بادخان (bâd han) = Bad perva (ba.)

بادخانی (bâd hânî = (Damgan) a tâbi (Hava) köyünde bir pınar imiş ki içersine kirli birşey atılırsa havada pek şiddetli bir fırtına olur, çıkarılınca fırtına dururmuş!

بادخوان (bad huvân) = (k.) Geveze, dalkavuk Ş Tören işyari, Bad fûrûş da denir.

بادخورک (bâd horek) = Dağ kır-langıcı, ebâbil.

بادخون (badhun) = Bad perva (ba.)

بادخیز (bâdhîz) = Horasanda havadar bir kasaba ki orada rüzgâr çok esermiş. Terkip halinde mânası rüzgârı harekete getirici demektir.

باددار (bâddâr) = (k.) Hiç bir işle ilgili olmıyan kimse. Ş Kibirli Ş Şişman. Ş Deli Ş Yok say, yok farzet mânasını da ifade eder.

باددَرَسَرْدَاسْتَن (bâd derser dâş-ten) = Başta rüzgâr tutmak (k.) gururlanmak, fena düşüncelerde bulunmak. باد درکله داشتن. bâd der küleh dâşten de denir.

مها گرهست کبری در دماغ از کبریائی اوست
حباب از جوش دریا بادِ نفعوت درکله دارد
نظیری

Benim dimağımda bir kibir varsa onun azametindendir. Suyüzündeki kabarcığın kabarıp büyümesi denizin kabarmasındandır.

(Naziri)

باددَرَمُشْت، باددَرَكَف (bâd derkef, bad dermüşt) = (k.) Elinde avcunda birşey olmıyan.

باددِرْنام (badi dijnam) = Kanın bozulmasından neş'et eden bir hastalıktır ki, yüz ve sair âza morumsu bir renk alır. Tedavi edilmezse cüzama döner.

(Reşidide ikinci dal ötreidir).
(Dij, diş= Çirkin).

باد دَسْت (**bad dest**) = (k.) Savurgan, müsrif.

تصیحگری گفتش ای باد دست
بیکره پریشان مکن هر چه هست
سعدی

*Ona bir öğütçü, ey savurgan!
her ne varsa bir defada dağıt-
ma dedi.*

(Sa'di)

باد ران (**bad ran**) = Rüzgârı idareye memur olan melek.

آدمی چون کشتیت و بادبان
تا کی آرد با آآن بادران
مولانا

*İnsan yelkenli bir gemi gibidir.
Bakalım, o melek, rüzgârı ne
zaman getirir.*

(Mevlânâ)

باد رُدُو (**bâdrüdû**) = Meyve dolu dala kırılmaması için konulan destek (Reşîdî).

باد رَس (**bâd res**) = Her tarafın-
dan hava alan ev.

باد رَم (**bad rem**) — Faydasız, beyhude, bir işe yaramaz mâ-nalarınadır.

هر که جز مدح ذات او گوید
قول و فعلش تباه و بادرست
فخری

*Her kim onun zatını medihten
başka söz söylese sözü ve işi
bozuk ve faydasızdır.*

Fahri

*Raıyye: Bir hükümdarın idare-
sindeki halk.*

جلد بشکول دان و خوش بدرام
بادرم شد رعیتان را نام
فرهنگ منظوم

*Becerikliyi ve çalışkanı Bîşkûl;
hoşu, bedram; bil, Badrem, raıy-
yelerin adıdır.*

(Ferhengi Menzum)

باد رَنگ (**bâd reng**) = Hıyar ya-
hut acur ş Turunç, ağaç kavu-
nu ş Sûratlı giden at.

باد رنگ آمد نگارم با عذار باده رنگ
باد رنگی زیران دو کف گرفته بادرنگ
شاعر

*Sevgilim, yanağının rengi şarap
gibi kırmızı, elinde turunç; yû-
rük bir ata binmiş olduğu halde
ağır bir tavır ile geldi.*

(Şair)

Bu beyitteki birinci kelime (ba) ile (dereng) ten mürekkeptir. ŞAasma beşik manasına (bad dereng) muhaffefidir ve havada duran demektir. Ş Çok kederden husule gelen barsak ağrısı, buruntu.

دارد غم بادرنگ عشقت
دور بدن جان من شتایی
سراج الدین

*Senin aşkın sancısının sıkıntısı
canımı almakta acele ediyor.*
(Siracüddin)

بادرُونه، بادِرُو، بادِرنگبویه (**bâd rengbûye, bâdrû, bâd rûne**) = Oğul otu. Reşidî ikinci ve üçüncü lûgatı (Terei horasâni) suretinde tashih ediyor. تره خراسانی = Yaprığı fesleğen yaprağına, kokusu ağaç kavunu kokusuna benzeyen bir nebat.

بادِرنگین (**bâdi rengîn**) = (k.) Şiir, methiye.

بادِرُوج (**bâd rûc**) = Horoz ibiği denilen çiçek. Lûgatlerden bir kısmının ifadesine göre bu da (Terei horasani) dir. Bad rengbûye (ba.).

بادِرُوزه (**bâd rûze**) = Her günlük yiyecek, her günlük giyecek, her günlük iş. Hafifleştirerek (baruze) de denir. = Her rûze.

بادِرِه (**badreh**) = Düşüncesiz söylenen söz. § İşlerde çabukluk § Pantolon paçası.

بادِرپسه، بادِرپس (**bâd rîs, bad rîse**) = İplik eğirdikleri iğnin başına geçirilen ağırşak.

سرگشته کرد چرخ چون بادریسه
فریاد ازین فسونگر زن فعل و سبز چادر

خاقانی

Benim başımı ağırşak gibi dön-

düren bu kadın tabiatlı, yeşil
bürgülü, afsuncu felekten feryat.
(Hākāni)

بادِرپسه چشم (**bâd rîse çeşm**) =
(k.) Tek gözlü = Yek çeşm.

بادِرَزَن (**bâd zen**) = Yelpazedir ki
serinlemek yahut ateşi tutuştur-
mak için kullanılır.

شود سرخ دلم تاز آتش رخسار او بریان
دو مژگان بایزن سازد دو گیسو بادزن دارد
قائمی

Gönlüm kuşu onun yanağı ate-
şile biryan olmak için iki kir-
piğini kebab şişi, iki saçını yel-
paze yapar.

(Kaāni)

بادِر زهره (**bâdi zehreh**) = Bir nevi
boğaz hastalığı (ar.) هُناک (hun-
nak).

بادِر زَنام، بادِر ز گام، بادِر ز فام، بادِر ز

بادِر شنام (**bâdij, bâdijfam, badij-
gām, badijnām, badişnam**)
= Kanın bozulmasından ileri
gelen bir hastalık. § Bâdi dij-
nam (ba.).

آنها که گرفتار بباد شنامند
گر رگ زنند در خور دشنامند
مطبوح هلیله بعد از آن گرفتارند
در طور و ضریق پخته کاری خامند
یوسفی طیب

Badişnam hastalığına tutulan-
lar eğer kan aldirmazlarsa

paylanmağa lâyıktırlar, ondan sonra da kaynatılmış kara halile içmezlerse pişkinlik yolunda hamdırlar.

بادسار (bâdsâr) = (k.) Hoppa, vekarsız.

باده کزوی جدا گردد بخیل از رادمرد
باده کزوی شود پیدا حکیم از بادسار
سوزنی

Bir şarap ki, pinti ile cömert onunla ayırt edilir, bir şarap ki ağır başlı ile hoppa ondan meydana çıkar.

(Süzeni)

بادسَخا (bâd sehâ) = (k.) Dünya § Cömert.

بادسر (bad ser) = (k.) Kibirli. Bad serî : Kibirlilik.

بادسره (bad sere) = At ve o gibilere gelen bir nevi hastalık.

بادسنج (bad sene) = (k.) Kibirli § Faydasız bir işle uğraşan § Serseri.

که چند ازمقامات آن بادسنج
کنی ملک دارد نه فرمان نه گنج
سعدی

Mülkü, fermanı, hazinesi olmıyan o serserinin büyük mevkilerinden bahsetmek ne vakta kadar.

(Sa'dî)

بادسوار (bad süvar) = Odanın tavanına asılan büyük yelpaze. Bad fer (ba.) §(k.) Çabuk giden at.

بادسیر (bâd seyr) = (k.) Çabuk giden insan veya hayvan.

بادصبا (badi şaba) = Poyraz rüzgarı = badi berin (ba.) şairler. Bu rüzgârı aşıkla maşuk arasında tebliğ vasıtası sayarlar.

بادغن، بادغس، بادغرذ، بادغر (bâd ğer, bâd ğerd, bâd ğes, bâd ğen) = Badgîr ve rüzgâr geçidi mânasınadır. Badgîr (ba.) bâd-ğen mevkiiyle öğünen, vadedip te yapmıyan kimseye de denir.

بادغیس (badġis) = Heratta havadar bir nahiye. Bâdhizin arapçalaştırılmışıdır.

بادفر (bad fer) = Ceza § Bazı memleketlerde odanın tavanına asılan kilimden yapılmış büyük bir yelpazedir ki ortasında bir ip bağlı olup ipi çektikçe odayı serinletir. Badkeş, hıstâbâd da derler. § Topaç denilen çocuk oyuncuğu. § Ortasındaki delikten ip geçirilen değirmi tahta yahut deriden yapılmış bir nevi fırıldak(ar.) خذروی. Fırfır (ba.).

بدو خبط ملون شب وروز
درکشا کش بسان بادفرست
خاقانی

Gece ve gündüzün boyalı iki ipliğile fırıldak gibi dönmekte yahut yelpaze gibi gidip gelmektedir. [*]

(Hākānî)

بادِ فِرَنگ (bâdi fireng) = Firengi denilen hastalık.

بادِ فُرُودین (bâdî fūrūdin) = Lodos rüzgârı.

زیاد خلق او در باغ و بوستان
دم عیسی بود باد فرودین
فخری

Bahçe ve bostanda onun iyi huyunu anmaktan lodos rüzgârı Hazreti İsanın nefesi gibi olur.
(Faḥrî)

بادِ فُرُوش (bâd fūrūş) = (k.) Bir kimsenin öğerek soyunu sopunu sayan dalkavuk.

بادِک (bâdek) = Fars sultanlarının kadınlarına şarap sunan küçük

Bu بادپرک ، بادپره ، بادپر ، بادفره ، بادفر [*] beş lûgat oda ortasına asılan büyük yelpaze Ş Ortası delik çocuk fırıldak Ş Kâğıt uçurtma Ş Çok söyleyip elinden hiçbir şey gelmiyen ve mevkiiyle öğünen adam (ar.) فیاش mânalarıdır. Lûgatlerin bir kısmı bunlardan üçüncü lûgatin doğrusu (bâdber) dir demişler. Bâdber (ba.). Badpere tahta talaşı mânasına da gelir. (Reşîdi)

çocuk. Erkeklerle şarap sunan çocuklara (rûdek) ve (rîdek) derler. (Nasırî)

بادِ گان (bâdgân) = Görüp gözedici Ş Hazinedâr Ş Yakanın ön ve ardı.

بادِ گانه (bâdgâne) = Kafesli pencere.

بادِ کردن (bâd kerdên) = Kibir-lenmek, büyüklenmek Ş Hastalanıp şişmek Ş Bir şeye hava doldurmak, şişirmek

بادِ کَرَج (bâdikej) = Yıldız rüzgârı.

بادِ کَش (bâd keş) = Büyük yelpaze. Bad fer (ba.) Ş Sızıyı çeken niştersiz hacamat şişesi Ş Kuyumcu ve demirci körüğü Ş Mutlak yelpaze Ş Evden ve ev altındaki odalardan bozuk havayı dışarıya çeken pencere.

بادِ کُنْجی (bâdi künci) = İnsanın belini kamburlaştıran şiddetli romatizma.

بادِ گند (bâdi günd) = Kasık yarığı. (ar.) fitik.

بادِ گِیر (bâd gîr) = Camsız tepe

penceresi § Kapı, pencere. Türkçemizde de bad gir denir. Gemilerde hava almak için bezden yapılan baca da bu nevidir § Yel uğrağı olan her yer § Nargile ve semaver başlığı. Son mâna (Nizam) dandır.

بادگيسو (badi gîsû) = Güzelliklerine mağrur hanımların kibir ve istighnaları. Erkeklerinkine badı bürüt denir.

بادمسیحی ، بادمسیحا ، بادمسیح (bâdi mesiḥ, bâdi mesiḥa, bâdi mesiḥi) = Hazreti İsa'nın nefesi, mucizesi.

بادمهره (bâd mûhre) = Engerek yılanının başında olan mûhredir ki zehiri defedermiş.

بادنج (bâdînc) = Hindistan cevizi = Nargil = Cevzihindî.

بادنگان (bâdingân) = Patlıcan.

بادنوا (bâdi nevâ) = Ses ve nağme, nakarat.

بادنوروز (badi nevrûz) = Bahar rûzgârı.

بادوبید (badü bid) = Faydasız ve menfaatsız söz ve iş.

سخن گفتن او بود بادوبید
فردوسی

Onun söz söylemesi faydasız ve beyhudedir.

(Firdevsî)

بادودم (badü dem) = (k.) Kibir ve gurur.

مكن بى گنه پرتن منستم
كه كفى سنج است با بادودم
فردوسی

Suçum yokken benim vücuduma sitem etme, çünkü dünyanın kibir ve gururu birkaç gündür.

(Firdevsî)

باده (bade) = Şarap. Türkçesi süci dir.

زباد نام نهادند باده را يعنى
چو بادصبح دميدن گرفت باده بخواه
اديب صابر

Badenin adı bad'den alınmıştır. Yâni sabah rûzgârı esmeğe başlayınca şarap iste demektir.

(Ed:b Şabir)

شيان چون شدخواب ازبادۀ ناب
رمة درمعدۀ گرگان كشد خواب
دهلوی

Çoban katıksız şarap ile kendinden geçerse sürü kurtların kursaklarında uyur.

(Dehlevî)

Ş Mecazen kadeh mânasına da gelir.

ساقيا باده بگردان كه ملولم زخویش
تازمائی كه زماهستی مارگیرد
خجندی

Ey saki ! zaman bizden varlı-

ğımızı alıncaya kadar kadehi dolaştır, çünkü kendimizden usandık.

(Hacendî)
گاه خوردن دو باده کمتر نوش
تا نباید بدست رفتن و دوش
اوجدی

İçmek zamanında iki kadeh eksik iç ki elde ve omuzda gitmek icap etmesin.

(Evhadî)

يك باده زياده رنگت آرد

Şaraptan bir kadeh sana renk verir.

Ş Taze şaraba “badei civan”;
Eski şaraba “badei pîr” denir.

چه باک ازان که جهان سرگذشت و ناخوش شد
که خانه گرم و معفی خوشست و باده جوان
معزی

Dünyanın soğuyup sevimsiz olmasından korkacak ne var; çünkü ev sıcak, hava hoş, şarap tazedir.

(Mu'izzî)

آنکه در پیرانه سردارد جوانی آرزو
باده پیرش زساق جوان باید کشید
مظهر کاشی

İhtiyarlık zamanında gençlik istiyen kimse, genç sakiden eski şarap çekmelidir.

(Mazherikâşî)

باده پیمودن (bâde peymūden) =
Ölçek ile şarap ölçmek. (k.)
Şarap içmek.

چو باحبیب نشی-و باده پیانی
بیاد دار عجبان باد پیمارا
حافظ

Dost ile oturup şarap içersen beyhude dönüp dolaşan ahababları hatırla.

(Hafız)

بادِ هرات (bâdi herat) = Gün doğusu rüzgârı,

مهرعیت و صباى عدل مهرآمیز تو
خوش نسیم آید چو بامشک تبت بادِ هرات
سوزی

Herat rüzgârı tibet miskiyle nasıl hoş kokarsa senin muhabbetinle karışık olan adaletinin rüzgârı ahaliye öyle hoş gelir.

(Süzenî)

بادِ هرزه (bâdi herze) = Uyumak yoluyla mallarını çalmak için hırsızların mal sahiplerinin yüzlerine okuyup üfledikleri afsun.

Ş Beyhude söz Ş Yalan vait.

باده فرسای (bâde fersây) = Çok şarap içmekten vücudu yıpranan kişi.

بادی (bâdî) = Sağ olasin, var olasin yerinde kullanılan bir kelimedir. Sonundaki ya nisbet için olursa مثلث هواييه (müsellesei havaiyye) ye denir ki cevza, mizan, delv burçlarıdır.

بادیان (bâdyân) = Anason.

بادیج (bâdîc) = Potur yahut tozluk.

بادیه پیمنا (badiye peyma) = (k.)
Sûratle giden at § Seyyah.

رهمروی روی پنهانی کرد
هر حج بادیه پیمانی کرد
جای

Bir yolcu tenhaliğa yönelerek
haç için seyahata çıktı.

(Cami)

بار (bâr) = Cenabı hakkın ismi
şerifleri. Arapça 'bari' ke-
limesinden. Yahut بر (ber) ismi
cehilinden müştak بار (bâr) ke-
limesiden alınmıştır § İzin ve
müsaade, hususile büyüklerin
huzuruna girme müsaadesi.

از حشمت و جاه توهمی پیش نیاید
نور و رخ و شمس بنزدیک تو بی بار
سنائی

Senin haşmet ve itibarından
ay ve güneşin ziyası müsaaden
olmadıkça huzurunda ilerlemez.
(Senâ'î)

عاشقان که بیزم تو بار می یابند
طراوت گل و دودنگ بهار می یابند
طالب

Seninle görüşüp konuşmak için
meclisine girebilenler gülün ta-
raveti ve baharın rengiyle kar-
şılaşırlar.

(Tâlib)

می بینی آن دو زلف که بادش همی برد
گویی که عاشقیدست که هیچش قرار نیست
یا آنکه دست حاجب سالار لشکرست
کز دور می نماید کامروز بار نیست
خبازی

Rüzgârın bir düzüye dağıttığını
gördüğün o iki zülfü durup
dinlenmiyen bir âşık sanırsın.
Yahut başbuğun perde çavuşu-
nun elidir ki bugün izin yok
diye işaret eder.

(Habbâzî)

§ Yük: sebûkbâr = yükü hafif.
Giranbâr = yükü ağır.

گر نه دریای او بدست نثار
سرمسکین بدوش تن بارست
پنما

Zayıf başım eğer onun ayağına
kapanmasaydı omuzuma yük
olurdu.

(Yeğma)

Bârkerden=yüklenmek. Barpiç
=yük bağlanacak organ § Ağa-
cın mahsulü: meyve, çiçek,
yaprağa şamil olup bilhassa
yemişe denir.

نبیی بر درخت این جهان بار
مگر هشیار مرد ای مرد هشیار
ناصر

Ey akıllı ! bu dünya ağacının
verdiği meyve ancak akıllı
adamdan ibarettir.

(Nâsır)

هنروران همه رفتند و باغبان قضا
باغ گیتی یک نخل بارور نگذاشت
کلیم

Hünerliler hep gittiler; kaza
bahçıvanı dünya bahçesinde
meyveli bir ağaç bırakmadı.

(Kelim)

§ İnsan ve hayvan yavrusu.
§ Kerre, defa.

هزار بار بگفتم هزار بار هزار
بدل که ای دل مسکین! مرو تو از بی یار
سعدی

*Gönlüme, ey biçare gönül! yârin
arkasından gitme diye bin kere
söyledim, bin kere.*

(Sâ'dî)

§ Barîden = yağmak, yağdır-
maktan (*emir, isfa, muh, vas.*).

بار ای شمع! اشک از دیده چون میع
که شد سوزدلت بر خلق روشن
شاعر

*Ey mum! gözünden göz yaşını
bulut gibi yağdır; zira yüreği-
nin yandığı halka belli oldu.*

(Şa'ir)

ایر بر کوه گشت گوهر بار

Bulut dağ üzerine inci yağdırdı.

§ İş güç mânasına (*kâr*) a tabî
olarak kullanılır.

بر خاطر من نهادی دسق زمکرم
ورنه بیسته بودم ازین کار و بار دست
کمال

*Lütf ve kereminle fikrimi kuv-
vetlendirdin; yoksa bu iş güç-
ten elimi yıkamıştım; yani şa-
irlikten vazgeçmiştim.*

(Kemâl)

§ Halis safranı, miski, gümüşü
karışık yapmak için katılan
katkı.

وز چون بعباد آید کم بیش نگرند
کم بیش زری باشد کان باغش و بارست
ناصر

Halis altın mehenge vurulursa

*eksik fazla olmaz; karışık altın-
da eksik fazla olur.*

(Nâsır)

Şâr (ba.). Miski yanmış ciğer,
safranı öküz eti lifleriyle karış-
tırırlar. (Reşîdî)

هر جا که مرغیست خسی هم حریف است
آری ز گوشت گاو بود بارز عفران
خاقانی

*Her nerede bir iyi adam varsa
kötü bir adam, yanından ayrıl-
maz. Evet, safranın katkısı
öküz etindendir.*

(Hakânî)

§ Sacayak, ocak.

عشق یغی دل ما برد پیغما امروز
مطبخی خیز و برو دیک کلان نه بر بار
بشاق

*Yahninin sevgisi bizim bugün
gönlümüzü kaptı; aşçı! kalk da,
git, büyük tencereyi ocağa koy.*

(Büşhāk)

Kök ve temel.

عره‌ای نوح باید تاشی خیزد دگر
هم ازان شاهان که تو برکنده از بیخ و بار
فرخی

*Kök ve temelinden mahvettiğin
padişahlardan başka birinin
yetişmesi için Nuhun ömürleri
yani yüzlerce sene lâzımdır.*

(Ferrühî)

(Bünü bâr) terkinde yukarı
manasınadır. § Çokluk mânâ-
sını ifade eder. Rûdbar = ırmak-
ları çok olan yer, büyük nehir.
Hindübâr = Hindistan.

این همه لؤلؤ و مرجان ز کجای آرند
مردم دیده مگر ساکن دریا بار است
عماد

Bukadar inci ve mercanı nereden getiriyorlar; gözbebeği galiba denizi çok olan yerde oturuyor,

(*Imād*)

Ş Bare gibi dost mânasına da gelir Ş Gübre ve çörçöp. Ş Boza yapmak için hazırlanan pirinç, ve darı Ş Perde Ş Çalgı mânalarına da görülmüştür.

بارانداز، بارافکن (**barefken, bârendaz**) = Kervan ve kafilenin konak yeri.

بارافکندن (**bar efkenden**) = Yük hayvanının yükünü sırtından indirmek.

باران (**bârân**) = yağmur.

خانه نست دل و دیده ز باران سرشک
گر ازین خانه چگد آب، بدان خانه درای
خجندی

Gönlüm ve gözüm senin evindir. Gözyaşı yağmurundan bu evden su damlarsa öbürüne gir.
(*Hucendî*)

Ş Yağıcı.

باران گریز (**bârân girîz**) = Bina saçağı.

بارانی (**bârâni**) = Yağmurluk.

ز ره دست گير دليران بود
که بارانی تير باران بود
اشرف

Zırh bahadırların yardımcısıdır. Çünkü ok yağdıranların yağmurluğudur.

باربد (**bârbed**) = Hüsrevi Perviz'in musiki bilgisinde eşi olmıyan hanendesidir. Hüsrev, teşrifat memurluğu buna verildiğinden bârbed denilmiştir. Bâr = izin. Bed = sahip kelimelerinden mürekkeptir. Bârbed Şiraza tabi (Çehrem) de doğmuştur.

ازان برقص درآید فلک که درگوشش
صریر کلاک تو همچون نوای بار بدست
ظهیر

Feleğin raksa gelmesinin sebebi, senin kaleminden çıkan gıcirtının ona barbedin nağmesi gibi gelmesindendir.

(*Zahîr*)

باربستن (**bâr besten**) = Yük bağlamak (*k.*) sefer etmek, sefere hazırlanmak.

باربستن زبان (**bârbesteni zebân**) = Hastalıktan dilin rengi bozulmak.

وضع ناخوش برسخنور سخت باشد ناگووار
بار می بندد زبان هر گاه بدن رنجور شد
محسن

Biçimsiz vaziyeti şair hiç hazmedemez; her ne zaman vücut hastalanırsa dilin rengi bozulur.
(*Muhsin*)

Ş Hastalıktan dil ağırlaşmak.

بَارَج (bârec) = lt üzümü = اورنج
evrenc (ba.) = Segengür.

بَارْجَا (bârca) = İzin yeri. Bargâh
(ba.).

دل پاکش که هست از کینه معصوم
بهیجا آهن و در باوجا موم
خسرو

*Kinden mûnezzezh olan kalbi,
harbie demir; hazienda mum
gibidir. Yani yumuşaktır.*

(Hüsrev)

بَارْحَدَا (bâr hüdâ) = Hak taalâ.

دنیا بچه کارآید و فردوس چه باشد
از بار خدا به ز تو حاجت نتوان خواست
سعدی

*Dûnya neye yarar, cennet ne
olacak; cenabı haktan senden
daha iyi gerekli bir şey iste-
nilemez.*

(Sa'dî)

Ş Aslı hüdâyî bâr = izin sahi-
bidir. Yahut bâr büyük, ulu
mânasına da geldiğinden (bâr-
hüdâ)ulu tanrı demektir. Büyük-
lere de denir.

بار خدا بیکه ازو شاگرد
بار خدا یان جهان سرپرست
معزی

*Büyük bir zat ki dünyanın
büyükleri baştan başa ona mû-
teşekkirdirler.*

(Mu'izzî)

بَارْدَار (bârdâr) = Meyveli ağaç
Ş Gebe kadın.

شد از ابر نیسان صدی باردار
پدیدار شد لودلو شاهوار
نظامی

*Sedef nisan bulutundan gebe
kaldı; alâ inci göründü.*

(Nizâmî)

زنان باردار ای مرد هشیار
اگر وقت ولادت مارزاید
ازان بهتر بزدیک خردمند
که فرزندان تاهوار زایند
سعدی

*Gebe kadınlar doğum zaman-
larında yılan doğururlarsa
akıllıya göre uygunsuz evlât
doğurmalarından daha iyidir.*

(Sa'dî)

بَارْدَان (bârdân) = Çuval, hurç gibi
içine eşya konulan kaplar Ş Sü-
rahi, desti.

بَارِدِل (bâri dil) = Gönül yükü
(k.) keder, kaygı.

بَارْدُو (bârdû) = Meyvesi çok olan
ağacın dalma kırılmaması için
konulan destek. برهان، ناصری. Bad-
rüdû (ba.).

بَارِش (bârîş) = Yağmur (Nizâm)

بَارْفَتَن (bârfeten) = Şişe ve bil-
lurdan yapılan kaplar. (Nizâm)

بَارْفُرُوشْدَه (bâr fûrûşdih) = Mazen-
dırana tâbi bir şehir ki evvelce
köy iken Safevîler ve Kâçârîler

tarafından şenlendirilmiş, geniş-
letilmiştir.

بَارِك (bârik) = İnce. Bârik (muh.)

بَارِغَاه (bârgâh) = Padişah otağı
ve sarayı: bârın yazdığımız
mânalarından biri de (izin) ol-
duğundan bargâh = izin ve
ruhsat yeri demektir. Oraya
izin alarak girildiğinden bârgâh
denilmiştir.

چو زدرلب آب کر بارگاه
سواران سوی آب بردند راه
هاتی

*Kür [*] nehrinin kenarına çadır
kurunca süvariler su tarafına
yöneldiler.*

(Hatifi)

§ Dişlerin karnı.

بَارِگِرِفْتَن (bâr giriften) = Gebe
olmak.

بارگیرند آرزیم لطف تو ابرار باغ
همچنان کز روح قدسی دختر عمران گرفت
بدیعی

*Imrânın kızı (Meryem) Hazreti
Cibril'in nefhından gebe oldu-
ğu gibi senin lütfile muame-
len rüzgârından bahçenin kızları
yani çiçekler tomurcakanırlar.*

(Bedii)

بَارِگِی (bâregi) = At.

اومانو یکی دو آهوی خرد
صیاد برفت و بارگی برد
نقادی

[*] Biri genceye yakın öbürü Farsda bir
ırmak.

*O bir iki hüçük ahû ile kaldı.
Avcı gitti ve atı götürdü.*

(Nizâmî)

§ Beygir, yük yükletilen hay-
vanlar § Dostluk ve muhabbet
§ Yekparegi = bir defalık.

بَارِگِر (bârgir) = Beygir: ata mah-
sus olmayıp katıra deveye ve
her yük taşıyan hayvana denir.

زبان شناگر درگاه مسطی بهتر
که بارگیر سلیمان نکوترست صبا
خاقانی

*Dilin Hazreti Mustafanın der-
gâhını methetmesi daha iyidir;
çünkü Hazreti Süleymanın yü-
künü (Saba) nın taşıması daha
muvafıktır.*

(Hâkânî)

§ Evet, hayır, arz edeyim gibi
söz arasında münasebetli mü-
nasebetsiz söylenen laflar.

بَارِگِن (bârgin) = Göl, su birikin-
tisi, lağım kuyusu.

خویشتر را همچو خاقانی شاعران زرخن
بارگین را ابرینسانی شناسند از سخا
خاقانی

*Sözde kendilerini hakani gibi
sayarlar cömertlikte su birikin-
tisini nisan bulutu ile bir bi-
lirler.*

(Hâkânî)

بَارِنَامَه (bârnâme) = Öğünme,
gururlanma.

چه سنگ بود که به پیش تو بارنامه کند
سهر پر که همچون پلنگ مغرورست
نجیب الدین

Kaplan gibi mağrur olan kocamış felek ne göbektir ki senin huzurunda öğünsün.

(Necîbüddin)

§ Süslenmeye ve haşmete lâzım olan şeyler.

علم از بارنامه مستغنیست
سنائی

Bilginin sūs vasıtasına ihtiyacı yoktur.

(Senâî)

§ Tüccarın alış veriş defteri.
§ Padişahların huzuruna izinsiz girebilmek tezkeresi.

بارنگار (bâr nigâr) = Büyüklerin kapısında duran perde çavuşu.
(ar.) hacib : odacı.

بارنهادن (bâr nihâden) = (k.) doğurmak.

بارو (barū) = Sûr yani kale duvarı ve hisar, burç.

برسر بارویی مرغی نشست
از سروازدم کدامین بهترست
مولانا

Bir kale dıvarının üzerine bir kuş kondu. Baş ve kuyruğunun hangisi daha iyidir.

(Mevlânâ)

بارود (barūd) = Barut.

باروزنه (barevzene) = Musikide bir makam.

ساعتی سیوارتیر وساعتی کبابخوری
ساعتی سروستاه وساعتی باروزنه
منوچهری

Bir zaman sıvartir, bir zaman kebki deri, bir an servistah, bir an barevzene makamı.

(Minūçihri)

Şair burada dört makamın ismini bir araya getirmiştir.

بارہ (bâre) = Baru § Kerre, növbet.

از قلعه قای سنگش آردند
بارہ زستاره در گذاردند
صد بارہ برآوردند بهتر
صد بارہ زبارہ اسکندر
خاقانی

Taşını Kaf dağının tepesinden getirirler; kalesinin dıvarını yıldızdan yüksek yaparlar. İskender'in kalesinden yüz defa daha iyi yüz tane kale vücuda getirirler.

(Hâkânî)

§ Dost.

دل که عشق نیازد زسنگ خاره بود
چه دولتی بود آن دل که عشق باره بود
شرف

Aşkla meşgul olmıyan gönül katı taştan sayılır, aşkı seven gönül nekadâr mesuttur.

(Şeef)

Zenbare = kadın seven kişi, zanpara § Hak.

یک لطف نکرد یاراد باره من

*Yar benim hakkımda bir lütuf-
da bulunmadı.*

§ Tarz ve hareket.

ازین باره گفتار بسیار گشت
دل مردم خفته پیدار گشت
فردوسی

*Bu tarzda çok söz söylendi,
gafil adamın kalbi uyandı.*

(Fırdevsî)

§ At.

باره خصم باره باوه کند
چو نهید شاه پای بر باره
فخری

*Padişah ata atlayınca hasmın
kalesini parça parça eder.*

(Fahri)

فرستاده را باره خویش داد
اسدی

Elçiye kendi atını verdi.

(Esedi)

Zülûf § Koyun sürüsü § Boza.

بام نهم، باره هم
(bârei nühüm, bâmi nühüm) = (k.) Doku-
zuncu felek.

باره بند (bâre bend) = At bağla-
nacak yer, ahır. Şimdi (barbend)
diyorlar. (Nizâm)

باری (bârî) = Az bir şeyi iste-
mekte ve «hiç olmazsa» yerinde
kullanılır ve temenniye delâlet
eder bir kelimedir. Dilimizde de
bâri deriz.

مکن باری از جهل بادوست جنگ
سعدی

*Bilgisizlikten dolayı bâri dostla
çekişme.*

(Sa'dî)

دل اگر بار کشد بارنگاری باری
دل اگر بارگزیند چو تو باری باری
سلطان

*Eğer gönül. yük çekerse bâri bir
güzelin yükünü çeksın. Eğer
dost seçerse bari senin gibisini
seçsin.*

(Selman)

§ Hususiyle, hele gibi manalara
da gelir.

تادوره ببری بچه آیین روی ای دل
باری بفلط صرف شد ایام شبایت
حافظ

*Gönül! bakalım ihtiyarlıkta
hangi yolu tutacaksın, hele
gençliğin yanılmakla geçti.*

(Hafız)

§ بار (Bâr) ile birlik ifade eden
(ی) den mürekkep olursa bir
defa demektir. § Hindistanda
bir kasaba.

آن شاه عدو بند که بگرفت و بیفکند
گرگی و دژم شیری اندر ره باری
فرخی

*O, düşmanı esir eden padişah
ki (bari) yolunda bir kurtla bir
azgın aslanı tuttu ve yıktı.*

(Ferrühî)

باریدن (bâriden) = Yağmak, yağ-
dırmak.

ز باریدن تبر همچون تگرگ
زهر گوشه برخاست طوفان مرگ
سعدی

*Okun dolu gibi yağmasından
her taraftan ölüm tufanı yük-
seldi.*

(Sa'di)

دريای دهمدم گهر از دیده یارمست
حافظ

*Zaman zaman gözümde aya-
ğım inci yağdırırım.*

(Hafız)

باریک (bârik) = İnce, nazik, lâtif,
dar.

لب باریک تو زیر خط شیگون دیدم
چون هلالی که شباً نگاه برون می آید
حسن دهلوی

*Geceleyin çıkan yeni ay gibi
ince ve lâtif dudağını gece renkli
hattının [*] altında gördüm.*

(Hasan Dehlevî)

شب چون سرزلف یار تاریک
ره چون تن دوستدار باریک
نظامی

*Gece, yarin zülfünün ucu gibi
karanlık; yol, âşıkın vücudu
gibi ince.*

(Nizâmî)

زهر یوسفش شد دیده تاریک
تنش مانند موی گشته باریک
غلام

*Yusufun ayrılığından gözü ka-
rardı. Vücudu bir kıl gibi in-
çeldi.*

(İmad)

(muḥ.) بارک dir.

باریک بین (barik bîn) = (k.) Bir

[*] Hat gençlerin yüzünde yeni çıkmıya
başlıyan tüyçükler.

şeyi iyice gözden geçiren tet-
kik eden.

باریک ریسیدن (barik rīsiden) =

Pamuk yahut yünü ince eğir-
mek (k.) bir şeyi inceden ince-
ye araştırmak ve güzellekle
bitirmek.

دفع اورا دلبرا برمن نویس
هل که صحت یابد آن باریک رؤس
مولانا

*Ey dilber! onun def'ini bana
bırak, bırak ki o müdekkik
iyileşsin.*

M. vlânâ

Ş Zayıflamak.

باریک شدن (barik şüden) = (k.)

Zayıflamak, incelmek, nazikleş-
mek, daralmak Ş Bir yerden
gizlice savuşmak.

باز (bâz) = Toğan denilen yırtıcı
av kuşu.

دل یغما وهد از چنبر زلف تو اگر
رستق صموه میسر شود از چنگل باز
یغما

*Eğer kuyruk salan kuşu toğanın
pençesinden kurtulabilirse Yağ-
manın gönlü senin zülfünün
dairesinden kurtulur.*

(Yeğmâ)

کند هم جنس با هم جنس پرواز
کبوتر با کبوتر باز باباز
نظامی

*Her cins mahlûk kendi hem
cinsiyle uçar: ünsiyet eder.*

*Güvercin güvercinle, toğan to-
ğanla.*

(Niẓamî)

(ar.) باز، بازی، § Tekrar, geri, yine.

رسول آن نامه را بستد باعزاز
وزان واهی که آمد باز شد باز
شبهتاری

*Elçi geldi, o mektubu hürmetle
aldı. Geldiği yoldan tekrar
geri gitti.*

(Şebî-erî)

که اگر لب بلیت باشد و بسپارم چان
لب جان بخش تو البته دهد چانم باز
شبیایی

*Eğer dudağım dudağında olarak
canımı teslim edersem senin
can bağışlıyan dudağın muhak-
kak canımı geri verir.*

(Şîbânî)

§ Açık.

بخت من هم گر بخوابستی نباشد بس شکفت
چشم بخت شور بختان هیچ گاهی باز نیست
شبیایی

*Eğer taliim uykuda ise çok
şaşılmaz; çünkü bahtı kötü
olanların talii gözü hiçbir vakit
açık değildir.*

(Şibânî)

§ Kulaç ıraklığı. Bu mâna bun-
dan evvelki mânadan alınmıştır.

آفرین بر مرکبی کویشتود در نیم شب
بانگ پای مورچه در زیر چاه صفت باز
منوچهری

*Aferin o ata ki gece yarısı
altmış kulaç kuyu dibindeki
karıncacığın ayak sesini işitir.*

(Minuchhrî)

§ Eniş.

Ferhengi Ziya

همچنان سنگی که سیل او را بگرداند ز کوه
گاه ز آنسو گاه زینسو گاه فراز و گاه باز
منوچهری

*Öyle bir taş gibi ki sel onu kâh
o taraftan kâh bu taraftan, kâh
yokuşa kâh enişe yuvarlar.*

(Minaçihri)

§ Bâhten = oynamak mastarın-
dan emir, (isfa. muh. vas).

اگرچه حسن تواضع غیر مستغنیست
من آن نیم که ازین عشقبازی آیم باز
حافظ

*Her ne kadar senin güzelliğinin
başkasının aşkına ihtiyacı yoksa
da ben o değilim ki bu âşıklık-
tan geri döneyim.*

(Hâfız)

§ Fark ve temyiz etme, ayırma.

کسی که دست چپ از دست راست داند باز
باختیار زمقصود خود نماند باز
کمال

*Sol elini sağ elinden ayırt eden
kimse isteğiyle kendi maksa-
dından ayrılmaz.*

(Kemal)

§ Sel uğrağı § Yan, taraf. İşte
baz kelimesi bu suretle on mâ-
naya gelmiş oluyor ki ebcet
hesabıyla lafzının delâlet ettiği
on adedine uygundur. (Bürhan),
karış § Dönük, maktûp § Şarap
§ Haraç mânalarını da ilâve
etmiştir. Dönük, maktûp mâna-
sına (gün, güne) kelimeleriyle
kullanılır.

بازا . (bâzâ) = Doksan sitire denir.
Sitir = altı dirhem § Gene gel,

geri gel mânasına bâz âmedenden den emir.

بازار (**bâzâr**) = Çarşı, alış veriş edenlerin toplandığı yer. Bu kelime yemek manasına gelen (ba) ile mekân gösteren (zar) dan mürekkeptir. Evvelce yemeğe dair şeyler satılan yere mahsus iken sonraları her türlü şey satılan yere denmiştir.

ای تهی دست رفته در بازار
نرسست پرنیاووی دستار
سعدی

*Pazara eli boş giden kimsel
korkarım mendili dolu getir-
mezsin.*

(Sa'dî)

Ş Parlaklık ve sürüm, alış ve-
rişte istifade.

بازار حسن جمله خویان شکسته
ره نیست کز تو هیچ خریدار بگذرد
سعدی

*Bütün güzellerin güzelliğinin
şeref ve itibarını kırmışsın; hiç
bir alıcının senden vazgeçmesi
ihtimali yoktur.*

(Sa'dî)

Pazarın yizügrm olması kızış-
masından, sürümünden; شکسته
olması sürümsüzlü-
ğünden; revaçsızlığından kina-
yedir.

گرم تاکی بماند این بازار
سعدی

*Bu pazar ne vakte kadar re-
vaçlı kalır.*

(Sa'dî)

Bazarçe=küçük pazar.

بازار حاک (**bâzâri hâk**) = (k.)
İnsanlar Ş İnsanların başka
mahlûklara nisbetle büyüklüğü
Ş Dünya ve ahiret işleri.

بازارزدن (**bâzârden**) = Pazar kur-
mak. Ş (k.) Gönlün istediği gibî
faydalanmak.

امروز هر که سنگ ملامت بخاواند
گودست خود بیوس که بازار میزند
صائب

*Bugün her kim bize azarlama
ve incitme taşını erıştirdiyse
isteğine kavuştuğu için kendi
elini öpsün.*

(Saib)

بازارزده (**bazarzede**) = (k.) Bir-
kaç kerre pazara çıkarıldığı
halde beğenilmediğinden satı-
lamıyan âdî şey.

بازرگان، بازارگان (**bâzârğân, bâ-
zergân**) = Alış veriş eden.
Âhırındaki (gân) nisbet edatıdır.

نگهدار بازارگان و رسول
سعدی

*Alış veriş edeni ve elçi-yi
gözet.*

(Sa'dî)

بازار کشیدن (**bâzar keşiden**) =
(k.) Ş Pazar kurmak Ş Çene
çalmak.

بازاره (bâzâre) = Pazarda oturup alış veriş eden kimse.

بازآمدن (bâz ameden) = Geri gelmek, avdet etmek, tekrar gelmek.

چوباز آمدم کشور آسوده دیدم
بلنگان رها کرده خوی بلنگی
سعدی

Tekrar gelince memleketi rahatlanmış gördüm; kaplanlar kaplanlık huyunu bırakmış.

(Sâ'dî)

المنته الله که هوای خوش نوروز
باز آمد و از جور زمستان برهیدم
سعدی

Şükür Allaha ki baharın hoş havası yine geldi de kışın ezasından kurtulduk.

(Sâ'dî)

بازآوردن (bâz averden) = Geri getirmek.

بازآوردی کردن (baz averdi kerden) = (k.) Özür dilemek.

گفتم از کوش روم بازآمدم باصد نیاز
هر که گوید ناسزائی بازآوردی کند
کاتبی

Onun mahallesinden giderim dedim; sözümünden birçok yalvararak döndüm. Her kim yakışksız bir söz söylese özür diler.

(Kâtibî)

بازآفگن (bâz efken) = Yoksul elbisesinin yakasına dikilip arkaya atılan parça, yama. Reşidî Yoksullara tahsis etmeyip mutlak yakalık demek istiyor. Bugünkü isimleri serdüşî ve şenil dir. (Nizâm) Ş Askerlerden bir kısmının yakalarına diktikleri nişana da denir.

بازپیچ (bâzpîç) = Çocukları avutmak için beşiklerinin üstüne asılan boncuk topu.

پی مهد اطفال چاهت مزد
که عقد ثریا بود بازپیچ
شهمیدی

Senin yüksek idaren altında yaşayan çocukların beşiği için Süreyya yıldızının topu beşik boncuğu olmıya lâyıktır.

(Şehidî)

Ş Cambaz ipi, ip salıncak.

امن وعدل واستقامت در هوای ملک تو
باد چون بازیگران بازی کنان
فخری

Senin mülkünün havasında emniyet, adalet, doğruluk, cambazların ip üzerinde oynadıkları gibi denk olsun.

(Fahri)

بادپچ (ba.).

بازخشین (bâzî haşîn) = Sırtı karamtık, gözleri kızıl bir nevi toğan.

بازخامیدن، بازخامیدن (bâz hamânîden, bâz hamîden) = Bir kimseyi yermek, ayıplamak, taklit etmek.

بازخواست (bazhuvast) = İsteme, geri isteme, sual ve cevap, arayıp tarama § Kıyamet § muahaze (Niẓām).

بازخوردن (bar huverden) = Karşılaşmak, ulaşmak.

بازدار (bâz dar) = İkinci § Çakırcı başı : kuş avında çakırı tutanların reisi. Çakır : iri pençeli bir cins toğan § Baz dašten = Alıkoymaktan emri hazır.

باغ چون راغش خراب و کشت چون دستش سراب
زاغ آنرا باغبان وقاز اینرا بازدار
سلمان

Bahçe, çayırı gibi harap; ekin, ovası gibi pusuark. Karga onun bahçevanı, kaz bunun ekincisi. (Selmân)

بازرننگ، بازرننگ (bâzrend, bâz-reng) = Çocuk göğüslüğü § Kadın meme korsası (Sütyen).

درو کام ماحلاوت شهد شهادتست
ای بی شریک شهد شهادت مکن شرنگ
دور عمر خویش بر تو نیاورده ایم شک
درومهد بسته اند بدین گونه بازرننگ
سورنی

Bizim damağımızda şehadet

balının tatlılığı vardır; ey şerikten münezzehe olan! şehadet balını zehir etme. Yaşadığımız müddetçe senin varlığından şüphe etmedik. Bizim göğüslüğümü zü beşikte iken böyle bağladılar.

(Sûzeni)

بازداشتن (bâz dâšten) = Alıkoymak.

خواب نوشین بامداد رحیل
باز داود پیاده را زسبیل
سعدی

Göç sabahının tatlı uykusu yayayı yoldan alıkoymak.

(Sa'di)

§ (k.) Gizlemek.

من نه بیگانه ام این حال زمن بازمدار
فرخی

Ben yabancı değilim bu hali benden gizleme.

(Ferruhi)

بازرگان (bâzergân) = Alış veriş eden. Bâzârgân (ba).

بازسفیدپر (bâzisifîdper) = (k.) Güneş.

بازکردن (bâz kerden) = Açmak, ayırmak.

ای حور و توبه کن ای دل که درمیکده را
بازکردند و نکردند در توبه فراز
ناصر بخاری

Ey gönül! şarap iç te tövbe et,

*çünkü meyhane kapısını açtılar
da tövbe kapısını kapamadılar.*
(*Naşırı baharî*)

چورفت ایام شیرومهد نازش
بهداد دایه کرد از شیر نازش
شانی

*Süt emme ve naz ile beşikte
yatma zamanları geçince daya
onu göreneğe uyarak sütten
ayırdı: memeden kesti.*
(*Şâni*)

بازگشا (*bâz gûşa*) = İnsandaki
ayırt etme kuvveti.

بازگون، بازگونه، بازگون
(*bâzgün, bâzgū-*
ne) = Ters, dönük, Ş Uğursuz.

بازگونست جمله کار جهان
تا بعدی که ماورای حدست
یکی از بازگونگیش هانک
گل درو پنجه است و نیم صداست
بدرالدین چای

*Dünyanın bütün işi haddinden
aşırı terstir. Tersliğinden biri
şu ki dünyada (kûl) = elli iken
(nim) = yüzdür.*
(*Bedrüddini çâçî*)

Hep mânasını ifade eden (gûl)
kelimesi ebced hisabıyla 50;
yarım demek olan (nim) 100dür.

بازگونه پوستین
(*bâzgūne pûstîn*)
= (k.) Pek aşırı ayıp. (Vehbî)

بازگیر (*bargîr*) = Müverrih, tarihte
te bilgi sahibi.

بازمان (*bâzmân*) = Durma, eğlen-
me, bâzmânden = geri kalmak,
tevekkuf etmek mastarından
ismi mastar. emir.

این جهان بر مثال مردارست
کرکسان اندر و هزار هزار
این مرانرا همی زند غلب
وان برانرا همی زند منفار
آخر الامر بگذرند همه
وزمه بازماند این مردار
سنائی

*Bu dünya kendisinde binlerce
kerkes olan murdara benzer. Bu
ona daima kıynak, o buna dai-
ma gaga vurur. Nihayet hepsi
geçerler de bu murdar hepsin-
den geri kalır.*

(*Senâi*)

بازمردم شکار
(*bâzi merdüm şî-*
kâr) = İnsan avlıyan toğan.
(k.) ölüm, ecel.

بازو (*bâzū*) = Kolun omuz ile dir-
sek arasındaki kısmı. Türkçesi
karaca (ar.) عضد

بازوان توانا و قوت مردست
خطاطت پنجه مسکین ناتوان بشکست
سعدی

*Kuvvetli kollar ve pençe kuv-
vetiyle kuvvetsiz yoksulun pen-
çesini kırmak doğru değildir.*
(*Sâ'dî*)

Ş Kuvvet ve istidât.

ای دل برین قرار مزن لای عاشقی
بازوی یک نگاه ندارد شکیب تو
شفائی

*Ey gönül! Bu karar üzere aşık-
lıktan dem vurma; senin sabrı-
nın bir bakışa tahammülü yok-
tur.*

(Şifai)

بازو بند (bâzū bend) = Kol bağı.

بازو دادن (bâzū dâden) = (k.)
Yardım etmek.

بازو دراز (bâzū dirâz) = Uzun
kollu (k.) galip ve üzerine al-
dığı şeyi yapmaya muktedir
kimse. Manası itibariyle İsfen-
diyarın oğlu Behmenin lağabı-
dır. Minûçihrinin şu beytinden
gerçekten elinin uzunluğu anla-
şılır.

شاید من که بر پای ایستاده
رسیدی تا برانو دست بهمن
منوچهری

*İşittim ki ayakta durduğu za-
man Behmenin eli dizine de-
ğerdi.*

(Minuçihri)

Behmen (ba.). دراز دست = Eli uzun
mânasına da gelir. (ba.) دراز دست.

بازور (bâzūr) = Turanlı bir sihir-
baz.

بازو گشادن (bâzū güşâden) = (k.)
Cömertlik göstermek.

بازه (bâze) = Kulaç.

چه زرف دیدند صدبازه راه
یکی چرخ گردنده بالای چاه
اسدی

*Yüz kulaç mesafede üstü do-
laplı derin bir kuyu gördüler.*
(Esedi)

§ Sopa, asâ, terazi astıkları ka-
lın ağaç.

نشسته بصد چشم درکازه
گرفته بچاک اندرون بازه
میرخجسته

*Bir avcı kömeltisinde çok dik-
katle oturmuş, elinde bir sopa
tutmuş.*

(Mirhuceste)

§ İki dağ arasındaki yol, dere.
İki duvar arasındaki sokak.

بازی (bâzî) = Oyun.

غلام باد صبا غلام باد صبا
که با کادله جمعت همی کند بازی
سعدی

*Senin kıvrıkcık saçınla oynıyan
saba rüzgârının kölesiyim, kö-
lesi.*

(Sâ'di)

§ Aldatma, hile. Birinci mânada
engihîten, averden, kerden ikinci
mânada, daden, huverden keli-
meleriyle kullanılır.

بازیار (bâzyâr) = İkinci § Çakırcı
başı = bâzdâr (ba.).

آبرای می راند مرد بازیار
سائش گفتمی که هسقی درچه کار
داعی

Ekinci suyu akıtıyordu. Birisi ona ne yapıyorsun diye sordu.
(Da'i)

بازیچه (bâziçe) = Oyuncak § Mas-
kara, kukla § Kolay iş.

بازیچه روم و زنگ (bâziçei rumü
zeng = (k.) Maskara § dünya.

بازی حایه (bazîl haye) = (k.) boş
iş, abes.

بازی درآوردن (bazî deraverden)
= Bir vakayı temsil etmek
§ (ko.) hile etmek. (Nizâm)

بازیدن (bâziden) = Oynamak.

بازیره (bâzîre) = Gecenin bir kıs-
mı.

بازیگر (bâzîger) = Oyuncu.

بازی کردن (bâzi kerdn) = Oy-
namak.

«آنکه چنانکه آرد بخون خویش بازی می کند»
سعدی

*Harbeden kimse kendi kaniyle
oynuyor: kendi hayatını feda
ediyor.*

(Sâ'dî)

بازیگوش (bâzikûş) = (k.) Şakacı,
zevzek, haylaz, söz dinlemez.

می کنم بازی به پند ناصحان
عشق، طفلانم چه بازیگوش کرد
ظهوری

*Öğüt verenlerin öğütüyle alay
ediyorum; çünkü çocuklara mu-
habbet beni nekadard zevzek
etti.*

(Zuhûrî)

Bu lûgatı; bâzî = oyun. Gûş =
kulak kelimelerinden mürekkep
sayarak oyunu pek sevdiğin-
den başka çocukların oyun
seslerine kulak veren mânasın-
da tahlil ettikleri gibi gûşu arap
kâfiyle okuyarak oyuna çalı-
şıcı mânasına vasfı terkibi şek-
linde kabul edenler de vardır.

باز (bâj) = Vergi, bac = bac (ba.)
§ Firdevsinin Tûsta doğduğu
köy.

بازدار، بازبان (bâjban, bâjdâr) =
Vergi, haraç memuru.

بازدان (bâjdan) = Vergi ve güm-
rük sandığı.

بازگونه، بازگون (bâjgün, bâj-
güne) = Bâzgün, bâzgüne.

بازن (bâjen) = Sürü önünde giden
kösem.

باس (bâs) = Çoktanki (ar.) ka-
dîm.

باسبوس (**bâsbūs**) = Mercan köşk denilen nebat. Merzengûş (*ba.*).

بیستار، باستار (**bâstâr, bîstâr**) = Belli olmıyan şey yahut kimse yerinde «fûlanū behman» gibi birlikte yahut teker teker kulanılan kelimelerdir. Dilimizde söz arasına katıp söyledikleri falan festegiz, şey, meselâ gibi ki buna söz söygesi denir.

باوجودت ازشهان باستان
چرخ نارد بر زبان جز باستان
فخری

Felek, sen var oldukça eski padişahlardan, ağzına falan fîlândan başka şey almaz.

(*Fahri*)

باستان (**bâstân**) = Çoktanki, eski, geçmiş § Tarih.

عقل نیستد که من نوشین روان خوانم ترا
گرچه کس نبود چو او از خسروان باستان
زانکه هست اندر دل تو دادودین هردویم
دادی دین بود تنها دردل نوشیروان
معزی

Eski padişahlardan hiçbirisi Nuşîrevana benzemekle beraber sana Nuşîrevan dememi akıl lâıyk görmez, çünkü senin gönlünde adaletle din birleşmiştir. Nuşîrevanın kalbinde ise dinsiz yalnız adalet vardı,

(*Mu'izzî*)

باستاننامه = Farşlılara dair bir tarih kitabı.

باستی (**bâstî**) = Alçak gönüllülük, tevazu.

باسره، باسرَم (**bâsrem, bâsre**) = Sürülmüş tarlaş Ekinlik.

پوسته کشت زار امیدش ز آب کام
سیراب باد تا که بود نام باسره
فخری

Tarla adı var oldukça ümidi ekinliği; istegi suyuna kansın: isteğine kavuşsun;

(*Fahri*)

باسک (**basük**) = Esnemek.

ای برادر بیار کاسه ای
چند باسک ز نم ز خواب و خمار
طیان

Birader! Şarap kadehini getir. Ne vakta kadar uyku ve mahmurluktan esneyeceğim.

(*Tayyan*)

باسک دَر جُوال، باسک بَجُوال بُودَن

شدَن (**bâseg becüval būden, baseg der cüval şüden**) = Köpekle çuvalda olmak (*k.*) münasebetsiz kimse ile bir arada bulunmak yahut çatışmak. Türkçemizde «itle harara girilmez» atalar sözlerindendir.

خصم که بگفت و گو در آمد با من
ریشی چو جوال دیدمش نادامن
گفتم که دران زیش دوم عقلم گفت
باسک بجوال در آشاید رفتن
خجندی

Düşmanım benimle dedikoduya başladığı zaman eteğe kadar uzamış, çuval gibi bir sakal gördüm. Şu sakala atlayım dedim. Aklım, köpekle harara girmek lâıyk değildir dedi.

(Hucendî)

باش (bâş) = Būden = olmak mastarından emir. Sakin baş = durucu ol. Nigeran baş = bakıcı ol, sabir baş = sabret yerinde yalnız baş da denir.

باش تاغچه این روضه دماند گل سرخ
سلمان

Bu bahçenin goncası kırmızı gül bitirinceye kadar sabret.

(Selman)

Beo mevkiinde de kullanılır (ko.) bâş hubi gerdem = Ben ona iyilik ettim. Dilimizdeki gibi baş yerinde de söylenir. Kızılbaş Ş Hekim başı gibi (Nizâm).

باشام (bâşâm) = Her nevi perde, örtü,

باشومه ، باشامه (bâşâme, bâşūme) = Kadın baş örtüsü.

فکنده لالهگون باشامه از سر
فخر گرگانی

Lâle renkli baş örtüsünü başından atmış.

(Fahri gürğâni)

باشت (bašt) = Çatı direği = Şah-tir = Feresb.

باشتین (baştin) = İncir ve ceviz gibi çiçeksiz yetişen meyveler Ş İranda Şirvana bağlı bir nahiye.

باشد (başed) = Olur mânasına buden = olmak mastarından muzari.

پای رفتن نمائد سعدرا
مرغ عاشق بریده پر باشد
سعدی

Sadinin gitmeye kudreti kalmadı. Aşık kuş kesik kanatlı olur.

(Sa'dî)

موی چنین دروغ نباشد گروه زده
بگذار تا کنار و برت مشکبوشود
سعدی

Böyle bir saçın örülü olması yazık değil mi? Bırak ki kucağın ve göğsün misk kokulu olsun.

(Sa'dî)

Ş (Hest) = dır (huvahed bud) = olacak mevkilerinde; mecazen (şayed) = mümkündür, belki yerinde de kullanılır.

باشدکه بازبین آن یار آشنارا
حافظ

Belki o bildik sevgiliyi tekrar görürüm.

(Hafız)

باشگونه ، باشگون (bâşgün, bâşgüne) = Ters, dönük. Bâzgün (ba.).

گشته است باشگونه همه رسمهای خلق
زین عالم نهره و گردون بی وفا
عبدالواسع

Bu kalp dünya ve vefasız felekten halkın bütün adetleri değişmiştir,

(Abdülvasî')

باشنگ (**bâşeng**) = Asma üzerin-
de sallanan üzüm salkımı husu-
siyle asma çubuğunda kurumuş
kalmış küçük salkım. Başak
bundan bozulma gibi görünür.

بنام دست تو گر شاخ رزنهد دهقان
عقیق ولؤلؤ آید ز شاخ نه باشنگ
فخری

*Eğer köylö senin elin adına
asma çubuğu dikerse çubuktan
üzüm salkımı değil, akik ve inci
biter.*

(Fahrî)

Ş Tohumluk için bırakılmış iri
hıyar.

باشو (**bâşū**) = Keler denilen hay-
van: kerbaşudan hafifletilmiştir.

باشومه (**başume**) = Başame (ba.).

باشه (**bâşe**) = Atmaca denilen av
kuşu.

چه اندیشه دارد زباشه عقاب
سها چیست نزد بلند آفتاب
هاتقی

*Karakuşun atmacadan ne kor-
kusu olur. Yuca güneşin yanın-
da süheyl yıldızının ne ehem-
miyeti vardır.*

(Hatifi)

باشه فَلَک (**bâşei felek**) = (k.)
نسر طائر و واقع nesri tâir ve vâki'
denilen iki yıldız.

باغ (**bâğ**) = Bahçe dediğimiz (ar.)
حدیقه

چه خوش باغیست باغ زندگانی
گر ایمن باشد از باد خوانی
نظای

*Yaprak dökümü rûzgârından
emin olsa hayat bahçesi ne hoş
bahçedir.*

(Nizâmi)

Ş Üzüm yetiştiren yer. (k.)
Dünya.

باغبان (**bağban**) = Bağcı, bahçıvan.

جو دید روی تو برگس زباغبان پرسید
شقایقت که بشکفت یا گل و خسار
۱۴

*Nergis senin yüzünü görünce
açılmış şakayık mıdır; yoksa
gül gibi yüz müdür; diye bah-
çıvana sordu.*

(İmad)

باغِ قُدُسْ ، باغِ رَفِیع ، باغِ بَدِیع ،
باغِ وَسیع (**bâği bedî', bâği refi'**
bâği kudûs, bâği vesi' =
(k.) cennet.

باغِج ، باغِج (**bâğec, bâğec**) =
Ermemiş üzüm.

باغره (**bâğre**) = Vücudun bazı yer-
lerinde beliren bez, şiş (ar.) غده

بَاغِ سَبْرُ نُمُودَن (bağî sebz nümu-
den) = (k.) Yalan vaatlerle
aldatmak. Bağî sebz = Nişan
den.

بَاغِ شَرِینْ، بَاغِ سیَاوُشَان (bağî si-
yavüşan, bağî şîrîn) =
Musikide birer nağme.

بَاغِل (bağil) = Ağıl.

بَاغَنْج (bâğenc) = Ermemiş üzüm.

چو نیک و بد همه از هم نشین پیامورد
شود برفته سیه همچو یکدگر باغنج
ابوالعانی

*Çünkü iyi ve fena hepsi arka-
daştan öğrenilir. Üzüm git gide
birbiri gibi kara olur.*

(Ebulm'âni)

Dilimizde « üzüm üzüme baka-
rak kararır » atalar sözüdür.

بَاغَنْدِه (bâğende) = Eğirmek için
atılmış pamuk yumağı.

بَاغِ وَحْش (bağî vehş) = Hayvanî
bahçesi.

بَاَف (bâf) = Baften = dokumak-
tan emir, (isfa. muh. muh. vas.)

پوریا باف اگر چه بافنده است
نبردش بکار سگناه حریر
سعدی

*Hasır dokuyan dokuyucudur
amma onu ipek tezgâhına gö-
türmezler.*

(Sâ'di)

بَاَفْتَن (bâften) = Dokumak, بافته =
Dokunmuş.

جواب داد که بامن سخن در آرز مکن
مبای لای و بهانه مجوی و قصه بخوان
سلمان

*Şöyle cevap verdi; bana sözü
uzatma, laf dokuma yani ge-
vezelik etme, bahane arama,
masal söyleme.*

(Selman)

Müştaklarında elifin hazfedildiği
de vardır: Zerbeft = sırma do-
kunmuş, sırmalı.

بگسترد بر جای زربفت برد
اسدی

*Sırmalı kumaş yerine Şam ku-
maşı döşedi.*

(Esdt)

بَاَفْدَم (bâfдем) = İşin sonu, niha-
yeti.

کار دانا نیک گردد بافدم
فخری

Bilgin in işi sonunda iyi olur.
(Fahri)

بَاَفْكَار (bâfkâr) = Dokumacı
çulha. Cûlah (ba.).

بافکاری بود در شهر هری
داشت زیاروی و رعنا دختری
لیبی

Herat şehrinde bir dokumacı vardı ki yüzü yakışıklı ve sevimli bir kızı vardı.

(Lebîbî)

بَالْ (bâk) = Korku, sakınma, kaygı.

من بددل وراه بیثا گشت
چون راهبرم تو بی چه با گشت
نظامی

Ben korkağım, yol da korkuludur. Mademki rehberim sensin korkacak ne var.

(Nizâmî)

تو پاک باش و مدارای برادر از کس پاک
سعدی

Ey birader! Sen temiz ve müstekim ol, kimseden korkma.

(Sâdî)

Daşten mastarının müştaklariyle kullanılır. Yönelmek, iltifat etmek ş Arkaya dönüp bakmak mânalarına da gelir. (Bürhan).

با گِرد (bagre) = Bağre (ba.).

با گِل (bâgel) = Ilık su.

بَال (bâl) = Uçan hayvanların kanadı.

گرچه دلم شکستی بر زلف خویش یستی
میرغ شکسته بالم لیکن خجسته فالم
سلیمان

Gönlümü kırıp zülfüne bağladığından dolayı her ne kadar kanadı kırık bir kuş isem de mesudum.

(Selman)

Per ve bal bir mânaya iseler de bazı lûgatler bal=kanat. Per=kanadın yeleği yani uzun tüyleri diye ayırmışlar. Evvelkinin Arapça mukabili (cenah); ikincinin rîş dir:

دام گسترده زگیسو دانه افشاندی زخال
کی رهد دل گزبرآرد از ملائک پروبال
یغما

Saçından tuzak kurdun: beninden dane saçtın. Gönül meleklerden kanat alsa bile nerede kurtulur.

(Yeğmâ)

İnsan ve hayvanların omuzdan tırnak ucuna kadar olan yeri, kol.

بوسید مادر دو بال و برش
همی آفرین خواند بر پیکرش
فردوسی

Anası iki omuzunu ve göğsünü öptü. Kâlip ve kıyafeti beğendi.

(Firdavsî)

Başlıca keşiden, güşaden, daden, zeden mastarlarının müştaklariyle terkip olunur. Büyümek neşv ve nema bulmak mânasına gelen balidenden emir.

ای خرمن گل بیال کامروز
مه گزرد رخ تو خوشه چینست
یغما

Ey gül küme si yüksel! Zira bugün ay senin yanağının etrafında başak toplayıcıdır. Yani yanağının yanında ayın hiç değeri yoktur.

(Yeğmâ)

§ Boy pos § Eti tatlı bir nevi
büyük balık = dal § Balâ gibi
üst ve yukarı.

بالا (bâlâ) = Yukarı. üst.

هر نقش عجب که زیر بالاست
برهان وجود حق تعالاست
جای

*Aşağıdaki ve yukarıdaki yani
yer ve gökteki her şaşılacak
nakış, hak taâlâ hazretlerinin
varlığına delildir.*

(Câmî)

اهل عالم می دهندش جای بر بالای سر
هر که همچون چشم دارد مردمانرا در نظر
میر علی

*Her kim insanları nazarında
göz gibi tutarsa halk ona başı
üstünde yer verir,*

(Mir Âlî)

§ Boy.

بیالاکش بنیما خوش بو دلکش بخو آتش
قآنی

*Boyu güzel, siması hoş, saçı
gönül çekici, huyu ateş gibi.*

(Kâânî)

برفتند خوبان و برگشت زال
شی دید یازان چو بالای سال
فردوسی

*Güzeller gittiler, zal döndü.
Yıl uzunluğunda uzayan bir
gece gördü.*

(Firdevsî)

Nasîrî, sene mânasına geldiğini
Firdevsinin şu şiiriyle ispat
etmek istiyor.

چورستم بیمود بالای هشت
بسان یکی سرو آزادگشت
فردوسی

*Rüstem sekiz yaşına girince
azad serviye benzedi.*

(Firdevsî)

Âzâd (ba.) § Yedek atı.

بالابان (bâlâban) = Yüksek sesli
davul. Bâlâ=yüksek, ban=ses
kelimelerinden mürekkep olup
büyük sesli şey demektir § Ba-
laban. Dilimizde de büyük da-
vul, davul tokmağı § Toğan
mânalarıdır.

بالاپوش (bâlâpūş) = Yorgan ve
o gibiler, üste giyilen şeyler.

بالاخوانی (balâxuvani) = (k.)
Kendisini yahut bir şeyi dere-
cesinden fazla gösterme, uçur-
ma.

چو دید از قامت اوسرو نرخ خویشرا نازل
ز بالا خوانی بیجای قبری منفعل باشد
تأثیر

*Selvi onun boyundan kendi
kıymetinin alçaldığını görünce
kumrunun onu yok yere dere-
cesinden yüksek göstermesinden
müteessir olur.*

(Te'gîr)

بالاده، بالاد (bâlâd, bâlâde) =
Yedek atı. Pa ile yazanlar da
vardır,

بالادست (**bâlâ dest**) = Meclisin yüksek mevkii § Galip § Ziyade nefis ve değerli şey.

یعلی ندھم جلوۂ زنجیل قدس
گران فروشم و دارم متاع بالادست
روزبہان

*Onun fidana benziyen boyunun bir cilvesini bütün âleme de-
ğişmem. Pahalı satarım; metaim
değerlidir.*

(Rûzbihan)

بالار (**bâlâr**) = Çatı direği = başt.

زمین خانہ و باغ از زر جہدست و عقیق
عجب مدار کہ هست از زمردش بالار
فخری

*Evin ve bağın zemini zebercet
ve akikdendir. Eğer çatı direği
zümürüt olursa şaşma.*

(Fahri)

Anasına daima itaat eden kim-
se (Bürhan).

بالارفتن (**bâlâ reften**) = Yüksel-
mek (k.) öğünmek, yüksekte
atıp tutmak.

ای سرو باقداو بگذارد سرکش را
بسیار پیش قدس بالائی توان رفت
پایلی

*Ey selvi ! Onun boyuna karşı
serkeşlik etme. Onun boyunun
yanında çok yükselme müm-
kûn değildir.*

(Bed'î)

بال افگندن (**bâl efgenden**) =
(k.) Âciz olmak.

بالال، بالاگر (**bâlager, bâlal**) =
Bâlar (ba.).

بالا گرفتن (**bâlâ giriften**) = (k.)
Yükselmek, yükseltmek.

چو گل بر سریر پتن جا گرفت
پتن را ازو کار بالا گرفت
قاسم

*Gül çemen tahtı üzerine yerle-
şince güle taht yeri olduğundan
çemenin kıymeti yükseldi.*

(Kasım)

§ Bir kimseyi gafil avlayıp ma-
lından bir şey kapmak § Per-
de, örtü gibi şeyleri kaldırmak.

مخالف ارچه کہ خود را چو سنگ می بنداشت
ز تاب آتش تیغش چو موم شد پخشان
فکند پالان نالان بنانده اندر گل
وداع وده بناچار خانہ و بالان
فخری

*Onun fikrine uymıyan her ne-
kadar kendini taş gibi sanıyor-
sa da kılıcının hararetinden
mum gibi erimiştir. Palanını
atıp anırarak çamurda kalmış,
ister istemez evine barkına ve-
da etmiştir.*

(Fahri)

بالا کشیدن (**bâlâ keşiden**) = (k.)
Boylanmak.

بالان (**bâlân**) = Büyüyen. neşv
ve nema bulan mânasına bali-
den = büyümekten sıfatı mü-
şebbihe § Kapı aralığı, dehliz

§ Tuzak: gürgi bâlân dide = Tuzak görmüş kurt yahut gür-gi bâran dide = yağmur görmüş kurt (k.) birçok felâketler atlatmış tecrübeli kimse. Eski Türkçemizde bârân dide suretinde kullanılır § Depretmek, ırgalatmak mânasına gelen (bâ-lâniden) den sıfatı müşebbehe.

بالانیدن (bâlaniden) = Depretmek, ırgalatmak.

بالاؤ پست (bâlavü pest) = Üst alt § (k.) Gök, yer.

بالاؤز (bâlâver) = Su dolu bardak.

بالای چشم ابرو گفتن (bâlâyi çeş-m ebrü güften) = (k.) ufak-cık bir itiraz etmek. Dilimizde gözünün üstünde kaşın var demedim denir ki hiç bir kusur bulmadım, itiraz etmedim demektir.

شکایت چون کم از جور چشم فتنه انگیزت
که مگر گویم ترا بالای چشم ابروست میرنجی
نظیری

Senin fitne koparıcı gözünden nasıl şikâyet edeyim ki eğer gözünün üstünde kaş var dersem incinirsin.

(Nazîrî)

بالست (balest) = Kızlığı alınmadık kız (ar.) بکر.

بالشک ، بالشت ، بالیش (bâliš, bâ-lişt, bâlišık) = Yastık.

تا که بنشست خواجه در بالش
بالش آمد ز ناز بر بالش
سنائی

Efendi yastığa dayanınca yastık naz ve iftihardan yükseldi.
(Senâ'î)

زیر سرعاشقان چه بالشت و چه خشت
عاشق

Aşıkların başının altında yastıklıkla kerpiç birdir.
'Imad)

Balış = büyüyüş mânasına bâ-lidenden hasıl mastar. Bâlidenden (ba.) § Sandık ve çekmeceye vurulan bağ.

بالشت پر ، بالیش پر (bâliši per, bâ-lişti per) = Kuş tüyü yastık.

بالیش زر (bâliši zer) = Sırmalı yastık.

چون بالش ز رویست بسازم بخشق

Sırmalı yastık yoksa bir kerpiçe kanaat ederiz.

بالیش نرم زیر سر نهادن (bâliši nerm beziriser nihâden) = Baş altına yumuşak yastık koymak (k.) dalkavuklukla bir kimseyi hoşlandırmak. Ümitlendirmek.

بالگانه (bâlgâne) = Kafesli pencere, kafes.

زعود وعنبر اورا آستانه
دوش سیمین وزرین بالکانه
رودکی

Onun eşiği öd ağacı ve amberden, kapısı gümüş, kafesi altındandır.

(Rūdeki)

بَالَنگ (bâleṅ) = Ağaç kavunu
§ Bir cins hıyar.

بَالَنگُو (bâleṅū) = Oğul otu,
kovan otu denilen nebat.

بَالُو (bâlu) = Ana baba bir kardeş
§ Siğil.

بَالُوَاسِه (bâlvāse) = Çözüğü ipliği.

بَالُوَانِه (bâlvāne) = Darı kuşu.

بَالُوَايِه (bâlvāye) = Kırılacağı.

بَالِدَن، بَالُودَن (bâlūden, bâlīden) = Büyümek, neşv ve nema bulmak, salınmak.

مرغ نالیدن گرفت و مرغ بالیدن گرفت
مرغ شد ز مرغزار و مرغ شد پر مرغزار
قائمی

Kuş ötmeye çayır büyümeye başladı. Kuş çayır tarafına gitti, çayır öten kuşlarla doldu.
(Kaāni)

دستم مگیرای باغبان تا پای قمری بشکنم
کازرده می دارد همی آن سرو نو بالیده را
یعنی

Ey bahçıvan! Elimi tutma ki kumrunun ayağını kırayım; çünkü o yeni yetişmiş selviyi daima incitiyor.

(Yeğma)

بَالُوس (bâlūs) = Katkılı kâfur. باغش
(ba.).

بَالِه (bâle) = Camedan denilen eşya hararı.

چون کبر دوسپو ختم اندر کسش تمام [*]
دیدم کس فراخ بماند باله
ادیب صابر

بَالِک (bâlik) = Gönden yapılmış ayakkabı.

بَالِین (bâlin) = Yastık.

باخیال یار در یک پیرهن خوابیده ام
بر ندارد سر ز بالین هر که بیدارم کند
صائب

Yârin hayaliyle bir örtü altında uyumuşum; kim beni uyardıracağı olursa başını yastıktan kaldırmazın.

(Saib)

Fârsii deride baş altına konulana (serin), kol altına konulana (balin) denildiği Baba Tahiri Hemedânînin şu rubaisinden anlaşılır. Yahut esasî kuş tüyünden olduğundan balin ve balış denilmiştir.

[*] Mânası edebe uymadığından tercüme etmedim.

دلَم شبهای هجرات غمینه
سرِرم خشت و بالینم زمینَه
گناهَم این که موتو دوست دیرم
هر آنکت دوست دارد خالَش اینَه
بابا طاهر [*]

*Senden uzak kaldığım geceler
gönlüm kederlidir. Baş yastığım
kerpiç, kol yastığım (yatağım
demek olacak) yerdir. Kabaha-
tim şu ki seni seviyorum. Her
kim seni severse hali budur.*

(Baba Tahir)

بالین پرست (bâlîn perest) = (k.)
§ Uykucu, tenbel, can besliyen
§ Hizmetçi.

بالین کج نهادن (balîn kec nihâden)
= (k.) Ağır uykuda olmak.

فلک وسیلهٔ بیدارونی مهیا ساز
که بخت خفتهٔ ما کج نهاد بالین را
طالب

*Ey felek ! Bizi uyandırmanın
sebeplerini hazırla, bizim uyku-
da olan talihimizin uykusu
ağırdır.*

بالین گرداندن بیمار (balîn gerdande-
ni bîmâr) = (k.) Hastalığın
şiddetlendiği zamandaki hal ki
hastanın yastığı evirip çevirme-
sidir.

دلَم هر لحظه ازداغی بداغ دیگر آویزد
چو بیماری که گرداند زتاب دود بالین را
صائب

[*] غمینه = غم نیست. زمینَه = زمین است. موتو = من تو.
دیرم = دارم. ایشه = ایست.

Ferhengi Ziya

*Gönlüm, hastalığın hararetin-
den yastığı evirip çeviren has-
ta gibi her lâhza bir teessürden
başka bir teessüre tutuluyor.*

(Sâib)

بام (bam) = Dam, çatı.

دوست دارم که پوشی زخ همچون قرت
تا چو خورشید نبینند بهر بام و دود
سعدی

*Güneş gibi her dam ve kapıda
görülmemek için aya benziyen
yüzünü gizlemeni isterim.*

(Sâ'di)

§ Sabah vakti mânasına gelen
(bamdad) muhaffefidir.

خلاف رسم معهودست وعادت
طلوع مهر پیش از خندهٔ بام
قائمی

*Sabahın zuhurundan evvel gü-
neşin doğması, hilinen göreneğe
uygun değildir.*

(Kâani)

§ Sazlardaki kalın tel.

پسوز نالهٔ زارم ز عشاق
نوی زیروبای بر نیاید
خواجو

*Benim zayıf iniltimin harare-
tiyle âşıkların alçak ve yüksek
perdeden sesi çıkmaz,*

Hacû

§ Borc = vâm.

بام چشم (bamî çeşm) = Göz ka-
pağı.

بامدادان، بامداد (**bâmdâd, bâm-dâdan**) = Sabah, sabahleyin.

بامدادان که تفاوت نکند لیل و نهار
خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار
سعدی

*Gece ile gündüzün mûsavi ol-
duğu sabah ovanın eteğini ve
baharı seyretmek hoştur.*

(Sa'dî)

خجسته باشد روی کسی که دیده بود
خجسته روی بت خویش بامداد بگاه
فرخی

*Sabahleyin erken kendi sevgi-
lisinin uğurlu yüzünü gören
kimsenin yüzü uğurlu olur.*

(Ferruhî)

Aslı bamidad = adâlet sabahı-
dır. Eski padişahlar sabahleyin
divan kurmayı adet ettiklerin-
den o sabaha bamidad denil-
miştir. Mutlak sabah mânasına
nakledilince mimin harekesi
kaldırılmıştır. Sonundaki an
zarfiyet içindir. Yahut zaittir.

بام، بام خضراء، بام بُلند، بام بدیع

بام مسیح، بام گشاده، رفیع

بام وسیع (**bamî bedî', bamî
bülend, bamî hâdrâ, bamî
refî', bamî gûşâde, bamî
mesih, bamî vesî'** = (k.)
Felek ve arş.

بام زمانه (**bamî zemâne**) = (k.)
Birinci gök

بامزده (**bamzed**) = Büyük davul.

بامزد حسن توشد آسمان
بامزد عشق تو آمد جهان
کمال الدین اسماعیل

*Gök yüzü senin güzelliğinin
davulu oldu. Cihan, senin aş-
kına tutuldu.*

(Kemalüddin İsmâ'il)

بامس (**bames**) = Bulunduğu yer-
de sıkıntı içinde yaşadığı halde
bir takım sebeplerden dolayı
başka yere gitmekten aciz kim-
se. (Mes) ayak bağı, bukağı
mânasına olduğundan bames=
bağı, bukağılı demektir. Mimin
ötre olmasına nazaran (mûs)
mani mânasınadır, bamûs mani
sahibi demektir.

پادشاه شرع و دین قاضی القضاة
عقل پدش طبع او بامس بود
سید اشرف

*Şeriat ve dinin büyüğü, kadıla-
rın başı; akıl onun tabiatının
önünde hareket edemez.*

Seyyid Eşref

همچون خرننگست حسودت بوخل در
افتاده و پر بار بمانده شده بامس
فخری

*Sana haset eden kimse yükiyle
çamura düşen ve kımıldanamı-
yan topal eşeğe benzer.*

(Fahri)

Pames şeklinde de doğrudur.

بامشاد (**bâmşâd**) = Meşhur bir ha-
nende.

خوینتر از بارید نیکتر از بامشاد
منوچهری

*Barbedden daha güzel, bam-
şaddân daha iyi.*

(Minuçihri)

بام گلان (**bâm gülân**) = Toprak
damları pekiştirmek için üzerin-
de yuvarladıkları uzun ve de-
girmi taş.

بام نشستن (**bam nişesten**) =
Dam oturmak (k.) viran ve ha-
rap olmak.

چار دیوارخانه ووزن شد
بام نشست و آستان برخاست
خاقانی

Âstan berhâsten (ba.).

بام نورد (**bâm neverd**) = Merdiven.

بامه (**bâme**) = Uzun ve sık sakal,
yahut gür sakallı.

بامیان (**bâmyân**) = Efganistanın
batı tarafında Kâbil ile Belh
arasında hâlâ harabeleri görü-
rülen bir şehir. Belha bâmyana
nisbetle bâmî denir. (Bürhân)
İmlâ ve kitabeti bozuk kâtip
manasına da yazmıştır.

بان (**bân**) = Dam, sath.

مرفروکن يك دى ازان چرخ
تازم من چرخها برسان چرخ
مولانا

*Feleğin damından azıcık yüz
göster ki felek gibi çarhlar
vurayım; devirler yapayım.*

(Mevlânâ)

Bu mânaya (bam) dan çevril-
medir. Bazı kelimelerin sonuna
getirilerek koruyucu ve sahip
mânasını ifade eder. Derban =
kapıcı. Pâsban = bekçi. Mih-
riban = muhabbetli. Mîzban =
konuk sahibi, mihmandar.

چو گل رفت از چمن باباغیان گفت اروپا داری
که تا بلبل بیاغ آید نگهد او آشیانرا
کلم

*Gül çemenden giderken bahçıva-
na karşı; eğer vefalı isen bülbül
bahçeye gelinciye kadar yuva-
sını gözet dedi.*

(Kettm)

Ses mânasına bang muhaffefi-
dir. Ş Sorgun denilen bir nevi
söğüt. Arapçada da bu mânâ-
yadır.

بانگ (**bang**) = Yüksek ses, ün,
haykırma.

جز صوت محبت نرسد هیچ بگوئیم
گر ناله ناقوس و گر بانگ بلالست
یضا

*İster çan, ister Hazreti Bilâlin
sesi olsun, sevgi sesinden başka
bir şey kulağıma girmez.*

(Yeğma)

Nun üstün olursa (ban) ağacının
hoş kokulu yemişidir. (ar.) حب البان
= Habbülban.

بانگ خلیلُ اللہی (bangi Halilüllâ-hî) = Güreşçilerin güreşecekleri yahut güreştikleri pehlivanı kaldırıp yere vuracakları vakit (allahü ekber) diye bağırma-ları.

گوش بر جری تو دارند زمه تاملنی
گماہ کشتی چو کشی بانگ خلیل اللہی
میر میجات

Güreş vaktinde allahu ekber diye bağırдыңın zaman aydan balığa kadar her şey senin sö-züne kulak verir.

(Mir Necat)

بانگ رَوَارُو (bāngi revârev) = Öbür dünyada ölüleri diriltmek için çalınacak boru. Ş Padişah-lar bir yere giderlerken huzur-larında yapılan alkış.

بالا گرفته بانگ روارو زهر کران
قَاتَنی

Her uçtan alkış sesi yüksel-miş.

(Kaâni)

بانگ زَدَن (bang zeden) = Hay-kırmak (k.) Sakınmak Ş Alıko-y-mak Ş Koğmak.

بَاسْت اوبانگ بر زمانه زند
مَرک را سیرت شبان باشد
انوری

Senin şiddetin eğer zamaneye haykırırsa kurt çobanlık vaz-i-fesini görür.

(Envreî)

بَانِگِشْت گِرِفْتَن (beengüşt girif-ten) = (k.) Saymak, hesabet-mek.

بانگ عَنَّا (bangi anka) = Musi-kîde bir perde.

بانگ نَمَاز (bangi nemaz) = Ezan.

مؤذن غلط کرد بانگ نماز
مگر همچو من مست و مدهوش بود
سمدی

Müezzin ezanı yanlış okudu; galiba benim gibi sarhoş ve sersemdi.

(Sa'di)

= Bangiallah (Kulzüm)

بَانُو (bânū) = Ev hanımı Ş Gelin Ş Şarap ve gül suyu gibi şey-lerin şişesi (Cihangîrî). کدبانو = bir evi idare eden hanım; ev sahibinin hanımı.

بَانُوچ (bânūç) = Sahnçak.

طاری از سرای تست فلک
منطقه ریسمان بانوچست
فرا لای

Felek senin sarayından bir kubbedir. Onun kuşağı senin salıncağının ipidir.

(Feralâvi)

= بازپیچ

بَانُوس (banūs) = Kunduracıların kundura altını cilâladıkları alet. (Nizam).

بَانُو كُشَب (**bânū kūşesb**) =
Meşhur Rüstem'in kızı.

بَانُوِي مَشْرِق (**banuyi
huten, banuyi meşrik**) =
(k) Güneş.

بَانُوِي مَدَايِن (**bânūyi medayin**) =
(k.) Ferhadın sevgilisi olan
Şirin.

بَانِه (**bâne**) = Kasık (ar.) عانة .

بَاو (**bâv**) = Şâpur'un oğlunun adı.

بَاوُتَا شَكِن (**bavuta şiken**) = بت شکن
put kıran=(k.) Hazreti İbrahim.

بَاوَر (**baver**) = İnanç.

اقبالرا بقا نبود دل برومبند
عمری که در غرور گذاری هبا بود
ور نیست باورت رمن این نکته شریف
اقبالرا چو قلب کسی لا بقا بود
دهلوی

Nazmen tercümemiz:

*Yoktur bakası bağlama ikbale
sen gönül*

*Ömrün gurur içinde geçerse
heba olur*

*Benden bu nükteye eğer etmez-
sen itimat*

*İkbal lafzı kalbile bak lâbeka
olur*

بَاوَرِيدَن ، بَاوَر كَرْدَن ، بَاوَر دَاشْتَن
(**bâver dâšten, bâver ker-
den, bâveriden**) = İnanmak,
tasdik ve kabul etmek. Baver-
kerd = tereddüdü bırakıp inandı.

گفت باور نداشتم که ترا
بانگ مرغی چنین کند مدهوش
سعدی

*Bir kuş sesinin seni böyle hay-
ran edeceğine inanmadım dedi.*
(Sa'di)

باور ممکن که صورت او عقل من ببرد
عقل من آن ببرد که صورت نگار اوست
سعدی

*Benim aklımı onun yüzü alıp
götürdüğüne inanma; benim ak-
lımı onu nakşeden aldı.*
(Sa'di)

بَاوِه (**bâve**) = Meyve: yalnız ola-
rak kullanılmaz. (Nev) ile bir-
likte nevbave = (turfanda) şek-
linde kullanılır.

بَاوِن (**bâvin**) = İçine iğrilecek
pamuk konulan küçük sepet.

بَاهَار (**bâhâr**) = Kap kaçak. Ba
ile âhardan mürekkep olmasına
nazaran içinde yemek olan kap
demektir. Âhâr (ba.) §
پهلوی ورامندی Pehlevî ve ramendî denilen bir
türlü nağme.

بَاهَت (**bâhet**) = Adam güldüren
taşı (ar.) حجر الضحكه

بِیَا (beba) = Kapı (ar.) باب § Çitlenbik yemeği.

بِیَالِ دِیْگَرِ (beball diğeri periden) = Başkasının kana-diyle uçmak (k.) başka birinin yardımıyla iş görmek.

بِشَك (bibtok) — Üzüm ve hurma salkımının küçüğü, neferiye.

بِیْر (bebr) = Derisinden kürk yapılır, kediye benzer, fakat kuyuksuz bir hayvan § Yağda kızartılmış ekmek.

بِیْر (bebr) = Kaplana benzer ve daha büyük yırtıcı bir hayvan.

یسا پیشمائی که اندر گذشتن
تمی کردی از گرگ و ببر و غضنفر
فرخی

Geçtiği sırada nice ormanları kurt, bebr, arslandan boşalttırdı.

(Ferruhi)

Dilimizde böbör denir. § Rüstemin bu hayvanın derisinden giydiği savaş elbisesi.

چو من ببر پوشم بروز لبر
سرچرخ و ماه اندر آرم بگرد
فردوسی

Muharebe günü bebr giyince feleğin ve ayın başını toza boğarım.

(Firdevsî)

Bu elbiseye بیریان = bebrî beyan da denir.

یکی دوع پوشم زیر بیان
کز آب و ز آتش نباید زیان
نه دیر و نه یزید گذار آیدش
نه از هیچ زخمی فگار آیدش
فردوسی

Su ve ateşten zarar görmiyen «bebrî beyan» dan bir zırh giyerim ki ona ne ok, ne mızrak tesir eder, ne de hiçbir darbeden müteessir olur.

(Firdevsî)

تہمتن بیوشید بیر بیان
فردوسی

Rüstem bebrî beyanı giydi.

(Firdevsî)

بِیْل (bübü) Küçük çocuk çükü (ko.).

بِیْلَس (beblüs) = Ekmek, yağ, pekmezle yapılan bir nevi tirit.

بِیْسُودَن، بِیْسَاوِیْدَن، بِیْسُودَن (bipsūdēn, bipsâvidēn, bipsāunden) = Bir şeye el sürmek, el ile yoklamak, bir uzvu bir uzva sürmek § Ezmek.

لعل تراشی بیسودم من وهنوز
نی لبسم از حلاوت آن گریه واردست
کمال

Bir gece elimi dudağına değirdim; onun tatlılığından hâlâ kedi gibi elimi yalıyorum.

(Kemâl)

يعون عدل تو صباد عدل بپسواد
سروی آهوی و نخبجیر بی وسیت دام
ابوالفرج

*Senin adaletinin yardımıyla
adâlat avcısı tuzağa hacet kal-
madan ceylanın ve dağ keçisinin
boynuzunu eller, tutar.*

(Ebulferc)

بخاک دادی آن چهره که آبله کرد
باستین حریرا چه نرم پیسودی
سوزنی

*O çehreyi toprağa verdin ki
ona ipek yenle bile yavaşca
değsen kabarcık peyda ederdi.*

(Suzeni)

بیوستِ کسی اَقْدَازْ
(bepusti kesi

üftâden) = Bir kimsenin deri-
sine düşmek (k.) birini yermek,
çekiştirmek.

بَتْ (bet) = Çulhaların ipliğe sür-
dükleri ahar, cilâ.

جمال دینی و دین آنکه در زمان مصاف
دهد بخون عدو تار و بود اورا بت
فخری

*Dünya ve dinin süsü; savaş
zamanında düşman kaniyle
savaşın çözüğü ve atkısını cilâta-
yan zat!*

(Fahri)

Ş Kaz. Muarrebî بط bat. Nasrî.
küçüğüne bet, büyüğüne her-
bet ve gâz, diyor. gâz (ba.)
Ş Cilâ fırçası.

بُتْ (büt) = Put (ar.) صنم

اگر دین دارم و گریبت پرستم
بیامرزم بهر نوعی که هستم
نظامی

*İster dinli olayım ister puta
tapayım her ne türlü olursam
olayım beni affet.*

(Nizâmî)

Ş (k.) Maşûk, sevgili.

خیال روز فراق بتان. روز وصال
مهاگداخته دارد زغم بسان هلال
قطران

*Kavuşma gününde güzellerden
ayrılma gününü düşünme beni
teessürden hilâl gibi eritir in-
celtir.*

(Katrân)

نغمه فاخته و قری و ساری و هزار
باسرا بنده بتان ناله زآغ و زغمست
یغما

*Üveyk, kumru, sığırcık, bülbül
nağmesi sevimli hâneddelere
nispetle karga ve çaylak sesi
gibidir.*

(Yeğma)

Güzel erkek ve kadına büt de-
nilmesi putların çok defa süslü,
nakışlı yapılmasından; güzellerin
de putlar gibi perestişe lâayık
olmalarından ileri gelmiştir.

بَتَا (beta) = Yağsız lapa ve pilâv.

بِتا (bita) = بتایدن = (bırakmak, ko-
mak) mastarından emir yahut
بتا = (bırak ki) muhaffefidir.

وه حدائق سحر و بدایعش توتا
فخری

Sen (رشید و طوطا) *reşidi vatvatın*
(hadaiki sihr) ini ve onun be-
dialarını bırak.

(Fahri)

بنا هلاک شود دوست در محبت دوست
که زندگانی او در هلاک بودن اوست
سعدی

Âşıkı bırak; maşuka muhabbeti
yüzünden helâk olsun; çünkü
onun hayatı helâk olmasında-
dır.

(Sa'di)

بتاوار (betâvâr) = İşin sonu.

من خوب مکافات شما باز شما را
من حق شما باز گذارم بتاوار
منوچهری

Ben size güzel mükâfat veri-
rim, ben, sonunda hakkınızı
öderim.

(Minûçihri)

بتر (beter) = Dilimizdeki gibi daha
kötü mânasına betterin hafifleş-
tirilmiştir.

پیشم عقل نگه می کنم عین و یسار
ز شاعری بتر اندر جهان ندیدم کار
کمال

Akıl göziyle sağa sola bakıyo-
rum, dünyada şairlikten daha
beter bir iş görmedim,

(Kemal)

بترجا (beterca) (k.) Erkek ve dişinin
ön ve arkası.

غنچه گر پیش آن دهن خندد
به بتر جای خویشتن خندد
سراج

Gonca o ağzın yanında gülerse
kendi kışına gülsün.

(Sirâc)

بترجا ، بترجا ، muhaffefidir Ş Et ile
tırnak arası.

بِتْ سُرْ حَابْ زَا (beti sürhâbzây)
= (k.) Surahi.

بُتْ فِرِيبْ (bütfirîb) = Şemsî ay-
ların 24 üncü günü.

بِفُوزْ (betfüz) = Ağzın etrafı,
çevresi Ş Kuş gagası.

دست آذر مه از کمان هوا
تبر هازد چو نالوک دلدوز
بند پولاد ردهان یابد
آهوار بر شمر نه بد بتفوز
ازرق

Kışın orta ayının eli kalbe iş-
liyen ok gibi hava yayından
oklar attı. Ceylan eğer ağzını
göle koyacak yani su içecek
olursa ağzında çelikten bir gem
bulur.

(Ezrekî,

Yalnız füz, püz de denir =
بتفوز، بدفوز.

بِتْ (bitik) = Bitik, biti, yazı,
mektup.

بُتْ كَدَهْ (bütkede) = Büthane: puta
tapanların ibadet ettikleri ev.

غرلت گزین زاویه طاعت تواند
گر پیر بشکده است و گرشخ خانقاه
میروانهی

Gerek puthanenin piri, gerek tekkenin şeyhi sana ibadet bucağında yalnızlığı ihtiyar etmişlerdir.

Mir vâlihi

بِتْكَن (bitken) = Ekincilerin tarlayı düzledikleri sürgü § Bitkenden den emir. Bitkenden (ba.).

بِتْكَدِن, بِتْكَدِن (bitkenden, bitkendiden) = Çok doyma sebebiyle yemekten vazgeçip meyletmemek.

بِتْكَوب (betkûb) = Ceviz içi, yoğurt, tere otundan yapılan bir nevi tarator.

بر دشمن در اوشد روز بیره وزغم
لوزینه بر مذاقش بتکوب می نماید
فخری

Onun kapısının düşmanına gün karanlık oldu da teessüründen, damağna badem ezmesi, tarator çeşnisini veriyor.

(Fahri)

بِتْكِش (betkîş) = Ok mahfazası okluk.

بِتْلَاب (betlâb) = Hurma çiçeğinin kapçığı.

بِتْلَخُوتُش رِضَا دَادَن (betelhütürüş)

rizâ dâden) = (k.) Mihnet ve meşekkata, aza ve çoğa razı olmak ve sabretmek.

بِتَنگ آمَدَن (beteng âmeden) = (k.) Sıkılmak, daralmak.

نالہوا ہر چند می خواہم کہ پنهان می کنم
سینہ می گوید کہ من تنگ آمدم فریاد کن
خسرو

İniltimi her ne kadar gizlemek istiyorsam da göğsüm, ben daraldım, bağır; diyor.

(Hüsrev)

بِتَو (betev) = Güneşin doğduğu yer, meşrik § Güneşe pek karşı olan yer = güney; karşılığı nesa = kuzeydir.

İhtimalki aslı ışıklı mânasına (betâb) yahut (batâb) dır.

بِتَو (petu) = Honi dediğimiz şey § Baston, kamçı topuzu § Ecza ezdikleri taş § Havan eli § Yağ, bal kabı.

بِتَوَاز, بِتَوَاز (betvâz, bedvâz) = Kuş tüneği § Oturulacak, istirahat edilecek yer.

ملاذ سیف و قلم خسرو ستاره چشم
کہ هست اهل جہانرا جناب او بدواز
فخری

Kılıç ve kalemin sığınağı, yıldızlar hizmetçileri ve yardımcıları olan padişah ki, sarayının avlusu dünya halkının istirahat yeridir.

(Fahri)

بَتْرَاك (betŭrak) = Zahîre saklamıya mahsus kuyu § def ve daire.

بَتْك (betŭk) = Bakkal tablası, sepeti, tebûk (ba.),

بَتَه (bete) = Ecza ezdikleri taş havan eli § lapa.

بَتَا (betya) = Göğüs = sîne.

بَج (bec) = Su ve şarap sızıntısı § Ağzın içi ve avurt, = آب، آکپ، âkep, kep.

بی مدحت تو هر که دهترا بگشاید
دندانل کند چرخ برون یک بیلک از بج
فخری

*Her kim seni methetmeksizin
ağız açarsa felek dişini birer
bire ağızından söker.*

(Fahri)

بَج (bic) = Pirinç.

بُج (büc) = Keçi (ar.) معز.

بَجَا (becâ) = (k.) Yerinde, mevkiinde.

بَجَا اُفتَادَن (becâ üftâden) = Hal-sizlikten dolayı bir şey yapamamak.

دره‌وای گلشنی صدره چو مرغ بسته بال
کرده ام آهنگ پرواز و بجا افتاده ام
وحشی

Güllüğe gitmek hevesiyle kanadı bağlı kuş gibi yüz kere uçmaya kalkıştımsa da yapamadım.

(Vahşi)

§ Geriye dönmek.

خسته دود و محبت را سر بهبود نیست
بارها به گشته و دیگر بجا افتاده است
شغائی

Sevgi hastasının iyiliğe meyli yoktur, çok defa iyileşmiş yine geri dönmüştür.

(Şifâî)

بُجَال (bücâl) = Kömür § Ateş koru.

بِجَامِ عَدَلِ دَادَن (becami 'adl dâden) = İkrâm ve ihsanda adaleti gözetmek.

بِجَانِ آمَدَن (becân âmeden) = Cana gelmek (k.) usanmak, sıkıntı çekmek.

ناله ام راه گلو بسته بجدی که نفس
تا برون می رود از سینه بجان می آید
شاهی

İnilti ve figanım boğazın yolunu bir derece kapamış ki göğsümden nefes dışarı çıkıncıya kadar sıkıntı çekiyor.

(Şahî)

بِجَانِ رسیدن Becan resîden de denir.

از حوادث بجان رسید عباد
الغیاث از سپهر حادثه زای
عباد

*İmat yeniden yeniye peyda olan
vak'alardan usandı. Vak'a doğu-
ran felekten el'eman.*

(İmad)

بجان آوزدن (becan âverden) =
Cana getirmek (k.) tazyik et-
mek § öldürmek.

بجای آوزدن (becay âverden) =
(k.) Bilmek, tanımak § Tasarla-
dığı şeyi yapmak.

بجست (becest) = Ses, sada.
Evvelindeki b esre olursa sıç-
ramak mânasına olan cesten
den; b esre, cim ötre olursa
aramak mânasına olan cüsten
den mâzidir.

بجشك (bicişk) = Hekim, bilgin,
§ Serçe, bincişk (muḥ.) بخشد
ba.

هر رنگ ز رشك شد سرشكم
بگشادرگ بجمس بجشكم
خاقانی

*Göz yaşım kadın tuzluğuna
döndü. Operatör nabız damarımı
açtı.*

(Hakani)

بجول، بجول (bücül, bücül) = Aşık:
topuk kemiği.

چو شش بجل زغت مشت استخوان شده ام
اسدی

*Senin hederinden altı aşık gibi
bir avuç kemik olmuşum*
(Esedi)

Bücül bâzi kerden = aşık oy-
namak.

بجُم (bücüm) = ılgın ağacının ye-
mişi (ar.) نمرۃ الطرفا .

بجیحون نشیست (beceyhun nişest)
= (k.) Ceyhun'da gemiye bin-
di § Çok ağlamadan kinaye
de olur "edat ve kulzüm".

بج (bec) = Avurt = bec Cihangiride
(b.) ötre dir. Kâkül mânasına
geldiğini de yaşamıştır.

بج (büç büç) = Fısıltı § bir
kelimedir ki çobanlar keçileri
onunla çağırırlar.

بجراغی رسیدن (becırağî residen)
= (k.) Bir büyük adama hiz-
met etmek § Saadete kavuş-
mak.

بچرك (biçrek) = Alay edilen kim-
se (Bürhan).

بچس (beçes) = Burun yumşagı §
Gevşeklik § Mihnet, sıkıntı,

بِچَش (bcçeş) = Beçes (ba.).

بِچِشْک (biçişk) = Bicişk (ba.).

بِچِشْم (beçeşm) = Baş üstüne de-
diğimiz mevkide kullanılır.

بِچِشْم آمَدَن (beçeşm âmeden) =
Göze gelmek (k.) nazar değ-
mek § Bir kimsenin nazarında
büyük görünmek.

بِچِشْم خُورْدَن (beçeşm huverden)
= Gözle yemek (k.) nazar de-
ğirmek, haset göziyle bakmak.

بِچِشْم کَرْدَن (beçeşm kerdên) =
(k) Seçmek § Nazar değirmek.

مارا بِچِشْم کرد که تاصید او شوم
زان پس بِچِشْم رحمت برما نظر نکرد
خاقانی

*Kendisine av olmak için bizi
seçti. Ondan sonra bize acıma
göziyle bakmadı.*

(Hâkânî)

بِچِگَان دِیدَه (beçegâni dîde) = (k.)
Göz damlaları (Mahmûdî) Beçe
(ba.).

بِچِگَان رَز (beçegâni rez) = As-
manın taze filizleri.

بِچِکَم (beçekem) = Yazlık ev (ar.)
مِیفیه § Etrafı kafesli oda ve
çardak. Sofa ve otak mânasına
da gelir.

آنکه از نو بهار معدلتش
همه آفاق گشته چون بِچِکَم
فخری

*O zat ki adaleti yeni baharın-
dan bütün etraf sayfiye olmuş.
Kurt (Burhan)*

بِچَل (beçel) = Üstü başı daima
pis olan kimse.

بِچَم (biçem) = Düzgün iş.

چرا شکر نکند نعمت ترا شب و روز
که از تو اختر من سعد گشت و کار بِچَم
شاکر بخاری

*Senin nimetine gece gündüz
niçin şükretmiyeyim ki senden
taliim uğurlu, işim düzgün oldu.
(Şakiri Buḥârî)*

§ Çemiden. Salınmaktan emir.

بِچَرکت هنرین بادا چراگاه
بِچَمکت آهنین بادا مفاصل
منوچهری

*Otla ki otlağın amber kokulu
olsun, salın ki boğumların kuv-
vetlensin.*

(Minuçihri) devesine hitaben

بِچَه، بِچَه (beçe, beçe) = Çocuk,
yavru. Dihkan beçe = Köylü
çocuğu. Üştür beçe = Deve
yavrusu. Cem'i beçegan.

چون کبوتر بچه ناهستیم بالی می زنیم
بهر یک ارزن که آن هم در دهان دیگرست
سلی

*Sağ oldukça güvercin yavrusu
gibi bir darı için çırpınırsız ki
o da başkasının ağzındadır.*

(Seyfi)

بچه باز (beççebâz) = Genç çocuk-
ları seven kimse.

بچه خورشید (beççei ħurşid) =
(k.) Lâl, yakut, altın ve gümüş
gibi madenî şeyler.

بچه خونین (beççei ħânî) = (k.)
Göz yaşı.

بچه دان (beççedan) = Rahim, ço-
cuk yatağı = zihdan (ba.).

بچه ریش (beççei riş) = Alt duda-
ğın altındaki toplu tüyler.

بچه طاووس علوی (beççei tâvusi
ulvî) = (k.) Güneş, gündüz,
ateş, lâl, yakut.

بچه کو (beççei ko) = Sokağa
bırakılan yeni doğmuş çocuk.
(ar.) لقیط.

بچه نو (beççei nev) = (k.) Yeni
bir vak'a. Her şeyin neticesi,
yeni beliren filiz, çiçek.

بچه (biçiz) = Pek küçük ve de-
ğersiz şey.

بخیدن (bahsiden) = Arapça
(bahs) mastarından yapma
mastardır. Bir şeyin hakikatını
araştırmak demektir. Müştakları
da kullanılır (Nizâm)

بخرنهنگ آسا، بخرنهنگ آثار (bahri
neheng âsâr, bahri neheng
asa) = (k.) Parlak kılıç.

بخل (bihil) = Bağışlama, affetme.

آزردمت ای پدر نه بجای
وای ار بخلم نمی کنی وای
نظامی

*Babacığımı! yok yere seni incit-
tim beni affetmezsen vay hâli-
me.*

(Nizâmi)

Farsçada (h) bulunmamasına
nazaran Arabça olması iktiza
ederse de Arapça da böyle bir
kelime yoktur. Hiştan (terket-
mek, salıvermek) mastarından
emri hazır olan (bihil) den bo-
zulmuş olması mümkündür.

(Nizâm)

بخار (buĥâr) = İlim ve fazilet.

فخر کند روزگار تو بنو زراک
اصل بزورگی تویی واصل بخاری
فرنی

*Zamanın seninle öğünür; çünkü
büyüklük ve faziletin esasısın.*
(Ferrühî)

بُخَارَا (buhârâ) = Buhârâ denilen
şehir: vaktiyle ilim ve irfan
merkezi olduğundan bu adı al-
mıştır, sonundaki elif nispet
edatıdır.

آن بخارا معدن دانش بود
پس بخارا بدست هر که آتش بود
مولانا

*O Buhara ilim madenidir, Öyle
ise her fazilet sahibi Buharaya
mensuptur.*

(Mevlânâ)

بُخَارِی (buharî) = Buhara'lı demek
olduğu gibi Arapça buhar yani
buğu kelimesine mensup olarak
oda içindeki ocak mânasına da
gelir.

بُخَاكْ اَفْكَندَن (behak efkenden)
= Toprağa atmak (k.) horla-
mak. Behak efkende
= (k.) mazlum.

بَحْت (baht) = Talih.

فی همین روز بود حال من آشفته چو زلف
شب هم از بخت سیاه خواب پریشانی هست
شاعر

*Hâlimin zülûf gibi dağınlığı
yalnız gündüz değildir, kara
bahtımdan gece de uykum dağı-
nıktır.*

(Şair)

Talii iyi mânasına باختار bahtâ-
ver, باختند bahtmend, bahtiyar;
eyi talih mânasına باخت جوان bahtı
civan, باخت بیدار bahtı bîdar. باخت فرخنده
bahtı ferhunde denildiği gibi
talihî kötü mânasına باخت برگشته
baht bergeşte; kötü talih mânâ-
sına باخت تیره bahtı tire, bahtı si-
yah, bahtı şuride, bahtı vajgün
denir. Baht kelimesi uykuda
ağırlık basmak (ar.) كابوس § Uçan
çekirge mânalarına da gelir.

بُخْت (buht) = Oğul mânasına ge-
len بوخت buht (muh.). Bey-
tûlmukaddesi harap eden zalim
padişaha da Buhtı Nassar de-
nilmesi doğduğu zaman nassar
denilen pütün yanına bırakılmış
olmasındandır.

بُخْت دَنْدَانْ حَاي (bahti dendan
hây) = Uygunsuz talih.

چون کنار شمع بیی ساق من دندانه وار
ساق من خالید کجروی بخت دندان خای من
خاقانی

*İnciğimi mumun kenarı gibi
çentik görürsen; onu uygunsuz
talihim çiğnedi sanırsın.*

(Hakânî)

بُخْتَكْ (behtek) = Uykuda ağır
basma = berhefc=berfencek.
(ko.) bîni gili (ar.) كابوس.

بُخْتْ گَاو (buhtgâv) = Suda kay-
natılan bir takım ilâçlar ve ne-

batlardır ki hastalanan azayı onunla banyo ederler (ar.) نطول netül.

بُخْتُو، بُخْتُو (bühütü, bühütür) = Gürültü, hususiyle gök gürültüsü.

زوشك كلك تو ناله كندا بر
كه خلقش نام كردستند بختو
فخري

*Bulut senin kalemini kışkandı-
ğından gürültü eder, halk ona
gök gürültüsü adını verdiler.*
(Fahri)

چون بیانگ آید از هوا بختو
ی خور و بانگ چنک درودشتو
رودی

*Havada gök gürültüsü peyda
olunca şarap iç; çenk ve keman-
çe sesi dinle.*
(Rüdeki)

Reşidi (بخنو) buhnüşeklinde yazıp
bozulmuş sayarak Rüdekinin
evvelki veşu şiirini irad ediyor.

عاجز شود زاشك دوچشم وغريومن
ابر چهار گاهي بخنو زرمطبر
رودی

*İki gözümün yaşıyla feryadım-
dan bahar mevsiminin yağmur-
lu gününün gök gürültülü bu-
lulu âciz olur,*

(Rüdeki)

Ş Şimşek. Sıracüllüga بخنو bühutu;
(t) ile gök gürültüsü; (n) ile şim-
şek diye birbirinden ayırmıştır.

بُخْتُو (behtver) = Talihli. Rencür
vezninde de doğrudur.

بُخْتُو (behte) = Üç dört yaşnda
erkek koyun.

بدین شکرانه داد آن هرزه اندیش
دوپا آمد بختو فربه بدرویش
نزاوی

*Bu nimet bilirlige karşı o bo-
zuk düşünceli; fakire bin tane
semiz koyun verdi.*

(Nizari)

Derisi yüzülmüş ve soyulmuş
şey Ş Semiz kuyruk Ş Tahsil
memuru

بُخْتُو (behtced) = Demir boku
(ar.) خبث الحديد.

بُخْتُو (bihred) = Akıllı باخرد bahired
(muht.)

بیر سید از ایشان که ای بخردان
باشکرگه عدل اسپهبدان
جامی

*Onlardan şöyle sordu; ey akıl-
lılar! adalet ordusunun başbuğ-
ları.*

(Cami)

Ş Bihredî = akıllılık.

بُخْتُو (bührek) = Acı badem.

بُخْتُو (behs) = Erimek, eritmek
Ş Eksilmek, eksiltmek Ş İncin-
mek, buruşup solmak, ateşin
hararetiyle deri büzülmek Ş Naz
ve eda ile yürümek mânalarına

gelen (behsiden) den ismi mastar, emir.

اگر زری نکند کار در تو آتش یز
و گرمی بغنا تا ابد همی بخشی
ناصر

*Eğer altın isen sana keskin ateş
tesir etmez; eğer bakırsan yok-
luk içinde kıyamete kadar erir-
sin.*

(Nâsir)

Eksiltmek ve ekini yalnız yağ
mur suyu ile sulanan tarla mâ-
nalarına Arabça olup Farsçada
da kullanılır. Behsan = eri-
yici.

بخالت ارچه که خود را چو سنگ می پنداشت
ز تاب آتش قهرش چو موم شد بخسان
فخری

*Padişaha karşı gelen her neka-
dar kendini taş gibi zannettise
de onun kahır ateşinin harare-
tinden mum gibi eridi.*

(Fahri)

همچو گرمایه که تفسیده بود
تنگ آبی جات بخسیده بود
مولانا

*Dünya kızmış hamam gibidir.
Muztarip olursun. Canınerimiş
olur.*

Mevlânâ

بَحْسَت (behest) = Ses = Becest
(ba.).

بُحْسَت (bühhest) = Horultu (ar.)
= Horuldamak. (بخستان غلط)

بُخْسُم (behsüm) = Buğdaydan
yapılan şarap.

Ferhengi Ziya

بخور بی رطل وی کوزه می کوشکند روزه
نه از انگور و نه شیره نه از یکی نه از جسم
مولانا

*O şarabı ölçüsüz ve bardaksız
iç ki, orucu bozmaz; o şarap
ne üzümünden, ne şıradan, ne boza-
dan, ne buğdaydan yapılmıştır.*
(Mevlâna)

بَحْسِي (behsî) = Solmuş, buruşmuş,
büzülmüş, eksilmiş, erimiş.

تو کشتند جهانی ز داس مرگ بترس
کتون که زود شدستی چو کندم بخسی
ناصر

*Sen cihanın ekinli tarlasısın.
Solmuş buğday gibi sarardığın
şu zamanda ölüm orağından
kork.*

(Nasir)

§ Behsiden den müzari müfret
muhatap.

بَحْسِيدَن (bahsiden) = Behs (ba.).

بَحْش (behs) = Hisse ve parça §
Bahsiden = Bağışlamaktan emir,
(isfa. muh. vas.). Behsiden
(ba.).

فروماند گایم یارب بخش
جنید

Yarabbil âcizleriz, merhamet et.
(Cüneyd)

Gıramer § nesr Nasri

بُخْشَائِي، بَحْشَا (behsä, behşây) =
Behşüden merhamet etmekten
emir, (isfa, muh, vas.). Behşü-
den (ba.).

خوردنوش و بخشای و راحت و صاف
نگه می چه داری زبهر کسان
سعدی

Ye, iç, bağışla, rahata kavuştun.
Başkaları için ne saklıyorsun.
(Sa'dî)

بُخْشَاشِ (*behşâyîş*) = Af, merhamet ve şefkat.

نه شب خسیم نه روز آسایم هست
نه يك ذره ز تو بخشایم هست
نظامی

Ne gece uyuyorum, ne gündüz rahatım var; ne senin zerre kadar bana merhametin var.
(Nizâmî)

Bahşâyîşger = (Errahîm). Bahşâyende = (Errahman) mânasına ve (esmai hüsnâ) dandır [1].

بُخْشُودَن (*behşûden*) = Merhamet etmek, affetmek § Bağışlamak.

بُخْشِيدَن (*behşîden*) = Bağışlamak, hibe etmek.

از تو بخشودلست و بخشیدن
از من افتادنت و بخشیدن
سنائی

Merhamet ve ihsan etmek sende, düşmek ve sürçmek benden.
(Senâ'î)

بُخْلَه (*bühle*) = Semizotu.

بُخْمَه (*behme*) = Ayrıkotu.

[1] Esmâi hüsnâ: Cenâbı hakkın isimleri.

بُخْشُ (*buhnev*) = Şimşek بختونه şeklinde de görülmüştür. § Gök gürültüsü. Buhev (ba.).

بُخُو (*buhu*) = Hayvanların ve suçluların ayaklarına ve ellerine vurdukları köstek ve zincir.
(Nizâm)

بُخُور (*bühür*) = « عمل لبی » dan bozulma aselbent denilen tütsü. Arapçası (b) nin üstünüyledir.

بُخُورِ مَرْيَمَ (*bühürî meryem*) = Meryem ana eli denilen nebat.

بُخُون (*behun*) = Merrih yıldızı = Behram.

بُخِيدَه (*behide*) = Atılmış pamuk yahut yün.

همه کوه پوشست برهم بخیده
نزاری

Bütün dağ birbiri üstüne atılmış yüne benziyor.
(Nizârî)

بُخَيْرَ، بُخِيلَ (*behîr, behîl*) = Behme (ba.).

بُخِيلَه (*behîle*) = Semizotu tohumu.

بُخِيَه (*behye*) = Teyel, kaba dikiş.

بَیْه بَر رُوی کار اَقْدَان (*behye ber ruyi kâr üftâden*) = Teyel işin yüzüne düşmek (k.) gizli şey meydana çıkmak.

همچو سوزن اگر چه سرنیزی
بَیْه بر روی کار می فکری
ایبرالدین

İğne gibi keskin uçlu isen de sırrını açığa vurursun.

(*Egîrûddin*)

برهن شد از روی من شرمسار
که شتعت بود بَیْه بر روی کار
سعدی

Papaz benim yüzümden utandı; çünkü gizli şeyin açıklanması pek çirkin olur.

(*Sa'âdî*)

Behye gerden—Teyellemek.

بَد (*bed*) = Fena, çirkin.

آن کس که زخون خود نترسد
از گفقت نیک بود نترسد
نظامی

Kendi kanının akmasından çekinmiyen kimse iyi ve fenayı söylemekten korkmaz.

(*Nizâmî*)

Ş Ateş tutuşturmaya mahsus yarı yanmış paçavra.

لَتَمِ نیم سوخته که بر آی آتش گیره مهیا کرده باشند
ناصری

لَتَمِ نیم سوخته را نیز گویند که بجهت آتش مهیا کرده باشند
برهان

Suretinde tarif ettikleri halde mütercim Asım Efendi Bûrhan tercümesinde ateş küreğini

tutacak eski paçavra demiştir ki doğru değildir. Bazı kelimelerin sonuna eklenerek sahip ve muhafız mânasını ifade eder: Sipehbed=asker sahibi, serasker, başbuğ. Hîrbed=Ateşgede muhafızı. Bu mânaya (b) nin ötresiyle okumak yanlışdır; çünkü Pehlevide pet şeklindedir.

بُود (*bûd*) = بود = idi. (*muht.*)

گفت چه دانی که ز دست چه شد
یا چه شناسی که حریت که بد
جلال الدین جمفر

Bilir misin ki elinden ne gitti, yahut tanır mısın ki arkadaşın kim idi.

(*Celâlüddin Ca'fer*)

Ş Put.

بُدَاغ (*bûdağ*) = Lûgatların tariflerine göre ufak taneli çardak gülü olsa gerektir.

بَدَاغَز (*bedâgaz*) = Aslı fena, mayası alçak. بدمرشت و بد نهاد de denir; (ر) yerine, (ز) ile de doğrudur. Âgâr (*ba.*).

یکی زشت خوی و بد آغار بود
تو گوئی ب مردم گزنی مار ز بود
لطیفی

Biri, fena huylu ve alçak tabiatlı idi. İnsan incitmekte sanki yıldı.

(*Latîfî*)

بَدَاک (*bedâk*) = Yaramaz fikirli
Ş Hiddetli.

بَدَان (bedan) = Fenalar mânasına bed'in cem'idir § Ona mânasına bean yerine de kullanılır.

بَدَاحَتَر (bedehtar) = (k.) talihsiz, betbaht.

بد اخترى چو تو در صحبت تو بايق
ولى چنانكه توى در جهان كجا باشد
سعدى

Senin konuştuğun kimse senin gibi bir uğursuz olmalıydı; fakat senin gibi dünyada nerede bulunur.

(Sa'dî)

= Bed pertev.

بُذْبُذَك (büdbüdek) = Çavuş kuşu (ar.) هدمد (muh.) بذك .

بَدَبَدَه (bedbede) = Borcunu ödemekte ağır davranan kimse.

بَدَبِين (bedbîn) = Başkalarının aybını gören, hiçbir şeyi beğenmeyen kimse.

بَدِ پَرِهِيَز (bedperhîz) = Hastalığında doğru dürüst perhiz etmeyen kimse.

بَدِ پَسَنَد (bedpesend) = Fenayı beğenen.

نيكناي خواهى اى دل بايدان صحبت مدار
بد پسندي چان من برهان ناداي بود
حافظ

Ey gönül ! İyilikle ün almak istersen kötülerle konuşma. Ruhum! fenayı beğenmek bilgisizliğe delâlet eder.

(Hafız)

§ Başkasına fenalığı beğenen kimse § Her şeyi kolay kolay beğenmiyen adam ki (müşkil pesend) denir.

بَدَفُوز، بَدِ پُوس، بَدِ پُوز (bed pūz , bed pūs, bed fūz) = Ağız çevresi = Betfuz (ba.).

بَدِ چَشَم (bed çeşm) = Başkasının ailesine fena gözle bakan kimse.

بَدِ خَش (bedahş) = Lâl. (Bedaḥşi müzap) erimiş lâl (k.) şarap, kan.

بَدِ خَشَان (bedeḥşan) = Efganistanın bir vilâyetidir, kıymetli maddenleri hususiyle lâliyle meşhurdur.

اگر کوہ بدخشان لعل گردد
بدیدار بدخشانی نبرد
شاعر

Bedeḥşan dağı lâl olsa bir Bedeḥşanlıyı görmeye degmez.
(Şâ'ir)

بَدِ خَوَاب (bedḥuvab) = Bir sebep le yatağında uyuyamıyan yahut azıcık uykuya dalar dalmaz uyanan kimse.

بَدْحُوَا (**bedhuvah**) = Fenalık
istiyyen, düşman, kıskanç.

بدخواه کسان هیچ بمقصد نرسد
خسرو

İnsanların fenalığını istiyen
maksadına hiç erişmez.
(Hüsrev)

تیش سر بدخواه رباید زتن آسان
زانسان که رباید زسر دزدکلاهی
طالب

Hırsız bir külâhı baştan nasıl
kaparsa onun kılıcı düşmanın
başını vücudundan öyle kolay
kapar.
(Tâlib)

بَدِیْل (**bed dil**) = Kötü kalpli (k.)
korkak, yüreksiz, ürkek.

برآورد چوبان بددل خروش
که دشمن نیم برهلاکم مکوش
سمدی

Korkak çoban, düşman değilim,
beni öldürmeye çalışma diye
haykırdı.
(Sa'di)

بَدْر (**beder**) = Dışarı.

بروازخانه گردون بدر ونان مطلب
حافظ

Feleğin evinden dışarı çık ta
ekmek isteme.
(Hafız)

بَدْرَام (**bedram**) = Daima.

نوازشگرائی بدرام تو
برآرد بهتم فلک نام تو
نظامی

Senin daima lütfe meyil ve
rağbetin adını yedinci feleğe
yükseltir.
(Nizâmi)

Hoş, lâtif, yakışıklı, süslü.

گل بخندید و باغ شدید رام
ای خوشا این جهان درین هنگام
فرخی

Gül açıldı, bahçe süslendi ; bu
zamanda bu dünya nekadar
hoştur.
(Ferrûhi)

نه هرگز چون رخس فردوس خرم
نه هرگز چون قدش شمشاد بدرام
قائمی

Cennet hiçbir vakıt yanağı gibi
sevimli; şimşir boyu gibi ya-
kışıklı değildir.
(Kâni),

§ Serkeş hayvan.

تا که نور شرق شمس الدین یمن راحت نمود
نفس بدر امم کنون درعشق اوشدرام رام
مولانا

Şarkın nuru Şemsüddin yahut
Şemsüddinin güneşinin nuru
beni müsterih ettiği zamandan
beri onun aşkıyla huysuz nef-
sim şimdi bana ram aldı [*].
(Mevlâna)

بَدْر رَفْتَن ، بَدْر آمَدَن (**beder âme-
den, beder reften**) = Dışa-

[*] İkinci mânaya göre (şark) güneş
mânasıdır.

rı gelmek, çıkmak, dışarı gitmek.

يك دم از برده غفلت بدو

Bir zaman gaflet perdesinden çık.

تو از مکارم اخلاق عالم دگری
وفا وعهد من از خاطرت بدر نرود
حافظ

Sen iyi huyluluk yüzünden başka bir âlemsin. Benim vefa ve ahtım hatırlından çıkmasın.
(Hafız)

بَدْرَان (*bedran*) = Eşek turpu denilen fena kokulu bir nevi yaban turpu = gendegiyah.

عجب بدوان مکن و هر چه بود نیکوین
که بصحرای جهان هیچ نرود بیکار
بشاق

Eşek turpunu ayıplama. Her ne olursa hoş gör ki dünya ovasında faydasız hiçbir şey bitmez.
Büşhak

بَدْرَاه (*bed rah*) = Yolsuz yani yola lâykıyla gitmiyen at.

بَدْرُزَه (*bidrûze*) = Bir ziyafetten dönüşte paket edip götürülen yemek (ar.) زه zelle § Pay.

بَدْرَقَه (*bedreka*) = Yol gösteren, kılavuz.

حافظ اگر قدم نهی دوره خاندان عشق
بد رفقه و هت شود همت شحنه نجف
حافظ

Ey Hafız! Aşk hanedanının yoluna ayak basarsan, Hazreti Alinin himmeti sana yol gösterir.

(Hafız)

بَدَرْگ (*bedreg*) = Aslı kötü, huysuz insan ve hayvan.

بخاموشی زمکر دشمن بدرگ مشوایمن
که توسن گوش خواباند لگدها در قفا دارد
صاب

Ahlâksız düşmanın sesini çıkarmamasıyla hilesinden emin olma, çünkü harın at, kulaklarını kısarsa arkada tekmeleri vardır.

(Şâ'ib)

بَدَرْ کَرْدَن، بَدَرْ بُرْدَن (*bederbürden, bederkerden*) = Çıkarmak.

خواب از سرخفتگان بدر برد
بیداری ببلان اسجار
سمعی

Seher bûlbüllerinin uyanıklığı uyuyanların başından uykuyu giderdi.

(Sa'dî)

بَدْرُود (*bidrûd*) = Sağlık ve selâmet, esenlik.

ای همنفسان مجلس رود
بدرود شوید جمله بدرود
نظای

Ey saz meclisi arkadaşları! Sıhhat ve selâmette olunuz.
(Nizâmî)

§ Veda: Esenlemek, sağlıcamak.

پیوسید از مهر و بدود کرد
اسدی

Muhabbetle öptü ve veda etti.
(Esedî)

بَدْرِ، بَدْرَه (*bedre, bedrî*) =
Para ve altın kesesi, çıkını (ar.)
surre. صرره

بهر کشور که چون خورشید راندی
و مینرا بدره بدره زرفشاندی
نظای

*Güneş gibi her hangi ülkeye
gelse yere kese kese altın saçardı.*
(Nizâmî)

جبه خوام و ذراعہ خوام زروسم
زانکه بهتر بود این هردو زپایند بدری
سنائی

*Cüppe ve biniş isterim, altın
ve gümüş istemem; çünkü bu
ikisi beş yüz keseden daha iyidir.*
(Sendî)

بَدْرَه (*bedzehir*) = korkak.

بَدِسْت (*bîdist*) = Karış (ar.) شبر

بر بدستی جای بر جولان کند چون بارزن
منوچهری

*Kebap şişi gibi bir karış yerde
döner.*
(Minucihri)

Nasîrî, el ile karış arasında münasebet görerek bedest şeklini daha uygun buluyor.

بَدَسْت بُودَن (*bedest būden*) =
Hazır ve uyanık olmak.

گرت زدست بر آید مراد خاطرم
بدست باش که خیری بجای خویشتمست
حافظ

*Eğer bizim isteğimizi yerine
getirmek elinden gelirse hazır
ol ve uyanık davran ki yerinde
bir hayırdır.*
(Hafız)

همین که پای نهادی بر آستانه عشق
بدست باش که دست از جهان فروشی
سدی

*Aşk eşiğine ayak basar basmaz
dünyadan vazgeçmeğe hazırlan:*
(Sa'dî)

بَدَسْتِ چَپِ شَمَرْدَن (*bedesti çep şümürden*) = Sol el ile saymak.
Çokluktan kinayedir Çünkü sayılar yüze kadar sağ, ilerisi sol elin parmaklarıyla sayılmış.

عاشق بکشی بتیغ غمزه
چند الکه بدست چپ شمار
خاقانی

*Gamzen kılıcıyla o kadar âşık
öldürürsün ki sol elile sayarsın:
öldürdüğün âşıklar pek çoktur.*
(Hākānt)

بَدَسْتِ شُدَن (*bedest şüden*) = Ele geçmek.

درجهان دوست بدست شد
که ازو بدلم شکست شد
اوحدی

*Dünyada bir dost ele geçiremedim
ki ondan gönlüm kırılmasın.*
(Evhadî)

بِدِسْكَان، بَدِسْكَان (**bidisġan, bi-disġan**) = Yahut her ikisi şin ile sarmaşık (ar.) عشقه.

بَدِسْكَال (**bedsigâl**) = Düşman. Sigâl fikir ve endişe, söz mâ-nalarına geldiğinden bedsigâl fena fikirli, herkes hakkında fena söyliyeni kimse demektir, Karşılığı nîk sigâldir. Sigâl (ba.).

تو نیکو روش باش تا بدسگال
بنقص تو گفتن نیاید جمال
سعدی

Sen iyi hareketli ol ki düşman noksanını söylemeğe mecal bulmasın.

(Sâ'dî)

بَدِشْكَون (**bedşühûn**) = Uğursuz.

بَدْفُوز (**bedfûz**) = bedpûz (ba.).

بَدْقَدَم (**bedkadem**) = Ayağı uğursuz ki kademsiz deriz.

بَدْکَرْدَار، بَدْکَر (**bed kâr, bed kir-dâr**) = İş, hareketi kötû kimse, karşılığı nîkûkâr'dır.

بَدْگِل (**bedgil**) = Şekil ve sureti fena. Karşılığı hoşgil dir (Nizâm).

بَدْکَنْد (**bed kend**) = Rüşvet.

تا بپند یک نظر دیدار شان
روح قدسی جان بید کند آورید
فخری

Onların yüzünü bir kerre görmek için Hazreti Cibril canını rüşvet olarak getirdi.

(Fahri)

بَدْگَهَر (**bed güher**) = Cevherî fena (k.) soysuz.

شد نفس بدگهر زمدارا گزندہ تر
ز احسان نمی شود گدایوانه آشنا
صائب

Âdi nefis tatlılıkla muameleden daha ziyade zarar verici oldu. Kudurmuş köpek ikram ile bildik olmaz.

(Saib)

پیش ادیاب حمد مهرباب زن صائب
گوش این بدگهران لایق گفتار تو نیست
صائب

Saipl Haset edenlerin önünde sus. Bu soysuzların kulağı senin sözüne lâıyk değildir.

(Saib)

بَدْگَم (**bed legâm**) = Gem almaz; serkeş at ki ağzı bozuk denir Ş (k) serkeş ve söz dinlemiyen kimse,

مرا کند میفکن که خود گرفتارم
لویشه بردهن اسب بدگام کنند
شاعر

Bana kement atma ki ben zaten tutulmuşum. Burunduruğu serkeş atın ağzına koyarlar.

(Şa'ir)

Ş Levişe (ba.).

بَدَنْدَانِ بَدُونِ (**bedendan būden**) =
Lâîk ve münasip olmak, uymak.

هستند شاهدان شکر اب بهمد تو
لیکن ازان میانہ بدندان من توی
اثیرالدین

Zamanında şeker dudaklı güzeller vardır; fakat onların içinden bana lâîk sensin.

(Egîrüddin)

بَدُو (**bedô**) = Ona mânasına olup (beô) yerine kullanılır.

بَدَوَاز (**bedvâz**) = Tünek. Betvaz (ba.).

بَدُوش ، بَدُوس (**bedûs, bedûş**) = Ümit ve rica «Halimî ve nime-tullah».

بَدِه (**bede**) = Sade suya pişirilen lapa.

پرستنده باشم با تشکده
نسازم خورش جز زشاییده
فردوسی

Ateşkedeye tapınırım; sût ve lapadan başka şey yemem.

(Firdevsî)

Ş Akça kavak = سپیددار (ar.) غَرَب.

مگر زفیض دستاو یک قطره بارد بر زمین
میوه باغ بهشت البته بار آرد بده
فخری

Eğer onun feyizli elinden yere bir damla damlarsa kavak ağa-

cı cennet bahçesinin meyvesi gibi meyve verir.

(Fahrî)

بَدِه قِرَائَتِ دَالِیْسَن (**bedeh kıraet danisten**) = (k.) Bir şeyi lâîy-kıyla bilmek.

بُدِه (**bûde**) = Olmuş, imiş mânasına bûde (*muḥ*) dir Ş Kav ve tutarak yani ateş tutuşturacak şey.

بَدِید (**bedîd**) = Belli, açık = Pedid (ba.).

بَدِیْسِه (**bedîse**) = Ağırşak: badrise (*muḥ*.) badrise (ba.).

بَذَلِه (**bezle**) = Lâtife ve hoş söz Ş Ahenk ile okunan şiir. Bezle-gü = Lâtifeci hoş sözlü.

گرم مهرورم چهرورود صلح و درجناک
تازه روی و عشوه جوی و بذله گوی و لکنه یاب
قافی

Muhabbeti sıcak, yüzü yumuşak, çabuk barışır, geç darılır, güleç yüzlü, işveli, hoş sözlü, nükte bulan.

(Kaânî)

بَر (**ber**) = Yukarı.
پدر مرده را سایه بر سر فکن
سعدی

Yetimin başı üstüne saye sal: Onu, koru, himaye et.

(Sâ'dî)

Ş Meyve.

باعلم اگر عمل نکنی شاخ بی بری
سعدی

*Bilgi ile iş görmezsen meyvesiz
dala benzersin.*

(Sa'di)

§ Göğüs, meme.

همه معاینه بینم که دوبرابر من
ستاده اند سن چهرگان سیمین بر
قائمی

*Hepsini apaçık görüyorum ki
gül benizli gümüş göğüslüler
karşımda dizilmişler.*

(Ka'ni)

Yan, taraf, huzur.

طرفه حالست که آن آتش سوزان زبیرم
دورتر می رود و بیشترم می سوزد
ملولی

*Şaşılacak bir hâl! O yakıcı
ateş, yanımdan ne kadar uzak-
laşırsa beni o kadar yakıyor.*

(Melâlî)

زیوسف قوت جان دارند اهل مصر واز دوری
بر یعقوب غیر از بوی پیراهن نمی آید
عصمت

*Mısır ahalisinin Hazreti Yusuf
yüzünden ruhları gıdalanır ;
halbuki Hazreti Yakubun hu-
zuruna gömlek kokusundan
başka gelmiyor.*

(İ'şmet)

§ Kucak.

خندان بنواز گفت که آزاده سرورا
نشیده ام هنوز کسی آورد بپر
قائمی

*Naz ile gülerek şimdiye kadar
kimsenin azade setviyi kucak-
ladığını işitmemişim dedi.*

(Ka'ani)

Azade (ba.) § Fayda.

برنجورد از خود واز عمر خویش
هرکه مرا از تو جدا می کند
سعدی

*Beni senden ayıran kimse ken-
dinden ve hayatından fayda
ve hayır görmesin.*

(Sa'di)

Bu, meyve mânasından alınmış-
tır. § Hıfzetme, hatırdı tutma.

بلجن دلکش برخواند این قصیده زیر
قائمی

*Bu kasideyi gönlü çeken bir eda
ile ezber okudu.*

(Krâni)

Reşîdî, bu mânaya yalnız ber
değil ez ile birlikte ezberdir.
Fakat yalnız (bîr) ve (vîr) ez-
ber mânasına gelir, diyor. Bu
ifadeye göre dilimizde ezber
den okumak tabiri doğrudur
Eski şairlerin şiirlerinde fazla
olarak görülür.

چون ماه خرامنده زدآمد و بنشست
رویش چو یکی مهر دوخشان بنظر بر
قائمی

*Salınarak ay gibi içeri gird
oturdu; yüzü bakımda parla
güneşi andırıyordu.*

(Ka'ni)

Bürden = götürmekten emir
(isfa. muh. vas.).

دست حاجت چو بری پیش خداوندی بر
که کریمست ورحیمست و غفورست وودود
سعدی

*İhtiyaç elini uzatacaksan, kerim
rahim, gafûr, veaûd olan cenab.
hakka uzat.*

(Sa'di)

Ş Yaprak mânasına gelen ber-
gin muhaffefi. Ş Genç kadın
Ş Evin kapısı Ş Her şeyin eni,
genişliği. Bu son üç mâna şüp-
helidir (Reşîdî)

Der gibi zarfiyet ifade eder.

ساقی سنک دل مرا چند بهانه می نوی
ماده ناب برگشت شو شراب بر سرم
هدی -

*Taş yürekli saki ! Halis şarap
avucunda, şarap aşkı başımda
iken bana ne vakta kadar ba-
hane edeceksin.*

(Sa'di)

Ş (Düş bedüş) omuz omuza da-
ki (b) gibi ilsâk ifade eder.

غلامان گل چهره و دل ربای
کر بر کر گرد تختش بیای
نظامی

*Gül çehreli ve gönül kapıcı
köleler tahtın etrafında sıklık
divan durmuşlar.*

(Nizami)

برابر (berâber) = Karşı karşıya,
yanyana Ş Denk, müsavi. Be-
raberî = denklik, müsavat.

تو می خرابی و عصت زدور می گوید
تو بی برابر من یا خیال دوزخم
عصت بخاری

*Sen salınırsın; ismet uzaktan,
karşımda sen misin yoksa gözü-
me hayal mi görünüyor diyor.*

(İşmeti Bahâ'î)

یارب هزار شکر که در روزگار غم
یکدم خیال یاز گرفت از برابرم
عصت بخاری

*Yarabbi ! Çok şükür ki keder
zamanımda yârın hayali bir
vakit yanımdan yahut karşım-
dan gitmedi.*

(İşmeti Bahâ'î)

جز صورت در آینه کسرا نمی رسد
باطلعت بدیع تو کردن برابری
سعدی

*Emsolsiz güzelliğine karşı denk
olmak iddiası aynaya akseden
suretinden başkasına düşmez.*

(Sa'di)

ای بادشاد وقت چو وقتت فرارسد
تو نیز با گدای محنت برابری
سعدی

*Ey vaktin padişahı ! Vaktin
erişince sen de mahalle dilen-
cisiyle müsavisin.*

(Sa'di)

برآب آمدن (ber âb âmeden) =
Su üstüne gelmek (k.) meyda-
na çıkmak, belli olmak.

برآب گفتن (ber âb güften) =
(k.) Hazır cevap olmak.

برآت برشاخ آهو (berat ber şahi
âhū) = Berat ahunun boynu-
zunda (k.) yalan Ş Yerine ge-
tirilmeyen vait.

برآتی (beratî) = Fakirlere bahşe-
dilen eski elbise.

رو تار کن خلعت حسن هردم
رس آنگه بای بشمع خور انار
دهلوی

Zaman zaman güzelliğinin kaftanını yeniden tazele de eskisini güneş şem'asına bırak.

(Dehlevi)

Ş Gerdek gecesi güveyi gerdek evine kadar götürün topluluk. Bu ikinci mâna, Hintçedir. (Niẓām)

برادر (berâder) = Erkek kardeş.

براز (beraz) = Yakışıklı, süslü, uygun. Mastarı berazîden,

خدا بیگان جوان بخت شیخ ابواسحق
که تحت خسروی از ذات او گرفت براز
نخری

Talili büyük padişah ki padişahlık tahtı onun şahsiyle süslendi.

(Fahri)

لی چون شکر خال باو براز
نظامی

Şeker gibi bir dudak, ona uygun bir ben.

(Niẓāmî)

Ş Berazîden den emir Ş Kunduracıların kundura ile kalıp arasına, dülgerlerin biçtikleri kereste arasına sıkıştırdıkları kısıki, takoz. Bıçak ve kılıcın kabza ve sap içine giren kısmı. Dili-mizde perazvana denir.

برازیدن (beraziden) = Yakışmak, yakıştırmak, güzel göstermek, bir şeyi bir şeye eklemek mâ-nalarına lâzım ve müteaddidir.

قبای ملک برازیده دید برقد تو
نهاد فتنه کلاه از سر و کمر بگشاد

Fitne, saltanat kaftanını senin boyuna yakışmış görünce fesat çıkarmaktan vazgeçti.

براش (berâş) = Tırmalama, yaralama = hıraş Ş Saçma ve dökme. Mastarı beraşîden.

براغ (berâğ) = Kan alıcı, hacamatçı.

براعالیدن (berâğâlîden) = Tahrik etmek, kışkırtmak.

براق جم (bürâkı cem) = (k.) Rüz-gâr.

برآمد جای (berâmed cây) = Mastar (Nasırı).

برآمدن (ber âmeden) = Yukarı gelmek (k.) tazim etmek, kalkmak, çıkmak, zuhur etmek.

شد نظارگیان خانه همسایه خراب
مهمان با تو که فرمود که برام برای
خجندی

Seyircilerden komşunun evi yı-kıldı. Ey ay yüzlüm ! Dama çık, diye sana kim söyledi.

(Hacendî)

چو برآمد ماه روی از مطلع پیرانش
چشم بدرا گفتم الحمدی بخوان پیرانش
سمدی

Ay yüzlü güzel, gömleğini çıkardığı vakit kötü göze, etrafında fatiha oku, dedim.

(Sa'di)

چون ماه شب چارده از شرق برآمد
آن روی که چون ماه نوش می طلبیدم
سعدی

Yeni ay gibi aradığımız o yüz, ayın on dördü gibi doğudan çıktı.

(Sa'di)

§ Husul bulmak, nasip olmak.

گرفتیم که از دهر کاهت برآمد
بقصود خود گشتی امروز واصل
شاه طاهر

Farzettim ki dünyadan isteğin hasıl oldu, bugün kendi mak-sadına kavuştun.

(Şah Tahir)

کام دلم آن بود که جان بر تو فاشم
آن کام میسر شد و آن کار برآمد
سعدی

Gönlümün arzusu canımı sana feda etmekte; o arzum müyesser ve o iş nasip oldu.

(Sa'di)

ز صد در گز امیدت بر نیاید
بنومیدی جگر خوردن نشاید
جای

Eğer ümidin yüz kapıdan hu-sule gelmezse ümitsizlikle mü-teessir olmak yakışmaz.

(Câmî)

§ Geçmek.

(نثر) سالی دو برین برآمد
سعدی

Bunun üzerine birkaç yıl geçti,

(Sâd'i)

§ Galip gelmek.

(نثر) شیطان باخلصان بریاید
سعدی

Şeytan özü temizlere galebe çalmaz.

(Sa'di)

§ Meşhur olmak.

صائب برآمده است بر آفاق نام ما
صائب

Saip bizim adımız dünya etrafında ünlüdür.

(Sa'ib)

§ Ayrılmak, uzak düşmek.

دل می رود از سینۀ و پیکان تو باقیست
رحم است بر آن یار که از یار برآمد
حزین

Gönül göğüsten gidiyor yârin-den ayrılan yare merhamet ettiğ-i için okunun temreni dur-maktadır.

(Hâzin)

§ Büyüme, yetişmek.

کما زهر سؤالم لب جواب گشاید
شکر لی که بشیر و شکر برآمده است
شانی

Süt ve şekerle büyümüş bir şeker dudaklı nerede ki, benim zehirli sualime karşı cevap dudağını açsın.

(Şani)

برآمدگی (berâmedegî) = Yük-seklik.

بران (bürran) = Keskin, kesici.

سیر نفکشد شیر غران ز جندک
نپند پشد از تیغ بران بلندک
سعدی

Hışımlı arslan harpten aciz göstermaz, kaplan keskin kılıçtan korkmaz.

(Sa'di)

بر انداز (ber endâz) = Harç, masraf.

بر اندازۀ کن بر انداز خویش
که باشد میانه نه اندک نه بیش
نظای

Masrafını derecene göre yap ki arada denkleşme hasıl olsun.
(Niẓāmī)

براو (berav) = Çöp ve gübre taşımakla uğraşanlar.

بر آوردن (beraverden) = Yükseltmek, çıkarmak § Kapamak § Husule getirmek § Taklit etmek.

مائیم و خیال تو که بروغم حسودان
راهیست که نقوان بگل و سنگ بر آورد
شای

Biz ve senin hayalin, haset edenlere karşı bir yoldur ki çamur ve taşla kapanamaz.
(Şani)

رخ از شرمندگی سوی در آورد
بروی تیکبختی در بر آورد
جای

Utandığından yüzünü kapıya çevirdi. Bahtiyarlık yüzüne kapıyı kapadı.

(Cami)

می رساند بوی می خود را بمخویران خویش
گو بر آورد غمگسب با گل در میخانه را
صائب

Şarap kendi kokusunu kendi mahlumlarına eriştiriyor, zabıta memuru isterse meyhanenin kapısını çamurla kapasın.
(Şaib)

§ Yetiştirmek, beslemek.

هزار نخل بخون جگر بر آوردم
امید نیست که یک توتم نمربخش
شای

Ciğer kaniyle yani elem ve meşekkatle bir hurma ağacı yetiştirdimse de bana bir kerre meyve vereceğini ummuyorum.
(Şanî)

Emri hazırı beraver, berar şekillerinde gelir.

دلرا ز سینۀ دولتر دلستان بر آور
آینۀ پیش یوسف از آینۀ دان بر آور
صائب

Gönül alıcının nazarında kalbini göğsünden çıkar; aynayı Yusufun huzurunda kılıfından çıkar.

(Şa'ib)

بر آوردن (beraverdeh) = Yüksek bina, kale ve hisar.

بر آوردن دید مرنایدید
فردوسی

Ucu bucağı belirsiz yüksek bir bina gördü.

(Firdavsi)

§ İtibarı yüksek kimse.

هر چند بر آوردن آن جان جهانم
چون خانه ندارم خبر از صاحبخانه
صائب

O cihanın canının yükseltmesi

*isem de sahibinden haberi ol-
mıyan ev gibiyim.*

(Şa'ib)

ز دیده بردم آمد زدل بدر آورد
که شد بخون دل آن رهگذر برآورد
اهلی

*Gözümden gönlüme geldi; gön-
lümünden çıkmaz; çünkü o yolun
geçidi yürek kaniyle kapanmış-
tır.*

(Ehlî)

براه (berâh) = Güzel, iyi, yakışık-
lı = beraz.

نه رویش نکو نه رایش براه
فردوسی

Ne yüzü güzel, ne reyi düzgün.

مستند خسروی از مقدم او داود زیب
افسر شاهی هم از طلعت او یافت براه
فخری

*Padişahlık makamı onun cülû-
siyle süslenmiş, şahlık tacı da
onun yüzünden yakışığını bul-
muştur.*

(Fahri)

کار زرنگی یزد شود به براه
زد بزکر سپاروکار بخواب
نظامی

*Kuyumcunun işi altınla yakı-
şığına girer, altını kuyumcuya
teslim et de iş iste.*

(Niẓâmî)

براهام (berâham) = Hasis bir ya-
hudidir ki Behram gür bütün
malını zaptedip lenbek adında
bir sucuya vermiştir.

برآهیختن، برآهیختن (ber ahihten,
ber ahihten) = Çekip çıkarmak.
= Ahihten (ba.).

برای (berây) = İçin mânasına
talil edatıdır.

پسان چشم که گرید برای هر عضوی
غی بهر که رسد می کند ملول مرا
راغی

*Her uzuv için ağlıyan göz gibi
herkesin kederi beni mahzun
ediyor.*

(Râzî)

Ber ile ay kelimelerinden mü-
rekkep olursa ber ameden den
emri hazırdır. Ber ameden (ba.).

برباد دادن (berbâd dâden) =
Rüzgâra vermek (k.) yok et-
mek. Berbâd dad = Mahvetti.
Türkçemizde berbat kelimesi
berbad dade (muh.) olarak
mahv ve perişan olmuş, bozul-
muş mânasında kullanılır.

بربار، برباره (berbâr, berbâre) =
Çardak, evin üst katı Didar
(ba.).

بربالای پاردُم گوزیدن (ber bâlâyi
pârdüm goziden) = Kuskun-
dan yukarı yellenmek (k.) had-
dini tecavüz etmek.

بربت (berbet) = Ut yahut tanbur:

ası beribet olup kaz göğsü demektir. بٹ betin arapçalaştırılmışıdır. Eski Türkçesi kopuzdur. Rebaptan küçüktür (kulzüm). Hafızın:

آهنگ چنگ و بریط و آواز عودونی

mısraından ut olmadığı anlaşılır.

بربد (berbed) = Sistan vilâyeti
Ş Bârbed (muḥ.) (ba.)

بربر (berber) = Afrikada oturan
bir ulus, ve bir kıta ismi.

بین تابهنگام کین گستری
چه خون و اندم از لنگی و بربری
نظامی

*Bak ki düşmanlık zamanında
zengi ve berberilerin nekadarkanını akıttım.*

(Nizâmî)

بربروشان (berbrošan) = Ümmet,

شفیع باش بر شه مها بدین زلت
چو مصطفی بردادار بربروشا ترا
ذقیق

Hazreti Mustafanın allahın huzurunda ümmete şefaati gibi bu kabahatımdan dolayı padişahın huzurunda bana şefaati et.

(Dekikî)

بربست (berbest) = Tarz, kaide, kânun. Cem'i berbestegân Ş Şive ve nazm Ş Nahiv bilgisi=

Sentaks: son iki mâna yalnız Nasırîde görülmüştür.

بربستن (berbesten) = Bağlamak
Ş Bir şeyi bir şeye ilîştirmek, ulaştırmak Ş Husule getirmek, faydalanmak.

من چه بر بسته ام از لولوی لالای سخن
کاش چون لاله دهان سخن بودی لال
سلمان

Ben parlak inci gibi sözden ne istifade etmişim. Keşke lâle gibi dilsiz olsaydım.

(Selman)

برbeste (berbeste) = Taş gibi büyüyüp gelişmesi olmıyan şeyler, cemad Ş Vezinli söz.

می گفت بدندان تم عقد دور
من هم چو تو ام لطیف و پاکیزه گهر
خندان خندان بناز گفتش خاموش
بر بسته دگر باشد و بر بسته دگر
شاعر

İnci dizisi sevgilimin dişine karşı: ben senin gibi lâtifim ve cevherim temizdir, dedi. Diş naz ile güle güle, sus; büyüyüp gelişmesi olan başka; olmıyan başkadır, dedi.

(Şâ'ir)

بربند (berbend) = Kadın göğs-lüğü ve göğse takılan bezekler.

برپاچه ریدن (berpâçe rîden) = Paçaya pislemek (k.) çok korkmak.

برپاکردن (ber pâkerden) = (k.)
Dikmek, tahrik etmek, ayaklan-
dırmak, ihya etmek.

برپای (berpây) = Ayakta, kaim,
hazır.

برجه که سماع روح برپای شده است
مولانا

*Sıçra hareket et ki ruh vecde
gelmiştir*
(Mevlânâ)

برپای خاك زدن (ber payi hak ze-
den) = (k.) Horlamak.

برپای کسی افتادن (ber payi kesî
üftâden) = (k.) Son derece
aciz göstermek, zorlamak, üs-
tüne düşmek.

بفریاد کس از خواب صبحی بر نمی خیزد
مگر بردست و پای آن پریر و آفتاب افتد
صائب

*Kimsenin haykırmasıyla sabah
uykusundan kalkmaz meğerki
o peri yüzlünün güneş üstüne
düşse, onu zorlaya.*

(Şa'ib)

بر پشت خوابیدن (ber püşt huva-
bîden) = (k) Sırt üstü yat-
mak, istirahatla uyumak.

بشتاب بسوی بحف ای دل بشتاب
دریاب این فوز را بزودی دریاب
چون خواب بحف عبادت یزدانست
خود را بحف رسان و بر پشت بخواب
امیدی

*Gönül! acele necef tarafına git;
bu muvaffakiyeti çabuk anla;
necef uykusu hakka ibâdetdir.
Kendini necefe iriştir, istira-
hatla uyu.*

(Ümidi)

برپوس، برپوز (berpüz, berpūs)
Ağzın çevresi = Betfüz (ba.).

برتاس (bertâs) = Rusya hudūdun-
da bir vilâyet ve o vilâyetin
ahalisine, tilkisine, tilkisinin
kürküne verilen isim. § Bir sa-
vaş eri.

برتر (berter) = Üstünrek, ziyade
yüksek.

برتاسک، برتاشک (bertâsek, ber-
terâsek) = Veratika, vîrane
papatyası (ar.) شویلاه.

برتن (berten) = Kibirli, dik baş.

زن مسکین فروتن مرد برتن
کان سرکشی آهخته برتن
فخرگر گانی

*Biçare kadın alçak gönüllü.
Adam kibirli. Kadına dikbaşlık
gayını çekmiş.*

(Fehri Gürgâni)

برتنگ (berteng) = Kolan.

یکران تراخم فلک زین
طوقش قروجره برتنگ
شرف

*Senin atına feleğin kemeri eğer,
ay gerdanlık, saman uğrusu
kolandır.*

(Şeref)

§ Bağlıdak. [*]

زدودمان جلال تو آسمان طفايست
فکند دایه منعمش ز کهکشان برتنگ
رکن الدین

*Gök, senin ululuk hanedanın-
dan bir çocuktur. İyi terbiye
eden taya ona saman uğrusun-
dan bağlıdak yapmış.*

§ Ensiz bir nevi kumaş.

(Rüknüddin)

برته (berte) = İranlı bir savaş eri.

برج (bürc) = Enir, yaban mersini.

برجاس (bürcâs) = Pota, tabla.

وقت آنکه کند قصد قادر اندازی
بغیر سینۀ دشمن نباشد ش برجاش
فخری

*Ustaca ok attığı zaman amacı
düşmanın göğsünden başka de-
ğildir.*

(Fahri)

برجاسب (bürcâsb) = Turanlı bir
savaş eri.

برجاف (bürcâf) = Burçak.

[*] Çocukları beşiğe yatırdıkları za-
man düşmemeleri için bağladıkları sargı.

[**] قادرا داز = Ustaca ok atan.

برجان قدم نهادن (bercan kadem
nihâden) = İlâç ve ça eden
vazgeçip ölüme razı olmak.

برج نریا (bürci süreyya) = (k.)
Güzelin ağzı: dişlerinin parlak-
lığı ve intizamı itibariyledir.

برج حوشه (bürci hūşe) = Süm-
büle burcu (قازم)

برجستگی (bercesteği) = Vücudun
kıpır kıpır o ması. Nitekim kur-
deşeni denilen hastalık belir-
dikte olur. (Halimî)

برجسته (berceste) = Yukarı sıç-
ramış. Mısra'ı berceste = Değeri
yüksek ve pek beğenilmiş şiir
parçası. Bercesten = Cesten
(ba.).

برج کبوتر (bürci kebûter) =
Güvercinlere mahsus göz göz
yuva. آده âde (ba.).

برجند (bircend) = Horasanda deşti
beyaza yakın bir köy (Nasırî),

برجیس (bercis) = Müşteri yıldızı.
Muarrebi (b) nin esresiyle
bircis.

بَرْجَحْ (berçeḥ) = Küçük mızrak,
süngü = Zûpin.

بَرْجِدَنْ (berçiden) = Toplamak.
devşirmek, büküm büküm ol-
mak. (muh.) برچیدن.

هوای قبرگون برچد
نقاب قبرگون از رخ
عمق

*Siyah renkli hava o renkteki
örtüsünü yüzünden topladı.*
(‘Am’ak)

بَرْج (berḥ) = Parça, biraz, hisse,
nasip, § Su birikintisi § Ş m-
şek [*] § Yaş odunun yanarken
çıkardığı yaşlık § Balık. (B) nin
ötresiyle çiy = Şebnem.

بَرْخَاسْتَنْ (berḥâsten) = Yukarı
kalkmak § (k,) peyda olmak
§ savulmak.

زبادیدن بر همچون تگرگ
زهرگوشه برخاست طوفان مرگ
سعدی

*Dolu gibi yağan oktan her kö-
şeden ölüm tufanı peyda oldu.*
(Sa’dî)

نثر: فتنه بنشست و نزاع برخاست
سعدی

*Fitne oturdu: yatıştı ve kavgâ
savuldu.*
(Sa’dî)

بَرْخَانَ (berḥân) = Ses, seda.

[*] Berk bunun muarrebî gibi görünür.

بَرْحِجْ (berḥeç) = Çirkin, yakışık-
sız, zayıf.

بچشم طالبان پرزب و زبور
زن دنیا نماید روی برحج
ابوالمعالی

*Dünya kadını taliplerin gözüne
çirkin yüzünü süsle dolu gös-
terir.*

(Ebulma‘ânî)

بَرْحَشْ (bereḥş) = At sırtı.

بَرْحَفِجْ (berḥefç) = Kara basan :
Uykuda ağı lık basma = Ber-
fencek (ar.) کابوس.

چنان در خواب شد ظلم از نهیدش
که نداری ورا بگرفت برحفج
فخری

*Onun korkusundan zulüm öyle
uykuya dalmıştır ki zulmü kâ-
busa tutulmuş sanırsın.*
(Fahri)

Fahrinin mi‘yarı cemalisiyle Na-
sırîde son harfi (c) dir.

بَرْحَفِجِ (berḥefçi) = (k.) Kabalık,
sertlik öngülük.

بَرْحُلْد سَر كَرْدَنْ (berḥuld ser ker-
den) = (k.) Sabit olmak, dai-
mileşmek.

بَرْخَوَابْ (ber ḥuvabe) = Döşek,
yatak. مخواب = döşekdaş mâna-
sına da gelir. (ba.).

برخود پیچیدن (ber huved pīčiden)
= (k.) Muztarip olmak.

میچ برخود و چون غنچه تنگ دل منشین
چو گل ز پوست برون آی خرم و خندان
کَل

Muztarip olma, gonca gibi sıkıntılı oturma; gül gibi sevine güle kapçığından çık.

(Kemâl)

میخود پیاش چو دهقان می دید
برخود از غصه آن می پیچید
جای

Köylü onun kendinden geçmelerini gördükçe muztarip oluyordu.

(Câmî)

برخور (ber huver) = Vavı ma' dule [ʰ] ile ezber, vavı ma' rufe ile fağfûr vezninde; hisse ve pay sahibi mânasındır. Çünkü (برخ) hisse, nasip olduğundan mecazen şerik ve ortak demektir. Sonundaki (ور) nisbet edatıdır.

ز بس عطا که دهد هر که زو عطا گیرد
گمان برد که من اورا شریکم و برخوردار
فرخی

O kadar ihsan eder ki ihsanını alan kimse kendisini onun ortağı sanır.

(Ferrühî)

§ Berhuverden = Faydalanmak, kıssalanmaktan emir.

[*] (Vavı ma' rufe) üst tarafı halis ötreli ve uzatılarak okunan vavdır.

(vavı ma' dule) harekesi halis üstün olmayıp ötreye çalan vavdır.

تا کی تو یقن برخوری از نعمت دنیا
یکچند بیان از نعم دانش برخوردار
ناصر

Dünya nimetlerinden ne vakte kadar vücutça faydalanacaksın; biraz da ilmin nimetlerinden ruhun, faydalansın.

(Nâsir)

برخوردار (ber hurdâr) = Nasipli: خریدار hüridar, فروختار fûruhtar gibi ber huverden de muhafef برخوردار ber huverd ile ر dan yahut برخوردار ile دار dan mürekkep bir kelimedir. Bu kelime üç emri hazırdan teşekkül etmiştir. Teker teker mânası götür, ye, tut demektir.

گاه گاهم بیوسه بنواز
تا که گردی زغر برخوردار
حافظ

Ömründen nasibini almak istersen ara sıra beni bir öpücükle sevindir.

(Hafız)

برخوردن (ber huverden) = Faydalanmak, emele etmek, nimete kavuşmak. § Birleşmek.

جان تازه می شود زلب روح پرورد
هر کس که برخوردار بنو ازغر برخوردار
صائب

Can senin ruh besliyen dudagından tazelenir Her kim seninle birleşirse ömründen faydalanır.

(Şa'ib)

چه خوش وقتی و حرم روزگاری
که یاری برخورد از وصل یاری
جایی

*Ne hoş bir vakit, ne mesut bir
zamandır ki bir yar bir yara
kavuşmakla emeline nail olur.*
(Câmî)

Nizam hiddetlendirmek, muzta-
rıp etmek mânasına da yazmış-
tır.

برخه (berhe) = Parça, hisse, bazı,
bir miktar.

از چرخ برخه سعادست بمانش باد
عسجدی

*Onun canı felekten saadet his-
selerine nail olsun.*

Ascedi

برخی (berhî) = İsmi geçen »berh«
ile tenkîr ى sinden mürekkep
olup bir miktar, bir parça de-
mektir.

برخی (berhey) = Kurban ve feda
mânasınadır.

همی رفیق و دیدها دپیش
دل دوستان کرده جان برخیش
سعدی

*Giderken gözler onu takip edi
yordu; âşıkların gönlü ona ca-
nını feda etmiş.*

(Sa'dî)

برد (berd) = Çekil, yol ver, savul.
Mastarı berdiden.

سہید برآشت و گفت از برد
مرا چرخ گردان نگوید کہ برد
فردوسی

*Başbuğ kızdı da; Bana dönücü
felek bile savaştan çekil demez
dedi.*

(Firdevsî)

ای خورنده خون خلق از راه برد
مولانا

*Ey halkın kanını içen! yoldan
savul.*

(Mevlânâ)

Tekrar ile berd, berd, berda
berd de denir.

روز داروگیر و بردا برد میدان برد
هر غلام شه بمردی هم برد زال باد
سوزنی

*Savaş gününde ve savaş mey-
danında; uzaklaş, savul sesi
yükseldiği zaman padişahın her
kölesi Zal gibi mertçe döğüş-
sün.*

(Süzeni)

§ Taş. (B) nin ötresyle bürden
= götürmekten mazi § Bilmece.

بردادن (berdaden) = Salıvermek.

بردار (berdar) = Yaz evi § Asıl-
mış § Berdaştan = kaldırmak
mastarından emir, (isfa. muh.
vas.) § Ferman berdar = Fer-
man kaldıran: emre itaat eden.

برداشتن (berdâştan) = Kaldırmak.

چو پرده از رخ چرن آفتاب بردای
بجان ودل کدنت مشتری خریدای
شهاب

*Güneşe benzeyen yüzünden ör-
tüyü kaldırırsan müşteri can ve
gönül vererek seni almak ister.*
(Şehab)

بترم زن بچاک افکن بفترک جفا برکش
نمی گویم که بکشاید و بند از پای بردارم
بفا

*Beni okla vur, toprağa at, cefa
terkisine as. İpi çöz, ayağımdan
bağı kaldır, demiyorum ki.*
(Yeğma)

Kaldırmak kelimesinin şamil ol-
duğu bir takım mânalara gelir:
harekete getirmek.

چو شمشیر پیکار برداشتی
لگه دار پنهان ره آشتی
سعدی

*Kavga kılıcını harekete getir-
diğin zaman gizlice barış yo-
lunu gözet.*

(Sa'dî)

§ Almak.

هرچه آن بهم آید از چنین کار
بی شرکت من تراست بردار
نظای

*Böyle işten her ne birikirse
bana pay ayırmadan senin ol-
sun, al.*

(Nizâmî)

Yok etmek, kesmek, hazfetmek,
uzaklaştırmak.

گرچه مسکین اگر برداشتی
تعم گنجشک از جهان برداشتی
سعدی

*Miskin kedinin kanadı olsaydı
serçenin tohumunu dünyadan
kaldırırdı.*

(Sa'dî)

تارست بدوخ تو بستان اهل دل
برداوشم را سرو بشتین بجای شمع
باقرکاشی

*Senin yüzün olmaksızın gönül
sahibinin meclisi karanlıktır.
Mumun başını kes de onun ye-
rine otur.*

(Bakırî Kâşî)

آن کسی را پستانیده اند همه راجر
چو آسایش مردم قدی بردارد
نیکمرد آنکه نگردد دل او هرگز شاد
مگر از خاطر کس بارغی بردارد
افسر [*]

*O kimseyi öğünüz ki bütün
ömründe halkın istirahatı için
çalışır; eyi adam o kimsedir ki
bir insanın gönlünden gam yü-
künü kaldırmadıkça kalbi se-
vinmez.*

(Efser)

Berdâşteni kesi = Bir kimseyi
yoldaş etmek.

بَرْدَاغْ (berdâğ) = Cehri. (ba.).

بَرْدَال (berdâl) = Pergel dediği-
miz alet. Perdal, perkâr, perkâl
da denir.

بَرْدَان (berdân) = Fena kokulu bir
nebatın sıkıntısı.

بُرْدَبَار (bürdbâr) = Uysal, taham-
müllü.

[*] İranın asrımızda yaşayan en muk-
tedir ediplerindendir.

چون عاشقم چه چاره جز صبر و بردباری
فرخی

*Mademki âşıkım, sabır ve ta-
hammülden başka ne çare var.*
(*Ferruhi*)

تو نمی بینی که یار بردبار
چونکه با او خد شدی گردد چومار
مولانا

*Sen görmez misin ki uysal dost-
la aranız açılınca yılan gibi
olur.*
(*Mevlânâ*)

بردر (berder) = Erkek kardeş :
birader (*muḥ.*).

بردفتر افکندن (berdefter ef-
kenden) = Yazmak.

که این خوش حدیثیست بردفترافکن
مناقانی

Çünkü bu hoş bir sözdür, yaz.
(*Hakânî*)

بردک (berdek) = Masal, bilmece,
yanılmaç. Doğrusu دربرده = gizli
mânasına perdektir. Bazı lûgat-
ler (B) nin üstüniyle masal, öt-
resiyle bilmece demişler.

بردمیدن (berdemiden) = Bitmek:
ağaçların, otların yerden çıkmayı,
yeşermesi (bîrun demiden) de
denir.

ازابر نوپهار چو باران فروچکید
چندین هزار لاله زغارا برون دمید
منوچهری

*Yeni bahar bulutundan yağmur
yağınca katı taştan bu kadar
bin lâle bitti.*

(*Minâçihri*)

(k.) Üflemek, üfürmek, öfkelen-
mek, köpürmek.

چو دستم پیام سپید شنید
چو دریای آتش ز کین بردمید
فردوسی

*Rüstem, başbuğun haberini işi-
tince kininden ateş denizi gibi
köpürdü.*

(*Firdevsî*)

Söylemek & güneş doğmak.

خیزشتران که دمید آفتاب
وقت رحیلت نهنگام خواب
شاعر

*Deveci ! Kalk, çünkü güneş
doğdu, göz vaktidir, uyku za-
manı değil,*

(*Şair*)

بردن (bürden) = Götürmek & Kap-
mak.

انجمنا ز لکویان جهان دیدم لیک
جلوه روی لکوی تو ببرد از یادم
یعنی

*Cihan güzellerinden topluluklar
gördüm, fakat senin güzel yū-
zūnün cilvesi onları hatırımdan
götürdü: onları unutturdu.*

(*Yeğma*)

گفتم لب ترا که دل من ببرد
گفتم کدام دل چه نشان کی بکا که برد
سعدی

Dudağına gönlümü kapmışsın

dedim; hangi gönül. hani nısanı, ne zaman, nerede, kim kap-tı? diye cevap verdi.

(Sa'di)

§ Çekmek: tahammül etmek.

مهل باشد سخن سخت که خوابان گویند
چو شیرین دهقان قلغ نباشد بردن
سعدی

Güzellerin söyledikleri sert söz yumuşak olur. Tatlı ağızlıların cefasını çekmek acı olmaz.

(Sa'di)

§ Bulmak.

چو عاشق می شدم گفتم که بردم جوهر مقصود
ندالستم که این دریاچه موج خون فشان دارد
حافظ

Âşık olunca istediğim cevheri buldum dedim Bu deryanın ne kan saçan dalgaları olduğunu bilmedim !

(Hafız)

§ Birini oyunda yenmek, oyunu kazanmak.

طرفه قاری بود بازی عشق بتان
باختش بردن آن باخق
شاعر

Güzellerin aşk oyunu tuhaf bir kumara benzer: Kaybetmesi kazanmak, kazanması kaybetmek-tir.

Şâir

Etmek Arzu = آرزو بردن

بردن (birden) = Yürüyüşte çabukluk.

Bulut hakkında :

گهی باخاک هم خانه گهی بباد هم پیشه
گهی با پرخ هم زانو گهی با بحر هم بردن
عبدالواسع

Kâh toprakla bir yerde; kâh rüzgârla sanatta; kâh feklele dizdize; kâh deniz gibi yürüyüşü çabuk.

(Abdülvasi')

برده (berde) = Tutsak (ar.) esir: köle ve karavaşa yani esirin erkeğine ve dişisine denir.

اکنون زلف خواجه بجای رسیده ام
کم برده صف بصف بود و بدره بار بار
قافی

Şimdi efendinin lütfiyle bir dereceye geldim ki sıra sıra hizmetçilerim, birçok param var.

(Kadî)

Berde fûrûş = cariye satan, esirci.

وقت عرضه کردن آن برده فروش
برکند از بند جامه عیب پوش
مولانا

O esirci, cariyeyi alıcıya gösterdiği zaman cariyeden ayıp örten elbiseyi çıkarır.

(Mevlânâ)

برده (bürde) = Bürden mastarından mazii nakli ve ismi meful. Bürden (ba.) bürde dil, dilbürde = âşık.

مکن پیداد بردل برده خویش
نظامی

Kendi âşıkına zulmetme.

(Nizâmî)

Bürde kelimesi Arapça (meczip) karşılığı olarak da kullanılır.

بَرْدِی (berdî) = Bir nevi iyi hurma = سنگ اشکنه Arapçasında (b) ötre, (ی) şeddelidir Ş Taştan yapılmış kap Ş Koğalık ve hasır otu denilen nebat ki evvelce Mısır'da bundan kâğıt yapılırdı = لوح.

بَرْدِیْدَن (berdîden) = Bir tarafa çekilmek, savulmak. Berd (ba.).

بَرُوسْتَه (ber rüste) = Mutlak nebat; çayır, çemen gibi özdeksiz nebatlar. Ber bestenin karşılığı olarak büyüyüp yetişen şey demektir. Ber beste (ba.) yalnız rüste de denir.

رسته و برسته پیش او یکبست
گر یقین دعوی کنند او در شکست
مولانا

Büyüyüp yetişmesi olan şeyle olmıyan onun nazarında birdir. Her nekadard o, gerçekten bildiğini iddia ederse de şüphededir.

(Meulânâ)

بَرُوسِیْدَن (ber resîden) = (Residen) gibi erişmek mânasına olup evvelindeki (ber) tekit içindir.

شاهی که ماه ولایت منصور او
ازماه برگذشت و بنحوشید بر رسید
سوزنی

Bir padişah ki onun muzaffer bayrağının ayı, ayı geçti de güneşe erişti.

(Süzenî)

İkisi bir kelime olduğuna göre (pürsiden) gibi sormak, tahkik etmek, araştırmak mânasıdır.

چون دران آثار مسقی شدیدی
یک مهرد اورا دران دم بر رسید
مولانا

Onda sarhoşluk eserleri görüldüğü zaman ona bir mürit sordu.

(Meulâna)

تو غالب تری گرسخن بر روی
نظامی

Eğer sözün hakıykatına varırsan daha üstünsün.

(Nizâmî)

از حال دل سوخته خرمن بر روی
کمال اسماعیل

Harmanı yanığın gönlünün halini sor.

(Kemâl İsm'îl)

بر رسیدم از حکمی هوشمند
صمدی

Akıllı bir feylesoftan sordum.

(Sa'dî)

Çepçap (ba).

بَرُوی روز اُفتادن ، بَرُوی اُفتادن

(berüy üftaden, berrüyi rüz üftaden) = Belli ve âşikâr olmak.

نگفتم قصه خون خوردن دل با کسی هرگز
بروی افتاد پیش مردمان از اشک نمازم
ریاضی

Gönlümün sıkıntısını bir kimseye hiçbir vakit söylemedim. İnsanların yanında, göz yaşının işaretinden belli oldu.

(Riyâzî)

غم جگر سوزست منع چشم گریان چون کنم
راز چون بروی روز افتاد پنهان چون کنم
لسانی

*Keder ciğerimi yakıyor, ağla-
yan gözümü nasıl menede-
yim, gözümün ağlamasına nasıl
mani olayım. Sırrım meydana
çıktı, nasıl gizliyeyim.*

(Lisani)

بَر رَوِی دَوِیْدَن ، بَر رَوِی جَهْدَن

(ber ruy cehiden, ber ruy
deviden) = Yüze sıçramak,
yüze koşmak (k.) konuşma
arasında yüze atılmak, öfkelen-
mek.

سالها ای اشک چادادم ترا در چشم خویش
وقت فرصتی ووا داری که برویم جوی
سلمان

*Ey göz yaşı ! Sana senelerce
kendi gözümde yer verdim. Fır-
sat zamanında yüzüme atılma-
yı nasıl reva görürsün ?*

(Selman)

هر کرا دو چشم خود باناز پروردم چو اشک
عاقبت بی آبرویی کرد و پروردم دويد
شاعر

*Her kimi göz yaşı gibi gö-
zümde naz ile yetiştirdimse
sonunda saygısızlık edip yüzü-
me atıldı.*

(Şa'ir)

بَرَز (berz) = Ekin,

برزگران دانه کی می پرورند
آید دوزی که ازان برخورند
نظامی

*Ekinciler yetiştirdikleri tohum-
dan bir gün gelir ki istifade
ederler.*

(Niẓāmî)

§ Güzellik, yakışıklılık § Sıvacı
malası.

بُرَز (bürz) = Boy pos.

پس و پیش هر سوی می گفت گرز
دوتا گرد بسیار بالا و برز
فردوسی

*Arkasına önüne her tarafa topaz
vuruyordu. Çok boy posu iki kat
etti: devirdi.*

(Firdevsî)

§ Yüksek, mürtefi.

چو آمد بران تیغ کهسار گرز
بزد لمره تندو بفراخت گرز
سعدی

*O yüksek dağın tepesine gelince
şiddetli bir nara attı ve topuzu
kaldırdı.*

(Sa'di)

§ Şeref ve itibar.

زدستش بیفتاد ز زیننه گرز
تو گفتم برفتش همی فرو برز
فردوسی

*Altın topuz elinden düştü. San-
ki bütün şeref ve itibarı gitti.*

(Firdevsî)

بَرَزَدَن (berzeden) = Göğüs vur-
mak (k.) birleşmek, beraber ve
müsavi olmak.

که منزل او برزده باسند سمرقند
که مجلس او طعنه زده باغ ارم را
ابوالفرج

Kâh onun konağı Suğdi Semerkant[*] ile mûsavi, kâh meclisi cennet bahçesini kınamıştır.

(Ebulferec)

گر تو يك ده جمال بخاي
برزند با بهشت برزن من
سنائی

Eğer sen bir kerre yüz gösterirsen sokağım yani civarım cennetle mûsavi olur.

(Senâ'î)

Ber zedeni keşti = geminin kıyıya yanaşması. Payçe berzeden = Paçayı sıgamak. Berzedeni perde = Perdeyi kaldırmak. Ayırmak mânasına da gelir. Kumarbazlar ıstılahında iki veyahu! birkaç kişinin parmaklarını birbirine uzatarak oyunda kazanıp kaybettiklerini hesap etmelerine denir.

اینگ مروزو ژمن، ازوبوس وکنار
بادلبر خویش هرگز این برزدم
ظهوری

İşte baş ve altın feda etmek benden; öpücük ve kucaklanma ondan; dilberimle hiçbir vakıt bunu hesaplaşmadık.

(Zuhârî)

برزنگر، برزگر، برزگار (berzgâr, berzger, berzîger) = Ekinci.

برزگری داشت یکی تازه باغ
لاله درحشفه درو چون چراغ
جلال الدین جعفر

[*] Suğdi Semerkand Semerkanda yakın havası çok güzel bir şehirdir (Bihîştî dünya) dünya cenneti de derler.

Bir ekincinin yeni yetişmiş bir bahçesi vardı. O bahçede lâle ışık gibi parlıyordu.

(Celâlüddin Ca'fer)

برزم (berzem) = Naz, eda şâmu ırmağının kıyısında bir kale.

برزن (berzen) = Sokak, köşe başı, sahra.

فروبارید بارانی وگردون
چنان چون برگ گل بارد بگلشن
ویا اندر نموزی مه بیارد
جراد منتشر برام و برزن
منوچهری

Güllüğe gül yaprağı döküldüğü yahut temmuzda dağıntık çekirgenin dama, sokağa yağdığı gibi gökten yağmur yağdı.

(Minuçihri)

نشسته ما بر او او برزن
ادیب السلطنة عطا

Biz kadının yanında, o, sokakta. Yani biz zevkımızla meşgulüz, o (ecnebi) hariçte çalışmakta.

Edebüssaltana 'Atâ

برزن (birzen) = Üzerinde ekmek pişirilen toprak tava.

برسفره سخای تو خورشید و مه دوتان
درمطبخ نوال تو افلاک برزست
قریم الدهر

Senin cömertliğin sofrasında güneşle ay iki ekmek; senin bağış aş evinde eflâk ekmek tavasıdır.

(Keria'ddehr)

برزه (berze) = Dal budak & Ekin ve ziraat.

برزه گاو (berzegâv) = Çift öküzü.

برزه گاویست کو خورد ناچار
بر تخمی که او کند شد یار
مختاری

Felek bir çift öküzüdür ki hazırladığı tohumun mahsulünü çaresiz yer.

Mahtarı: Feleği yermiye dair

برزیدن (berziden) = Çalışmak, özenmek, devam etmek & Ekin ekmek.

برزین (berzîn) = Ateş & Ateşi berzin adındaki ateşkedeyi yapan mecûsi reislerinden biri.

بگفت این و نشست آنگاه برزین
روان شد سوی آتشیگاه برزین
زواتشت

Bunu söyledi ve ata bindi; Berzin denilen ateşkedeye doğru yollandı.

Zeratüşť

برزین کروس (berzin kürüs) = Mecusi başkanlarından biri.

برس (bers) = Burunduruk.

چون گستی مهار و ببریدی
زودیدی پیی اندر برس
اووی

Yuları kesip ayırınca burnunu burundurukta görürsün.
(Enverî)

& Yular & Mahmuz.

برس (bürs) = Ardiç tohumu. (B)nin esresiyle pamuk.

برسام (bersâm) = Bir nevi göğüs hastalığı (ar.) ذات الجنب ber = göğüs. Sam = hastalık.

برسان (bersân) = Karamtık. Güzel kokulu bir nevi pekmez & Ümmet, fırka, cemaat : ikinci mânaya şın ile de doğrudur. (B)nin ötresiyle büyük yılan, ejderha.

برسر آمدن (berser âmeden) = (k.) galebe etmek, üstünlük göstermek.

در پای تو هرکه کشته گردد
از کل زمانه برسر آید
انودی

Her kim senin ayağında can verirse zaman halkının hepsinden üstün olur.

(Enverî)

& Sona ermek.

برسر آمد عمر و در گلگشت بستانی هنوز
وقت طفلی رفت و دو سیرگلستانی هنوز
سعيد اشرف

Ömrün sona erdi; halâ bostan gezintisindesin, çocukluk çağı gitti; halâ gülistan seyrindesin.
(Sa'îd Eşref)

بَيْضُهُ دَرُ كَلَاهُ ، بَرْسَرِ بَيْضُهُ شَكِستَن
 شَكِستَن (berser beyza şikesten,
 beyza derkü âh şikesten) =
 (k.) Hakaret ve rüsvay etmek.

حای بیضه کیتی زفتن
 بر سر قفنه گران بیضه شکن
 جای

*Dünya sahasını fitnelerden
 muhajaza, fitne çıkaranları
 tahkir ve rüsvay edici.*

Cami

بَرْسَرِ زَدَن (berser zeden) = Başa
 vurmak (k.) haşa kakmak,
 azarlamak.

گفت ای زن تو زنی یابوالجزین
 فقر فخر آمد مرا بر سر زدن
 مولانا

*Ey kadın ! Sen kadın mısın
 yoksa kaygı babası mısın ?
 ben yoksullukla iftihar ederim ;
 başıma kakma.*

(Merlâna)

Ş Başa takmak, başa giymek.
 berseriseng nişanden (k.) horla-
 mak, itibardan düşürmek.

بَرْسَم (bersem) = Mecusilerin iba-
 detleri zamanında, yemek yer-
 ler, yıkanırken ellerinde tut-
 tukları erguvan, ılıgın dalların-
 dan kesilmiş bir kârış uzunlu-
 ğunda ince çubuklar. Bunların
 kılıfına bersemndan ; bersem
 kestikleri bıçağa bersemçin
 derler

بَرْسُولَه (bersüle) = Ceviz ile bir
 takım ilâçlardan yapılan hap.

روح مارا عصای صافست
 نه معاین و بنگ و برسوله
 نزاری

*Ruhumuzun dayağı satı şarq-
 tır. Macunlar, esrar, hap nev-
 inden şeyler değildir.*

(Nezari)

بُرِش (büriş) = Kesiş, kesme ş di-
 lim.

مرانیست غیر از غم او خورش
 زدنی مرا پس بودیک برش
 وحید

*Bana onun gamından başka
 yiyecek yoktur, dünyadan bana
 bir dilim yetişir.*

(Ve'hid)

بَرْشَان (berşan) = Ümmet.

بِرِشْت (birışt) = Yağda kızartıl-
 mış bıryan «şemsüllüğe». نیم برشت
 = Suda az pişmiş yumurta.

بِرِشْتَن (birişten) = Kızarmak, piş-
 mak, kavrulmak, pişirilmek.

ز خاک عشق دمیده است دانهام صائب
 با تش رخ گل می توان برشت مرا
 صائب

*Saip! Benim tohumum aşk
 toprağından peyda olmuştur ;
 beni gülün yani maşukun ya-
 nağı ateşyile pişirmek müm-
 kündür.*

(Şa'ib)

برشته (**birışte**) = Biryân & Sevilen
ve rağbet edilen her şey.

شود برشته چوماهی میان روغن گرم
چو عکس ماه نو افتد درین هوا بپناه
عرفی

*Bu havada yeni ay sulara ak-
sederse kızgın yağ içindeki ba-
lık gibi kebab olur.*

(‘Urî)

برشده (**berşüde**) = Yükselmiş, âli.
Mastarı berşüden.

فروشد بامی و برشد بماه
بن نیزه و قبه بارگاه
فردوسی

*Mızrağının sapı balığa inmiş,
sarayının kubbesi aya yüksel-
miştir.*

(Firdevsî)

ازان پس یرشدی برپشته کوه
پشت اندر شهادی باراندوه
نظامی

*Ondan sonra dağın tepesine
yükselir, sırtına keder yükünü
yüklenirdi.*

(Nizami)

برشکستن (**berşikesten**) = (k.)
yüz çevirmek, vazgeçmek, in-
cinmek.

پیام من که رساند بماه مهرنگل
که برشکستی و ما را هنوز پیوندست
سعدی

«Benim tarafımdan yüz çevirdin
ama bizim bağlılığımız henüz

*duruyor » haberini, sevgisini
kesen güzele kim erİştirecek.*
(Sa’dî)

بقول دشمن بدگوی برشکست ازمن
چه شد چه کرده ام ازهرچه چرا برگشت
خسرو

*Kötü sözlü düşmanın söziyle
benden yüz çevirdi. Ne oldu;
ne yapmışım! Niçin vazgeçti?*
(Hüsrev)

برشیان دارو (**berşıyan dârû**) =
Çoban değneği denilen nebat=
sürh merz (ar.) عصى الراعى.

برشیر زین نهادن (**berşiriner zin
nihâden**) = Erkek arslana eyer
koymak (k.) düşmana tamamiy-
le galebe etmek.

گدایی که برشیر زین نهاد
ابو زید را اسب و فرزند نهاد
سعدی

*Bir hilekârdır ki erkek arslana
eğer koyar yani düşmana gale-
be çalar, Ebu Zeyde taş çıkara-
rır. (ba.) اسب و فرزند نهادن.*
(Sa’dî)

برصخرا نهادن (**ber sabra niha-
den**) = (k.) Gizli bir şeyi mey-
dana çıkarmak.

تا کمال علم او ظاهر شود
این همه امرا و برصخرا نهاد
عراق

*Onun bilgisinin kemali meydana
çıkmağ için bu sırların
hepsini açıkladı.*

(‘Irakî)

بَرَطَاق نِهَادَن (ber tāk nihaden =
Terketmek Ş Unutmak Ş yük-
seltmek.

بازم می پرستان سرکشی برطاق نه اهد
که می ریزد مستان بی عایا خون مینارا
ملا طاهر

*Sofu ! Sarhoşlar derneğinde
serkeşlikten vazgeç; çünkü sar-
hoşlar çekinmeden şişenin ka-
nını dökerler.*

(Molla Tahir)

بَرغ (berğ) = Suyun yükselip ekin-
lere gidebilmesi için önüne ko-
nulan bent: taş ve toprak gibi
şeyler.

زمین از خون خصمان لاله زاری
هوا از فیر باوان ژاله باری
جهانرا بود برغ آب جسته
ز کشته پیش برغی باز بسته
عطار

*Yer, düşmanların kanından lâ-
leliktir. Hava yağmur okundan
dolu yağdırıyor, dünyanın su
bendi yerinden oynadığından
tekrar önüne ölülerden set yap-
mış.*

(‘Atfâr)

بَرغَاب (berğab) = Su bendi.

بَرغَست (berğest) = Sülüklü pan-
car, ermeni hıyarı denilen bir
nebat: ispanağa benzer ve
çok defa ekin arasında biter;
bundan pişirilen yemeğe ber-

ğestva derler. Miyarı Cemali
ile Ferhengi Mahmudi hayvan-
lara verilen ot demişlerdir Ş Su
cetveli.

وگرش آب نبودی وحاجق بودی
زنوک هر مؤد راندی دود بر فست
خسروانی

*Eğer ihtiyacı olup da suyu ol-
masaydı her bir kirpiğimin
ucundan iki yüz kanal açardım.
(Hüsrevânî)*

(Berğestap)da denir. Ş Yosun
(ar.) طحلب.

همه خلق جهان را خواب برده
تورا گوی که برغستاب برده
عطار

*Bütün cihan halkı uykuya dal-
mış. Seni sanki su kanalı gö-
türmüş.*

(Atfâr)

بَرغَلَانِیدَن (berğelânîden) Kışkırt-
mak = Berâğâlîden (ba.).

بَرغَمَان (berğeman) = Büyük yılan.
ejder.

بهار خری بنگر عیان پردرگه دارا
زودین برغانش یروقوازویننه خمتندر
کاشانی

*Sevinç baharını Dârânın der-
gâhında apaçık gör. Onun
tunçtan yapılmış ejderinden
yani topundan şimşek; yine
ondan yapılmış davulundan
gök gürültüsü peyda oluyor:
dergâhında top atılıp davul
çalınarak sevinç ilân ediliyor.*

(Kâşanî)

برغندان (**berğendan**) = Ramazan-
dan evvel kurulan işret meclisi
ki zevk sahipleri bıçak silme,
defter kapama derlermiş.

رمضان می رسد اینک دهم شعبانست
می یارید و بنوشید که برغندانست
قهسائی

*İşte ramazan geliyor. Şabanın
onudur. Şarap getirin ve için
ki şaban zıyafetidir.*

(Kathsuni)

Konuşma dilinde ke.üh endazan
denir.

برغو (**berğu**) = İçi boş hayvan
boynuzu, boru.

زان طرفی گر کنند برغو ساز
نشود زین طرفی کسی آواز
آذری

*O taraftan boru çalarlarsa bu
taraftan kimse ses işitmez.*

(Azert)

برغول (**berğul**) = Un helvası &
Bulgur & Bulgur aşı.

مطلب مال و جاه قانع باش
بدونان و کلسه برغول
فخری

*Mal ve mevki isteme. Bir iki
dilim ekmekle bir sahan bulgur
aşına kanaat et.*

(Fahri)

(B) nin ötresiyle de doğrudur.

برف (**berf**) = Kar.

از کیسه سخای تو دزدیده کردار
سیمی که خرج می کند اکنون زکان برف
کال

*Bulu, kar madeninden harca-
dığı gümüşü senin cömertliğın
kesesinden çalmıştır.*

(Kemal)

Bariden, rihten, güdâhten de-
miden, manden kelimeleriyle
terekküp eder.

برفاب (**berfab**) = Kar suyu. Aslı
abı berf tir. Mecazen soğuk su.

برفاب دادن (**berfâb daden**) = (k.)
Kalbi soğutmak, ümitsizlendir-
mek.

برفاب همی دهی تو مارا
ما از تو قطع همی گشاییم
سنائی

*Sen bizim ümidimizi kesiyor-
sun, biz seninle öğünüyoruz.*

(Senâi)

Feke' güşaden = Öğünmek.

برفر (**berfer**) = Şan ve şevket,
büyüklik.

برفشاندن دست (**berfeşandeni
dest**) = El çırpma, oynamak.

قاضی ارماندیند برفشاند دستوا
معتسب گرمی خورد معذور دارد مستوا
سعدی

Kadı bizimle oturursa el çıkar, oynar.

(Sa'di)

بَرْفَجَكْ (ber fencek) = Kara ba-
san = Berhefc (ba.).

بَرْفُوسْ، بَرْفُوزْ (berfūz, berfūs) =
Ağzın çevresi = Betfūz (ba.).

چنان باشد بیان نور ناطق
نه لب باشد نه آواز نه برفوز
مولانا

*Nuri natik şöyle izah edilebilir:
Dudağı, sesi, ağzı olmıyan bir
sey.*

(Mevlâna)

بَرْقُشْدَنْ (berk şüden =) (k.) Ev-
mek, acele gitmek, koşmak.

بَرْقُگیر (berk gîr) = Yıldırımlik,
siperi sa'ika. Paratoner.

بَرْغْ (berg) = Yaprak.

زسنگ اگر ندیده چنان همد شرارها
ببرنگهای لاله بین میان مرغزارها
قائمی

*Eğer kıvılcımların taştan nasıl
sıçradığını görmemişsen, çayır-
lıkların arasında lâle yaprak-
larına bak.*

(Kââni)

§ Azık ve yiyinti, hazırlık.

برگ عیشی بگور خویش فرست
سعدی

*Ebedî yaşama azığını mezarına
gönder.*

(Sâ'di)

خانه برگندم و یک جو نفرستاده بگور
برگ مرگت چو غم برگ زمستانی نیست
سعدی

*Evin buğday dolu iken kabrine
bir arpa göndermemişsin: kud-
retin var iken hiçbir hayır iş-
lememişsin; ölüm hazırlığını
kış hazırlığı kadar düşünmi-
yorsun.*

(Sa'di)

Azim ve niyet.

برگ بی برگی نداری لاف درویشی مزن
سنائی

*Hayatta yoksulluk ve zarurete
azim ve niyetin yoksa derviş-
likten dem vurma.*

(Senâi)

دست از طلب مدارگرت برگ این رهست
کمال اسماعیل

*Eğer bu yola niyetin varsa
elini istemekten çekme.*

(Kemal Isma'il)

Kuvvet ve takat, halin düzgün-
lüğü.

نی برگ که خیمه زخم چهلوت
نه سیم که خانه خرم درکویت
من دیده و گوشترا از آن می خواهم
تابش نوم آواز و بینم رویت
شاعر

*Ne civarında çadır kurmaya
kudretim, ne mahallende ev
almağa param var. Ben göz ve
kulağı senin yüzünü görmek,
sesini işitmek için istiyorum.*

(Şa'ir)

§ Ahenk ve nağme.

چله مرغان برگ کرده جیاه جیاه
مولانا

*Bütûn kuşlar civciv diye ötme-
ğe başlamışlar.*

(Mevlâna)

Ş Dervişlerin bellerine kuşan-
dıkları pösteği. Onun için ken-
dilerine برگ بند = berg bend
derler. Ş Tahranda hamur aç-
kısından yapılan rişte [*] aşma
da berg derler. (Nizâm)

برک

(**berek**) = Süheyl yıldızı Ş
Deve tüyünden bir nevi ku-
maştır ki derviş ve fakirler
ondan elbise ve başlık yapar-
lar. Nasiri, sonraları mükemmel
bir hale getirilen bu kumaştan
İran şahları ve büyüklerinin
elbise yaptırdıklarını söylü-
yor [**]. Başlık kısmına bereki
denir ki sofuların giydikleri
uzun külâhtır. Bir nevi kısa
hırka, caketdir ki ona püştek
de derler.

حاجت بکلاه برکی داشتنت نیست
درویش صفت باش وکلاه قتری دار
معدی

*Fakir başlığı giymeğe hacet yok;
derviş tabiatlı ol da büyüklere
mahsus başlık giy.*

(Sa'dî)

برکابوس، برگابوز (**berkâbûz, ber-
kâbûs**) = Kara basan. Ş Ağzın
çevresi = Betfûz (ba.).

بریکار

(**berikâr**) = Maşuk, sevgili.

[*] Erişte dediğimizdir.

[**] Hicrî sene 1286,

باد در معرکه فتح و ظفر حقش یار
آن برکار که برداشت دلہرا از کار
میرنجات

*Kalbimi harekettten durduran
o sevgilinin, fetih ve zafer sa-
vaşında hak yardımcısı olsun.*

(Mirencat)

برگاشتن

(**bergâşten**) = Döndür-
mek, yüz çevirmek.

چو گویند از جنگ برگاشت پشت
از آن به گویند دشمن بکشت
اسدی

*Savaştan sırtını döndürdü yani
kaçtı demektense düşman öl-
dürdü demeleri daha hayırlıdır.*

(Esedî)

عنار ارا بیچید و برگاشت دو

Dizgini büktü, yüzünü çevirdi.

برگبید

(**bergi bîd**) = Söğüt
yaprağı şeklinde bir nevi ok
temreni.

کشت و عنایان بود در زیرید و پای گل
بوستان شیر مردان برگ بید و خنجرست
دهلوی

*Güzeller söğüt alında ve gül-
lükte dolaşırlar. Arslan adam-
ların bahçesi temren ve hançer
yani savaş yeridir.*

برگپیوند

(**berg peyvend**) =
Yaprak aşısı.

برگزار

(**bergûzar**) = Bir kimseye
hatırlatmak için verilen küçük
armağan.

برده بودم پیش جانان تحفه چایم بدست
برگذار مختصر بوده نکرد ازم قبول
ابوالغانی

*Canımı armağan olarak elimde
cananın huzuruna götürmüştüm;
ehemmiyetsiz bir bergüzarmış,
benden kabul etmedi.*

(Ebulme'âni)

بَر گِرایِستَن (**bergirayisten**) =
Bir şeyin ağırlığını el ile tart-
mak.

بَر کَرَدَن (**ber kerdan**) = Ezber
etmek, hatırdan tutmak & yük-
seltmek (k.) ateş yakmak, alev-
lendirmek.

شهی به پیش روی تو گفتم که برکنم
حاجت بشمع نیست که مهتاب خوشتر
سعدی

*Önünde bir şem'a yakayım de-
dim; Şem'aya hacet yok, çünkü
mehtap: (Mehtabı andıran yü-
zün) daha hoştur.*

(Sa'di)

بَر گَرْدِیدَن (**ber gerdiden**) = Yüz
çevirmek, dönmek.

من هم اول روز گفتم چنان فدای روی تو
شرط مردی نیست برگردیدن از گفتار خویش
سعدی

*Ben daha birinci gün, canım
senin yüzüne kurban olsun de-
dim; sözünden dönmek mertli-
ğe yakışmaz.*

(Sa'di)

Baharı acem, harap ve zayi ol-

mak yani hâli aslisi bozulmak
& Kusmak mânalarına yazmıştır.

بَر کُرسی نِشاندَن (**berkürsî nişan-
den**) = Kûrsüye oturtmak (k.)
bir kimseyi refaha kavuşturmak,
iş güzel tanzim ve tertip etmek.

بَر گِرِفتَن (**ber giriften**) = Kaldır-
mak, gidermek, ayırmak.

اگر چه بی سببی برگرفتی از مآل
هنوز وصل رخ می کند تنال
عبد

*Her ne kadar sebepsiz bizden
gönül bağını kaldırınsa da
gönlüm hâlâ yüzüne kavuşmayı
özlüyor.*

(İmad)

چو تیج بر تنوای گرفتن از دنجور
قدم ز رفتن و رسیدنش دریغ مداد
سعدی

*Mademki hastadan hastalığı
gidermeye muktedir değilsin;
gidip sormaktan ayağını esir-
geme.*

(Sa'di)

دلرا توانم از سر جان برگرفت و چشم
نتوانم از مشاهده یار برگرفت
سعدی

*Gönlü can sevdasından ayıra-
bilirim de gözümü yârı gör-
mekten ayıramam.*

(Sa'di)

& Kabul etmek, almak.

من این دلق ملمع را بنواهم سوختن روزی
که پیری فروشان بجای بر نمی گیرد
حافظ

*Ben bu yamalı hırkayı bir gün
yakacağım; çünkü şarap satan-
ların piri onu bir kadehe almı-
yor.*

(Hafız)

Ş Ağaç meyva tutmak, meyva-
lanmak,

*برگریزان، برگریز (bergrīz, berg-
rīzan) = Güz mevsimi.*

برگریزان همه حال فرو باید ریخت
بقدر آنچه از برگ و تنوای طربست
انوری

*Güz mevsiminde sevinç ve fe-
rahın gıdasını yani şarabı her
halde kadehe dökmelidir.*

(Enveri)

Ş (k.) İhtiyarlık.

برگریزست شاخ دانشرا
این خوارا بهار با نیست
نماد

*İlim dalının hazan mevsimidir.
Bu hazanın yerinde bir bahar
gerekti.*

(İmād)

*برگزیدن (bergüziden) = Seç-
mek, beğenmek.*

عیبست عظیم برکشیدن خودرا
وز جمله خلق برگزیدن خودرا
از مردمک دیده نباید آموخت
دیدن همه کس را و ندیدن خودرا [*]
انصاری هروی

*Kendi derecesini yükseltmek
ve kendini bütün halktan seç-*

[*] Bu rubaiyi Nasîri, مجمع الفصحا da
ye nisbet الفضل کاشی و ارسته ; ye انصاری هروی
nüşhalarında da
mevcuttur.

*mek büyük ayıptır. Herkesi gö-
rüp kendini görmemeyi gözbe-
beğinden öğrenmeli.*

(Enşarî Harevî)

Bergüzide = beğenilmiş, seçil-
miş (ar.) مطبق

*برگست، برگسن (berges, berg-
gest) = Allah etmesin, ماذالله
gibi inkâr mevkiinde kullanılır.*

بهت چون فلک عالی بصورت همچو رخشا
فلک چون او بود برگست و همچون او بود حاشا
قطران

*Himmette felek gibi yüksek,
sûrette ay gibi parlak. Haşa ;
Felek yükseklikte, ay parlaklık-
ta ona benzer.*

(Kaṭran)

کسی چون او بود در ملک هیهات
شبی چون او بود در دهر برگست
فخری

*Mülkte onun gibi kimse olur
mu ! Nekadar uzak ! Zamanda
onun gibi padişah olur mu ?
Hâşa.*

(Fahri)

*برگ سبز (bergi sebz) = Çok
değersiz şey.*

ی نوا یارا برگ سبز گاهی یادکن
صائب

*Fakirlerin bazı defa değersiz
bir şeyle hatırını al.*

(Şa'ib)

Ş Fakirlerin para ümidiyle zen-
ginlere verdikleri armağan.

برگستان (bergestan,

bergestüvan) = Ata mahsus giyim, harp zırhı. Savaş erlerinin giydiklerine de derler,

از تیغ مهر [*] و نالوک انیم خلاص یافت
این ابلق زمانه ز برگستان برف
کال

Dünya atı kardan zırh giydiği için güneşin şuaı ve yıldızların okundan kurtuldu. (ar.) مجفای (Kemal)

برگستان برآسب افکندن (bergestüvan beresb efkenden) = (k.) atı süslemek.

شدند آهنین جامه پیرو جوان
فکندند برآسب برگستان
هاتی

İhtiyar, genç demir elbise giydiler, atı süslediler. (Hatifi)

برکسه (berkese) = Cizli.

ظاهرست این نهان و برکسه نیست
سوزنی

Bu bellidir gizli ve kapalı değildir. (Süzeni)

برگشتن (bergešten) = Yüz çevirmek, dönmek.

güneş شاع [güneşin şuaıdır. تیغ مهر [*] doğduktan sonracı mızrak şeklinde uzunlama hayal edilen aydınlık mânasına da gelir.

مرا ظن بود کزمن برنگردی
خریدار بت دیگر نگردی
نظامی

Benden yüz çevirmez başka bir maşuk almazsın sanırdım. (Niẓāmî)

Pergeşte baht = Talihi dönük.

برکشیدن (berkeşiden) = Çekmek, çıkarmak, tartmak (k.) bir insanı derece derece yükseltmek. = onun yükseltmesidir. Bergüziden (ba.).

برگی کازرونی (bergi kâzirüni) = Yabani kereviz, yabani tereotu denilen ve ilâçlarda kullanılan bir nebat.

برگی کاه (bergi kâh) = Saman çöpü.

می توان کردن ملافی عمر ضایع گشته را
گر ز نو برگ نکیاه تازه گردد برگ کاه
صائب

Saman çöpü yeniden taze ot yaprağı olmak mümkünse, zayı olan ömrü tekrar ele geçirmek mümkündür. (Şâib)

برکیم (berkem) = Menetme, alıkoyma, mani, engel.

که شود گزنه عدل او باشد
خیل باجوج فتنه را برکم
فخری

Eğer onun adaleti olmasa fitne

ye'cucu [*] *alayına kim mani olur.*

(*Fahri*)

Ş Nasırî nun ile (berken) yazıyor.

بِرْكَند (*berkend*) = İri yapılı tüy-süz genç Ş Rüşvet Ş Koparmak, harap etmek mânasına gelen (berkenden) den mazi.

گرگروا برکند مرآن سرفراز
تا نماند دوسری وامتياز
مولانا

O yüksek mevki sahibi, iki başlık ve imtiyaz kalmamak için kurdun başını kopardı.

(*Mevlâna*)

چو برکندی از دست دشمن دیار
رعیت بسامان تر از وی بدار
سعدی

Düşman başkanı elinden ülkesini zaptedince halkı ondan daha ziyade refah içinde yaşat.

(*Sa'dî*)

بِرْكَ نِيل (*bergi nîl*) = Çivit yaprağına derler ki kadınlar kaynâtip onunla kaş ve saçlarını boyarlar.

بِرْكَندِه قَدَر (*berkende kadr*) = (k.) Haysiyetini kaybetmiş kimse.

[*] Yecuç Mecuç birer kabiledir ki ikisi de ateş alevi yahut deve kuşu gibi etrafa seğırttiklerinden bu adı almışlardır.

بِرْكَ وَساز (*bergüsâz*) = Berg ile sazın birleşmesiyle yapılan bu kelime her ikisinin ayrı ayrı delâlet ettiği mânalardan bir kısmını ifade eder (k.) halin düzgünlüğü Ş süs Ş Azık Ş Yola lâzım olan şeyler.

یکی ناغوروش جز پیازی نداشت
چو دیگر کسان برک وسازی نداشت
سعدی

Birinin soğandan başka katığı yoktu; başka kimseler gibi geçineceği bol değildi.

(*Sa'dî*)

بسکه بیستند برو برک وساز
گر تو بیای نشناشیش باز
نظای

Onu o kadar süslediler ki bir daha gelirsен tanıyamazsın.

(*Nizâmî*)

بِرْكَنه (*berkene*) = Ezilmiş mezcedilmiş şey, hususiyle ıtırılar.

بِرْكَه لَاجُورِد (*bürkei lâcverd*) = Lâcivert havuz (k.) gök yüzü.

بِرْكَی (*bereki*) = Berek (ba.).

بِرْكَ لَبْ كَلُوحْ مَالِدَن (*ber leb kelûh malîden*) = Dudağa toprak sürmek (k.) hareketini başkalarından gizlemek.

چو شب بگذشت دفع هر گمانرا
بشست از گریه چشم خون فشارا

لش تر بود از خون خوردن شب
كلوخ خشك را ماليد بر لب
جای

Gece geçince (Züleyha) her şüpheyi gidermek için kan saçan gözünü göz yaşından temizledi. Gece kan içmekten dudağı ıslanmış yani gam ve kederden dudağının hali değişmişti; bunu gizlemeye çalıştı.

(Câmi)

بَر لَنگ زَدَنُ (ber leng zeden) =
(k.) Kaçmak.

بَرَم (berem) = Asma ve kabak çardağı. Herek denilen çatal ağaca da denir.

بَرَم (berem) = Ezberleme, hatırd tutma.

این مرکب بیدادته تو سن چو دل ناست
آنرا چو برخویش چرا نرم ندادی
از دفتر تندى و دروغى نه هانا
يك سوره بر آید كه نو آن برم ندادی
انوری

Gönlün gibi sert olan bu zulüm atını göğsün gibi niçin yumuşatmazsın. Zannederim ki sertlik ve kabalık kitabından hatırlamadığın fasıl yoktur.

(Enverî)

بَرَم değil ezber mânasına dir. Enverinin son mısraı da بَرَم şeklinde dir. Enverinin son mısraı da بَرَم şeklinde dir. Enverinin son mısraı da بَرَم şeklinde dir. Enverinin son mısraı da بَرَم şeklinde dir.

چون تن خود بزم پاک بشت
از مسامش تمام نلؤلؤ رست
شعبدی

Kendi vücudunu aşk çeşmesinde öyle yıkadı ki bütün mesamatından inci belirdi.

(Şehidî)

Ş İntizar = berinuş Çayır = merg.

بَرَمَاس (bermâs) = Anlamak için bir şeye el sürme (ar.) لمس. Yoklama ve el sürerek anlamak hassası (ar.) لاسته. Mastarı برماسیدن.

بَرَمَال (bermâl) = Dağın göğsü ve uzunluklarının nihayet bulduğu sivri yer. Fennî tabiri, sağrı Ş Bermaliden den (emir, ismi. mastar). Bermaliden (ba.).

بَرَمَال كَرَدَنُ، بَرَمَال زَدَنُ (bermal-zeden, bermal kerdan) =
(k.) Kaçmak.

بَرَمَالِيدَن (bermalîden) = Kaçmak Ş Yeni ve paçayı sıvayıp bir işe yahut kaçmıya hazırlanmak.

چون آمدی بدیر کناه گبیره کن
برمال دست وساعد وانگور شیره کن

Mademki kiliseye geldin büyük günah işle; elini kolunu sıvayıp üzüm sık.

بَرَمَاه ، بَرَمَاه (bermah, bermah)

he) = Burgu (ar.) منقب Türk-
çemizde matkap denir, hakkâk
kalemi, taşçı kalemi.

bermayun, bermaye) = Feridun Şahı gizle-
dikleri zaman sütiyle besledik-
leri inek.

یسی برهمی گشتگردان سپهر
نشد رام باآفریدون مهر
جزآن گاوکش نام برمایه بود
زگاووان خود برترین پایه بود
فردوسی

*Dönücü felek çok döndü; Feri-
dune sığırları içinde en mute-
ber olan bermayeden başkası
sevgiyle baş eğmedi.*

(Firdevsî)

تو وستى وفريدون وبارگير ترا
به احترام بخوانند و خوش و برمايوى
فخرى

*Sen Rüstem ve Feridunsun ve
senin beygirine saygıyla rahş
ve bermayun derler*

(Fahri)

Rahş = Rüstemin atı.

bermeç) = Bermas. Mastarı
bermeçiden. Bermas (ba.).

bermeğ) = Âsi olma, hu-
susiyile anaya babaya karşı gel-
me. Bermehide = Âsi, kendi
fikrine göre hareket eden. Mas-
tari bermehiden.

مرادوا يکی برمخیده پسر
زمهرجهان بر پدر کینه‌ور
ابوشکور

*Onun dünya tamâiyle babasına
âsi olmuş bir çocuğu vardı.*

(Ebuşekûr)

bermer, bermû) =
intizar § Ümit.

هنوز هست فلکرا ورحم گشتن دوی
هنوز هست سخرا قوی شدن برمر
مختاری

*Feleğin henüz merhamet etmek
vecih ve ihtimali vardır; sözün
kuvvetlenmek ümidi hâlâ mev-
cuttur.*

(Muhtârî)

هست آسان رفتن برموی سر
نزد من بسیار از برموی وصل
نورالدین

*Saç teli üzerinde yürümekliğim
bence sevgili ile birleşmeyi
beklemekten çok kolaydır.*

(Nurüddin)

§ Bal arısı.

**ber meğaz, ber
meğaze**) = Sanat sahiplerinin
çıraklarına verilen bahşiş, şer-
betlik.

bermek) = Abbasiler za-
manında birbiri ardınca vezirlik
makamını idare eden, zenginlik
ve ihsanlariyle ünlü Bermekile-
rin birincisi ve Abbasilerden
Ebulâbbas Seffahın veziri Hali-
din babasıdır ki asıl adı Cafer-
dir. Belhdeki Nevbehar adlı ateş-
kedenin mütevellilerine Bermek

denildiği ve Cafer mecusi iken bu ateşkedenin en büyük mün-tesibi ve mütevellisi olduğu için kendisine Bermek, evlâtlarına Bermeki denmiştir [*].

بُرْمَكَان (berümkân) = Kasık tüyü.
Rüm, rümkân da bu mânayadır.

بُرْمَن مَغِير (bermen megîr) =
Beni muahaze etme mânasına-
dır.

گر باده می نگیرم برمن مگیر جانا

Abı azer âsâ (ba.).

بُرْمُو (bermū) = Bermer (ba.).

بُرْمُودَه (bermude) = Şey. Türk-
çesi nesne.

بُرْمُوز (bermūz) = Hayvan yemi
Ş İntizar.

[*] Şöyle bir hikâye vardır : Bermek müslüman olduktan sonra ailesi ile Şama gelmiş Emevî halifelerinden Abdülmelik'in oğlu Süleyman'ın huzuruna kabul edilmişti. Halife, parmağındaki yüzük taşının altında bir parça zehir bulunduğuna vakıf olunca sebebini sormuş; şayet bir sıkıntıya uğrarsam; o zehiri yalarım. Yerinde (an zehr ra bermekem) = O zehiri yalarım, dediğinden adı Bermek kalmıştır. Asrımızın pek değerli lûgatçılarından Nizam kâlie bu hikâyeyi naklettikten sonra lûgatçılar her Farsça lâfzı diğer bir lafızdan alınmış telâkki ettiklerinden böyle gülünç vakalar uydurmuşlardır. Halifenin huzurunda her halde Arapça konuşulmuştur diyorsa da bir yabancı'nın jheramını kendi diliyle ifade etmiş olması da mümkündür.

بُرْمُوم (bermūm) = Siyah renkli
âdi mum (Niẓām)

بُرْمَه (berme) = Bermeh.

بُرْن (beren) = Hindistanda bir
kasaba Ş Tarla tabanı.

بُرُن (birün) = Dışarı: Bîrûn (muḥ.)

شمع و چراغی که بود شب فروز
کشته شود گر برون آید بروز
امیر خسرو

Geceyi aydınlatan mum ve
lamba gündüz dışarıya çıkarsa
söner.

(Emîr Hüsrev)

بُرْنَائِ، بُرْنَا (bernâ, bernây) =
Genc : ber = Yüksek, nay =
Boğaz mânasına geldiğinden
gençlik çağıma erişen çocukla-
rın boğazlarında peyda olan
tümseklik bu ismin verilmesine
sebeb olmuştur.

بران حمل کردند برنا و پیر
که پروای خدمت ندارد فقیر
سعدی

Genç ve ihtiyar; fakirin hizmete
takatı olmadığına hamlettiler.
(Sâ'dî)

هر کجا دولست و برنائی
تو بدان کس مچ که برنائی
سنائی

Her nerede, her kimde devlet
ve yiğitlik varsa sen o kimse

ile mücadele etme; çünkü galebe çalamazsın.

(Senâ'î)

Bernâk, bernâh da denir.

بوستان نیست عدل او خرم
قهرمان نیست بخت او برناه
ابوالفرج

Onun adaleti taravetli bir bahçe, talii genç bir kahramandır.

(Ebulferec)

بَرَنَاحُنْ اِیْسَادَنْ (**bernâhun istaden**) = Tırnak üzerinde durmak (k.) İtaat etmek edeple ayakta durmak.

بَرَنَاس (**bernas**) = Dalgın, uykuda; dalgınlık, gaflet = fernas.

تو پاک باش وزنا پاک هیچ پاک مدار
اگر جهان همه فرناس شد مشو فرناس
ناصر

Sen temiz ol da temiz olmıyandan hiç korkma. Eğer bütün dünya gaflette olsa sen gafil olma

(Nasır)

Lâkin Senâînin şu beytinden gaflet uykusu anlaşılır.

همه مدھوش در فرناس غفلت
نداشم تا چه خواهد دید غافل
سنائی

Hepsi gaflet uykusuna dalmış, bilmem gafil ne görecek.

(Sena'î)

نامه ها پیش تو همی آید
هم زبیدار دل هم از برناس
ناصر

Hem uyanık hem bilgisiz olanlardan daima huzuruna mektuplar geliyor.

(Nasır)

Fernas (ba.).

بَرَنَامَه (**bername**) = Mektubun baş yazısı (ar.) unvan § Fihrist § Zarfın üzerine yazılan adres.

بَرِنَج (**berenc**) = Körlük yahut karanlık sebebiyle yolu bulmak için el ile yokluyarak gitme.

بَرِنَج (**birinc**) = Pirinç. Pilâv, çilâv yerinde de kullanılır. Birinci zinde = İyi pişmemiş pirinç § Pirinç dediğimiz sarı maden.

بَرِنَجَار (**birincâr**) = Pirinç tarlası mânasına Pirinc zâr (muḥ.).

بَرِنَجَاسَب (**birincasb**) = Koğan çiçeği.

بَرِنَج شَمَالَه (**birinci şemale**) = Zer-de: Vaktiyle Şirazda bir zerdeci varmış ki bir sokak başına oturup önüne bir fanos koyar, kâh müteaddit şem'alar yakar, (یا بَرِنَج شَمَالَه) = Zerdeye gel, diye zerde satar ve bu beyti okurmuş:

این شمعها که دردل بسحاق بر فروخت
از رهگذار نور بَرِنَج شَمَالَه بود
بسحاق

*Büşhakın gönlünde parlıyan
bu ışıklar zerdenin nurunun
geçidindendir.*

(Büşhak)

Nasırf, bir pirinçtir ki Şirazda
güzelliğiyle meşhurdur, ondan
zerde pişirirler suretinde yazı-
yor.

برنج کابلی (birinci kâbilî) = İlâç
için kullanılan rengi kırmızıya
çalar, biraz acı, biberden küçük
içi beyaz, ek yerleri ağrılarına
faydalı bir tohumdur.

برنجمشک (berencmişk) = Oğul
otu yahut misk otu denilen
nebat.

برنجین، برنجین (berencen, beren-
cin) = Bilezik. El bileziğine
konuşma dilinde (elengü) der-
ler.

برند (bürend) = İyi su verilmiş
keskin kılıç=Şemşiri âbdâr.

ره تنگ عشقت یست و بلند
ولی چون دم اوره باشد برند
ظاهر و حید

*Aşkın dar yolu inişli yokuşlu-
dur, fakat testerenin ağzı gibi
keskindir.*

(Tahir Vahid)

Ş Kılıç cevheri, meneviş Ş bür-
riden den muzari^c = Keserler.
(B) nin üstünüyle bürden den

muzar^c = Götürürler Ş Nakışsız
ipek kumaş.

برنداف (berendaf) = Eğer ve
dizgin kayışı.

کشد تیر تو از بر شیر
دود تیغ تو بر تن پیل خام
ازیرا که می زین و زان بایدت
برنداف زین و عنان و لگام
عنتاوی

*Senin okun, arslanın göğsünden
siniri çeker; kılıcın, filin deri-
sini yüzer. Zira bundan eğer,
ondan dizgin kayışı lâzımdır.*
(Muhtârî)

Ş Bağırsak.

برندک (berendek) = Sahra orta-
sında bulunan küçük dağ ve
tepe.

برندگام (birindgâm) = Sığır gözü:
Papatyanın iri ve sarı nev'i.

برنده (bürende) = Kesici, keskin
Ş Sinici (آب برنده) (Ba) (B) nin
üstünüyle = Götürücü.

برنشستن (bernişesten) = Binmek.

شی برنشست از فلک دوگذشت
سعدی

*Bir gece büraka bindi felekten
geçti.*

برنگ (bereng) = Çan Ş Kapı

kilidi § Anahtar. Doğrusu (medeng)dir. (Nasiri)

بُرُنْگ (bürüng) = Kazanılmış, biriktirilmiş şey.

بِرِنْگ (biring) = Birinc.

بِرْنُون، بَرْنُون (bernu, bernun) = Bir cins ince ve nazik ipek kumaş.

بِرْنِی (bernî) = Reçel kavanozu.

بِرْنِیس (birnîs) = At kestanesi.

بِرْو (berv) = Müşteri yıldızı.

بیلا چو سرو و میان همچو غرو
برخ همچو برد و برلقن تدرو
فردوسی

Boqu selvi, beli ney gibi; yanağı yıldıza, yürüyüşü sülüne benzer.

(Firdevsi)

بیالای تو ددچن مرو نیست
چو وخسار تو تابش برو نیست
فردوسی

Senin boyuna benzer çemende selvi yoktur. Müşteri yıldızı yanağın kadar parlak değildir.

(Firdevsi)

Firdevsinin şu iki beytindeki bervler bir noktalı değil üç nokta ile pervin=ülker (muh.) (برو) perv dir. (Reşidi)

برو (berū) = Kaş: ebru (muh).

مرنامداران پر از گین همه
بروها بروها پر از چین همه
فردوسی

Ünlülerin kafası hep kin ile dolu; yüzlerde kaşlar hep çatılı. (Firdevsi)

بَرْوَارَه، بَرْوَار (bervar, bervare) = Evin üst katındaki etrafı pencereli oda, çardak.

بَرْوَاز (bervaz) = Oturacak yer. Hususiyle avcıküş tüneği.

بَرْوَازَه (bervaze) = Farşlıların gelin önünde yaktıkları ateş § Ferahlamak için kıra gidenlerin arkalarından götürülen yemek.

بُرُوت (bürüt) = Bıyık.

باد چه افکند اندر روت
قوتی از من تفزاید نه قوت
جمعی

Bad (ba.) Bürüt tabiden=Bıyık bükme (k.) kibirlenmek, yüz çevirmek. Bürüt rihten=Bıyık dökülmek (k.) âciz olmak. Büruti kesi rihten=Mağlûp etmek. Büruti kesira Berkenden = bir kimsenin bıyığını yolmak (k.) rezil etmek.

برور (berver) = Elbise kenarına dikilen sayvan, saçak. (Bürhan) [*]

[*] Nasiri Bürhan yanılmıştır, doğrusu برور dir diyor ki pek doğrudur.

بروز سیاه نشاندن (**beruzi siyah nişanden**) = Kara güne oturtmak (k.) İnsanın halini harap ve perişan etmek.

روشن دلی بروز سیاهم نشانده است
فانوس رازشع بود پیرم روزگار
شفیع

Kalbimin aydın olması halimi kötüleştirmiştir. Fanusun karar-ması mumdandır.

(Şeft')

بروشان، بروسان (**berusan, bern-şan**) = Ümmet = ber beruşan (ba.).

بروشک (**bürüşek**) = Toprak.

بروفرود (**bertüfürüd**) = Yüksek, alçak.

بروفه (**bürüfe**) = Sarık, mendil, kuşak.

بروگرد (**birügird**) = Hemedan civarında bir şehir ki muarrebi olan bürücird ile anılır. Aslı pîrüzgird dir.

برومند (**berumend**) = Meyveli. (k.) Faydalı, nasipli isteğine nail olmuş [*].

[*] Mend edatının eklendiği kelime iki harfli olursa bu edattan evvel bir vav ziyade edilir. Tenümend = güçlü gibi.

برومند باد آن گرامی درخت
که در سایه آن توان برد رخت
که از شایه آرایش خوان دهد
که از سایه آسایش جان دهد
نظامی

Sayesine sığınılabilen o kıymetli ağaç meyvedar olsun ki kâh meyvesi sofraya sūs, kâh sayesi ruha rahat verir.

(Nizāmî)

(Şuurf) bu kelimenin medlülünü üçe ayırarak insanda devletli, zengin; hayvanatta güçlü kuvvetli; nébatatta büyüyüp, yetişme ve taravet sahibi mânası-nadır demiştir. Yazdığımız misalde üçüncü mânayı almak da mümkündür.

برون (**birun**) = Dışarı: biron (muḥ.).

خرد مارا بدانش رهنوست
حساب عشق ازین دفتر برونست
نظامی

Akıll bize ilmin yolunu gösterir. Aşk hesabı bu defterin dışındadır.

(Nizāmî)

(Beray) ve بیعت (Becihet) kelimeleri gibi ta'lil edatı da olur. Dilimizde için, o yüzden ondan ötürü ile ifade edilir. Meselâ senin için denecek yerde birunitü denir.

برون آمدن (**birun âmeden**) = Dışarı gelmek, çıkmak (k.) ısyan etmek, bir kimsenin yüzüne durmak.

هرکه اوبا علی برون آید
جانب گردگار چون آید
سنائی

*Hazreti Aliye isyan eden kişi
Allahın huzuruna nasıl gelir.*
(*Senâî*)

برون سرا (*birun serâ*) = Darphaneden başka yerde kesilen para, kalp = یزون سرای یرون سرا (*ba.*).

افسانه موعظت سرایان
نقدیست ولی برون سرای
نزاری

*Va'z edenlerin masalı akçadır,
ama geçmez akça.*
(*Nizârî*)

بروند (*bervend*) = Sele ve sepet
§ Eşya dengi, bohçası (*ar.*)
وزمه = rizme.

بروی آب آمدن (*beruyi âb âmeden*) = (*k.*) Belli olmak meydana çıkmak.

بروی روز اُفتادن (*berūyi rûz üftaden*) = Gizli şey meydana çıkmak.

هر شب زیسکه - سوزم ازان شمع دل فروز
خواهد فتاد رازمن آخر بروی بروز
سنائی

*Her gece o gönlü parlatan ışıktan
o kadar yanarım ki sırrım meydana çıkacak.*

(*Şenâ'î*)

بره (*beréh*) = Yakışıklı, uygun mânasına berah (*muḥ.*) okunmaz ha ile kuzu (*ar.*) حمل.

در شبانی کلیم زد چوقدم
بره کرد ناگه از رموم
جای

*Hazreti Musa çobanlığa başladığı zaman bir kuzu ansızın
sürüden ürktü*
(*Câmî*)

آهوی آتشین دم چون از ره برآید
کافور خشک گردد با مشک تر برابر
فصیحی

*Güneş hamel burcuna girince
gece ile gündüz bir olur;*
(*Feḫîfî*)

Elbise yüzü mânasına gelen
ایره = Ebre (*muḥ.*) § (*k.*) Ahmak
âciz ve zebun, bitkin.

برهیلتن (*berhîlten*) = Çekip çıkarmak § Terbiye etmek.

برهم (*berhem*) = Toplu.

خوشا عشرت که خاطر درهم افتد
غم و اندوه در دل برهم افتد
ظهوری

*Fikir perişan olup keder ve sıkıntı gönülde toplandığı zaman
işret nekadardır hoştur.*
(*Zuhurî*)

Berhem horden = Dağılmak.

بره دومادری (*bereidūmâderî*) = İki anah kuzu: Naz ve nimetle büyümüş olan kimse.

عشق ترا نواله شد گاه دل و گهی جگر
لا غرازان نمی شود چون بره دوماذی
خاقانی

*Senin aşkın kâh yürek kâh
ciğerle beslendiği için iki analı
kuzu gibi zayıflamaz.*

(Hakâni)

بَرَهْ فَلَکْ (berei felek) = Hamel
burcu.

بَرَهْ گِرِفْتَن (bere giriften) = (k.)
Beceriksiz adama çıkışmak, onu
muahaze etmek.

بَرَهْمَزَدَن (berhemzeden) = Karma
karışık etmek, altını üstüne
getirmek.

چرخ برهم زدم اوغیر مرادم گردد
من نه آم که زبونی کشم از چرخ فَلَکْ
حافظ

*İsteğimin aksine dönerse feleğin
altını üstüne getiririm, ben fe-
leğe mağlûp olacak insan de-
ğilim.*

(Hafız)

Berhem zedeni meniş (k.) iç
bulantısı.

بَرَهْمَن، بَرَهْمَن (brehmen, berhe-
men) = Puta tapan, allaha
ortak koşan kişi, puta tapanla-
rın papazlariyle ateşe tapanla-
rın bilgin ve soy sop olanlarına
da denir.

ای برهم آن عذاو چون لاله پرست
رخسار نگار چار ده بهاله پرست

گر چشم خدا بین نداری باری
خوشید پرست شو نه گاو ساله پرست
شاعر

*Put a tapan ! O lâle gibi 'izare[*]
tap ; on dört yaşında güzelin
yanağına tap ; hakkı görücü
gözün yoksa buzağıya değil
bari güneşe tap.*

(Şa'ir)

بتقلید کافر شدم روز چند
برهم شدم در مقامات زند

سعدی

*Taklit ile birkaç gün kâfir ve
zent makalelerinde âlim oldum.*
(Sâ'di)

Berehman, berehmen, berhe-
me de derler. Berehmen Arap
dilinde de kullanılır ve berehme
kelimesi berahime suretinde
cemilenir. (Beharî acem) bera-
hime lafzı her halde araplaşan
Farşlıların tıraşlamasıdır diyor.
(Berehmen) in nunu tenvine
benzediği için nisbetinde nun
düşerek berehmi denir

(Okyanus)

چون برهم بدید رخ خوبت ای صنم
زمارا گشت ولگد زد بروی لات
فخرو

*Ey sevgili ! Papaz senin güzel
yüzünü görünce zünnarı çözdü
(lât) [**] ın yüzünü tepmeledi.*

بَرَهْنَه (bürehne) = Çıplak.

[*] 'İzar=kulak yumuşağına doğru be-
yaz olan yerler.

[**] Lât = Sakîf kabilesinin taptıkları
put.

برهنه روی میخوامم بینم دختر وزرا
حجاب شیشه و پیانه را به دار ای ساق
صائب

*Ey saki! Üzüm kızını: şarabı
yüzü açık görmek istiyorum,
şişe ve kadeh örtüsünü kaldır.*
(Saib)

برهنه = Bürhene suretinde de
doğrudur.

تبیخ در برهنگی فاش کند گوهر خویش
مصلحتهاست دین شیوه عریانی ما
عرفی

*Kılıç kınından sıyrıldığı zaman
cevherini açıklar. Bizim bu
tür türlü çıplaklığımızda bir takım
hikmetler vardır.*

(Urî)

Mecazen mücerret ve hâlî mâ-
nasıdır. «Dırahtı bürehne»
yapraksız ağaç demektir. Bü-
rehne ser (k.) suçlu. (Mahmûdî)

برهون (berhūd) = Ateşin harare-
tinden sararıp yanmak üzere
olan şey.

چو نرم گویم باتو مرا درشت مگوی
مسون دست جز آنرا که مرا را برهود
ناصر

*Mademki sana yavaş söylüyö-
rum, bana kaba söyleme. Seni
yakmak üzere olan kimseden
başkasının elini yakma.*

(Naşır)

Mastarı (berhüden) dir.

برهون (berhūn) = Daire, kemer,
gerdanlık gibi ortası boş olan
şeyler.

مردم چشم چو مرکز پلک چون برهون شود
مرکز و برهون ز عشقت هرشی پر خون شود
عمق

*Gözümün bebeği merkez, kapa-
ğı daire gibidir; merkezle daire
senin aşkından her gece kan
doludur.*

('Am'ak)

§ Ev ve kale kapısı.

دل یقین ای پسر خزانه دینست
چشم تو چون روزنست و گوشت چو برهون
گوهر دین چون درین خزینه نهادی
روزن و برهون نش هر دو سخت کن اکنون
روزن و برهون چو بسته گشت ، خیانت
راه نیابد بسوی گوهر غزون
ناصر

*Oğul! Gönül şüphesiz dinin
hazinesidir. Göz, onun pencere-
si, kulak kapısı gibidir. Din-
cevherini bu hazineye koyduğun
zaman pencere ve kapısını kuv-
vetli kapa; pencere ve kapı ka-
panınca hainlik, sakli cevhere
yol bulmaz: hiçbir din haini
seni dinsiz yapamaz.*

(Naşır)

§ Küçük ev § Hisar § Ağıl §
Bahçe etrafına çekilen çit.

باغ پرگل ماند رخ تو سالا سال
زمانه بسته ز شمشاد گردد آن برهون
ناصر

*Yanağın yıldan yıla, etrafına
şimşirden çit çekilmiş gül ile
dolu bahçeye benzer [*].*

(Naşır)

[*] (Reşidî) Hisar ve etrafı çevrilmiş
şey mânası şiirlerin hepsine tatbik edilebi-
leceğinden, başka mânalara ihtiyaç yoktur,
diyor.

بَرْهَوَه (berhüh) = Sabun.

بَرْهِيْهْتَن (berhîhten) = Berhihten (ba.).

بِرْيَان (biryan) = Tava, tepsi gibi şeylerde susuz olarak pişirilen yahut biraz suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabı.

دلش نالان و چشمش زار و گریان
جگر از آتش غم گشته بریان
نظامی

Gönlü inleyici, gözü ağlayıcı; ciğeri gam ateşinden büryan olmuş.

(Nizâmî)

بِرْيَانِ مُخَالَلَا (biryani muḥallâ) = Tere, nane ve piyazlı kebab.

بَرْيَجَن (berîcen) = Bazlamaç ve çakıl pidesi pişirilen fırın = بریزن.

بَرْيَهْ زَدَن (beryeḥ zeden) = Buz üzerine vurmak (k.) Hatırdan büsbütün çıkarmak, bir işi kaybetmek, faydasız işle uğraşmak.

به ارشاه بریخ زند نام او
ندارد دیرین کشور آرام او
نظامی

Padişah onun adını anmaz ve bu memlekette durdurmazsa iyidir.

(Nişâmî)

بَرْيَهْ نُوْشْتَن (beryeḥ nüviştên) = Buz üstüne yazmak = Beryeḥ zeden = Berab nüviştên (ba.)

به برقاب رحمت مکن برخیش
چو کردی مکافات بریخ نویس
سعدی

Alçağa soğuk su ile merhamet etme; edecek olursan mükâfat bekleme.

(Sa'dî)

بریخ بنویس چون کند وعد
گفتار محال وقول خاموش
ناصر

Vadettiği vakit mümkün olmak sözünü ve olgunlaşmamış lafını hatırına getirme: Bir şeyi vadedince onu yerine getirmenin muhal ve kararlaşmamış bir sözden ibaret olması ihtimalini hatırdan çıkar.

(Nâsır)

بُرِيدَن (büriden) = Kesmek, kesilmek, ağacı kesmek gibi madde, ümidi kesmek, çocuğu memeden kesmek, bürideni rah = Yol almak = (ar.) قطع مسافه gibi manevi şeylerde kullanılır. Mecazen bozulma, değişme mânalarına da gelir: büridenişir = sütün kesilmesi, bozulması. Bürideni renk = Rengin değişmesi. Zeban büriden (k.) susturmak, rüşvet vermek.

لرزان دلم چویم جدائیست همچو برگ
بشگر زشاح لرزه بوقت بریدنش
خجندی

*Ayrılık korkusu olduğu için
yüreğim yaprak gibi titriyor.
Kesilip ayrılacağı zaman dalın
titremesine bak.*

(Hacendî)

صد هزاران بار پریدم امید
از که از شمس ایند شفا باور کنید
مولانا

*Yüz binlerce defa ümidimi kes-
tim. Kimden? Şemsden desem
buna siz inanır mısınız?*

(Mevlânâ)

بریزن (**birīzen**) = Üzerinde ekmek
ve pide pişirilen toprak tava =
birzen = Bericen.

بریزه (**birīze**) = Kasnı denilen
bir nevi zamlı Madenleri biri-
birine yapıştıran lehim.

بریسمن کسب بچاه افتادن رفتن (**berīs-
manı kesi beçah üftaden-
reften**) = Bir kimsenin ipiyle
kuyuya düşmek, gitmek (k.) Bir
kimsenin hiylesiyle belâya düş-
mek,

ترك وطن کسی بارادت نمی کند
یوسف بردهمان زلیخا بچاه رفت
شاعر

*Kimse kendi isteğiyle vatanını
terk etmez. Hazreti Yusuf, Zü-
leyha sebebiyle ıztıraba düştü.*

(Sā'ir)

بریش (**birış**) = Saçmak, boşalt-

mak mânasına gelen birişiden
den emir, ismi mastar.

مرا خود دل دودمندست و ریش
تو یلوم نمک بر جراحت مریش [*]
سعدی

*Benim yüreğim hakikatte dertli
ve yaralıdır; sen de yarama tuz
saçma.*

(Sa'dî)

بریشم (**berişüm**) = İbrişim. Ebrişüm
(muğ.) (ba.) بریشم زن = berişüm
zen = Saz çalan.

بریش (**birīğ**) = Üzüm salkımı.

برین (**berīn**) = Yukarı, pek yük-
sek.

ناقص تو دردیده ما گوشه نشین شد
هر جا که نشستیم چو فردوس برین شد
مولانا

*Resmin gözümüzde yer ettiğün-
den beri her nereye oturduysak
cenneti âlâya döndü.*

(Mevlâna)

Ber ile inden mürekkep olur.

چند درستر خفا بنشستن
در برین خاک نشینان بستان
چای

*Gizlemek ve bu insanlara kapıyı
kapamak ne vakite kadar?*

(Câmf)

Ş Yarık, yırtık, gedik.

[*] Nasrînin getirdiği bu misaldeki
(meriş) in mepirîş'ten kısaltma olması lâzım
gelir. Birizden değişmedir demesine bakılır-
sa (b) fazla demektir. Öyle ise pirîş ile mü-
savi saymak daha muvafıktır sanırım. pirîş
(ba.)

بِرِنْ (**birin**) = Delik, hususiyle ocak deliği ve bacası.

بُرِنْ (**bürin**) = Dilim.

چون بریدوداد اورا يك برين
همچو شكر خوردش وچون انگبین
مولانا

*Kesip de ona bir dilim verince
şeker ve bal gibi yedi.*

(*Mevlâna*)

بُرِش (**bürinîş**) = Buruntu has-
talığı § (Büriden) den hasılı
mastar olan büriş yerinde de
kullanılır.

بريش نيايد زشمشيركد
نظامی

Kör kılıçtan kesmek gelmez.

(*Nişâml*)

بِرِنْ فَرْهَنْك (**berin ferheng**) =
İlâhiyat bilgisi.

بِرِوَنْ (**beriven**) = Temriye deni-
len bir nevi cilt hastalığı. Dil-
hun vezninde de doğrudur.

بَزْ (**bez**) = Beziden esmekten
emir § Meclis mânasına gelen
(bezm) (*muḥ.*) § türe ve âdet.
Bu mâna Arapça elbise ve ku-
maş mânasına gelen (بز) den alın-
mıştır. (Ezin bez) bu kumaştan,
bu kısımdan demektir. Doku-
ma ve kumaşa dilimizde de bez
denir.

بَزْ (**blz**) = Eşek arısı. Belki, siyah
arı mânasına gelen (bevz) den
kısaltmadır.

بُزْ (**büz**) = Keçi.

شيركه ازبز بسپوريشقى
آب دران شیر دوآميخقى
دهلوی

*Keçiden testiye sağdığı süte
su karıştırdı.*

(*Dehlevî*)

(*ar.*) ممز ma'z.

بُزْ آوِزْ (**büzâvîz**) = Kasabın ko-
yunu baş aşağı astığı gibi bir
şeyi tersine asmak § Pehlivan
hasmını baş aşağı getirmek
oyunu. بزدل = büzdil Keçi yü-
rekli (*k.*) korkak. بَزْ كُومى = bü-
zikühî dağ keçisi dediğimiz
vahşi keçi. بَزْ گِرى = büzgîrî (*k.*)
hile § Hırsızlık.

بَزَاد بَرآمده (**bezâd berâmede**) =
Koca karı: (bezad) ve (bera-
mede) kelimelerinden mürek-
kep olup yaşta yükselmiş de-
mektir. Zad (*ba.*).

بَزْ آَزَانِه شَدْ (**bezzazane şîd**) =
Bezzazca oldu: Tazeligi ve ta-
raveti geçmiş güzel; turfanda-
lığı geçerek bollaşmış ve ucuz-
laşmış meyvedan kinayedir.
Bezzaza münasebeti bez nevi-
lerinin çokluğu itibariledir.

عصمت از محبوب هر جای بجز رسم وفا
زاله ی لالت بود میوه چو بزازه حد
عصمت

*İsmet her yerde bulunan güzel-
den vefa adetini arama; çünkü
meyva bolluğınca tadı kalmaz.*
(İ'smet)

بَزْبَاز (bezbâz) = Küçük hindistan
cevizinin kabuğu yahut çiçe-
ği (ar.) بسبازه [*] ya naza-
ren karanfil ağacının yaprağı.
(B) nin ötresiyle keçi oynatan
mânasınadır ki keçiyi maymun-
la beraber oynatan oyuncudur.

بَزْبَان أَقَادَن (bezaban üftâden)
= (k.) Dile düşmek, rezil olmak.

بَزْدَاغ (bizdağ) = Cilâ taşı (ar.)
مصلا

بَزْدُودَن (bizdūden) = Cilâlamak,
silme.

بَزْرَك (bezrek) = Keten tohumu.

بَزْرُگ (büzürg) = Ulu, büyük.
Muarrebi büzürcdür.

دشمن خردست بلای بزورگ
غفلت از وهست خطای بزورگ
نظامی

Küçük düşman büyük beladır;

[*] Hindistandan gelen ve ilâç için
kullanılan bir nevi sarı yaprağın adıdır
Türkçede de besbase denir.

(Kamus tercemesi)

*ondan gafil olmak büyük ha-
tadır.*

(Nişâmî)

Ş Musikide bir makam.

بَزْرَكَار (bezkâr) = İkinci.

بَزْرُگ اُمید (büzürg ümîd) =
Hüsrevi Pervizin hocası, bir
hakim.

بزرگ امید خرد امید گشته
بلرزی چو برگ بید گشته
نظامی

*Büzürk ümidin ümidi küçülmüş,
titremede söğüt yaprağına dön-
müş.*

(Nişâmî)

بَزْرُگ مِهْر (büzürg mihr) = Nu-
şirevanın çok akıllı ve tedbirli
veziri: Büyük güneş mânasına
= Mihri büzürgten çev-
rilmiştir, yahut büyük muhabbet
sahibi mânasınadır. Konuşu ken
(بوزرجهر) suretinde kullanılır.

بزم نوشیروان سپهری بود
کز جهانش بزورگ مهری بود
نظامی

*Nuşirevanın meclisi bir göktü
ki onun cihandan büyük bir
güneşi vardı.*

(Nişâmî)

بَزْرُگوار (büzürgvâr [*]) = Ulu,
büyük, büyüklüğe layık.

[*] Halim, i bu sıfat ilim sahiplerine
mahsustur, sengi büzürgvar = büyük taş
denmez demişse de gök, ağaç, armağan gibi
şeylerin sıfatı da olur.

اندر بزرگواری او نیست هیچ شاه
واندر بزرگواران مانند او نیست
سوزی

Onun büyüklüğünde hiç şüphe yoktur ve büyüklerin içinde onun dengi azdır.

(Süzenti)

شاهی که تاخداى جهانرا بیافزید
چون او ندید چشم سپهر بزرگوار
معنى

Bir padişah ki Cenabı hak dünyayı yarattığından beri büyük feleğin gözü onun gibisini görmedi.

(‘Am‘ak)

دیدم شى بخواب درخى بزرگوار
از علم و عقل و عدل بروشاخ و برگ و بار
معنى

Rüyada bir büyük ağaç gördüm ki onun ilim, akıl ve adaletten dalı, yaprağı, meyvası vardı.

(Mu‘tızı)

تحفه‌های بزرگوارش داد
نظامی

Ona büyük armağanlar verdi.

بُزِسْک (büzisk) = Mercimek.

بُزِشْک (bizişk) = Hekim ve cerrah.

خوش باید از میزبان گونه‌گون
نه گفتن کزین کم‌خوروزان فزون
اگرچه بود میزبان خوش زبان
بزشکی نه خوب آیداز میزبان
اسدی

Ziyafet çeken kimseye düşen vazife türlü türlü yemek hazırlamaktır. Yoksa bundan az

şundan çok ye, demek degil. Ziyafet sahibi nekadar tatlı dilli olursa olsun ona hekimlik yakışmaz.

(Esedî)

بُزْشَمْ (büzeshm) = Tiftik dediğimiz yumşak keçi kılı: Peşmi büz den çevrilmiş ve kısaltılmış olması da mümkündür. Tiftik kelimesi de Arapça pamuk demek mânasına gelen tiftikten alınmıştır.

بُزْغْ (bezeğ) = Kurbağa = vezeğ = gük.

باب اندر شدن غرقه چو ماهی
از آن به کز بُزْغ زنه‌ار خواهی
نظامی

Balık gibi suya batmak kurbağadan yardım istemekten hayırlıdır.

(Niẓāmî)

§ Su bendi berğ (ba.) (z) nin tutarıyla su biriken çukur.

بُزْغَالَه (büzgale) = Oğlak.

بُزْغَالَه گفتند بگریز گفتا
که قصاب دوی کجا می گریزم
خاقانی

Oğlağa kaç dediler. Kasap arkadaşına, nereye kaçayım dedi.

(Hükānt)

Sığır buzağısı, arslan yavrusu mânasına da kullanılır.

بُزْغَالَهْ فَلَكْ (büzğâlei felek) = (k.)
Cediy burcu.

بَزْغَسْمَهْ (bezeğseme) = Yosun:
(Seme) gizli mânasına geldiğinden kurbağanın gizlendiği yer demektir (ar.) طحلب.

بُزْغُشْ (büzğuş) = Şirazda; yedinci asırda yaşayan faziletli şeyhlerden bir zat; müntesiplerine büzğuşiye denir.

بُزْغُغْ (büzğunc, büzğund) = Bazı memleketlerde deri tabaklamada kullanılan bir nevi içsiz fıstık.

بَزْغَهْ (bezge) = Asma çardağı ve asma çubuklarının altına konulan dayak ki herek denir.

بَزْغَهْ (bezege) = Keler denilen hayvan.

بُزْغَهْ (büzge) = Ağaç budadıkları orak şeklindeki küçük bıçkı (ar.) منجل.

بُزْكَ (büzek) = Su kuzgunu.

هر شام گرد قلعه او دوله شغال
هر صبح گرد خندق او نمره برك
حالی سبزواری

Her akşam kalesinin etrafında

çakal sesi, her sabah hendeğinin etrafında kuzgun narası.
(Halit sebzvari)

بَزْگِرِفْتَن (büz giriften) = (k.)
Aldatmak, Bugün ucuz almak yerinde kullanılır. [*] (دمخدا)

بَزْلَهْ (bezle) = Bezle (ba.).

بَزْمْ (bezm) = Yeyip içme, konuşup eğlenme derneği.

بِزْم یار محمد گرچه چانست
حضور غیر بر عاشق گرانست
یغما

Sevgilisi ile beraber oturdukları mecliste can bile olsa başkasının bulunması âşıkla ağır gelir.
(Yeğma)

بَزْمَاوَرْد (bezmaverd) = Kadı lokması. Kadın budu, halife lokması denilen yemektir ki kavrulmuş et, sebze, yumurta ile tertip olunur (ar.) زماورد

بَزْمَاوَن (bezmayun) = Bermayun (ba.).

بُزْمَزَهْ (büzmeze) = Keler. Bu kelimenin mânası mezendei büz = Keçi emicidir. Keler keçinin memesini emer ve zehri keçiye geçermiş = سوسمار (ar.) ضب.

[*] İranın en yüksek ediplerindendir.
Bugün Tahranın hukuk fakültesi müdürüdür.

بَزْمُونَه (be zūne) = Melikî ayla-
rın ikinci günū.

بَزْمَه (bezme) = Meclisin bir kö-
şesi.

اروم نقشى از بزمه بزم اوست
قيامت نمودارى از بزم اوست
خواجو

*İrem bahçesi onun oturduğu
yerden bir köşenin resmidir;
kıyamet; onun savaşından bir
örnektir.*

Hacū

بَزَن (bezen) = Tarla sürgüsü.

بَزَنَك (bezeng) = Kilit & Anahtar.

بَزْوَشَم (büzveşm) = Keçi kılı ←
Büzpeşm ki peşmibüz den çev-
rilmedir. Büzeşm (ba.).

بَزْوَشَه (büzevşe) = Sinirli yaprak
(ar.) لسان الحمل. Nasırf, bezevşe
Kluzüm بَزْوَشَه büzveşe şeklinde
harekelemişler.

بَزَه (beze) = Günah, suç, yazık
& Bezekâr = Suçlu, Yazıklı.
Behram Gûrun babası yazdı
cerdin lağabı.

اگرچه دلم بود ازان بامزه
همی کلاشتم تخم وزر و بزه
فردوسی

Her nekadâr gönلüm ondan

(şehnameden) zevk alıyorsa da
durmadan suç tohumu ekiyor-
dum.

(Firdavsi)

بَزَه (bûze) = İnişli yokuşlu yer
& Hoş kokulu meyve. Harbûze
(ba.)

بَزْهَش (büzhiş) = Karşılaşma,
mukabele.

بَزِی (bizî) = Yaşa = Zîsten = Ya-
şamak dan emir,

هزار سال بزی صد هزار سال بزی

*Bin sene yaşa, yüz bin sene
yaşa.*

بَزْپَچَه (buzîçe) = Oğlak.

این بزپچه که اوکیا بچرد
بدل شیر خون شیر خورد
مختاری

*Bu ot otliyan oğlak süt yerine
arslan kanı içer.*

(Muhtârî)

& Aslı beçeibüz den çevrilme
büzpeçe olsa gerektir & Cediyy
burcu & Kasap çengeli.

بَزِيدَن (bezîden) = Esmek = ve-
zîden.

بَزِیْسْت (bizîst) = Me'mun halifenin
husûsi müneccimi: Babasının
ismi firûz olduğundan Me'mun

her ikisinin adını Arapçaya çevirerek Yahyebni Mansûr koymuştur. Çünkü zîsten = Yaşamak Firûz da muzaffer ve mansur mânâsınadır (Nasîrî)

بُزِشَه (büzîşe) = Öğütülmüş susam, tahin & Susam posasına da denir.

بُزِين (bezin) = Esici = vezende & Nişaburda bir ateşkede.

بُزْ (bej) = Kar tipisi,

بُزْکُول (bejkûl) = Güçlü, kuvvetli, çevik, uyanık iş adamı = یَشْكُول (ba.).

بُزْمْ (bejm) = Çiy ve sis. Doğrusu (nizm) dir (Reşîdî)

بُزْمَان (bejman) = Kederli, mahzun Pejmürde mânâsına da gelir.

بُزْمَه (büjmeje) = Büzmeze (ba.).

بُزْن (bejen) = Kuyu ve havuz dibindeki kara balçık = Lecen = Lejen. Doğrusu lejen olmalı (Reşîdî)

بُزْنَد (bejend) = Hoş kokulu bir nebat. Bazı lügatler Berğest ile

bir mânaya saymışlar. Berğest (ba.). Bekkam ağacı diyenler de vardır. Bekem (ba.).

نه کرباس باشد یسان بزند
نه هم رنگ گلنار باشد بزند
فردوسی

*Ne bez ipekli kumaşa benzer,
ne bejent nar çiçeği ile bir
renkte olur.*

(Fîrdevsî)

& Ebücehil karpuzu, it hıyarı.

بوی خلقت بهر کجا که گذشت
نیشکر آورد بجای بزند
فخری

*Huyunun kokusu geçtiği her
yer Ebucehil karpuzu yerine
şeker kamışı bitirir.*

(Fahri)

بُزْوَال (bejvâl) = Yankı, aksi sada.

بُزُول (büjûl) = Topuk kemiği. Konuşmak dilinde . Arapça (Kâ'b) tan alarak kap derler, (Niẓâm). Bücûl (ba.).

بُزْهَان (büjhan) = İmrenme.

بر پیش زلف توست شب را غیرت
بر تابش روی تست مهرا بزهان
بهرامی

*Gece, senin kıvrıcık zülfünü
kısakanır; ay, yüzünün parıltı-
sına imrenir.*

(Behrâmî)

بَسْ (bes) = Çok.

بس بگردید و بگردد روزگار
دل بدتیا در بندد هوشیار
سعدی

*Zaman çok döndü ve dönecek.
Akıllı, dünyaya gönül bağlamaz.
(Sa'dî)*

§ Yeter, kâfi.

من واژه‌هت بر سه طبع این چه کمناست محال
این بس که حدیث لب آید بدهانم
بضا

*Dudağından öpmeyi ummam, bu
ne olmayacak bir istektir! Du-
dağının sözünü ağzıma alabil-
mem, bu bana kâfidir.
(Yeğma)*

بُس (būs) = Kebap şişi = Tabzen
= Sıh (ar.) سفود § Öpme mânası-
na gelen būs (muḥ.)

بَسَا (besâ) = Nice, pek çok. Tekit
için tekrarlanır.

بسادهان که صد خرمن بکار
ز صد خرمن یکی جو بردارد
نظای

*Yüz harman eken nice köylü o
kadar harmandan bir arpa mah-
sul almaz.*

(Nişami)

بَسَاخ (besaḥ) = Bozukluk, fesat.

همه را همت ماخ. و همه درواه اساخ
قریب

*Hepsinin himmeti alçak, hepsi
fesat yolunda.*

(Karf)

بَسَارْدَه (besârde) = Ekmek için
suvanılan tarla.

بَسَارَه (besare) = Sofa, divanhâne
(ar.) مفا.

بَسَاک (besâk) = Bayram ve nev-
ruz günlerinde türlü çiçekler-
den yapıp giyilen başlık.

خاکبایت مراست تاج بساک
فخری

*Ayağının toprağı bana çiçek
taçtır.
(Fahri)*

بَسَان (besan) = Gibi: kelimenin
sonuna teşbih edatı olarak ge-
tirilen (san) evveline muzaf
olarak bu şekilde gelebilir.

براهن خانه ازنی بنا کرد
درون فی بسان ناله جا کرد
مفهم

*Yusufun uğrağında (Züleyha)
sazdan bir ev yaptı ve onun
içine saz kalem içindeki tel
gibi yerleşti.*

(Makim)

بَسَاوَنْد (besavend) = Şiirin kafi-
yesi. Doğrusu pesavend olmalı.
(Naşîrî)

بَسَبَس (besbas) = Boş ve mâna-
sız lûf.

بَسَبَسَا (Besbasâ) = Üzerlik to-
humunun beyaz nev'i (ar.) حمرل.

بَسْپَايَه (bespaye) = Çıyan otu (ar.)
افراس الكلب

بَسْت (best) = Bağlamak, seddetmek mânasına gelen besten den mazi.

در روی تو گفتم سخن چند بگویم
دو باز گشادی و در اطاق بیستی
سعدی

Yüzüne karşı bir kaç söz söyleyim dedim. Sen kapıyı açınca nutük kapısını kapadın yani nutkum tutuldu.

(Sa'dî)

Ekincilerin aralarında paylaştıkları su. (بستن و گشادن آب) = Suyu kapayıp açmaktan alınmıştır. Ş Düşüm Ş Kilit Ş Büyüklerin kabirleri etrafına hayvanların girmemesi için çekilen parmaklık: Bir kabahetli oraya sığırsa hükümet ona el uzatamazmış.

گر زکاه دل خسته زلف چون شستست
ستم رسیده علاجش آشفتن بستست
تأثیر

Yaralı gönlün kaçacağı yer ağa benziyen zülftür. Mazlumun ilacı sığınakta oturmaktır.

(Te'âîr)

(بست شکستن) = Haddi tecavüz etmek, kabahatliyi sığındığı yerden zorla çıkarmak. Nasırı, bu zamanda hakikatı hâli belli oluncaya kadar Padişahın ahırına yahut İmamzadenin mezarına sığınan kimseye (بست نشسته)

derler diyor [*]. Çob best = Yapı iskelesi.

بُسْت (büst) = Horasan kıtasının güneyindeki Sistan küt'asında vaktiyle bayındırlığı, âlim ve edipleriyle meşhur bir şehir Ş Güllük ve hoş kokulu, tatlı meyve yetiştiren bahçe.

بُسْتَاب (büstâb) = Utanmaz, edepsiz (b) nin esresiyle de olur.

بِسْتَار (bistâr) = Gevşek : aslı bîüstüvardır. Üstüvar (ba.).

بِسْتَام (bistâm) = Mercan.

جهان که پیش خردمند دفتر شکست
به نام خنده لبرزد از آن لب بستام
دهلوی

Akıllının nazarında güldürücü şeyler kolleksiyonu olan dünya, o, mercan dudağın yarı gülümsemesine değmez.

(Dehlevî)

Nasırı, (Hüsrevi dehlevinin şirindeki bu kelime bistam değil, Arapça çok gülen mânasına gelen bessam dır. Ci-hangîrî şeddeyi (t) zanniyle ve karine ile mercan mânasını vermiş, halbuki lebi mercan eksik bir tâbirdir. Mercan renk yahut çün mercan demek lâzımdı, diyor.

[*] Meşrutiyet devrinde bunun hükmü çok azalmış ve kalkması yaklaşımıştır. (Nizâm)

ی صافی دزون ساغر زو
بوی ضیمران ورنک بستانم
قانی

*Altın kadeh içinde fesliyen
kokulu ve mercan renkli saf
bir şarap.*

(Kaāni)

بُستان (būstan) = Güllük, güzel
kokulu meyve bahçesi: Koku
mânasına gelen (bû) ile mahal
edatı olan (stan) dan mürekkep
būstan muhafefidir. Yahut būst
ile artık elif ve nun dan mürek-
keptir. (Būst) ün ikinci mâna-
sına (ba.).

تنگ چشمان نظر پیوه کنند
ماتاشا کنان بستانم
سدی

*Görgüsüzler meyveye bakarlar;
biz bahçeyi seyir edicileriz.*
(Sa'di)

(B) nin esresiyle (al) mânasına
standan = almak dan emri ha-
zırdır.

بُستان آفرُوز (būstānefrūz) = Ho-
roz ibiği denilen kırmızı çiçek.
Būstānefrūz (ba.).

بُستان پیرا (būstanpīra) = Bahçı-
van; terkiyce mânası bahçeyi
süsliyen demektir. = Būstan
(ba.).

برده وضوان بهشت از پی پیوند گری
از تو هرفضله که انداخته بستان پیرا
انوری

*Bahçıvanın senin bağından at-
mış olduğu her fazla fidanı
cennetin muhafızı aşu için alıp
götürmüş.*

(Enverî)

بُستان سَرای (būstan seray) =
Bostan içinde yapılmış ev.

بُستان شیرین (būstanişîrin) = Mu-
sikîde bir makam.

بُستāvend (būstavend) = İnişli yo-
kuşlu olan yer.

بِستر (bister) = Döşek.

بسکه شبا آتشم از تاب دل در بسترست
کس نداند کاین من با توده خاکسترست
یضا

*Kalbimin hararetinden geceleri
yatağım o kadar yanar tutuşur-
ki bu ben miyim? Yoksa bir yı-
ğın külmü kimse bilmez.*
(Yeğmâ)

چسان به بستر آسودگی نهم چلو
مرا که خواب پریشان بزیر بالینست
صائب

*Korkulu rüya yastığımın altın-
da oldukça istirahat döşeginde
nasıl yataayım.*

(Saib)

بِستر آهنگ (bister âheng) =
Yorgan ve döşekten ibaret ya-
tak takımı, yatak örtüsü.

خوشا حال لحاف و بستر آهنگ
که می گیرند هرشب در برت تنگ
لیبی

Yorgan ve yatak örtüsü ne kadar mes'uttur ki her gece seni sımsıkı kucaklarlar.

(Lobîbî)

بِسْرْدَنْ (bistürden) = Kazımak
= Sitürden (ba.).

بِسْر سَمْدَرْ (bisteri semender)
(k.) Ateş.

بِسْرِي (bisteri) = Hasta.

بِسْتَكْ (bistek) = Fıstık ağacının sakızı, günlük denilen güzel kokulu madde diyenler de vardır. Muarrebî büstec.

بَسْتَكْ (bestek) = Mertebanî küçük tabak, kavanoz (Reşidî) [*] ş yayık,

بَسْتَنْ (besten) = Bağlamak; raptetmek. Bitiştirmek, düğümlemek, kapamak, seddetmek, örtmek, tutmak mânalarına şamildir. Etmek, peyda etmek, peyda olmak, bina etmek mânasına yapmak mânalarına da kullanılır.

«بِسْت» دست همه وایگان یگان برکتف بستند
سعدی

Hepsinin elini birer birer arkasına bağladılar.

(Sa'dî)

[*] Merteban Hindistan vâdilerindandır, orada yapılan çini kâse ve çanağa mertebanî derler.

بیکیار از جهان دل بر تو بستم
نداشتم که برگردی بزودی
سعدی

Dünyada gönlümü hep sana raptettim. Acele vaz geçeceğini bilmedim.

(Sa'dî)

ای سلیم آب ز سرچشمه پیشت
که چو بر شد نتوان بستن جوی
سعدی

Ey alıkl! Suyu pınar başından kapa, çünkü dolduğu vakit ırmağı kapamak mümkün değildir.

(Sa'dî)

نام لکوی چو برون شد بکوی
در نتوانی که ببندی بروی
سعدی

İyilik namı etrafa yayılınca kimsenin yüzüne kapıyı kapayamazsın.

(Sa'dî)

امکان دیده بستم از روی خوب نیست
اولیتر آنکه گوش نصیحت بیا کنم
سعدی

Güzel yüzden göz yummama imkân yoktur. En iyisi öğüt işiticek kulağımı tıkamaktır.

(Sa'dî)

بری نه رخ زیبا بزم پرده مهوش
تو آفتابی وکی آفتاب بست نقاب
سعدی

Peri değilsin, yakışıklı yanağını örtü altında gizleme; sen güneşsin, güneş ne zaman örtüldü?

(Sa'dî)

حدیث دوستان دوست نتوانم شکستن در
ولیکن توبه بشنوام که باز می توان بستن
سلیمان

Dostların sözü incidir, inciyi kıramam, fakat tövbeyi bozabilirim, çünkü onu tekrar etmek mümkündür.

(Selman)

(Yeh bestan) = buz tutmak.
mast besten = Yoğurt yapmak
(Hayal besten) = Tahayyül etmek = Nakş besten = Nakşetmek. Tama besten = Tamah etmek. Şukûfe besten = Çiçek peyda etmek, abile besten = Kabarcık peyda etmek, Hisar besten = Kale yapmak.

بَسْتُ وَبَسْتُ (bestü bend) = (k.)
sağlama, kuvvetlendirme, zaptu rapt.

سیل از کهسار آمد باشتاب
بست و بست و بست و بست و بست و بست
مظفر

Sel dağdan hızlı geldi. Tepe ve köprünün zaptı, raptı bozuldu.

بَسْتُ (bestu) = Toprak kavanoz, küp § Yayık Muarrebi bestuka.

بَسْتُ وَگَشَاد (bestü güşad) = Bağlayıp çözme (k.) karışık bir işi düzeltme (ar.) hallü akt.

بَسْتُ (bistuh) = Beceriksiz, bık-kın.

بَسْتُ (beste) = Esterabad ve Gür-

ganda yapılan basma nakışlı ipek kumaş § Bağlamış, bağlanmış, bağlı, bitleştirilmiş § Donmuş.

چشم مستش بسته دیدم گفتمش این بسته چیست
گفت عاشق می کشد از بهر آتش بسته ام
شاعر

Mahmur gözünü bağlı gördüm; bu neden bağlıdır dedim. Aşık öldürüyor; onun için bağladım dedi.

(Şa'ir)

Musikide bestenigâr denilen makam: hisar, segâh, hicazdan mürekkeptir § Bir manzumeye tatbik edilen mâkam.

بَسْتُ رَحْمَ (beste rahm) = Kısır § Bir müddet dişi ile birleşmeye gücü yetmiyen erkek.

بَسْتُ زَبَان (beste zeban) = (k.) Söz söyleyemiyen kişi.

زبان شکوه من چشم خون فشان موقت
چو طفل بسته زبان گریه تر جان منست
صاب

Benim şikâyet dilim, kan saçan gözümüdür. Dili bağlı yani söyleyemiyen çocuk gibi ağlama benim dilmacımdır.

(Sa'ib)

بَسْتُ خَوَاسْتَه ، بَسْتُ جُسْتَه (bescüste, beshuvaste) = (k.) Sevgili, mâşuk. İstenilen ve temenni edilen şey mânasına da gelir (Nasîrî).

بَسْخَن رَسِيدَن (bestūhan resīden)

— Sözü'n derinliğine varmak.

چه خوشست همزانی بحریف لکته دانی
که سخن لکرده باشی بسخن رسیده باشد
ضمیری

Sözü'n derinliğine varan bir arkadaşla konuşmak ne kadar hoştur ki sözü söylemeden ne demek istediğini anlar.

(Zamiri)

بُست (büst) = Güllük, hoş kokulu ve tatlı meyve yetiştiren bahçe — (Bust) بست. ŞMercan. Bazı

lûgatler mercan kökü demişler ki arapçası aslülmercan dır. Mu-arrebi بست.

عقیق وکهریا و بست و پیروزه را ماند
قائمی

Akik, kehrübar, mercan, piru-zeye benzer.

(Kaūni)

بَسَدَكْ (besdek) = Koç boynuzu: ikilülümelik denilen nebat.

بَسَدَكْ (besedk) = Biçilmiş buğ-day ve arpa demeti.

بَسْرَاكْ (bisrak) = Kuvvetli, genç deve. Bîsrāk (ba.).

بَسَر بُرْدَن (beser bürden) = Sonu-na iriştirmek, bitirmek, sözü'n-

de durmak, zaman geçirmek, muvafakat etmek.

دنیا زینست عشووده و دلستان ولی
با کس پس نمی برد او عهد شوهری
سجدی

Dünya gönül aldatıcı ve alıcı bir kadındır, fakat kimse ile evlilik paktında durmaz.

(Sa'di)

چو شاپور این سخن را پس برد
غم شیرازدل شیرین پذیرد
نظامی

Şapur bu sözleri bitirince süt tedariki düşüncesini Şirinin kalbinden çıkardı.

(Nişātnı)

در اقصای عالم بگشتم پس
پس بردم ایام باهر کسی
سجدی

Âlemin etrafında çok gezdim. Her sınıf halk ile vakit geçir-dim.

(Sād'i)

من عمر در غم تو بپایان برم ولی
باور میکنم که بی تو زمانی پس برم
حافظ

Ben senin gamında ömrümü sona erdiririm. Fakat sensiz bir zaman geçireceğime inanma.

(Hafiq)

بَسَرِپَا آمَدَن (beseripa âmeden) = (k.) Hastalıktan kalkmak.

بَسَرِتَازِیَانَه سِتَادَن (beseritazi-yane sitaden) = (k.) Bir şeyi kavga etmeden kolaylıkla ele geçirmek.

بَسَرِ رِشْتِه رَفْتَنَ (beseri rişte ref-ten) = (k.) Söz arasında başka lafa geçip bitirdikten sonra öncekine dönmek.

دلا دلا بسر رشته شوه مثل یشنو
که آسمان ز کجایست و در پیمان ز کجا
مولانا

Gönüll/gönüll! sözün başına dön
asman ve risman darbı mese-
lini dinle.

(Mevlâna)

Asmanürisman (ba.).

بَسَرِ زُلفِ حَرْفِ زَدَنَ (beseri zülf harfzededen) = Zülfün ucuyla söz söylemek (k.) naz ve eda ile söylemek.

چند مارا بسر زلف سخن می گوئی
شاعر

Bize ne vakite kadar naz ve
eda ile söz söyleyeceksin.

(Şâ'ir)

بسر زلف اگر حرف زنی مشکل نیست
مشکل آنست که با چنین جبین می گوئی
رفیع

Nazlanarak söz söylersen güce
gilmez, güce giden alın buruşuğu
yani dargınlık çehresiyle söyle-
diğin sözdür.

(Ref'i')

بَسَرِ شُدَنَ (beser şüden) = (k.)
Sona ermek.

بسر شد عمر در صورت پرستی
دی ز اندیشه صورت نرستی
جای

Ömrün surete tapınışla sona
erdi, bir müddetçik suret düşün-
cesinden kurtulmadın.

(Câmî)

بَسَرِ کَرْدَنَ (beser kerden) = (k.)
Sona erdirmek.

بَسَرِ کَشِيدَنِ پِيَالِه، بَسَرِ کَشِيدَنِ پِيَالِه
(beser keşiden piyale, ber-
ser keşiden piyale) = (k.)
Kadehin içindekini bir defada
sonuna kadar içmek.

بَسْرَه (besre) = Basra şehri: mü-
teaddit yollardan Arap ve Ace-
min uğrağı olduğundan (Besrah)
(muh.) Besre denilmiştir. Basra
köfeki taş mânasıdır. Orada
bu taş çok olduğundan Basra
denilmiştir, diyenler de vardır.

بَسْعَدَه (besegde) Hazır ve mü-
heyya ş Mastarı besegdiden
= Hazır ve müheyya olmak.

بَسِکَ (besek) = Besdek (b) nin
tutariyle biçilmiş, buğday ve
arpa demeti ş Esneme.

بُسُكْ (büsük) = İğirmek için ip
gibi uzatılan pamuk.

بَسْکَلِه (beskele) = Kapı sürgüsü,
mandal (ar.) mendel.

بَسْكَ (**beski**) = Adı geçen bes ile (ک) den mürekkep olup çokluk mânasını ifade eder. Türkçemizde o kadar ki ile terceme olunur.

بَسْكَ یوسیدم امسال لب نازک او
از لبش جای سخن یوسه چکد از گفتار
قالتی

Bu yıl onun nazik dudağını o kadar öptüm ki dudağından söz yerine öpücük damlar; çıkar.
(Kaāni)

بَسَل (**besel**) = Surat darısı denilen küçük darı § Asılmak, sarılmak, yapışmak mânasına gelen besliden den emir § Ökçe (ar.) عَقَب.

بَسْلَانِیدَن (**bislâniden**) = Koparmak, kesmek, hem hakikî hem mecazî mânadadır.

هر کس فریاد مرا کز عشق بسلاند مرا

Herkes aşktan bağtını kesmek için beni aldattır.
بگسلانیدن: muhaffefidir.

بَسْلَه (**besle**) = Burçak.

بِسْم (**bism**) = Bismillâhtan hafifletilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ (**bismillâh**) = (k.) Bir şeyi kutlu sayarak, mübarek ola yerinde kullanılır.

بِسْمِ اللَّهِ ای که منکر شعرى بگو جواب
موزون چراست آنچه بقرآن مقدمست
عبدالغنى

Mübarek olsun, ey şiiri inkâr eden cevap ver! Kuranın başında olan şey niçin vezinlidir.
(‘Abdülğani)

بِسْمِ اللَّهِ الرحمن الرحيم هست کلید در گنج حکیم
نظامی

بِسْمِ اللَّهِ الرحمن الرحيم اعظم اسماء علم حکیم
جای

Taktiyi şöyledir[*]:

بِسْمِ لَهُ ، الرَّحْمَانُ الرَّحِيمُ
Bismilehi, Errahima, nirrahim.

بِسْمِل (**bismil**) = Boğazlanmış ve kesilmiş hayvan. Boğaz'lamak mânasına da gelir: hayvan keserken besmele çekilmekle besmeleden alınarak bismil denildi.

قال من چشم می بندد دم بسمل مرا
تا بماند خسرت دیدار او دو دل مرا
آمنی

Beri öldüren; yüzünü özlemekliğimin gönlümde kalması için öldüreceği zaman gözümü bağlıyor.

(Aşafi)

بغای ساعد ز آستین ، زاندم که خواهی بسمل
چون خواهیم خون ریختن باری بدست آور دم
جای

Öldüreceğin zaman yeninden bileğini göster; mademki kanımı dökeceksin bari gönlümü ele al.

(Cami)

[*] Müfteilün, müfteilün, failün. vezinindedir.

Nim bismil = Yarı boğazı kesilmiş.

همچو مرغ نیم بسمل مانده‌ام در دام تو
یا بکش یادانه‌ده یا از گفت آزادکن
شای

Yarı boğazı kesilmiş kuş gibi serin tuzağında kalmışım; ya öldür, ya tane ver, yahut elinden salıver.

(Şani)

Sabırlı, mütehammil kimse.

بِسْمِ الْكَاهِ (bismilgâh) = Kanara, mezbaha.

نه آن مستم که مردم بی سبب در انجمن رقص
به بسمگاه می آیم بکام خویشتن رقص
ملا مصری

O sarhoş değilim ki mecliste daima rakedeyim, kanaraya gelir kendi isteğimce rakedirim: canun yolunda çirpınarak canımı feda ederim.

(Molla Nuşreti)

بَسْنَسْ (besnâs) = Hakkın vücudunu inkâr eden dehrîlerin reîsi.

بِسْنَجْ (bisenc) = İnsanın yüzünde susam tanesi gibi görülen benekler, sis. Çığıt (ar.) kelef
Ş senjiden tartmaktan emir.

بَسْنَدَه , بَسْنَدْ (besend, besende) = Kâfi, yetişir.

Ferhengi Ziya

همیت بسندست اگر بشنوی
که گر خارکاری سمن ندروی
سعدی

Eğer dinlersen bu sana yetişir, diken ekersen gül biçmezsın.
(Sa'dî)

بَسَنگْ (beseng) = Koç boynuzu denilen nebat = Besdek.

بَسُوْتَه (besüte) = Zülf.

بِسُوْدَنْ (bisünden) = Ellemek, el sürmek = Bıbsüden (ba.).

بِسُوْدَه (bisüde) = El sürmüş, sürülmüş, ezmiş, ezilmiş = Süde (ba.) Ş Delinmiş = Bisüfte mâ - nasına da gelir.

بُسُوْل , بُسُوْر (büsür, büsül) = Beddua. Ilenc. Mastarı büsürden, büsüliden.

بَسِيْ (besi) = Çok.

زخلق اوچه آزار بینم بی
تخواهم که آزاد ازمن کسی
نظامی

Halktan çok incinir isem de kimsenin benden incindiğini istemem.

(Nişami)

بِسِيَارْ (bisyar) = Çok.

انصاف می‌دهم که لطیفان و دلبران
بسیار دیده ام نه بدین لطف و دایری
-عده-

*Lâtif ve dilber insanlar çok
gördüm fakat bu letafet ve dil-
berlikte değil.*

(Sa'di)

Cem'i «bisyarhâ» dır. Nazımda
«bisyarân» da denilir ki halk
topluluğu demektir.

دارم آن سرکه سری در قدمت اندازم
وین خیالست که اندر سر بیارانت
سلمان

*Ayağına kapanmak istiyorum
ve bu, birçok kişinin başında
taşıdığı bir hayaldir.*

(Selman)

بَسِج (besic) = Bir şeye, hususiyle
sefere hazır olan ve bu mânâ-
dan emir.

گر گند عزم جهانگیرش بسیج تاختن
هفتمین چرخ بلندش اولین منزل بود
شری

*Onun cihanı zapteden azmi,
hücum hazırlığında bulunursa
yüksek felek birinci durağı olur.*
(Şeref)

بدو گفت رو زو میندیش بسیج
اگر هوشیاری تو رفتن بسیج
فردوسی

*Ona git, ondan hiç korkma,
eğer akıllı isen gitmeğe hazır-
lan, dedi.*

(Firdüsi)

§ Kurma ve isteme.

بگشاد خون ز چشم من آن یارسم بر
چون بر بسیج رفتن بستم همی کر
مسعود سعد

*Gitmek maksadıyla hazırlandı-
ğım zaman o gümüş göğüslü
sevgili gözümünden kan açtı; bana
kan ağlattı.*

(Mes'ud Sa'd)

نماز شام چو کردم بسیج راه سفر
زدر در آمدم آن ماه روی سیمین بر
انوری

*Akşam vakti yolculuğa hazır-
lanınca o gümüş göğüslü, ay
yüzlu kapımdan içeri girdi.*

(Enveri)

بَسِجِدَن (besiciden) = Bir işe
hususiyile sefere hazır olmak,
tertiple ve tanzim etmek § Kur-
mak ve istemek.

باید بسیجیدن این کار را
پذیره شدن رزم و پیکار را
لیبی

*Bu iş için hazırlanmak, cenk
ve savaşı kabul etmek lâzım.*
(Lebibî)

بَسِیْلَه (besile) = Bezelye dediği-
miz sebze.

بَش (beş) = Bağ, hususiyle san-
dık, kasa gibi şeylere vurulan
çember, kinet.

از غایت سخاوت هرگز خزان تو
نه منع دیدونه رد نه نفل دیدونه بش
فخری

*Çok cömertlikten senin hazine-
lerin ne yasak, ne ret, ne de
kilit ve bağ gördü.*

(Fahri)

Ş Yağmur suyu ile meydana gelen ekin.

بُش (büş) = Kâhkül Ş At yelesi
Ş Eksik, noksan. Püş (ba.).

بِش (biş) = Bidheş (muh.) ona yahut onu ver. Beū mânasındadır. Bişbigû = Beūbigû = ona söyle (Cami')

بِشَار (beşar) = Saçı (ar.) nişar.

صاحباً هر يكته توبه ز گنج سيم وزر
لعل و مرواريد بر لعل گهريارت بشار
تاج الدين

Paşam ! Senin her nükten gümüş ve altın hazinesinden kıymetlidir. La'l ve inci senin inci saçan dudağına saçıdır [*]
(Tacüddin)

Ş Esir, âciz.

بشر مباد که گردد دست حرص اسير
مگس مباد که ماند میان شهد بشار
خسرو

İnsan, hırsın eline, sinek, bala esir ve giriftar olarak kalmasın.

Hasrev

هر ضعيفی کی جهد از پای بند آب و گل
بیل بچاره شود چون در وحل گردد بشار
خسرو

Her bir zayıf, vücut bukağısın-

[*] Saçı : bir kimsenin üzerine yahut gelinlerin başına saçılan, serpilten altın ve para. (Reşidi) bu beyitteki beşarın doğrusu belki nişardır diyor. Fakat (miyarı cemali) de de beşar şeklindedir.

dan nasıl kurtulur. Fil çamura batınca aciz olur.

(Hüsrev)

El ile bir şeye yapışmak.

هنوز پيشرو روسيان نکرده بطوع
وکاب اورا نيکو بدست خویش بشار
فرخی

Rusların başbuğu henüz boyun eğerek onun özengisine eliyle iyice sarılmamıştır.

(Ferrühî)

Ş Gümüş ve altın kakmalı şey
Ş Yorgun mânasına da gelir.

بُشَاسَب (büşasb) = Uyku, rüya, büşasb da derler.

چو لطف شد از شب بشد در بشارب
ببوشاسب آمدش دخت کشاسب
اسدی

Geceden biraz geçince, uykuya daldı. Ruyada Kuştasbın kızı ona geldi.

(Esedi)

بُشَيُون، بُشَيُون (beşbeyün, beş-yün) = Semiz.

بُشْپُول (beşpül) = Dağınık, perakende ve dağılmak mânasına gelen beşpüliden den emir.

بُشْتَام، بُشْتَام (beştalem, beş-tam) = Tufeyli, dalkavuk.

بَشْتَر (beşter) = Hazreti Mikâil
«عم» § Bulut.

گرچه بشترا عطا باران بود
مر ترا دروگهر باشد عطا
شاعر

*Her nekadar bulutun vergisi
yağmursa da senin vergin inci
ve elmadır.*

(Şair)

بُشْتَر (büşter) = Kurteşen hastalığı = îr (ba). Sonunda mim ile büşterem de denir.

بَشْتَرَع (beştüreğ) = Cehri = es-perek (ba). § Bir türlü diken (Halimî).

بَشْجِر (beşcir) = Kayın ağacı.

بَشْخُودَن، بَشْخَايَدَن (bişhâiden, bişhûden) = Tırmalamak, yalamak.

سواران خفته واو اسب بر سرشان همی تازد
که نمی کمرا بگوید سرنه کمرا روی بشخاید
ناصر

Suvariler uykuda iken o baş-larına atını sürer; ne bir kim-senin başını ezer, ne kimsenin yüzünü yaralar.

(Naşir)

بَشْخَم (bişahşem) = Kayma ve tekerlenme.

بَشْخُور (bişhuver) = Su ve yemek artığı. Aslı biş huver dir.

بَشْخِدَن (bişhiden) = Işılamak, lemean (Halimî)

بَشْخَاب (büşkab) = Tabak mâna-sına türkçe ile karışık bir ke-limedir.

بَشْرَطِ کَارْدِ خَرِيدَن (beşerţi kârd heriden) = Karpuz ve kavu-nu kesmece almak (k.) bir kimseyi denedikten sonra dost tutmak.

بَشْک (beşk) = İşve ve gamze.

کرمه کن ویشکی بز چ باشد اگر
بگوشت لب همچون شکر فروخندی
نزاری

*Bir naz ve gamze et, şeker gibi
dudağının ucu ile gülümseyi-
versen ne olur.*

(Nizari)

§ Çiy = Şebnem.

از نسیم ریاض دولت تو
بر رخ گل در شبنم شده بشد
ریاضی

*Senin devletin bahçelerinin lâ-tif rûzgârından gülün yanağı
üzerindeki çiğ, değerli inci ol-muş.*

(Riyazî)

Tolu, kar § Kapı perdesi §
Başed ki (muh.) (Bürhan).

بُشْك (büşk) = Kıvrık saç, zülfi kâhkül.

بُشْك معشوقه چون سفید شود
عاشق از وصل نا امید شود
عنصری

Sevgilinin saç ağarmağa başlayınca âşık kavuşmaktan ümidini keser.

(Unşurî)

بُشْكَارِی (beşkârî) — Ekin ve ziraat.

چون شود وقت کشت و بُشْكَارِی
آب آن چشمه می شود جاری
آذری

Ekin ve ziraat vakti gelince o çeşmenin suyu akar.

(Azert)

بُشْكَرد (bişgerd) = Av, avcı, av yeri bişger de bu mânaya-dır. Avlamak mânasına gelen (bişgerden) den mazi. Müzari (r) nin üstünüyledir.

جهان چاه مهر و بد گوهری
که خود پرورانی و خود بُشْكَردی
فردوسی

Ey cihan : Nekadar muhabbet-sizsin ve aslın nekadar kötüdür ki kendin yetiştirir kendin avlarsın.

(Firdevsî)

بُشْكَه، بُشْكَل (bişkel, bişkele) = Orak şeklinde ağaç anahtar.

بُشْكَلِیدَن (bişkelîden) = Tırnak yahut bıçak ucu ile tırmalamak, çizmek, yırtmak, diken ve ok ucu ile yırtılmak, delinmek.

آنکه به پیکان تبر روی قر بُشْكَلِید
فخری

Ok temrenile ayın yüzünü yırtan zat.

(Fahri)

Ş Yassıltmak.

بُشْكَم (beşkem) = Yazlık köşk, divanhane = بچکم (ba.).

خانه چون مرای جان خرم
بشکمش غیرت فضای ارم
شهاب

Divanhânesi irem boğçesini kıskandıracak can evi gibi uğurlu bir ev.

(Şihab)

بُشْكَن (bişken) = Oynayıp rak-seden kimsenin parmaklarından çıkan ses. (Nizam)

ز زلف پرشکن مر رشته عیشی بد ستمده
دل را مشکن از حسرت که بشکن بشکنست امشب
نعمتخان

Kıvrık zülfünden elime bir zevk ucu ver, hasretle kalbimi kırma; bu gece sıkır, sıkır oynıyacak, yani eğlenecek gecedir.

(Nî'methan)

Şikesten = kırmaktan emir.

بُشْكَنج (beşkenc) = Bilek (ar.) Sâid.

بِسْكَه (bişkene) = Anahtar.

بِسْكَوْه (bişkūfe) = Çiçek = Şükūfe, ūşkūfe. Şükūfe (ba.).

بِهنگامِ بِشْكَوْه گِلستان
برون برد لشکر ز زابلستان
فردوسی

*Gülistanın çiçek açtığı zaman-
da askeri zabûlüstandan çıkar-
dı.*

(Firdousi)

§ Kusu = Kay.

بِسْكَوْل (bişkūl) = Becerikli, çe-
vik, kuvvetli, uyanık, işe düşkün
kimse. Bu mânalara gelen (biş-
kūliden) den emir.

جبرکار بیدار ویشْكَوْل باش
اسدی

Her husasta uyanık ve çevik ol.
(Essadi)

§ Rastık.

بِسْكَوْه (bişkūh) = Heybetli ve
azametli. Başūkūh (muḥ). Şū-
kūh (ba.).

بِشْل (beşel) = İki şeyin birbirine
sarılması, iki kimsenin biribiri-
le tutuşması, asılma ve bu mâ-
nadan emir. Beşeliden (ba.).

گرت بایدکه بگذری زبها
دست خود در رکاب شاه بشل
فخری

Sūha yıldızından ileri geçmek

*istersen elinle Padişahın ūzen-
gisine sarıl.*

(Fahri)

بِشْلَنْگ (bişleng) = Hindistanda
bir kale.

آلکه زر سم اسبان سپه خرد بسود
بزمانی در و دیوار حصار بشلنگ
فرخی

*Bir zaman Bişleng kalesinin
kapı ve duvarını sūvari atları-
nın tırnağı altında ezip parça-
lıyan. (Mahmudi Gaznevî)*

(Ferrūhî)

بِشْلِيدَنْ (beşliden) = Yapışmak,
sarılmak, asılmak. Beşel (ba.) bu
kelime (Neşliden) maddesinde
de yazıldığı için ikisinden biri-
nin ötekinden bozulmuş olması
mümkündür.

بِشْم (beşem) = Hüzünlü, yaşlı,
§ Güç hazmolan yemek.

بِشْم (beşm) = Kırığı, (ar.) صلیح
§ Dinsiz, mezhepsiz.

بشْمی که بر رسول خدا افتری کند
سوزنی

*Bir dinsiz ki Allahın Peygam-
berine iftira eder.*

(Süzeni)

*Réy ile Taberistan arasında
havası çok soğuk bir yer.*

بِشْمَه (beşme) = Ham deri, çeş-
mezen denilen göz ilacı.

بَشَن (beşn) = Boy, beden.

وہ کہ برخی زبای تامراو
بشن وبالی چون منور او
انوری

*Onun ayağından başına kadar
çam fidanı gibi olan boy bo-
suna kurban olayım. Ne güzel.*
(Enverî)

بَشَنج (beşenc) = Çehrenin taze-
liği ve parlaklığı.

بَشَنج (bişenc) = Sis, çığıt = bi-
senc (ba.).

بَشَنج (bişince) = Çulhaların ipliğe
cilâ sürdükleri lif, fırça Ş Cilâ.
تاروپود و مراد من نشود
تافتہ بی بشنجه لطفت
قریع

*Senin lutfun cilâ vermedikçe
dileğimin çözüğü ve atkısı do-
kunmaz: İsteğim ele geçmez.*
(Kari')

(B) ve (ş) nin üstünü ile domuz
kılından yapılmış fırçadır ki
onun ile keten yumuşatırlar.
(Şuuri) شعوری

بَشَجِدَن (bişenciden) = Saçmak.

بشجرح هم تنش انجیده اند
بران خاک خونس بشنجیده اند
لیبی

Bütün vücudunu hançerle doğ-

*ramışlar, o toprak üstüne ka-
nını saçmışlar.*
(Lebibî)

بَشَنِز (büşnize) = Sıcak ekmek,
hurma, yahut pekmez ve yağla
yapılan ve yağımcur denilen bir
nevi yemek.

من بلم پای بشنزه روی
بشاق

*Ben yağımcurun ayağına yüz
sürerim.*
(Büşhak)

بَشَنگ (bişing) = Dıvar ve taş
delmeğe mahsus küskü. Kazma,
keser, burguya da denir.

بَشَنِرَه، بَشَنِر (beşniz, beşnize)
= Kōğan çiçeği = Birincasb.

بَشَنِن (büşnîn) = Nilüfer nev'in-
den Nil nehrine mahsus bir çi-
çek; sabahları suyun yüzüne
çıkarak, akşamları kaybolurmuş.

بَشُون (bişüten) = İsfendiyyarın
biraderi. İspendiyar (ba.).

بشه گفت یزدان گواهی منست
بشوتن درین رهنای منست
فردوسی

*Padişaha dedi; Bişutenin bana
bu hususta yol gösterdiğine
hak şahidimdir.*

(Firdevsî)

بِشُورِدَنْ (bişūrīden) = Lânet etmek, ilenmek § Hiddetlenmek, heyecana gelmek § Karıştırmak.

بِشُولِدَنْ (bişūlīden) = Görmek, bilmek § Perişan etmek ve olmak (bişūl), bişūliden den ismi mastar emir, (*İsfa, muh, vas.*).

بیان طره تو کردی ولیک دلم
زبس بشولکه دارد بکنه آن ترسید
این یین

Senin zulfünü tarif ve izah ederim, fakat gönlüm o kadar perişan ki onun derinliklerine varamadım.

(İbni Yemîn)

دل بخود باز آور و آرام گیر
جمع کن خود را بشولیده مجیر
عطار

Kendine gel de müsterih ol, kendini topla, perişan olarak ölme.

(Aftâr)

بِشِین (bişīn) = Gerek vacip, gerek mümkün olsun. Mutlak zat mânâsınadır.

بِشُیُون (beşyūn) = Semiz.

بِصَحْرَا اَدَاخْتِنْ ، بِصَحْرَا اَفْکَنْدَنْ (besahra efkenden, besahra endahten) = (k.) Bedava elden bırakmak, atmak.

بر سرم گر افسر شاهی گذارد روزگار
چون کلاه لاله بر دارم بصحرا افکنم
طغرا

Eğer zaman başıma padişahlık tacını koyarsa, lâle külâhı gibi kaldırı, atarım.

(Tağra)

شد فصل طرب دست یمینا انداز
بردل اگر ت غیبت دویا انداز
هرچام که بی باده بدست تو شهد
چون ساغر لاله اش بصحرا انداز
ح-ن رفیع

Şenlik çağı geldi, kadehi eline al. Gönlünde bir kaygı varsa ayak altına at, şarapsız olarak eline verdikleri her kadehi lale kadehi gibi elinden at.

(Hasan Reft')

بَطْ (baṭ) = Kaz mânâsına gelen (bet) in muarrebidir. (k.) Kaz şeklinde yapılmış surahi.

بَطْ زَرَّ (baṭızır) = (k.) Güneş.

بط زرخورد غوطه درزال بحر سیمایی
برآب از جیش آن شد حباب بی عدد پیدا
نظام

Güneş cıvaya benziyen denizin lâtif suyuna daldı. Onun kırmıldanmasından suyun yüzünden hesapsız kabarcık belirdi.

(Nizâm)

ی لاله گون ازبط سرنگون
روان همچنان کز بط کشته خون
سعدی

Lâle renkli şarap, kesilmiş kazdan akan kan gibi, devrilmiş sürahiden akıyordu.

(Sâ'dî)

بَطْ سُرْحَابْ زَايْ (baṭı sürḥab zây) = (k.) Şarap sürahisi.

بَغ (beğ) = Çukur & Bir put ismi.

بَغَا (beğa) = Puşt = Hiz.

دربان تو ای خواجه مرادوش بغا گفت
تنها نه مرا گفت مرا گفت و ترا گفت
قطران

Efendi! dün gece senin kapıcın bana puşt dedi, yalnız bana değil, hem bana hem sana dedi.
(Kaṭrān)

Arapça zinâ mânasına gelen (بَغ) dan alınmış demektir.

بَغَاز (beğaz) = Kısı, takoz. Beraz (ba.) (p) ile de bu mânayadır.

بَغَامَه (beğame) = İnsanın tenhalarla ve karanlıklarda gözüne görünen korkunç hayal = gül.

بَغْتَاکْ، بَغْتَلْکْ (beğtak, beğel-tak) = Başlık, kûlâh, kaftan üstlük, ferace.

طلسم چاه غشپ گشت بغدادی بغلتاقش
وگر نه چون برآید ماه چندین از گریبانش
مختاری

Onun bağdâdi kaftanı nahşep kuyusunun tılsımı olmuş; yoksa yakasından ay bu kadar nasıl görünürdü.

(Muhtarı)

Nehşep (ba.).

& Savaşta atlara giydirdikleri zırh. Türkçesi çukal, yancıktır.

آنچه پنجه سال بافیدی بهوش
زان نسیم خود بغلتاق بیوش
مولانا

*Aklın ile elli seneden beri doku-
duğun kumaştan bir üstlük giy.*
(Mevlânâ)

بَغْدَاد (beğdad) = Bağdat dedi-
ğimiz memleket [*] & Karın.

بَغْدَاد حَرَابْ، بَغْدَاد حَالِی (bağdad hâlî, bağdad harab) = (k.)
Aç karın.

مرتاسر آفاق غمہ بی کیایست
این پاکه توان گفت که بغداد خرابست
بسیجانی

*Ufuklar baştan başa kebab ko-
kusu ile dolu ise de açlık ki-
me söylenebilir.*

(Büşhak)

Karşılığı (Bağdad âbâd), (Bağ-
dad Mamur) dır. Şarap içenler
boş ve dolu kadehten kinaye
ederler.

بَغْرَا (beğra) = Erkek domuz =
(خوک) hûk (Küraz) küraz
denir.

[*] Evvelce bu memleketin yerinde bir bahçe olup Nuşirevan haftada bir kerre bu bahçeye giderek bütün halka kapılarını açar, davâlarını dinliyerek adalet gösterirmiş, onun için adına (BAGİDAD) = adalet bah-
çesinden hafifletilerek bağdad denilmiş. Hattâ yeni bir mezhep çıkaran (MEZDEK) adındaki türediği ona uyanlarla birlikte bu-
rada idam etmiştir. Yahut (Beğ) bir putun adı olup Bağdad, eskiden o putun adına ya-
pılmış bir köy imiş buna göre (dudei beğ) = putun insanı, tabirinden alınmıştır (ar.)
عطية انصم.

بُغْرَا (büğra) = Türkistan hanlarından Buğra hanın icat ettiği yahut çok sevdiği acem yahnisi: Borani dediğimiz değildir. Hamur yuvalağı, havuç, şalgamla pişirilir (Nizām). Turna sürüsünün önünden giden turna kuşu.

بَغْشُور (beğşur) = Herat civarında âlim ve edipleriyle ünlü bir kasaba. Beğ ile şur den mürekkeptir. O kasabada tuzlu su çukuru bulunduğundan bu adı almıştır.

بَغْل (beğel) = Koltuk.

بَغْل تَرَى (beğel terî) = Utanmaklık.

مدعیانرا بغل تری بدهم من
بر صفتی کز مشامشان بچکد خوی
نزاری

*İddiacıları öyle utandırırım ki
burunlarından ter damlar.*

(Nizârî)

بَغْل زَدَن (beğal zeden) = (k.)
Bir kimsenin keder ve musibetine sevinmek (ar.) şematet.

بَغْلَك (beğelek) = Köpek memesi denilen şiştir ki koltuk altında çıkar.

بَغْل گَشَادَن (beğel güşâden) = (k.) Veda etmek, sağlıcaamak.

بَغْل گِری (beğel gîrî) = Sarmaşma, kucaklaşma.

بَغْلِ (beğelî) = Koltuğa sığan küçük şey. Saati beğeli = koyun saati.

بَغْد (beğend) = Derinin sağrıya nisbetle âdî kısmı, meşin. Sağrı derisine (keymuht) denir.

روزه‌یجا از سر چاپکسواری بردی
از فرخشی روان اسب خیمخت و بگند
سوزنی

Savaş günü binicilikteki çabukluk ve ustalıkla hasmın bindiği atın sağrı ve uyluğunun derilerini yırtarsın.

(Süzenî)

بَغْیَاز (beğyâz) = Müjde - müjde = Bermegaz § Beğyazi = müjdelik.

بَف بَفْتَرِ (bef befteri) = Çulha tarağı.

کارگاه اطلقا طبعی چونساج کند
لفظ زید تار و معنی بود و کلکش بفتری
خسرو

Onun tabiatı nutuk tezgâhında dokumacılık ederse lafız çözgü, mâna atkı, kâlemi tarak yakışır.

(Hüsrev)

بفت (bift) = Bâften = Dokumak-
tan ismi mastar olan (baft) ın
hafifidir. (Zerbeft) sırma ile
dokunmuş şey demektir.

بفج (befç) = Söz söylerken ağız-
dan çıkıp saçılan köpük yahut
ağızından köpük saçan kimse.
(ع) ile de doğrudur.

ستم راه عدم رسان همی رفت
فروشته زبیش چون شتر افچ
سبک می رفت و خون از دیده می ریخت
چنانکه آب از دهان وقت سخن بفچ
فخری

*Zulüm ondan korkusundan de-
ve gibi dudağını sarkıtmış,
yokluk yolunu sorarak gidiyor-
du. Koşuyor, söylerken ağız-
dan köpük saçan kimse gibi
gözünden kan döküyordu.*

(Fahrî)

Hiddet zamanında aşağıya sar-
kan kalın dudak.

بفهم (befhem) = Çok.

که مناظره با کوه اگر سخن رانی
زاعتراض تو بفهم شود معبد صدا
کمال

*Bahse tutuştuğun vakit dağa
hitop edersen senin itirazından
yankı çoğalır.*

(Kemal)

بدان ماند بنفشه بر لب جوی
که بر آتش نمی کو کرد بفهم
متجیک

Menekşe ırmak kenarında, ateş

*üzerine konulan çok kükürde
benzer.*

(Minûşihri)

*Düğünlerde para kapanların
uzun bir değnek üzerine taka-
rak serpilip paranın altına tut-
tukları çarşaf gibi şeyler.*

از دودم گرد کردن بفهم
نه شکر چید هیچ کس نه دودم
عنصری

*Çarşafın para toplamamasından
hiçbir kimse ne şeker topladı,
ne para.*

(Unşurî)

*Saçılan paraya = Saçı. Para
toplayanlara nişarçınan denir.
Bu kelimenin doğrusu (بجم و فجم)
dır. Evvelindeki (b) fazladır.*

بکه آنکه شاه زربخشد
چرخ سازد زوجه ابرفجم
فخری

*Padişah altın bağışladığı za-
man felek bulutun yüzünden
çarşaf yapar.*

(Fahrî)

*Noktaların değişmesi ihtimaline
göre Fahrinin beytindeki (بجم)
(بجم) okumak mümkündür.*

بفش (befş) = azamet ve haşmet.

بدین یاد و بفش و سر در پیش گوی
سنائی نیم بوعلی سیمجورم
سنائی

*Bu azamet ve haşmet ve bu
baş ve sakal ile beni Senâi
değil (Bū Ali Simcur) sanırsın.
(Senâi)*

بَـفَـم (**befm**) = Keder ve sıkıntı.
(F) nin üstünü iie de doğrudur.

بَـفَـنَـج (**befenç**) = Bir nevi yılan.
İnsana zarar vermeyen yılan.

بَـك (**bek**) = Kurbağa غوك = Ğuk
(ar.) vezeğ = وزغ.

از مرغ تابناهی واز مورتا ملح
از مارتا بعقرب واز عکه تابیک
روزی خوران خوان پراز نعمت تواند
هر گوشه که می نگرم صد هزار لک
کمال غایت

Kuştan balığa, karıncadan çekirgeye kadar; yılandan akrebe, saksığandan kurbağaya kadar. Her nereye baksam yüz binlerce mahlûk senin nimet dolu sofrandan azık yerler.

(Kemâl Gıyâş)

İranda Türkçesi olan (kurbaka) kullanılır. (Niẓâm) Ş Orman Ş kaçıp sığınacak yer Ş Karga düvleği mânâlarına da gelir.

بَـك (**bük**) = Yüz ve yanak Ş Ağzı dar, boğazı kısa, karnı geniş surahi = Yatık Ş Hünersizlik ve irfansızlık. (B) nin esresiyle kömür.

بَـكَـرَـآبِـنُـدَـن (**bekâri abbûden**)
(k.) Sürekli şarap içmek.

بَـكَـزَـآمَـدَـن (**bekâr âmeden**) =
İşe yaramak.

زین بخت خفته هرگز کاریم. بر نیامد
کاری ازو نیامد بسیارش آزمودم
سلیمان

Bu ters taliimden hiçbir emeli-me kavuşamadım. Onu çok denedim. Bir işe yaramadı.
(Selmân)

بَـكَـازَـبُـرَـدَـن (**bekâr bürden**) =
Kullanmak, amel etmek.

بَـگَـهَـ، بَـگَـهَـ (**begâh, begeh**) =
Seher vakti yani şafak sökme-den evvelki zaman, erken.

یستند چنان که فردا بگاه
بنزدیک یعقوب گیرم راه
حای

Yarın sabah Yakub'un huzuru-na yollanalım diye ittifak ettiler.

(Camî)

بَگه خیز باشید هر سال و ماه
که گاه سعادت بود صبحگاه
داراب

Her yıl ve ay erken kalkınız; çünkü sabah vakti saadet vaktidir.

(Dārâb)

İlk harfi (پ) ile de doğrudur.

بَـكَـبَـر (**bekber**) = Hıyarşanba denilen bir nevi müşhil.

بَـكَـبَـکَ (**bekbeke**) = Ayranla karışık yağ Ş Ara bozan, müfsit.

بَگَتَر (begter) = Bir nevi zırh.

ز زر بر نهاده بستر مغفیری
ز فولاد کرده ببر بگتری
ابوشکور

Başına altından bir tolga, sırtına çelikten bir zırh giymiş.
(Ebūšekūr)

بَگَرَاي (begrai) = Portakal. Turunç ağacına aşıl原因 limon diyenler de vardır = Bekrevi.

بُکْرَان (bükran) = Tencere dibine yapışıp kalan et ve pirinç = Tehidik = Çömlek dibi.

بُکْرَانِ بَهِشْت (bikrani behişt) = (k.) Huriler.

بُکْرَانِ چَرَح (bikrani çerh) = (k.) Yıldızlar.

بُکْرِ پُشِيدَه رُوی (bikri pûşide rūy) = (k.) Henüz küpünün ağzı açılmayıp içilmiye başlanılmayan şarap.

بُکْرِ مَشَاطَه حَزَان (bikri meşşatai hezan) = (k.) Halis şarap.

بِگِیْل (bigsil) = Koparmak, ayırmak, kesmek mânasına gelen güsisten, güsîhten mastarlarından emir.

چو نقد بقانیت درجیب هستی
ز دامان او دست امید بگسل
شاه طاهر

Mademki varlık yakasında başka yoktur, onun eteğinden ümit elini kes.

(Şah Tahir)

بَکَسَمَات (beksemat) = Peksimet.

عمرها باید که تاباسحاق خلاصی دگر
مادح حلوا شود یا مدح خوان بکسمات
بستاق

Asırlar gerektir ki Būshak'ı Hellacî gibi başka biri; helvanın yahut peksimetin öğücüsü ola.

(Büşhâk)

بُکْسَه (bükse) = Et parçası: Büksiste muhaffeli olması mümkündür.

بَگِلْ گِرِفْتَن (begil giriften) = (k.) Örtmek, gizlemek.

بَکَم (bekem) = Kırmızı boya ağacı. Arapçalaştırılmışı bakamdır. Dilimizde de bakam deriz.

هر که درد نیا شود قانع بکم
سرخ رو باشد ببقی چون بکم
فرزدی

Dünyada aza kanaat edenin ahrette yüzü bakam gibi kırmızı olur.

(Ferezdek)

بِکَمَاز (bikmaz) = Şarap, şarap meclisi, şarap içmek.

همه خلق بند و همه کس بگشای
درهای حدائق و خهای بگشای
منوچهری

*Herkese musibet kapılarını ka-
pa, şarap küplerini aç.*

(Minūcihrî)

بیکماز پنشت یک روز شاه
فردوسی

*Bir gün padişah şarap içmeğe
hazırlandı.*

(Firdavsi)

Ş Kadeh.

بیاوای دل را بیکماز چند
فردوسی

*Kalbi birkaç kadehle ferahlan-
dır.*

(Firdavsi)

بیکماز کزدن (bikmâz kerdên) =
İşret meclisi kurmak.

یکی بزم شاه آنگهی ساز کرد
سه روز اندوان بزم بیکماز کرد
فردوسی

*Şah ondan sonra bir meclis
kurarak, orada üç gün işret
etti.*

(Firdavsi)

بگند (begend) = Yuva = Aşıyan.

بگنگ، بگنگ (begeng,
begneg) = Peleng ve endek
vezinlerinde kuyruğu kesik
hayvan.

بگنی (begnî) = Darı şarabı,
boza = Ahsüme (ba.).

مست گشتم ز جرعه بگی
شد مزاجم ز بنگ مستفی
نزاری

*Bozanın yudumundan sarhoş
oldum. Benge ihtiyacım kal-
madı.*

(Nizari)

بگوش خوزدن، بگوش آمدن

(begûş âmeden, begûş
hurden) = (k.) İştirilmek.

ناله زنجیر ی آید بگوش
جلال

Zincir sesi işitiliyor.

(Celalî)

بگوش کشیدن، بگوش زدن

(begûş zeden, begûş keşî-
den) = Keşiden (k.) İştirmek.

حیف باشد بند گفتش با نصیحت ناشنو
این رویکتا چرا باشد بگوش کر کشید
مخلص

*Öğüt dinlemiyen kimseye öğüt
vermek yazıktır. Bu değerli
inciği sağıra niçin işittirmeli.*

(Muhlis)

بکول، بکوک (bekûk, bekûl) =

Amaç, ok nişanesi, (ar.) hedef
Ş Şarap kabı.

ی گسار اندر بکوک شاهوار
خور بشادی روزگار توبهار
عسجدی

*İlkbaharda şahane sūrahi için-
de sevinçle şarap iç.*

('Ascedî)

بَكُونَهُ، بَكُونَك (**bekūnek, be-kūne**) = Meşk ve idman için tahtadan yapılmış kılıç.

بَكُ وَلَك (**bükülük**) = Kaba, yakışsız, irfansız. Tarūmar gibi etba^c [*] kabilindendir.

بَكْه (**begeh**) = بَگَه (*ba.*).

بَكْه خِزْی كَرْدَن (**begeh hizi kerden**) Acele kalkmak, geç kalmamak.

بَكْهُوَجَان (**bekhūcetan**) = Kemer, semer, kabir gibi örgüçlü şeyler = herpüşte.

بَكْیَاسَا (**bikyasa**) = Hayvan yükü üstüne konulan küçük yük. Konuşma dilinde (serbari) derler.

بَلْ (**bel**) = Ökçe.

بِلْ (**bil**) = Bihil = bırak (*muḥ.*) bīhil (*ba.*).

بل تا کف پای تو بهوسه
سنای

Bırak ki ayağının altını öpeyim

(*Senā'i*)

بُلْ (**bül**) = Çok : Bülheves = heves ve isteği çok kimse. Bu kelime müfret olarak kullanılmamıştır.

بلهوسی بر سر راهی رسید
جلوه کتبان چارده ماهی بدید
جای

Bir hevesine düşkün kişi bir yol başında ayın on dördü gibi bir güzel gördü.

(*Cam*)

Bazı lügatlerde Bülhevesin doğrusu (*بوالهوس* = Bülheves) dir. Arapça muhaverede bir şeye sarılıp ondan ayrılmıyan mânasına künye kabilindendir demişler ve sahip mânasına gelen (*bū*) (*muḥ.*) (*bū*) ile (*el*) harfi tarifinden mürekkep sanmışlarsa da Farsçada (*bülheves*) in (*būlgāk*), (*bülkâme*), (*bülkenecek*) gibi benzerleri olup künye âdeti mevcut olmadığından bu mütalâa doğru değildir. Heves kelimesinin cihangiri ve burhanda (*hos*) suretinde görülmesi Farşlıların Arapça (*heves*) i (*hos*) şeklinde Farsçalaştırdıkları zannını verir. Yahut Arapçasiyle Farsçasının harfları bir, okunuş biçimleri ayrı demektir.

برچو سیم ازان چاک برهن منا
مباد بوالهوسی آرزوی خام کند
صائب

[*] Etba birlikte getirilen iki kelimedir ki ikincinin mânası yoktur. Kitap, mitap, kalem, malem gibi.

Gümüşe benziyen gögsü o göm-
leğin yırtmacından gösterme,
olmaya ki bir hevesine düşkün,
çiğ bir arzuya düşe.

(Sa'ib)

Ş Ahmak.

من بلم خود را اگر زحمی زدم برخود زدم
مولانا

Ben ahmaklığımdan dolayı eğer
incittimse kendimi incittim.

(Mevlâna)

بَلَابَه (belâbe) = Geveze, yanlış,
hal ve tavrı kötü kimse, husu-
siyle kadın.

از بلا به چه زاد غیر خشوک
فخری

Kötü kadından piçten başka
ne doğar.

(Fahri)

Yalvarmak ve yaltaklanmak
yolu ile söylenen söz. İkinci
(b) yerine (y) ile birinci mânâ-
yadır.

زبان بگشاد هرگز ای بلا به
نداشم چون تو جا دو هیچ دایه
عطار

Hürmüz, ey ahlâksız sen cadı
gibi ahlâksız dâya hiç tanımam
diye ağzını açtı.

(Aîtar)

بَلَاَج (belâc) = Hasır sazı = deh,
dūh, lūh. (Sürûri) (mecmaulfürs)
de (mescit hasırı) demiştir.

بَلَا دُور، بَلَا دُر (belâdür, belâ-

dûr) = İlâçlardan Enkradya
denilen ağacın meyvası, yahut
kendisi (ar.) (habbülfehmi) ge-
lin ve kadın tuvaleti ve süsü,
nazarlık. Def'i belâ için verilen
sadakaya da denir.

بَلَادَه (belâde) = Kötü kimse.

هرآن کرم که فرزنداو بلا ده بود
شکفت باشد اگر از گناه ساده بود
رودکی

Çocuğu kötü olan kimse eğer
suçsuz olursa şaşılır.

(Rûdeki)

چنان این شد از عدلت که برخاست
ز کبیتی فتنه و دزد و بلا ده
فخری

Adaletinden emin aldığı için
dünyadan karışıklık, hırsız ve
kötü kimse kalktı.

(Fahri)

بَلَار (belâr) = Çöğen.

بَلَارَج (belârec) = Leylek.

بَلَالَك، بَلَارَك (belârek, belâlek)

= İyi su verilmiş çelik ve kılıç.
Kılıcın cevherine ve menevişi-
ne de denir.

بلارک چنان یافت از روی تیغ
که دوش بستاند ز تارک مین
نظامی

Gece vakti bulut altından yıl-
dız nasıl parlarsa kılıcın yū-
zünden cevheri öyle parlıyordu.

(Nizâmî)

Ş Ok temreni.

چو ابراسب تازی برانگیختم
چو باران بلارک فرو ریختم
سعدی

*Bulut gibi arap atını harekete
getirdim. Yağmur gibi ok tem-
reni yağdırdım.*

(Sa'dî)

بلاش، بلاژ (bilâj, bilâş) = sebez-
siz.

بود زاهد بلاژ شد فاسق
امردی دید شد براو عاشق
پودها

*Sofu idi sebeziz fastık oldu.
Bir tüysüz gördü ona aşık oldu.*
(Purbeha)

(Belâş) Acem şahı Firuzun oğ-
lunun ve yaptırdığı memleketin
adı.

بلا ساغون (belâsağun) = İran
padişahlarına bir müddet payı-
taht olan Kâşgar civarında bir
şehir.

بلازل (belâl) = Çöven çiçeği.

بلايه (belâyih) = Fena, kötü.

کارهای چوبلایه مکن
که بدست چیت دهند کتاب
ناصر

*Ters ve kötü işler işleme ki
kitabını (nâmei a'malini) soldan
vermesinler.*

(Naşır)

Belâbe ile ikisinden biri öte-
kinden bozulmuş olmalıdır.

بَلَبَان (beleban) = Ağızla çalınır
bir nevi saz.

آزاده شود چان من بیدل ازین غم
هرگز بلبارا بلبات برسانی
سفی

*Her ne zaman Beleban ı du-
daklarına götürürsen ben âşıkın
canı bu kederden kurtulur.*
(Seyfi)

بَلْبَكَة (belbeke) = Tereyağı.

بَلْبُوس (belbūs) = Yaban soğanı
nev'inden dağ soğanı denilen
nebat § Bir nevi haşhaş.

بُلْبُل (bülbül) = Bülbül.

چرا ناله بلبل که بی وفای دهر
امان نداده که گل خنده را تمام کند
کلیم

*Bülbül neden feryat etmesin ki
zamanın vefasızlığı gülün gül-
mesini yani inkişafını tamamlamaya müsaade etmedi.*
(K.İlim)

بُلْبُلِ گنج (bülbüli genc) = (k.)
Bayküş.

بَلْبَلَة (belbele) = Emzikli bardak,
sûrahi, sûrahi sesi.

دروخت شد دم طاوس و غنچه شد صرطولی
زحلق بلبله باید گشود خون کیوتر
سلمان

Ağaç, tavus kuyruğuna, gonca

tutu başına döndü. Sürahinin boğazından güvercin kanı yani şarabı akıtmak lâzım.

(Selman)

Emzikli bardak mânasına gelen arapçasmda (b) ler ötreidir.

بُلْبُلِي (**bülbülî**) = Şarap § Şarap kadehi § Süs için kullanılan renkli meşin parçaları § Bir nevi zerdali.

بَلْبَن (**belben**) = Semizotu = *برهن* (ar.) *بقلة الحناء* ferfeh ve beç-letülhemka'.

بَلَح (**belh**) = Efganistana bağlı bir hanlık merkezi. İsmi geçen bamyane nispetle belhi bâmî derler. Bamyân (ba.) § Şarap kabı, şarap çanağı.

بَلَحَج (**belhec**) = Kalye taşı.

بَلْحَمَان، بَلْحَم (**belhem, belheman**) = Sapan: Taş fırlatıp attıkları ipli torba ki ipekten ve yünden örülüp iki tarafı ipli olur. Ekseriya çobanlar, oyuncular, ekinciler onunla taş atarlar.

گله بانان او نهند از قدر
مهر و مهره چو سنگ در بلخ
مؤید

Onun çobanları değerli olduklarından güneş ve ayı taş gibi sapana koyup atarlar.

(Müeyyed)

بَلَد (**beled**) = Bilen, muttali olan § Yol gösteren. (Niżâm)

بُلْسُن، بُلْسُن (**bülüs, bülüsün**) = Mercimek. Beyaz incir diyenler de vardır. Bu iki kelime mercimek mânasına arapçadır. (Okyanus)

بَلْسَان (**belesan**) = Sıcak memleketlerde yetişen büyük bir ağaçtır ki meyvesi ve yaprağı ilâçlarda kullanılır. Bundan elde edilen yağa türkçemizde peleseng yağı denir. (Kulzüm) (I) nin tutariyle yazmıştır.

بَلْسَك (**belesk**) = Kırlangıç.

بِلْسَك (**bilisk**) = Bir ucu yassı demir şiştir ki onunla fırından ekmek çıkarılır: taşralılar buna soğlu derlermiş. Kebap şişi manasına da gelir. = Bülüşk, bülüşk. (Cihangiri) Bunu ateş karıştırdıkları ve fırına yapışmış yanmış ekmek kırıntılarını kazıdıkları ucu yassı şiş ki kâh fırın üzerine koyup bür-yan asarlar sure tinde tarif ediyor.

بُلْغَاك (**bulgâk**) = Kavga, karga-şalık.

مرا چون زلف توتشویش از آدست
که چشت درجهان افکند بلغاد
ابن یمن

*Zülfün gibi perişanlığım gözün
cihana fitne saldığındandır.*
(İbni Yemin)

بگیتی گشت بلغا کی بدیدار
خسرو

*Dünyada bir kargaşalık görün-
dü.*
(Hüsrev)

بُلْغَدَه، بُلْغَد (bülğud, bülğude)
= Bir yere toplanmış, birbiri
üstüne konulmuş.

بَلْغَدَه (belğede) = Kokmuş, zayi
olmuş şeyler, hususiyle yumur-
ta. Meselâ tavuk yumurtayı
zayi etti. Cıvcıv çıkaramadı.
Yerinde (مرغ بیضه را بلغده کرد) deni-
lir.

بُلْغَشَه (bülğuşte) = Kuş tuzağı:
İpin bir ucunu halka halka edip
ilmeklerler, öteki ucunu hal-
kaların içinden geçirirler, bir
biçimdeki ip çekilince halkalar
kavuşur.

بُلْغُنْدَه، بُلْغُنْد (bülğund, bülğunde)
= bülğud, bülğude (ba.).

بدین بندوزدان بکار ویدانش
پبلغده باید. همی نامداری
ناصر

*Bu dünyada bilgi ve yapmayı
birleştirmek suretiyle ün almalı.*
(Nasır)

بُلْغَنْدَر (belğender) = Öğmek,
sövmek gibi birbirine karşıt
olan mânalaradır. (Bürhan)

بُلْغَنْدَر (bülğender) = Dinsiz ve
ilişiksiz kimse ve bir zındığın
adı.

بُلْغَنْدَر (bülğunder) = Çok üzerine
düşen ve ısrar eden mânasına-
dır, çünkü (غندر) üstüne düşücü,
ısrar edici mânasındır. Vücut
besliyen semiz mânasına da
gelir (Reşîdî) [*]

بُلْغُنْدَه (belğunde) = Ferhunde,
yahut Şermende vezinde bir
top kumaş, bir denk yük ş
Donmuş kan gibi katılaştıran her
şey.

واه باید برید و رنج کشید
کیسه باید گشاد و بلغنده
سوزی

*Yol yürüyüp meşakkat çekmeli,
kiseyi ve topu yahut dengi
açmalı: ihsan etmeli.*

(Süzenî)

Reşîdî bu mânaya (بلونده) dır
diyor = (بروند)

بُلْغُور (bülğūr) = Bulgur dediğimiz

[*] Reşîdî ve Nasırî böyle demişlerse
de lûgatlerinde (ğunder) kelimesi yoktur.

az pişirilmiş ve değirmende kırılmış buğday. Cihangiriye göre değirmende kırılmış her nevi hububata, Bürhana göre her kırılmış ve ezilmiş şeye denir. § Bulgur aş. Bürgül (ba.).

بُلْغُونَه (bülğüne) = Allık = Algüne (ba.).

بَلْفَحْت (belfeḥt) = Kazandı biriktirdi mânasına biyelfeḥt (muh.) elfeḥten (ba.).

بُلْك (bülük) = Büyük ve dışarı çıkık göz.

پی نظاره بزمته که باغ فردوسست
بلک شده همه را دیده چون سرانگور
شاعر

Cennet bahçesine benziyen meclisini görmek için herkesin gözü üzüm ucu gibi dışarıya fırlamış.

(Şa'ir)

بِلْک (bilek) = Armağan, hediye.

خاک و خاشاک سرامت می فرستد هر صباح
گلشن فردوس را فراش بر رسم بلک
سلمان

Süpürücü her sabah evinin toprak ve süpürüntüsünü armağan olarak cennetin gül bahçesine gönderiyor.

(Selman)

§ Turfanda meyve ve hoşlanılacak her yeni şey.

بِلْک (bilik) = Bir şeye yapışmak, teşebbüs etmek.

بِلْک (bilk) = Ateş ve kıvılcım.

بُلْکَامَه (bülkâme) = İsteği ve emeli çok kimse.

دویدش خود آن نامه چو بِلْکامه نهم
پروین ز سرشک دیده برجامه نهم
برپاسخ تو چو دست برجامه نهم
خواهم که دل اندر شکن نامه نهم
رودکی

O mektubu pek istekli önüme koyduğum zaman elbisemin üstüne ülker yıldızı gibi göz yaşımı saçarım. Sana cevap yazmak için elime kalemi alınca kalbimi mektubun arasına katlamak isterim.

(Rûdeki)

بِلْکَس (bilkes) = Dıvar tepesi § Kene otu.

بُلْکَفْدَه، بِلْکَفْد (bülkefd, bülkefde) = Rüşvet § Para.

بِلْکَل، بِلْکَلْک (bilkek, bilkel) = Ilık su.

بِلْگَن (belgen) = Dıvarın başı.

ای عهد توپی مدار و پیمان توست
چون رفی نمود و آفتاب بلگن
زین الدین

Sözü, özü temmuz karı ve bat-

ması yaklaşan güneş gibi güvensiz ve gevşek olan kişi.

(Zeynüddin)

Afitab berdivar (ba.). Ş Mancınık.

زسیل خیز فنا ایست قصر بقات
چنانکه حصن فلکها زصفعت بلغن
لفری

Eflâkin kalesi mancınık çarpmasından emin olduğu gibi, senin daima duracak olan vücudun köşkü mahvolmak tufanından emindir.

(Fahri)

بُلْغُنْجَكْ. (bülğüncek) = Gülünç şey (ar.) (اضحوکه)

بَلْکِ. (belki) = Belki, hattâ.

شکسته چنان گشته ام بلکه خرد
که آبادیم را همه یاد برد
شاعر

Öyle müteessir hattâ perişan olmuşum ki bütün şenliğimden eser kalmadı. Zannederim ki yerinde de kullanılır.

(Şa'ir)

بَلْمُونْ. (belmnn) = Sütliğin nev'inden beş parmak denilen ağaç.

بَلْمَه. (belme) = Uzun sakal, gür sakal ve böyle sakallı kimse Ş (bame) (ba.). Tasrih ile (belmerfş) de derler.

آهجه کوسه داند از خاله کسان
بلمه از خاله خودش کی داند آن
مولانا

Kösenin başkalarının evinden bildiğini gür sakallı kendi evinden nerede bilir?

(Mevlâna)

بِلِنْج. (billnc) = Bir şeyin ölçü ve miktarı.

بِلِنْجَاسَبْ. (bilincasb) = Kovan çiçeği = Birincasb.

بُلْنَد. (bülend) = Yüksek, âli.

در خری بر سر ای بند
که بانگ زن از وی بر آید بلند
سعدی

Bir evden kadın sesi yükselirse o eve saadet kapısını kapa.
(Sa'di)

Ş Kapı ve pencere Ş Uzun: çubi bülend = uzun ağaç, dâmeni bülend Ş Uzun etek. Rûzhayi bülend = Uzun günler Ş Kapı ve pencere çerçevesinin üst ağacı ki eşik karşılığıdır.

از هیبت او کند بدر خارجی نظر
بفتد بر آستان در خارجی بلند
سوزنی

Eğer hâricînin kapısına heybetle bakarsa, hâricînin kapısının üst ağacı eşiğin üstüne düşer.
(Süzenî)

Bülendin de denir.

در او افراشته درهای سیمین
جواهر برنشانده بر بلندین
شاعر

Orada gümüşlü kapılar yük-

*seltnmiş, üst eşiğe cevherler kon-
durmuş.*

(Şa'ir)

Çerçeve diyenler de vardır.
Bülendî = Yükseklik, rı'at.
Daden ve yâften ile kullanılır.
Bülend avaze, şöhretli, ünlü.

بُلَندِ أَحْتَرُ. (bülend ahter) = Yıl-
dızı yüksek (k.) talihli. Bülend
endahten yüksek atmak (k.)
bir kimseyi çok ögmek.

ندیده چواوکس بلند اخترى
بکشور گشتا ئیست اسکندرى
هاتى

*Kimse onun gibi talihli görme-
miştir. Memleket fethinde bir
İskenderdir.*

(Hatifi)

بُلَندِ بَالَا. (bülend bâlâ) = Uzun
boyulu.

توان درخت گلی کا اعتدال قامت تو
شکست قیمت مرو بلند بالارا
سعدى

*Sen o gül fidanısın ki boyunun
itidali boyu yüksek selviyi kıy-
metten düşürdü.*

(Sa'di)

بُلَندِ بِن. (bülend bîn) = Himmeti
büyük kimse.

بُلَندِ پَرَوَا. (bülend pervaz) =
Yüksek uçan, (k.) öğünen kimse.

بُلَندِ شَدَنِ بَهَا. (bülendşüdeni be-
ha) = (k.) Değerin artması.

بُلَندِ گِرَا. (bülend Girây) =
Büyükliğe meyleden.

بُلَندِ نَظَر. (bülend nazar) = Bül-
endbin (ba.).

بَلَوَا. (belvaye) = Kırılmaç =
Piristük = Çilçile.

بُلُونِک. (bülüntek) = Şarap kadehi.

بُلُوج. (bülüc) = Nişan ş Horoz
ibiği ş Kadınların (bergi semen)
denilen dılcıkları. Bülücistan
ehalisinden bir kısımdır ki
Kirman, Sistan taraflarında otu-
rurlar ve çapulcudurlar.

بُلُور. (bülür) = Billûr dedikleri
parlak sırça, (ar.) bellûr. Bülûrin
= billûrdan yapıma, billûr gibi.
ş Desti bülûrin = Parlak el.

هرى لعل کزان دست بلورین ستم
آب حسرت شد و در چشم گهر بار یامد
سعدى

*O billûr gibi elden aldığım her
lâl renkli şarap iştıyak göz
yaşı oldu da inci yağdıran gö-
zümde kaldı.*

(Sa'di)

بَلُوس. (belûs) = Hile, hile ve

hud'a ile insanı yoldan çıkaran. Manaca câblūs a yakındır. (Miyar) Ş Tevazumânasına da gelir.

بَلُوكْ. (belük) = Şarap kadehi = bekük; yahut hayvan şeklinde olanı Ş Deve tersi Ş Kazâ ve nahiye.

بُلُونْ. (bülün) = Kul, köle.

صاحباً در مِرکَلک تو نهادست خدا
چشمه حال همه خلق جهانرا روزی
منم ومفلس وآزاد وبلون
نزاری

Paşal Cenabı hak, zengin, zü-ğürt, hür, köle, herhalde bütün dünya halkının rızkını senin kaleminin ucuna koymuştur. Yani sen yazıp irade etmedikçe kimse maişetini temin edemez. (Nizari)

بَلُونَه، بَلُونَكْ. (belüne, belüne) = Tahta kılıç = Beküne (ba.).

بُلْهَوَسْ. (bülheves) = Bül (ba.).

بَلِ. (beli) = Evet mânasına, ari gibi tasdik edatıdır.

پریشان روزگارم طره محبوب می دادند
بلی حال پریشانرا پریشان خوب می دادند
شوکت

Vaktim perişandır sevgilinin kâhkülü biliyor; evet perişanın halini perişan iyi bilir:

(Şevket)

Bu kelime (l) nin üstünü ve çekeriyle Arapça olup Farsçada bu şekilde kullanılır. Bu gibi kelimelere Farsçalaştırılmış mânasına (مفرس) denir.

بَلِيَادْ. (belyad) = Nakışsız, sade elbise. Siyah elbise diyenler de vardır.

بِمْ. (bem) = Sazın kalın teli ve hanendenin yüksek sesi.

زنای خویش فاخته دو صد اصول ساخته
ترانها نواخته چو زیر و بم تارها
قادی

Üveyk kuşu kendi nayından, yani boğazından iki yüz usul tertip etmiş; saz tellerinin ince ve kalın perdesi gibi nağmeler terennüm etmiş.

(Kaani)

Ş Bir kimsenin başına yahut başlığına el ile vurmak Ş Kirmanda bir kale.

بَمَنْكْ. (bemeng) = Keder, gönül darlığı.

بَنْ. (ben) = Bağ, ekin, harman. Ekin bekçisine benvar denir. Ş Çitlenbik. Benba = çitlenbik yemeği.

بُنْ. (bün) = Kök, dip, temel, son Ş Ağaç özdeği. Gülbün, narbün bünigül, büninardan çevrilerek

gül ağacı, gül dibi; nar ağacı, nar dibi mânasına geldiği gibi gülün çokluğundan kinaye olarak Türkçe tabirimizce gül ocağı mânasını da ifade eder.

بچھر آفتابی بٲن گلبنی
بعلل خردمند بازی کوی
سمدی

Çehrede güneş vücutta bir gül ocağı idi, yani çehresi parlak teni baştan ayağa kadar gül ağacı gibi idi. Akıllının akliyle oynuyor, yani aklını başından alıyordu.

(Sa'di)

چه عجب جوشدم از خون دل ازهرین موی
سیل چون گرد شود رخته بدیوار کند
بنما

Her tüyümün dibinden kalbimin kanı kaynarsa şaşacak ne var. Sel toplanınca dıvarı harap eder.

(Yeğma)

بِنَابَرِن، بِنَابَر (binâber, binâberin)
= Buna mebni, bu sebepten.

بِنَابَه (benâbe) = Nevbet. Benevbet kelimesinden bozulmuş olmalı.

بِنَاغ (benag) = Pamuk ipliği, teli.

حله باغان باغ می یافتند
حله ها و بدید نیست بناغ
مولانا

Bahçeye cennet elbisesi doku-

yanlar elbiseyi dokuyorlarsa da ipliği görülüyor.

(Mevlâna)

Ş Yazıcı, yüksek yazıcı.

ضمیر من بود آن بلبل که گاه بیان
بیش او بود ابکم زبان تیز بناغ
منصور

Benim kalbim o bülbüldür ki söz söylerken onun huzurunda yüksek yazıcının keskin dili tutulur.

(Manşar)

Ortak. Fakat bu mânaya be-nağ değil enbağ (muğ.) nebağ dir,

بِنَاگُوش (bünâgûş) = Kulak tozu.

بچشم من بهشت و جوی شیرست
رخ گلزنک و آن صبح بناگوش
صائب

Benim gözümde o gül renkli yanak cennet, o beyaz kulak tozu sût ırmağıdır.

(Şa'ib)

بنفشه چون ز بناگوش یار برخیزد
خروش بلبل و بوی یهار برخیزد
حزین

Sevgilinin kulak tozundan me-nekşe belirince bülbül ötmeye başlar, bahar kokusu yayılır.

(Hâzin)

Menekşeden maksat yeni çı-kmağa başhyan tüycüklerdir.

ظهور کوکب صبحست با آنک
طلوع خال بر طرف بناگوش
بنما

Sabah yıldızı mı göründü, yok-

sa kulak tozu tarafında ben mi doğdu?

(*Yeğmâ*)

Ş Küpe takılan yer mânasına gelir.

انگشت خوروی و بنا گوش دلفریب
بی گوشوار و خاتم پیروزه شاهدست
سعدی

Güzel yüzünün parmağı piruze yüzüksüz; gönül aldatan kulak memesi küpesiz güzeldir.

(*Sa'dî*)

Burada kulak tozu demek de mümkündür. (Niẓam) (b) üstündür. Ötre ile telâffuzu yanlışdır. Ve çene mânasınadır diyor!

بُنا گوش کَرَدَن (bünâgüş kerdén)

= (k.) Yeni doğan çocuğun parmakla damağını kaldırmak ki damak açmak denir.

مادر دهر زبستن شری شیر دهد
هر که را دایه لطف تو بُنا گوش کند
نصیف اسفونگی

Senin lutfun dayesi her kimin damağını açarsa: zaman anası ona şeref memesinden süt verir.
(*Seyfi isferengi*)

(Bünagüş kerdén) terkinin bu mâna ile münasebeti belli değildir. (Beharî acem)

بَنَام (benâm) = Namli, ünlü, maruf: banam (*muḥ*).

بَنَامِزِد (benamized) = Benami-

zed den hafifletilmiştir. Besmele, taaccüp, kötü gözü defi yani Allah nazardan saklasın ve maşallah yerinde kullanılır.

بنامیزد درختی سبز و خرم
ندیده هرگز از یاد خزان غم
جای

Maşallah gûz rûzgarından hiç müteessir olmamış yeşil ve taze bir ağaç.

(*Camî*)

Yemin mânasını da ifade eder.

جادی چند دادم جان خریدم
بنامیزد عجب اوزان خریدم
جای

Birkaç cemad; (para) verdim. Can; (Hazreti Yusuf) aldım yemin ederim ki çok ucuz aldım.
(*Gamî*)

بَنَج (benc) = Dilimizde ban denilen nebat. (Niẓam) buna (beng) in muarrebî ise de ondan başka bir nebattır diyor.

بَنَانَج (benanec) = Ortak, koma = Benag (ba.) Ş İki karılı kimse.

بَنَاوَر (benaver) = İri ve büyük çıban ki kan çıbanı denir.

بُنِ بَاحْتِ بَرَزَمِینِ مَالِیدَن (bünibaht berzemîn malîden) = (k.) Talih, bahtiyarlık, kuvvetlenmek.

بُئِشَکْ (blncişak) = Serçe kuşu.

سجده
(**bunçe**) = Yapılara ve alıp satanlarla, bir işle uğraşanlara salınan vergi.

بند
(**bend**) = Bu kelimenin mânasını lûgat sahipleri yirmiyeye kadar çıkarmışlarsa da, çoğunun bağ mânasından alındığı getirdiğimiz misallerden bellidir. İki azâ arasındaki ek yeri, boğum, (ar.) mefsal.

از توای دوست نگلم پیوند
گر بشیم برند بند از بند
هاتف اصفهانی

*Sevgilim! Kılıcıla boğumlarımı
biribirinden ayırsalar senden
bağımı koparmam.*

(*Hatifi İsfehani*)

Suçluları yahut delileri bağladıkları zincir ve ip, pranga.

ندالسی که بی بند بر پای
سعدی

Ayağında zincir göreceğini bilmedin mi?

(*Sa'dî*)

§ Kilit.

امان در زمانش بعدی رسید
که مذبوح شد رسم بند و کلید
قرنی

*Onun zamanında emniyet bir
dereceye vardı ki kilit ve anah-
tar âdeti kalktı.*

(*Ferrahi*)

عقل بر نفست بند آهنین
مولانا

*Akıl nefis üzerinde demir kilit-
tirdir.*

(*Mevlâna*)

Buradaki bendi zincir mânasına almak ta mümkündür. § Aldatma, hile, hususiyle güreşçilerin hile ve oyunu.

همه افسانه و افسون و بندست
شیرازی

Bütün masal, afsun ve hiledir.
(*Şebîsterî*)

§ Kaygı, keder.

بیامد چنین تالاب هیرمند
همه لب پر از باد دل پر ز بند
فردوسی

*Bütün dudağı köpürmüş gönlü
kaygılı bir halde Hirment neh-
rinin kenarına geldi.*

(*Firdeust*)

Düşünce, kuruntu.

صاحب نظر نباشد دو بند نیکنای
خاصان خبر ندانند از گفت و گوی نای
سعدی

*Görgü sahibi iyilikle ün almak
kuruntusunda değildir. Yüksek
adamlar halkın dedikodusuna
kulak asmazlar.*

(*Sa'dî*)

§ Suyu akmaktan men'î için yapılan set.

کی در بسته کند منع ز هفتاد بلا
چونکه این سیل بلا آمد و از بند گذشت
مولانا

*Kapalı kapı yetmiş belâyı nasıl
defeder, çünkü bu belâ seli
geldi ve bentten aştı.*

(*Mevlâna*)

Su bendi, muahede, rehin, kuşak, ikisi bir boyundurukta olmak itibariyle çift öküzü, kâğıt tomarı, hep bağ mânasından alınmıştır. § Besten den emir, (*isfa. muh. vas*).

این سخرا بند برگردن چو طوق

Bu sözü gerdanlık gibi boynuna tak.

بُئَادْ، بُئَلَادْ (bündâd, bünlâd) = Temel ve esas.

بُئَادْ (bündar) = Ev bark sahibi, zengin ve kibirli kimse. (Naşırı) tüccarın kondukları han mânasına da yazmıştır: Bünedar (*muh.*) büne (*ba.*).

در بن چاه دان سر سرهنگ
بر سر داربین تن بندار
سنائی

Başbuğun başını kuyunun dibinde bil, zengin ve azametlinin vücudunu dar ağacının başında gör.

(Şena'î)

بُئَدِ امیر (bendi emir) = Şiraz civarında bir su bendi.

بُئَدُخت (bündüht) = Çehre, yüz.

بُئَد (bender) = Ticaret yeri ve kafilé uğrağı ki ekseriya deniz ve büyük nehir kenarlarında olur. Sonuna yer, mahâl mâna-

sını ifade eden (gâh) eklenerek bendergâh da denilir. Kamusta gemi yatağı ve gemi limanı mânasınadır.

بُئَدَرَز (benderz) = Çuvaldız.

بُئَدِ رُغ (bend ruğ) = Ekinleri sulamak maksadıyla suyu kabartmak için önüne çörçöp, toprak ve çamurdan çekilen set. Reşidî diyorki bu iki kelime medir. Cihangiri bir kelime sanmış, doğrusu (بند ورغ) bendi verg' dir. Çünkü verg su önüne yapılan settir. Bendin verga izafeti ammin hassa izafeti kabildendir.

بُئَدِ زَبَانِ دَاسْتَن bendi zeban daş-
ten) = (k.) Dilini tutmak, sözü saklamak.

می گفت دوش سوسن در گلستان بلبل
عاشق نباشد آن کو بند زبان ندارد
کاجی

*Dün gece zambak çiçeği gülis-
tanda bülbüle hitaben: Dilini
tutmayan âşık değildir; diyordu.*
(Kâtibi)

بُئَدِ كْ، بُئَدِ ش (bendeş, bendek) = Atılmış pamuk yumağı = (باغنده)

بُئَدِ شَهْرِيَار (bendi şehriyar) = Musikide bir makam.

بُندُقْ شِكْسْتَن (bünduk şikesten)
= Fındık kırmak Ş (k.) Öpücük vermek.

بَنْدْ كَرْدَن (bend kerden) = Bağlamak, esir etmek Ş (k.) Birleşmek.

دیدم بخواب خوش که برویند کرده ام
گردون مراد من همه در خواب می دهد
فوق

Hoş bir rüyada gördüm ki onunla birleşmişim; felek benim muradımı hep rüyada veriyor.
(Fevkt)

بَنْدِمَه ، بَنْدِمَه ، بَنْدِمَه (bendime, bendime, bendîne) = düğme.

بَنْدُوز (bendüz) = Çuval dikilen ip.

بَنْدَه (bende) = Kul, köle, esir.

اگر خدای نباشد زبندۀ خشنود
شفاعت همه ییغیران ندارد سود
سعدی

Eğer Hakteâlâ bir kuldan hoşnut olmazsa bütün Peygamberlerin şefaati fayda vermez.
(Sa'di)

سپاه اندو ایران پراکنده شد
زن و مرد و کودک همه بنده شد
فردوسی

İranda asker dağıldı; kadın, erkek, çocuk hep esir oldu.
(Firdevsî)

Bende kelimesi Cenabı Hakka nisbetle hakikat, başkasına nisbetle mecazdır. Cem'i sonundaki (h) (g) ye çevrildikten sonra (an) iledir. (Ha) ile de cemilenir. Bende, bendeniz dediğimiz mevkide de kullanılır.

بنده امروز پیروز گذشت
که برین دره می زیم فریاد
سلمان

Bendeniz bugün beş gün oluyor ki bu kapıda bir düzüye feryat ediyorum.

(Setman)

بندگی (bendegi) = Kulluk, kula yakışan iş.

بَنْدِی (bendi) = Esir, bendihane = Hapishâne, bendîvan = hâpishâne müdürü.

بَنْدِیْدَن (bendîden) = Besten.

بَنْدِیْش (bendiş) = Biyendiş = Düşün = endiş. Bendîşe düşünce = Endişe (ba.).

بَنْدِیْ شُدَن (bendi şüden) = Bir hastalığın eskiyip yerleşmiş olması.

گرچه دوقید تو باشد اینم از دشمن مباش
میشود چنانکاهتر هر که تبه بندی شود
تأثیر

Senin bağıın altında olsa da düşmandan emin olma, her ne

zaman sıtma eskirse canı daha eksiltici olur.

(Te'sir)

بُسَالَه (bünsâle) = Yıllanmış, eski.

بِنِشَاسْتَن، بِنِشَاسْتَن (binişâhten, binişâsten) = Dikmek, oturtmak. Nişâhten, nişâsten (ba.).

بَنَفْشَ (benefş) = Menekşe çiçeği renginde olan şey. Menekşe çiçeği rengine de denir. (Nizâm)

بَنَفْشَه (benefşe) = Menekşe dediğimiz çiçek.

بنفشه زلف من آن آفتاب ترکستان
همی بنفشه بدید آرد از دو لالهستان
مرا بنفشه ولاله بکار نیست که او
بنفشه داردوزیر بنفشه لاله نهان
فرخی

Benim menekşe zülflüm, o Türkistan güneşi; iki lâlelikten daima menekşe gösteriyor. Benim menekşe ve lâle ile alış verişim yoktur; çünkü onun menekşesi yani zülfü ve menekşesinin altında lâle yâni yanağı vardır.

(Ferrûhi)

بَنَفْشَه گون طَارَمَ، بَنَفْشَه گون

بَنَفْشَه گون مَهْدَ (benefşe gûn, benefşe gûn tarem, benefşe gûn mehd) = Menekşe renkli, menekşe renkli dam,

menekşe renkli beşik. (k.) Gök yüzü.

بَنَكْ (benek) = Çitlenbik mânasına gelen (ben) in küçültülmüşü § Atlas zemin üzerine sırma işlemeli bir nevi kumaş § Şarabın tesiriyle güzellerin yüzlerinde beliren benek benek beyazlık ve pembeliktir.

بُنَكْ (bünek) = Küçük ağaç § (ن) ün küçültülmüşü § Nişan, eser: از فلان بنک نمائد = filândan eser kalmadı.

بَنَكْ (benk) = Ban denilen ottur ki esrar dediğimizdir. İçenlere bengî ve esrarkeş derler.

هر که دلت تنگ شود بنگ بخور
باید دو قدح بادۀ گلرنگ بخور
خیام

Her ne vakit gönlün kederli olursa esrar yahut bir iki kadeh gül renkli şarap iç.

(Hayyam)

بُنْ کَارْ حُوزَدَن (büni kâr hûrden) = İşin temelini yemek (k.) işlerin sonundan endişe etmek.

بَنگان (bingân) = Ekinciler arasında su paylaşmak için kullanılan ölçek. Pingân (ba.) § Tas ve kâse gibi kaplar.

چيست نن گنبدکه گوهر گهر دویاسی
باهزاران شمع در بنگاهی ازمیناسی
ناصر

*İnci ile dolu deryaya yahut
şişe zarf yani fanos içinde
binlerce şem'aya benzeyen bu
kubbe nedir?*

(Naşır)

Muarrebi fincan.

بُنگَاه (büngâh) = Para ve eşya
konulan yer, eşya mahzeni, ev:
büneğâh (muh.) büne (ba.).

ازین نشین احسان وعدل نگریم
اگرچه بنگه عرم شود خواب ویلب
خاقانی

*Ömrümün evi harap olsa da bu
adalet ve ihsan yuvasından
kaçmam.*

(Hākānt)

زینگاه خام یکی پدر مرد
طلب ده درم سنگ فایده کرد
سعدی

*Bir ihtiyar, hatemin evinden
on dirhem kadar şeker istedi.*
(Sa'di)

بُکْرَان (bünkeran) = Tencere
dibine yapışıp kalan yemek.
Bükran (ba.).

بُنگَرِه (büngere) = Ninni.

تو خفته خوش ای پدر وچرخ روزوشب
هواره می کنند بیالینت بنگره
گر تو بخواب وخور بدی عمر همچو خر
برجان تو ویال چو برخر شود خره
ناصر

*Oğul! sen rahat uykudasın,
Felek, başında gece gündüz
ninni söylüyor. Eğer hayatını
eşek gibi uykuya ve yemeğe
verirsen, eşek için çamur nasıl
zahmet verirse, hayat ruhuna
öyle ağırlık verir.*

(Naşır)

بُنگَرِه (bingere) = lge sarılmış
olan iplik.

بُنگَسْتَن (büngešten) = Çiğneme-
den yutmak. Şimdi (bel'iden)
kullanılır. (Nizām)

بُنگُل (büngül) = Gül ağacı ve
gül tohumu § Çitlembik yahut
ona benzer bir meyve.

بُنگُلُک (büngüleک) = Dağ ar-
mutunun çekirdeği. (Şerefna-
me) kendisinden gül kokusu
duyulan kaba bir meyve diye
tarif ediyor § Büngül kelimesi-
nin küçültülmüşü. Büngül (ba.).

بُکْن (bünken) = Kök kazıcı :
ekincilerin tarlayı düzelttikleri
yassı çapa.

بَنِ کُوْهِ (benikûhi) = Dağ me-
nevişi denilen tatlı çitlembik.

بُنگِه (büngeh) = Büngâh (muh.).

büngâh (ba) okunmaz (H) ile sesin uzun uzadıya çekilmesi.

بوره، بِلَاد (bünlâd, benevre) =
Divar ve bina temeli=bündad.
Reşidi (بنوره) bünüre demiştir.

یقین شناس که چندان بقا نخواهد بود
بنای عمرو عدو را چو بد بود بنلاد
کلامی اصفهانی

İyi bil ki, düşmanın ömrü, binasının temeli çürük olduğu için, çok yaşamıyacaktır.
(Kelâmü İşfehâni)

تو صدوان سرازیری که باشد
ز فضلش سقف واز دانش بنوره
بدیع

Sen o sarayın başına yakışır-
sın ki örtüsü faziletten, temeli
bilgidendir.

(Bedi')

Bünlâdın aslı (bünilâd بنیلاد) dır.

بنوه، بنوه، بنوه (benū, benūh, benve) = Yığın, küme.

بنوان (benvan) = Bağcı, ekin ve harman bekçisi. (muḥ.) بنون = Benven dir. (B) nin ötresiyle hazine ve mal bekçisi.

بنوماش، بنوسياه (bünūsiyah, bünūmaş) = Maş denilen bir nevi böğrölce. Reşidi, yeşil kısmı, diyor.

بنوسرح (bünū sürḥ) = Mercimek.

بُه (büne) = Ev eşyası ve ağırlığı.

ای خضرزاد روی تا بنجراسان بروم
بنه آتش زخم و همچو خراسان بروم
حسین مثانی

Ey Hızır ! Bir yol azığı ihsan
et ki Horasana kadar gideyim.
Eşyayı yakayım da güneş gibi
kolayca gideyim.

(Hüseyni Şendî)

Temel, kök, ağaç özdeği.

از نام بد او همی بترسی
بیار بد از بنه مپیوند
ناصر

Eğer adının kötü çıkmasından korkarsan, fena arkadaşa temelli bağlanma.

(Naşır)

بُه (bene) = İnce urgan. (Bürhân)

بُه بَسْتَن (büne besten) = Göç etmek.

بنیاد (bünyad) = Asıl, esas, temel.

اختران بسیار خورشید از یکبست
پیش او بنیاد ایشان مندرکبست
مولانا

Yıldızlar çok, güneş bir tane
ise de güneşin yanında onların
aslı ehemmiyetsizdir.

(Mevlâna)

بنیاد افکندن (bünyad efken-
den) = Bina kurmak.

چو این بنیاد بدرا خود فکندی
گناه خویشرا بر من چه بندی
خسرو

*Bu kōtū binayı kendin kurdun
kendi suçunu benim üstümemi
atıyorsun.*

(Hüsrev)

بَرِ اَدَا حَتَّنْ ، بِنِیَادِ بَرِ اَفْکَنْدَنْ
(bün-yad berefkenden, beren-
dahten) = (k.) Harap etmek.
yıkmaq.

بِنِیَادِ بَرِ یَحْ نِهَادَنْ
(bünyâd beryeh
nihaden) = Buz üstüne temel
koymak, (k) temeli gevşek
olup devam ve sebat etmemek.

بِلْجَه
(bünîçe) = Esnaf vergisi=
Bünçe, (ba.).

بِنِیَزْ
(binîz) = Hiçbir vakit.

دو مدح نا کسان نکنم کهنه تن بیز
زان باک نایدم که شود کهنه پیرمن
ازرقی

*Alçakları medihte vücudumu
hiçbir vakit yıpratmam. Göm-
leğimin yani elbisemin eski ol-
masından korkum yoktur.*

(Ezrekî)

§ Dahi § Acele, çabuk.

بَنِکْ
(benîk) = Kaba ve adî ipek,
yün ipeği.

بُیْ ، بُوْ
(bū, būy) = Koku, rayiha.

گفت باخود هستش اندر مغزورگن
توی بر تو بوی آن سرگین گن
تامیان اندر حدث او تا بلب
غرق دباغیست او روزی طلب
مولانا

*(Güzel koku satanların çarşısın-
dan geçerken ıtır kokusundan
bayılan tabağı ayılmağa gelen
iri yarı kardeşi) kendi kendine
onun beyninde ve damarında
kat kat köpek pisliği kokusu
vardır. Ve o rızık ele geçirmek
için geceye kadar beline çıkan
pislik içinde tabaklığa boğul
muştur, dedi.*

(Mevlâna)

حفظ گن مختصری در هر فن
غیر خوشبو گلی از هر گلشن
جامی

*Her fende, kısaca bir bilgi
elde et, her güllükten hoş ko-
kulu bir gül al.*

(Câmî)

ازتش بوی وشمی آید
چون شود دوست آشنای دوتن
خاقانی

*Dost iki kişiye iltifat ederse
onun vücudundan düşmanlık
kokusu gelir.*

(Hâkânî)

§ Ümit.

چه روزها بشب آورد چان منتظرم
بیوی آن که شی باتو روزگرداند
سعدی

*Bir gece seninle sabahlamak
ümidiyle bekliyen ruhum nice
günleri akşam etmiştir.*

(Sâ'dî)

(k.) Eser ve nişan. Bunlardan

(bū) kelimesi (būden) den emir olduğu gibi; būvem, būvi, būved, (*muḥ.*) olarak müzari de olur.

کی بوکه مرزلف ترا چنگ زَم
صد بوسه بر آن لبان گلرنگ زَم
جالی

Senin zūlfünün ucunu ne zaman ele geçireceğim: sana kavuşacağım; o gül renkli dudaklarını birçok öpeceğim.

(*Cemal*)

Bükerden = Koklamak. Büküşiden = Uzaktan bir şeyin kokusunu almak. Bûgriften = Bir şeyin kokusunu duymak, (*k.*) kokmak, taaffün etmek. Bûdaden = Kavurmak, kavrulmak.

بُوء (bev) = Ölmüş ve postuna saman doldurulmuş deve yavrusudur ki anasının yanına yaklaştırlınca sağ zannederek sütünü sağdırmaktan kaçınmaz. Arapça (بوء) deve yavrusu ve yazdığımız mânayadır.

بُوءَاد (būvad) = Olsun: aslı būved olup aradaki elif temenni ifade eder. Hafifletilerek (būva) da denir.

در هر بدی بر تو بسته بواء
فردوسی

Sana her fenalığın kapısı kapalı olsun.

(*Firdevsî*)

که خرم بوا مین ومان تو
به گیتی پراکنده فرمان تو
فردوسی

Çoluğun, çocuğun, sevin sin, buyurultun dünyaya dağılsın.
(*Firdevsî*)

بِوَارْد (bivard) = Ekşilik (Bürhan).

بِوَأْس (bevâs) = Mihnet ve fakirlik. Bu kelime Arapça şiddetli ihtiyaç mânasına gelen (بؤس) den bozulmuş gibi görünür.

بِوَأْشَه (bevaşe) = Yaba: harman savurmağa mahsus çatal şeklinde tahta kürek (*ar.*) مدری.

بُوب (būb) = Ağır ve pahalı ev döşemesi.

تختها بنهاد و برگسترده بوب
رودکی

Tahtlar kurdu, ağır ve pahalı döşeme döşedi.

(*Rûdekî*)

بُوبَا (būbâ) = Dağ keçisinin etiyle pişirilen yemek.

بُوبُورْدْ، بُوبُورْدْ (būbüird, būbüirdek) = Bülbül.

نمی دانی که سیمرغ که گرد قاف می برم
نمی دانی که بوبردم که دوگزوار می گردم
مولانا

Kaf dağı etrafında uçar anka,

*gülistanda gezer bülbül olduğu
mu bilmiyor musun ?*

(Mevlâna)

بُور داشتن (büber dâšten) = (k.)
Kokmak, bozulmak.

بُورَدَن (bübürden) = Koku almak
= بوی بردن (ba.).

بُوبُیَه ، بُوبَه ، بُوْبُو ، بُوْبُكْ ، بُوْبُشْ
(bübeş, búbek, búbu, búbé,
búbüye) = Çavuş kuşu (ar.)
هدهد.

وصال بلبل با گل هنوز ناپوده
تغیره شور بر آورده شانه سر بوبو
نزاری

*Bülbül henüz güle kavuşmadan
çavuş kuşu küstahlıkla búbü
diyerek gürlütye başlamış.*
(Nizari)

« Búbü » asıl çavuş kuşunun
sesi iken bu ad kendine veril-
miştir. Búbek evlenmemiş kız
mânasına da gelir (ar.) بکر =
Bikr.

بُوتَه (büte) = Kökünden çıkar çık-
maz dal ve yaprakları yerlere
yayılan gövdesiz ve sapı kısa
nebatlar Ş Hayvan ve hususiyle
deve yavrusu Ş Ok amacı.

هر آن تبر کز دست آید بدو
روان شد سوی بوته مانند پر
فردوسی

*Baş parmaktan kurtulan her
ok, kanat gibi amaca gitti.*
(Fırdevsi)

Ş Kuyumcuların altın ve gümüş
erittikleri kap.

یکی چشمه چون چشم روشن رنگ
چو از آینه پاک بزدوده رنگ
تو گفتم یکی بوته بد ساخته
بجوش اندران سیم بگذاخته
اسدی

*Rengi parlak göz ve pası būs-
bütün silinmiş ayna gibi bir
çeşme; eğer görseydin içinde
eritilmiş gümüş kaynayan pota
derdin.*

(Esedî)

نه در غنچه کامل شود پیکر گل
نه در بوته ظاهر شود صفوت زر
ز احداث چرخست تهذیب مردم
چو از زخم خالصک تیزی خنجر
شاعر

*Gülün gonca şeklindeki. hâli
olgunlaşmış değildir. Altının
potada iken duruluğu belli
olmaz. Hançerin keskinliği çe-
kiç yemesinden olduğu gibi
insanın ahlâkının düzelmesi
zamanın olaylarındandır.*

(Şa'ir)

Muarrebi بوتَه خالاک = buteka.
insanın kalıbı.

بُوتِمَار (bütimar) = Turna nev'in-
den balıkcıl denilen kuş; daima
su kenarında yaşayıp çok su-
sadığı hâlde içerse sanki su
bitiverecek korkusu ile susuzlu-
ğa katlanması. (Bütimar، مخمورك
gamhorek) adlarını almasına
sebeup olarak gösteriliyor. Gam-
horek (ba.).

تو همچون گل زخندیدن لب بر هم نمی آید
روا داری که من بلبل چو بویار بشنم
سعدی

Senin dudakların gülmekten gül gibi birleşmiyor. Ben bülbülün Balıkcıl gibi oturmasını: kederli olmasını münasip görür müsün?

(Sa'di)

بُوش، بَوِجْ (bevç, bevş) = Gösteriş, çalım, debdebe.

بُوخت (buht) = Oğul.

بُوَحَلْ (būhel) = Semizotu.

بُود (būd) = Oldu, idi. Mastarı būden § Varlık, vücut.

درد نهانی دل تنگم بسوخت
لاجرم عشق بیود آشکار
سعدی

Gizli dert sıkıntılı gönlümü yaktı. İster istemez aşkım meydana çıktı.

(Sa'di)

پیری اندر قبیله ما بود
که جهان دیده تر ز عنقا بود
سعدی

Bizim oymağımızda bir ihtiyar vardı ki ankâdan. daha dünya görmüş yani yaşlı idi.

(Sa'di)

هیچ بودی نبود پیش از تو
نظامی

Senden evvel hiçbir vücut yoktu.

(Nizâmî)

بود و نبود او یکسانست

Onun var olmasıyla yok olması birdir.

بود (būved) = Olur: būden den müzari. Belki, memüldür gibi mânaları da ifade eder.

بود کن صبر امید بر آید
زابر بر بهره خورشید بر آید
جای

Belki sabırdan umduğuna kavuşursun. Kara buluttan sana güneş belirir.

(Câmi)

بُودِش (būdîş) = Varlık.

بُودَنَه (būdene) = Çil: benekli bir cins keklik. Bazı lûgatlara göre bıldırcın yahut bıldırcına benzer bir kuş (ar), سلوی = selva. Dili-mizde yelve, çulluk denir.

بُودُوبُود (būdū nebūd) = İnsanın bütün mal ve eşyası ki biz varımız çoğumuz deriz.

دزد آمد درخانه من و بود و نبودم را برد.

Evime hırsız geldi, varımı çoğumu yani bütün eşyayı götürdü.

بُور (būr) = Doru yani kızıla çalar at § Fıstıkı renk. Bu mâna yalnız Türk lûgatlerinden nakledilmiştir. (Nimet) mor ve menekşe rengine de denir, demiştir.

موی گردد پس از سیاهی پور
نیست بعد از سفیدی الاغور
سعدی

*Saç siyahlıktan sonra fıstığı
yani alaca olur; beyazlıktan
sonra da ancak mezar vardır.*
(Sa'dî)

Ş Süğlün. (Bürhan) âverden den
emri hazır olan biyaver = getir
mânasına da yazmıştır.

بُورَانْ (būran) = Abbasi halifele-
rinden M'emûn'un karısı. Burani
dediğimiz yemeği bu, yahut
Pervizin kızı (Büran) tertip
etmiştir derler. Būrani yi (Nizâm)
yoğurtlu patlıcan diye tarif
ediyor ve hekimlere göre suda
pişirilip yağda kızartılan sebze-
lerdir ki yoğurt yahut sirke
gibi ekşi şeylerle yenir, diyor.

چرا باید که وامانی بآکولی و ملیبوسی
اگر مرد روی بگذر زبانی و بورانی
خاقانی

*Yenilecek ve giyilecek şeyler
sebebiyle niçin geri kalasın ;
eger hak yolun yolcusu isen
bunlardan vazgeç.*

(Hâkânî)

بُورَكْ (būrek) = Bu lügati, Acem
yahnisi, tava böreği, içi fıstıklı
bademli hamur işi suretlerinde
tarif ediyorlar. (Nasîrî) = Aşmasat
= yoğurt aşısı diyor. Būshâkm bir
şirinde (pürsir) = bol sarmı-
saklı diye öğmesine bakılırsa
Nasîrînin sözü daha uygundur.

Būrekin aslı bugrâdır; diyenler
de vardır. Bugra (ba). Ş Kumar-
bazların kumar meclisinde hazır
olanlara verdikleri pay.

بُورَنْگْ (būreng) = Bir nevi fes-
liyen.

بُورَهْ (būre) = Kuyumcuların kul-
landıkları tuza benzer bir mad-
de (ar.) natron. Muarrebî, burak
Ş Nebat şekeri Ş (Derî) lûga-
tinde یا = gel mânasıdır,

بوره يك شو متور كن وثالم
بابا طاهر

*Gel bir gece ikametgâhımı nur-
landır.*

(Baba Tahir)

بُورِيَا (būriya) = Hasır.

دردمندیهای من بر هیچکس پوشیده نیست
می نماید از تنم مانند نقش بُوریا
کَلِم

*Benim hastalıklarım kimseye
gizli değildir. Hasır nakışı gibi
vücudumdan görünür.*

(Kelim)

بُورِيَا پُوشْ (būriya pūş) = (k.)
Çok fakir, yoksul.

موس آتشین رخی دارد
هر کجا رند و بُوریا پوشیست
وحید

*Her nerede bir rint ve fakir
varsa bir ateşli yanaklıya âşık-
tır.*

(Vaḥid)

بُورِیَا كُوبِ (būrīya kūbī) = Hasır döğücülük, tepicilik (k.) yeni yapılan evlerde verilen ziyafet. Dilimizde evi yağlamak denir.

بُوزَكْ، بَوَزْ (bevz, bevzek) = Rutubet sebebiyle elbise ve ekmekte peyda olan küf § Siyah arı § Ağaç bedeni.

بُوزْ (būz) = Boz renkli at § Süratli giden at, mecâzen zeki ve çabuk anlayışlı kimse.

شاگرد تومن باشم گر کودن وگر بوزم
تا ازلب خندانست يك خنده بيا موزم
مولانا

*İster ahmak, ister zeki olayım,
gülür dudağından bir gülümseme
öğrenmek için sana şakirt ol-
mak isterim.*

(Mevlâna)

(Niẓām) bu mânalara Türkçe-
dir diyor.

بُوزَارْ (būzar) = Yemeklere konu-
lan baharlar. Arapçada (ebzar)
biber, kimyon ve tarçın gibi
baharlara denildiğinden buzār,
buy ebzar dan kısaltma gibi
görünür. Bu gibi kızdırıcı ba-
harlara Farsça (germ darū) ve
yemeğe güzel koku verdiği için
(būy efza) denir. (Efzar) da bu
mânaya gelir ki (Ebzar) dan
Farsçalaştırılmış olmalıdır. Ef-
zar (ba.).

بُوزَكْ (bevzek) = Bevz (ba.).

بُوزَكَنْدْ (būzkend) = Sofa, divan-
hane.

بُوزَمَنْدْ، بُوزْمَهْ (būzmand, būzme)
= Sümbulotu denilen güzel
kokulu nebat: Türkçe, Arapça,
Farsçada sümbul denilen çiçek
değildir.

بُوزْنَهْ، بُوزْنِيَهْ، بُوزْنَهْ (būzne, būz-
nīne, būzīne) = Maymun.

درخوان شیران يك شي بوزنه همراه شد
مولانا

*Arsıların sofrasında bir gece
bir maymun yoldaş oldu.*

(Mevlâna)

بُوزَهْ (būze) = Boza.

زدندان چون طمع داری کرمهای جوانمردان
خرد دانید که در عشرت شرابی ناید از بوزه
ابن یعید

*Alçaklardan cömertlerin kere-
mini nasıl umarsın. Akıl bilir
ki boza şarabın yerini tutmaz.*
(İbni Yemin)

بُوزِیْ (būzī) = Gemi.

هر که بردگاه او کرد التجا رست ازمن
ایغست از موج دریا هر که در بوزی نشست
عبد

*Herkim onun dergâhına sığı-
nırsa sıkıntılardan kurtuldu.*

Gemide oturan deniz dalgasından emindir.

(‘Amîd)

Arapçalaştırılmışı (بوصی) dir.

بُزیدان (büzîdan) = Tilki hayası yahut semizlik otu, koç otu dedikleri nebat (ar.) مستعجل.

بُور (bevj) = Girdap: denizde olan çevrinti ve akıntı. (Nasırî) (z) ile yazmıştır.

بُور (būj) = Sıtma başlangıcındaki gerinme ve ağırlık. (Nasırî) bunu da (z) ile yazmıştır.

بُورِجَه (būjane) = Tomurcuklanmış gonca.

بُوسَه، بُوس (būs, bûse) = Öpücük birinci ikincinin hafifletilmiştir.

شهنشاهی که فلک از برای حشمت خویش
دهد ز راه ادب خاک درگوش را بوس
فخری

Bir imparator ki, felek kendi haşmetini gözetmek için edeb riayetle onun dergâhının toprağını öper.

(Fahri)

درخون جگر یسی تپیدم
تا بوسه از لبش کینیدم
عنصری

Dudağından bir buse alıncaya kadar çok zahmet çektim.

(‘Unşurî)

Buse lâfzı daden, giriften, hor-den, nihaden, efkenden mastarlariyle terekkün eder. Birincisi öpücük vermek, ötekiler öpmek demektir.

از هر دو سرشنگ دیده بگشاد
او بوسه برین و این بران داد

Her ikisinden göz yaşı açıldı, yani her ikisi de ağlamaya başladılar. O, bunu; bu, onu öptü.

Bus, busîden den emir, (isfa, muh, vas.).

بُوشَان (būstân) = Gül ve çiçek kokularının çok olduğu yer. Bostanban = Bahçıvan.

هر آن کمی که تنای بوستان دارد
هر روز تست بعمل ز بوستانباش
سعدی

Dostları dileyen kimse, ister istemez, onların bahçıvanına tahammül etmelidir.

(Sa'dî)

بُوشَان افروز (būstân efrūz) = Horoz ibiği denilen kırmızı çiçek = būstan efrūz.

بوستان افروز بشگورسته باشاه اسپر
گر ندیدستی خط قوس فرخ بر آسمان
ازرق

Gök yüzünde eleğim sağma çizgisini görmedinse fesliğinle birlikte biten horoz ibiğine bak.

(Ezrekî)

بُوشَان پیرا (būstân pîra) = Bah-

çıvan: bahçenin içinden kazelle-
rini, fazlalarını atarak süsliyen
demektir.

نزیذ صنعت مشاطه آن رخسار نیکورا
پسی بوستان پیراچه حاجت باغ مینورا
نفسا

*O güzel yüze tuvaletçi san'atı
yakışmaz. Cennet bahçesinin
bahçıvanın çalışmasına ne ih-
tiyacı var.*

(Yeğmâ)

بُوسْتَانِ گُلِ نُمَائِ (bûstâni gül nü-
may) = Gül gösteren bahçe
(k.) Gök.

بُوسَلِیْکِ (bûselik) = Musikîde bir
makam.

بُوسَه شِکَسْتَنِ (bûse şikesten) =
Buse kırmak (k.) Seslice öp-
mek.

بُوسِیْدَنِ (bûsiden) = Öpmek.

از پای گوزن بند بگشاد
چشمش بوسید و کردش آزاد
نظای

*Geyiğin ayağından ipi çözdü,
gözünü öptü ve azat etti.*

(Nizâmî)

دست و پای باغبان بوسیدن ازدون همیت
سی کن تابی کلید این دربرویت و آشود
صائب

*Bahçıvanın elini ayağını öp-
mek himmetsizlikten ileri gelir.
Çalış ki bu kapı yüzüne anah-
tarsız açılınsın.*

(Şa'ib)

بُوشِ (beviş) = Allahın takdiri ve
bir şeyi icadından evvel oran-
lamaktır.

هر آن چیز کو ساخت اندر بوش
بر آنست چرخ روانرا روش
فردوسی

*Cenabı Hak ezelde her şeyi
nasıl tertip etti ise feleğin ha-
reketi ona göredir.*

(Firdevsî)

§ (B) nin ötresiyle varlık mâ-
nasına bûdiş (muḥ.).

بُوشِ (bûş) = Bir nebattır ki ondan
göze ve sair hastalıklara ilâç
yapılır.

بُوشِ ('bevş) = Çalım, gösteriş,
debdebe.

بهر فخر و بهر بوش و بهر ناز
نیز برای ترس و تقوی و نیاز
مولانا

*Öğünme, çalım, naz için; kor-
ku, gûnahtan sakınmak, yalvar-
mak için değil.*

(Meulâna)

بُوشَادِ (bûşad) = Şalgam.

بُوشَاسْ ، بُوشَاسْبِ (bûşasb, bûş-
bâs) = Rûya.

جهان دیده بد پیر اختر شناس
بدوباز گفتم من این بوشیاس
زراشت

*İhtiyar mûneccim tecrûbe sahi-
bi idi, ona bu rûyayı söyledim.*

(Zeratüşt)

بُغَنْج (būğenc) = Çörek otu =
Siyah dane = Şünfz.

بُوف (būf) = Baykuş.

تو باز مدره نشینی فلک لشیمن تست
چرا چو یو کی آشیان بویرانه
ابن یمن

*Sen sidrede yani gökte oturur
bir toğansın; yerin felektir; niçin
baykuş gibi viranede yuva ya-
pıyorsun.*

(Ibni Yemin)

بُوفُرُوش (būfürûş) = Attar, koku
satan, kolonyacı, lâvantacı.

بُوك (būk) = Ola ki, bula ki mâna-
sına (büved ki) muhaffefidir;
temenni ifade eder. Çok defa
meğer kelimesi ile birlik-
te kullanılır. Arapça mukabili
(عسى و لعل) dir.

مگذران عمر خود بپوك و بكاش
ابن یمن

*Ömrünü, ola ki ve keşke ile
geçirme.*

(Ibni Yemin)

برپوك و مگر عمر گرامی مگذرايد
خود محنت ماجله زپوك و مگر آمد
انوری

*Olaki bulaki ile kıymetli ömrü
geçirmeyiniz. Bizim çektiğimiz
meşakkat hep bundan ileri geldi.*

(Envert)

§ Kav.

غم اگر یارمن بود چه عجب
میل آتش بود همیشه بپوك
فخری

*Gam arkadaşım olursa şaşıl-
cak ne var. Ateş daima kava
meyleder.*

(Fahri)

§ Üzeri çörçöp ile örtülü tahıl
kuyusu.

زیر خار و خس غم بهران
ماند فضل رهتر چو غله بوان
فخری

*Fazilet ve hüner; tahıl kuyusun-
daki zahire gibi ayrılık sıkın-
tısının çörçöpü altında kaldı.*

(Fahri)

بُوكَان (būkân) = Rahim, döl ya-
tağı.

زنان حامله وایم بدکه پیش از وقت
ز مهر او بدر آیند اجنه از بوكان
فخری

*Gebe kadınlar, kemale ermiyen
çocuklarının ona (Şeyh Ebū
İshak adındaki sultana) mu-
habbetleri sebebiyle vaktinden
evvel döl yatağından çıkmala-
rından korkarlar.*

(Fahri)

بُوكَلَك (būkelek) = Çitlembik.

بُولَنْجَك (būlencek) = Gülünç şey
= Bülkencek.

بُوم (būm) = Baykuş.

ماری تو که هر کجا بینی یزی
یا بوم که هر کجا نشینی بکی
سعدی

*Yılan mısın ki gördüğünü so-
karsın; yoksa baykuş musun ki
oturduğun yeri harap edersin.*

(Sa'di)

Ş Yer, yurt,

زاواص حاتم بهر نر و بوم
بگفتند یزنی سلطان روم
سعدی

*Hatemin her yerdeki şöhretin-
den Türk Padişahına biraz
söylediler.*

(Sa'di)

Ş Tabiat.

شندیم که مردوست با کیره بوم
شناسا و وهر در اقصای روم
سعدی

*İşittim ki Anadolu tarafların-
da temiz tabiatlı, anlayışlı sofu
bir zat vardır.*

(Sa'di)

Ş Sürülmüş tarla. Birinci mâna-
da Arapça ile müşterek oldu-
ğundan kamus şarihi Farsça ile
(lûgati mütevaride) dendir, di-
yor.

در

بوم (büvem) = Būden = olmak-
dan müzari mütekellim sigası-
dır. Olurum demektir.

نگر مرده بوم ز عشق تو سالی بیست
تا خان ببری که خاکم از مهر نهیست
چون دست بخاک من نمی گویی گفتم
آواز دهم که بنده تو ام فرمان چیست
شیخ ابو سعید ابوالخیر

*Senin aşkından yirmi seneden
beri ölmüş olsam sakın topra-*

*ğım muhabbetten boştur sanma;
toprağımın üstüne elini koyar
da kimdir, dersen, kulunum;
emrin nedir, diye bağırırım.*

(Şeyh Ebu Sa'it Ebülhayr)

بومادران (būmaderan) = Kovan
çiçeği = Birincasp (ba.) muhaf-
fesi (būmaran) dır.

بوم کند (būm kend) = Yer al-
tında insan yahut hayvan ba-
rınması için yapılan yer.

در

بومهن (būmhen) = Zelzele, yer
sarsıntısı, deprem.

برآمد یکی بومهن نیم شب
تو گفتی زمین دادی لرزه
اسدی

*Gece yarısı bir deprem oldu,
görseydin yeri sıtma titremesi
tutuyor derdin.*

(Esedi)

زمین از بومهن از پای تا سر
چنان لرزان که عاصی روز و عشر
جرای

*Kıyamet günü suçlu nasıl tit-
rers, yer, baştan aşağıya kadar
depremden öyle titriyordu.*

(Behrami)

بون (bevn) = Hisse, pay.

بون (bun) = Dip ve nihayet =
Bün Ş Gök. Temizlenmemiş
bağırsak. (Bürhan)

بُود (būvend) = Olurlar: Būden = Olmak = dan müzari cem'i gaip.

بُود (būvünd) = Yavaşlık, mülâ-yemet. بُودَم (būvünde) = Yumuşak ve ağır başlı adam.

بُودِه (būvinde) = Kibirlenen ve böbürlenlen kişi.

بُوه (būve) = Meyva vermiyen ağaç
§ Yumuşak ve ağır başlı adam.

بُوهْمَان (buhman) = Döl yatağı
(ar.) rahim § = Bihman (ba.).

بُوی (būy) = Koku, bū (ba.).

چنان ذرات اعضايم زمهرت گشته مالامال
اگر خنجر زنی بوی محبت آید از خونم
شاعر

Âzamin zerreleri sevginle öyle dolmuş ki eğer hançerlesen kanımdan sevgi kokusu gelir.
(Şa'ir)

§ Umma, istek '§ Pay ve nasip
§ Huy ve tabiat § Büyiden = Koklamaktan emir.

هر که نشنیده است هرگز بوی عشق
گو بشیر از آی و غاک ما بیوی
سعدی

Her kim aşk kokusunu hiç işitmemişse Şiraza gelsin de bizim toprağımızı koklasın.

(Sa'di)

«بودان» Koku konan kap.

بُوی (būvi) = Būden = Olmaktan müzarii muhatap.

بخدا اگر گل بهار بوی
بخدا خوارتر ز خار بوی
سنائی

Cenabı Hakka yemin ederim ki eğer bahar mevsiminin gülü de olsan dikenden daha hor olursun.

(Senā'î)

بُویَان، بُویَا (būyâ, būyan) = İyi kokan şey.

ی بویا فراز آورده مرغ کنگ شد گویا
بیانگ مرغ گویا خور بیاغ اندر ی بویا
قطران

İyi kokulu şarabı yaklaştı; zira susan bûlbûl ötmeye başladı. Bûlbûl sesiyle bahçede hoş kokulu şarap iç.

(Katrân)

Fena kokana da denir.

بُویِ أَفْزَا، بُویِ أَفْزَا (būyefza, bū-efzar) = Biber, tarçın, kimyon gibi baharlar. Būzar (ba.).

بُویَانِک (būyanek) = Maydanos (Hilmi, Nimet).

بُویِ بُرْدَن (būy bürden) = Koku almak (k.) Gizli bir şeyden azıcık haber almak. (muḥ.) Bū-bürden).

پادشاهان جهاق از بدرگی
بو لبردند از شراب بندگی
مولانا

Cihanın padişahları fena tabiatları sebebiyle kulluk şarabından koku almadılar yani onun zevkine varamadılar.

(Mevlâna)

بوی پرست (būy perest) = Av köpeğidir ki 'avı koklamakla bulur.

بویچه (būyçe) = Sarmaşık otu.

بوی زنگ (buyrenk) = Kırmızı gül.

بوی سا (būysa) = Aktarların üzerinde ıtır ezdikleri taş.

بوی سنگ (būyeng) = Horoz ibiği denilen kırmızı çiçek = Bâdrüc (ba.).

بویه (būye) = Özleme.

ما بویه شهر تبریز خاست

Ben Tebriz şehrini özledim. Ş Ali būye denilen Sultanlar-silsilesinin büyük babalarının ismi.

بوییدن (būyiden) = Koklamak = Būy kerdên. Koku vermek, raihiha neşretmek mânasına da gelir.

بخندد همی باغ چون روی دلبر
بسوید همی خاک چون مشک اذفر
فرخی

Bahçe dilber yüzü gibi daima gülüyor; toprak en iyi misk gibi kokuyor.

(Ferruhi)

Konuşma dilinde (būyiden) yerinde büklerden, büküşiden kullanılır. (Niẓām)

به (bih) = İyi, yağ.

شیری که شکاری نکند روبه به
عمری که بتلخی گذرد کوتاه به
آنکس که حق نان و ناله نشناسد
گر یوسف مصری بود اندر چه به
شاعر

Av avlamıyan aslandan tilki iyidir. Açlıkla geçen ömrün kısa olması yağdır. Ekmek ve tuz hakkı tanımayan, Mısırlı Yusuf da olsa, kuyuda bulunması yağdır.

(Şā'ir)

بخیلی که باشد خوش و تازه روی
بسی به زنجشده تلخ گوی
دهلوی

Hoş ve güleç yüzlü pinti; acı söyliyen cömertten çok iyidir.

(Dehlevi)

(Şuuri) bu kelimenin asıl mânası yağdır. İyi = nîk dir ki karşılığı bed = fenadır, diyor.

آب در پای ترنج و به و بادام روان
همچو در پای درختان بهوشی انهار
سعدی

Cennet ağaçlarının köklerine

*nehirler aktığı gibi turunç, ay-
va, bademin köküne su akmış.*
(Sa'di)

(B) nin ötresiyle öygü denilen
kuş ki puhunun büyük nevidir.
(Nimet)

بہا (beha) = değer. (ar.) Semen..

سعدایا ازان خوان کہ از بہر خاصان
نہادی نصیب من بی نوا کو
اگر رحمت الا بطاعت بخششی
پس این بیع خوانند جود و عطا کو
اگر دریا زہد خواہی نداوم
وگری بہا می دہی بخش ما کو
شمس الدین

*Yarabbi has kulların için kur-
duğun sofradan ben fakirin
nasibi hani? Eğer ancak ibadet
karşılığı af ve mağfiret eder-
sen buna alış veriş derler. Cö-
mertlik ve bağış nerede? Eğer
paha olarak sofoluk istiyorsan
bende yok. Bedava veriyorsan
hani benim payım?*

(Şemsüddin)

هون بہا Hunbeha = Diyet.

بہا (biha) = Güzellik yakışıklılık.
Arapçada (b) nin üstünü ile
bu mânayadır.

بہادر (behâdûr) = Bahadır, yiğit
yürekli mânasına Türkçedir.

بہار (behâr) = Bahar mevsimi
§ Mutlak çiçek, hususiyle turunç
çiçeği. Put. Put ve ateşe tapı-
lan yer.

تا گھر از فروغ شرف گیرد و خطر
تا عالم از بہار شود چون بت بہار
رای تو باد گھر انصافرا فروغ
روی تو باد عالم اسلام را بہار
غلتاری

*Cevher parlaklığı sebebiyle şe-
refli ve itibarlı; âlem, bahar
mevsiminden put evinin putu
gibi süslü oldukça senin reyin
insaf cevherinin ışığı; yüzün
islamlık âleminin çiçeği olsun.*
(Mahtûri)

Arapçada (b) nin ötresiyle pu-
ta denir. Bahar mevsimi mânâ-
sını ifade eden baharın sonuna
an eklenerek Baharan da de-
nir.

انظر کن لالہ را در کوهساران
کہ چون خرم شود فصل بہارال
جای

*Dağlık olan yerlerde-lâleye bak
ki bahar zamanında nasıl ta-
ravetli olur.*

(Câmi)

Yükün bir dengi.

بہر مادی مال بخشد جهانی
بہر ذائری سیم بخشد بہاری

فرخی

*Her methedene dünya kadar
mal, her ziyaretçiye bir denk
gümüş bağışlar.*

(Ferraîi)

بہارِ بَشْکَنَہ (behâri bişkene) =
Musikîde bir makam.

گاہ زیر قیصران و گاہ تخت اردشیر
گاہ نوروز بزرگ و گاہ بہار بَشْکَنَہ
منوچہری

Kâh (تخت اردشیر) *kâh* (زیر قهرمان)
kâh (بهار بشکته) *kâh* (نوروز بزرگ)
makamlarını terennüm ederler.
 (Minuçihri)

بهارخانه *(behâr hâne)* = Puta ta-
 pılan yer § Yüksek bina.

بهار خوش *(behâri hoş)* = Pastır-
 ma: Nasîrî ve Şemsüllüğa ba-
 harda kurutulduğundan aslı ba-
 harı hüskdür diyorlar. Üzerin-
 deki çimen denilen bahar dola-
 yisiyle hoş baharlı demek pek
 muvafık değildir.

بهار ریختن *(behâr rîhten)* = (k.)
 Baharın sona ermesi.
 خوشست گلشن وصل و شکوفه های امید
 ولی چه سود که زود این بهار می‌ریزد
 شغائی

*Birleşme küllüğü ve ümit çi-
 çekleri hoştur, fakat ne fayda ki
 bu bahar çabuk sona erer.*
 (Şifâî)

به افتادن *(bih üftâden)* = (k.)

Hayırlı ve faydalı olmak.

ملاحظه که کنندم از آن چه خیزد هیچ
 اگر بیای تو اقم به افتادن منست
 حسن دهلوی

*Beni ayıplamalarından ne çı-
 kar, hiç. Eğer senin ayağına
 kapanırsam benim için hayırlı-
 dır.*

(Haseni Dehlevî)

به آفرین *(bih aferin)* = İsfendiya-
 rın kız kardeşi.

بهاور، بهاگیر *(behâgîr, behâ-
 ver)* = Pahalı, kıymetli.

بهاور دری از دستم برون برد
 بنیرنگ و با فسون دهر غدار
 ابوالخطیر

*Gaddar zaman hile ve afsunla
 elimden değerli bir inci aldı.*
 (Ebalhatîr)

بہامین *(behâmin)* = Bahar mev-
 simi (Bürhan)

بہانستن *(behânisten)* = Ağlamak.

بہانه *(behâne)* = Bahane.

مقصود تویی کعبه و تخانه بهانه
 هاتقی

*İstenilen sensin. Kâbe ve puthâ-
 ne bahanedir.*

(Hatîfî)

• • •
 بهبود *(bihbūd)* = İyi olmak ha-
 yırlı olmak. Sonunda masdariyet
 edatı olan (ی) ile (bihbudî) =
 Bedenin sıhhatı § Halin düz-
 günlüğü, geçincenin bolluğu.

• • •
 بہت *(beht)* = Sütlaç yahut ma-
 hallebi. Pirinç unu helvası di-
 yen de vardır. Muârrebi

بِهَر (**bihter**) = (Bih) ile tefdîl edatı olan (ter) den mürekkeptir. Ziyade iyi, en iyi, yeğrek demektir. (ar.) خیر Hayyir.

تا بنوائی عمارت دلاها کن
بِهَر زهزار کعبه باشد یک دل
شاعر

Gücün yettikçe gönülleri şenlendir. Bir gönül bin kâbeden daha iyidir.

(Şâ'ir)

Muzaf halinde sonuna bir (ین) getirilir ki (ی) «nisbet» «ن» nisbeti tekit içindir. Bu (ین) bazı fazla olur.

علیک علو قدرینی بروجه بهرین
اثبات ایدر شهادت هل یتوی الذین
(Mu'allim Naci)

بِهَرَك (**bihterek**) = Farşlılarca 120 senede bir kerre on üç ay itibar edilen senenin ismi. Sonraları dört senede bir gün fazlası olan senei kebisê şekline konulmuştur. § Azıcık daha iyi.

بِهَر (**behr, behre**) = Pay, hisse, nasip.

نه ازمین و بیختست این زهر بر تو
که این بوده است بهر از دهر بر تو
دهلوی

Bu zehir, şana, benden dökülmemiştir; belki zamandan pagına düşen budur.

(Dehlevî)

عراق از ربیع مسکون هست بهره
نظای

Irak yer yüzünden bir parçadır.

(Niẓāmî)

بهره که دیدی ز خداوند خود
ساز ذخیره پی فرزند خود
چای

Kendi tanrından gördüğün kismet ve nasibi kendi çocuğun için biriktir.

(Câmî)

Behredar, behremend, behrever = Nasipli, hisseli demektir. Behr kelimesi beray gibi talil de ifade eder.

بهر دوان مشت دوان مکش

İki ekmek için alçakların minnetini çekme.

بِهَرَا (**behrâ**) = Behr gibi talil ifade eder: بهرای او = Behrayi o = onun için.

بِهَرَام (**behrâm**) = Misafirler üzerine ve bu isim ile anılan güne ait işleri idareye memur sayılan Melek § Merrih yıldızı.

فلک خاص آن بهرامست
ستای

Beşinci felek Behrâma mahsusdur.

(Senâî)

Her şemsî ayın yirminci günü § İran hükümdarlarından birkaçının ismi; en meşhuru Beh-

râm Gûrdur ki yaban ešeği
avına pek düşkün olduğundan
Behram Gûr denilmiştir.

شاه که بهرام گور شد نامش
گوی برد از سپهر و بهرامش
نظامی

*Adı Behrâm Gûr olan padişah
feleği ve Merrihini geçti.*

(Nizâmî)

آن قصرکه بهرام در او جام گرفت
آهو بچه کرد و رویه آرام گرفت
بهرام که گودی گرفت همه عمر
بشکرکه چه گونه گور بهرام گرفت
خیام

*Behrâmın kadeh tuttuğu : işret
ettiği köşkte ceylân yavuruladı.
Tilki yuva yaptı. Yaşadığı
müddetçe yaban ešeği avı ile
meşgul olan Behram'ı, bak,
mezar, nasıl avladı [*].*

(Heyyâm)

بهرام تل (behrām tel) = Nuşire-
vanın oğlu Hürmüzün veziri
olan (Behramı Çubin) in, öl-
düdüğü insan kellelerinden
yaptığı minare. Teli Behram =
Behram tepesinden çevrilmiş-
tir. Çok kuru ve zayıf olduğu
için kendisine Behramı Çubin
denilmiştir.

بهرامن ، بهرمان ، بهرامن
(behra-
men, behraman, behremen)
= Kırmızı yakut.

[*] Gûr, yaban ešeği § Mezar mâna-
lıdır.

نورمه از خاک کند سرخ گل
قرص خوراز سنگ کند بهرامان
خاقانی

*Ayın ışığı topraktan kırmızı
gül; güneşin çöreği taştan kır-
mızı yakut vücuda getirir.*

(Hākānî)

زخون فشانی تیغ تو تا یروز قیام
زمین معرکه را بحر بهرامان بینم
قائمی

*Senin kılıcının kan saçmasın-
dan savaş meydanını kıyamete
kadar yakut denizi görürüm.*

(Kādî)

Ş Lâtif ve türlü türlü renkli bir
nevi ipek kumaş.

گلستان بهرامان دارد ها نا شیرخواره سی
لباس کودکان شیرخواره بهرامان باشد
فرخی

*Gûlistanı, renkli elbisesiyle sût
emen çocuk sanırsın.. Çünkü
sût emen çocukların elbisesi
cicili, bicili kumaştan olur,*

(Ferruḥî)

Aspor çiçeği, kına, mânalarına
arapçadır.

بهرامه (behrame) = İpek § Yeşil
renkli elbise § Sultanî söğüt,
muarrebî بهرام = Behramec.

بهرک (behrek) = El ve ayak de-
rilerinin çok iş görmekten ka-
tılaşıp nasırlanması § İrin.

بهرمه (behreme) = Burgu, mat-
kap (ar.) مذهب = Mişkeb.

بِهْرُوزَه، بِهْرُوز، بِهْرُوجَه، بِهْرُوج
(**bihrûc, bihrûce, bihrûz, bihrûze**) = Piruze renginde kıymetli bir nevi taş.

چنان مست چنان مست درین روز
که پروزه نمی دایم زیروز
مولانا

Bugün öyle sarhoş öyle sarhoşum ki piruzeyi bihruz dan ayırt etmiyorum.

(Mevlâna)

Bihruz terkip itibariyle günü iyi, iyi günlü mânasındır ki mes'ut demektir.

ز تقویم خرد بهروزیم بخش
بر اقلیم سخن بهروزیم بخش
چای

Bana akıl takviminden saadet bağışla, beni söz mülküne muzaffer et.

(Câmî)

بِهْرَه (**behre**) = Behr (ba.).

بِهْرَه بُوْد (**behrebûd**) = Bir şeyin varlığına vasita olan sebep. (Nasîrî)

بِهْرَزَاد (**behzâd**) = Cemşidin evlâtlarından biri § Yaradılışı iyi. Bu mânaya göre (b) esre olmalı.

بِهْش (**behüş**) = Akıllı: bahüş (muḥ.).

چو پاک آفریدت بهش باش و پاک
سعدی

Mademki seni temiz yarattı, akıllı ve pak ol.

(Sa'dî)

بِهْشْت (**behişt**) = (B) nin üstün ve esresiyle: cennet, uçmak = Mînû.

در بهشت برین گرگشاده می خواهی
مکن بمردم عجاج در فراز اینجا
صائب

Cenneti alâ kapısının açık olmasını istersen dünyada muhtaçlara kapıyı kapama.

(Şaib)

§ Salıverdi mânasına hişt = Salıvermekten mazi.

بِهْشْت گنگ (**bihîşt geng**) = Efrasyabın payitaht yaptığı şehir. Dahhakin Babilde yaptırdığı bir kale.

بِهْشْتِی (**bihîştî**) = Cennete mensup, cennetlik.

در افکنند ای صنم ابر بهشتی
چنزا خلعت ارد بهشتی
دقیق

Ey güzel! Cennet bulutu çemen, bahara mahsus elbiseyi giydirdi.

(Dağıkî)

(k.) Güzel yüzlü genç § هِشْتَن = Bırakmak, salıvermekten mazi.

بِهْک (**behek**) = Abraşlık hastalığı: bedenin derisinde beyaz lekeler, benekler belirmesi. Muarrebî بهق.

به گزین (*bih güzîn*) = İntihap edilen şeylerin seçkini, münte-hap ş Vasfı terkibi suretinde bir şeyin iyisini kötüsünden seçen (ar.) nekkâd.

بہل (*bihil*) = Bırak, terket: hiştin bırakmak, salıvermekten emir. Hiştin (ba.).

نہ زگوش دوزکن دیدہ عشق بگشا
نفس خیس را بہل درصاف عاشقان دوا
مولانا

Kulağından pamuğu çıkar, aşk gözünü aç, alçak nefsi bırak, âşıklar sırasına gir.

(*Meulâna*)

Arapçası (به) dir.

بہلہ (*behle*) = Avcı eldiveni ş Kemer.

دستم ز کار و کارمن از دست رفته است
تا بہلہ دست در کمر یار کرده است
صائب

Kemer elini sevgilinin beline doladığından beri elim işten işim elden gitmiştir; yani elimden bir iş gelmiyor ve işimi şaşırdım.

(*Saib*)

بہم (*bihem*) — İyiyim: bih ile müttekellim zamiri olan mimin birleşmiştir. Evet mânasına da görülmüştür.

بہم (*behem*) = Birlikte, beraber, topluluk.

دویاد موافق بہم در سفر
فشاندند گرد غم از یکدگر
ناصر بخاری

Birlikte sefer eden iki uygun arkadaş birbirlerinden gam tozunu silkerler; birbirinin gamını paylaşırlar.

(*Naşırı buharî*)

بہمان (*behmân*) = Ekseriya فلان ile birlikte kullanılan müphem bir lâfızdır. Türkçemizde فلان bir yerinde falan filân, falan festekiz derler.

در نسبت شاہی تو همچون شہ شطرنج
نامیست دگر هیچ نہ بہمان و فلاں را
انوری

Senin padişahlığına nisbetle falan filânın padişahlığı satranç tahtasının şahı gibi addan başka bir şey değildir.

(*Enverî*)

بہم بر آمدن (*behem ber âmeden*) = Toplanmak. Bu mânaya بہم آمدن de denir.

ایشان بہم آمدند چون کوه
بر داشته نعرہای ابوہ
نظامی

Onlar gür nâralar atarak dağ gibi toplandılar.

(*Nizami*)

Hiddet etmek, muztarip olmak.

نثر (بکی از صاحبان روز آزمای را دید کہ بہم برآمده)
سعدی

Gönül sahiplerinden biri bîr zorbayı hiddetlenmiş gördü.

(*Sa'dî*)

چو من داد معنی دهر در حدیث
برآید بهم اندرون حبیب
سعدی

*Ben hadiste mûnanın hakkını
verince habisin içi burkular.*
(Sa'dî)

بهم ریحتن (behem rîhten) = (k.)
Kalabalık askerin birbirine sal-
dırması.

بهم زدن (behem zeden) = (k.)
Birbirine katmak, karma karı-
şık etmek.

از باد فتنه هر دو جهانرا بهم زد
ما و چراغ چشم و ره انتظار دوست
حافظ

*Fitne rûzgârı iki cihanı kar-
makarış etse biz göz işığıyle
dostun yolunu beklemekten
ayırılmayız.*

(Hafız)

بهم زدن دل (behem zedeni dil)
= (k.) Gönül bulanması.

بهم (behem) = Sözü, özü doğ-
ru insan § Baş küçük bilgisi
büyük kimse § Bedenine nis-
betle eli uzun adam § Yağmur-
lu bulut. İran padişahlarından
İsfendiyyarın oğlu Behmende
bu sıfatlar bulunduğundan ya-
hut aşağıda yazacağınız Beh-
men adlı bir meleğin adından
uğur alarak Behmen denilmiş.
Asıl adı Erdşirdir. Erdşir (ba.).

شاید ستم که دریا ایستاده
وسیدی تا برانو دست بهم
منوچهری

Bazûderaz (ba). bu meseleyi
inceleyenler elinin uzunluğu eli
altında olan memleketlerin ge-
nişliğinden kinayedir demişler.
§ Fars hükemasından bir toplu-
luk, akli evvel, cevheri evvel
demişlerdir § Şemsi senenin 11
inci ayı ki behmen mah da
denir.

ذخیره نه از رنگ و بوی فصل بهار
که می رسد ز پیش رهنشان بهم و دی
حافظ

*Bahar mevsiminin parlaklık
ve letafetinden biraz şey sakla;
çünkü arkasından yol vuran
(Behmen) ve (dey) ayları yeti-
şiyor.*

(Hafız)

Şemsi senenin on birinci ayın-
da çiçek açan ve kırmızı ve
beyaz Behmen adlarıyla anılan
nebat ki ikisine Behmenan denir.

بهم صفت بهار بهمن دو آووم
حافظ

*Behmen gibi senenin 11 inci
ayında çiçek açarım .*
(Hakani)

§ Her ayın ikinci günü: ay ile
bu günün adı bir olduğundan
bayram edip türlü yemeklerle
ziyafetler tertip etmek ve
yemeklerin üstüne Behmen
çiçeği serpmek eski İranlılar-
ca âdet imiş. Aban (ba). § Hid-
deti yatıştırmaya ve dört ayaklı
hayvanları ve adı geçen Beh-

men günü ile ayını idareye memur sayılan melek § Erdebil ci-varında bir kale § Dağlardan düşen kar kümesi: çığ § Musikide bir makam. İlk yazdığımız sözü, özü doğru insan mânasına (Cihangiri) hakîm tercümesi; (Bürhan), Berehmen muhaffefi demişlerdir.

• • • • •
 بهمن چنه (behmen cine) = Şemsi senenin II inci ayının ikisinde ay ile gün isimlerinin bir olmasından dolayı yapılan bayram ve ziyafet. Aslı Behmen Çine dir. Bu ay ve günden uğur alarak adına Behmen denilen çiçeğin yemekler üzerine ser-pilmek üzere toplanmasından Behmen çine denilmiştir. Lûgat sahiplerinden çoğunun zannı gibi Behmen gününün adı de-ğildir. Belki bu güne بهمنچنه gün-ü derler. Reşidî'nin bu tahkiki muasırlarımızdan Nizamın gö-zünden kaçmıştır.

بهمنچنه است خیزوی آر ای چراغ زی
 تابرجنیم گوهر عادی ز گنج ی
 عنتاری

Behmencine günüdür. Ey ruhu-mun ışıǵı! kalk şarap getir ki şarap hazinesinden sevinç incisi toplıyalım.

(Muhtârt)

• • • • •
 بهمنیار (behmenyâr) = Ebu Ali Sînanm talebesinden bir hakîm.

بهنانه (behnane) = Bir nevi may-mun doğrusu (p) ile pehnâne-dir. Maymunun yüzü yassı ol-duğundan pehn = Yassı kelime-sinden alınmıştır.

اگر ابروش چین آرد مزد چون روی من بیند
 که رخسارم پراز چین گشته چون رخسار بهنانه
 ابوشکور

Benim yüzümü gördüğün zaman kaşı çatılırsa: nefret gösterirse lâyıktır; çünkü yanağım may-mun yanağı gibi çok buruş-muştur.

(Ebuşekûr)

§ Has ekmek, pide, yağlı çö-rek: bu da (pehn) kelimesinden alınmıştır.

هست برخوان سائلان درش
 ثقلیه چرب و آش بهنانه
 دشمنش گرچه آدمی شکست
 هست کمتر بسی ز بهنانه
 فخری

Onun kapısı dilencilerinin sof-rasında yağlı kavurma, yemek, has ekmek vardır; düşmanı her nekadar insan şeklinde ise de maymundan çok aşağıdır.

(Fahrl)

• • • • •
 بهیم (behû, behîm) = Köşk, şehnişin, sofa. Birincisi (h) nin ötresiyle Hint padişahlarından biri.

• • •
 بهور (bühûr) = Göz § Bakmak ve nazar § Nühûr (ba.).

بی (bihi) = Ayva = (bih).

گویی بی چون زغم هر زردگشت
وز شاخ همچو جوك بياوخت خويشت
حکیم کسائی

*Sanki ayva benim gibi ayrılık
kaygısından sarardı da İshak
kuşu gibi kendini daldan astı.*

(Hakimi Kısâi)

Sonundaki (y) nisbet, masdari-
yet, hitap edatı olarak iyi
olan şey, iyilik ve afiyet; iyisin
mânalarınındır.

بِهِن (behîden) = Basmak.

بِهِن، بِهِنَه (bihîn, bihîne) = En
iyi, seçkin, güzide = بهترين.

بِهِن زنان درجهان آن بود
کز شو ی همواره خندان بود
فردوسی

*Dünyada kadınların seçkini,
onu ele geçirmekle kocasının
yüzü daima gülerdir.*

(Firdevsî)

Hafta.

صاحباً صد بهینه ومه وسال
بگذردکز رهی نیاری یاد
شاکر

*Ey vezirl haftalar, aylar, yıllar
geçer ki kulunu hatırlamazsın.*

(Şakir)

Ş Pamuk atıcı.

بی (bî) = Türkçemizde siz karşı-
lığı olan nefi edatıdır.

از چرخ چه می نالی اگر بخت نداری
بی طالعی طفل ز تقصیر پدر نیست
کلام

*Taliin yoksa niçin feryat edi-
yorsun; çocuğun talihsizliği ba-
basının kusurundan değildir.*

(Kelîm)

بِیَا (beyâ) = Dolu = pür Ş Kapı
(Bürhan)

بِیَا (biyâ) = Gel: ameden = gel-
mek masterından emir.

بِیَا نظاره کن ای دل که یار می آید
ز بهر بردن جان و نگار می آید
دهلوی

*Gör üll gel bak, sevgili geliyor,
yaralı canı götürmeye geliyor.*

(Dehlevî)

بِی آَب (bî âb) = (k.) Letafetsiz,
itibarsız, mahcup.

شود بزم بی باده بی آب و تاب
نظیر

*Şarapsız meclis revnaksız ve
letafetsiz olur.*

(Tazir)

بِیَاَب (biyâb) Kitap vezninde: =
harap, yıkık mânasınadır ki şen,
bayındır olmıyan şey demek-
tir = yebat (ar.) yebab.

منازلی که بدی جایگاه راحت من
شده زدوری "تو" صریح بیاب و خراب
ابوالمعالی

Benim istirahat ettiğim yerler

*senin uzaklaşmandan baştan
başa yıkılmışı döndü.*

(Ebu'lma'ani)

بیابان (biyâbân) = Çöl ve ova.

دیدار یار غائب دانی چه ذوق دارد
ابری کنه در بیابان رنشته یبارد
سعدی

*Kaybolan yâri görüş nekadâr
zevklidir bilir misin? Çölde
susamışa yağan bulut gibi.*
(Sa'dî)

Büriden kelimesiyle kullanılır.

بیات (beyât) = Musikide bir makamın şubesi.

بیاذ (biyâd) = Uyanıklık (ar.) بظنه
= yakaza & Ayıklık (ar.) sahv.

نیبودی جدازو بخواب و بیاد
فردوسی

*Uykuda ve uyanıklıkta; gece
gündüz ondan ayrı değildi.*
(Fırdevsî)

بیاز (biyâr) = Âverden = getir-
mek masterından emir.

در عهده آن جهان منم باده یبار
خیام

*Öbür dünyayı ben üstüme alı-
rım, şarap getir.*
(Hayyam)

بیارش (beyârîş) = Çare ve tedbir.

بیاره (beyâre = Özdeksiz nebat-
lar = bûte.

بیاستو (biyâstü) = Esnemek & Ağzı
kokusu ve ağzı kokan kimse.

نسبت ترا بخشش و کوشش بابر و شیر
گفتم کنم ولیک نمی آیدم لک
فریر که آن دودی باشد سیاه رخ
وین یزگر به ایست پلشت و بیاستو
فخری

*Seni bağıştâ buluta, uğraştâ
aslana benzeteyim dedim; fakat
bana hoş gelmiyor; çünkü bu-
lut yüzü kara bir duman, as-
lan murdar ve ağzı kokan bir
kedidir.*
(Fahrlî)

بیاضی (beyazîy) = Seçme, mün-
tahap şiirler ki müntehabat deriz.
Seçme olmiyana (divânî) denir.

زمانه خواند و فلک بریاض دیده نوشت
که این قصیده بیاضی بود نه دیوانی
عرفی

*Zemane okudu da felek gözün
beyazı üzerine bu kaside seçme-
dir, divânî değildir diye yazdı [*].*
(Urî)

بیاغشتن، بیاغاشتن، بیاغاریدن
(biyâ-
gâriden, biyâgâştên, biyâ-
gêştên) = İslatmak, karıştır-
mak, yoğurmak = âgâriden,
âgêştên (ba.).

[*] Beyazîy == içinde dualar, şiirler,
müteferrik şeyler yazılı uzunalama ki-
tap, defter. (Nizâm)

بَیْآنَکْ (beyâneke) = Hasır otu, köğalık.

بَیْآوَاز (beyâvâr) = İş, güç.

من نقش همی بندم و تو جامه همی بافی
ایست مرا با تو همه شغل و بیاوار
ناصر

Ben nakş işliyorum, sen elbise dokuyorsun, benim, seninle işimiz gücümüz budur.

(Naşır)

بَیْآه (biyâh) = Lahur şehrinde bir nehir.

ماتوانائی و قدرت بهرا سید همی
پیل ازان شیرکه کشنی باب رودیاء
فرخی

Fil kuvvet ve kudretiyle beraber Biyah nehri ağzında öldürdüğün o aslandan korkuyordu.

(Ferruhî)

بَیْآنَکْ (bîbâk) = Korkusuz (k.) yürekli.

بَیْبرَکْ (bîberg) = Azıksız, yoksul.

مختد ای خواجه بهار بر اوضاع بی برنگان
که وقت کوچ احوال سبکباران شود پیدا
صائب

Ey servet sahibi! Yoksulların durumlarıyla alay etme; çünkü yükü hafif olanların hâlleri göç edecekleri zaman belli olur.

(Sa'ib)

بَیْبَغَل (bîbeğel) = (k.) Züğürt.

بَیْبَهَا (bîbehâ) = (k.) Çok değerli.

بَیْبِی (bîbî) = Sayın hanım, kadın.

دستت چو نمی رسد به بی بی
دو باب کنیز مطبخرا
شاعر

Hanım almıya gücün yetmiyorsa bir matbah halayığı tedarik et.

(Şa'ir)

Atalara, baba, analara bibi derler. (Bibi) babanın müennesi yerindedir.

بَیْپَاوُسَر (bîpâvüser) = (k.) Hali perişan kimse.

بیله نظر مرشدیم بافتاب رسید
توجه از من بی پا و سر دریغ مدار
صائب

Bir bakışınla çiyin başı güneşe yaklaştı: yükseldi. Bu hali perişandan iltifatını esirgeme.

(Sâib)

بَیْسَرُپَا Biserûpâ (ba.).

بَیْتَاب (bîtâb) = Yorgun, bitkin, takatsız.

تعافل عاشق بی تاب و بی تابتر سازد
بفریاد آورد خاموشی یوسف زلیخارا
شاعر

Gıfil gibi davranmak bitkin olan âşığı bir kat daha bitirir. Yusufun susması, Züleyhayı haykırtır.

(Şa'ir)

بَيْتُ الْخَلَا، بَيْتُ فَرَاغِ (beyti ferağ, beytülhelâ) = abdesthâne.

Bir kadıyı yergiye dair.

من چو مرهم نشسته بر سروریش
او چو محدث فراز بیت فراغ
کمال اسماعیل

Ben yara üstüne konmuş merhem gibiyim. O abdesthâne üstüne çıkan abdest bozucu gibi.
(Kemal Isma'il)

بود شعر هر کس که خالی ز لطف
مبرنام اورا که بیت الخلاست
عبدالغنی

Her kimin şirinde letafet yoksa adını anma; çünkü abdesthaneye benzer.

(Abdülğani)

بِیَّادَه، بِیَّادِ (bîcâd, bîcâde) = Kıymeti yakuttan daha aşağı olan bir taş yahut yakut gibi kırmızı bir taş parçasıdır ki kehribar gibi saman çöpünü kendine çeker. Bazı lûgatler kehribar demişler.

شمول معدلت او بغایتی برسد
که از تعرض کادست در حذر بیجاده
فخری

Onun adaletinin, ihatası bir dereceye vardı ki kehribar; saman çöpüne sataşmaktan sakınmaktadır.

(Fahri)

Hatifinin şu beytinden cevher nev'inden kırmızı renkli ve kıymetli olduğu anlaşılıyor.

بیار ساقی آن لعلگون باده را
که بشکست بازار بیجاده را
هاتفی

Sakıl getir o la'l renkli şarabı ki hicadeyi sürümden düşürdü.
(Hatifi)

Mercan diyenler de vardır.

بِی جَکَر (bîciğër) = (k.) Korkak.

بیم بی جگر هم که ترسم ز جنگ
هاتفی

Korkak da değilim ki savaştan korkayım.

(Hatifi)

بِیجَن (bîcen) = Bijen (ba.).

بِی جَوَهَر (bîcevher) = (k.) Akılsız, hünersiz, işe yaramaz kimse.

بِی چَشم وُرو (bîçeşmrû) = (k.) Hayasız, yüzşüz.

بِی چُون (bîçun) = Nefi edatı olan (bî) ile nasıl mânasına gelen (cun) dan mürekkep bir kelimedir ki özünden soru caiz değil demektir. Ancak CENABI HAKKA sıfat olur. Türkçesi niteliksizdir. Biçunüçira da denir.

متجبر نه در جمال تو ام
عقل دارم بقدر خود قدری
حیرتم در کمال بیخوست
کاین جمال آفرید در پیشری
معدی

Senin güzelliğine hayran değilim. Kendi dereceme göre biraz aklım var. Hayretim bir insan-

*da bu güzelliği yaratan nitelik-
siz Allahın kemalinedir.*

(Sa'di)

سَخ (bîh) = Kök, asıl.

شاخی که سر بخانه همسایه می برد
تلخی بر آورد مگر از بیخ برکنی
سعدی

*Komşunun evine uzanan dalı
kökünden koparmadıkça acılık
husule getirir: komşu ile dar-
gınlığa sebep olur.*

(Sa'di)

§ Yüksek olan her şeyin dibi.

سَخِشِم (bîhi peşm) = Yün kö-
kü (k.) et.

از عالم معاش سه نعمت گزیده اند
روی لکو و شیره انگور و بیخ شمش
نزاری

*Geçinme dünyasından üç şeyi
seçmişlerdir: güzel yüz, üzüm
suyu, et.*

(Nizari)

سَخَن (bîhten) = Elemek.

خاک راحت دیده نامرگان حسرت یخته
تا نباشد پای آزرده خیال نازکت
ابوالمعالی

*Nazik hayalinin ayağı incin-
memesi için gözüm, yolunun
toprağını hasret kirpiği ile ele-
miştir.*

(Ebulme'ani)

سَخَسْتَن (bîhesten) = Yorulmak,

âciz olmak § Yormak, âciz bı-
rakkamak.

شادی و بقا بادت وزین یش لگوم
کاین قافیة تنگ مرا نیک ببیخت
عسجدی

*Sevin ve dünya durdukça dur.
Bundan fazla söylemem; çün-
kü bu dar kafiye beni çok
yordu بیخت (ba.).*

('Ascedi)

سَخَسْتَن (bîheste) = Yorulmuş, yor-
gun. Aslı Naşîrînin dediği gibi
pay heste (muḥ) peyheste ol-
mak yakışırsa da muteber lû-
ğatlerde bu şekilde görüldü-
ğünden yazıldı. Peyheste (ba.).

سَخَسْتَن (bîhüşt) = Dibinden, kökü
ile birlikte kopmuş olan şey.

چنان بلیاد ظلم از کشور خویش
بفرمان الهی کرد بیخت
فخری

*Allahın emriyle zulmün teme-
lini kendi memleketinden öyle
kopardı ki.*

(Fahri)

سَخَسْتَن (ba.).

سَخِ کُوهی (bîhi kūhī) = Baldı-
ran denilen nebatın kökü =
بیخ تنقی

سَخِ کُوهی (bîhuved,
bîhuviş, bîhuviştan) = Ken-
dinden geçmiş, baygın, bîhüş.

یغودیهاش چو آدهقان می دید
برخود از غصه آن می پیچید
چای

Köylü, onun kendini kaybetmelerini görünce kederinden kendi kendine kıvranıyordu.

(Cāmî)

تاروز بردیوارها بخوشتن مری زند
مولانا

Kendinden geçip sabaha kadar başını duvarlara vuruyor.

(Mevlâna)

بید (bid) = Söğüt ağacı.

کریم ز غفوم مکن نا امید
که لر زانم ازیم خشت چوید
عاد

Ey kerim! aştan benim ümidi mi kesme. Öfkenin korkusundan söğüt gibi titremekteyim.

(Imād)

بیدارندهد زمبوه مایه
باری یودش فراخ سایه
امیر خسرو

Söğütün her ne kadar meyvesi yoksa da hiç olmazsa gölgesi geniştir.

(Emir Hüsrev)

(ar.) مفضاض § Güve denilen böcek.

هوا چنان بره دت که آدی خواهد
که همجو بید، عویینه می شود پنهان
مظفر

Hava öyle soğuk ki insanın güve gibi kürkte saklanacağı geliyor.

(Muzaffer)

§ Büvid = بویید = olunuz (muḥ.).

بارانیان گفت بیدارید
زیکار دشمن هشیوارید
فردوسی

İranlılara, uyanınız ve düşmanın kavgasından gafil olmayınız, dedi.

(Firdevsi)

Bad lafzına tabi olarak faydasız ve boş mânasına بادوید denir.

سخن گفتن او بود بادوید
فردوسی

Onun sözü faydasız ve boşdur.
(Firdevsi)

Şehnâme hikâyeleri arasında ismi geçen bir dev § Hintlilerin dört kısma ayrılan mukaddes kitapları § Akıl ve şuûr.

بیداد (bîdâd) = Zulüm ve eziyet.

ای آشنای کوی محبت صبور باش
بیداد نیکوان همه برآشناوود
سمدی

Ey muhabbet semtinin yolunu bilen! sabret. Güzellerin cefası hep bildiğedir.

(Sa'dî)

§ Zalim.

رها کن ظالم وعدل و داد بگیرین
که باشد بیگمان بی داد بی دین
ناصر

Zülmü bırak, adaleti seç; çünkü zalim şüphesiz dinsiz olur.

(Nâşîr)

Kerden, keşiden, şüsten kelimelelerinin müştaklariyle kullanılır. Bidadger, bidad pişe, bidad-mend de zalim mânasıdır.

بیدار (bîdâr) = Uyanık,

ازان چشمان خواب آلوده شهادتکده بیدارم
تو ای اختر گواهی دیده شب زنده دارا ترا
یغما

*O mahmur gözlerden gecelerden
beri uykusuzum. Ey yıldız! Sen
geceyi ihya edenlerin uyanıklı-
ğına şahitsin.*

(Yeğmä)

(k.) basiret sahibi, şuurlu: (بید) in
son mânasiyle (ار) kelimesinden
müteşekkildir. (بیدار مغز) Bidâr
mağz, بیدار خاطر Bidâr hatır=akıl-
lı, zeki) bu mânayı daha açık
ifade eder.

گرچه زخود رفته ام از تو نیم بی خبر
مستی ارباب شوق غایت بیداریست
عفا

*Her nekadard kendimden geç-
mişsem de senden haberim yok
değil. Şevk sahiplerinin, sarhoş-
luğu uyanıklığın en yüksek de-
recesidir.*

(İmad)

Bîdar beht = talihli.

بیدانگیر (bîdencir) = Kene otu.

بیدبرگ (bîdberg) = Temreni sö-
ğüt yaprağına benzeyen bir
nevi ok.

بیتیری که بیکانش بدید برك
فرو دوخت بر تارك ترك ترك
اسدی

*Temreni söğüt yaprağı şeklinde
olan ok ile Türkün külâhını
tepesine dikti.*

(Esedi)

بیدبری (bîdi teberî) = Teberîs-
tana mensup. söğüt demektir:
sultanî söğüt, bîdi müvelleh ki
bîdi mecnun da derler, kızıl
söğüt, salkım söğüt gibi türlü,
tүrlү şekillerde tarif etmişler
ve söğüt on yedi түrlüdür de-
mişlerdir.

مجلس بزم بیارای که آراسته اند
نقشبندان طبیعت رخ گلبرگ طری
همچو دستان صبوچی همه افتان خیزان
شاخهای سمن تازه و بید تری
ظهیر

*İşret meclisini süsle, hazırla;
çünkü tabiat nakkaşları taze
gül yapraklarının yüzünü süs-
lemişlerdir. Taze gül ve söğüt
dalları sabah şarabı içmiş sar-
hoşlar gibi hepsi sallanıyor.*
(Zahîr)

بیدح (beydeh) = Başı sert, ha-
şarı at.

بیدخام (bîdihâm) = Ham öd ağa-
cı [*].

بیدخت (beydeht) = Zühre yıldı-
zı.

بیدر (beyder) = Haydarabadın
batısında bir şehir.

بیدستر (bîdester) = Kunduz.

[*] Henüz toprağa gömülmiyen öd
ağacı demektir. Çünkü öd ağacı toprakta
çürümedikçe kemalini bulmaz.

بیدست و پاشدن (bîdestü pâşüden) = (k.) Sersem olmak, şaşırmaq.

آن دست و پا که دید که بی دست و پا شد
مخلص

O eli ve ayağı kim gördü ki şaşırmadı.

(Muhlis)

بیدسُرح (bîdisürh) = Kızıl söğüt.

بیدقُسم (beydekisim) = (k.) Yıldız. Beydek, piyade den arapçalaştırılmıştır. Piyade (ba.).

بیدگیا (bîdigiyâ) = Ayırık otu.

بیدل (bîdil) = Gönülsüz (k.) âşık.

بیدل گمان مبر که نصیحت کند قبول
سعدی

Aştığı öğüt kabul eder sanma.
(Sa'dî)

بیدلا (bîdilâ) = Saçma, sapan söz.

سخن جای دگر بردم ازان سردی بیفتادم
نشايد بیدلا گفتن بیانا بگذردم زینها
نزاری

Sözü başka tarafa çevirdiğimden sogukluğa düştüm. Saçma sapan söylemek lâyük değil, gel, bunlardan vazgeçeyim.

(Nizari)

Gönlün haberi olmıyan şey mânâsına bidilânenen hafifletilmiş olmalı.

بیدمال (bîdmâl) = Söğüt dalıyla kılıç ve hançer gibi şeylerin pasını açmak: söğüt, kayış gibi yumuşak olduğundan pası giderirmiş. Naşırî bu lûgatin eski ediplerin sözlerinde görülmeyip Hintliler arasında bilindiğini söyliyör.

بید مُشک (bîdi müşk) = Söğüt nev'ilerinden sultanî söğüt, belhi söğüt, kokar söğüt denilendir ki çiçeği pek güzel kokar. بیدتبری (ba.).

بیدواز (bîdvâz) = Maverâi nehirde bir dağ.

برزد هلال مر ز پس کوه بیدواز
روسی

Hilâl bidvaz dağının ardından baş gösterdi.

(Ruht)

بیدوند (bîdvend) = Kan taşı = şadene.

بیر (bîr) = Yatak, döşek, yaygı, örtü.

گر کسی در بیر زلفین ترا بیند بخواب
برعبیر و عنبرش باشد که تعبیر بیر
فطران

Bir kimse yatakta iken düşte senin iki zülfünü görürse düşü yorulduğu zaman yatağı abir ve anberle dolar [*].

(Katran)

Ş Yıldırım.

[*] = ABİR türlü türlü çiçeklerden çıkartılan koku.

تو آن ابری که ناسائی شب و روز
ز باریدن چنان چون از کان آبر
نیاری بر کف دلت خواه جزر
چنان چون بر سر بدخواه جزیر
دقیق

*Sen o bulutsun ki yaydan ok
yağdığı gibi gece gündüz ya-
ğarsın. Düşmanının başına yıl-
dırımdan başka bir şey yağ-
dırmadığın gibi seni sevenlerin
avucuna altından başka bir şey
saçmazsın.*

(Dakiki)

Yıldırım mânasına bir değil
tirdir (Reşidî)

بِرَاز (bīraz) = Boynuz.

بِرَّانَ، بِرَّانِ (bīrân, bīrâne) =
Yıkık, viran.

دوعهد او چه جویی دلهای خسته ازغم
در ملک میر ظالم بیرانه چند خواهی
خسرو

*Onun zamanında kederden mü-
tcessir nekadâr gönül ararsın.
Zalim beyin mülkünde nekadâr
virane istersin: Onun zamanın-
da nice kaygılı gönüller, o
zalim beyin idaresi altındaki
mülkte nekadâr viraneler var-
dır.*

(Husrev)

بِرَّاهِ (bīrâh) = Yolsuz ki maksat
sapa yol demektir. Muhaffefi
bireh dir.

کرد ایسی در ره وی ره نگاه
دید روی دور کسی نه برآه
چای

*Cadde ve sapa yola çok baktı.
Uzak bir yol gördü. Yolda
kimse yoktu.*

(Camî)

Ş (k.) Doğru olmiyan kimse
ve şey Ş Musikî bilmiyen ha-
nende.

پس زدفع این جهان و آن جهان
مانده اند این برهان بی این و آن
مولانا

*Nihayet bu yolsuzlar bu cihon-
la o cihandan koğulduklarm-
dan her ikisinin lezzetinden
mahrum kalmışlardır.*

(Mevlâna)

بِرَزِی، بِرَزَه، بِرَزَه (bīrzed, bīr-
ze, bīrzi) = Kasnı denilen
keskin kokulu bir nevi pus,
(ar.) kinne.

هچو مازو زفتشان لفع وسبه چون برزه
چون هلیله زردشان رو وترش چون زنبه
مسعود سعد

*Dudakları mazı gibi şiş ve
kasnı gibi siyah, yüzleri halile
gibi sarı ve demirhindi gibi
buruşuk.*

(Mes'ud Sâ'd)

خاکراند اوباب معی زین که باوی زینهار
ی شناسی بیرزی از گوه و سوسن زسیر
اسفرنگی

*Mâna erbabı şuna şükür ederler
ki hiç olmazsa kasnıyı cevher-
den susam çiçeğini sarmısaktan
ayırt edersin.*

(İsferengi)

Ş Törpü ve eğenin ağzından
dökülen ekinti. Ş Madenden ya-

pılma şeyleri birbirine yakıştıran lehim.

بیرگن (bîreg) = Damarsız, (k.) hamiyetsiz, gayretsiz [*].

بیرکند (bîrkend) = Horasana bağlı bir kasaba. Muarrebî bir-cend.

بیرم (beyrem) = Bir nevi ince ve nazik iplik kumaş.

بیرم باسیر گرگن و منفرد پولاد
هان کندانه بسوزن کنند بیرم
فرخی

İgne, ince ve nazik kumaşa nasıl kolay batarsa onun öku kurt derisinden kalkanla çelik tolgayı öyle deler.

(Feruhi)

Arapçada küskü ve burgu mânâlarıdır.

بیرن (bîrûn) = Birûn = (بیرون) (ba.).

بیرنگ (bîreng) = Mimar, ressam ve nakkaşların zihinlerinde tasarlıyarak kâğıt ve levha üzerine çizdikleri iptidâî şekil.

تا وجود او شود موجود نقاش از
نقش بیرون از وجود آدم و حوازه
شمسی

Onun (Peygamberimizin) vücudu var olmak için ezel nakkaşı Âdem ve Havvânın vücudun-

[*] Gayret = kıskançlık.

dan iptidâî bir nakış tasvir etmiş.

(Şemst)

بیرو (bîrû) = Para kesesi, çanta, cüzdan § (k.) Yüzsüz, hayasız kimse.

ناصحا تا چند بیروی کی با عاشقان
خود یا بنگر کزان رو میتوان پوشید چشم
طغرا

Ey öğüt veren : âşıklara karşı ne vakite kadar yüzsüzlük edeceksin. Kendin gel, gör ki o yüzden göz yummak mümkün mü ?

(Tuğra)

بیروز (bîrûz) = Yalancı zümrüt = Bîhrüz = بیروز (ba.).

بیرون (bîrun) = Dışarı :

تائاسازی راست دودل حرفدا پرلپ میار
بیر تا بیرون نرفتست از کان غافل مباشر
صائب

Sözü gönlünde doğrultmadıkça söyleme; ok yaydan çıkmadıkça düşünceli hareket et.

(Şa'ib)

خدنگت در دلم بنشت و جان چون صاحب خانه
گهی بیرون رود گاهی بگرد میمان گردد
ابوتراب

Okun kalbimde yerleşti. Canım kâh dışarı çıkan, kâh konunun etrafında dolaşan ev sahibi gibidir [*].

(Ebütürab)

[*] (Birûn âbâd) müellifin yurdu olan İzmire 4-5 kilometre mesafede mamûr bir nahiyedir.

Şüden, üftaden, cesten, kerden, âverden kelimelerinin müştaklariyle kullanılır.

بېرون رښتن (**bîrun reften**) = Bir şeyin içinden dışına çıkmak
Ş (k.) Aptest bozmak.

بېرون سرا (**bîrûn serâ**) = Darphaneden başka yerde kesilen para, kalp.

باول سينه با من همچو سيم پاك بخودى
باخر امتحان كردم ز روي برون سرا بودى
نزارى

Önce, göğsünü bana saf gümüş gibi gösterdin, sonunda anladım ki kalpmışsın.

(Nizârî)

بېره زن (**bîrezen**) = Üzerinde ekmek ve yassı kadayıf pişirilen toprak yahut taş tava.

بېرى (**bîrî**) = Döşeme.

بىز (**bîz**) = Bihten = Elemek ten emir, خاکدوز = Toprak eleyici: toprak kalburhıyan kimse, toprak kalburu.

پيوند روح ى كند اين باد مشكيز
سعدى

Bu misk saçan rûzgâr ruhuma ulaşıyor.

(Sa'dî)

Ş Döğülmüş ve elenmiş mânasını da ifade eder.

بېزار (**bîzâr**) = Bıkmış, usanmış. Bezgin.

دل آزارى بود كردار ناصح
نباشم از چه وو بېزار ناصح
طغرا

*Öğüt verenin işi gönül incitici-
liktir. Ondan nasıl bezmiyeyim.*
(Tağra)

گرتو جام بلب آرى دتم آزارى
دو دلم نگذرد اندیشه از بېزارى
شاعر

Sen eğer canımı dudağıma getirip vücudumu incitsen de, kalbimden usanıp bıkmak düşüncesi geçmez: senden usanmam.

(Şa'ir]

Misallerde görüldüğü gibi. Ez yahut izafetle kullanılır.

بېزن (**bîjen**) = Meşhur Rüstemin kız kardeşinin oğlu. Efrasya-bın kızı Münijeye âşık olduğundan dolayı Efrasyab tarafından bir kuyuya hapsedilmişse de Münijenin yardımıyla Rüstem tarafından kurtarılmıştır.

شې چون چاه بېزن تنگ و تاريك
چو بېزن من ميان چاه آون
تريا چون منيره بر سر چاه
دو چشم من براو چون چشم بېزن
منوچهرى

*Bijenin hapsedildiği kuyu gibi
dar ve karanlık bir gece. Ben
kuyu ortasında hevenk vaziyetinde
duran Bijen gibiyim. Süreyya yıldızı
kuyunun başını*

bekliyen Münijeye benziyor. Benim iki gözüm Bijen gibi ona bakıyor.

(Minûçihri)

بیره (**bije**) = Halis, katıksız §
Hususiyle = vije (ba.).

بیست (**bîst**) = Yirmi (ar.) = Işrin.
§ İstaden = durmaktan, emir.

بیستاح (**bîstah**) = Küstah, edep-siz.

بسیار شد این سخن فراخی
زاندازه گذشت بیستانی
خسرو

*Bu söz çok genişledi. Küstah-
lık hadden aştı.*

(Hasrev)

بیستار (**bîstâr**) = Falan filân gibi
belli olmıyan kimse, şey. Bas-
tar (ba.).

بیستگانی (**bîstgânî**) = Askerlere
ve hizmetçilere verilen maaş :
vaktiyle İran şahları maaşı yir-
mi günde bir verdiklerinden
yirmilik mânasına bîstgânî de-
nilmiştir.

Minuçihri Feleğe karşı şöyle
diyor :

تو شاه بزرگی وما همچو لشکر
ولیکن یکی شاه بی کاردانی
یکی را ازین بیستگانی بخش
یکی را دوباره دمی بیستگانی
بود فعل دیوانگان این سراسر
بعمداً تو دیوانه یاندانی
منوچهری

*Sen büyük bir padişahsın, biz
senin askerin gibiyiz. Fakat iş
bilmez bir padişahsın. Hazinen-
den birine bir aylık vermezken
ötekine iki aylık bağışlarsın,
bu baştan başa divanecce bir iş-
tir. Sen bile bile mi delisin ?
Yoksa bilmediğinden mi ?*

(Minûçihri)

بیسوتون (**bîsütun**) = Kermanşah
civarında bir dağdır ki Ferhat
Şîrine kavuşmak isteğiyle Hüs-
revin emriyle onu kazmıştır.

بکوهی کرد خسرو رهنمونش
که خواند هر کس اکنون بیستونش
نظامی

*Hüsrev Ferhadı bir dağa gö-
türdü ki herkes ona bisütun
derler.*

(Nizami)

بیسوhen (**bîsühen**) = Sözsüz, (k.)
ışgilsiz, yalansız, şüphesiz.

بیسره ، بيسر (**biser, bisere**) =
Atmaca cinsinden zaganos de-
nilen avcı kuş.

بیسرأک (**bisürâk**) = Kuvvetli, genç
deve. Dilimizde bisrik denir.

دیگر چار صد بختی بیسراک
بصند و غهاشان همه سیم پاک
اسدی

*Sandıkları halis gümüşle dolu
başkaca dört yüz kuvvetli deve.*

(Esedî)

Anası Arap cinsinden, babası çiftte hörgüçlü deve aygırı. Buğur diyenler de vardır.

بِسْرَان (biserân) = Başsızlar (k.)
baba, ana terbiyesi görmiyenler, başlarında kimse olmıyanlar (تقزم وادات).

بِسْرُوسَامَان، بِسْرُوپَا (biserupâ, biserüsâmân) = Hali perişan ve intizamsız kimse.

بِسِکْکَ (bīsikke) = Damgasız para (k.) değersiz ve itibarsız şey, kimse.

بِسِنگْ (biseng) = (k.) Hoppa onursuz.

بِشْ (biş) = Zivade.

چو باشد تندرسق و جوانی
حلاوت بیس دارد زنگانی
نظامی

Sıhhatla gençlik birleşirse yaşamının tadı çok olur.

(Niẓāmî)

Ş Bildircin otu denilen zehir: Bildircin bu ottan yediği hâlde zarar vermezmiş. Bu zehirin tesirini def'eden (cédvar) öteki adı (Pervin) ile birbirlerine yakın yerlerde biterler ve birbirine benzerlermiş. (Şuuri) farklarını şöle izah ediyor: bişin baltacı külâhı gibi ucu sivri, cedvarın

bostancı külâhı gibi ucu müdevverdir. Cedvarın bir miktarını kazıyıp ve ıslatıp bir kâğıda sürünce menekşe rengi, bişin karamtırak, sarı görünür.

لب شیرین تو ویاسخ تلخت نه خطاست
بی شاه ازمنت جدوار فرو روید بیس
هدایت

Tatlı dudağından acı cevap çıkması yanlış değildir. Şüphesiz ki bildircin otu cedvarın bit-iği yerde biter.

(Hidayet)

بِشْ بَهَارْ (bişibehâr) = Kaya kovuğu denilen nebat (ar.) Hayyülâlem.

بِشْتَرْ (bişter) = Daha çok.

پیران تلاش رزق فزون از جوان کنند
حرص گدا شود طری شام پیشتر
صالب

İhtiyarlar azık için gençlerden çok telâş ederler. Dilencinin hırsı akşama yakın artar.

(Sa'ib)

بِشْتِمَارْ (biştimâr) = Sayısız (ar.) lâüyad (k.) çokluk.

غم بی حدود درد بی شمار ومن فرد
باری چه کنم که صبر نتوانم کرد
یادرد باندازه درمان بفرست
یا حوصله بده باندازه درد
مشتاق اصفهائی

Kederin ucu bucağı yok, dert sayısız. Yarabbi! Ne yapayım

*ki sabır edemiyorum. Ya derdi
derman nisbetinde gönder, ya
derdin derecesine göre taham-
mül ver.*

(Müştafî İsfahânî)

بیش موش (bişmūş) = İsmi geçen
biş ile gıdalanır ve daima yakı-
nında bulunur bir faredir. Eti
bişin mazarratını defedermiş
(ar.) فارة البيش.

بیشه (bişe) = Orman, sazlık.

هر بیشه گمان مبر که خالیست
شاید که بلدت خفته باشد
سعدی

*Her ormanı boş sanma, belki
kaplan yatmış olur.*

(Sa'dî)

بی صرفه (bişarfe) = Faydasız. Sar-
fe (ba.).

بیشه زرین، بیشه آتشین (beyzai
âteşin, beyzai zerîn) = (k.)
Güneş.

بیشه دزآب (beyze derâb) = (k.)
Henüz piliç tutmamış yumurta.

بیشه های زرین (beyzahayî zerîn) =
(k.) Yıldızlar.

بیشه در کلاه شکستن (beyza der-
külâh şikesten) = (k.) Rezil
ve rûsvay etmek = بر سر بیضه شکستن.

شکستند ازان بیضا در کلاهش
که نضوت بسر داشت از زوشکوفه
وحید

*Çiçek başındaki altın taçtan
kibirlendiği için rezil ve mah-
cup ettiler.*

(Vchid)

بیضه کافور (beyzai kâfūr) = (k.)
Kar Ş Şimşek.

بیغاره، بیغاز (biğâr, biğâre) =
Zemmetme, başa kakma.

اگر مرگ باشد به از مرز نش
هر جای بیغاره بدکنش
فردوسی

*Ölüm bile olsa, kötü huylu
olanların her yerde muahaze-
sinden hayırlıdır.*

(Firdevsî)

آفتاب من چرا جانرا بکام چون هلال
شاهبازم من چرا بیغاره یابم چون ذباب
قائمی

*Ben güneşim; niçin canımı hi-
lâl gibi zayıflatayım; ben do-
ğanım, niçin sinek gibi haka-
rete uğrayayım.*

(Kaâni)

بیغال (dîğâl) = Mızrak.

بیگاده (biğâde) = Erliksiz: erkek-
liği olmıyan kişi (ar.) عین innin.

بیگار (biğâr) = Ücretsiz gördürü-
len iş, angarya.

بیگاری به از بیکار است

Ücretsiz iş görmek işsizlikten hayırlıdır.

(ک) ile işsiz mânâsınadır.

بیکاری و توکل دورست از مروت
بر دوش خلق مفکن زنها و بار خود را
صائب

Çalışmadan tevekkül; mürüvvet-sizliktir. Kendi yükünü sakın halkın sırtına yükletme.

(Şa'ib)

بیگانه (bīgāne) = Yabancı, yad.

بیگانه‌واری گذری از دیار چشم
ای نوردیده حب وطن درد دل نونیست
صائب

Göz diyarından yabancı gibi geçiyorsun. Ey gözümün nuru! Gönünde yurt sevgisi yok mudur?

(Şa'ib)

معنی بیگانه = Ma'ni'i bigâne = şairlerin hayaline gelen ince mânâ.

صائب ز آشنائی عالم کناو ه کرد
هر کس که شد بمعنی بیگانه آشنا
صائب

Saib! İnce mânaya vâkıf olan her kimse âlemlle tanışmadan vazgeçti.

(Şa'ib)

بیگاه (bīgāh) = Akşam.

بیگاه شد بیگاه شد خورشید سوی چاه شد
خیزید ای خوش طالعان! گاه طلوع ماه شد
مولانا

Akşam oldu. Güneş kuyu tarafına gitti, yani battı. Ey bah-

tiyarlar! Kalkın, ayın doğması zamanı geldi.

(Mevlânâ)

Ş Vakitsiz Ş Eğlenip kalkmak, oyalanmak.

بی کس (bikes) = Kimsesiz, koruyucusuz, yetim.

بی کس نواز باش که هر طفل بی پدر
دو منزلت بعیدی مریم برابرت
صائب

Kimsesizi taltif et, Çünkü her yetim çocuk Hazreti Meryemin oğlu Hazreti İsa derecesindedir. (Şa'ib)

Ulus ve oymağından uzak düşen kimseye (bikesükû) derler.

بنیم (beykem) = Yazlık köşk, sofa = beçkem, beşkem.

بسی رفتم پس از اندرین پیروزه گون بیکم
که آمد عرو نامد مایه آرزو را کم
ناصر

Bu mavi renkli köşkte hırsın ardından çok gittim. Ömrüm azaldı da hırsımın ve isteğimin mayası eksilmedi.

(Naqır)

بیکند (beykend) = Buhara ci-varında bir kasaba: vaktiyle Maverainehrin merkezi imiş. Cemşid kurmuş, Efrasyap pay-taht yapmış.

منه دل بر جهان کنیخ بر کند
جهان چم را که او آگند بیکند
ناصر

Dünyaya gönül bağlama çünkü dünya Beykendi kuran Cemşidi kökünden kopardı, yani asıl ve neslini mahvetti.

(Nasır)

بیل (bīl) = Yeri kazmak toprağı karıştırmakta kullanılan bel dediğimiz ucu çatal bahçıvan âleti. (ko) pârū.

سرچشمه شاید گرفتن بیل
چو پر شد شاید گذشتن بیل
سعدی

Çeşme başını bel ile tutmak mümkündür, dolduğu zaman fil ile geçmek mümkün olmaz.

(Sâ'dî)

Yer kazan, çamur karan kimseye (بیلدار = bīldâr) derler. Kıyidan ayrılmak için kıyıya yahut suyun dibine dayadıkları kayıkçı gönderi Ş Hint ayvası denilen Hindistana mahus bir meyve Ş Gübre sepeti.

بیلسته (bileste) = Parmak.

به بیلسته سبیل همی دسته کرد
اسدی

Parmağıyle sūmbül demeti ya-pıyordu.

(Esedi)

Nasırî bu kelimenin aslı (بیل = pil) ile kemik mânasına gelen (است = este) den mürekkep (pileste) fil kemiğidir; güzellerin bileğini beyazlıkta fil dişine benzetirler; parmaklarda bileğin

parçalarından olduğundan mecazen onlara da denir; deyip Esedî Tüsinin bir padişah kızı hakkında söylediği şu beyit ile ispat ediyor.

به بیلسته دیبای چین بر شکست
عنا سوره سیم یگرفت شست
گشاد از کین بر کبوتر خدو گشت
تفش بر آناه فروخت تنگ
اصدی

Fil dişi gibi beyaz parmağı ile çinî kumaşı kıvırdı, hazırlandı, Gümüş kaleme benzeyen parmağıyle oku tuttu. Pusudan oku güvercine atınca vücudunu amaca sımsıkı dikti.

(Esedi)

بیلک (bīlek) = Küçük bel şeklin-de uzun ve yassı bir nevi ok temreni ki dilimizde kesme denir. (B) üstün olursa ferman.

ایا شمی که بدوزی بروز کین ومصاف
بر آسمان مه وخورشید را بیلک
فخری

Ey padişahl! Düşmanlık ve sa-vaş gününde ay ve güneşi bir okla göğsüne dikersin.

(Fahri)

بیلگان (beylegân) = Şirvan ci-varında vaktiyle ünlü ve ba-yındır bir memleket. Muarrebî (بیلگان = beylekan) dır.

بیله (bīle) = Ada.

بهمان قدرت فلک یک حباب
زدربای جاهت جهان بیله است
عمق

Senin kadir ve itibarının büyük denizine nisbetle felek bir su kabarcığı; yüksek merteben denizine nisbetle dünya bir adadır.
(‘Am‘ağ)

§ Yanak.

بیله تو کرد روی مه وزهره را خجیل
زان می کنند هر سحری روی دوقباب
خاقانی

Yanağın ay ile zühreyi utan dırdığından her seher vaktinde yüzlerini örterler.

(Hakānî)

§ Yan § Kesme denilen küçük bahçıvan belı şeklindeki ok temreni.

آن دل که دومیان دویله بکین تست
دروی رسد زقوس فلک خبر بیلکی
سوزی

İki yanının ortasında yani kalbinde sana kin besliyen kimseye feleğin yayından kesmeli ok erişsin.

(Süzeni)

§ Kayık küreği ve gönderi.

بیم (bīm) = Korku.

دو ایام او روز مردم چو شام
شب از بیم او خواب مردم حرام
سعدی

Onun günlerinde halkın gündüzü akşam gibi idi; gece, onun korkusundan halkın gözüne uykusu haramdı.

(Sa‘dî)

Bürden, dâšten, kerden, keşiden, dâden, âverden kelimelerinin müştaklariyle kullanılır.

بیمار (bīmâr) = Hasta Türkçesi sayrū.

بیمارم وندادم بر سر بشیر دیده
یاری که ریزد آیم بر آتش ملال
سلمان

Hastayım ve başımda ölmenden başka bezginlik ateşime düşerpecek bir dostum yok.

(Selman)

Bim ile ar emri hazırından mürekkeptir.

Çıkmadık canda ümit vardır yerinde.

صد بیمار از لب گور واگشت

derler.

Bimaristan ve tahfifile Bimarisan, maristan, hastahâne mânasınadır. Bimarsanın sonundaki san teşpih edatı olarak hasta gibi mânasını da ifade eder.

بیمار پُرسی (bīmâr pürsî) = Hastanın hatırını sormak (ar.) عیادت.

بیمار خیز (bīmâr hîz) = Hastalıklıtan kalkan kimse.

بیمار دَار (bīmâr dâr) = Hasta bakıcı.

بیمار غنَج (bīmâr ğenc) = Hastalıklı, marazlı: Bürhanın ifadesine göre (ğenc) (nâk) gibi nisbet ve ittisaf edatı olduğundan (bīmâr ğenc) denilmiştir. Başka lûgat-

lerde (ğenc) in bu mânasını görmedim. Reşidî ve Naşirî ye göre (ğunc) gunce maddesinden olup insanın hastalığın şiddetinden zayıflayıp tortop olmasından ibarettir. غنچ, naz mânasına da geldiğinden bimâr genç (naz hastası) mânasına da gelir.

بِمَارِي سَنگِين (bîmarî'î sengîn) = Çabûk geçmiyen ağır hastalık.

بِمَايَه (bîmâye) = Değersiz, kıymetsiz.

بِمُحَابَا بَلَنگ (bîmuhâbâ peleng) = müsaade ve müsamahasız kaplân (k.) dünya, zaman, ölüm. Muhâbâ kelimesi muhabât şeklinde yardım ve kolaylık mânasına Arapça olup Farsça ve Türkçede (t) siz olarak korku ve endişe mânasına kullanılır.

نفس ظلمانی [*] نمی دارد محابا از گناه
نیست پروا طفل ز لگبیرا زیستان سیاه
صالب

*Kara nefis gūnahtan korkmaz,
zenci çocuğunun kara memeden
korkusu yoktur.*

(Şa'ib)

[*] Zalmani kelimesi zalemden müştak olup sonundaki (i) nisbet edatıdır; arasındaki آن (an) nūranî, eismânî de olduğu gibi artıktır.

بِمَر (bîmer) = Hesapsız, sayısız.
مر = sayı (ba,).

بِمَغْز (bîmeğz) = Beyinsiz, boş kafalı, hafif meşrepli.

بِن (bîn) = Gör, bak mânasına diden = görmek mastarından emir (isfa muh vas.)

بین آن بی حیت واسه هرگز
نخواهد دید روی نیکبختی
سعدی

*Bak şu hamiyetsize ki hiçbir
vakit bahtlılık yüzünü görmi-
yecek.*

(Sa'dî)

خرده بینان طریقت همه صرافانند
که بیله جو دردم نامروره را نستانند
جای

*Tarikatı inceliyenler hep sar-
raftırlar; çünkü kalp akçayı
bir arpayaya almazlar.*

(Cami)

بِنَا (bînâ) = Görücü.

موی در چشم بود آلت بینائی و باز
چشم من خود بخيال سرزلفت بیناست
کال

*Gözde kıl peyda olması görme-
ye zarar verirken benim gözüm
senin zülfünün hayaliyle görü-
cüdür.*

(Kemal)

Kalb gözü ile gören § Göz mânasına da gelir.

بِنَائِي (**bînâ'î**) = Görücülük, basiret = dideveri. Sonundaki (î) nisbet edatiolursa göz mânasını ifade eder.

بر مصیبت گماشته روز و شب مدام
جان و دل و دو گوش و دو بینائی تمام
ناصر

Ruhunu, gönlünü, iki kulağını ve iki gözünü gece gündüz daima günah işlemeğe tahsis etmişsin.
(Naşır)

بِنَاب (**bînâb**) = Ermişlerin kalb gözü ile gördükleri şeyler (ar.) muayene.

بِنَاس (**bînâs**) = Kapılara konulan küçük kapı, pencere; böyle kapılara dilimizde kuzulu kapı denir.

بِنَام (**bînâm**) = Adsız ve öksüz parmak ki serçe parmgı ile orta parmak arasındaki parmağıdır (ar.) binşır & Adı sanı olmyan.

بِنَد (**biyend**) = Vardırlar, mevcuttur = hestend : est kelimesinin cem'i olan (end) in evveline esre harekeli (b) getirmekle meydana gelmiş bir kelimedir. (End) in hemzesi kaideye göre (y) olmuştur.

بِنَازِي (**bînemâzî**) = Namazsızlık: kadınların âdet görme halleri.

بِنَمَكِي (**bînemekî**) = Tuzsuzluk (k.) muamele ve konuşmada tatsızlık & Vefasızlık, nankörlük.

بِنَمَدِه (**bînende**) = Görücü (k.) bilgili, uyanık & Mecazen göz mânasına da gelir.

به بینندگان آفریننده را
نییی مرئجان دو بیننده را
فردوسی

Yaratıcı gözleriyle görmezsin; iki gözünü yorma.
(Fırdevsî)

بِنَوَا (**bînevâ**) = Yoksul.

بیموه کام جهان گر نمی کھی شیرین
چو سرو سایه زهر یی نوا دروغ مدار
صائب

Meyve ile cihanın ağızını tatlılandırmazsan her fakirden servi gibi gölgeni esirgeme.
(Şa'ib)

بِنَه (**bîne**) = Hamamda soyunulacak yer = cameken.

بِنِي (**bînî**) = Burun & Konuşma dilinde çok defa (dimağ) kullanılır (Nizâm) & diden = görmek den muzari müfret muhatap.

دفع کن از مغز و از بیی ز کام
تا که ریح الله آید در شام
مولانا

Beyninden ve burnundan nezleyi defet ki genzine Allah koku kusu gele.

(Mevlânâ)

بِنِیَاز (bîniyâz) = İhtiyaçsız, müstağni. Biniyazi = zenginlik (edat).

بِنِیْ گِلِ (bîniğili) = Uykuda ağır basma = Behtek.

بِیُوك، بِيُو (beyū, beyūk) = Gelin.

برخی گزگزی بغردی خو
از خشو و خسور و ننگ بیو
سنائی

Eğer yalnızlığa alışırsan kaynana ve kaynata üzüntüsünden ve gelin ile uğraşmadan kurtulursun.

(Senâi)

بِیُو (bîv) = Güve.

ز عدلش گزگرك باصد حيله وریو
نهان گردد به پشم میش چون بیو
فخری

Onun adaletinden kurt birçok hile ve desise ile güvenin koyun tüyünde gizlendiği gibi gizlenir.

(Fahri)

بِیُوَار (bîvâr) = On bin = dehhezâr.

بِیُوَارِه (bîvâre) = Kimsesiz, garip, hakir.

بدوگفت گزخانه آواره ام
زایران یکی مرد بیواوه ام
اسدی

Ona dedi ki yurdundan uzaklaşmış İranlı kimsesiz bir adamım.

(Esedî)

§ Hamur açacak oklava.

بِیُوَار (bîvâz) = Yarasa kuşu.

درجهان روح کی کنجبد بدن
کی شود بیواز هم فرهای
مولانا

Ruh dünyasına beden nasıl sığar. Yarasa şerefte hûma ile nasıl bir olur.

(Mevlâna)

§ Kabul.

بامید رقتم بدرگاه او
امید مرا بنجله بیواز کرد
بحرامی

Onun dergâhına umarak gittim. Umduklarımı hep kabul etti.

(Behrâmî)

بِیُو باریدن (biyevbarîden) = Yutmak.

یک گزروه از کریم طبعی خواش
مردی را بنجان خریدارند
همچو ماهی یکی گزروه از حرص
یکدگر را می بیوارند
نادر

Halkın bir kısmı soyu iyi olduğundan insanlık etmeyi candan isterler. Öteki kısmı hırs-tan balık gibi daima birbirini yutarlar.

(Naşîr)

بِیُو بُرْدَن (biyevbürden) = Biyevbâriden.

بیور (bīver) = Bivar & Zalim Dahhakın lakabı.

نه من بیش دارم ز چشید فر
که پیرید بیور میانش بار
فردوسی

Ben, Dahhakın destere ile belini biçtiği Cemşitten şevketçe ziyade değil miyim?

(Fırdevsî)

de derler. Bu lakabı almasına sebep 10,000 tane atı olmasıdır, Dehâk (ba.).

کشف محمد از در مهر نبوتست
آن کشف بیوراسب بود جای اژدرها
خاقانی

(Cenabı Muhammed) (سلم) in omuzu nübüvvet mührüne lâ-yıktır. O Dahhakın omuzu ejderin yeridir.

(Hakânî)

Ş lçi kokmuş, bozulmuş ceviz ve o gibiler [*].

بیوس (beyūs) = Tama', umu, istek & Alçak gönüllülük, yaltaklanma; bu mânalara gelen beyūsiden den emir (İsfa muh. vas).

به بیوسی از جهان دانی که چون آید مرا
همچنان از پارگین آمدن کوثری
انوری

Dünyadan iyilik ummak bana nasıl gelir bilir misin? Tıpkı gerizden keuser umma gibi.

(Enverî)

[*] Reşîdî bu mânaya (Beyür) şeklinde

yazıyor.

نکند میل بی هنر بهنر
که بیوسد ز زهر طم شکر
عنصری

Hünersiz, hünere meyletmez. Zehirden şeker tadını kim umar. (Unşurî)

بیوک (beyūk) = Gelin, beyu (ba.).

بیوکانی (beyūkânî) = Dügün, toy.

بیوکنندن (biyevkenden) = Atmak = biefkenden. Efken den (ba.).

بیون (beyün) = Afyon.

بیوند (bīvend) = Vefasızlık, hayınlık.

بیوه (bīve) = Kocasız kadın, dul.

آه آفتزای من باباد استغنائی او
چون چراغ بیوه زن بر دهگذار صرصر است
یفما

Onun istiğnası rüzgârına karşı benim ateş püsküren ahım, dul kadının şiddetli rüzgârın geçidine konulmuş ışığına benzer. (Yeğma)

Garip ve yalnız kimse. Karısı ölmüş erkek mânasına da gelir,

همدیاه را داد بخشی کنی
شب بیوگانرا در بخشی کنی
نظامی

Zulüm görene adalet bağışlar-
sın, gariplerin gecesini aydın-
latırsın.

(Niẓāmî)

Ş Karga düvleği denilen nebat.

بیهده (bîhûde) = Faydasız. Bîhû-
de (muh.) bîhûde (ba.).

مهر خواهی زمن و بیهده
هده خواهی زمن و بیهده
فردوسی

B nden sevgi istiyorsun, hal-
buki kendin sevmiyorsun, ben-
den hak istiyorsun; halbuki
kendin haksızsın.

(Fırdevsî)

Bihüdegû = geveze.

بیهق (beyheḡ) = Sebzvara bağlı
bir nahiye.

بیهمال (bîhemâl) = Eşi, benzeri,
dengi olmıyan.

بجزد و فضل و کرم درجهان بی مانند
بروز و زم عدو است بیهمال و نظیر
ابوالمعالی

Cömertlik, fazilet, keremde ben-
zeri; düşmanla savaş gününde
dengi yoktur. (۲)

(Ebulme'ânî)

Ötrede olur.

بیهن (bîhen) = Büyük kirpi.

بیهود (beyhūd) = Berhud (ba.).

بیهوده (bîhûde) = Faydasız, hak-
sız, boş (hûde) tahfif ile (hûde)
fayda ve hak mânâsınadır,

این وجد و سماع ما مجازی نبود
این رفص که می کنیم بازی نبود
با یخبران بگوی کای یخردان
بیهوده سخن بدین دوازی نبود
هشیخ علاءالدین سمنانی

*Bizim bu kendimizden geçme-
miz ve ayînimiz mecazi de ğil-
dir Bu etti ğimiz raks, oyun
de ğildir. Aşkın hallerinden ha-
beri olmıyanlara de ki: ey akıl-
sızlar! Hak olmıyan söz buka-
dar uzun olmaz.*

(Şeyḡ 'Alâuddini Semnâni)

پَا (pâ) = Ayak.

پادمان درکش ای دل از جهان منت مکن
سمو کردم بشکن و از دامنت منت مکن
عرفی

*Ey gönül! Ayağını eteğine çek;
kanaat et de cihan halkının
minnetini çekme. Yanıldım,
ayağını kır da eteğinin minne-
tini çekme[*].*

(‘Urî)

پَا آهُو (pâ âhu) = Ahupa (ba.)
dayanma, mukavemet etme, pay
(ba.).

پَا اَز حَدِّ حُوْدِ پِروُنْ گُذاشتنْ،

نِهَادَنْ (pa ez haddi hüved
birun güzaştan, nihaden) =
Kendi derecesinden yüksek işe
kalkışmak.

پَا اَزْمِیَانْ کَشِیدَنْ (pâ ezmiyan
keşiden) = Tarafsız olmak,
karışmamak.

[*] Pâ bedamen keşiden, averden (k.)

gidip gelmeyi bırakmak (beharî Acem). Buna
göre mâna bir şey istemek için ötekine be-
rikine gidip gelmeyi bırak; demektir.

پَا اَفْزَارْ (pâ efrâz) = Ayakkabı,
papuç. Efrâzı paydan çevril-
miştir. Efzar (ba.).

طرب زانگونه بر شاه اشتلم کرد
که پا افزار چست و پای گم کرد
میر خسرو

*Padişah öyle zevk ve safaya
daldı ki ayakkabı ararken aya-
ğını kaybetti.*

(Mir Hüsrev)

پَا اَفْشَارْ (pâ efsâr) = Çulhaların
bez dokurken ayaklarını bas-
tıkları nalın gibi iki küçük tahta.

پَا اَفْشُرْدَنْ (pâ efsürden) = (k.)
Bir işte durmak, sebat etmek,
sebata çalışmak.

پَا اَوْرَنْجَنْ (pâ evrencen) = Kö-
çebelerin ayaklarına taktıkları
helhel, bilezik. Bazı itibarlı kim-
seler develerinin ayaklarına da
takarlar (ar.) خالخال.

زبا اورنجن آن سرو نوشاد
به گل دومانده پای سرو آزاد
معروفی

*O Nevşad [*] servisinin bilezi-
ğine âzade servi şaşa kaldı.*

(Ma'rufî)

Azad (ba.).

عمل کثرت براین نافه زوین خلخال
کش فتاده است دو صد قافله دل در دهبال
جای

*Ba altın helhelli deve üzerin-
deki kimin mahmilidir ki iki
yüz kafilenin gönlü onun ar-
dınca gidiyor[**].*

(Camî)

پاپا، پَاب (pâb, pâpâ) = Hristi-
yanların ruhanî reisi, papa.

پاباز گردن بجائی، پابازشدن بجائی
(pâ bazşüden becaî, pâ baz
kerden becaî) = (k.) Bir yere
gidip gelmek (ko.).

پابیا (pâ bepa) = Uygun, muva-
fık, yoldaş (ko.).

پابیا بُردن (pâ bepa bürden) =
Çocuğu elinden tutup yürüme-
yi öğretmek (ko.).

پابیا مالیدن (pâ bepâ malîden)
= Bir işe dürüşmekte bahane
ile tehir etmek (ko.).

[*] (Nevşad) Türkistanda güzelleriyle
ünlü bir memleket.

[**] Mahmil = Devenin üstüne konulan
iki taraflı bir nevi sepettir ki her iki tara-
fına birer kişi binip gider.

پایمیزی گذاشتن (pâ beçizi gü-
zaştên) = Bir işe başlamak
(ko.).

نهادن، پابالا گذاشتن (pâ bâlâ
güzaştên, nihaden) = (k.)
Acele etmek, koşmak, yüksel-
mek.

ندستی بیمار خود ای ناله پابالا گذار
درد دل بیجا چرا پدش مسیحا می کنی
مخلص

*Ey nale ! hasta değilsin. Yük-
sel. Gönlünün derdini yersiz,
niçin Mesihanın önüne götür-
rüyorsun.*

(Muhlis)

پابرجا (pâ bercâ) = Yerinde du-
ran, sabit.

پابزداشتن (pâ berdâştên) = Hızlı
gitmek, çabuk yürümek.

پابُردن ازجائی، پابُرشدن (pâ ber-
şüden, pâ büriden ezcaî) =
Bir yerden gidip gelmeyi kes-
mek (ko.).

پادَرِکَاب، پابَرِکَاب (pâ berri-
kâb, pâ derrikâb) = Ayağı
üzengide (k.) gitmeğe hâzırlan-
mış.

همه از درد طلب نعل درآتش دارند
کوه چون ریک روان با برکایست اینجا
صاحب

Hepsi istek derdinden sıkıntıdadırlar. Dağ, akar kum gibi gitmeğe hazırlanıyor.

(Şa'ib)

کند هر قدم خانخال فریاد
که حسن گلرخان پادرو کاہست
غی

Helhel, her adım âtişta gül yanaklarının güzelliği gitmeğe hazırdır, diye feryat eder.

(Gani)

پَا بَرَهْوَا (pâ berheva) = (k.) Asılsız şey ve söz.

من ووصف جماع زن هیهات
حرف پا برهوا چرا گویم
میر یحیی

Kadınla birleşmeği methetmek bana nekadardır uzak; asılsız sözün niçin söylüyeyim.

(Mtr Yahya)

پَا بَسَالِ یَابَسِنِ گُذَاشْتَن (pa besâl yabesin güzâştên) = Kocamak ve ihtiyarlamak (ko.).

پَا بَقَدَرِ کِلِمِ دِرَازِ کَرْدَن (pâ bekadri kilim dîrâz kerdên) = Ayağı kilime göre uzatmak (k.) Derece ve duruma uygun hareket etmek.

مکن ترک تازی بکن ترک آز
بقدر کلیمت بکن پادراز
اسدی

Çabalayıp durma, hırsı bırak, ayağını yorganına göre uzat.

(Esedi)

پَا بُلَندِ کَرْدَن (pâ bülend kerdên) = Hızlı gitmek =

عزم تو پای باد بند کند
باد هر چند پابلند کند
دهلوی

Rûzgâr her nekadardır seğırtse senin kesin kararın onun ayağını bağlar.

(Dehlevî)

پَا بَند (pâ bend) = Ayak bağı, paybend (ba.).

پَا پَز (bâpez) = Yüksekli, alçaklı yer ş Eski ve yumuşak çamur (ar.)

پَا پَسِ اَوَرْدَن (pâpes âverden) = Ayağı geri getirmek (k.) aciz göstererek bir şeyden dönmek.

پَا پُوش (pâpûş) = Papuç, ayakkabı. (pâpûş be şeytan mi duzed) derler ki çok hilekâr demektir. Dilimizde (şeytana çarığı ters giydirir) deriz.

پَا ت (pat) = Taht sonundaki «t» ihtimal ki (d) den değişmiştir. Padşah (ba.).

پَا تَابَه (pâtâbe) = Ayak sargısı, dolak = Paytabe (ba.).

و ذالت و انمی گردد قبول آنکه شود مردم
نباشد هیچ پاتایه اگر کهنه بود دیبا
انوالعانی

İnsan olan rezilliği kabul etmez, ipekli kumaş eskise de hiçbir vakit dolak olmaz.

(Ebulma'anî)

پاپیچ Papiç de denir.

پَاتِلَه ، پَاتِلَه (pâtîle, pâtîle) = Ağzı geniş tencere, hususiyle helva kazanı.

پَاتُو (pâtû) = Merrih yıldızının konağıdır ki hamel ve akrep burçlarıdır.

روز هیچاکه برکشى زنیام
خنجرى چون زبانه زلهب
اشناسد زبس طپید مرده
که حل برج اوست یاعقرب
فرخی

Savaş günü sen alev gibi olan hançerini kılıfından çıkarınca, Merrih çok çarpıntısından, burcu hamel mi? Akrep mi? Ayırt etmez.

(Ferruhtî)

Utaritin konağı olan cevza ve sümbüle burçları diyenler de vardır. § Zahire saklanan kap.

پَاتِمَار (pâtîmâr) = Acele, ivme.

پَاتِنِ (pâtînî) = Hububatı toprak ve çöpten temizlemek için içine koyup savurdıkları kalbur (muğ.) (patini, petni) türkçesi tepir dir.

هرچه آید بدست برافشان چوبای
مانند خم میاش که در برکشیش تنگ
راجی

Eline ne geçerse kalbur gibi saç. Küp gibi sımsıkı kucasına doldurma.

(Racî)

(Reşidî) patiniyi yaba şeklinde tarif ediyorsa da (Niẓām) Tah-randa (patni) nin yazdığımız mânada kullanıldığını söylüyor.

پَاچَاهَه ، پَاچَاه ، پَاچَال (pâçâl, pâçâh, pâçâhe) = Çulha çukuru, bakkal ve başka esnafın dükkânlarındaki yerleri.

پَاچَامَه (pâcâme) = Pantolon.

پَاچَان (pâçân) = Saçıcı. Mastarı paçiden = paşiden.

پَاچَايه (pâçâye) = Sidik, pislik.

پَاچَك (pâçek) = Kurumuş sığırtızı.

پَاچَنَارِ (pâ çenarî) = (k.) Âdi ve kıymetsiz adam.

سرورى و واين بوالهوسان باي چنارى
زينهار برايشان مفكن حايه يارى
ميرسيدى

Sen servi gibisin, bu maymun iştahlılar âdi insanlardır. Sakın, onlarla dost olma.

(Miri Saydî)

İranda bir mahallenin adıdır ki orada oturanların çoğu bayağı adamlardır. Mecazen daima ha-

zır olan hizmetçi mânasıdır
(Baharî Acem).

کار هر يك را كه مي بيني ز سر سبزبان باغ
همچو کارو پاچناری بی ثبات و آب ترست
طنفرا

*Gördüğün bahçe çiçeklerinden
her birinin işi, âdi adamların
işisi gibi devamsız ve sonsuzdur.*
(Tuğra)

Safevîler devrinde bazı büyük
çınarların dipleri kahvehane
yapılarak oraya ayak takımları
ve uygunsuzlar topladıkların-
dan o çağın şairleri alçak adam
mânasında kullanmışlardır.
(Nizâm)

پاچنامہ (pâçname) = Lakap & Bazı
lûgatler, eş, denk mânasına
yazmışlar = پاژنامه = پاژنامہ.

پاچنک (paçeng) = Küçük pencere
Baceng (bâ).

پاچه (paçe) = Küçük ayak & Paça
dediğimiz yemek (ar.) كراغ &
Pantolonun ayağa yakın kısmı.

دگار پاچه یزمن که دل سراچه اوست
تمام لذت عالم میان پاچه اوست
شاعر

*Gönül onun evceğizi olan benim
paçacı güzelim.*

(Şa'ir)

پاچیدن (paçiden) = Saçmak = Pa-
şiden (ta.).

پاچيله (paçile) = Yolları kar bas-
tığı zaman karı pekiştirerek, yol
açmak ve gidip gelmeyi kolay-
laştırmak için kılavuzların ayak-
larına giydikleri küçük kalbur
gibi bir nevi ayakkabı. Türkçe
adı (selbür) dür.

در درون کعبه رسم قبله نیست
چه غم او غواصرا پاچيله نیست
مولانا

*Kâbenin içinde kible âdeti yok-
tur (çünkü dört tarafı kabledir)
dalgıcın ayağında selbür ol-
mazsa ne bolu var.*

(Mealâna)

Farsçadan Türkçeye lûgatler,
kar yağdığı vakit ayağa giyilen
bir nevi çemberdir ki onu aya-
ğa dolayıp karda gezerler de
kara batmaz ve onunla karda
av avlarlar diyorlar, (Dediler
paçile şol bir çembere kayak
altmala batmaya kare) (Şahi-
dî) [*]. Mutlak ayakkabı mânâ-
sına da gelir. Paçile de denir.

برون کن پا ازین پاچيله تنگ
که کفش تنگ دارد پای را تنگ
نظامی

*Ayağını bu dar ayakkabıdan
çıkart; çünkü dar ayakkabı aya-
ğı topal eder.*

(Nizâmî)

پاخیره (pahire) = Kapı önünde
oturmak için yapılan set.

[*] Sümbül zade Vehbinin tuhfe-i veh-
bisi gibi Farsçadan Türkçeye manzum bir
lûgattir.

پَاهِرَه (**pahîre**) = Sıra üzerine yapılan duvar ki mühre duvar denir. (ar.) رهص . Böyle duvar yapana (pahîre zen) denir (ar) رهاس .

پَاد (**pâd**) = Saklama ve koruma § Bekçi, koruyucu § Seçgin, ulu, büyük. § Taht. Bu mânada aslı (pat) dir.

پَادَار (**pâdâr**) = Durucu, sabit § Melikî ayların Yirminci günü § Kuvvetli ve çabuk yürüyüşlü kimse ve at § Padaşten = durmak dan emir = بایدار paydâr. (ba.).

پَادَاش ، پَادَاشَن ، پَادَاشت ، پَادَاش (**pâdâş, pâdâşt, padâşen, pâdeş**) = Mükâfat.

ای بتو زنده سفت پاداش
وی بتو مرده رسم پاد افراه
فرخی

Ey mükâfat âdeti kendisiyle yaşayıp mücazat âdeti, zamanında yok olan zat!

(*Ferrühî*)

به نیم خدمت بخشد هزار پاداش
بصد گنه نگراید به نیم پاد افراه
فرخی

Yarı hizmete karşı bin mükâfat bağışlar. Yüz günaha karşı yarım cezaya meyletmez.

(*Ferrühî*)

ترا پادش دهد ایزد بپیشو
فخرگر گمانی

Cenabı Hak sana cennetle mükâfat etsin.

(*Fahri Gurgânî*)

شتاب گردد و گری بوقت پاداش
صبور گردد و آهسته وقت پاد افراه
فرخی

Mükâfat vaktinde acele eder, sıcaklık gösterir. Mücazat zamanında çok sabreder, ağır davranır.

(*Ferrühî*)

§ Padaşt, pâdâşten mastarından mazi de olur, Padâşten (ba.).

پَادَاشَتَن (**pâdâşten**) = Bir işte durup vazgeçmemek.

پَادَام (**pâdâm**) = Ayak bağı. Aslı damipa : kıldan halka biçiminde yapılan tuzaktır ki kuş ayağını basınca düğümlenerek tutulur § Başka kuşları çekmek için tuzağın yanına ayağından bağlanan avcı kuş ki dilimizde pırlak ve mostra denir. (ar.) milvah § Ağ şeklinde bir nevi tuzağa denir ki avcılar bunu kurup kendileri siper arkasından kuşları yavaş yavaş ürkütterek tuzağa düşürürler.

دل خلائق از آنست صید آب روان
که باد بر زیر آب می نهید پادام
نزاری

Akar suyun halkın gönlünü avlaması, rüzgâr üzerine tuzak kurduğu içindir.

(*Nizari*)

پَادَرَحْتِ (**paderehti**) = Ağaçtan kendiliğinden düşen meyve.

پَادَزَهَر (**pâd zehr**) = Zehrin tesirinden koruyan ve tesirini gideren ilaç. Aslı padzehirdir. Pad (ba).

پَادَسْت (**pâdest**) = Veresiye alış veriş.

پَادْشَاه (**pâdšah**) = Sahip mânasına gelen şah ile taht mânasını ifade eden pad dan mürekkep ve Şahı Pad dan çevrilmiştir. Tahtın sahibi demektir. Yahut Şah büyük mânasına geldiğinden büyük koruyucu demektir.

حَتَّ، پَادْشَاهِ حِتَن (**pâdšahi çin, huten**) = (k.) Güneş.

پَادْشَاهِ گَرْدِش (**padšah gerdiş**) = Bir padişahın ölüp diğerinin tahta geçmesi.

پَادْشَاهِ نِمْرُوز (**pâdšahi nîmrüz**) = (k.) Güneş Ş Hazreti Adem Ş Hazreti Muhammet Ş Sistan şehrinin padişahı.

پَادْكَانَه (**padkâne**) = Yüksek dam Ş Kapılara konulan küçük pencere Ş Şerefnâmede yalnız yük-

sek pencere mânasındır Ş.Na-sırî ikisini birleştirerek aslı bâdhanedir, yüksek tavanda rüzgâr için yapılan penceredir, diyor.

پَادْكَانِی (**padükkânî**) = Dükkân kapısında durup içerideki malları tarif eden çırak, çığırtkan.

پَادَو (**pâdev**) = Atlının özengisi yanında giden kimse Ş Öteye beriye gidip iş bitiren hizmetçi.

پَادِنْگَه، پَادِنْگ (**padding, paddinge**) = Hayvan başı biçiminde bir tokmaktır ki onunla pirinç çeltiği döğerler.

پَادَه (**pâde**) = Sığır ve eşek sürüsü.

ماده گراوان پاده اش ه، ياك
شاه پروز بود چو برماين
فرااوى

Onun sürüsündeki ineklerin her biri ber mayun gibi padişah büyüdür.

(Feralavt)

Ber mayun (ba.) Ş Otlak Ş Sopa.

خضر دودست قهرت افتاده
ناريا در وکاب چون پاده
سناوى

Hasım, ayakları sopa gibi özen-gide olarak senin kahrean eline düşmüş.

(Sena'i)

Padeban = sığırtmaç.

پادِیَاب (pâdyâb) = Bir kimseyi yahut bir şeyi bir takım dualar okuyarak yıkamak ve temizlemek ki mecusî ve hıristiyan ayinlerindendir.

پادیر، پادیر (pâdîr, pâzîr) = Bel vermiş, meyilli divara dayadıkları, payanda dediğimiz dikme.

نیست دیوار حصن دولت را
به زتائید او دگر پادیر
فخری

Devlet kalesinin dıvarı için onun kuvvetlendirilmesinden başka dayak yoktur.

(Fahri)

پار (pâr) = Geçen sene, bıldır.

طالب چراغ بخت ترا کم نگشته نود
امسال نیز بزم چو پار از تو روشنت
طالب

Talip! Taliin şem'asının ziyası azalmamış; bu sene de meclis senin varlığıyla geçen sene gibi parlaktır.

(Talib)

Ş Parça.

زینت باغ بیشتر گردد
چون گل سرخ چامه پار کند
پیش دانا زمان شدت دی
قصه راحت چهار کند
محمد

Kırmızı gül elbisesini yırtınca bahçenin süsü artar. Akıllının nazarında soğuşun şiddetli za-

manı baharın rahatını haber verir.

(Imad)

Ş Pare (muh.) Ş Tabaklanmış öküz derisi Ş Pervaz = uçuş mânasına da gelir; çünkü pariden, periden = uçmak mânasıdır Ş Pariden den emir.

پارا آرجائی بالآتر گذاشتن (pâra ezca'i balâter güzâştên) = Haddini tecavüz etmek (ko.).

پارآو (pârâv) = Koca karı.

پازدم (pardüm) = Eşek ve beygir semerlerine dikilip uyluklarına geçirilen enli ve yassı kayış. Daha doğrusu kuyruktan geçirilen kuskun.

پارس (pars) = İranın cenup eyaletinin çok eski adıdır ki en büyük şehri Şiraz'dır. Ve meşhur Huşeng şahın oğlunun ismi olup onun namına nisbetle bütün İrana Pars dediler. Lisani Parsî ona mensuptur. (Nasîrî). Gıyaşüliûğa da şöyle yazıyor: Hazreti Nuhun hafidi Pehlevin oğlu. Vaktiyle İran bunun idaresinde olduğundan bütün İrana Pars denilmiştir.

یارب ز یاد فتنه نگه دار خاک باوس
سده

Yarabbi Fars toprağını fitne rüzgârından muhafaza buyur.

(Sa'di)

Parsi İran memleketinin umumi lisanıdır ki şimdi konuşurken (Farsî) denilmektedir.

پارسا (pârsâ) = Sofu, müte-deyyin, iffetli (Pars) da (Pas) gibi korumak manasına geldiğinden Pârsânın sonundaki elif failiyet edatı olup nefsinin günahlardan koruyucu demektir.

هر کرا جامه پارسا بدی
پارسادان و نیک مرد انگار
هدی

*Her kimi sofı elbiseli görürsen
sofı bil ve iyi adam san.*

(Sād'ı)

Ş Büyük bir nakşî şeyhi Ş Sonundaki elifi nisbet edatı sayarak Parsî mânasına da gelir.

پارسنگ (parseng) = Terazinin gözlerini denkleştirmek için hafif taraflarına ilâve edilen taş. Yükün hafif taraflarına, kayıklara da konur.

پارسه (pârse) = Dilencilik, bu münasebetle ayak takımı oyuncuların seyircilerden topladıkları paraya da denir. Konuşurken perse derler (Nizâm).

پازگی (pârgi) = Orospuluk Ş Banyo ve aş evi sularının biriktiği çukur.

پازگین (pârgin) = Çirkef çukuru.

تگر باتو دشمن توزید لای همسری
باشد حدیث چشمه حیوان و پارگین
کمال اسماعیل

*Düşmanın seninle beraberlik
iddiasında bulunursa abı haya-
ta karşı çirkef çukurundan ba-
his gibi olur.*

(Kemal İsm'il)

حسود ترا کس نظیر تو خواند
کمی پیش کوثر نجد پارگیندرا
هدایت

*Sana haset edeni kimse sana
benzetir mi? Kimse gerizi kev-
sere denk sayar mı?*

(Hidayet)

پارنج (pârenc) = Hanendeye, saz çalana, meddaha ayakteri adıyla verilen ücret. Şimdi umumi adı (hakkulkadem) dir (Nizâm).

معنی را سه بارنجی بدادی
چهر دستان کم از گنجی ندادی
نظامی

*Hanendeye ayak teri verdikçe
her fasıl ve bölümde bir haz-
neden az vermezdi.*

(Nizâmi)

پاروب، پَارُ (pârū, pârūb) = Koca kadın Ş Kar ve gübre küreklemeğe mahsus kürek.

پَارَ (pâre) = Parça, kesinti, cüz ki tam, bütün karşılığıdır (ar.) kıt'a.

چو سوی قسرا و نظاره کردی
یخامه جان خود را یاره کردی
نظامی

Onun köşkü tarafına baktıkça
elbisesi yerine canını parçalar-
dı.

(Nizâmî)

Ş Kuranı Kerimin 30 cüzüne
si pare derler. Dilimize yanlış
olarak süpara şeklinde geçmiş-
tir. Ş Rüşvet.

مکن ای دوست زچور این دلم آواره مکن
جان پی یاره بگير رجکرم یاره مکن
مولانا

Etme ey sevgilim! Cevrinle
gönlümü perişan etme; canımı
rüşvet olarak al da ciğerimi
parçalama.

(Mevlâna)

Ş Gürz, topuz.

بریرا کوفته یاره دلی را دوخته زوین
سریرا خاروخس بالین تنی را خاک وخون بستر
مولانا

Bir göğse topuz vurmuş, bir
kalbe zıpkın saplamış, bir ba-
şın yastığı çörçöpten, bir vücu-
dun yatağı toprak ve kandan.

(Mevlâna)

Ş Hediye.

به از نیکو سخن چیزی نیابی
که زی دانا بری بر رسم یاره
ناصر

Bilginin yanına armağan yolu
ile güzel sözden daha iyi gö-
türecek bir şey bulmazsın,

(Naqır)

Ş Uçmak, (ar.) tayeran.

کر ببرد ببر های بود
پاره او بدست وبای بود
سنائی

Eğer uçarsa uçmakta hümaya

benzer. Onun uçması el ve
ayakladır.

(Sena'i)

Ş Şeker pare denilen tatlı Ş
Türkçe para dediğimiz Ş Zür-
riyet ve evlât Ş Kızlığı bozul-
muş kız mânasına da gelir.
Son iki mâna Bürhandan alın-
mıştır.

پاره آرد (pâre'i ard) = Omac aş,
taze tarhana.

پاره پوره (pâre püre) = Parça,
purça, eski, yamalı (ko.).

پاره دوز (pâre dūz) = (ko.) Eskici,
eski papuç tamir eden.

پاره زرد (pârei zerd) = Eski za-
manlarda yahudilerin başka
milletlerden ayırt edilmeleri için
omuzlarına dikdikleri sarı par-
ça (ar.) gıyar.

پاره کار (pârei kâr) = Şiveli, şe-
taretli güzel.

دلم را یاره کرد آن پاره کار
نظامی

O şiveli güzel, kalbimi parça-
ladı.

(Nizâmî)

Bazı lügatler parekâr şeklin-
de yazmışlar. Aşıkın kalbini
paralayan mâşuk demektir.

(haşîr parekûn) =
Cahil yahut mûrai sofı (ko.).

پَارِیَاوْ، پَارِیَابْ (pâryâb, pâryâv)

= Çay ve ırmak suyu ile suvarılan ekin, (f) ile faryap da denir.

پَارِیْدَقْ (pârîden) = Uçmak.

پَارِیْنَه، پَارِیْن (pârîn, pârîne) = Geçen yıla mensup yani geçen yılki, bildirki.

مهرانه برگ زمستان نه عیش تابستان
کفایتست همین پوستین پارینم
سعدی

Benim, ne kış hazırlığım var, ne de yaz yiyeceğim. Ancak bildirki postum bana yetişir.

(Sa'dî)

کهن شد قصه فرهاد و شیرین
چو عیش رفته و تقویم پارین
نوعی

Ferhad ve Şirinin masalı, geçmiş hayat ve eski takvim gibi eskidi.

(Mev'î)

پَازْ (pâz) = Duru, katıksız, saf ve lâtif & Pâziden den emir. Pâziden (ba.).

پَازْ گُفْتَارْ (pâz güftâr) = (k.) Hoş sözlü adam.

پَازْ اَاجْ (pâzâc) = Ebe = ماماچه.

گفته من حلال زاده بطبع
نیود مرخشوک را بازار
سوزنی

Sözüm tab'an helâl zadedir, piç ebesi olmaz.

(Süzeni)

Ş Süt ana, daya.

بناز، مادر ایام طفل بخت ترا
بزرگ می کند اندر کنار چون بازار
منصور

Günlerin anası, yavruya benziyen taliini daya gibi kucağında naz ile büyütür.

(Menşur)

پَازْ تَارِیْ (pâztârî) = Cüz'î.

پَازْ دَزْ (pâzeden) = Bir şeyi yahut bir insanı tekmelemek (k.) Bir şeyi terk etmek & Alış verişte aldatmak.

پَازْ نْ (pâzen) = Dağ keçisi & Ayak vurucu, tekmeleyen mânasına vasfı terkibi (k.) köçek, alış verişte hile eden.

پَازْ نَدْ (pâzend) = Mecusilerin başı, Zerdüştün zend adlı kitabının tefsiri yahut tercümesidir Ateşperestliğe dair başlı başına bir kitap diyenler de vardır. Ebesta (ba.).

پَازْ هَزْ (pâzehr) = Padzehr: Yıkamak mânasına gelen (pav) ile zehrden mürekkep olup (hafif-leştirmek için vavı kaldırılmıştır) zehiri yıkayan, tesirini gideren demektir. Cihangirînin bu tahlilini Reşidî kabul etmi-

yor. Pad zehirden hafifletilmiş olduğuna göre zehirin tesirinden muhafaza eden, koruyan demektir. Konuşmada pazehir denilir.

پازیدن (pâziden) = Ekinin içinden yabancı otları ayıklamak. Ağacın kurularını ve fazlalarını kesmeğe pîrâsten denir.

پازج (pâjeh) = İnilti, nale.

ای کرده دلم غم تو رخ رخ
تا چند کرم ز عشق پازج
عماد

*Ey kederi yüreğimi çatlatan!
Senin aşkından ne vakite kadar
inliyeceğim.*

(Imad)

پازنامه (pâjnâme) = Paçname (ba.).

پازجنگ (pâjeng) = Paçeng (ba.).

پازجه (pâje) = Paçe (ba.).

پاس (pâs) = Gözetme, koruma, riayet etme.

بشحنه توان پاس ره داشتن
بخاکستر آتش نگه داشتن
نظامی

*Yolu zabıta memuru, âteşi kül
ile korumak mümkündür.*

(Niẓâmî)

§ Gece ve gündüzün sekize

bölümünden bir bölüm ki üç saatlik zamandır. Saatin icadından önce insanlar gece ve gündüzlerini böyle bölmüşlerdi. Pas denilmesinin sebebi bekçilerin o kadar zamanda nöbetlerini savmalarındandır.

چو پاسی از شب دیخور بگذشت
از آن در شاه دل رنجور بگذشت
نظامی

Karanlık gecenin bir kısmı geçince gönlü hasta padişah o kapıdan geçti.

(Niẓâmî)

Bazı lûgat sahiplerine göre mutlak pay ve parça § Gözcü ve gözedici mânasına (باسیان) in hafifidir.

چلیبا پرستان روی گروه
چنانند ازو وزسپاهش ستوه
که دارند روزوشب از بس هراس
هر کوه دیده ، هر دیر پاس
اسدی

Rum cemaatine mensup istav-roza tapanlar ondan ve aske-rinden öyle âcizdirler ki çok korkularından her dağda gözcü yerleri, her kilisede gözcüleri vardır.

(Esedî)

Cihangirî gönül darlığı, keder mânasına yazmışsa da (Reşidî) arapça پاس kelimesinden yanılmıştır diyor.

پاساد (pâsâd) = Şakadan, saçmalamadan ve ağır başlılığa dokunacak her türlü hareketten nefsinı korumak.

پاسار (pâsâr) = پاسار (ba.).

پاسبان (pâsbân) = Bekçi, gözetici, daha çok gece bekçisi. Dilimizde bundan bozma olarak pazvant derler.

از خرابی کسی نمی گردد بگرد خانه ام
پاسبانی نیست مشفقتر زویرانی مرا
کلمه

Haraplığından dolayı evimin etrafında kimse dolaşmaz. Benim vıranlıktan daha şefkatli bir bekçim yoktur.

(Kelim)

روز صیادم بدوش پاسبان
تیر چشم و صید گیر و دزد دران
حولانا

Gündüz, avcım, gece bekçim idi. Açık göz, avcı, hırsız kovalayıcı idi.

(Mevlâna)

پاسبانِ فلک ، پاسبانِ تارم (pâsbânî tarem, pâsbânî felek) = (k.) Zuhâl yıldızı.

پاسپار (pâspâr) = Çiğnenmiş, ayak altında ezilmiş (muğ.). (پاسار) dır.

پاستار (pâstar) = Tekme (جهانگیری).

پاسخ (pâsuh) = Cevap.

گرز غم صد یکی شرح دهم پیش کوه
آه دهد پاسخم کوه بجای صدا
خاقانی

Kederimin yüzde birini dağın yanında açıklasam, dağ, yankı [*] yerine bana ah diye cevap verir.

(Hâkânî)

پاسره (pâsere) = Ekincinin tarlalarından bir parçayı ekmek için başka ekinciye vermesine derler.

پاسک (pâsük) = Esnemek = dehan dere = hamyâze.

پاسنگ (pâseng) = Pârseng (ba.).

پاسوار (pâsuvar) = Ayağa binmiş (k.) çabuk giden yaya.

پاسوخته (pâsuhte) = Bir kimse-den yahut bir şeyden zarar gören kimse (ko.).

پاسیدن (pâsîden) = Korumak, gözetmek.

عجب نباشد اگر دولت شود محفوظ
که روز و شب شده کار سپهر پاسیدن
ابوالمعالی

Eğer devletin korunursa şaşılmaz; çünkü feleğin işi gece gündüz korumak olmuştur, (Ebulme'anî)

پاش (pâş) = Paşiden = saçmak tan emir (isfa. muh. vas.).

[*] Yankı = sesin bir yere çarpıp geri dönmesi (ar) aksi şeda.

از آنچه فیض خداوند بر تو می باشد
تو نیز در قدم پیندگان حق می باش
سعدی

*Allah vergisinin sana saçtığı
şeylerden sen de Allahın kul-
larının ayağına saç.*

(Sa'di)

بمهد تو همه رستند از تنی دسق
چو دست جود تو بر خلق گشت گوهر باش
وحید

*İşleri idare ettiğin zamanda
cömertlik elin halka inci sa-
cınca hepsi fakirlikten kurtul-
dular.*

(Vahid)

Ş Rihtüpaş, döküp saçma (k.)
tertipsizlik ve intizamsızlık
Ş Vergililik, cömertlik.

پاش پاش (pâş pâş) = Dağınık.

در گلستان هر که نام دفتر حسنت برد
صرصر آهم کند اورا پاش پاش باش
آصفی

*Her kim gülistanda güzelliğin
defterinin qadını anarsa, şiddetli
ahım gülün yapraklarını dağıt-
tır.*

(Aşafî)

Ş Parça parça, ufak ufak.

پاشدن (pâşûden) = Ayağa kalk-
mak.

پاشک (pâşûk) = Pâsük.

پاشنه، پاشنا (pâšnâ, pâşne) =

Ökce. Paşine küp = kaçanın
arkasından yetişen.

زیعقوب اگر بفکن پاشنه
بنه به بجایش ولی پاشنه
حیدرکاشی

*Yakuptan paşneyi [*] atarsan
bihi onun yerine koy; fakat
ayağı olmasın.*

(Hayderi Kâst)

پاشنگه، پاشنگ (pâşeng, pâ-
şenge) = Üzüm salkımı.

تو گویی در خشنده پاشنگ بود
و یا در دل شب شب آهنگ بود
اسدی

*Sanki parlak bir üzüm salkımı
idi, yahut gece yarısı parlayan
(şira) yıldızı idi.*

(Fsedî)

Tohumluk için saklanan hıyar,
gibi şeyler Ş Asma üzerinde
kuruyup kalmış üzüm salkımı.
(Başak) bundan bozulmuş
olmalı.

پاشنه بخواب (pâşne behab) =
Ökçesi yatık papuç.

پاشنه نخواب (pâşne nehab) =
Ökçesi kalkık olup içine kat-
lanmıyan papuç.

[*] Yusuf adına muammadır, açıklan-
ması şöyledir: یعقوب Yakuptan (paşne) nin
arapçası olan عقب = akıbı yani a, k, b harf-
lerini atarsan (بو) kalır. (په) in arapçası
olan (سفرجل) i ayaksız yani (رجل) siz (عقب)
akibin yerine koyarsan (یوسف) Yusuf olur.

پاشنه کش (pâşnekeş) = Karata:
Kunduranın giyilmesini kolay-
laştıran boynuz yahut maden
• çekecek.

پاشیب (pâşib) = Merdiven, ba-
samak.

پاشیدن (pâşiden) = Saçmak, da-
ğıtmak, dağılmak, serpmek,
dökmek.

چار چپڑست خوش آمد دل خاقانی را
گر کریمی و معاشر مده این چار ز دست
مال پاشیدن و پوشیدن امرار کسان
باده نوشیدن و پوشیدن معشوقه مسب
خاقانی

*Hakaninin gönlüne hoş gelen
dört şeydir. Eğer kerem sahibi
ve geçim ehli isen bu dördü
elden bırakma; mal dağıtmak,
insanların sırlarını saklamak,
şarap içmek, mahmur maşuka-
yı öpmek.*

(Hākānî)

پاغر (pâger) = Çatı direği.

پاغره (pâgure) = İnsan ayağına
mahsus bir nevi hastalıktır ki
bacak şişip kalınlaşır (ar.)
داء الفیل = daülfil.

پاغنده، پاغند (pâgund, pâgunde)
= باغنده، باغند (ba.).

پاغوش (pâgūş) = Suyu dalmak.

نه هر که غوطه خورد در برآورد زبهار
پسا کسا که بود مردن وی از پاغوش
فخری

*Her dalga yiyen denizlerden
inci çıkarmaz. Birçok kimseler
vardır ki ölümü suya dalmak-
tandır.*

(Fahrt)

پاک (pāk) = Temiz, ari, saf.

منشین بآیدان که صحبت بد
گرچه پاکى ترا پلید کند
آفتاب ارچه روغنست او را
پاره ابر ناپدید کند
ستائی

*Kötülerle oturma; çünkü kötü
ile konuşmak temiz olsan da
seni kirletir. Güneş her ne kadar
parlak ise de bir parça bulut
onu belirsiz eder.*

(Senā'î)

Hep, tamam mânasına da gelir
ki mecazen eksiklikten pak
demektir,

غم عشق آمد و غمهای دگر پاک رفت
سوزنی باید کز پای برآرد خاری
سعدی

*Aşk kaygısı geldi, başka kay-
gıları bütün süpürdü. Ayaktan
diken çıkarmak için bir iğne
lâzımdır.*

(Sa'dî)

پاکار (pākâr) = Tahsil memuru
§ Çöpçü § Hizmetçi.

پاکباز (pāk bâz) = Temiz oynayan
oyunda hile yapmıyan § Elinde

avucundakini oyunda kaybeden mânasına da gelir. Konuşmada ikinci mânada kullanılır § Kötü gözle bakmıyan cemel aşığı, tabiatı doğru, namuslu insan, sofu.

زعبیت نخواستیم که نظر کنیم برویت
که مح صادق آنست کویا کباز باشد
سعدی

Sana sevgimden, yüzüne bakmak istemem; çünkü gerçek dost nazarı temiz olandır.

(Sa'di)

جویانی پاکباز و پاک دو بود
که با پاکیزه رویی در کرد و بود
سعدی

Namuslu ve hareketi temiz bir genç var idi ki bir güzel yüzlü ile gemiye binmişti.

(Sa'di)

پاکدامن (pâkdâmen) = Eteği temiz (k.) namuslu.

پاکیزه روی را که بود پاکدامنی
تاریکی از وجود بشوید بروشنی
سعدی

Güzel yüzlü kimse namuslu ise, aydınlığı ile vücudun karanlığını giderir.

(Sa'di)

پاکردن (pâkerden) = (k.) Pantolon ve ayakkabı giymek. (Nizâm)

پاکشا (pâgüşâ) = (k.) Yeni geline verilen ziyafet (Nizâm).

پاکشیدن (pâkeşiden) = Ayak çekmek (k.) terketmek.

پاکند (pâkend) = Yakut.

تا بود نو چهار در یستغن
لاله و گل بگونه پاکند
فخری

Bahar zamanı bostanda gül ve lâle yakut gibi parladıkça.

(Fahri)

(Y) ile yakend de bu mânaya-dır. پاکند lafzı yakuta benzediğinden doğruya daha yakındır.

پاکوشتی (pâgūştî) = Ette pişirilen kuru ve yaş sebze yemekleri,

پاکوفتن (pâkūften) = Ayak kakmak (k.) raksetmek, hora tepmek. پاکوب = köçek.

پس آنکه جست دستوری زخوبان
روان شد سوی شیرین های کوبان
نظامی

Ondan sonra güzellerden müsaade istedi. Oynaya zıplaya (Şirin) tarafına gitti.

(Nizâmî)

پاک (pâki) = Ustura; sonundaki (ی) kelimeden cüz olmayıp masdariyet edatı olursa temizlik, tam olmak mânalarını ifade eder پاک (ba.).

پاکیدن (pâkîden) = Toplanmak, birleşmek.

نیست از پاکیدن کفار تیغت راستوه
نیست از بخشیدن اموال طبعیت و ملال
ارشدی* سمرقندی

*Kâfirlerin toplanmasından kıl-
lincın âciz değildir, mal bağış-
lamaktan senin tabiatın usan-
maz.*

(Erşedi'i Semerkandi)

پاکیزه (pâkîze) = Temiz, lâtif.
güzel [*].

پاکیزه روی درجه شهرى بود ولى
نه چون تو پاک طبعیت و پاکیزه خوبود
سعدى

*Güzel yüzlü her şehirde bulu-
nur; fakat senin gibi mayası
saf, huyu temiz olmaz.*

(Sa'dî)

پاکیزه دامن (pâkîze damen) =
Eteği temiz (k.) namuslu.

این عشق را زوال نباشد بحکم آملک
ما پاک دیده ایم و تو پاکیزه دامن
سعدى

*Bu aşk bitip tükenmez, çünkü
biz temiz bakışlıyız, sen de
namuslusun.*

(Sa'dî)

پال (pâl) = İp (Reşidi).

پالا (pâla) = Yedek atı, at.

[*] Sonundaki (یزه) nispet edatıdır.
nispet edatının artık olduğu da vardır. Ya-
hut (پاکى) ve (زه) kelimelerinden mürekkep
olup temizlikten doğmuş ve yaratılmış de-
mektir.

دودوازه تا درگه شه دومیل
دو رویه سپه بود و پالا و پیل
اسدی-

*Şehir kapısından padişahın
dergâhına kadar iki mil ırak-
lıkta iki taraflı asker, at ve fil
vardı.*

(Esedi)

paliden = görmek, aramak
süzmekten sıfatı müşebbehe
paliden (ba.) § Süzgü, süzgeç.
§ Paluden = süzmek, tasfiye
etmekten pâlây (muḥ.) emir,
(isfa muḥ, vas.) Asılı, ilişik
(Bürhan).

پالا پال (pâla pâl) = Pek katı
§ Çok.

یغرو هیت شمشیر تو قرار کرفت
زمانه سه آشوب بود پالا پال
دقیق

*Karışıklıkla dolu olan zaman
senin kılıcının kuvvet ve kor-
kusu ile yatıştı.*

(Dağıkt)

(Reşidi), bu kelime muteber
ferhenklerde yoktur, zanneder-
sem مال مالâ mali pâla pâl
okumuşlar, diyor. Halbuki Re-
şidinin muteber saydığı Cihan-
giri ile Sürurîde pâlapâl şek-
lindedir. Koyulmuş, katılaşmış
pâlûze. (Nizâm) pek katı olma-
yan, seyyal mânasına (Esedi)
den nakletmiştir.

پالا ده، پالاد (pâlâd, pâlâde) =
Yedek atı, at § (Paladen) den

mazi. Palade = ayıp arayan
ve kötü söyliyemânasına da
gelir.

پالادَن (pâlâden) = Paluden (ba.).

پالاز (pâlâr) = Çatı direği.

پالاش (pâlaş) = Ayağa çamur ve
balçığın bulaşması.

چو بالغز و پالاش دادد گلت
مرنجان دلی تارنجید دلت
خسرو

*Çamur senin ayağını kaydırır
ve ayağına bulaşırsa, bir kalbi
kıрма ki kalbin kırılmasın.*
(Hüsrev)

پالان (pâlân) = Palan: Hayvan
semeri.

خرمانده کز ویش نالان بود
چه سود از زدیباش پالان بود
دهلوی

*Yaradan inliyen mecalsiz eşe-
ğin palanı ipekli kumaştan
olursa ne fayda.*

(Dehlevî)

پالانه (pâlâne) = Çıkma, balkon.
(Nizam) süzgü mânasına almış-
tır.

پالاون، پالوان (pâlâvan, pâlâ-
ven) = Süzgü, süzgeç = (آردن)
(ba.).

افشیره خون دل از چشم او
ریخته پالاون مرگمان او
ابو شعیب

*Onun kirpiği süzgüsü, gönül
kanı usaresini gözünden süz-
müş.*

(Ebû Şu'ayb)

پالاهنگ (pâlâheng) = Dizgin,
çilbir; Pala = yedek atı ile
çekici mânasını ifade eden
ahengten mürekkeptir, Hafif-
leştirilmek için elifin biri kal-
dırılmıştır.

دوگره خسروان همه درآست
یا که گهر نه و صد هزار نهنگ
در پناه خرد نشین که خرد
گردن آرز راست پالاهنگ
منانی

*Padişahların dergâhı yüz bin
timsahı olup da bir incisi bu-
lunmıyan denize benzer. Aklın
himayesine sığın ki akıl, hırs
boynunun dizginidir.*

(Senâ'î)

§ Saman uğrusu § Bukağı.

پالایش، پالایش (pâlâyış, pâlâ-
yışt) = Süzgü = palaven =
abkeş = Türşi pala. Palayış
süzüş mânasına da gelir.

زده جوش دریای درد از درون
زپالایش دیده پانود خون
صراج

*İçten dert deryası kaynadı; göz
süzgüsünden kan süzüldü.*

(Sirac)

پالای (pâlây) = Pâlûden ve pâlâyiden süzmekten emir (isfa, muh, vas,) pâlûden (ba.).

پالاییدن (pâlâyiden) = Süzmek = pâlûden (ba.).

پالدم (paldüm) = Paldım. Pal=ip mânasına geldiğinden (پالدم) kuyruk ipi yani kuyruktan geçen ip demektir.

ابروان چون پالدم زیر آمده
چشم رانم آمده تازی شده
مولانا

*Kaşlar paldım gibi aşağı inmiş,
göze su inip karanlık olmuş.*
(Mevlâna)

یشت اوخ گشته همچون یشت خنم
ابروان برچشم همچون پالدم
مولانا

*Onun arkası küpün sırtı gibi
kamburlaşmış, kaşları gözü üzerinde
paldım gibi olmuş.*
(Mevlâna)

پالغ (paluğ) = Gergedan ve öküz boynuzundan, fil dişi, ağaçtan yapılmış şarap kadehi.

پالغز (paleğz) = Ayak kayması, sürçme = paylağz (ba.).

پالکانه (pâlkâne) = Pencere, kafesli ufak kapı.

زهود وچندن اورا آتانه
درش سیمین وزین پالنگنه
ابوالمثلث

*Eşiği öd ve sandal ağacından;
kapısı gümüşlü, penceresi altınlı.*
(Ebülmeşel)

ترسم زپالکانه دیده برون جهد
این چند قطره خون که محل وفای تست
کمال اسماعیل

*Korkarım ki senin vefarın yeri
olan gözümün penceresinden bu
birkaç damla kan dışarıya sıçrayacak.*

(Kemal İsmâ'il)

Çardak ve evin üst katı : balâhânedan alınmıştır Ş Terazi persengi. Ekin biçmeğe başlamak (Bürhan).

پالنگ (pâlüng) = Çarık ve postal.

از خروپالنگ آتجای رسیدم که همی
موزه چینی می خواهم واسب تازی
رودی

*Eşek ve çarıktan oraya eriştim
ki yani o raddeye geldim ki
çizme ile arap atı istiyorum.*
(Rûdeki)

Lüng futa mânasına geldiğinden ayak örtüsü ve kabı, dolak mânasına mürekkep bir kelimedir.

پالو (pâlû) = Sigil (ar.) نؤلول. cem'i نؤلبل .

خاکستر بید اگر بسره
برغله [*] نهند و ر نؤلابل
زین هر دو مرض که گفته شد زود
صحت یابد هر دو مرض بی قبل
بوسنی طیب

[*] (نمله = nemle) insanın bedenini karınca ısırır gibi acıtan sivilceler.

Sögüt külünü sirke ile karıştırıp sivilce ve siğillerin üzerine sürseler hasta şimdi söylediğimiz bu iki hastalıktan şüphesiz iyi olur.

(Yasuif Tabib)

برویت هرکه روشن نیست چشمش
شود مقله چشمش همچو پالو
فخری

Her kimin gözü senin yüzünle aydın değilse, gözünün siyah ve beyazı siğil gibi kabarsın.

(Fahri)

پالوانه (**pâlvane**) = Dağ kırlangıcı, ebabil. Palvaye şeklinde de görülmüştür. Doğrusu پالوانه dir (Sirac)

شهنشاه تو عتقایی برتبت
حسوددوگره تو پالوانه
فخری

Ey padişahl! Sen rûibede ankasın. Dergâhını kıskanan kırlangıç gibidir.

(Fahri)

Bu kuş yere indiği zaman uçamayacağından daima uçarmış== بادخورک (ba.) § Süzgül

پالودن (**pâlūden**) = Süzmek, du rultmak, süzülmek § Kurtulmak, kurtarmak. § Artmak, artırmak § Büyümek, büyütülmek. Meca-zen seçmek, intihap etmek. Birinci mânadan sonraki mânalar yalnız Burhandan alınmıştır.

پالوده (**pâlūde**) = Süzülmüş § Pa-

luze, pelte. Arapçalaştırılmışı faluzec.

هر آنکه کز جهان رفتی تو بیرون
نخواهد بود حالت از دو بیرون
اگر آلوده پالوده گردی
وگر پالوده آسوده گردی
عطار

Her ne zaman dünyadan gidersen halin ikiden hâli olmiyacak. Eğer karışık isen süzüleceksin; eğer durulmuş isen rahat olacaksın.

(‘Attar)

§ Terazi gözü.

پالوش (**pâlūš**) = Kâfurun karışık nev’i. Bazı lûgat sahiplerine göre mutlak karışık şey. Karşılığı, nab = halis, katıksız.

حسود اگر نبود باتو خالص اندر مهر
عجب مدارکه ویژه نیاید از پالوش
فخری

Eğer kıskanç; sana sevgisinde halis değilse şaşma; çünkü karışıktan halis çıkmaz.

(Fahri)

پالونه (**pâlūne**) = Süzgül = pâlâven.

دیاه پالونه سرشک امل
طبع چنانچه عذاب شده است
جمال الدین

Gözüm, ümit göz yaşının süzgüsü; tâb’ım azabın ölçüğü olmuştur.

(Cemalüddin)

پالهنک (**pâlehang**) = Dizgin = pâlâheng (ba.).

آن خر مسکین میان خاک و سنگ
کز شده پالان، دریده بالهنگ
مولانا

*O biçare eşiğin toprak ve taş
arasında palanı eğrilmiş, çilbiri
yırılmış.*

(Mevlâna)

پالیدن (pâliden) = Görmek § ara-
mak § Süzmek, süzülme pal-
de = süzölmüş tasfiye edilmiş
§ Teftiş edilmiş, aranmış.

جهانرا سراپای پالیده ام
بفضل وهز چون تو کم دیده ام
صراج

*Cihanı baştan ayağa kadar
araştırdım; fazilet ve hünerde
senin gibisini görmedim.*

(Sirac)

پالیز (paliz) = Bağ ve bostan, ekin-
lik, hususiyle karpuz, kavun
tarlası.

پالیز بلبل بنالد همی
گل از ناله او بیالد همی
فردوسی

*Bostanda bülbül ötüyor, gül
onun sesinden büyüüp serpili-
yor.*

(Firdavst)

پالیزبان (pâlîzban) = Bağ ve bos-
tan bekçisi § Bir makam ismi.

رواق پالیز رفت اکنون بلبل نیشب
بر سر پالیزبان کمتر زند پالیزبان
انوری

*Artık bostanın taraveti kalma-
dı. Bülbül gece yarısı bağcının*

*başında (palizban) makamını
az okur.*

(Enverî)

پام (pâm) = Borç = وام § Boya,
renk, = قام § Eş, benzer.

پامال (pâmāl) = Çiğnenmiş =
paymal (ba.).

پامرد (pâmerd) = Yardımcı, şe-
faatçi.

کسی را که قهر تو بر سر فکند
بیامردی کس نگردد بلند
نظامی

*Senin kahrın bir kimsenin ba-
şına dokunursa kimsenin yar-
dımı ile yükselmez.*

(Nizami)

دست گیریش بیامردی گردون نتوان
هر که افتاد طاق دل درویشانت
ظهیری

*Her kim fakirlerin gönlünün üs-
tünden düşerse felek şefaate etse
bile ona yardım mümkün olmaz.*

(Zuhûrî)

پان (pân) = Hindistanda yetişen
Ebucehil hurmasının yaprağı ki
pan yaprağı, tanbul yaprağı
derler. Hint kadınları sönmüş
kireç ve biberle yeyip dudak-
larını kızılaştırırlarmış [*].

پانسند (pânesend) = Sorulup,

[*] Demek dudak boyamak modası
milletlerce eski bir âdetmiş.

sual edilmiş, ahvali öğrenilmiş kimse (Bürhan).

پانصد (pânsad) = Beş yüz = penç sad.

نصیب حجة الاسلام ازین سرای - پنج
حیات پنجه و پنج و ممت پانصد و پنج

Hüccetülislâm (Imamı Gazali) nin bu dünyadan nasibi ; 55 senedir. Ölümü 505 senesinde-dir.

Farsçada (ص) harfi olmadığından doğrusu (pansed) dir.

پانه (pâne) = Kapının açılmaması için ardına konulan dayak. Sanki onu açmaya kırk adamın kuvveti yetişmediği için bir adı da dımlerd' tir. Ş Ayakkabı ile kalıp arasına sıkıştırılan kısı, dülgerlerin biçtikleri ağaç arasına soktukları kama.

تراخانه دینست و دانش، درون شو
بدین خانه و سختی کن در بیانه
ناصر

*Senin evin din ve bilimdir. Bu-
raya gir ve kapıyı kuvvetli kapa.*
(Naşır)

پانی (pâni) = Su.

نه دران معدنه خدره میده
نه دران دیدنه قطره پانی
سنائی

*Ne o midede bir ekmek kırın-
tısu ne o gözde bir katre su.*
(Sena'i)

پانید (pânîd) = Nebattan bozma nöbet şekeri dediğimizdir. Kelle şekeri, peynir şekeri, parmak şekeri suretinde tarif edenler de vardır. Arapçalaştırılmışı (fâniz) dir (ar.) Kabûlgazal.

زبیرگاه حاتم یکی نیلگاه مرد
طلب ده دوم سنگن قانیذ کرد
سعدی

(ba.).

پاو (pâv) = Yıkama, temizleme.

پاوپر (pâvüper) = Güç ve kuvvet.
ندارد همی جنگ را پاوپر
فردوسی

Sürekli savaşa dayanmaz.
(Firdavsi)

پاوپچک (pâvçek) = Kurumuş sığır tezeği = paçek.

پاوپرنجن (pâverencen) = Ayak bileziği = paevrencen.

پاهک (pâhek) = İşkence ve eziyet mastarı پاهکیدن pahekiden.

پاهنگه، پاهنگ (pâheng, pâ-henge) = Terazî persengi =
پارسنگ § Ayak bileziği § Ayak-
kabi.

بدون کن پا ازین پاهنگه تنگ
که کفش تنگ دارد پای را تنگ
نظای

Paçile (ba). Pâheng tohumluk için alakonulan hıyar mânasına da gelir = paşeng.

پای (pây) = Ayak. Güç ve dayanma, mukavemet.

نداند این دل غافل که عشق حادثه است
که کوه آهن بارنج او ندارد پای
فرخی

Bu gafil gönül bilmez, aşk bir hadisedir ki onun meşakkatine demir dağ dayanmaz.

(Ferruhi)

شاد باش ای شه پردل که ندادد پایت
دشمن از خود بمثل رستم دستان باشد
کمال اسماعیل

Ey yürekli padişahl sevin; çünkü düşmanın meselâ gerçekten Rüstemi destan bile olsa sana dayanamaz.

(Kemal İsmâ'il)

Durma, sebat etme.

مهلت پایداری تو در مقام وصل
چون دستبرد تجربه بدی بدار پای
کمال

Senin vuslat mevkiinde sebat etmen kolaydır. Tecrübeye muvaffak olursan sebat et.

(Kaâni)

Payiden mastarından emir (isfa. muh. vas) bazı kelimelere muzaf olarak dip, temel, aşağı mânalarını ifade eder: Payi havz=havuzun dibi, payi dîvar = divarın dibi, temeli. Asıl mânası ayak olup ötekiler mecazdır.

پایاب (pâyab) = Dibine ayak erişen yani piyadeye geçit veren su, Zıttı (garkab) dır.

ای زجودت سراب بحر محیط
دل راد تو بحر بی پایاب
سنائی

Cömertliğine karşı engin deniz seraba benziyen kimse! Senin cömert kalbin, dibi görünmiyen bir denizdir.

(Senâi)

در بحر غم عشق که پایاب ندارد
غوصی کنم آن گوهر نایاب بجوم
سلمان

Aşk kaygısının dibi derin denizinde dalar; o değerli inciği ararım.

(Selman)

Ş Durmak, sebat etmek.

مرا سخت از است کان باب من
بکیفی نمی خواست پایاب من
فردوسی

Babamın dünyada kalmamı istememesi bana ölümden daha güçtür.

(Fırdevst)

Ş Güç, takat.

بافراقت چند سازم تاب و نهائیم نیست
دستگاه صبر و پایاب شکستیم نیست
سعدی

Senin ayrılığınla ne vakte kadar uyuşayım; yalnızlığa takatım, sabrım imkân tahammüle gücüm yoktur.

(Sâ'di)

Aslı (پای آب) olduğundan suyun dibi, su ayağı mânalarını da ifade eder. Su almak için, içinde basamakları olan kuyu ve sarnıç gibi şeylere de denir.

پای افزاز (pây efzar) = Pa efzar (ba.).

پایان (pâyân) = Son ve âhir § Uç ve kenar § Meclisin aşağı tarafı, papuçluk.

در نومیدی بسی امیدست
پایان شب سیه سفیدست
نظای

Ümitsizlikte çok ümit vardır.
Kara gecenin sonu beyazdır.
(Nizâmî)

نیدست پایان شغل من پیدا
مسعود سعد

Benim işimin sonu belli değildir.
(Mes'ud Sa'd)

§ Payın cem'i § Sabit, durucu mânasına (payiden) den sıfatı müşebbehe.

پای انداز (pây endâz) = Büyükler bir yerden geçecekleri zaman yollarının üzerinde ayakları altına döşenen halı gibi şeyler.

سزدکه در قدم دولت پهای انداز
زمانه در کشد از چرخ اطلس و اکسون
فخری

Senin devletinin ayağı altına yayılmak için zamana gökten atlas ve eksun çekerse lâyıktır
(Fahri)

Eksun ba § Oda kapısının önüne yayılan yaygı. Baş tarafına yayılan (serendaz) dır § Ayak

silme için binaya girilecek yere yayılan yaygı, papas.

پای آوزار (pâyevzâr) = Çulha ayaklığı § payefşar ba.

پای باز (pâybâz) = Rakseden, oynayan.

گروهی بانشاط واسب تازی
گروهی درسماح و پای تازی
فخر گرگانی

Bir topluluk zevkle at koşturmada, bir topluluk vecd içinde raksetmede.

(Fahri Gürgani)

پای باف (pây bâf) = Çulha.

گفتم از جود او عتاب رکبت
گفت بر پای باف و برضراب
عنصری

Onun cömertliği kime yorgunluk ve sıkıntı verir dedim.
Kumaş dokuyanla para kesene, dedi.

(Unşarî)

پای برپی نهادن (pây berpey ni-hâden) = İz üzerine ayak koymak (k.) bir kimseye teba'iyet etmek. Uymak.

پای برجای (pâybercây) = Duran, sebat eden.

گفتا که سبب چه بود بجای
کاین نفس تو ماند پای برجای
نظای

Ona, senin nefesinin sebat etmesine yani sağ kalmasına sebep nedir? Beyan et dedi.

(Nizâmî)

بای بَسَنگ آمدن، پای بَرَسَنگ آمدن

(pây berseng âmeden, pây beseng âmeden) = Ayak taş gelmek (k.) öne tehlike çıkmak, bir işte muvaffak olmamak.

ترست ای نیکقام پای برآید بَسَنگ
سمدی

Ey iyi adlı! Önüne tehlike çıkmasından korkarım.

(Sa'dî)

= Pay beseng huverden.

پایش بَسَنگ تانخورد درره طلب
کی نقد سوی کیسه صراف می رود
وحید

Arama yolunda tehlike ile karşılaşmadıkça para sarrafa'n kesesine nerede gider?

(Vahîd)

وان کوترا بَسَنگ دلی کرد رهنمون
ای کاشکی که پای بَسَنگی در آمدی
حافظ

Sana taş yürekliliğin yolunu gösteren kişi keşke bir tehlikeye düşseydi.

(Hafız)

بای بُزَافکَسَدَن

(pâyi büzefkenden) = Keçi ayağı bırakmak (k.) durup, dinlenmemek ve sihretmek.

مرا درکویت ای شمع نکوی
فلک پای بُز افکنده ست گوی

ه که گر چون گوسفند می بری سر
پای خود دوم چون سگ بدین در
نظامی

Ey iyilik şem'ası! Mahallende felek sanki bana sihir etmiştir; çünkü koyun gibi başımı kesecek olsan da kendi ayağımla köpek gibi bu kapıya koşarım.

(Nizâmî)

Bazı kasaplar bir keçi ayağını efsunlayıp sahraya ativerince etraftaki koyun ve keçiler yanına toplanır; kasap içlerinden istediğini alıp kesermiş. Bazı lûgatler (payi büzakenden) suretinde yazıp bir kimsenin muhabbetini çekmek için sihir etmek demişlerdir (Reşîdî).

بای بَزَمَن رَسَدَن
(pây bezemin neresîden) = Ayak yere erişmemek (k.) çok sevinmek ve bolluğa kavuşmak.

اینکه زشادیم بَزَمَن پائی رسد
ظهوری

İşte sevincimden ayağım yere değmiyor.

(Zuhurî)

ز دیده ترمن آب خورده پنداری
که پای ابر زشادی نمی رسد بَزَمَن
محسن

Benim yaşlı gözümünden su içmiş sanırsın; çünkü bulutun ayağı sevincinden yere değmiyor.

(Muhsin)

Yere değmez ayağım şevkiyle rakseylemeden.

Feleği bari bu takrib ile etsem pâ-mâl.

beyti Türkçemizde de kullanıldığını gösterir.

پای بست (pây best) = Temel, esas.

اول اندیشه والگهی گفتار
پای بست آمده است پس دیوار
سعدی

İptida düşünce, sonra söz; yani düşünmeden söylememeli, çünkü önce temel sonra duvar yapılır.

(Sa'di)

پای بسته (pây beste) = Ayağı bağlanmış (k.) tutsak, esir & işsiz = pay best.

پای بند (pây bend) = Ayak bağı, rabita.

ای گرفتار پای بند عیال
دیگر آزادگی میند خیال
سعدی

Ey aile ayak bağına tutulan kişi! Artık hür olmayı hayali-ne getirme.

(Sa'di)

& Hayvanların ayaklarına vurdukları köstek, suçlularınkine vurdukları pıranga. Ayak bağlayıcı mânasına vasfı terkibi de olur.

پای بی کفش دویدن (pây bîkefş devîden) = Yalın ayak koşmak (k.) istekle bir işe seğırtmek.

شاه کاین مژده بر سر بر شتید
پای بی کفش سوی خانه دوید
سنائی

Padişah taht üzerinde bu müj-deyi işitince sevinçle sarayına seğırtti.

(Senâ'i)

پای پس آمدن (pây pes âmeden) = Bozguna uğramak, münhezim olmak. = پای پس شدن (Külzüm).

پای پوزان (pây pūzan) = Korkunç ses.

پای پیچیدن (pây piçîden) = Ayak dolaşmak (k.) sıkıntı ile kaçmak.

الا تا پیچی سر از عدل و رای
که مردم زدست پیچند پای
سعدی

Dikkat et; sakın adâlet ve tedbirden yüz çevirme ki halk senin elinden sıkılıp kaçmasın.

(Sa'di)

پای پیل (pây pîl) = Fil ayağı şeklinde bir nevi mızrak, Reşidiye göre topuz.

مباوز طلب کرد چون پیل مست
کسی کآمد از پای پیش نرست
نظامی

Sarhoş fil gibi; karşısına çıkacak adam aradı. Kim geldiyse onun mızrağından kurtulmadı.

(Nizâmî)

& Bir nevi şarap kadehi [*].

[*] Sarhoşlar arasında deve tabanı demekle maruftur (Asım). (Reşîdî) ye göre bir nevi uzun ve büyük sürahî.

پای تابه (pâyâtâbe) = Dolak.

بنجای بستن زرین عصابة
بسر بر بست پشمین پای تابه
چای

*Başına sırmalı baş bağı yerine
yûn ayak sargısı bağladı.*

(Camî)

Pâtâbe (ba.).

پای تابه گشادن (pâyâtâbe gûşaden) = Dolak çözmek (k) seferden dönmek, seferden geri kalmak.

پای ترسا (pâyi tersa) = Papaz ayağı şeklinde bir nevi küçük sürahi.

پای چال (pây çâl) = Paçal (ba.).

پای چناری (pây çenârî) = Pek değersiz kimse. Paçenarî (ba.).

پانجه (payçe) = Küçük ayak & Don, ve pantolon gibi şeylerin paçası. Pantolon.

پانجه بالازده (pâyçe bâlâzede) = (k) Hazırlanmış, çemrenmiş, eteği belinde.

پانجه ها رزده تاساق پای
کرده زجستی بسر تیغ چای
چای

*Paçalarını inciklerine kadar
toplamış: Uçmıya hazırlanmış,*

*çeviklikten kılıcın ucunda yer
etmiş.*

(Câmî)

پایه حوض، پای حوض (payî havz, payei havz) = Havuzun dibi (k.) meyhane gibi, uygunsuzların toplandığı yer [*].

پیش ازین گرد پای حوض میگرد
مولانا

*Rûsvaylık yerinin etrafında
bundan fazla dolaşma.*

(Mevlâna)

پی یک بوسه گرد پایانه حوض
بسی گشتم تو دل دریا نکردی
خاقانی

Bir öpücük için rusvaylık etrafında çok dolaştım ama sen vermedin.

(Hâkânî)

(Dil derya kerdem) cömert olmak.

پای حاکی کردن (pay hâkî kerdem) = Ayağı topraklamak (k.) sefer etmek.

فرستاده چو دید آن خشمناکی
رجعت کرد پای خویش خاکی
نظامی

Sefir o öfkeyi görünce geri dönerek yola revan oldu.

(Nizâmî)

& Aramak, teftiş etmek.

پای خسته، پای خست (payhest,

[*] Eski zamanda bu gibi insanlar kahvehâne yahut meyhâne havuzu etrafında toplanırlarmış.

pâyḥeste) = Ayakla çiğnenmiş, ezilmiş.

فراوان کس از پیل شد پای خست
بسی کس لکون ماند بی پادوست
اسدی

Nice kimseler fil tarafından çiğnenmiş, nice kimseler el ayaksız baş aşağı olmuştur.

(Esedî)

Vavî madule ile. پایخوست = payḥū-vest de bu mânayadır.

ای ز آمد شد محبات
همه شو میر پایخوست شده
لطیفی

Ey seni sevenlerin gidip gelmesinden bütün yer çiğnenmiş olan kimse.

(Latîfî)

پایخوان (payḥuvân) = Tercüme.

پایخوشه (payḥûşe) = Yağmur yağdıktan sonra çok gidip gelmekten ayak izleri kuruyarak katılaşıp pekişmekle üzerinde yürümek çok güç olan yer. Buradaki ḥûşe, ḥuşk = katı mânasınadır.

پایدار (pâydar) = Sabit, durucu = padar.

کاله دزد دیده نبود پایدار
لیک آرد دزدوا تاپایدار
مولانا

Çalınan mal durmaz; fakat hırsız dar ağacının dibine kadar götürür.

(Mevlâna)

پایداره (paydare) = Yardımcı.

پایدام (pâydam) = Tuzak = Padam (ba.).

اجل پایدا ی نهادست صعب
بنا کام باید همی درفتاد
سوزنی

Ecel çetin bir tuzak kurmuştur. İster istemez düşmeli.

(Süzenî)

پای دزگن (paydergil) = Ayağı çamurda (k.) bağlı, tutkun, şaşkın, âciz.

من قدم بیرون نمی آورم نهاد از کوی دوست
دوستان معذور دارم که پایم در گلاست
سوزنی

Ben dostun mahallesinden dışarı adım atmam. Arkadaşlar! Beni mazur tutunuz; çünkü tutkunum.

(Süzenî)

پای رنج (pâyrenc) = Ayak teri. Parene (ba.).

پای زار (pâyzâr) = Ayakkabı = Payefzâr.

پای زاغ کردن (pâyzağ kerden) = (k.) pusuya girmek, gizlenmek.

طاوس وار چون تو بخوان در آمدی
در باغ بس پری صفتان پای زاغ کرد
هاتفی

*Sen bahçede tavus gibi salının-
ca çok peri gibi güzeller giz-
lendiler.*

(Hatîfî)

پایزه (pâyize) = Moğol padişah-
larının; halka söz geçirebilmele-
ri için imtiyazlı kimselere dere-
celerine göre verdikleri bir nevi
berat yahut sikke ki yüksek
mevki sahiplerine verilenlerin
üzerinde aslan resmi bulunur-
muş.

پایزه (pâyije) = Çadır ipi § Hay-
van çilbiri.

پایسته (pâyisten) = Sabit olmak,
durmak.

پای سوز (pâyisütür) = Hayvan
tırnağından yapılan çobanlara
mahsus bir nevi âdi saz.

پایسته (pâyiste) = Sabit, durucu.

جهانا چه در خورد وایسته
اگر چند کسرا نه پایسته
نظامی

*Ey dünya! her ne kadar kimseye
bakî değilsen de ne kadar lâıyk
ve lâzımsın.*

(Nizâmî)

پای سخن (pâyisühen) = (k.) sö-
zün kuvvetli ve metin olması.

پای فروکشیدن (pâyfürûkeşiden)

= Ayağı aşağı çekmek (k.)
durmak, tevakkuf etmek.

پای فُشردَن (pâyfüşürden) =
Ayak sıkamak (k.) sebat etmek.

پای بفشارم ودر عشق تو نایم پشت
شمع وار اربودم آتش سوزان بر سر
کمال اسماعیل

*Mum gibi başımda yakıcı ateş
olsa da sebat eder ve senin
aşkından yüz çevirmem.*

(Kemal İsmâ'il)

پایکار (pâykâr) = Pâkâr (ba).

پایگاه (pâygâh) = Karada ayak
basılan; göl ve dereye dibine
ayak değen yer.

بدربا همی کرد یاسی شناه
بجایی بیامد که بد پایگاه
فردوسی

*Denizde bir müddet yüzüyordu;
sığ yerine geldi.*

(Firdavsi)

§ Derece ve mertebe: payegâh.
(muh.).

بود مرد گستاخ بی نور وجاه
نباشد ورا بدش کس پایگاه
بدایی

*Hayasız kimse nursuz ve iti-
barsız olur; bir kimsenin ya-
nında onun kıymeti yoktur.*

(Beday'î)

ازان پیش حق پایگاهش قویست
که دست ضعیفان بجاهش قویست
سعدی

Zayıfların eli onun mevki ve itibariyle kuvvetlendiğinden yani yoksulların yardımcısı olduğundan Hakkın huzurunda derrecesi kuvvetlidir.

(Sâ'di)

§ Papuçluk § Ahır.

مسجد وجامع هر شهر ستورانشارا
پایگاهی است که نه سقش پیداونه در
انوری

Her memleketin mescit ve câ-mii onların hayvanları için ne tavanı ne kapısı belli bir ahır-dır.

(Enverî)

پای گذار (pâygüzâr) = (k.) Yar-dım ve imdat eden.

پای گشادن (pâygüşâden) = (k.) Avdet etmek, tekrar gelmek
§ Boşamak § Kaçmak.

پای کلاغ (pâyikelâğ) = Kuzgun
خطبط (k.) çirkin yazı (ar.).

پای کوب (pâyküb) = Ayak vuran,
rakseden, köçek.

فروشته گیسو شکن در شکن
یکی پای کوبان یکی دست زن
نظامی

Büklüm, büklüm saç bölüğünü salıvermiş; biri raksedici öbürü el çırpıcı.

(Nizâmî)

ترا شاید این گلرخ سپدن
که هم پایکوست و هم نایزن
اسدی

Bu gül yanaklı, gümüş bedenli sana yakışır; çünkü hem köçek hem ney üfleyicidir.

(Esedî)

پای نَز (pâylegz) = Aslı legzipây
= Ayak kayması, ayak kayacak
yer (k.) suç, kabahat.

چو افتاد دشمن دران پای نَز
بمم سمنشد بسایید مغز
نظامی

Düşman o ayak kayacak yerde düşünce, atının tırnağı ile başını ezdi.

(Nizâmî)

پای ماچان (pây mâçan) = Tari-kat ehlinin ıstılahında (صف اعمال)
saffı nial yani ayakkabı çıkarı-lacak yer: Şeyhler kabahat işle-yen dervişleri burada bir ayak üzerinde durdurmak suretiyle cezalandırırlarmış.

هوای خواست تا در صف شهوت برتری جوید
گرفتم دست وافکندم بصف پای ماچانش
خاقانی

Aşk, şehvet safında ilerlemek istedi. Elinden tutup papuçluğa attım: Terbiye ettim.

(Hākānî)

آدم از فردوس واز بالای هفت
پای ماچان از برای عذر رفت
مولانا

Hazreti Adem cennetten ve

*yedi kat göğün üstünden yer
yüzüne özür dilemek için indi.*

(Mevlâna)

پایمال (pâymal) = Ayak altında
sürünmüş, telef ve mahvolmuş.

تو غافل در اندیشه سود و مال
که سرمایه عمر شد پایمال
سعدی

*Senin fayda ve mal düşünce-
siyle hayat sermayesinin mah-
volmasından haberin yok.*

(Sa'di)

پایمرد (pâymerd) = Yardımcı, şe-
faatçı. Pâmerd (ba.).

ای زهر تو دستگیر توبان
وی درد تو پایمرد درمان
خاقانی

*Ey zehri tiryaka, derdi derma-
na yardım eden zat!*

(Hakânî)

Paymerdi = Yardım.

حقا که باعقوبت دوزخ برابرست
رفتن پایمردی همسایه در بهشت
سعدی

*Doğrusu bu ki komşunun yardı-
mıyla cennete gitmek, cehennem
azabıyla birdir.*

(Sa'di)

پایندان (pâyendan) = Ayakkabı
çıkarılan yer ki oturlan yerin
en aşağı sırasıdır.

ماهرها دو محفل خورشید من
چای اندر صب پایندان بود
مشجیک

*Benim güneşimin meclisinde
ayın mevkiî papuçluktur.*

(Mencik)

§ Ödeyici, kefil.

هر که پایندان او شد وصل یار
او انقدر از شکست کارزار
مولانا

*Yarin visali her kime kefil
olursa o kimse mücadelede
mağlûp olmaktan korkmaz.*

(Mevlâna)

§ Tutu, rehin.

پاینده (pâyende) = Yerinde dü-
rucu ve kalıcı: pâyiden den
ismi fail.

خوشبای دنیا چو پاینده نیست
راو دل نهادن خوش آینده نیست
هدایه

*Dünyanın lezzetleri madem ki
kalacak değildir, ona gönül
bağlamak uymaz.*

(Hidayet)

İntizar eden bekliyen: (پاییدن) in
bir mânası da intizar etmektir.
Payiden (ba.).

پایوپر (pâyüper) = Pavüper (ba.).

پایون (pâyun) = Ziynet, süs, bezek.

پایوند (pâyvend) = Ayak bağı =
Paybend (ba.).

پابه (pâyeh) = İskemle, masa gibi
cansız cisimlerin ayağı. Sonun-

daki (h) deste, zebanede olduğu gibi teşbih ifade eder. Ayağa benziyen demektir. Koyun paçasına da (paye) denir. پایه فروش = paçacı § Mertebe ve derece.

ر پایه تو پای تو هم نرسیده
بردمان تو دست معانی نرسیده
انوری

Senin mertebene hayalin ayagı, eteğine mânaların eli erişmemiş.
(Envert)

§ Temel: paybest lügatinde yazılan şiirin (پایه پیش آمده است) şeklinde yazıldığına göre temel mânası gerçelmiş olur § Direk, destek § Basamak.

چون نهید بر پایه مشیر زهر وعظ پای
آنکه چون کروبیان دارد بصمت اشتیاق
ابن یسین

Büyük melekler gibi ismetle ünlü olan zat, öğüt vermek için minberin basamağına ayağını koyunca.

(İbni Yemin)

§ Dibine ayak irişen su karşıtıdır. (سره) Yazdığımız manalar hep pay kelimesinin sonuna getirilen teşbih ve nakil edatı olan (s) nin getirilmesiyle meydana gelmiş mânalardır § Yağmurun bir yere dökülmesi.

سنگ بسیار ریخت بریاران
همچو زاله ز پایه باران
آذری

Yağmurun dökülmesinden husule gelen dolu gibi dostlara çok taş attı.

(Azert)

Hesap biliminde sayının kendi özüne çarpılması halindeki çarpan ve çarpılanı (Nıẓām).

پایه حوض (pāyei hevz) (k.) Uygunsuzların toplandıkları yer = payi havz (ba.).

پاییدن (pāyiden) = Yerinde durmak ve kalmak.

مکش بچه مار مردم گزای
چو کشتی دران خانه دیگر پای
سعدی

İnsan ısırان yılan yavrusunu öldürme; öldürünce artık orada durma.

(Sa'dî)

§ İntizar etmek, beklemek.

مرا ایزد از بهر جنگ آفرید
چه پایم که جنگ آمد اکنون پدید
اسدی

Haktaâlâ beni savaş için yarattı. Ne bekliyeğim ki işte savaş göründü.

(Esedî)

§ Bir şeye gözünü dikip ayrılmamak.

مرا گله بانی بعقلت و رای
تو هم گله خویش داری بیای
سعدی

Benim çobanlığım akıl ve tedbir ile dir. Sen de malın olan sürüyü gözet.

(Sā'dî)

پایز (pāyīz) = Güz mevsimi. Mecazen ihtiyarlık.

پایین (pâyîn) = Her şeyin aşağı tarafı.

دوی دویا پرخس و پایین دویا گوهرست
جای

Denizin yüzü çörçöp, dibi inci doludur.

(Gami)

پایین پرستی (pâyîn peresti) = Hizmet ve emre itaat etmek.

پتک (piptek) = Üzüm ve hurma salkımının küçüğü, neferiye.

پپلس (peplüs) = Tirit. پلس (ba.).

پت (pet) = Kâğıda ve çulhaların ipliğe ve beze sürdükleri cilâ ş tiftik.

پتاره (petare) = Avgîr: vaktiyle çulhaların iplik ve beze cilâ sürmek için kullandıkları süpürge tarzındaki lif = âbgîr = gurvâş.

پیت (pitet) = Tevbe ve istiğfar.

پیت باید که باشد برزبان
پیت روشن کند روح و روان
زوانشت

Dilinde tevbe ve istiğfar olmak lâzım. Tevbe ve istiğfar ruhu ve canı aydınlatır.

(Zerâtüşt)

پتخ (peteh) = Şaşkın, hayran. ş Bön, ahmak.

پتر (peter) = Altın, gümüş, demirden yapılmış küçük yassı levhalardır ki üzerlerine duaya dair şekiller resmedip çocuklara nazarlık yaparlar.

پتفت (peteft) = Pitet (ba.) Bürhanı Cami (nisbet) vezninde yazmıştır.

پدفوز، پتفوز (petfûz, pedfûz) = Ağzın çevresi = Betfûz.

پتک (pütk) = Demirci çekici.

مهرسروان زیر پتک مگران
چو سندان برو پتک آهنگران
فردوسی

Ağır topuzun altında uluların başı demircilerin çekici altındaki örse benzer.

(Firdavsi)

(ar.) مطرق.

پتگیر (petgîr) = Elek = Pervizen = mâşû. (ar.) münhul.

پتنگ (piteng) = Tepe pençeresi, aydınlık bacası.

پتی (petnî) = İçinde zahire savurdıkları ince çubuktan örölmüş yassı sele. Dilimizde tepir

denir (patini) den muhaffestir.
Pâlni (ba.).

پتو (petū) = Bir nevi yün dokuma-
dır ki örtü ve bürgü için kul-
lanılır. (t) nin üstüniyle daima
güneşe karşı olan yer, güney
Ş Pertev = aydın (muḥ.).

پتواز (petvâz) = Kuş tüneği =
betvaz.

پتوله (petule) = Hind işi nakışlı
kumaş.

پتہ (pete) = Elbisenin eteği (Ni-
zām). Düz kılıç (Nefisi).

پتی (peti) = Çıplak. Çok defa
(پای) gibi yalınayak yerinde kul-
lanılır (Nizām) (ko.).

پتیارہ (petyâre) = Çirkin korkunç
ve heybetli Ş belâ, musîbet [*].

جهانی برآن جنگ نظام بود
که آن ازدها طرفه پتیاره بود
فردوسی

*Bütün halk o kavga ya bakı-
yordu; çünkü o bahadır şaşıla-
cak derecede korkunç ve hey-
betli idi.*

(Firdvsi)

چو لطفش آمد پتیاره زمانه هبابت
چو قهرش آمد اقبال آسمان هدرست
انوری

[*] Bu lûgat (Reşidi) de (p) nin esre-
siyledir, (b) maddesinde yoktur.

*O lütfedecek olursa zamanın
getireceği belânın ehemmiyeti
kalmaz. Kahretmek isteyince
göğün teveccühü faydasızdır.*

(Fnevri)

Ş Hile.

نیاید زما بریضا چاره
نه سودی کند هیچ پتیاره
فردوسی

*Kaza ve kadere karşı bizim
için bir kurtuluş yolu yoktur
ve hiç bir hile fayda vermez.*

(Firdvsi)

Ş Utanmak, mahcupluk.

ای خواجہ کہ سرعت ساعی عزم تو
پتیاره تحریک پادشاهان دهد
فردوسی

*Efendi! Senin azmin ulaşının
çabukluğu esen rüzgârın hare-
ketini utandırır.*

(Firdvsi)

(Reşidi) bu beyitteki petyâre
değil başa kakmak mânasına
(beygare)dir diyorsa da bütün
lûgatlerde petyare dir Ş Karı-
şıklık, kavgâ.

مرآن آبداران دو صد پاره کرد
بسی شور و برخاش و پتیاره کرد
فردوسی

*O ünlü adamları parça, parça
etti; çok vurdu, savaş ve kav-
ga etti.*

(Firdvsi)

Gizli, saklı (Burhan)

پتیرہ (petire) = Tabiatın çirkin
görüp iğrendiği şey.

بین می روم زین پشپره سرای
نماید جهان نام ماند یجای
زجای

Bak bu iğrenç dünyadan gidiyorum. Dünya kalmaz; ad yerinde kalır.

(Züccat)

پَچَاز، پَچَاز (peç, peçar) = Dağ.

پُچْپُچْ (püçpüç) = Yavaş söylenen söz, fısıltı § Çobanların keçile-ri okşayarak yanlarına çağırma sesi.

پُچْپُچْ (püçpüçe) = Halk arasında gizlice söylenen havadis, olaylar.

پُچْشْکْ (püçüşk) = Koyun, keçi, deve tersi.

پَچْکَمْ (peçkem) = yazlık ev = beçkem (ba.).

پَچْوَکْ (peçvak) = Tercüman, dilmaç. Tercüme diyenler de vardır.

پَچْوَهْ (peçüh) = Tercüme, başka bir dile çevirme.

پَچْ (peh) = Ne güzel, ne hoş manasına beğenme ve takdir etme

yerinde söylenir. Pek hoş, çok güzel mevkiinde tekrar ile peh peh denir § Yan ve köşe: چارمخ dört köşeli şey § Kedi ve köpek koğacak ses.

کس که گردن شیران شروزه برشکند
بگریه تو ببیجرمنی آگوید چ
-روزنی

Kızgın aslanların boynunu kıran kimse senin kedine saygısızlıkla pist demez.

(Süzent)

§ Yassı mânasına (peht) in hafifidir.

پَچْپَچْ (pihpihū) = Kıcıklama = gulgulic (ko) gulgulî.

درمیان فرس می دانی چه باشد پیچوخو
دوهری پخلو چه گویند از صغیر واز کبیر
نیازی

İranlılar arasında pihpihū nedir bilir misin? Heratta kûcûk ve büyüğün pehlûçe dedikleri- dir.

(Niyazî)

پُختْ (puht) = Pişti, pişirdi mânasına puhten = pişmek, pişirmekten mazi.

بنالید کای طالع بدلگام
بگرما پیغم درین زیر خام
سعدی

Ey serkeş talih! Sıcakta bu derinin altında piştim; diye bağırdı.

(Sa'dî)

پیخت و بخوردند و برخاستند
یکی مجلس دیگر آواستند
فردوسی

Piştî, yediler kalktılar. Başka bir meclis tertip ettiler.

(Firdavsi)

§ Tekme mânasına da kullanılır=leğed § Kaynayan tence-
reden çıkan buhar (ko.).

پِختَ (peht) = Yassı, ezilmiş, çiğ-
nenmiş. Peht şüd = yamyassı
oldu.

پُختکاو، پُختکاب (puhtekâb, puhtekâv) = Bir takım ilâçlarla
kaynatılan sudur ki onunla has-
tayi banyo ederler.

پُختن (puhten) = Pişmek, pişir-
mek puht (ba.).

پختن دیک نیک خواهانرا
هر چه رخت سراسر سوخته به
سعدی

*İyilik isteyenlere yemek pişir-
mek için her ne kadar ev eşyası
varsa harcanılması hayırlıdır.*
(Sa'di)

Sevda, hayal, tama, heves ke-
limeleri ile kullanılır.

پُخته (puhte) = Pişmiş, pişkin, ol-
gun. Mecazen teerûbe görmüş,
kemal sahibi kimse.

نگذاشت ددل خیال عشقت
اندیشه پخته و خای
یفما

*Aşkının hayali gönülde pişkin-
lik ve hamlık korkusu bırak-
madı.*

(Yeğmə)

میوه گر کهنه بود تا هست خام
پخته نبود غوره گویندش بنام
مولانا

*Meyve eskisede ham oldukça
pişmiş olmaz. Onun adına ko-
ruk derler.*

(Mevlâna)

پُخته جُوش (puhtecûş) = Üzüm
suyu ve semiz kuzu eti ile bazı
ilâçları kaynatmak suretiyle alı-
nan et suyudur ki yenmesi mi-
deyi ve ciğeri kuvvetlendirmiş.

پُخته حُوز (puhtehuver) = (k.) Di-
lenci, hazır yiyen : yiyeceğini
ve rahatını başkasının emeğın-
den temin eden kişi, (پخته خوار) da
denir.

اگر دست همت بداری زکار
گدا پیشه خوانندت و پخته خوار
سعدی

*Eğer himmet elini işten çeker-
sen yani çalışıp çabalamazsan
dilenci sıfatlı ve hazır yiyici
derler.*

(Sa'di)

§ lç güvey.

پنجش، پنج (pehş, pehş) = Yassı,
ezilmiş, (pehşiden, pehşiden)
den ismi mastar, emir.

زیر رگرز تودانی که چون جہد دشمن
پچہ ررد و بق پنج گشته چون دینار
کحل

Senin topuzunun altından bilirsin ki düşman nasıl çehresi sarı, vücudu altın para gibi yamyassı ve ezilmiş olarak sıçrar.

(Kemal)

پنجشیدن، پنجشودن، پنجشیدن، پنجشودن
(pehşūden, pehşiden, pehşūden, pehşiden) = Ezilmek, yassılmak. Pehşūden esirgemek mânasına da gelir.

اگر پنجشای ازمن بستر وگاه
چه پنجشای زاسب من چو وگاه
فخرگرگانی

Eğer benden döşek ve kereveti esirgersen atımdan arpa ve samanı niçin esirgiyorsun.

(Fahri Gurgânî)

Pehşayi, pehşayi okunduğu surette eksiltirsin demek olur.

پنجس (pehş) = Erime, eritme & eksiltme = beş (ba.).

پنجش (pehş) = Pehç & Yumuşak & Soluk & Dağınık.

پنجشیدن، پنجشودن
(pehşūden, pehşiden) = Pehçūden (ba.).

پنجلیچه، پنجلوجه
(pehlūçe, pehlīçe) = Gıcıklama, gıcıklanma = piñpiñ (ba.).

پنجمه (pehme) = Ahmak, bön (ko.).
(Nizām)

پد (ped) = Meyve vermiyen ağaç.

پید (pid) = Ata demek olan pider (muḥ.) : peder kelimesinin doğrusu (p) nin esresiledir,

پده، پدپود، پد
(püd, püdpüd, pūde = Kav.

پدر (pider) = Ata (pid) (ba.).

پدر مرده را سایه بر سر فکن
سعدی

Yetimin başına saye sal : onu koru.

(Sa'dî)

پدرام (pedram) = Daima & Süslü & Huysuz at = bedram. Reşidi huysuz at. بدوام = süslü ve hoş, diye birbirinden ayırmış ve mastarı پدرامیدن demiştir.

پدراندز (piderender) = Övey baba.

پدر حته (pedrehte) = Kederli, kaygılı.

ز زادن چو مادرش پردخته شد
روانش از آن دیو پردخته شد
فردوسی

Anası doğumdan kurtulunca ruhu o devden kederlendi.

(Firdavsi)

پِدرَزَن (piderzen) = Bir erkeğin kayın atası.

پِدرَزِه (pederze) = Hisse, pay & Çıkın yapıp başka yere götürülen yemek = (bidürze).

پِدرَسَگ (piderseğ) = Köpek oğlu yerinde kullanılan edebe uymıyan bir tabir.

پِدرَشَوَهَر (piderşevher) = Bir kadının kayın atası.

پِدرُود (pedrūd) = Esenlik, veda. Aslı (badürūd) olduğuna göre (b) ile olması daha doğrudur. Dürūd ve bedrūd (ba.).

گناه آنست که پِدرود کی زندانرا حافظ

Zindana veda edeceğin zamandır.

(Hafız)

پِدرِی کَرَدَن (pederikerden) = Bir küçük çocuğa babalık etmek.

پِدَمِه (pedme) = Pederze (ba.).

پِیدِر (pidender) = Piderender.

پِدَوَاز (pedvâz) = Tünek = betvaz.

پِدِه (pede) = Kavak ağacı.

پِدِه (püde) = Kav.

پِیدِار، پِیدِار (pedîd, pedîdar) = Belirme, açılma, zahir ve aşikâr.

پیدید آمد رسوم بی وفائی
نماند از کسی نشان آشنائی
حافظ

Vefasızlık adetleri belirdi. Kim-sede bildiklik eseri kalmadı.
(Hafız)

Ameden şüden, geştin, kerden, averden kelimeleriyle kullanılır.
پیدار کردن = meydana çıkarmak.

روزی ازدور یکی شخص غریب
شد پیدار پیدار مهیب
جای

Bir gün uzaktan, yüzü korkunç, garip bir şahıs belirdi.
(Cami)

پِیدِسَار (pedîsâr) = Evvelce başlanılan bir işin başına geçmek[*].

پِذِرُفْتَن، پِذِرُفْتَن (pîzrûften, pezîrûften) = kabul etmek, razı olmak & İtiraf etmek, & Karşılamak & Ziyafet vermek.

افتاد اختر از چشم پاماه و فروزش
پذرفت عقل خواری با عشق از چندی
یغما

[*] Cihangiri, Kulzüm, Burhan, Nasiri-de:

برسرکاری رفتی که پیش ازین دران کار شروع کرده باشند suretinde beyan edildiği halde Burhan mütercimi nâmesbuk emre kasd ve iptidar ile tercüme etmiştir. Demek ki mütercimin nushası (nekerde başend) şeklindedir.

Onun gönül parlatan ay yani
cemaliyle yıldız gözden düştü.
Kıymetli aşkına karşı akıl hor-
lanmaya razı oldu.

(Yeğma)

بَذْرُقُفْتَارْ، بَذْرُقُفْتَارْ
(pizrūftâr, piz-
rūftkâr) = Kabul edici, razı.

گفت بروزی خلق خدای بذر وفتار
اسدی

Senin avucun halkın rızkını
kabul edici yani üzerine alıcı-
dır.

(Esedi)

بَذِرْ
(pezir) = Kabul etme & Pe-
zirüften mastarından ismi mas-
tar, emir. (isfa, muh, vas.).

پا حسان خود پوزش من پذیر
که جز تو ندارم کمی دستگیر
عطار

Lûtf ve ihsanıyla özür dileme-
mi kabul et; çünkü senden baş-
ka yardımcım yoktur.

(‘Atfâr)

بَذِرَا
(pezirâ) = Kabul edici, razı
& Misafiri karşılıyan söz dinli-
yen, emre itaat eden & Makpul
ve beğenilmiş. Pezirâf = kabul
etmeklik & Ziyafet ve renk, ko-
nuklamak (Nizâm).

بَذِرْه
(pezire) = Bir kimseyi kar-
şılama, istikbal etme.

مژول عفو او بدست گناه
لشکر لطف او پذیره آه
سنائی

Onun bağışının indiği yer saç-
tur. Onun lûtfu askeri, âhı
kârsılar: Ah etmeden lûtfu ye-
tiştir.

(Sena’i)

Bazı defa kabul edici, makbul
mânasını da ifade eder.

پر (per) = Kanat yeleşti (ar.) riş.
Pergaze (ba.).

خواستم کز پی میدی پریم باشه مثال
صرصر حادثه نگذاشت پری باز کنم
خاقانی

Bir avın arkasından doğan gibi
uçmak istedim. Hadise kasır-
gaşı kanat açmağa bırakmadı.
(Hakant)

(R) nın şeddeli olduğu da var-
dır.

ز پیداشانی پیل تا پرورد
نیاید زمن بر کس دست زود
سعدی

Filinin alnından karıncanın
kanadına kadar kimseye ben-
den zarar gelmez.

(Sa’dî)

Aydınlık.

چشم را صد پر زعکس نوو رخسار شہاست
ای که هر دو چشم را یک پر مبادا بی شما
مولانا

Sensiz her iki gözümün bir
parça aydınlanmasını istemedi-
ğim sevgilim! Yanağınızdan
akseden nurdan gözüm çok ay-
dındır.

(Tevlând)

Bu mânaya (pertev) muhaffefi-
dir & Kol.

برفلک بی پادردانی که نتوانی شدن
بس چرا برناوری از دین و دانش پادبر
ناصر

Bilirsin ki feleğe ayaksız ve kolsuz, yani kuvvet ve kudretsiz gidemiyeceksin. Öyle ise niçin din ve bilimden kuvvet almıyorsun.

(Nâşır)

§ Yaprak.

نتوان برحرم قدس بپرواز رسید
پرسیمخ درین واه پرگاه بود
صائب

Uçmakla Haremi Kudse varmak mümkün değildir Bu yolda Ankanın kanadı saman yapırağı gibidir.

(Şa'ib)

§ Uc, kenar, etek § Periden-den emir.

حد خود بشناس و برالامبر
تایفتی برآشوب شور و شر
مولانا

Kendi haddini bil, yükseğe uçma ki, şom ve şer enişine düşmeyesin.

(Mevlânâ)

perhure (perhure) kuşlarda kanadlarının dökülmesine sebeb olan hastalık. perzeden (perzeden Berayı-çizi) bir şeyi çok istemek (ko.). perubalzedden (perubalzedden) kuş kısmının hususiyle kesilirken kanadlarını çırpması. perüpüşal (perüpüşal) kuşların yuva yaptıkları çörçöp (ko.).

پُر (pür) = Dolu, çok.

شود زخون شفق طشت ماه هرشب پر
زبس که چرخ برابنای دهرگرید زار
کمال

Felek zaman evlâtlarına o kadar yanık yanık ağlar ki her gece ay leğeni şafak kaniyle dolar.

(Kemal)

نهد شاخ پر میوه سرر ز زمین
سعدی

Meyvası çok olan dal eğilir.

(Sa'dî)

perçahegi (pürçahegi kerdan) کردن برنفس، پرگو، پر حرف، gevezelik etmek. (pürharf, pürgû, pürnefes) gevezelik etmek. (pürhûr) çok yiyen. (pürkerdeni kesi) bir kimseyi başkasının aleyhine tıkip doldurmak.

پَرَاذَرَان (perazeran) — Çakırdoğan cinsinden avcı ve şekli güzel bir kuş. Yalnız ördek, turna gib kuşları avlarmış, kırmızı renklisi makbul imiş. Doğrusu (düberâderan) dır (Reşîdî)

پَرَاَرِن (perarin) = Güzel, iyi mânasına zend lügatidir.

پَرَاَزْدَه (perazde) = Ekmek yapmak için top edilen hamur.

پَرَاَشَن (perash) = (Peraşiden) saçmak, perişan etmek, dağıtmak mânalarında emir.

سنبل پرتاب را گرد سن بر پراش
چشم خرد باز کن قدوت الله بین
سنائی

*Kıvırım kıvırım sūmbülū (zūlfū)
gülün (yanağın) etrafına dağıt;
akıl gözünü aç, Allahın kud-
retini gör.*

(Sena'i)

Peraşiden=perişan olmak, ken-
dinden geçmek, saçılmak mân-
alarına da gelir.

*پراگندن (perâgenden) = Dağıt-
mak, saçmak, dağılmak, pera-
gende = dağınık, perişan.*

شب پراگنده خستد آنکه پدید
نبود وجه بامدادانش
سعدی

*Sabah nafakası belli olmıyan
kimse gece perişan bir halde
uyur.*

(Sa'di)

زود خواهی درود بی شبت
بر تقصی که خود پراگندی
مسعود

*Kendi saçtığın tohumun mah-
sulünü yakında biçeceğine şüphe
yoktur.*

(Mes'ud)

*پراگندهگو (perâgendegū) = bi-
çimsiz ve uygunsuz laf eden.*

پراگنده گوئی حدیثم شفیق
جز احسنت گفتن طریقی ندید
سعدی

*Bir geveze; sözümü işitti. Be-
ğenmekten başka çare göremedi.*

(Sa'di)

*پراکوه (perâkūh) = Dağın öteki
yüzü ve sel suyu akacak tarafı,
sathı maili.*

*پراک (perâlek) = Suyu iyi veril-
miş çelik ve kılıç = Belârek.*

*پرامدن قفیر (pürâmedeni kaffiz)
= Kilenin dolması (k.), yaşama
tamam olmak, ölmek.*

پرامد زهر دو سپید قفیر
فردوسی

Her iki başbuğ öldü.

(Firdevsî)

*پراذاحتن (perendâhten) = Ka-
nad atmak (k.), âciz olmak §
Kuşlar tüylerini dökmek. Bür-
han, avcı kuş çok yiyip kusmak
§ Her şeyden geçmek § Zevk
edip eğlenmek mânalarını da
ilâve etmiştir.*

*پرایدن (perâniden) = Uçurmak
(k.), çok öğme. Dilimizde de
(uçurma) deriz § Hiddetle elinde-
kini uzağa fırlatmak, aklın kabul
etmiyeceği aslı ve esaslı olmıyan
söz söylemek (ko.).*

*پراوز (perâver) = Uçması keskin
kuş.*

*پراوند (perâvend) = Kapı sürgü-
sü.*

پَرَاهَم (**peraham**) = Hasis bir Yahudi = Beraham (ba.).

پَرْبَا، پَرْبَال، پَرْبَارَه، پَرْبَار (**perbâr**, **perbâre**, **perbâl**, **perbâle**) = Yazlık ev.

پَرْپَايه (**pürpâye**) = Kırkayak dediğimiz böcek.

پَرْپَرَه (**perpere**) = Para aksamından ince ve küçük pul.

درست گجشت که خورشید درخزانه تو
قراضه ایست دغل بر مثال پرپرِه
شمس الدین

Doğrusu senin hazinende güneş pul nev'inden kalp bir altın parçasıdır.

(*Şemsüddin*)

پَرْپَهَن (**perpehen**) = Semizotu (ar.) Bakletülhemka.

پَرَت (**pert**) = Yüksekten düşmek, düşürmek. کردن ve کردن lafızlarıyla lâzım ve mütaaddi olarak kullanılır. پَرَتگَا = İnsan ve hayvanın düşmek ihtimali olan yer (Niẓām).

پَرْتَاو، پَرْتَاب (**pertâb**, **pertâv**) = Atma, elden kuvvetle atma, yahut yüksek bir yerden atma, sıçrama suretinde de tarif et-

mişlerdir § Uzun mesafeli ok ki menzil oku denir.

نظر کن چو سوار داری بدست
نه آنگه که پرتاب کردی ز دست
سعدی

Ok kezi elinde oldukça, yani kurulu oldukça dikkat et; yaydan attıktan sonra değil. (Sa'di)

شمشیر تو شیر اوژند پرتاب تو پیل افکند
یک حله' تو بر کند بنیاد صد حسن حصین
جوهری

Senin kılıcın aslanı öldürür, okun fili yıkar; senin bir atılman yüz metanetli kaleyi temelinden koparır.

(*Cevheri*)

Pertabiyan = ok atanlar = tirendazan.

پَرْتَاد (**pertâd**) = Bir kimseyi çekiştirmek § Koğuculuk etmek.

پَرْتَو (**pertev**) = Işık, zıya, nurlu bir cisimden akseden aydınlık.

بیاض صبح نمود از دل شب دیور
چنانکه پرتو نور از سواد دیده حور
سیف اسفرنگی

Hurinin gözünün karasından nur parıltısı nasıl görünürse gecenin içinden sabahın beyazı öylece göründü.

(*Seyfi laferengi*)

پَرْچَم (**perçem**) = Deniz, yahut dağ öküzünün kuyruğudur ki ondan tuğ yapıp bayrak dire-

ğinin, mızrağın başına ve atın boynuna takarlar.

زېږم فروزنده نوک ستان
چو آن شعله کاید برون از دخان
هاتفي

Mızrağın ucu, dumandan çıkan şule gibi tuğdan parlıyor.

(Hatifi)

Ş Mecazen kâkül.

ما از ان عتشیانیم که ساغر گیرند
نه از ان مفلکیان که یزلاغر گیرند
ما از ان سوخشیانیم که از لذت عشق
آب حیوان بهلند و پی آذر گیرند
یکی دست می خالص ایمان نوشند
یکی دست دگر پرچم کافر گیرند
مولانا

Biz elinde kadeh tutan o haşmetlilerdeniz; zayıf keçi ile geçinen müflislerden değil. Biz o yanıklarız ki aşkın lezzetiyle abı hayatı bırakıp da ateşin ardından giderler. Bir el ile imanın sâf şarabını içerken öteki el ile kâfirin perçemini tutarlar [*].

(Mevlâna)

پرچین (perçin) = Bağ ve bostan etrafına çalı çırpıdan çevrilen duvar. Duvarın üstüne konulan ucları keskin çalıya da denir.

تا نگارمن زسنبیل برسمن پرچین نهاد
داغ حسرت بردل صورتگران چین نهاد
معزی

[*] Bir Moğolun elinde şehit düşen (Necmüddini Kubra) ya işaretir ki ölürken Moğolun yakaladığı perçemini şehit düştükten sonra da elinden birkaç kişi kurtaramamışlardır.

Benim sevgilim güle sümbülden duvar çevireliden. yani gül yüzünün etrafını sümbüle benzeyen zülfü ile örteliden beri Çin ressamlarının gönlünü kasvetle yaktı kavurdu.

(Mu'izzî)

گرد دل خود زدوستیشان
بردو حصار ساز و پرچین
ناصر

Şeytana karşı peygamber evlâtlarının sevgilerinden gönlünün etrafına hisar ve duvar yap.

(Nâşîr)

Ş Türkçe perçin dediğimiz pekiştirme, berkitme.

پرخاص (perhâş) = Savaş, kavga.

ای شب لکمی این همه پرخاص که دوش
راز دل من چنان مکن فاش که دوش
دیدم چه دراز بود دوشینه شمع
هان ای شب وصل چنان باش که دوش
عنصری

Ey gece! Dün geceki kadar düşmanlık gösterme; gönlümün sırrını dün geceki gibi açıklama. Dün gece gecemin ne kadar uzun olduğunu gördün. Aman ey birleşme gecesi! Dün geceki gibi ol, yani ayrılık gecesi gibi uza.

(‘Unşurt)

پرخاص Perhâşher = kavgayı üstüne alan; پرخاص خواه perhâşhuvâh = kavga istiyen; پرخاصجو perhâşcū = kavga arıyan. Türkçemizde bunların yerinde kavga kavgası kullanılır.

پَرَحْش، پَرَحْج (perehç, perehç)
= At ve öküz gibi hayvanların
sağrısı.

ببر سیننه پلنگ رخس پَرَحْش
مختاری

Göğsü beşre, sağrısı ata ben-
ziyen kaplan.

(Muhtari)

پَرَحْه (perhev) = Zahîre ambarı,
kiler § Düzelmesi ve boy atıp
büyümesi için ağacın fazla dal-
larını budamak. (Reşîdî) ikinci
mânaya yalnız «hev» diyorsa da
lûgatlerin çoğunda yazdığımız
gibidir.

پَرَحْه (perhîde) = İşaret, îma.

پَرِد (pered) = Uçar: periden =
uçmaktan muzari § Lâyık.

پَرِد (püred) = Pürşevd = dolar.

سپوئی که پرشد دگر چون پرد
سعدی

Dolu olan testi bir daha nasıl
dolar?

(Sa'dî)

Nizam, püriden şeklinde maştar
yoktur diyor.

(r) nin cezmiyle köprü. Güç şey
§ Bilmece (نقیصی).

پَرِد (pîred) = Geçten = olmaktan
muzari olan gerded = olur
mânasmadır. برهان وجهانگیری.

پَرِد (perd) = Kat: yekperd = bir
kat. Dû perd = iki kat § Perde
(muḥ.) § Kumaş havı.

پَرِدَا (perda) = Yarn = ferda.

پَرِدَا حَتْن (perdahten) = Boşaltmak.

ببر مرزوبوی که من تا ختم
زیبگانه آن خانه پرداختم
نظامی

Hangi memlekete saldırdımsa
orasını yabancından boşalttım.

(Nizâmî)

خلای رای تو هرگز نیاید از سعدی
دلی که از تو پرداخت با سه پردازد
سعدی

Sadi hiçbir vakit senin emri-
ne uymazlık etmez, Senden bo-
şalttığı gönlünü kiminle oyala-
sın?

(Sa'dî)

§ Tamam etmek, ölmek, sona
ermek.

چو این کاخ دولت پرداختم
درو ده دو از تربیت ساختم
سعدی

Bu devlet köşkünü tamamla-
yınca onda terbiyeye dair on
kapı yaptım yani bu büyük
eseri tamamlayınca on bâba
ayırdım.

(Sa'dî)

از خواندن نامه چون پرداخت
تاوید کاوی خوشیشت ساخت
نظامی

Mektubu okuyup bitirdikten
sonra kendi boynuna nusha
yaptı.

(Nizâmî)

Ş Meşgul olmak, uğraşmak, o-
yalanmak.

من که باین آینه پرداختم
آینه دید در انداختم
نظامی

*Ben bu ayna ile meşgul olunca
göz aynasından vazgeçtim.*

(Nizâmî)

از تو نتوان بدیگری پرداخت
که نداری بحسن ماندنی
نظامی

*Senden başkasiyle oyalanmak
mümkün değildir; çünkü güzel-
likte bir dengin yoktur.*

(Yeğmâ)

Ş Saz çalmak.

چو دود بارید این پرده پرداخت
نکیسا زود جنگه خویش بنواخت
نظامی

*Barbedin kemençesi bu nağmeyi
çalınca Nekîsâ acele kendi çen-
gini çalmaya başladı.*

(Nizâmî)

Ş Kaldırmak, ref'etmek.

حجاب سیاست برداشتند
زیبگانان حجره برداشتند
نظامی

*Siyaset perdesini kaldırdılar,
yabancıardan odayı boşalttı-
lar.*

(Nizâmî)

Ş Cilâ vermek, tertip ve tanzim
etmek Ş tutmak ve kapmak.
Hafifleterek perdehten de denir.

پرداز (perdâz) = Perdâhten'den
emri hazır (isfa muh vas.) per-
dâhten (ba.).

چند پرداختن بدین کیفی
یك دی هم با آخرت پرداز
شیبانی

*Bu dünya ile meşgul olmak ne
vakte kadar, bir zaman da ah-
retle uğraş.*

(Şibânî)

İbaret perdaz = yazıcı, yüksek
yazıcı. Fitne perdaz = karışıklık
çıkaran.

پردال (pêrdal) = Pergel : ölçme
ve daire çizmeye yarıyan âlet.

پردسه (pirdise) = Bağ bahçe,
muarrebî.

پردك (perdek) = Bilmece (ar.) lu-
ğez : (perde) kelimesiyle kü-
çültme edatı olan (k) den mü-
rekkep olup perdecik mânası-
nadır. Bilmecenin gizli ve örtülü
olmasıyle perde arasında uyur-
luk görülmektedir.

پردگی (perdeği) = Gizli olan her
şey. Hususiyle erkekten gizle-
nen kadın Ş Kapıcı, perdecî: per-
de ile nispet ifade eden (y) den
mürekkeptir.

گوید که شما دختر گانرا چه رسیده است
رخسار شما پردگیانرا که بدیدست
منوچهری

*Der ki: siz kızcağızların başını-
za ne gelmiştir? Erkekten ka-
çan sizlerin yüzünü kim gör-
müştür?*

(Minüçihrt)

پَرْدِ گِرَز (perdegîrez) = (k.)
şarap.

هر هفت کرده پردی رز بقدر که آر
تا هفت پرده خرد ما برافکند
خاقانی

Şarabı sūsleyip çadıra getir ki
bizim aklımızın yedi perdesini
düşürsün: aklımızı başımızdan
alsın.

(Hakânî)

پُردِل (pürdil) = Bahadır, yürekli.

پَرْدَه (perde) = Örtü.

یقین نمود که بی پرده چون تو جلوه کنی
ز شرم تیره شود آفتاب عالم تاب
قائمی

Tehakkuk etti ki sen açıktan
açığa cilve edersen, dünyayı
nurlandıran güneş utancından
kararır.

(Kaânî)

§ Kat § Musiki aletinin kolun-
daki bentler. Makam mânasıpa
da gelir.

شده پر خون ز کار این پرده
دل من پرده پرده همچو ماناو
هدایت

Bu makamın tesiriyle gönlüm
nar gibi kat kat kan dolmuş.

(Hidayet)

پَرْدَه آرزوی کار برداشتن
(perde ez
ruyikâr berdâsten) = (k.)
Gizli bir şeyi meydana çıkar-
mak.

پَرْدَه آفکن (perde efken) (k.)
Hâyasız, utanmaz.

پَرْدَه باز (perdebaz) = Karagöz
oynatan § Hanende ve sazende.
perdebazi) = Karagöz
oyunu.

پَرْدَه بَر گِرِفْتَن (perde bergirif-
ten) = Açmak, açıklamak.

ساقی بیا که یار زرخ پرده برگرفت
حافظ

Ey sâkil Gel; çünkü yar, yü-
zünden örtüyü kaldırdı.

(Hafız)

(k.) yüzüstlük, hayâsızlık etmek.

پَرْدَه بَگَرْدَانِیْدَن (perde bigerdâ-
nîden) = Bir makamdan bir
makama geçmek.

پَرْدَه زَبُور، پَرْدَه حَرَم، پَرْدَه چَغَانَه،
پَرْدَه یَاقُوت، پَرْدَه قُمْرِی

(perdei çegane, perdei hür-
rem, perdei zünbūr, perdei
kumri, perdei yâkut) =

Musikide birer perde ismi.
پَرْدَه نیلگون، پَرْدَه زنبوری، پَرْدَه سَخَامَن
Perdei hūmahen, perdei dîrsâl,
perdei zünbūri, perdei nilgün
(k.) gök. پَرْدَه زنبوری. Ağ şeklindeki
perdeye de denir.

پَرْدَه دَارِ فَلَک (perdedâri felek) =
(k.) ay.

پَرْدَه دُحَانِ (perdei duhani) =
(k.) karanlık gece.

پَرْدِه دَر (perde der) = Perde yırtan (k.) gizli şeyi açıklıyan § Hayâsız.

پَرْدِه دِل (perdei dil) = Yürek zarı (ar.) şığaf.

پَرْدِه زُجَاجِی (perdei zücacî) = (k.) gök § Karanlık gece § Kara bulut.

پَرْدِه سَرَا (perde sera) = Küçük çadır § Hanende ve sazende.

مطرب گردون شما پرده سرای تو باد
آشت زرافتاب غرش سرای تو باد
سلمان

Ey Şah ! Felek çalgıcısı senin çalgıcın olsun; güneşin altın kerpici senin sarayının döşemesi olsun.

(Selman)

پَرْدِه شِنَاس (perde şinas) = (k.) Hanende ve sazende § İrfan sahibi.

پَرْدِه نِشِن (perde nişin) (k.) İffet sahibi § Bir köşeye çekilmiş kimşe.

پَرْدِه هَفْت رَنگ (perdei heft reng) = Yedi renkli perde, (k.) dünya.

پُرْزَه، پُرْز (pürz, pürze) = Türkçe pürüz dedikimiz, hav.

ازچه خیزد دوسخن حشو از خطا بیی طبع
ازچه افتد پرزه پردیاز ناحضی لاس
انوری

Sözde fazlalık neden belirir ? Tabiatın yanlış görüşünden ; kumaşın yüzünde pürüz neden peyda olur? İplğin âdiliğinden.
(Enverî)

§ Lika : siyah mürekkep hokkasına konulan ham ipek § kadınların aşağıdan tutundukları ilaç ve ay hali bezi. Aslı (پُرْزِه) pürzededir (Niẓām).

پَرَزْدَن (perzeden) = Uçmak.

پَرْزُك (perjek) = Ağlamak.

عرش و کرسی در آب شد پنهان
بسکه کردم ز فرقتت پرزک
قطران

Ayrılığından o kadar ağladım ki arş ve kürsü suya battı.

(Kaṭrān)

پَرَس (pers) = Perde, örtü.

پُرْسَا (pürsa) = Arıyan, soran.

پَرَسْت (perest) = Perestiden = tapmak'tan ismi mastar, emir. (İsfa. muḥ. vas.).

با دنگ برآورد که ای خودپرست
پای میکنی تیز که رفتم ز دست
جای

Ey kendine tapan : güzelliğine mağrur olan ! Acele etme; çünkü elden gittim, diye bağırırdı.

(Câmî)

پرستار (perestâr) = Erkek ve dişi hizmetçi.

پرستاری ندارم بر سر بالین بیماری
مگر آهم ازین چلو با آن چلو بگرداند
شفای

Hastalık yastığının başucunda bir hizmetçim yok. Beni bu yandan o yana ancak ahım döndürür.

(Şifai)

Ş İbadet ve taat eden, tapan.

پرستار امرش همه چیز و کس
بخی آدم و مرغ و دود و مگس
سعدی

Hakkın emrine her şey ve herkes itaat edicidir: Âdem oğulları, kuş, karınca, sinek.

(Sa'di)

پرستارانِ خیال (perestâranı heyal) = Şair ve müneccimler.

پرستش (perestîş) = Tapınış, kuluk, ubüdiyyet, çok sevgi.

ترا پرستش ما آن زمان پسند افتد
که خود خوش نشیدی بگونه چو و شن
ما قاتی

Sen bizim perestîşimizi bir köşede put gibi sessiz oturduğun zaman beğenirsin.

(Kaânî)

پرستوک، پرستو، پرستک (piristük, piristü, piristük) = Kırılgaç.

لبان لعل چون خون کبوتر
سواد زلف چون پر پرستو
سعدی

Kırmızı dudakları güvercin kanı; zülfünün siyahlığı kırılgaç kanadı gibi.

(Sa'di)

Lûgatlerin bir kısmında (p, r) üstündür.

پرسته (pereste) = Tapılan, mabut mânasına (perestide) muhaffefidir.

پرسته (piriste) = Hizmetçi kadın, cariyе (Bürhan). Bazı lûgatlerde görüldüğü gibi (p) ve (r) nin üstünü ile (perestende) den kısaltılmış olması daha uygundur.

پرستیدن (perestîden) = Tapmak, hizmet etmek: birincisi (Hakka) ikincisi (halka) karşıdır. çok sevmek ve kıymetini bilmek. (ko.).

کافران از بت بیجان چه تمتع دارند
باری آن بت پرستند که جانی دارد
سعدی

Kâfirler cansız puttan ne fayda görürler? Bari canlı olan güzele tapsalar.

(Sa'di)

پرسش (pürişîş) = Soruş ve arama.

آنکه پرسش آمد و فاتحه خواند وی رود
گو نفسی که رو خرای کنم از پیش روان
حافظ

Hatır sormaya gelip de Fatiha okuduktan sonra giden dostu

*söyle; biraz sabretsin ki ruhu-
mu arkasından gönderiyorum.*

(Hafız)

Ta'ziye = baş sağlığı mânasına
da gelir.

وارث دیگر ندارم ای عبت پیشکان
چون بدم پرشش پروانه و بلبل کنید
سالک یزدی

*Ey beni sevenler! Başka vârisim
yok; ölünce pervane ve bülbül
baş sağlığı dileyiniz.*

(Saliki Yezdi)

پَرَسَم (persem) = Hamur tahtası-
na ve birbirlerine yapışmama-
ları için hamur parçalarına serp-
tikleri un. Türkçesi (erve).

پَرَسَه (perse) = Dilencilik. Parse
(muḥ.) parse (ba.).

پَرَسَه (pürse) = Soru, sual, hatır
sormaya da denir.

صحت اوخواهی درین دیرکهن
خستگان بی نوارا پرسه کن
ابوالقاسم

*Bu dünyada sağlık istersen
yoksul hastaların hatırını sor.*

(Ebulqasım)

پَرَسِیَّان (persiyân) = Sarmaşık otu.

پَرَسِیَّاوشان، پَرَسِیَّاوش (perisiya-
vuş, perisiyavuşan) = Baldırı-
kara denilen nebat § Gökyüzü-
nün kuzey tarafında 29 tane

yıldız topluluğu. (Gıyasülluga)
nın (şerhi çeğmini) den nakline
göre bu yıldızların sayısı 26 dir.
(ar.) رأس الغول.

پَرَسِیدَن (pürsiden) = Sormak,
araştırmak.

یکی پرسید ازان گم کرده فرزند
سعدی

*Biri o, oğlunu kaybetmişten
sordu.*

(Sâ'dî)

پَرَسِیدَن (perşiden) = Saçmak,
dağıtmak = peraşiden (ba.).

پَرَغَاذَه (pergâze = Kuş kanadı, yani
kuşun bedenine iki taraftan bi-
tişik olan et parçaları. Asıl
kanad bu olup (ar.) cenahtır.
Parçaların uçlarına bitişik olan
uzun tüylere (per) denir ki bu-
nun da Arapçası rîş'dir. (muḥ.)
دیرغنه.

پَرَغُونَه (pergüne) = Çirkin, yakı-
şıksız = verehç.

پَرَك (perk) = Ayrı, başlıbaşına
(ko.).

پَرَك (perek) = Süheyl yıldızı (ar.)
(شعرای یمانی) şî'râyı yemâni § Ses,
bağırma.

پَرَك (pîrk) = Göz kapağı = pilk.

پَرَگَارَه، پَرَگَار (pergâr, pergâre) Ölçmek ve daire çizmeğe mahsus alet, pergel. (د) ile de doğrudur = perdal ve pergâl (ba.).

محيط دائره آن کس پسر تواند برد
که پای جهد چو پرگار استوار کند
قائمی

Dairenin muhitini o kimse sona eristirebilir ki çalışma ayağını pergel gibi pekiştire.
(Kadnî)

زبس تحرك پرگار تیغ وجدول رخ
ببریان هوا مرسم شود اشکال
طالب

Kılıç pergeli ve mızrak cetvelinin çok hareketinden hava atlasına birtakım şekiller nakşolur.

(Talib)

Muarrebi fercardır Ş Eşya.

نیست قدرت زچوب کاژدهاست
اگر قدرت ید بیضاست [1]
قدرت ازدست احمدی چو بتافت
قرص مه را برآسمان پشکافت [2]
حاصل از دست گردد این پرگار
غیر دستست جمله دست افزار
آذری

Ejder olmak kudret ve kabiliyeti asânın değil Hazreti Musanın elindeki kudretin eseridir. Peygamberimizin elinden kudret parlayınca gökyüzünde ayın çöreğini ikiye ayırdı. Bu şeyler elin kudretinden husule

[1] Yedi beyza mucizesine işaretler.

[2] Şakki kamer mucizesine işaretler.

gelir; elden başkası hep alât ve edevat gibidir.

(Azert)

Ş Daire Ş Düzgünlük ve intizam.

پَرَکَار (pürkâr) = İş çok kimse Ş İyi yapılan nakış ve sanatkârane iş gibi çok güzel iş Ş Hilekâr (نظام) Ş Nakkaş (رشدی).

پَرَگَاس (pergâs) = Telâş etmek Ş İşin düzeni bozulmak.

پَرَگَال (pergâl) = Pergâr: pergel dediğimiz.

پای ازین دائره بیرون نهم یک سرموی
گر سراپای چو پرگال کندم بدویم
سلمان

Beni pergel gibi baştan aşağı ikiye ayırsan ayağımı bu daireden bir kıl ucu kadar dışarıya çıkarmam.

(Selman)

پَرَگَالَه (pergâle) = Parça, pay Ş yama.

من آب طلب کردم ازین دیده خونبار
او خود همه پرگاله خون جگر آورد
خسرو

Ben bu kan yağdıran gözümden su istedim; o hep ciğer kanı parçası getirdi.

(Hasrev)

Ş Kaba iplikten yapılan bir nevi dokuma.

پَرَگَام (pergâm) = Dölyatağı = bükân (ba.).

پَرَكَان (perkân) = Bilmemek, cehl.

پَرَكَاوِش (perkâvîş) = Asma ve başka ağaçların dallarını budamak, düzeltmek.

پَرَكَر (perker) = İntizar etmek, yola bakmak.

پَرَكَر (perger) = Eski zamanda Acem şahlarının boyunlarına taktıkları elması gerdanlık. Pek seçkin atların boyunlarına da takarlardı.

عدورا از تو حصه غل واپاست
ولی را از تو بهره تاج و پرگر
دقیق

Düşmanın senden payı lâle ve pranga; dostun taç ve gerdanlıktır.

(Dakiki)

Ş Pergâr muhaffefi de olur.

پَرَكَم (perkem) = Değerini kaybedip işe yaramaz bir hale gelen şey.

پَرَكَندِه (pergende) Peragende (muh.).

ازان قصائد پرگنده دفتری کردم
ازرق

O dağınık kasidelerden bir defter yaptım.

(Ezrekî)

کند باد برگنده خاک مرا
نبیند کمی جان پاک مرا
نظامی

Rûzgâr benim toprağımı dağıtır; kimse benim temiz canımı görmez.

(Nizâmî)

پَرَكَنِه (pergene) = Vergi yahut haracı alınan yer Ş İtlrardan yapılan koku.

پَرَكَوْک (perkūk) = Yüksek bina.

پَرَكَمَس (permâs) = Bilmek, anlamak. Mastarı permâsiden.

آنکه او نفس خویش نشناسد
نفس دیگر کسی چه پرماسد
سنائی

Kendi nefsinı bilmeyen başkasınınkini nasıl bilir.

(Sena'î)

Ş El sürmek, el ile yoklamak
Ş Uzatmak, uzamak, boy sürmek.

هر کجا گوه ریست ایشانم
دست سوی دیگر نپرمامم
ابو شکور

Her nerde bir inci varsa tantırım. Başka tarafa el uzatmam yahut el sürmem.

(Ebûşekûr)

Ş Kurtulmak, halâs olmak.

بیعد او بود از جوو بدکش و ستن
بخیل او بود از شر دشمنان پرماس
ناصر

Zalimin zulmünden onun adaletiyle; düşmanların şerrinden onun askeriyle kurtulmak mümkündür.

(Nâşır)

Ş Perdahten mânasına da gelir.

پَرْمَاہ (permâh, permeh) = Burgu, matkap (ar.) mişkab
Ş Hakkâk kalemi. Konuşmada (mete) derler.

گرچه از هر رفتن بر سرش
وی قدمها دوخته برجای چون پر مه بود
رضی الدین

Gitmek için başını tamamen kessen de onun ayakları yerde kakılmış burgu gibi olur.

(Reziyyüddin)

پَرْمَهْدِه (permehide) = Âsi = bermeh (ba.) müştakları kullanılmaz.

پَرْمَر (permer) = Umma, intizar = bermer (ba.).

پَرْمَگَس (perimeges) = Sinek kanadı (k.) ince ve nazik şey
Ş Parlak kılıç Ş Çok lâtif bir nevi ipek kumaş.

پَرْمَوْتِه (permute) = Şey.

پَرْمُوْز (permüz) = Hayvan yemi
Ş Intizar = bermüz.

پَرْمُون (permun) = Süs, bezek.

پَرْمِه (perme) = Burgu. Permâh (muḥ.) برماہ (ba.).

پَرْمِیَو (permiv) = Belsoğukluğu denilen hastalık = sūzak.

پَرَن (peren) = Ülker = pervin (ba.) (ar.) süreyya.

زبخشش تو اگر بازگردد بر زمانه زند
بنات لعش بوم دوفتد مثال پرن
کمال

Eğer senin ihsanını dünyaya ilân ederlerse benatı na'ş [*] ülker gibi tortop olur.

(Kemal)

Ş Nakışlı nazîk ipek kumaş.

پَرْنَاک (pernâk) = Türklerden bir oymak.

پَرِنِج (perenc) = Pirinç dediğimiz kabuğu çıkarılmış çeltik.

پَرِنْد (perend) = Nakışsız ipek kumaş. (p) ve (r) nin esresiyle de görülmüştür.

پرند آسمان گون در میان زد
بشد در آب و آتش بر جهان زد
نظامی

Mavi renkli ipekliyi beline

[*] (Benatı na'ş) şimali kutba yakın yediger denilen yedi yıldızdır ki perişanlıkla darbu mesel olmuştur.

sardı, suya girdi ve cihana
ateş saldı.

(Nizâmî)

Ş Ülker Ş Kılıç.

خنجر تو چون پرند روشن و بازینتست
خون دل عاشقان نقش پرند تو باد
خاقانی

*Senin hançerin ülker gibi par-
lak ve süslüdür. Âşıkların gön-
lünün kanı kılıcının nakışı
olsun.*

(Hakânî)

Ş Kılıç cevheri, menevişi.

چه دینه که برنگ پرند هندی تیغ
زبرجدیش بود وزمردیش تار
عنصری

*Hind işi kılıcın menevişi ren-
ginde; atkısı zebrecet, çözüsü
zümrüt gibi ne mükemmel bir
kumaş.*

(Unşurî)

Ş Karga dövleği Ş Çayır.

پرندآخ (perendâh) = Sahtiyan.

پرندآور (perendâver) = Suyu iyi
verilmiş kılıç.

پرند آور بیاورد از نیامش
بمزم ووزم بهر انتقامش
هدایت

*Onun intikamını almak için
savaş niyetiyle kilağılı kılıcı
kınından çıkardı.*

(Hidayet)

پرندک (perendek) = Ova orta-
sındaki tepe ve yığın.

پرندوشین، پرندوش، پرندوار (pe-
rendvâr, perendûş, peren-
dûşin) = Evvelki gece.

پرندین (perendin) = İpek kumaştan
yapılma her şey.

پرنگ (pereng) = Suyu iyi veril-
miş kılıç ve kılıç cevheri.

خدیگه حادثه را نیست به زنج زده
پرنگ نابیه را نیست به زعفر سپر
قائمی

*Hâdise okuna acizden daha iyi
zırh; belâ kılıcına fakirlikten
daha iyi kalkan yoktur.*

(Kaânî)

پرنگ (piring) = Piring denilen
maden.

پرنیان، پرنون، پرنو (pernu, per-
nün, perniyan) = Nakışlı, çok
nazik nefis kumaş.

نبرد بلبل اندر باغ جز بسد و مینا
نبود آهو اندو دشت جز برقالی و پرنول
قطران

*Bülbül bağda mercan ve mine-
den başka şey üzerinde uçmaz;
ceylân sahrada halı ve nakışlı
ipekliden başka şey üzerinde
koşmaz.*

(Kâtran)

بزرگان فراغ از نظر داشتند
ازان پرنیان آستر داشتند
سعدی

*Büyükler gösterişten vazgeçtik-
leri için elbisenin içyüzünü
ipekli kumaştan yaptılar.*

(Sa'dî)

güzel (perniyan hüy) پرنیان خوی
huyly, nazik mizaçlı.

پرنیخ (perniḥ) = Mermer levha
gibi düz ve muntazam taş.

پرو (perv) = Ülker, pervin (muḥ.)
peren, pervin (ba.).

فروغ رای منبرش اگر جهد در باغ
بجای خوشه زناکش همی بروید پرو
فخری

*Parlak fikrinin aydınlığı eğer
bağa vurursa bağın asmasından
salkım yerine ülker biter.*

(Fahri)

پروا (perva) = Takat ve ârâm,
durup dinlenme § Bilme, idrak
etme.

هران پروانه کو شمع ترادید
شپش خوشترز روز آید بسیم
همی پردبگرد شمع حسنت
بروز و شب ندارد هیچ پروا
نمی یادم بیان کردن آذین بیش
بگفتم این قدوباقی تو پروا
مولانا

*Senin güzelliğin şem'asını gören
pervaneye gecenin çehresi gün-
düzden daha hoş gelir ve gece
gündüz güzelliğinin şem'ası et-
rafında hiç durmaz, uçar. Bun-*

*dan ziyade açıklamağa gücüm
yetmiyor. Ötesini sen bil ve
anla.*

(Mevlâna)

§ Korku.

شکسته گمان ز حوادث غمی نمی دارند
که نخته باره ز طوفان نمی کند پروا
وحید

*Hali harabolanlar, hâdiseler-
den kaygılanmazlar; çünkü tah-
ta parçası tufandan korkmaz.*

(Vahîd)

§ Meyil ve rağbet.

مرا که از رخ او ماه در شبستانست
کجا بود بفروغ ستاره پروای
حافظ

*Onun aya benzliyen yüzü benim
gece odamı aydınlattıkça yıl-
dızın aydınlığına meyil ve rağ-
bet eder miyim?*

(Hafız)

§ Terk etme, vazgeçme.

ربود چشم ورخ وزلف آن بت رعنا
یکم قرار ودوم طاقت وسیم پروا
مولانا

*O lâtif güzelin gözü, kararımı ;
yanağı, gücümü; zülfü, vazgeç-
memi kaptı.*

(Mevlâna)

*Cihangîri bunlardan başka se-
ruberg deyip Seyfi Isferenginin
şu :*

بگوی عاشقان آی اوسر سودای ماداوی
دل از جان وجهان برگز اگر پروای ماداری
سیف اسفرنگی

*beytini getirmiş, başkaları aynı
ibare ile ona uymuşlar. Seru-*

berg [*] tâbirini Bûrhanı Cami-in kast ve azm ile tefsir etmesine bakılırsa mâna :

Eğer bize sevdalı isen âşıkla-rın mahallesine gel, maksadın biz isek gönlünü can ve cihan-dan çek, demek olur.

(Seyfi Isferengî)

Bu beyit meyil ve rağbete de misal olabilir.

(Bûrhan) perveriş § Pervaz mânalarına da yazmıştır.

پرواز (pervâr) = Pervâriden = beslemek'ten, besleme mânası-na ismi mastar § Çardak, köşk, etrafı pencereyi yaz odası ki ekseriya evlerin üst katında olur. Bu münasebetle semirtmek için hava alan serin bir yere bağlanarak yem ve tımarına özenilen koyun, sığır gibi hayvanların bağlandıkları yere (pervâr) ve burada beslenen hayvanlara (pervâri) ve sadece pervâr denir.

اسب لاغر میان بکار آید
روز میدان نه گاو پروازی
سعدی

Savaş günü beli ince at işe ya-rar; besili öküz değil = پرواز.
(Sa'dî)

چرخ مردم خوار اگر روزی دو مردم پرواز
نیست از شقاوت مگر پرواز اولوغ است
عطار

[*] Bûrhan mütercimi Asım Efendi (seruberg) i servet ve sâman ile tercüme etmiş. Baharii Acem serübergi dimağ mânasına aldığından, fikrin bizim ile meşgul ise gibi bir mâna ifade eder.

İnsan yiyecek felek eğer bir iki gün insanı beslerse şefkatinden değil, beslemesi arık olduğundandır. Yani lâıkiyle besleyip yemek içindir.

(A'ttar)

§ Hazine § Binanın çatısına örttükleri tahtalar.

پرواز (pervâz) = Aslında kanad açmak mânasına olup mecazen uçma mânasındır.

روزی ز سرسنگ عقیاب هواخاست
پرواز پی طعمه پرواز بیاراست
ناصر

Bir gün taşın üstünden bir tavşancıl havalandı. Yeyinti ara-mak için kanadını uçmak niyetiyle bezedi: uçmaya başladı.
(Nâşir)

§ Saçı, nisar. Nasîri, bu mânayı ispat için Cihangirînin yazmış olduğu şu beyitteki (pervâz) dan maksat saçı değil uçmadır diyor.

هزار شیخ دولی پیش باشد اندروی
که کعبه بر سر ایشان همی کند پرواز
سعدی

Şirazdaki Allahüekber dağında binden ziyade şeyh ve veli bu-lunur ki Kâbeyi insanlar tavaf etmek âdet iken Kâbe bunların başında devir ve pervâz eder.
(Sa'dî)

§ Aydınlık ve nur.

چراغی که پرواز پیش ازوست
فروع همه آفرینش ازوست
نظامی

öğren; çünkü o yanmışın canı
gitti de sesi çıkmadı.

(Sa'dî)

Işığa âşık sanılan pervane onun
küçük kısmıdır. Pervaneye ben-
zediği için mecazen otomobil
ve tayyare pervanelerine de
pervane denir. (Nizâm) § Berat,
vesika, pasaport § Ferman.

روزی سرت بخشم ودرایت اوفتم
بروانه را چه حاجت پروانه دخول
سعدی

*Bir gün sana başımı feda eder,
ayağına düşerim. Pervanenin
bir yere girebilmesi için vesi-
kaya ne ihtiyacı var.*

(Sa'dî)

§ Kara kulak denilen hayvan.

بروانه وار در پیشبران نهند پای
تا آید از کفلیکه گوران کبابشان
خاقانی

*Onlar yaban eşeklerinin sağrı-
larından kebab tedariki için
karakulak gibi aslanın izinde
yürürler.*

(Hakani)

شاه غنصفری تو و پروانه تو من
بروانه دو پناه غنصفر انکو ترست
خاقانی

*Şahım! Sen aslansın, ben se-
nin kara kulağınım. Kara ku-
lağın aslanın sığınağında ol-
ması çok iyidir.*

(Hakani)

Pervane nasıl mumun etrafında
dolaşırsa buda aslanın etrafın-
da öyle dolaştığı için pervane
adını almıştır.

پروبال داشتن (perubâl dâšten) =
(k.) Kuvvet ve kudret sahibi
olmak.

پروپای (perupây) = Güç, kuvvet
= پاور (ba.).

پروردگار (perverdigâr) = Besle-
yici, mürebbi mânasına Cenabı
Hakkı öven isimlerdendir.

گر دیگران بمنظر زیبا نظر کنند
مارا نظر بقدرت پروردگار اوست
سعدی

*Eğer başkaları yakışıklı yüze
bakarlarsa bizim nazarımız
onu yaradanın kudretinedir.*

(Sa'dî)

هیچ دستاویزم آن ساعت که ساعت درسد
نیست الا آنکه بخشایش کند پروردگار
سعدی

*Vakit ve saat irişince Cenabı
Hakkın af ve mağfiretinden
başka güvenecek bir şeyim yok-
tur.*

(Sa'dî)

§ Başka birini besliyen kişi.

پروریدن، پرورندن (perverden,
perverîden) = Beslemek, ter-
biye etmek.

فراق روی تو آن روز نفس کشان بود
نظر بروی تو امروز روح پرورندن
سعدی

*O gün senin yüzünden ayrıl-
mak nefsi öldürmektir. Bu gün
yüzüne bakmak ruhu beslemek-
tir.*

(Sa'dî)

ایک پنہ مگر گئی ی پروش
چو پروده شد خواجه را پردرد
سعدی

Biri kurt yavrusu besleyip terbiye ediyordu. Beslenip büyü-yünce sahibini paraladı.
§ Taat ve ibadet etmek.

پروش (**perveriş**) = Besleyiş, ta'lim ve terbiye, koruma (پروش) perveriş âmūhtegân = bilim ve hikmet öğrenen ve öğretenler (پروش آموز) perveriş âmūz = hakîm (ازل) kerveriş âmūhtegâm ezel = peygamberler, veliler § Taat ve ibadet = رستش.

پروه (**pervere**) = Besili hayvan.
چو مرغ پروه عفروو خصمت آگه نیست
از انکه رخ غلامان تست بایزش
شهاب

Kibirli düşmanın mızrağı kendisi için besili kuş gibi kebab şişi olacağını bilmez.
(Şehab)

پروز (**pervez**) = Soy sop.

پشاه آفریدون کشد پروزم
فردوسی

Benim soyum Feridun şaha varır.

(Firdavst)

§ Elbisenin etek ve yenleri etrafına çekilen sayvan, saçak, kürk gibi sūs nev'inden şeyler.

سحاب ، گرد که اندر همی کشد پروز
شمال ، گرد گل اندر همی کند پرواز
قطران

Bulut dağın etrafına pervaz çekiyor. Kuzey rüzgarı gülün etrafında uçuyor.

(Kafran)

§ Çayır § Yama § Döşeme
§ Piyade ve sūvarilen halka olmaları.

پروزن (**pervizen**) = Elek. Pervizen (ba.).

از کید این چرخ کهن دارم دوونی پرمن
گرد الم بر فزق من یزد ز کین این پروزن
عندلیب

Bu eski feleğin hilesinden içim mihnetle doludur. Bu elek, kî-ninden benim başıma elem tozu eler.

(Andelib)

پروش (**perūş**) = Sivilce (ar.) . پشه .

پرون (**perven**) = İpek çıkırığı = pervan.

پروند (**pervend**) = Armut. Bazı lūgatlerde (emrūd) yerine (em-red) yazıldığından tūysüz genç demek olur § Kazvin civarında bir ekinlik.

پرونده (**pervende**) = Kumaş dengi

کیمه ام زو پرست از بدوه
خانه ام زو ست پر ز پرونده
شاعر

Çantam onun ihsanından al-
tınla, evim kumaşla doludur.

(Şâir)

§ Kumaş sargısı.

پروہ (perve) = Savaşta düşman-
dan alınan eşya § Çarşaf: şim-
di manto dediğimiz kadın bür-
güsü § Ülker yıldızı.

پروہان (pervehan) = Belli, açık.

زو، پشت روزگار توی گشته ؛ این سخن
در روی روزگار بگویم پروہان
انبرالدين

Zamanın sırtı onun sayesinde
kuvvetlendi. Bu sözü zamanın
yüzüne karşı açıkça söylerim.

(Eşîrüddin)

پرویز (pervîz) = Nüşirevanın hafidi
ve Hüzmüzün oğlu Hüsrevin
lakabıdır § Bu lakabın verilme-
sine sebep olarak bazıları Per-
vizin asıl manası olan Muzaffer
yahut kıymetli den, bazıları da
bu zat tatlı dilli olduğu için
şeker eledikleri elek mânasın-
dan alınmıştır dediler.

ازان شد نام آن شهزاده پرویز
که بودی در سخن گفتن شکر بیز
نضای

O şehzade söz söylediği zaman
şeker elediği yani şeker gibi
tatlı söylediği için adı Perviz
olmuştur.

(Nizâmî)

En doğrusu Muzaffer mânasına

gelen (Pîrüz) den çevrilme ol-
masıdır § Ülker yıldızı.

زمانه خاک تو ہم عاقبت پرویزن
فرودگذازد اگر ماورای پرویزی
نزارى

Ülkerin fevkinde olsan da
yahut mevkiin Hüsrevi Perviz-
den yüksek de olsa zaman aki-
bet senin toprağını eleğe bira-
kır: seni mahveder.

(Vizârî)

§ Eleyici = bızende.

تو خسروی ومن از صدق دل نه از پی زور
بر آستانه قصر تو خاک پرویزم
نزارى

Sen Hüsrevsin, ben para için
değil yüreğimin doğruluğundan
senin köşkünün eşğinde top-
rak eleyiciyim.

(Nizârî)

§ Cilve etmek.

شمس الحق تبریزی آنجا که تو پرویزی
در تابش خورشیدت هرگز خطرقی نی
مولانا

Ey Tebrezli Şemsülhak! Sen
her nerede tecelli edersen gü-
neşinin parıltısında gölge teh-
lûkesi yoktur.

(Mevlânâ)

Misaldeki (ق) yerinde (دی) oldu-
ğuna göre mâna kış korkusu
demektir. § (پرویزدن) den ismi
mastardır; fakat mastarı kulla-
nılmaz (Nizâm).

پرویزن (pervîzen) = Elek.

کرده از گرز و نیزه بر دشمن
استخوان آرد پوست پرویزن
سنائی

Düşmana vurduğu topuz ve

*mızraktan kemiğini un, derisini
ni elek yapmış.*

(Senâ'î)

*Konuşmada büyüğüne gırbâl,
küçüğüne elek[*] denir (Nizâm).*

دوتم يك چايگه يى زخم نيست
ابن تم از تير چون پرويز نيست
مولانا

*Vücudumda yarasız bir yer
yoktur. Bu vücudum oktan,
elek gibidir.*

(Mevlânâ)

Mecazen her göz göz olan şey.

*پرويش (pervîş) = İşte tembellik
göstermek.*

ازدها پيشست و تيس اندر عقب و ايام تند
رهده ای دوست سوی خویشق پرويشرا
خمدرو

*Ejderha önde, kılıç arkada,
zaman sert. Arkadaş! Kendine
doğru tembelliğe yol verme :
tembellik etme.*

(Hüsrev)

*پروين (pervin) = Ülker yıldızı :
öküz burcunda öküz şeklinin
örgücünde toplu olarak bulunan
yedi küçük yıldız ki üzüm sal-
kımı biçimindedir (ar.) ثريا.*

ماکه اکئون متفرق چو بنات النعش
کی توایم دگر جمع شدن چون پروین
حماد

*Biz ki şimdi بنات النعش = yedi ger,
gibi dağınıgız; ülker gibi bir da-
ha nerede toplanabiliriz.*

(İmâd)

[*] Dilimizden alınmıştır.

باتاشای وخ وخال تو خاکش برچشم
کور بتحق که نظر برمه و پروین دارد
یغما

*Senin yüzün ve benine karşı
aya ve ülkere bakan uğursuzun
gözüne. toprak dolsun.*

(Yeğma)

(Peren) (ba).

*پره (perre) = Askerin daire ve
halka yahut tabur ve saf olma-
sı Ş Uç ve etek.*

هميدون پره های کوه قارن
به پيشش همچنان آيد که گلشن
فخر گرگانی

*Şimdi Mazenderan dağının
etekleri; onun önünde güllük
gibidir.*

(Fahri Gurgânî)

Saman yaprağı, çöpü.

برتنوام گرفت پره کاهی زضعف
گرچه بصورت یکبست دوی من و کوربا
خاقانی

*Yüzüm görünüşte kehribar ile
birse de bir saman çöpünü kal-
dıramayacak kadar zayıfım.*

(Hakânî)

*Ş Kilit ve dolap ve değirmen
perlerine de denir.*

بهر در کامدی بی درکشائی
پريدی قفل چائی پره چائی
چای

*Her hangi kapıya gelirse anah-
tara hacet kalmadan kilit bir
tarafa peri bir tarafa uçardı :
kapı açılırdı.*

(Câmî)

پَرِهَازَه (perhâze) = Kav = pede =
pūde = hef.

پَرِهَیختَن ، پَرِهَیختَن (perhihten,
perhîhten) = Edeplendirmek,
terbiye etmek.

پَرِهَوَدَه (perhūde) = Faydasız,
mânasız söz & Ateşin tesir ve
hararetinden sararan elbise ve
başka şeyler berhūd (ba.).

پَرِهُون (perhūn) = Daire = berhun
(ba.).

پَرِهیز (perhiz) = Şakınmak, ka-
çınmak.

ماین طفل مزاجند عاشقان ورنه
دوای دود آغافل دو روز پرهیزست
شاعر

*Aşıklar çocuk mizaçlı hastalar-
dır. Yoksa dalgın gibi görünme
hastalığının ilâcı yani sevgili-
nin ilgili değilmiş gibi görün-
mesine karşı tedbir, iki gün
kaçınmaktan ibarettir.*

(Şa'ir)

Ş Emir mevkiinde de kullanılır.

پرهیز از آن عمل که با ضرر آمیخت

Zehir ile karışan baldan sakın.

Hakikat ehlinin nazarında Al-
lahtan başka her şeyden geç-
mek.

Kerden, nemūden, dâştēn keli-
meleriyle terkib olunur. (Pehrîz)
perhiz den çevrilmedir. پرهیزانه
Perhizâne = hastanın yiyebile-
ceği gıdalar. پرهیزکار Perhîzkâr =
Sofu ve insan incitmekten sakı-
nan kimse. بد پرهیز Bedperhîz =
doğru dürüst perhiz etmiyen
hasta.

ترك شهوت نشان دين باشد
شرط پرهیز کاری این باشد
نظامی

*Şehveti bırakmak din nişanesi-
dir. Sofuluğun şartı budur.*
(Nizāmî)

پَرِي (perî) = Cin mânasına olup
örfde cin nev'inin gayet güzel
olan dişi kısmına denir. Karşı-
lığı (dîv) dir ki çirkin, korkunç
kılıklı, zararlıdır.

پری ونخی که ز شرمش نهان شده است پری
پری مثال نهان گشت و شد ز مهر پری
ازرق

*Bir peri yanaklı ki peri ondan
utanarak gizlenmişti; peri gibi
gizlendi de sevgiden uzaklaştı.*
(Ezrekî)

Ş Periden = uçmaktan müza-
riin muhatap sıygası.

چند پری چون مگس از بهر قوت
در دهن این تنه عتکبوت
نظامی

*Azık için ne vakite kadar bu
örümcek ağının ağzında uçar-
sın.*

(Nizāmî)

= Perir (ba.).

پَریسائی، پَریحوان، پَری افسائی (**peri efsây, perihuvan, perisây**)
= Efsuncu, peri davet eden.

من شخص پریدارم من مزد پریخوانم
مولانا

*Ben perili bir kimseyim; ben
peri davet ederim.*

(Mevlânâ)

پَری پَیکَر (**perî peyker**) = Perî
sûretli (k.) çok güzel.

بخوی چه گویم پری پیکری
پریرا نبوده چو او دختری
نظامی

*Güzellikte ne diyeyim! bir peri
sûretli; perinin onun gibi kıızı
yoktur.*

(Nizâmî)

پَریچِه (**perîçe**) = Urgan ve halat
yaptıkları hurma lifi.

پَریدَار (**perîdâr**) = Perili, kendini
cin tutmuş olan divane.

چون پریداران درخت گل همی لرزد ز باد
چون پری بندان براو بلبل همی افسون کند
قطران

*Gûlağacı rûzgârdan perili gibi
titriyor; peri bağlayanlar, tes-
hir edenler gibi. Bûlbûl ona
afsun ediyor.*

(Kâtrân)

پَریدُخت (**perîduht**) = Meşhur
kahraman Rüstem'in dedesi Sa-

min severek evlendiği Çin hâ-
kanının kızı.

پَریدن (**periden**) = Uçmak.

اسرار غش گفتم دربین نهان دارم
رسوای جهانم کرد این رنگ پریدنها
نصفا

*Onun kederinin sırlarını göğ-
sümde gizleyeyim dedim. Bu,
rengimin uçmaları beni aleme
rûsvay etti.*

(Yeğma)

(R) nin şeddeli olduğu da var-
dır.

ی بال و پر اند پی تو می برم
من کاه شدم چو کهرمانی تو مرا
مولانا

*Kolsuz, kanatsız senin izinde
uçuyorum. Ben saman çöpü
oldum. Sen bana bir kehribar
gibisin: sen beni kehribar gibi
kendine çekersin.*

(Mevlânâ)

§ Bir yerden bir yere sıçramak.
Konuşmada bir şeyin rengi kay-
bolmak mânasına gelir ki biz
rengini atmak, rengi uçmak
deriz. Ölmek ve göz seyre-
mekten de kinaye olur.

پَریروز، پَریروز (**perîr, perîrûz**) =
Evvelki gün.

پریر وقت سحر چون آسم باد شمال
همی رساند بارواج بوی عنبر بر
انوری

Evvelki gün seher vakti poyraz

*rūzgârî lâtif bir surette ruhlara
taze amber kokusu erİştiriyordu.*

(Enverî)

دو مرو پریر لاله آتش انگیزت
دی نیلوفر بیلخ در آب گزینت
امروز گل از خاک نیشابور دمید
فردا بهری مادسن خواهد ریخت
لطف الله نیشابوری

*Evvelki gün merude lâle ateş
yaktı; dün Belhde Nilüfer suya
kaçtı; bu gün Nişaburun topra-
ğından gül bitti; yarın Heratta
rūzgâr gül dōkecek:*

(Lūtfallahı Nişābūri)

Bu rubainin her mısraında bir memleket, bir zaman, bir çiçek, bir unsur adı toplanmıştır. (Pe-rîrüz) un kısaltılması olan (pe-rir) daha ziyade eski şairlerin şiirlerinde görülür. Pesi perîrüz = üç gün evvel. Pesteri perîrüz = dört gün evvel.

*پرِز (perîz) = Haykırma, çığlık
ve feryat.*

از پریرت چنان بلرزد کوه
که زمین بو مهن بلرزاند
علی فرقتی

*Dağ senin çığlığından zelzele-
nin yeri titretmesi gibi titrer.*

('Aliyyi Ferhâdi)

Ş Pervizen (muh.) (ba.).

*پرِزاد (perizâd) = Peri çocuğu
(k.) peri gibi güzel.*

ندام پاچنن حسن خداداد
ملک خوام من اینرا بابریزاد
جامی

*Ben böyle Allah vergisi olan
güzellikle buna melek mi yoksa
peri çocuğu mu diyeyim bilmem.*

(Câmi)

*پرِزن (perîzen) = elek = per-
vizen (ba.).*

*پرِسوز (perîsūz) = Hüsrevi Per-
vizin zamanında yapılan bir
kilise.*

از آجها تا دو دیر پرِسوز
پریدند آن پیرویان دران روز
نظای

*Operi yüzlüler oradan Perisūz
kilisesinin kapısına kadar o
gün uçtular.*

(Nizāml)

*پرِش (perîş) = Dağıtmak, saç-
mak, perişan olmak, kendin-
den geçmek mânalarına gelen
perişiden den ismi mastar (isfa.
muh. vas).*

دوخوشی نبوده لہو اندیش
گاہ گفتن نبوده لغو پریش
سنائی

*Sustuğu zaman faydasız düşü-
nücü; söz zamanında saçma
saçıcı, değil.*

(Senâ'î)

برون آمد از خیمه وازدو زلف
بنفشه پریشیده پرلسترن
فرخی

*İki zülfünden gül üzerine (yü-
züne) menekşe dağıtmış olduğu
halde çadırdan çıktı.*

(Feruht)

پریشان (perîşân) = Dağınık, bir-birinden ayrılmış. Kendinden geçmiş, kederli mânasına da gelir.

مرا دلست پریشان و چون شود مجموع
دلی که با سر زلف تو همنشین باشد
سلمان

*Benim perişan bir gönlüm var.
Zülfünün sevdasıyle düşüp
kalkan bir gönül nasıl toplu
olur.*

(Selman)

گفتم بتا موی پریشان مساز موی
گزمویه ترسنت که چو موی شوی نزار
قائمی

*Ey güzel ! Ağlama, saçını da-
ğıtma; çünkü ağlamadan; kor-
karım ki kıl gibi incelir, za-
yıflarsın; dedim.*

(Kaani)

بری گرفته (peri girifte) = Perili
= peridar (ba.).

بریون (peryun) = Uyuz hastalığı
= ger (ar.) cereb. (Beriven)
mânasına da gelir. Beriven (ba.).

پز (pez) = puhten = pişirmek
masterından emir. (isfa, muh,
vas.).

هفت سال از سوز عشق جسم پز
در بیابان خورده ام من برگ روز
مولانا

*Tenimi pişiren aşkın harare-
tinden çölde yedi yıl asma
yaprağı yemişim.*

(Mevlâna)

زان طبخها که دیک سلامت همی پزد
خوش خوار تر ز فقر ابایی نیافتم
خاقانی

*Selâmet tenceresinin pişirdiği
yemeklerden; yoksulluktan tadı
daha hoş bir yemek bulamadım.*
(Hâkânî)

پزاحتن (pezâhten) = Erimek.

پزاوه (pezâve) = Kireç ve tuğla
ocağı.

کس ز مادر نژاد بازو و مال
از پزاوه سبوی پرناید
خسرو

*Kimse anadan para ve mal ile
doğmadı. Tuğla ocağından des-
ti dolu çıkmaz.*

(Hüsrev)

پزد (pezd) = Kan & Can ve ruh.

پزدک (pezdek) = Buğday biti.

پزشک (pizişk) = Hekim = (bizişk)
(ba.).

پزوی (pezvi) = İnsanların en âdisi.

پزیدن (peziden) = Peziden, piş-
mek, pişirmek.

هر میوه که در باغ جهان بدیده پخته است
ای غوره چون سنگ نخواستی تو پزیدن
مولانا

Cihan bahçesinde yetişen her

meyve tamamıyla pişmiştir. Ey taş gibi koruk! Sen pişmiyecek misin, olgunlaşmıyacak mısın.

(Mevlâna)

پ (pej) = İnişli yokuşlu yer, tepe ve sarp dağ.

سفر خوشست کسی را که با مراد شود
اگر سراسر کوه پی آیدش در پیش
خمروائی

Önüne baştan başa sarp dağ çıksa bile isteğine kavuşan kimse için sefer hoştur.

(Hüsrevanî)

§ Eski § İrin.

پ (püj) = Kıracağı § Enir dedikleri kök.

پژاکن (pejaken) = Çirkin, murdar.

لطیف وجوأم چو گل در بهار
پژاکن نیم سالخوردہ نیم
ابوشکور

Bahar gülü gibi lâtif ve taze-yim. Çirkin ve yaşlı değilim.

(Ebuşekür)

پژاوند (pejavend) = Tırkaz: kapı sürgüsü § Tokaç: çırpıcı tokmağı.

پژم (pejm) = Dağ.

پژمان (pejman) = Soluk, örselenmiş ve revnaksız.

در انتظار عهد شب قدر زلف تو
پژمان تر از چراغ بروزم زمان زمان
سیف اسفرنگی

Kadir gecesine benziyen zülfüne intizar ile gündüz yanan ışıktan zaman zaman daha soluk ve fersizim.

(Seyfi İsferengi)

پژمایه (pejmaye) = Bermaye (ba.).

پژمُرده (pijmürde) = Solmuş, buruşuk. Revnakı gitmiş, hali değişmiş mânalarındadır. Bitkilerle meyveler ve insanlarda kullanılır.

دل ممکن از دوست گمر خواهی بد و پوست باز
کس بگلشن باز کی بندد گل پژمرده را
کلم

Sevdiğine tekrar yaklaşmak isteğinde isen ondan gönlünün bağını kesme; insan buruşuk bir gülü güllüğe tekrar nasıl bağlar.

(Kelim)

(P) nin üstünüyle de görülmüş-tür.

پژمُردن (pijmurden, pijmurīden) = Solmak, hal değişmek. Pijmürde (ba.).

پژن (pejen) = Çaylak kuşu.

جهان بدیده او قیرہ شد چو پر پژن
قائمی

Dünya onun gözünde çaylak kanadı gibi karardı.

(Kadîrî)

پَژَند (pejend) = Ermeniler hıyarı denilen bitki = bejend, bergest (ba.).

پَژَوَاک (pejvâk) = Dağ ve kub-beden akseden ses, yankı,

پُژُول (pujûl) = Topuk = bucûl (ba.).

پُژُولِیدَن (pijûliden) = Biribirine karışmak, perişan olmak, solmak.

زن کنیز کرا پُژولیده بدید
مولانا

Kadın cariyenin halini karışık gördü.

(Mevlâna)

Doğrusu, başında (b) ile bijûlî-den dir. Ashı (پولیدن) olup çokca (b) ile kullandığından kelimenin cüz'ü gibi olmuştur.

پَژُوم (pejûm) = Yoksui, değersiz.

پَژَوَند (pejvend) = Pejavend § Ka-pı arkasında bekliyen pezevenk,

پُژُوهِش (pijūhiş) = Arayıp sor-ma, tecessüs.

مرد نا آزموده را زنهار
نه شناختوی و نکوهش کن
گر یراو اعتقاد خواهی کرد
اول احوال او پژوهش کن
ابن یسین

Nazmen tercümemiz :

*Mücerrep olmıyan insanı, zinhar
Nemedheyle ne de faslû mezem-
met*

*Dilersen itimat etmek o şahsa
Et evvel hâlini tahkika gayret
(İbni Yemîn)*

پُژُوهِدَن (pijūhiden) = Aramak, sormak, tecessüs ve tahkik et-mak.

پژوهید بسیار و پرسید چند
نیامد ز خوان کس او را پسند
فردوسی

*Çok aradı ve sordu; güzeller-
den kimseyi beğenmedi.
(Firdevsî)*

پُژُوه (Pijūh) pijūhiden den, emir (İsfa muh. vas). Dâniş دانش پُژُوه. pijūh = bilim araştıran. پژوهید. Pijūhide = tettebbü etmiş, akıllı, bilgin پژوهنده. pijūhende = arayıp sorucu tetkik edici.

پَژَوِی (pejvî) = Pezvi (ba.).

پَژَوِین (pejvin) = Pis, murdar.

پیشم آود دوات بن سوراخ
قلم سست و کاغذ پژوین
سنائی

*Önüme dibi delik bir yazı hok-
kası, cılız bir kalemle pis bir
kâğıt getirir.*

(Senai)

پَژَ (peje) = Pej.

پیه (pijüh) = Pijüh (*muh*) pijühiden (*ba.*).

پس (pes) = Ard, sonra, geri.

سپه را از پس و پیش و چپ و راست
بایدی که میبایست آراست
جای

*Askeri ard, ön, sağ, soldan
nasıl lâsımsa öyle hazırladı.*
(Camî)

چنان بانیك و بد عرفی بسرکن کز پس مردن
مسلمات بزم شویید و هندو بسوزاند
عرفی

*Urfi! İyi ve kötü insanlarla
öyle yaşa ki öldükten sonra
müslüman seni zemzemle yıka-
sın, hintli yaksın.*

(‘Urft)

هرکه را ایام پیش آورد زودش پس نشان
این پیشانی رجذو و مد دنیا روشنت
کلمه

*Zaman kimi ileri geçirdi ise
onu çabuk geri çekti. Bu piş-
manlık ve geri çekiş denizin
cezir ve meddinden bellidir [*].*
(Kelîm)

Pesiferda = yarından sonraki
gündür ki öbürgün deriz. Pes-
terini ferda denirse daha öbür-
gün demek olur § Arapçanın
(فاء جزائیه) si yerinde öyle ise
gibi bır mâna ifade eder.

بیر از کن چو وقت نیاید بشت باز
پس واجبست درجه کاری تأملی
سعدی

[*] Cezrû med : denizin geri çekilip
ilerlemesi ve bu hareketini tekrarlaması.
Çekin, yayın.

*Ok yaydan çıkınca tekrar baş
parmağa gelmez. Öyle ise her
işte düşünmek lâzımdır.*
(Sa’dî)

پس (püs) = Oğul: püser (*muh.*).

پس (pis) = Lâstik top yahut oto-
mobil tekerleğinin boşalmasını
hikâyede kullanılır (Nizâm).

پسا (pesâ) = Fars kıtasında birçok
ünlü kimseler yetiştiren bir ka-
saba muarrebî (tesa).

پساجین (pesâçin) = Tarla ve bah-
çe mahsulünden geri kalan:
başak.

پسَادَسْت (pesadest) = Veresiye
olan alışveriş karşılığı (pîşâ-
dest). (ar.) نَشْت .

پس افاده (pes uftâde) = Yolda
yoldaşlarından geri kalan kimse
§ Biriktirilen mal § Miras.

پس افکند (pes efkend) = So-
nunu düşünmek. Gerekli mas-
raflardan artırılıp biriktirilen
mal § Miras.

زور و درم نباید نظر بمعنی دار
که پس افکند بزرگان بیو منا نبود
خجندی

*Altın ve para kalmaz. Manevi
şeref teminine çalış; çünkü bu-*

*yüklerin bıraktıkları miras on-
ları hayırla anmaktan başka de-
ğildir.*

(Hucendi)

Ş İnsanın sağlığında işlediği iyi
ve kötü işler. Pes endaz da bu
mânayadır.

پَس اَنداختَن بَچه (pes endahteni
beçe) = (ko.) Çocuk doğur-
mak.

پَسايدَن (pesaniden) = Bağ, bah-
çe ve ekin suvarmak.

پَساَوَند (pesavend) = Şiirin kafi-
yesi.

همه بودج و همه خام و همه دست
معانی از چکامه تا پساوند
لیبی

Kasidenin mânaları kafiye-
ye varınca hep biçimsiz, çiğ, gev-
şek.

پَساَوَند (pesâviden) = Bir şeyi
el ile yoklamak, ellemek = bip-
sâviden (ba.) Ş Sarhoşluk gös-
termek.

پَس آهنگ (pes âheng) = Arka-
dan giden tabûr. (ba.) پیش آهنگ.

پَست (pest) = Alçak mânasıdır
ki kendisinde yükseklik ve irtifa
olmayan şey demektir. Kar-
şılığı (bâlâ) ve (bülend) dir.

بعزت هر آنکو فروتر نشست
بخواری نیفتد زیلالا بست
سعدی

*Her kim ki şerefle en aşağıya
oturursa hakaretle yüksekten
alçağa düşmez.*

(Sa'di)

Kısa mânasına da gelir. قد پست
Kadi pest = kısa boy gibi bazı
yerde eksik, az mânasını ifade
eder. Kıymeti pest =
değeri az, چاشنی pest =
tadı az gibi. Harap, viran
mânasına da gelir ki bunlar
hep mecazi mânalardır.

نگر تانیاری ببیداد دست
که آباد گردد زبیداد پست
مراج

*Dikkat et sakın zulme el uzat-
mıyasın. Çünkü zulümden ba-
yındır yer harap olur.*

(Serrac)

Tümseklî olmyan düz yer ve
pinti adam mânalarına da yaz-
mışlardır.

پَست (pist) = Un, hususile kavrul-
muş un, kavvut (ar.) سَوِی.

منم روی از جهان درگوشه کرده
کفی پست جوین را تو شه کرده
نظامی

*Arpadan yapılmış bir avuç
kavutu gıda edip dünyadan bir
köşeye yüz çeviren benim.*

(Nizâmî)

Hekimler ıstılahında bazı hubu-

battan ve meyve kurusundan yapılan un (Nîzam).

پُست (pust) = Posta & Postacı
pusti hevâi = tayyare postası
(nefisi) (Nîzam).

پِستا (pesta) = Evvelce başlanılıp sonra bırakılan bir işin başına geçmek = pedisâr (ba.).

پِستَادِست (pestâdest) = Veresi = pesâdest (ba.).

پِستان (pistan) = Meme. پستانک = emzik.

چه خرم کسی کو بهنگام دی
نهد پیش خود آذر و مرغ وی
بخی نار پستان بدست آورد
که بر نار پستان شکست آورد
برون مرغی آرد از کنج کاغ
که اشکوفه آرد برون سر زشاغ
فردوسی

*Ne mutlu o kimseye ki kışın
önüne ateş, tavuk ve şarabı
koyar; bahçe narının kıymetini
kırarak nar memeli bir güzel
ele geçirir; daldan çiçek baş
gösterinceye kadar köşkünün
köşesinden başını dışarı çıkar-
maz.*

(Fırdevsi)

ز شیر ابر شود غنچه سیر و خنده زند
بروی مادر پستان چو طفل پستان خوار
طاهر دکنی

*Gonca, bulut sütünden kana
kana içip meme emen çocuğun,
süt ananın yüzüne güldüğü
gibi güler; inkişaf eder, açılır.*

(Tahiri Degeni)

پِستَان بِنْد (pistan bend) = Memeyi
büyütmek yahut küçük gös-
termek için kadınların kullan-
dıkları meme korsesi.

پِستَان سفید کردن (pistan sefid
kerden) = Çocuğu sütten
kesmek için memenin başına
bir şey sürmek.

الفق می دید با بغت سیاهم زان سبب
کرد در روز نخستین دایه ام پستان سفید
قاسم مشهدی

*Kara bahtımla ülfetimi gördü-
ğü için tayam daha birinci gün
memesini beyaza boyadı.*

(Kasımı Meşhedî)

پِستَان سیاه کردن (pistan siyah
kerden) = Çocuğu memeden
kesmek için memeye siyah bir
şey sürmek.

پِستَانِ مادر بُریدن (pistani mader
büriden) = Ananın memesini
kesmek (k.) hırslı ve aç gözlü
olmak, vefasızlık edip hukuka
riayet eylememek.

پِستَانِ مام یا مادر گاز گرفتن (pistani
mam ya mader gâz girif-
ten) = (k.) Hısım ve akrabaya
merhametsizlik ve zulüm etmek
& lyiliğe kötülük etmek.

پِسته (piste) = Fıstık.

نخود روی تازه همی سوسن وسن
نگشود آب پختهده همی پسته وانار
جال

*Susam çiçeği ve gül daha güler
yüz göstermedi. Fıstık ve narın
dudağı gülmedi: açılmadı.*

(Cemal)

پسته خندان (*piste'i hendan*) =
Ağzı açılmış fıstık (k.) dilberin
ağzı.

مهرزن بردهن خنده که دریاغ جهان
سر خود می خورد آن پسته که خندان باشد
صائب

*Gülmenin ağzını mühürle: gül-
me; çünkü dünya bahçesinde
gülen yani ağzı açılan fıstık
canını feda eder.*

(Şa'ib)

ای دهنت پسته خندان دل
لعل چو قندت شکرستان دل
عماد

• *Ey ağzı gönlün gülün fıstığı;
şekere benziyen dudağı gönlün
şekerliği olan güzel!*

(İmad)

پسته سکر فشان (*pistei şeker fe-
şan*) = Şeker saçan fıstık (k.)
sevgilinin dudağı ve ağzı.

پس جانشین (*pesi canışın*) = Dük-
kân sahibinin vekili.

پس خم زدن (*pes ham zeden*) =
(k.) Kaçmak.

پس دادن (*pes dâden*) = Geri ver-
mek, iade etmek Ş Kap için-
deki şeyden dışarıya sızıntı
vermek. (Pes dadeni ders) ta-
lebenin muallime geçen dersi
vermesi.

پس دست کردن (*pesi dest ker-
den*) = (k.) Gizlemek.

وگر بخانه زوی ماند زن کند پس دست
خسرو

*Eğer evde bir altın kaldı ise
kadın gizler.*

(Hüsrev)

پسر (*püser*) || Oğul, çocuk.

شاید که بر اشک من و یعقوب بخندد
آنرا که بدل داغ چو یوسف پسری نیست
یعفا

*Kalbinde Yusuf gibi bir çocu-
ğun yakıtı olmıyan kimse be-
nim ve Yakubun göz yaşımıza
gölserse lâyıktır.*

(Yeğma)

یکی را پسر گم شد از راحله
شبانگه بگردید در قافله
سعدی

*Birinin oğlu kayboldu. Gecele-
yin kervanda döndü dolaştı.*

(Sa'di)

پسر انرا کند دوکار خراب
هوس زینت و هوای شراب
هاتفی

*Çocukları iki şey harap eder :
süslenmek hevesi, şarap sevgisi.*
(Hâtîfî)

Şimdi (piser) suretinde okunuyor. *پُسر اندر* (püser ender) = Üvey oğul, püser zade=torun.

پُسرِ چِه (püseriçe) = Fena tabiatlı çocuk,

پَس زانوِ نِسْتَن (pesi zânū nişesten) = (k.) Düşünmek.

پَس سَرخارِ دَن (pesi ser hârîden) = (k.) Bahane etmek.

پَس سَر نَمُودَن (pesi ser nemûden) = (k.) Utanarak yüz çevirmek & Bir kimseyi hile ile baştan savmak.

پَس شام (pes şam) = Temcit yemeği (ar.) schūr.

پَس شاشِ دَن (pes şaşîden) = (ko.) İlerliyecek yerde geri kalmak : yersiz, geri kalış devenin işemesine benzetilmiş; çünkü deve geriye doğru işer.

پَس کَار بُودَن (pesi kâr būden) = Bir işle uğraşmak.

پَس گُوشِ آفَکَنَدَن (pesi gūş efkenden) = (k.) Unutmak, ihmal etmek. Konuşmada (püşti gūş efkenden) denir.

پَس مَالِدَه (pes mande) = Geri kal-

mış & Yemek artığı & Mirasçı & Eski.

پَسَنَد (pesend) = Beğenme, kabul etme, beğenilmiş, makbul. Pesendiden = beğenmek mastarından emir (*isfa muh. vas.*).

پَسَنَدِه پَر سیدی ای هوشمند
بگویم جوابت ور آید پَسَنَد
سعدی

Ey akıllı! güzel sordun; beğenir, kabul edersen cevap vereyim.

(Sa'di)

گفت آن زیرک که ای قوم پَسَنَد
درس خوانید وکتید آوا بلند
مولانا

O zeki; ey makbul ulus! Ders okuyunuz ve sesinizi yükseltiniz, dedi.

(Mevlâna)

پَسَنَدَر (püsender) = Övey oğul.

جز بماندند نماند این جهان کیته جر
پاسنددر کیته دارد همچو بادختندرا
عنصری

Bu kinli dünya, övey kız gibi övey oğla kin tutan övey anadan başka şeye benzemez.

(Unşurî)

پَسَنَدِه (pesende) = Beğenilmiş mânasına pesendide (*muh.*).

پَسَنَدِ دَن (pesendiden) = Beğenmek, seçmek.

حدیث سعدی اگر کائنات پَسَنَد
هیچ کار نیاید اگر تو پَسَنَدِ
سعدی

*Sadi'nin sözünü dünya beğense
sen beğenmedikçe hiç işe yara-
maz.*

(Sā'di)

پَسَنَدِيدَه (pesendide) = Beğenil-
miş, makbul.

گفت مرا اهل دلی گاه پند
نیست پسندیده کس خودپسند
همه

*Bana bir irfan sahibi nasihat
ettiği sırada kendini beğeneni
kimse beğenmez, dedi.*

(Imād)

پَسَنَگ (pesengak) = Dolu. Kü-
çük buz parçaları şeklinde ol-
duğu için (yahçe) de denir.

پَش (peş) = At yelesi, perçemi.

کشفاش کرد ویش ودم دواز
پروبال فری ولاغریمان
پودهای جای

*Sağrıları yuvarlak, yelesi ve
kuyruğu uzun, göğüs ve gerdanı
dolgun, beli ince bir at.*

(Pūr Behāgi Cāmī)

§ Sarığın sarkan ucu § Her şe-
yin benzerine nispetle âdisi §
(veş) gibi teşbih edatı (ba.).

پَش (puş) = Baykuş.

پَشَام (peşam) = Karamtırak renkli
şey.

Ferhengi Ziya

پَشَان (pešan) = Gürz [*], topuz =
çeşan, feşan.

پُشت (pušt) = Arka, sırt.

ز کوزی پشت من چون پشان
ز سقی پای من چون پای یار
فرخی

*Sırtım kamburluktan ihtiyarlar-
rın sırtı; ayağım sölpüklükten
hasta ayağı gibidir.*

(Ferraḥi)

Yardımcı ve arkalayıcı § Pušt
§ Soy § Nişapur civarında bir
şehir. پشت bepušt
dâden = birbirine dayanmak (k.)
ittihat ve müzaheret etmek,
pušt berpušt = baba-
dan babaya, nesilden nesle.

پُشت بَرْدِیَوَار مَانْدَن (pušt ber di-
vâr manden) = Hayran ol-
mak, şaşmak.

گر زروی خود براندازی نقاب
پشت بردیوار ماند آفتاب
صائب

*Yüzünden örtüyü atarsan gü-
neş hayran olur.*

(Şā'ib)

پُشْتَارَه (puštare) = Puštware (muḥ.)
puštware (ba.).

پُشت بَرَمِین آوَرْدَن (pušt bezemin
âverden) = (k.) Yenmek.

[*] Uzun sapı ağaç yahut demirden;
toparlık başı ağaç, yahut madenden eski bir
savaş aletidir ki topuzdan büyüktür.

پُشتِ پَاخَارِیدَن (puşti pâhârîden) = Ayağın sırtını kaşımak (k.) sevinmek, yaltaklanmak.

پُشتِ پَازدَن (puşti pâzeden) = Ayakla kakmak (k.), terk etmek, yüz çevirmek.

آن کوزند زووی جفا پُشت پای من
بوسم چو دامنش بلب اعتذار پای
کمال

Cefa yüzünden beni terk edenin, ayağını eteği gibi özür dileme dudağıyla öperim.

(Kemal)

پُشتِ چَشمِ تَنُکِ یا نَازُکِ کَرَدَن (puşti çeşm tenuk ya nâzûk kerden) = Naz etmek, gururla bakmak (Nizâm).

پُشتِ چَمن (puşti çemen) = (k.) Çimen sahası.

پُشتِ دَاَدَن (puşti dâden) = Arka vermek ş (k.) Yüz çevirmek, kaçmak ş Dayanmak.

خواهم زخیال روی تو پشت بداد
مولانا

Yüzünün hayalinden uyukum kaçtı.

(Mevlânâ)

دید عدو روی شه و پشت داد
پشه توقف نکند پیش باد
مهاد

Düşman, padişahın yüzünü gör-

dü ve kaçtı; sıvrisinek rüzgârın önünde duramaz. (İmâd)

پُشتِدَار (puştdâr) = Puştiban ş İri ve kalın; hususiyle kalın elbise.

پُشتِ دَستِ بَر کَندَن (puşti dest ber kenden) = Elinin arkasını koparmak (k.), pişman olmak, esef etmek. (Puşti dest gezi-den) de denilir ki elin arkasını ısırmak demektir.

بلب از غصه پشت دست بر کند
گریبان چاک زد از سریف کند
نزاری

Kederden müteessir oldu. Yaka-sını yırtıp başından attı. (Nizârî)

پُشتِ رَاسَت کَرَدَن (puşti rast kerden) = Beli doğrultmak (k.), dinlenmek, rahat etmek. (Nizâm)

پُشتِ سَر کَی دِیدَن (puşti seri-kesî dîden) = Öğünen, hatır kıran, başkasının ölümünü isteyen kimselere karşı söylenen bir sözdür ki biz senin gibilerin gidip kaçtığını, yahut ölümünü çok gördük demektir. (Behar'acem)

للكهارا توانی پشت سر دید
بنور عشق اگر دل زنده باشی
صائب

Eğer kalbin aşk nuru ile diri

*olursa eflâkten sonraya kala-
bilirsin.*

(Şā'ib)

پُشت شِکستن (puşt şikesten) =
(k.) Tahammül edilemeyecek
derecede musibete duçar ol-
mak (Niẓām).

پُشتک (puşte) = Giyildiği zaman
bele kadar gelen kısa elbise,
üstlük.

اگر جبة خاره را مستحقم
زتو بس کنم پشتکی زند پیچی
سوزنی

*Her ne kadar bana lâıyk olan
ipekli üstlük ise de senin tara-
fından verilecek kaba bir üstlük
yeter.*

(Sūzenl)

§ At ve katır cinsinin ayakla-
rına ârız olan ve yürümekten
alıkoyan bıcılğan hastalığı §
Çocukların; atlama, ebe geçti,
yahut kavak dikilme oyunu.

پُشت کردن بز چیریزی (puşt kerdən
ber çizil) = Bir şeyden yüz çe-
virmek.

چو بیند یان روی پر آب و تاب
کند ماه نو پشت بر آفتاب
طغرا

*Yeni ay o parlak yüze bakınca
güneşten yüz çevirir.*

(Tuğra)

پُشت گرم بودن (puşt germ bū-

den) (k) Yardım görmek, hi-
maye edilmek.

فربب چون گل رعنا نمی خورم ز نهار
دوین چن که مرا پشت از خزان گرمست
سلب

*Ben bu çimende güzün yardı-
mını gördükçe baharın iki
renkli gülüne aldanmam.*

(Selim)

پُشت گرمی (püşt germi) = Yardım.

خورشید جودت او نکند پشت گرمی
سر ما کند شمار من از کشتگان بری
کال اصفهانی

*Eğcr senin cömertliğinin güneşi
yardım etmezse, kış beni kardan
ölmüşlerden sayar.*

(Kemālî İsfahanî)

پُشت گوش فراخ (puşti gūş fe-
rāh) = (ko.) Tembel (Niẓām).

پُشتلنگ (puştlang) = Eksik, ku-
surlu§ Mânasız, faydasız.

دو ملک تو بسته لگردد بیندگی
نمرد پشه خورده و فرعون پشتلنگ
سوزنی

*Senin mülkünde sıvrisinekle
telef olan Nemrutla kusurlu
Firavun köleliğe lâıyk değildir.*

(Sūzenl)

پُشتمازه (puştmaze) = Belkemiği,
omurga (ar.) sulb.

پُشتمال (puştmal) = Peştamal de-
diğimiz silgi.

پُشت ماهی (pušt māhi) = Balık
sırtı dediğimiz biçim (k.) gece.

Bir şehri övgüye dair:

سوادی که دروی سیاهی نبود
وگر بود جز پُشت ماهی نبود
نظای

Bir şehir ki onda karanlık
yoktu; var ise geceden başka
değildi.

(Niẓāmī)

پُشت نمودَن (pušt numūden) =
Pušt daden (ba.).

پُشتو (peštū) = Kavanoz = bestū
(ba.).

پُشتو (puštū) = Afgan dili.

پُشتواره (puštvāre) = Bir arkalık
yük.

هر که او روی چون گلش خواهد
مدتی خار پُشتواره کند
عطار

Her kim onun gül gibi yüzünü
isterse bir müddet dikenî yük
etsin; diken yüklensin.

(Attār)

پُشتوان (puštvan) = Puštiban (ba.).

پُشته (pušte) = Tepe, yığın.

از خون بکوه و دشت روان گشت جویبار
وز کشته پشته های عظیم آمد آشکار
شاعر

Dağda, ovada kandan ırmak
aktı. Olūden, büyük yığınlar
meydana geldi.

(Şā'ir)

پُشتی (pušti) = Yardımcı: Kori-
yucu § Bele kadar gelen kısa
elbise, arka yastığı.

پُشت یافتن (pušt yâften) = Yar-
dım ve kuvvet bulmak.

پُشتیوان، پُشتیبان (puštīban, pu-
štīvan) = Kuvvetlendirmek için
duvara vurulan ağaç dayak,
yapı desteği. Kapı arkasına
konulan ağaç bağ (k.) arkala-
yıcı, yardımcı.

چه غم دیوار امت را که باشد چون تو پُشتیبان
سعدی

Senin gibi dayağı, yardımcıyı
olan ümmet duvarının ne kay-
gısı vardır?

(Sa'di)

هر چه از دلهای تعمیر پُشتیبان آست
در دو آبادی دل کن چو معمار خود
صائب

Her kimin gönlünü bilsan
senin yardımcın olar; inaaemki
kendi gönlünün mimarısın; gö-
nülleri imara çalış.

(Şā'ib)

پُشک (pešek) = Çiy = Şebnem. (§)
nin tutariyle müsavi ve müsavi
etmek, denkleştirmek.

بحرین الفتاده باخورشید در پُشک
هفتمت سرور افکند در رشک
نزاری

*Güzellikte güneşe denk düşmüş,
boyda selviyi kıskandırmış.*

(Nizārī)

§ Aşk ve bağlılık § Baykuş.

چون کند یارب زید بخق دل ویرانه ام
پشک باشد گرها آید بسف خانه ام
ابوالمعانی

*Yarabbil talihsizliğine karşı vi-
ran gönüm ne yapsın. Evimin
damına hūma konsa baykuş
olur.*

(Ebulme'anî)

§ Bokböceği.

نَشَكْ (puşek) = Kedi.

از چرخ تا کبوتر واز مرغ تا شتر
از گرگ تا پره واز موش تا پشک
روزی خوران خوان بر از نعمت تواند
هر گوشه که می نگرم صد هزارک
کمال غیاب

*Doğandan güvercine, kuştan
deveye, kurttan kuzuya, sıçan-
dan kediye kadar herhangi
köşeye baksam yüz binlerce
mahlûk senin nimetinle dolu
olan sofrandan azıklanırlar.*

(Kemal Gıyâs)

Şimdi (pişek), şeklinde söylenir
(Nizām).

نَشَكْ (puşk) = Koyun, keçi, ceylan
gibilerin gübresi. (Pişkir, pişki-
re, pişkil, pişkile) de. denir.

سگفت جا یشارا بروپ ازسنگ وپشک
ور بود تر ویز بروی خاک خشک
مولانا

Onun yerini taş ve gübreden

*temizle. Eğer rutubetli ise, üze-
rine kuru toprak dök; dedi.*

(Meulânâ)

Bu eski şekildir. Nazımda kul-
lanılabilir. Şimdi pişk denir.
(Nizām) Kumbara = humbere
(ba.).

پَشَكْ (pişk) = Ortaklar arasında
eşya bölüşmek için çekilen kur'a.
Şimdi oyunda herkesin nöbeti-
ni tâyinde kullanılır (Nizām).

پَشَكِلْ، پَشَكِرْ (pişkir, pişkil) =
puşk (ba.).

پَشَكَمْ (pişkem) = Yazlık ev. Biç-
kem (ba.).

پَشِلْ (pişil) = Biribirine vurulduğu
zaman ses çıkaran iki cisim.

پَشَلَنَكْ (puşleng) = Mânasız.
= Büşteng (ba.).

دعا گوئی ترا بهتر چه خواهی کرد شعری را
که دام ابلهان باشد عبارت های پشکنش
سیف اسفرنگی

*Senin dua etmekliğinin hayırlıdır,
mânasız mazmunları, ahmakla-
rın tuzağı olan şiiri ne yapacak-
sın ?*

(Seyfi Isferengî)

پَشَمْ (peşm) = Yün.

خرما نتوان خورد ازین خار که کشتیم
دیا نتوان یافت ازین یشم که رشتیم
سعدی

*Bu ektiğimiz dikenden hurma yemek mümkün değil, bu eği-
diğimiz yünden ipek kumaş do-
kunamaz.*

(Sā'di)

پشما گند (peşmagend) = Yük,
hayvanın sırtını acıtmamak için
semerin altına konulan keçe,
teğelti yahut yünle doldurul-
muş palan.

هم سگانرا قلاده زوریدست
هم خرانرا خوست پشما گند
خاقانی

*Hem köpeklerin tokası altın,
hem eşeklerin teğeltisi yahut
palanı ipektir.*

(Hākānī)

(Peşm) ile (agend) den murek-
keptir: agend (ba.).

پشم در کشیدن (peşm der keşî-
den) = (k.) Kavgacı ve geve-
zeyi ustalikle kendinden uzak-
laştırmak.

هر که پیوده کند عرصة پشمش درکش
نزاری

*Her kim beyhude gürültü ederse
onu uzaklaştı.*

(Nizāri)

Ş Dağıtmak, perişan etmek.

کشیدم پشم درخیل و سپاهین
نظامی

*Onun süvarilerini, askerini da-
ğıttım.*

(Nizāmī)

پشم در کلاه داشتن (peşm der
kulâh daştan) = (k.) Şeref
va itibar sahibi olmak.

دلیل صومعه دیدم گدی برافش نیست
گدای میکده هم پشم در کلاهش نیست
طالب

*Baktım ki ibadethane kılavuzu-
nun yoluna kimse gitmiyor.
Meyhane dilencisinin de değer
ve itibarı yok.*

(Tālīb)

(Peşm der kulâh nedared) de-
nir ki yoksul ve değersiz de-
mektir.

پشم شدن (peşm şuden) = Dağıl-
mak, perişan olmak.

پشمک (peşmek) = Pişmaniye hel-
vası Ş (Peşm) in küçültülmüşü =
Yünceğiz.

پشمی از کلاهش کم (peşmî ez
kulâheş kem) = (k.) Hesaba
gelmiyecek kadar az, eksik.

پشمین (peşmîne) = Yün kumaş.

دل اگر شاد بود خانه چه دوزخ چه بهشت
رنج اگر دور زن جامه چه پشمین چه برد
یغدا

*Eğer gönül sevinçli olursa evin
cennet veya cehennem olmasında
fark yoktur. Vücut sıhhatte
olursa yün elbise ile çubuklu
kumaştan yapılmış elbise birdir.*
(Yeğmä)

پَشَن (peşen) = (Tūsi nevzer) ile (pîran vîse) adlı iki kumandan idaresi altında yapılan meşhur savaşın yapıldığı ver, bu savaş (cengi peşen), (cengi lâden), (cengi hemâven) de derler.

چون عارض تو ماه نباشد روشن
عنصری

مانند رخت گل نبود در گلشن
فرخی

مژگات همی گذر کند از جوشن
عسجدی

مانند ستان گیو در جنگ پشن
فردوسی [*]

Ay senin yanağın gibi parlak değildir. Gülistanda yanağın gibi gül yoktur. Senin kırıpkilerin Peşen muharebesinde (Gîv)in [**] mızrağı gibi zırhtan geçiyor.

(‘Unşurî. Ferruhî, ‘Ascedî, Firdevsî)

[*] Hierî 323 te Tûsa bağlı Baj köyünde doğan Firdevsî. Tûs valisinin ezasına dayanarak, (Mahmudî Gaznevî) ye şikâyet etmek için Gazneye gitmek üzere yola çıkmış. Gazne civarında bir bahçede tenezzüh etmekte iken kimler olduğunu bilmediği, asrının en büyük şairlerinden Unşurî, Ferruhî, Ascedî’nin tertibettikleri işret meclisine raslamış; onlar da uzaktan Firdevsî’yi görmüşler. Şayet yanlarına gelirse rahatlari kaçır korkusuyla kafiyesi dar birer mısra söylemeye ve dördüncüsünü Firdevsiye teklif ile başlarından savmaya karar vermişler. Bu tekliflerini ortaya koyan şairler Firdevsî’nin hiç düşünmeden dördüncü mısraı söyleyiverdiğini görünce hayretler içinde kalmışlar, özür diliyerek fevkalâde hürmet göstermişlerdir. İşte bu dört mısra onlardır.

[**] (Gîv) bu savaşta yararlık göster-

پَشِنَجَه (pişince) = Çulha avgiri. Âbgîr, bişince (ba.).

پَشَنگ (peşeng) = Efrasiyab’ın babasının ve oğlunun adı Ş Kûskû: duvar delmeğe, taş kırmaya yarıyan ucu sivri demir.

بر آورد سخطش باره سپهر از جای
بیله اشاوتی بی دستبرد پشه و پشهنگ
فخری

Onun öfkesi çekiç ve kûskûnün kuvvetine muhtacolmadan bir işaretle feleğin kalesini yerinden koparır.

(Fuhrî)

Ş Çamur ve toprak taşıdıkları teskere Ş Sitem ve cefa.

بی تیغ ازان خبه سازد اجل عدو ترا
کز خون فاسدش نرود بر کسی پشهنگ
درویش

Ecel, bozuk kanını akıtmakla kimsenin eza ve cefaya uğramaması için düşmanını kılıcsız boğar.

(Derviş)

Buradaki (peşeng) i, Nizam, el ile su serpmek, yahut ağızla su püskürmeğe misal göstermiştir. Bu mânaya göre tercüme şöyle olur: Ecel, bozuk kanı kimseye sıçramamak için düşmanını kılıçla kesmeyip boğar.

پَشَه (peşse) = Sivrisinek.

ren bir bahadırdır ki Gevderz’in oğlu, Bijen’in babasıdır.

گر بر سر خاشاک یکی پشه بچشد
آن پرزدن پشه عیان در نظر ماست
ناصر

Çöpün tepesi üstünde bir sivrisinek kıvıldanırsa onun kanad oynatması bizim gözümüze görünür.

(Nâşır)

پشه بند (Peşşebend) = cibinlik.

پَشَشَهْ عَلَ، پَشَشَهْ دَارَ، پَشَشَهْ حَاَهْ
peşşe-
hâne, peşşedâr, peşşegâl)
= Kendisinden sivrisinek pey-
da olan karaağaç (ar.) شجرة البق

پَشَشَهْ زَرِنَ (peşşe'î zerin) = (k.)
Kıvılcım.

پَشَشَهْ، پَشَشَهْ، پَشَشَهْ
(pişî, pişîz, pişîze) = Kıymeti pek az ve
küçük para, pul: şimdi şâhî
denilen para.

آنرا که بکسبه نیست چیزی
خواری کشد از پی پشیزی
خسرو

Kesesinde bir şey olmıyan kimse bir pul için hakaret çeker.
(Husrev)

Kalp para mânasına da gelir.

بفعل وتول وزمان يك نهاد باش ومباش
بدل خلافی زیان چون پشیزی زر اندود
ناصر

İşini, sözünü, dilini birleştir, yaldızlı kalp para gibi içi başka da dışı başka olma.

(Nâşır)

سوم نهر تو با آب اگر عتاب کند
پشیزه داغ شود بر مسام ماهی شیم
انوری

Senin kahrının kızgın yeli eğer suya ıtabederse pul, benekli balığın mesamati üzerinde yakılır.

(Enverî)

§ Bıçak ve kılıç zıvanası § Çadır eteğine dikilen deri pervaz ki ipi ona geçi irlir. Peşînenin sonundaki (o) teşbih edatıdır.

پَشِشَمَ (peşim) = Peşîman (muh.).
peşîman (ba.).

پَشِشَانِ (peşîman) = Pişman. Türk-
çesi (ıldım).

هر چه گفتیم جز حکایت دوست
از همه گفته ها بیشیمان
عدی

Dostun sözünden başka her ne söylediysek hepsine pişmanız.
(Sâ di)

(Şuden) mastarının müstakla-riyle terekkübeder. پَشِشَانِ (Peşîmani) pişmanlık; (Huverden) mastarının müştaklariyle terekkübeder.

نیست پاک از کشتیم ترسم پشیمانی خورد
آنکه فتوای عলাک دوست از دشمن گرفت
شجر

Ölmekten korkmam. Dostun ölümü setvasını düşmandan alanın pişman olmasından korkarım.

(Sencer)

پیشین (peşin) = (Keykubad) in oğlu ve (Sührab) ile (Lührasb) in babasıdır. (Keypeşin) de derler.

پُغَار (puğar) = Kibirlenme, kendini beğenme.

پُغَاز (peğaz) = Tahta ve ağaç yarmak için kullanılan kama, takoz, pabuççuların kısıki dedikleri ağaç çivi.

عدو شکاری کز دست وساعد خصمش
کند بتیشه تبار حادثات پُغَاز
فخری

Bir düşman avcısıdır ki hasmının el ve bileğinden hâdiseler dülgerinin keserine sap yapar.

(Fahri)

Bu beyitten (keser sapı) mânası anlaşılıyor (Nâsiri). Betiše'deki (b) istiane edatı olursa mahzur kalmaz. (p) nin ötre ve esresiyle de görülmüştür.

پُغَنه (peğne) = Merdiven basamağı.

پُغَنه بام دولت باشد
این جهان آخشبیج وهفت فلک
شهاب

Bu dört unsurla yedi felek; senin devletin sakfına merdiven olur.

(Şihab)

پُف (puf) = ışığı söndürmek, ya-

hut ateşi yakmak için ağızdan çıkarılan hafif rüzgâr.

چراغی را سکه ایزد بر فروزد
هر آنکس پُف کند ریشش بسوزد
شاعر

Hakkın yaktığı ışığa her kim puf der, yani onu söndürmek isterse sakalı yanar.

(Şâ'ir)

Mesnevîi şerifte pufü şeklinde de vardır.

هر که برشمع خدا آرد پُفو
شمع کی میرد بسوزد پوزاو
مولانا

Her kim Allahın yaktığı mumu söndürmek isterse mum sönmez; pufliyenin ağzı yanar.

(Mevlânâ)

Pufiâb: bir şeye nemlendi-recek derecede su püskürmek (N'zâm).

پُفِ کَاسَه گَری (pufi kâsegeri) =

Ufacık bir şeyden büyük bir şeyin hâsıl olmasından; yahut ufacık bir işin büyük netice yermesinden kinayedir

(N'zâm)

آن دلبر کاسه گر که چون حور و پرست
چان در تن من زشمر رویش سفرست
گر لب بایم نهد زسر چان بایم
کارم موقوف یک پُف کاسه گرست
باز کاشی

O hûri ve periye benziyen dilber kâsecinin yüzünün utancından ruhum tenimden ayrılacak. Eğer dudağından bir öpücük

verirse yeniden dirilirim. İsim
ufacık bir şeye kalmıştır [*].

(Bakırı Kâşî)

پُف کَرْدَن (puf kerdén) = Üfle-
mek & kabarmak, şişmek.

پَک (pek) = Bilgisi ve hünéri yok-
ken kendini beğenen ve öğü-
nen kimse. Müradifi olan lek
ile (peku lek) de derler. Peku
lek = yelmek, yepermek, öte
beriye seğırtmek mânasına gel-
diği gibi خردمرد = hırtı pırtı,
parça purça ev eşyası mânası-
na da gelir & Basamak. (ک) in
esresiyle parmağın boğumu.

پُک (puk) = Bilgisiz & Yakışıksız ve
biçimsiz. Mürad fi olan lük ile
birlikte (pukü lük) (lükü puk)
suretinde de kullanılır & lçi boş,
kovuk mânasına pükün; çekiç
mânasına putk'ün hafifletilmiş-
dir.

ای شور بخت مدبر معلول شوم بی
وی ترش روی ناخوش مکروه لک و پک
تیزی وی طعام و تغه چون پنیر و دودغ
بی ذوق و خشک مغز و تنهی هیچو جوز پک
بامن مشو چو آهن و پولاد سخت چشم
تانشکنم سر تو چو سندان بزخم پک
پور بهای جای

Ey ayâğı uğursuz, hastalıklı,

[*] Bu tâbir değeri yüksek olan çini
kabların yapılışını öğrenmek için İrandan
Çine giden, fakat püfünü öğrenmeden dö-
nen bir bardakçının hikâyesinden alınmış.

talihi dönük, kötü bahtlı! Ey
sevimsiz, iğrenç, yakışıksız, ekşi
suratlı! peynir ve ayran gibi
keskin, lezzetsiz, tatsız; içsiz
ceviz gibi çeşnisiz, özü kurumuş
ve boşsun. Bana demir ve çelik
gibi sert gözle bakma ki kafanı
örs gibi çekiç darbesiyle kırmı-
yayım.

(Pür Behayî Câmî)

& Aşık kemiğinin bir tarafı &
Oyuncuların takla atması. Tü-
tün ve tömbeki gibi şeylerin
dumanını ağızla içeriye çekmek
(ko.).

پَک (peg) = Nar memeli kız: yu-
varlak ve katı memeli ki dili-
mizde turunç memeli denir &
Çocukların oynadıkları top &
Bir nevi darı.

پَکاه (pegâh) = Erken = begâh.

پَکمال (pekmal) = Pabuççuların
sahtiyan üzerine çizgi çizdikleri
alet ki Arapça خط (mıhat) tan
bozma mâhat derler.

پَکند (pekend) = Huvarezmliler
lûgatinde ekmek.

عفت سوب و پکنده اوکه ازیغم پکنده
طبع موزوم همی زانده شه ناموزون کند
انوری

*Onun beni temelimden yıkan
suyu ve ekmeği sıkıntısı, daima*

*düşünmekten düzgün tabiatımın
düzenini bozar.*

(Enverî)

(ba.) (بَا).

پکنه (pekne) = Kısa boylu tıknaz kimse.

آن دختر پکنه عصمه اندین
سرمايه زهد و نيکناميدست
انوری

*O İsmetüddin adlı kısa boylu
tıknaz kız; iffet ve iyi namlılı-
ğın asıl ve esasıdır.*

(Enverî)

پکوک (pekūk) = Demirci çekici
Ş Çardak, balkon ve onların
kenarında parmaklık ve tahta-
puş gibi dayanacak yer. İkinci
mânaya pelūk de denir.

پُل (pul) = Köprü.

چو زافراز که آمدم زی فرود
به پیش اندر آمد یکی زوی رود
تو گنجی دمان ازدهای سیاه
خروشان و بچان گرفته است راه
ز پلها بران رود پیدا نشان
چو در تیره شب برقک کهکشانشان
هدایت

*Dağın yukarısından aşağı tara-
fa inince önüme derin bir ır-
mak çıktı; görseydin bağırarak,
bükülerek yolu tutmuş saldırcı
kara bir ejderha sanırdın. Ka-
ranlık gecede gök üzerindeki
saman uğrusu gibi ırmağın üs-
tünde köprüler görülüyordu.*

(Hidayet)

مؤگان نیارم برهم نهادن
بر روی دریا بندد کسی پل
اد

*Kirpiklerimi yumamıyorum. De-
niz üstüne kimse köprü kurar
mı?*

(İmād)

Ş Pül = pul (muḥ.).

خاند بر سر می کنم از بی پل
نزاری

Parasızlıktan ölüyorum.

(Nizari)

(پُل زدن) pülzeden = köprü kur-
mak.

پِل (pel) = Etrafı yükseltilmiş tarla
ve yer Ş Hastalıktan yeni kalk-
makla halin zayıflaması.

پِل (pil) = Ökçe.

همیشه کفش و پلشر کفیده بدین من
بجای کفش و پلش دل کفیده با یسق
معروف

*Daima pabucunu ve ökçesini
yarılmış görüyorum, onların
yerine yüreği parçalanmalıydı.*

(Ma'rufi)

Ş Çelik çomak, ipli ve değnekli
başka bir oyuncak Ş Çadır
düğmesi dedikleri küçük ağaç
parçaları.

پَلَارَك (pelârek) = Suyu eyi veril-
miş çelik. Belârek (ba.).

پَلَاس (pelâs) = Aba ve çul gibi

kaba yünden dokunan şeyler,
c.cım denilen âdi yaygı.

زاهدی در الاس پوشی نیست
زاهد بالک باش واطلاس پوش
سعدی

Sofuluk kaba saba elbise giymekte değildir. Hakiki sofı ol da atlas giy.

(Sā'dī)

§ Hile, aldatma.

کرده اند از سیه گری خلق
باهمه کسن پلاس واماام
کال

Bir kısım halk zulümle herkese hile ettikleri gibi bize de mi etsinler?

(Kemal)

bamen hem pelâs) = Bana da mı hile? Bu mâna bir hikâyeden alınmıştır [*].

[*] Hikâye şudur: bir borçluyu birtakım alacaklılar tazyik ediyorlarmış İçlerinden biri benim alacağımı verirsen sana bir tedbir öğretilir, onunla alacaklılarından kurtulursun demiş. Borçlu kabul etmiş. Alacaklılardan hangisi seni sıkıştırırsa yalnız (pelâs) diye cevap ver, başka şey söyleme demiş. Borçlu bu suretle hareket ederek alacaklıların tazyikından kurtulunca bu tedbiri öğreten alacaklı gelip mukavele gereğince parasını istemişse de ona da (pelâs) cevabını verince (Baheme pelâs bamen hem pelâs = herkese hile bana da mı?) sözü ile mukabele etmiş Şimdi İranda bunun yerine (baheme beli bamen hem beli) diyorlar (Nizâm). İranın zamanımızdaki yüksek ediplerinden (دهخدا) Farsça ve Arapça darbımcaseller ve büyük sözleri gösteren 4 eillik pek mühim eserinde (pelâs diye cevap ver) cümlesine (deliliğe vur da alacaklılar deliliğine kanaat getire ek alacaklılardan vazgeçsinler) kaydını ilâve etmiştir.

پلاس انداختن (pelâs endâhten) = Perişan etmek, dağıtmak.

پلاسدن (pelâsiden) = Solmak, buruşmak, (pelâside) = soluk, buruşuk (Nizâm).

پلّو (pulâv) = Pirinç, yağ, etle pişirilen pilâv. Konuşurken (پلو) puluv. Eğer etsiz olursa (چلاو) çilâv derler (Nizâm). Ferhengi Nefiside pelâv, pilev şekillerindedir. پلوخوری (ko.) = ziyafet.

پیلپیل (pilpil) = Biber.

نگار من چو حال من چنان دید
بیارد از مژه باران وابل
تو گفت پیلپیل سوده بکب داشت
پرا کند او ز کف بریده پیلپیل
منوچهری

Sevdiğim beni o halde görünce kirpiğinden sağnaklı yağmur, yani gözyaşı döktü. Görseydin avucunda döğölmüş biber var da gözlerine sürüyor, derdin.

(Minuştırî)

Arapçalaştırılmışı. (fûlful).

پلجی (pulci) = Katır boncuğu.

پلخ (peleḥ) = Boğaz.

زبس افغان و نعره و فریاد
مرد ما را فرو گرفته پلخ
نزاری

Çok acıklı bağırma, haykırma ve feryattan insanların boğazı tutulmuş.

(Nizari)

بَلْحَمَّ (pelhem, pelhe-
man) = Sapan = belhem, bel-
heman (ba) = felâhen, felâhan.
felmahen, felâseng, kelâseng.

بِلِسْتُك (pilistuk) = Kırılmaç, =
piristu.

بِلَشْت (peleşt) = Pis, murdar.
وان نیز گریه ایست بِلَشْت و بیاضی
فخری

Biyâstü (ba.).

بِلْ شِکْسْتَن (pulşikesten) = Köprü
kırılmak, kırmak (k.), güc, kuv-
vet kalmamak, mahrum olmak,
mahrum etmek, zarar vermek.

عمر بِلْ شِکْسْتَن سر حادثه سبیل بِلْ شِکْسْتَن
کوش که نار-یده سبیل از بِلْ شِکْسْتَن رخنه بگذری
خاقانی

Ömür başı delik deşik köprüye
benzer. Hâdiseler köprüyü yı-
kan sel gibidir. Sel gelmeden
bozuk köprüden geçmeye çalış.
(Hâkânî)

عاشق محترم بوسی داری
بِلْ شِکْسْتَن بر من گدا شکنی
خاقانی

Haşmetli âşığın çok var Ben
yoksulu mahrum ediyorsun.
(Hâkânî)

بِلْغَدَه (peləğde) = İçerisi bozul-
muş, kokmuş yumurta ve mey-
va. Reşidide (p, l) ötre dir.

بِلْفَتَه (puluftte) = Saz ve çalı çırp-
ıdan yapılan kulübelerin yan-
dığı zaman havaya savrulan ve
henüz yanmakta olan parça-
ları.

بِلْک، بِلْک (pelek, pilk) = Göz
kapağı.

بیرت سواد چشم عدو خلف کند چنانکه
نه آگهی بدیده و نه در بِلْک بود
دهلوی

Okun, düşmanın gözünün kara-
sını öyle oyar ki, ne gözü, ne
de kapağı haber alır.

(Dehlevî)

بِلْک چشم نتوان راه هر شک ایست
کی پدش سبیل گردد دیوار نم کشیده
نصفا

Göz kapağının yardımı ile göz
yaşına mâni olmak mümkün
değildir; nemlenen duvar sele
nasıl dayanır?

(Yeğma)

§ İliştirilmiş, merbut.

بِلْک، بِلْکَن (puluken, pulu-
ke) = Başa kakına, söz dokun-
durma.

بِلْم (pelm) = Toprak.

کجا تور و کجا ایرغ کجا سلم
اجل ناهید بر رخسار شان بِلْم
زراشت

Tür, İreç, Selm: nerede? Ecel
yüzlerine toprak saçtı: öldüler.
(Zerâtüşt)

پَلْمَسَه ، پَلْمَسْ (pelmes, pelme-
se) = Telâş etmek, şaşırmak,
muztarip olmak § Yalan söyle-
mek.

پَلْمَه (pelme) = Çocukların yazı
ve talim tahtası.

پَلَنْگ (peleng) = Kaplan.

سپر نفکند شیرگران زجده
نیفتد یشد از تیغ بران پلنگ
سعدی

*Kükreyici aslan, cenkten kaç-
maz; kaplan, kesici kılıçtan
korkmaz.*

(Sā'di)

§ Kerevet, karyola bu mânaya
daha ziyade Hindistanda kul-
lanılır (pelengî) = çizgili ve
benekli olan şeyler (pelengîne)
= kaplan derisinden yapılan
elbise.

پَلَنْگ (pileng) = Kapı aralığı =
(peling, piling) şeklinde de
yazmışlardır.

پَلْمَگَانِ گُوزَنِ اَفْکَن (pelengâni
gevezn efken) = (k.) Baha-
dırılar.

پَلَنْگِ مِشْک (peleng mişk) =
Rengi kaplana, kokusu miske
benziyen ve misk otu denilen
nebat = berencmişk (ba.).

عطر کنند از پلنگه مشک بغداد
و آموی مشک از هوای مفاغان
خاقانی

*Bağdatta misk otundan ıtır
yaparlar. İsfahanın havasından
misk ceylanı kokusu gelir.*
(Hâkânî)

پَلْوَس (pelvâs) = Yaltaklanma,
aldatma.

پَلْوَس (pelūs) = Pelvas, Câplūs
(muḥ.) câplus (ba.).

پُلْوَان (pulvan) = Pul ile teşbih
ifade eden van'dan mürekkep
ve köprüye benzer demek olup
ekinlerin etrafına çekilen taş ve
toprakdan sed ve sınırdır.

سپهکاماری گزین تاسبول تانی کز جیل پری
که گریه از سر بهیز تواند رفت بر پادان
خسرو

*Dağdan kolaylıkla aşabilmek
için yükünün hafif olmasını
tercih et. Zira kedi sed üzerinde
deveden iyi gidebilir.*

(Hüsrev)

(muḥ.) pülven § Kumaş dengi.
= Pervende (na.).

راه باید ییوید و رنج کشید
کیده باید گشاد و پالوده
سوزنی

*Yolu yürüyüp meşakkat çekme-
li, keseyi ve kumaş dengini aç-
malı: para ve elbise vermeli.*

(Sûzenî)

پَلَه (pele) Hindistanda yetişen ve

yaprağı insan pençesine, turunc
rengindeki çiçeği aslan tırnağı-
na benziyen küçük bir ağaç Ş
Yeni doğuran hayvanın ilk
sütü; ağız Az sermaye Ş Başın
etrafındaki saçlar (برهان). (I) nin
şeddesiyle merdiven ayağı.

یکی انبار دیدم برزغله
که دارد نردبانی بیست پله
لطیف

*Zahire ile dolu bir ambar gör-
düm ki yirmi basamak merdi-
veni var.*

(Lâtıfî)

Ş Terazi gözü.

در پله تر از وی اعمال عمر است
طاعات دانه دانه وعصیان تنک تنک
سوزنی

*Ömrümüzde işlediğimiz amelle-
-re ait terazinin gözünde sevap-
lar tane tane, günahlar denk
denktir.*

(Süzenî)

Son iki mânada پ pille şeklinde
de görülmüştür.

پله (pile) = Çomağın eşi olan çelik
Ş Pue (muḥ.) o arak ipek kozası.

پلیته (pelîte) = Fitol (ar.) فتيله fetile.

پلید (pelfid) = Pis, murdar.

مفتشین باجران که صحبت بد
گرچه پاکی ترا پلید کند
سمعی

Pâk (ba.).

پلیدن (pelîden) = Görmek, ara-
mak, süzmek.

پلیندی (pelyendî) = Bir nevi
çok tatlı kavun.

پن (pen) = (Lâkin) mânasına istis-
na edatıdır.

پنَاد (penâd) = Hava.

پنَاغ (penağ) = (benag) ın ilk iki
mânasiyle müşterek olup onlar-
dan başka iğe yumurta şeklin-
de sarılmış iplik yumağa ve
çulhaların (masura) dedikleri
kamışa denir.

پنَام (penâm) = Gizli, örtülü.

با اکابر مجلس خاتون
گفت وگویی پنام می خواهم
کمال

*Büyüklerle تنها bir mecliste
konuşmak istiyorum.*

(Kemal)

Zerdüşte tâbi Mecusilerin zendu
pâzend okurlarken mukaddes
ateşe tükruk ve buhar gitme-
mek için yüzlerine bağladıkları
dört köşesinde bağcıkları olan
pamuk bezi Ş Nazarlık.

پَنَانَك (penânek) = Zamk, ağaç
sakızı.

پَنَاه (penâh) = Sığınma, iltica et-
me, penahîden = sığınmaktan

emir, (*isfa. muh. vas.*) (ar.)

صماذ

کسی کوز جاهت ندادد پنله
کسی کوز عدالت ندادد سپر
چو جسمی بود کش نباشد روان
چو چشمی بود کش ندارد پهر
حمزی

*Senin şeref ve itibarına sığın-
mıyan, senin adaletini kalkan
yapmıyan kimse ruhsuz bir ci-
sim, görmez bir göz gibidir.*

(Muizî)

بحسن عارض وقد تو برده فاند پناه
بهشت وطوبی طوبی لهم وحسن مأب
حافظ

*Cennet ve tubâ senin yanağın
ve boyunun güzelliğine sığın-
mışlar. Ne kadar mesutturlar.
Sığınakları ne güzeldir.*

(Hâfız)

پناه می برم از جوی عالمی بخدای
که عالمست و بقدر طویشتن جاهل
سعدی

*Bilgisi olup da derecesini bil-
miyen kimsenin bilgisizliğinden
Allaha sığınırım.*

(Sâ'dî)

Kerden, giriften, âverden, dâş-
ten, dâden kelimeleriyle terek-
kübeder ş Duvar gölgesi.

پنبه
پنبه (penbe) = Pamuk.

پنبه زاری بود یک مه پیش ازین هامون بر
برق نیسان آشی انگیزخت دران پنبه زار
قائمی

*Bundan bir ay önce kar sahrası
bir pamuk tarlası idi, nisan
şimşegi onu ateşledi.*

(Kaānî)

پنبه وز، پنبه ز (*penbebez, pen-
bevez*) = Pamuk atan, hallaç.
Doğru Arapçası ندداف (neddaf).

پنبه بزی قاش کرد فکته امیرار عشق
دورمه عالم قنادشور ازان مثله
نزاری

*Bir hallaç aşkın sırlarından bir
nükteyi meydana çıkardığından
bütün âlem karmakarış oldu.*

(Nizârî)

Şairin hallaçtan maksadı (حسین
dur. (بن منصور

پنبه در گوش (*penbe dergûş*) =
(k.) İlişiksiz, gafil, söz ve öğüt
dinlemiyen kişi.

انضای بس کن این گفتار خاموش
چه گوئی باجهان پنبه درگوش
نضای

*Ey Nizami! Sözü kes, sus, öğüt
dinlemiyen halka karşı ne söy-
lersin.*

(Nizāmî)

پنبه دهان (*penbe dehan*) = (k.)
Az söyleyen.

پنبه زن (*penbe zen*) = Pembe bez.

پنبه شدن (*penbe şuden*) = (k.)
Dağılmak, kaçmak ş Yumuşak,
sâf ve beyaz olmak.

پنبه کزدن (*penbe kerdn*) = (k.)
Dağıtmak, mahvetmek, yumu-

şatmak, teselli etmek § Susturmak. İnkâr etmek. (نفیسی)

پنبه نهادن (**penbe nihâden**) = (k) Aldatmak.

پنج (**penc**) = Sayılardan beşin adı.

ما پنج برادریم که از یک پشتم
برساعد اقتدار پنج انگشتم
شاعر

Biz, bir baba evlâdı beş kardeşiz; iktidar bileğinin beş parmağı gibiyiz.

(Şâ'ir)

پنج (**pinç**) = Çimdik.

پنج انگشت (**penc engüş**) = Beşparmak denilen nebat § Bir el yahut bir ayağın parmakları § Çöğen. Yaba (Halîmî),

پنجاه (**pencah**) = Sayılardan ellinin adı.

ز ششصد فزون بود پنجاه و پنج
سعدی

Altı yüzden elli beş fazla idi: 655 tarihinde idi.

(Sâ'dî)

پنجاه (**pencake**) = Hristiyanların bir yere kapanarak ibadetle meşgul oldukları 50 gün. Müslümanlarınkine çile denir ki 40 gündür. Çile (ba.).

پنچایه، پنچایک، پنچا (**pencpa, pencpayek, pencpaye**) = Yengeç, (ar.) سرطان seretan. Seretan burcuna da denir.

پنجه بیچاره، پنج بیچاره (**penc bîçare, pencei bîçare**) = Zühal, Müşteri, Merih, Zühre, Utarit yıldızları. Farsçaları sırayla şunlardır: Keyvan, Bercîs, Behrâm, Nâhîl, Tîr. Bütününün Arapça karşılığı خمسة منجیدہ hamse'i mütehayyireddir. Türkçeleri de şunlardır: Sekendiz, Erendiz, Sakıt, Culpan, Arzıtilek.

از بحر دلست مرا چندین پاره
بیچاره ترم ز پنجه بیچاره
دلایع

Ayrılıktan yüreğim parça parçadır, (pençei bîçare) den daha bîçareyim.

(Bedî')

پنجره، پنجر (**pencer, pencere**) = Pencere dediğimiz aydınlık ve hava deliği.

پنجروزه، پنجر (**pencrüz, penc-rûze**) = (k.) Az bir müddet.

بگر این پنجروزه دوبای
سعدی

Belki bu pek az zaman içinde hazırlanırsın.

(Sâ'dî)

پنج سوره (**penc sûre**) = Kuran'm

yasin, fetih, vâki'e, mülk, nebe' sureleri.

پنج شعبه (penc şu'be) = (k.) Beş duyu (ar.) حواس خمسہ havassı hamse: Samia=işidim. Bâsıra=görüm. Şamme = koklam. Zaika = tadım. Lâmise = dokunum.

پنچ پنچ (pencek) = Atılmış pamuk yumağı = Pâgund (ba.).

پنچ گانه (penc gâne) = Beş vakit namaz.

پنج گنج (penc genc) = Penc şube (k.) beş vakit namaz.

پنج کوهه (penc kūhe) = Askerin öncü, artçı, sağ yan, sol yan, bütün bölüme ayrılan bölümleri. Kūhe; dağ, büyük dalga, saldırma mânalarına geldiğinden hepsi askere uygundur (Nâşiri).

پنج نوبت (penc nevbet) = Padişahların ve büyüklerin kapılarında beş vakit çalınan muzika.

گر پنج نوبت در قصر می زند
نوبت بدیگری بگذاری و بگذری
سعدی

Eğer köşkünün kapısında beş vakit muzika çalsalar nōbeti başka birine bırakır, geçersin. (Sā'dî)

Ş Beş vakit ezan.

پنجنوش (penc nūş) = Beş nevi ilâçtan yapılma bir macundur ki kalbi kuvvetlendirir ve ferahlandırır.

پنجه (pence) = El ayasıyla birlikte beş parmağın hepsi.

پنجه دهن نه پنجه مردم شکستست
مردی درست باشی اگر نفس بشکی
سعدی

Ey Sadi! Hünere halkın pençesini kırmak değildir. Nefsini kırarsan tam insan olursun. (Sā'dî)

Ş Yırtıcı hayvanların el ve ayak tırnakları Ş Kuş kaynağı Ş El ele yapılan bir nevi raks ki rakse-denler arasında sıra raksı, hora tepme denir Ş Düşman kaleye yaklaştığı zaman başlarına atılan yuvarlak taş ki kale ve hisar burçları üstüne konur. Okunur (ه) ile (پنجاء) = elli (muḥ.). Ş Balık Ş Balık ağı [*].

در فرقت آن نگار چون ماه
پنجه صفتم بقید پنجه
شاعر

O ay gibi güzelin ayrılığı ile ağa tutulmuş balık gibiyim. (Şā'ir)

[*] Balığa ve balık ağına şu münasebetle (پنجاء) denilmiştir ki balığın Arapçası (nun) dur. (n) harfi ebcet hesabıyla 50 dir. Bunun gibi ağın Farsçası (شست) tir. Şestin bir mânası da altıdır ki pençe kelimesi harflerinin ebcet hesabıyla sayısı mecmuuna denktir.

پنجه (punce) = Alın.

برآستان شوکت شاه جهان پناه
سایند مهرماه شبوروز پنجه را
فخری

*Dünyayı koruyan padişahın
dergâhı eşiğine güneş ile ay
gece gündüz secde ederler.*
(Fahri)

Ş Puncabend = Kaşbastı, dil-
dade. (ar.) عصابه.

پنجه آفتاب (pence'i âftab) = Gü-
neşin pençe şeklindeki aydınlığı.

ماه من ازضیا رخس بسکه پآب و تاب شد
سهره [*] چو بست عارضش پنجه آفتاب شد
خالص

*Benim aya benzleyen sevgilimin
yanağı ışıktan öyle parlak ve
lâtif oldu ki inci yahut gülden
yapılmış bezeği başına takınca
yanağı güneşin pençe şeklindeki
ışığına döndü.*

(Hâliş)

پنجه افشردن (pence efşurden) =
(k.) Yenmek, galebe etmek.

پنجه رَدَن، پنجه اَدَا حَتَن، پنجه اَفْكَندَن
پنجه گِرَفَن، پنجه کَرَدَن،
(pence
efkenden, pence endâhten,
pence zeden, pence ker-

[*] Sehre: Hint âdetince düğünlerde
güveyin başına takılan inci, altın ve çiçek-
lerden yapılan başlık.

den, pence giriften) = (k.)
Pençeleşmek, zorlamak, iki kişi
gücünü denemek.

پنجه لاله، پنجه گل، پنجه بنفشه
(pen-
ce'i benefşe, pence'i gül,
pencei lâle) = (k.) Bir dalda
biten ve gonca halinde pençe-
ye benzleyen birbirine bitişik
çiçekler.

پنجه تآك (pencei tâk) = Asma yap-
rağı.

ازان شراب مرا شیر گیر کن ساق
که همچو پنجه شیرست پنجه تاکش
صائب

*Sâki! Beni o şaraptan çıkır-
keyf et ki onun asmasının
yaprağı aslan pençesi gibidir.*
(Şâ'ib)

شیرگیر (ba.).

پنجه دُرْدِیدَه (pence'i duzdîde) =
Şemsî aylardan herbiri mü-
savi olarak otuz gün sayıldığı
surette 365 günden ibaret olan
şemsî senenin on ikiye bölü-
münden geri kalan beş gün ki
takvim sonuna ilâve olunur.
Arapçası خمسة مسترقة hamse'i müs-
tereka dır.

پنجه کَبْکِ دَرِی (pence'i kebki de-
rî) = Bârbedin makamlarından
bir makam. Bârbed (ba.).

پنجه گُرْبَه (pençe'i gurbe) = Bidi
gurbe (ba.).

پنج هِلَال (penc hilâl) = (k.) Sev-
gilinin parmakları.

پنج مریَم (pence'l meryem) =
Meryemeli denilen nebat.

پنجیوَدِه (pencyñde) = Beşte bir
(ar.) hums. (muh.) (penyüde)
dir.

پند (pend) = Öğüt, nasihat,

چشم آنگونه بر تو حیرانست
که بگویشم نمی رود پندی
یفا

Gözüm, cemaline öyle hayrandır
ki kulağıma hiçbir nasihat gir-
miyor.

(Yeğmā)

پند آنان دهند خلق ای کاش
که زعشق تو می دهندم پند
هاتنی

Halk, keşke bana aşkından vaz-
geçmeyi tavsiye edenlere nasi-
hat etseler.

(Hâtifî)

پندگیر از مصائب دگران
تا نگیرند دیگران ز تو پند
سعدی

Başkalarının musibetlerinden
ibret al; sakın başkaları senden
ibret almasınlar.

(Sā'dî)

Bürden, kerden, pezirüften, şi-
nîden, dâden, güften kelimele-
riyle kullanılır Ş Çaylak kuşu.

نور رای توکی دهد خورشید
کار عنقا کجا تواند پند
فخری

Senin fikrinin aydınlığını gü-
neş nasıl verebilir? Ankanın
işini çaylak nerede yapabilir?
(Fahri)

پند (pind) = Oturak yeri, kış.

پند (pund) = Eğirmek için hazır-
lanan pamuk yumağı.

پندار (pindâr) = Böbür ve gurur,
kendini beğenme.

بنیدم مدی جز خوشی را
که دارد پرده پندار در پیش
سعدی

İddiacı kendinden başkasını
görmez; çünkü önünde gurur
perdesi vardır.

(Sā'dî)

Ş Sanı, zan.

ندیدم چنین نیک پندار کس
که پنداشت عیب من اینست و اس
سعدی

Böyle iyi sanılı kimse görme-
dim; çünkü benim ayıbımı an-
cak budur sandı.

(Sā'dî)

Pindaşten den emir (isfa, muh,
vas.).

پنداشتن (pindaşten) = Sanmak,
tasavvur etmek, böbürlenmek.

چندانکه زدم ناله لشد چشم تو بیدار
سنداشتم از طالع من خفته تری نیست
یعنی

*O kadar nâle ettiğim halde
gözün açılmadı : gözünü açıp
bakmadın. Benden daha talih-
siz kimse yok sandım.*

(Yeğmā)

پُنْدَشْ، پُنْدَكْ (pundeş, pundek) =
پنجه = پاغند = Pamuk yumağı

پِنْدَه (pinde) = Damla, katre. Nok-
ta, zerre mânalarına da yaz-
mışlardır. Yalnız Reşîdî, pün-
deşle bir saymıştır.

پِنْدِیْدَن (pendîden) = Nasihat et-
mek, öğüt vermek, nasihatı
kabul etmek.

پِنْزَه (penze) = Sıra raksı = Pence
(ba.).

پِنْگ (peng) = Karış [*] = Veje
(ar.) veceb § Hurma salkımı §
Kereste ve ağaç § Pencere.

پِنْگ (ping) = Çimdik = Pinç =
Pingân.

پِنْگَان (pingân) = Dibinde küçük
bir deliği olan su ölçmeye mah-
sus bakır yahut tunç taster ki
[*] Burhanda bu mânaya (n) nin üstü-
niyledir ve sonu (k) ile.

köylü ekinciler su nöbetini bil-
dirmek için kullanır: suyun bö-
lüm yerinin yüzüne bu tası ko-
yarlar; tas küçük delikten giren
su ile dolup dibine çökünce bir
pay sayılır. Ekincinin kaç payı
varsa bu iş o kadar defa tek-
rarlanır.

در جهانی چه یادت بودن
که بپنجان توالش چو بدن
سنائی

*Bir tasla ölçülmesi mümkün
olan dünyada niçin yaşamalı.*
(Senâ'î)

چيست اين گنبد که گوئی پرگهر در پاسی
یا هزاران شمع در پشنگانی از میناسی
ناصر

*İnci dolu denize benziyen bu
kubbe nedir ! Yahut şişe bir
zarf içinde binlerce şem'a ne-
dir !*

(Nāşır)

Yemek ve su kabı olan her
kâse ve tasa da denir. Leğen
mânasına da gelir.

مه برکت و خلق پشنگان می زند
مولانا

*Ay tutuldu ve halk ayın açıl-
ması için tas çalışıyor.*
(Mevlânâ)

(پِنْگ) bunun muhaffefi; fincan
dediğimiz, muarrebidir.

سخت گرم افتاده با هم صحبت خوبان یاغ
قهوه و فنجان یا تو تست داغ لاله نیست
میرعلی

*Bağ güzellerinin biribiriyle soh-
betleri çok kıışırmıştır. Lâle*

içindeki dağ değil, yakut fincanda kahvedir.

(Mir 'Alî)

پَنَنگ (peneng) = Ev penceresi.

پَنَهان (penhan) = Gizli. (P) nin esresiyle de doğrudur.

گناه کردن پنهان به از عبادت فاش
اگر خدای پرستی هواپرست مباحث
سعدی

Gizli günah işlemek aşikâre ibadetten hayırlıdır. Allaha tapıcı isen nefsin isteğine tapma.
(Sâ'dî)

پَنِیر (penîr) = Peynir dediğimiz. Penîri perçek = Bir nevi yağlı ve lezzetli peynir. Penîr terâş = Peynir rendesi.

پَنِیرِک (penîrek) = Ebegümeci (ar.) خبازی.

پَنِیرِ نَهْل (penîr nehl) = Hurma beyni, hurma göbeği dedikleri tadı süte benzer ak ve lezzetli bir maddedir. Hurma ağaçlarının tepelerinde olur. (ar.) جَوِ جُمُمر ve شحم النخل şehmünnahl.

پَنِیلُو (penîlû) = Pazar yeri, arasta.

چون پنیلو در میان شهرها
از نواحی آید آنجا بهرها
مولانا

Şehirlerin ortasındaki pazar

yeri gibi ki etraftan oraya nasipler ve kısmetler gelir.

(Mevlânâ)

پُو (pū) = Sûratlice gitme: yürümekle koşmak, seğırtmek arasındaki orta yürüyüş § Koşma. Bu mânada daha ziyade kullanılır § Püyiden den emir.

گرت باید نظر کردن بینو
یسوی مشهد سید حسن پو
ابن یحیی

Eğer cenneti görmek istersen Seyit Hasanın şehitliğine koş.
(İbni Yemin)

پَوَازِی (pevâzî) = Dert ve iç yanığı (ar.) جوی.

پُوب (pūp) = Kuşların tepelerinde kâkûl tarzında olan tüy.

پُوبَه، پُوبُو، پُوبُک، پُوبُش (pūpeş, pūpek, pūpū, pūpe) = Çavuş kuşu (ar.) hüdühüd.

خلای نبست که شاه پرندگان بازست
اگر چه تاج وطن بر چکاوو پوپو کرد
ابیر اخسیکی

Her ne kadar taç, toygar ile hüdühüdün tepesinde yer etmişse de. Kuşların padişahı doğan olduğunda şüphe yoktur.

(Eğiri Aşkîetî)

پُوبُل (pūpel) = Hindistana mahsus bir ağacın meyvası : cevzi

bevva kadar ve tadı kekre,
acımtırak olurmuş.

پُوت (pūt) = Ciğer. قلیه پوتی Kalyei
pūti = Ciğer kavurması. لوت mū-
radifi olarak mutlak yenecek
içilecek şeylere de denir.

عشق باشد لوت و پوت جانها
مولانا

Ruhların gıdası aşktır.

(Mevlānā)

پُوتاب (pūtāb) = Ok amacı (Nefisī)

پُوتک، پُوتک (pūtek, pūte) = Ha-
zine, mahzen.

پُوج (pūç) = Boş, içsiz, kof, az
ve değersiz şey, beyhude mâ-
nalarında hiç ile denktir.

شیم بوعده و روزم بانتظار گذشت
پُوج مرا روز و روزگار گذشت
شاپور

*Gecem vâde, gündüzüm intizar
ile geçti. Benim günüm ve za-
manım boş şeyle geçti.*

(Şāpūr)

Pūç gūy = Geveze. پُوج گوی
Pūç magz = Ahmak.

حدیث پُوج گویان بی تأمل بر زبان آید
کف بی مغز هرگز در دل دریا نمی ماند
صائب

*Gevezelerin sözü düşünmeden
dile gelir. Kof köpük denizin
içinde hiçbir vakit durmaz.*

(Şā'ib)

Puç hîni = Büyük ve çökük
burunlu.

پُوح (pūh) = Göz çapağı (Nefisī).

پُوخت (pūht) = Pişirdi. Mastarı
pūhten.

همه کس بهر غارت حيله می پوخت
شه غازی بت و پخته می سوخت
خسرو

*Herkes yağma için bir hile pi-
şiriyor: düşünüyor. Gazi Padi-
şah put ve puthane yakıyordu.*
(Hüsrev)

پُود (pūd) = Atkı. Eski adı argaç.
Karşılığı, tar = Çözgü. Eski adı
arış tır.

از ره مرو بجلوه ناپايدار عمر
که موجّه مراب بود پود و تاوهر
صائب

*Hayatın kalmıyacak cilvesiyle
yoldan sapma; çünkü hayat
metainın atkı ve çözgüsü pu-
sarık dalgasından yani hayal-
den ibarettir.*

(Şā'ib)

§ Eski.

شهی کونرسد ز درویش بود
بشنامه اووا نباید ستود
فردوسی

*Eski dervişten çekinmiyen pa-
dişahı şehnamede methetme-
meli.*

(Firdevsī)

§ Kav.

شک نیست که آتش زنه سنگ بلارا
جز جان و تن دشمن جاهش نبود پود
فخری

*Şüphesiz yok ki belâ taşı çakma-
ğı için onun ikbali düşmanı-
nın can ve teninden başka kav
olmaz.*

(Fahri)

پودینه (pūdine) = Yarpuz: kekik
gibi bir ot.

پور (pūr) = Oğul.

تخم بخت نیک پورانست چیزی جز هنر
یار بخت نیکت از شاخ هنر باید چیدن
ناصر

*Oğul ! İyi talihin tohumu hü-
nerden başka değildir. İyi tali-
hin meyvasını hüner dalından
toplaman lâzımdır.*

(Nâşir)

Pürîâzer = Hazreti İbrahim &
Puri anka = Rüstemin babası
(Zal) in lâkabı. Puri Meryem
= Hazreti İsa. Puri Hâcer =
Hazreti İsmail. Mecazen bazı
hayvanların yavrularına da de-
nir. Puri meleğ = çekirge yavrusu
& Hint memleketlerinden (کنج)
racasının adı & Tecahül eden
yani kendini bilmiyor gibi
gösteren kimse & Turaç kuşu
& At.

پور لبردی برافکنند زمین
دو صد گرد کرد از دلبران گزین
اسدی

*Harb atını eyerledi, bahadırlar-
dan iki yüz pehlivan seçti.*

(Esedî)

& Fıstıki denilen renk. Būr (ba.).

پوران (pūran) = Hindistan şehir-
lerinden کونج denilen şehir. (Pūr)
maddesinde ismi geçen racaya
mensup demektir. (Burhan)
vekil ve yadigâr mânalarına da
yazmıştır. Oğullar mânasına,
Pur kelimesinin cem'idir. Pūryan
= کونج ahalisi.

پوران تروش (pūrân turūş) = Zer-
düşt asrında yaşayan meşhur
bir sihirbaz.

پوران دخت (pūrân duht) = Sasa-
niler sülâlesinin 26 ncı hüküm-
darı (Hüstrevi Perviz) in kızı,
(Azermî duht) ün kızkardeşidir.
Hemşiresi Azermî duht ten ön-
ce bir sene 4 ay padişahlık et-
miştir. Türk padişahlarının nes-
linden olduğu için Tūran duht
de denir.

پوردگان (pūrdgân ,
pūrdyân) = (Pençei duzdî-
de) denilen beş günün ekim
ayı sonundaki beş güne ilâ-
vesiyle husule gelen 10 gün :
Vaktiyle İranlılar bu günlerde
büyük bayram eder ve (ceşni
purdgân), (ceşni purdgâni)
derlermiş. Aslı burdegân olup
çalınan günler demektir.

پوزشسب (pūrşesb) = (Zerdüşt)
ün babası. Zerdüşt (ba.).

پورک (pūrek) = Hint racalarından
(کنوج) un kızı ve Behram Gū-
run karısı.

پورمند (pūrmend) = Evlât ve iyal
sahibi.

پوره (pūre) = Oğul § Ağaç bedeni.

پوز (pūz) = Ağız.

شیرین و خوشست قلخ ازان لب
دشنام دعا بود ازان پوز
عندلیب

*O dudaktan, acı söz tatlı ve
hoştur. O ağızdan, sövme dua
gibidir.*

(‘Andelib)

Betfūz (ba.).

پوزش (pūzış) = Özür dileme.

هر آنکس که پوزش کند برگناه
تو بپذیر و کین گذشته بخواه
فردوسی

*Her kim suçundan dolayı özür
dilerse kabul et ve geçmişe
kinlenme.*

(Firdavsi)

پوزن (pūzen) = Sürülmüş, temiz-
lenmiş tarla.

بهر محمول غم عشقش زمین -ینهام
در ازل ازخار و خاشاک دگر پوزن شده
ابوالعانی

Onun aşkının gamı mahsul

*vermek için, ezelde göğsümün
yeri, başka çörçöpten temizlen -
miştir;*
(Ebālma'ānī)

پوسانه ، پوس (pūs, pūsane) =
Tatlı dil ve hile ile halkı al-
datma, yaltaklanma.

پوست (pūst) = Deri, cilt, kabuk.

هزار قطره خولین بجای دل دور
دروکشیده زغم پوستی بسان انار
کمال

*Göğüste yürek yerine, üzerine
kederden nar gibi bir zar çe-
kilmiş bin kanlı damla.*

(Kemal)

گزیدم زهر نامه نغز او
زهر پوست برداشتم مغز او
نظای

*Her yazılan şeyden lâtifini
seçtim. Her kabuğun özünü
aldım.*

(Nizâmî)

§ (k.) Bir kimseyi çekıştirmek.

پوست انداختن ، پوست افکندن

(pūst efkenden, pūst en-
dahthen) = Yılan derisini de-
ğıştirmek. Çok sıkıntıdan has-
talanmak (Nizām) (ko.). Ba-
harı Acem korkmak, endişe
etmek mânasına yazmış , pūst
gūzašten) i de ilâve etmiştir.

کجاست زهر که بر صدر عشق بنشیند
که پوست افکند از هیبتش پلنگ آنجا
سالك

*Aşkın yüksek mevkiine çıkma-
ya kim cesaret edebilir ki*

kaplan orada onun mehabetinden ürker.

(*Sâlik*)

پوست باز کردن (*pūst bâz kerd*) = (*k.*) İçinde gizlediği şeyi açıklamak. = Pūst bâz daden.

پوست پوش (*pūst pūš*) = Hayvan postuna bürünen (*k.*). Yoksul.

پوست پیرای (*pūst pîrây*) = Deri tabaklıyan kişi.

پوست تخت (*pūst taht*) = Fakirlerin üstüne oturdukları hayvan postu.

پوست خر کن (*pūsti herken*) = Eşek postu volan (*k.*) pinti, hasis.

پوست زدن (*pūst zeden*) = Nakkaşların ıstilahında bir şeyi zımparalamak.

پوست سگ بروکشیدن (*pūstiseg berū keşiden*) = Yüze köpek derisi çekmek (*k.*) edepsizlik ve saygısızlık etmek.

پوستگاهال، پوستگال (*pūstgâl, pūstgâle*) = Koyunun kuyruğu altındaki tüysüz deri.

دوستی کزپی پیاله بود
بدل دنبه پوستگاهال بود
سنائی

Kadeh için olan dostluk kuyruğa bedel kuyruk derisi gibidir.

(*Senâ'î*)

پوست کردن (*pūst kerd*) = (*k.*) Gizli bir şeyi meydana çıkarmak § Bir kimse ile aralarında gizli bir şey kalmamak § Bir kimseyi çekiştirmek, zemetmek.

پوست کندن (*pūst kenden*) = Bir insan ve bir hayvanın, bir şeyin derisini yüzmek, çıkarmak (*k.*) § Bir kimsenin ayıbını açıklamak, zemetmek § Çok eziyet etmek (*ko.*).

بعد چندین پوست کندن این خوش آمدهای تو
همچو از استاد رنگ زن پنبه چسپانیداست
اشرف

Bu kadar eziyetten sonra senin bu iltifatların hacamatçının pamuk yapıştırmasına benzer.

(*Eşref*)

پوستین (*pūstin*) = Kürk (*ar.*) فروه.

خلوت از اغیار بایندی زیار
پوستین بهردی آمدنی بهار
مولانا

Yabancıardan gizlenmeli; yardan değil. Kürk kış içindir; bahar için değil.

(*Mevlânâ*)

دشمنانرا پوست برکن دوستانرا پوستین
سعدی

Düşmanların derisini, dostların kürkünü soy.

(Sā'dī)

§ Bir kimseyi arkasından yermek, çekiştirmek.

پوستی بخوایم از تو
تازمستان بسر بریم دران
قیمت ما بر تو بود چنانکه
قیمت پوستین بنایستان
پده ای خواجه پوستنیم هین
پدشتر زانکه پوستینت هان
کمال

İçinde kışı geçirmek için senden bir kürk istedim. Senin yanında bizim kıymetimiz kürkün yaz mevsimindeki kıymeti gibidir. Efendi! Seni yermeye başlamadan önce haydi bana kürk ver.

(Kemal)

پوست کسی افتادن، پوستین کردن، پوستین افتادن
de denir.

ای بسر نمویز اگر بخفی بکه در پوستین خلق افق
سعدی (نثر)

Oğul! Eğer sen de uyusaydın halkı çekiştirmekten hayırlı idi.
(Sā'dī)

یارخ و دندانش درووش فلک
پوستین ماه و پروین می کند
انوری

Onun yanağına ve dişine karşı felek gece gündüz ay ve ülkeri zemmeder.

(Enṣerî)

پوستین دریدن (pūstin derîden) =
(k.) Gizli bir şeyi açıklamak
§ Bir kimseyi çekiştirmek, yermek.

جهان دیده راحم بدرند پوست
که سرگشته و بخت برگشته اوست
سعدی

Seyyahı da şaşkın ve talihi dönük diye yererler.

(Sā'dī)

پوسیدن (pūsîden) = Çürümek.

چو پیست و پوسیده گشت استخوان
دگر قصه سخت روی بخوان
نظامی

Sinir zayıfladıktan, kemik çürümeye yüzttuktan sonra bir daha katıyüzlülük masalını anma: ondan bahsetme.

(Nizāmî)

سبب پوسیده بسی بدر بخت
گفت ازین خور ای بدر آمیخته
مولانا

Çürük elma çok dökülmüştü. Ey derde tutulan! Bundan ye, dedi.

(Mevlânâ)

پوش (pūş) = Elbise, örtünecek şey, örtü § Zırh.

چو ماهی شیم آنکه بد پوشدار
چو غوک اندران آب شد غوطه خوار
شهابی

Köpek balığı gibi zırhlı olan kimse kurbağa gibi o suya daldı.

(Şihābî)

§ Pūşiden giymek, örtmek, örtünmek den emir. İsmi mastar (İsfa muh vas.).

زاهد پاک باش واطلس پوش
سعدی

Temiz sofı ol da atlas giy.
(Sā'di)

گرت هواسه كه ساق جال بنمايد
نخست چشم تعلق ز كائنات پوش
عصمت بخاری

*Eğer sâkinin yüz göstermesini
istiyorsan önce mevcut olan
şeylerden ilişik gözünü kapa:
onlarla ilgini kes.*

(İlmeti Buḥarî)

زانعامش دهان تحمل برنوش
زجودش گرم پيله برنيان پوش
عاد

*Onun in'amından bal arısının
ağzı tadla dolu, onun keremin-
den ipek kurdu atlas giyici.*
(İlmād)

Ş Yoldan savul, kenara çekil
mânasına emri hazır. Bu mev-
kide (berd), (berdâbed) de
derler. Cihangîrî ve Bûrhan
son mânanın mastarından sükût
etmişlerse de pûşiden olması
lâzım gelir Ş Nebatî bir ilâç
ki pûş derler. Bâlâpûş =
Bir şeyin üzerine örtülecek ör-
tü. Ekseriya palto ve yünlü
hırka yerine kullanılır (Nizâm).

*پوشا (pūşa) = Giyen : pūşiden den
sıfatı müşebbehe.*

پوشاك (pūşak) = Giyilecek şey.

*پوشال (pūşâl) = İşe yaramıyan
yün ve iplik kırpıntıları, yonga,
kuşların yuva yaptıkları kuru ot
ve çörçöp*

پوشش (pūşış) = Giyiniş, örtü.

*پوشك (pūšek) = Kedi = Būšek
(ba.).*

*پوشگان (pūşegân) = Musikide
bir nağme Ş Nişabura yakın bir
yer [*]. Ş Mugayyebat: gözle
görünmiyen şeyler. Bu mânaya
pūşidegân muhaffefidir Ş Süfile-
re göre (Fenafillâh) derecesi.*

*پوشنگ (pūşeng) = Herat civa-
rında eski bir şehir. Muarrebi
فوشنج.*

*پوشينه، پوشنه (pūşene, pūşîne)
Örtü, giyilecek ve örtünecek
şey. (سرپوشنه) = Başa giyilecek
şey.*

پوشه (pūşe) = Örtü, perde.

*پوشیدن (pūşiden) = Giymek,
örtmek, örtünmek, gizlemek.*

بدامن عیب زندان پوش زاهد
لباس زهد پوشیدن چه حاجت
خجندی

*Sofu! Sofuluk elbisesini giyme-
ğe ne hacet, eteğinle rintlerin
aytığını ört.*

(Hücendî)

[*] İhtimal ki bu nağme, neyavı İsfahan
gibi oradan çıkmıştır. Yeni lûgatlerde (Ş)
nin tutarıyledir.

پوک (pūk) = İçi boş ve kovuk olan şey § (Bâdâmı pūk) = İçsiz badem. Zugâli puk = Dayanıksız kömür § Kuyu içine konup üstü toprakla örtülen zahire § Nefes, üfürük.

گر برفکند گرم دم خویش بکوکرد
بی پوک ز کوکورد زبانه زند آتش
آغاجی

Sıcak nefesiyle kükürde üfürecek olursa daha üfürmeden kükürtten ateş alevi çıkar.

(Āgācī)

§ Kav = بود.

پول (pūl) = Evvelce geçen pek küçük para = Peşiz, peşize (ar.)
فلس.

بیای لقمه و پول از خدا براجیق
نشسته بر لب خندق ندیدی يك كور
مولانا

Eğer lokma ve para yerine Allahı arasa: Hakka başvursaydı; hendek kenarına oturmuş bir kör görmezdim.

(Mevlānā)

§ Köprü = Pul.

یکی پول دیگر باید زدن
شدن را یکی راه باز آمدن
فردوسی

Biri gitmek öbürü gelmek için başka bir köprü kurmak lâzımdır.

(Fırdevsī)

پولاب (pūlāb) = His ve idrak.
(پولایی) hissi.

پولاد (pūlād) = Çelik.

ز بسکه ونج سفر برتن عزیز نهد
همی ندانم کائنات تن تست یا پولاد
فرخی

Kıymetli vücuda o kadar yolculuk sıkıntısı verir ki o vücut mudur? Yoksa çelik midir bilmem.

(Ferruhî)

§ Kılıç § Harb aletlerinden topuz.

تمام بکیتی یکی دستبرد
که گرد ز پولاد من کوه خرد
نظامی

Cihana, topuzumdan dağ parçalanır bir kudret göstereyim.
(Nizāmî)

§ İranlı bir bahadır ve Mazenderanlı bir dev.

پولاد دهای (pūlād dhāy) = Çelik
çiğneyici (پولاد رگ) (pūlād reg) =
Çelik damarlı mânasına olup
birincisi sert ve serkeş, ikincisi
kuvvetli ve dayanıklı attan kinayedir.

پولاد سنج (pūlād sene) = (k.)
Bahadır, cenkçi.

پولانی (pūlāni) = Un ile pişirilmiş
bir nevi yemek, bulamaç.

پوله (pūle) = Hışırlanmış ve bozulmuş karpuz ve kavun.

پُون (pūn) = Hayvan teğeltisi.

پُوی (pūy) = Pu (ba.). Koşma
پُوی پُوی (pūy pūy) = Koşa, koşa.
پُویا (pūya) = Çabuk yürüyücü,
koşucu. پُویان (pūyân) = Çabuk
giden, koşan § Çabuk yürüye-
rek, koşarak.

پُویه (pūye) = Pū.

پُوییدن (pūyīden) = Orfa yürüyüş-
le yürümek. Süratlice gitmek.
Bazı lügatlere göre koşmak: bu
mânada daha ziyade kullanılır.

سبك طوق و زنجير ازو باز كرد
چپ و راست پويیدن آغاز كرد
سعدی

*Onun tasma ve bağını acele
açtı. Sağa sola koşmaya başla-
dı.*

(Sā'di)

پِه (peh) = Hayretle karışık beğen-
me yerinde kullanılan bir lâfız-
dır. Tekrar ile (peh په) de
derler. Peh په dilimizde alkış
ve alay yerinde kullanılır.

پِهانه (pehane) = Pane (ba.).

پِهَر (pehr) = Gece gündüzün sekiz
bölümünden bir bölüm = Pâs.

پِهَر (puhr) = Yahudi medresesi :
okulu.

پِهَره (pehre) = Bekleme, gözetme.
Pehredar = Gözetici, bekçi.

پِهَلُو (pehlū) = Yan, böğür, meca-
zen menfaat.

پرستاری ندارم بر سر پالین بیماری
مگر آهم ازین پهلوان چلو بگزیداند
شفائی

پرستار (ba.).

پِهَلَو (pehlev) = Şehir ve belde
hususiyile Isfehan şehri. Bazıla-
rına göre Isfehan, Rey, Heme-
dan, Nehavend şehirleri. Vak-
tiyle belli başlı şehirler bunlar
olup bunlardan başkasını köy
saydıklarından köy, ova, dağ
halkının diline (derî) dedikleri
gibi şehirliilere ve şehir halkının
diline (pehlevî, pehlevânî) de-
mişlerdir.

زمن گشت دست فصاحت قوی
پیرداختم دفتر پهلوی
فردوسی

*Fesahatin eli benden kuvvetlen-
di. Pehlevî defteri yani şehna-
meyi tamamladım.*

(Firdevsî)

Pehlevî lisanı İranın Eşkânî ve
Sasaniler devrindeki umumi ve
edebî dilidir.

اگر پهلوانی ندانی زبان
بشازی تو ارو را دجله دان
فردوسی

*Eğer Pehlevî lisanı bilmezsen
Ervendin Arapçasını Dicle, bil.*

(Firdevsî)

§ Yiğit, pehlivan.

هستند گاه بخشش و کوشش غلام او
حاجم بزرگشانی و رستم پهلوی
ابن یمن

*İhsan ve çalışma zamanında
altın saçmakta (Hâtem), yiğit-
likte (Rüstem) onun kölesidirler.*
(İbni Yemin)

Ş Hâzreti Nuhun torunu ve
Parsın babası. Pehlevî lisanını
buna nispet edenler de vardır.

پهلوان (pehlevan) = Bahadır, gü-
reşçi, savaşçı.

کسی کو بود پهلوان جهان
میان سپه دو نمائند نهان
فردوسی

*Cihan pehlivanı olan kimse
asker içinde gizli kalmaz.*
(Fırdevsî)

Şehir muhafızı mânasına da
gelir.

پهلوتی کردن (pehlū tehî kerdn)
= (k.) Bir işten yanzırmak,
kaçmak, uzaklaşmak, yüz çe-
virmek.

پهلوتی ز لشکرت گول می کند مشام
امشب که در بر آن بت مشکین کلاه نیست
طالب

*Bu gece göğüste o misk zülüflü
güzle olmadığundan burun gül
kokusundan yüz çevirir.*

(Tâlib)

آنکه پهلوتی کند از کان
صوت سیم وزر بجایاید
ابن یمن

*Madenden uzaklaşan, gümüş ve
altının yüzünü nerede görür?*
(İbni Yemin)

پهلودادن (pehlū dâden) = (k.)
Yardım etmek, fayda vermek.

پهلودار (pehlū dâr) = (k.) Halka
iyiliği dokunan kimse.

روزگار نیست ز ابائی زمان غیر سخن
هیچ کسرا نشنیدم که بود پهلودار
ظهوری

*Birçok zamandan beri zamanı-
mız halkından hiçbirinin kuru
lâftan başka iyilik ettiğini işit-
medim.*

(Zuhûrî)

Ş Kinayeli, dokunaklı söz.

پهلوساییدن، پهلوزدن (pehlū ze-
den, pehlū sâyîden) = (k.)
Her cihetçe beraber ve denk
olmak ve o iddiada bulunmak.

ستاره ایست در گوش آن هلال ابرو
ز روی حسن بخورشید می زند پهلوی
ریاضی

*O hilâl kaşlının kulağının in-
cisi bir yıldızdır ki güzelliği
cihetiyle güneşe denk olur [*].*
(Riyâzî)

[*] Riyâzî ile bir asırda yaşayan Nevaî
bu şiiri:

رروی حسن در گوش آن هلال ابرو
ستاره ایست که یامامه می زند بهار

şekline koymasını Riyâziye teklif etmişse
de kabul ettiremediğini مجالس الفائن adlı
tezkeresinde yazıyor.

ای که با شیر می زنی پهلوی
پهلوی خوشش را دیده بدانی
شدیانی

*Ey aslanla birliğe kalkışan!
kendi yanını yaralanmış bil.*

(Şibānī)

پهلوی کَرَدَن (pehlū kerdē) =
Pehlū tehî kerdē.

خار پهلوی کند ز صحبت گل
مگر ز خلق تو بوستاند باغ
بجد شکر

*Bahçe senin huyundan koku
alırsa diken gülün kokusundan
vazgeçer.*

(Mecdi Hemger)

پهلوی نِهَادَن (pehlū nihâden) = (k.)
Uyumak.

پهلوی منه که یارت پهلوی تو نشسته
مولانا

*Sevgilin yanında oturduğu için
uyuma.*

(Mevlânâ)

پهلوی حُود حُودَن (pehlūyi hūd
hurden) = (k.) Kendi kazancı
ve elinin emeğiyle geçinip baş-
kasına boyun eğmemek.

پَهْمَزَك (pehmezek) = Büyük ve
oklu kirpi.

پَهْن (pehn) = Enli (ar.) عزیز arız.

زسم ستوران دن پهن دشت
زهرین شش شد وآسمان گشت هشت
فردوسی

*O geniş ovada hayvanların
tırnağından yer, altı; gök, sekiz
oldu: hayvanların tırnağıyla
kalkan toz, gökte kat teşkil
ettiğinden yer, altı; gök, sekiz
kat oldu.*

(Fırdevsî)

پهن چشم pehn çeşm (k.) huysuz.

پَهْن (pehna) = En (ar.) عرض arz.

یکی قطره باران زابری چکید
خجل شد چو پهنای دریا دید
سعدی

*Bir buluttan bir damla yağmur
damladı. Denizin genişliğini
görünce utandı.*

(Sa'âdî)

پَهْن (pehen) = Ananın çok sevgisi
sebebiyle memesinden fışkıran
süt.

بستان مثال غنچه پر از شیر شبنمست
از مهر طفل سبز برون آیدش پهن
آنی

*Bahçe süde benziyen çiyyden gon-
ca gibi doludur. Sebze çocuğu-
nun sevgisiyle sülû çıkar: fışkı-
rır.*

(Anî)

پَهْنَامَه (pchnâme) = Maymun § Has
ekmek, yağlı çörek.

پَهْنَاوَر (pehnaver) = Çok geniş.

چو کودک بدست شناور برست
نتر سد وگر دجله پناورست
سعدی

*Çocuk yüzgecin elinin üstünde
oldukça Dicle genişse de kork-
maz.*

(Sā'dī)

پهنور (pehnūr) = Ebūcehil karpuz (ar.) حنظل § Ağ ağacı = خرزهره.

پهنه (pehene) = Pehen (ba.) (h) nin tutariyle cirit ve top oyna-
mağa mahsus ucu iğri değnek,
çevkan § Meydan § Çocuk to-
pacı § Uyluğun iç tarafı.

پهه (pehf) = Pehnūr (ba.).

په (pey) = Sinir (ar.) عصب.

مهر جانان زدل برون نتوان
که چو جان جا گرفته دروگن وی
یغما

*Cananın sevgisini gönülden
çıkarmak mümkün değildir ;
çünkü can gibi damar ve sinir-
de yerleşmiştir.*

(Yeğmā)

Behr ve برای berây gibi tâlil
mânasını da ifade eder.

دروگوشه پیر وی توشه حیات
خود را چو خوشه پیش خسان ده زبان بخواه
خاقانی

*Bir köşede öl de dirilik azığı
için alçakların yanında başak
gibi on dilli olmayı yani onla-
ra dil dökmeyi isteme.*

(Hākānī)

§ Pay muhaffefi.

مهر علی گرچه عجم به
ز عشق عمر نیز خانی نیم
نظامی

*Aliyi sevmekte ayak diriyorsam
da Ömer'e muhabbetten de hâli
değilim.*

(Nizāmī)

§ Ard. Sonra (ar.) عقب akib.
Peyâpey = Birbiri ardınca.

پاپی بیفشان ز آینه گرد
که صیقل نگبرد چو ز نکار خود
عدی

*Aynanın tozunub birbiri ardınca
silk. Çünkü paslanınca cilâ
tutmaz.*

(Sā'dī)

§ İz (ar.) اثر isr,

سگ اصحاب کهف روزی چند
پی نیکان گرفت و مردم شد
عدی

*(Eshabı kehf) [*] in köpeği
birkaç gün iyilerin izini tuttu
da insan derecesine erişti.*

(Sā'dī)

§ Kuvvet ve takat.

بیارود هر کس براو باز و ساو
نه پی بود با او کسی را نه تاو
فردوسی

*Herkes ona vergi ve haraç ge-
tirdi. Kimsenin ona karşı ne
kuvvet ne takati vardı.*

(Firdevsī)

په . nin esresi ve çekeriyle پی .
= İç yağı (muḥ.) پی بردن پیزی (pey-
burden beçizi) haber almak,

[*] Allahın sevgili kullarından yedi
kişidir ki zâlim bir padişahın korkusundan
bir mağaraya kapanmışlardı.

anlamak, پی غلط کردن (Peygalat kerden) (k.) izi belirsiz etmek.

پیاب (peyâb) = Pâyâb (muḥ.) payab (ba.).

پیاده (piyâde) = Yaya (ar.) راجل
racil § Şatrançta ön sıraya dizilen taşlardan her biri. Muarrebî beydek § Kısa ve alçak: گل پیاده Güli piyâde = Bir nevi kısa boylu gül. Bîdi piyâde = Kısa boylu bir nevi söğüt ağacı. Bu tâbirler piyadenin süvariye nispetle kısa olmasındandır.

پیاده نهادن (piyâde nihâden) = Taş çıkarmak (k.) karşısındaki ni aşağı ve âciz saymak.

پیاز (piyâz) = Soğan = بصل (ar.) soğan beşel.

سگر نباشد ز ساق باریک و سار
همچو سفیل می توان پایک پیاز
میر نظمی

Bolluk içinde yaşamak olmazsa sümbül gibi bir soğanla yaşamak mümkündür.

(Mir Nâzmi)

تو ملافی از مشاهد کان بوی پیاز
از دم تو می کشد مکشوف واز
مولانا

Sen misten dem vurma; çünkü saklamak istediğin o soğan kokusu nefesinden bellidir.

(Mevlânâ)

پیازچه (piyâzçe) = Yeşil saplı taze soğan.

پیاز دشتی (piyâzi deştî) = Ada soğanı denilen yenilmez bir nebat.

پیازک (piyâzek) = Küçük soğan § Hasır otu (ar.) بردی = Başı zincir veya tasma ile sapma bağlanan bir nevi topuz. Türkçesi (keskin) dir. Piyazi de derler § Bedahşanda içinde lâl madeni bulunan bir dağ eteğindeki köy. O madenden çıkan kıymetli lâle (lâli piyâzi, lâli piyâzeki) derler.

پیازموش (piyâzmüş) = Piyâzi deştî (ba.) (ar.) بصل الفار beşelülfar.

پیازی (piyâzi) = Kavrulmuş soğanla pişirilen ciğer kebabı. Püsti piyâzi = Kırmızıya çalan sarı renk.

پیاله (piyâle) = Şarap ve sulu şeyler içilecek billûr, çini nev'inden kadeh, kab. Çay fincanı (ko.).

اوراق کهنه کی بنی کهنه می رسد
ذوقی که در پیاله بود در ساله نیست
طالب

Eski yapraklar eski şarabın derecesine nerede erişebilir? Şa-

rap kadehinde olan tad kitapta yoktur.

(Tâlib)

Kuverden, keşiden, nüşiden, zeden, peymüden, giriften mas-tarlarının müştaklariyle kullanılır. پیاله کش (piyâlekeş) = Şarap içen. پیاله گردان (piyâlegerdan) = Şarap dağıtan, sâki.

پیام (peyâm) = Haber.

چان بر قدمش بیاید افشاند
پیکی که ازو دهد پیای
یغما

Ondan haber getiren ulağın ayağına canı saçmak lâzımdır.
(Yeğmā)

Dâden, resaniden, âmeden, âverden, bürden, güzarden kelimeleriyle kullanılır. Muhaffefi peyemdir.

پیامبر (peyâmbur, peyem-ber) = Haber getirici hususiy-le Allahın emrini bildirici, yal-vaç.

پترسب (pfteresb) = Zerdüş-tün dedesi. Zerdüş (ba).

پتک (pftek) = Güve dediğimiz, yün kumaşları delen küçük böcek.

پیچ (pfç) = Kıvrım, büküm, hal-ka, burgaç, dolaşık.

دو چشم وشکم برنگرد پیچ
تبی بهتر این روده پیچ
هدی

İki göz ve karın hiçbir şeyle dolmaz. Bu kıvrım kıvrım ba-ğıracağın boş olması yeğdir.
(Sâ'dî)

Ş (k.) Haset Ş Pîçiden den emir.

پیچ و تاب (pfç) پیچایش، پیچ پیچ
pîç, pîçâpîç, pîçutab) = Halka, kalka, çapraşık, pek dolaşık mânalarına geldiği gibi ıstırap ve sıkıntı mânalarını da ifade eder.

آن بود دل که وقت پیچایش
اندرو جز خدا نیای هیچ
آن که دل نام کرده بجز
رو به پیش گمان کوی انداز
شاعر

Yürek odur ki ıstırap zamanın-da içinde Allahtan başkasını bulmazsın. Mecazen yürek dedi-ğün şeyi git mahalle köpekleri-nin önüne at.

(Şâ'ir)

پچاک (pfçâk) = Bükülücü, büküm.

ننگست اگر بخاتم جشید بنگرم
پچاک زلف یار نظیری بدست ماست
نظیری

Nazîrî! Yârin zülfünün bük-lü-mü elimizde iken Cemşidin yüksüğüne bakarsam ayıptır.
(Nazîrî)

ی رود کودک بکشت پیچ پیچ
چون ندید از مردکار خویشت پیچ
مولانا

*Çocuk kendi çalışmasından hiç-
bir fayda görmediği için mektebe
sıkıntı içinde gider.*

(Mevlânâ)

پِچان (pîçan) = Sarılıcı, bükülücü.

بس جهان دید این دوخت کهن
که تو پِچان براو چو لبلابی
سعدی

*Üzerine sarmaşık gibi sarıldı-
ğın bu eski ağaç yani dünya
nice yıllıktır!*

(Sâ'dî)

پِچاندن Piçanden = bükürmek.

پِچا (pîçpa) = Yengeç.

پِچش (pîçiş) = Kıvrılış, halka oluş,
büküm.

تو هو می بینی ومن پِچش مو
تو ابرو من اشارت های ابرو
شاعر

*Sen saça bakıyorsun, ben bük-
lümüne bakıyorum. Sen kaşa
bakıyorsun, ben işaretlerine ba-
kıyorum.*

(Şâ'ir)

پِچک (pîçek) = Sarmaşık otu (ar.)
لبلا و عشقه § Kadınların başlarına
sardıkları örtü § İplik ve ibrişim
yumağı § Boynuz ve kemik-
ten yapılmış kaşsız yüzük.

پِچند (pîçend) = Kadınların baş
bağı (ar.) عصابة

پِچه (pîçe) = Sarmaşık otu § Yap-

ma zülûf § Bükülmüş kâhkül,
örülmüş saç § Pürçek ki zülûften
ayrılıp ucu lüle lüle olan küçük
saç kıvrımıdır § Kadın baş ve
yüz örtüsü § Gelin başlığı
§ Kapı üzerindeki saçak § İşaret

پِچیدن (pîçiden) = Sarmak, sarıl-
mak, bükmek, bükülmek, kıvr-
ılmak, dolamak, dolaşmak.

چه پِچیدم در عالم پیچ پیچ
که هیچست از وسوسه و سرمايه هیچ
نظای

*Bu sıkıntılı âlemde niçin dola-
şalım; çünkü ondan edilecek
istifade hiçtir, hiç.*

(Nizâmî)

همچو ضحاک ناگهان پِچیدم
مارهای هجاء برگردن
انوری

*Hiciv yılanlarını ansızın dah-
hak gibi boynuna dolarım.*

(Enverî)

چو یعنوب امن سخن بشنید از ایشان
گریبان رضا پِچید از ایشان
جای

*Hazreti Yakup onlardan bu
sözü işitince onlardan rıza ya-
kasını bükte: razı olmadı.*

(Câmî)

بخود پِچیدن (behud pîçiden) = Sarın-
mak, örtünmek, muhtarip oimak.

پِچیدن صدâ (pîçideni şedâ) = Yankı
(ar.) aksi şedâ.

پِچیده (pîçide) = Sarmış, sarılmış:
Pîçiden den mazii nakli ve is-
mi meful.

آم که ضعیف و خسته تن می آیم
جان بسته بتار پرهمن می آیم

مانند غیاری که پیچید یرباد
پیچیده باه خویشتنی آیم
رضا

Ben, vücudu zayıf ve hasta olarak gelen bir adamım. Canımı gömleğimin ipliğine bağliarak geliyorum. Rüzgâra karışan toz gibi ahıma sarılmış olarak geliyorum.

(Rızâ)

Ş Burma bilezik.

پیچیده دست (pîçide dest) = (k.) Kuvvetsiz, zayıf.

پیچیدگی زبان (pîçidegi'î zeban) = Dil dolaşması, pepeyilik (ar.) lûknet.

سُخ (pîh) = Göz çapağı.

سُخَال (pîhâl) = Kuş tersi Ş Göz çapağı.

چو آن مرغ سُخَال انداختی
وی اندر زمانش خورش ساختی
سنائی

O kuş tersleyince öbürü hemen yiyordu.

(Senā'î)

سُخَن (pîhten) = Pîçiden.

جز آب دو دیده می نشوید
گردی که زمانه پر رخم یخت
چون هست زمانه سقله پرور
کی دست زمانه می توان یخت
قافای رکن الدین

Zamanenin yüzüne serptiği tozu yani verdiği kederi iki gözümün yaşından maadası yıkayamaz: yatıştıramaz. Mademki

zamane alçak yetiştiricidir; onun eli nasıl bükülebilir.

(Kâzi Rüküddin)

نَحْس (peyhes) = Zannetmek.

نَحْسَة، نَحْسَت (peyhešt, peyheste) = Peyhes ve biyheste Ş Âciz ve kudretsiz Ş Ayak altında ezilmiş ve yumuşamış olan şey Ş Temeli kazılmış ve gevşemiş duvar Ş Esir.

شادی و بقا بودت زین پیش انگوم
کین قافیة تنگن مرانیك پیختست
عجادی

Bihest (ba.).

دلسته و محروم پیخته و گمراه
گریان بسپیده دم نالان بسجراگاه
خسروانی

Kalbim yaralıdır, mahrumum, gücüm yetmiyor, yolu yitirdim. Sabah vakti ağlamakta, seher vakti inlemekteyim.

(Husrevânî)

پیدا (peydâ) = Açık, aşikâr, belli, karşılığı (penhan) = Gizli Ş Aranıp bulunan.

در آبی که پیدا نباشد کنار
غرور شاور نیاید بکار
سعدی

Kenarı görünmiyen denizde yüzgecin böbürlenmesi işe yaramaz,

(Sâ'dî)

گفتمت پیدا و پنهان نیزهم
حافظ

Sana açık da söyledim gizli de.
(*Hâfız*)

(Peydâşüden) belli olmak, görünmek; mecazen: bulunmak, ele geçmek, vücuda gelmek, doğmak.

کودکائی کاندرا ایاام شہا پیدا شدند
گر خلاف رایشان مائل بکار دیگرند
می نشاید کرد شان تکلیف بر عادات خویش
زانکه ایشان مردمان روزگار دیگرند
این یعنی

Nazmen tercümemiz:

Zamanımızda yetişmiş olan çocuklar eğer

Sizinle aykırı fikre olursalar
mâil

Yakışmaz onlara teklif itiyadınız

o kütle çünkü sizin devriniz
ricali değil
(*İbni Yemin*)

پیدا (peydâd) = Peyda.

پیدا کردن (peydâkerden) = Açıklamak & Ele geçirmek & Doğurmak & Yaratmak.

پیدایش (peydâyiş) = Yaratılış & Doğuş.

پیداوسی (peydâvesi) = Keyânîler devrinde bir tanesi beş altına geçen para.

پیر (piyer) = Peder.

مگذر ز سرعشق که مگر در یقینی
مانند این عشق ترا مادر و پدر نیست
مولانا

Aşk fikrinden vazgeçme. Tek inci de olsan sana bu aşk gibi ana ve baba yoktur.

(*Mevlânâ*)

پیر (pîr) = İhtiyar, yaşlı.

جوان مگر بدانش بود بی نظیر
نیاز آیدش هم بگفتار پیر
نظامی

Genç, bilgide eşsiz olsa da yaşlının söz ve öğütüne muhtaçtır.
(*Nizâmî*)

Ş Doğru yolu gösteren Ş Tecrübeli üstat.

پیر افشانی (pîr efşânî) = (k.) İhtiyarlıkta gençlik tavrı göstermek.

پیر برناتن (pîri bernâten) = Genç vücutlu ihtiyar (k.) dünya.

پیر پنجه (pîri penbe) = (k.) Vücudunun tüyleri bembeyaz olan yaşlı ihtiyar & Bostan korkuluğu.

در خانقاه باغ نه صادر نه واردست
تا پیر پنجه گشت حریف گران برف
کمال

Bostan korkuluğu karın ağır yahut kuvvetli arkadaşı olduğundan beri bağ tekkesine ne giden var ne gelen.

(*Kemal*)

پیر تعلیم (pîri ta'lim) = Din dersleri hocası.

پیر چهل ساله (pîri cihıl sale) = Kırk yıllık ihtiyar (k.) Akıl & Melek & Hazreti Âdem & Firuze dedi-

gimiz değerli ve mavi renkli taş.

پیر خدا (pîri huda) = Hazreti Osman.

پیر خرابات (pîri herabat) = Meyhanede şarap satan ihtiyar & İrşadeden, tasavvuf ve marifet yolunu gösteren zat: irfan ve tasavvuf, şaraba; mürşit de şarap satana benzetilmiştir.

پیردوموی (pîri dumūy) = Dünya ve zaman. (Dumūy) kır saçlı demek olup dünyanın siyah ve beyaz saçlı bir ihtiyara benzetilmesi, gece ve gündüzü itibariyedir.

پیر دیکان (pîri dikhkan, pîri sâlhuverde) = (k.) Eski şarap.

پیر سراندیب (pîri Serendib) = Hazreti Âdem.

پیر صنعان (pîri san'a, pîri san'an) = Hikâyesi meşhur bir şeyhtir ki bir Mecusi kızına âşık olmuştu.

پیر ششم چرخ (pîri şeşūmi çerh) = (k.) Müşteri yıldızı. پیر فلک (pîri felek) = (k.) Zuhâl yıldızı, پیر کنعان (pîri Ken'an) = (k.) Hazreti Yakup.

پیر هشت خل (pîri heşt huld) = (k.) Cennetin kapıcısı.

پیر (pîrâ) = Süsleyici, bahçıvan ve berber gibi bir şeyin artıklarını kesmek suretiyle süsliyen, düzelten kimse. Pirâsten den emir, (İsfa muh. vas.) bûstan pîrâ = Bahçıvan.

پیراز (pîrâr) = Evvelki sene.

زلف اسمالم از چه بوسه نداد
که پیراز داد و دوازش
شیبانی

Evvelki ve geçen sene gibi bu sene bana dudağından niçin öpücük vermedi?

(Şibani)

پیراستن (pîrasten) = Bir şeyin fazlalarını gidererek, süslemek ve yakışığına koymak. İlâve ile süslemek yerinde ârâstan kelimesi kullanılır.

گر عیب سر زلف بت از کاستنت
چه جای بزم نشستن و خاستنت
چای طرب و نشاط وی خواستنت
کاراستن سرور پیراستنت
عنصری

Nazmen tercümemiz :

Kısaltmaktansa ayıbı zülfü yâ-rin

Kederle olmaya hemdem ne hacet

Şarap içmekle zevk etmek gerek-tir

Verir serve budanmak çünkü ziynet
(Unşuri) [*]

پیراسته (pîraste) = Bezenmiş, düzen verilmiş.

نه زمینی ز تو آراسته گشت
نه درختی ز تو پیراسته گشت
جای

[*] Unşuri, bu kıtayı sevdiğinin zülfünü kestirdikten sonra pişman olan Gazneli Mahmuda karşı söyleyerek kaygısını yatıştırmak istemiştir.

*Senden ne bir yer bezendi ne
bir ağaç düzenlendi.*

(Cāmî)

پیراکندن (pîrâkenden) = Dağıt-
mak = Perakenden.

دل من زگردهش ایام ریش بود فلک
موت زنگره که چه گونه بران پیراکنند
خلاق معانی

*Kalbim zamanın değişmesinden
yaralı idi; feleğe bak ki onun
üstüne nasıl tuz serpti.*

(Hallâkı Me'ânî)

پیرامون، پیرامن (pîrâmen, pîrâ-
mûn) = Çevre, etraf.

می بیاور که خبر می دهد ایام بهار
لطف آن سبزه که پیرامن گلزار گرفت
بغما

*Şarap getir ki gülistanın etra-
fını kaplıyan yeşilliğin letafeti,
bahar faslının geldiğini bildiri-
yor.*

(Yeğmâ)

پیران (pîrân) = Efrasiyabın seraş-
keri. Babasının ismi Visedir &
Pirin cem'i.

پیرانه سر (pîrâneser) = İhtiyarlık
halî, ihtiyarlık başa geldiği za-
man.

من تن بقضای عشق دادم
پیرانه سرآمدم بکتاب [*]
سودی

[*] Küttab kâtibin cem'i olduğu gibi
mektepe mânasına da gelir.

*Ben vücudumu aşkın hükmüne
verdim. İhtiyarlıkta mektebe
geldim.*

(Sâ'dî)

مخدور چله ترسم که دیرایستی
پیرانه سر بد بود بدستی
نظامی

*Hepsini yeme; korkarım ki çok
yaşarsın. İhtiyarlık halinde
yokluk fenadır.*

(Nizâmî)

(Âne) bazı, vakit mânasını ifade
eder, (pîrâneser) (vakti pîrii
ser) demektir ki saçın ağarma-
sından ibarettir. = پیران سر (pîrân
ser), پیران سال (pîrân sâl).

گر گذشتم بردم میخانه ناگه می چه شد
ور پیران سر شکستم توبه یک باری چه شد
عراقی

*Ansızın meyhane kapısından
geçtimse ne oldu? İhtiyarlık
zamanında bir kere tövbeyi
bozdumsa ne oldu?*

(İrakî)

(Pîrser) de bu mânaya ve saç
beyaz kimse mânasıdır.

دیار عشق را آب و هوای واژگون باشد
جوانان پیرسر باشند و پیرانرا جوان بینی
واله

*Aşk diyarının suyu ve havası
terstir; gençler ihtiyarlar, ya-*

والتی بکتاب الوادع طبع یدی
فیهم رددهم الی الکتاب
ابوالعشا

(Zaman) öyle kâtipler meydana getirdi ki
eğer elim erseydi onları mektebe döndür-
ürdüm.

(Ebu'l aynâ)

hut gençlerin saçları ağarır.
İhtiyarları genç görürsün.

(Vâlîh)

پِرَاهَنَد، پِرَاهَن، پِرَاهَن، پِرَاهَن

(pîrâhan, pîrâhen, pîrehen, pîrehend)=Gömlek.

و پیراهن یوسف
که چون یعقوب ماتمدا گشتی
مولانا

Mademki Yakup gibi matem
tutucu oldun. Yusufun gömle-
ğinin kokusunu takibet.

(Mevlânâ)

ز مهرش یوی پیراهن شنیدی
چرا دچاه کثعانتش ندیدی
سعدی

Mısırdan gömleğinin kokusunu
duydun da niçin onu Ken'an
kuyusunda görmedin.

(Sâ'dî)

آن نه پستان وسینه و بدست
ماعتایدست زیر پیراهنش
شیبانی

O, meme, göğüs, beden değildir:
gömleği altında ay ışığıdır.

(Şibânî)

پِرَاهَن سُوختَن (pîrâhen sūhten)

= (k.) İki dargın kimse barı-
şacakları zaman sırtlarındaki
elbiselerinden birini ateşe yak-
mak âdeti ki bu suretle ara-
larındaki soğukluk sıcaklığa
dönmüş demek olur = (hırka
sohten).

ماجرا کم کن و بار آ که مرا مردم چشم
خرقه از سرید آورد و بشکرا نه بسوخت
حافظ

Geçmişî bırak da tekrar gel ki
gözümün bebeği, elbisesini ba-
şından çıkardı da şükranе ola-
rak yaktı: barıştı.

(Hâfız)

پِرَاهَن قَبَا كَرْدَن (pîrâhen kebâ

kerden) = Gömleğin önünü
yakadan eteğe kadar mintana
benziyecek şekilde yırtıp aç-
mak.

صد پیراهن قبا کنم از خرمی اگر
بینم که دست من چو کمر دومیان اوست
سعدی

Eğer elimin kemer gibi belinde
olduğunu görürsem, sevincimden
yüz gömlek parçalarım.

(Sâ'dî)

پیراهنی که آید ازو بوی یوسفم
شرم برادران غیوروش قبا کنند
حافظ

Yusufun kokusunu duyduğum
gömleği kıskanç kardeşlerin
yırtmalarından korkarım,

(Hâfız)

پِرَاهَن کاغذی (pîrâheni kâğezi)

= Kâğıttan yapılmış gömlek.
Eski zamanlarda şikâyetçiler
kâğıttan gömlek giymek sure-
tiyle padişahlara zulüm gör-
düklerini bildirirlerdi. Halinden
şikâyet edip adalet isteme ye-
rinde kullanılır. Sabahın aydın-
lığından, güneşin parıltısından
da kinayedir. (Kâgedin câme)
de derler.

کاغذین جامه بنو نایه بجویم که فلک
رهمنویم برای علم داد نکرد
حافظ

*Zulüm gördüğümü bildirmek
için giydiğim kâğıt elbiseyi
kanlı göz yaşıyla yıkıyayım;
çünkü felek adalet sancağının
altına bana kılavuzluk etmedi.*
(Hâfız)

برایه (pîrâye) = Bezek, süs.

زدانش چو جان ترا مایه نیست
به از خاوشی هیچ پیرایه نیست
فردوسی

*Mademki ruhunun bilgiden ma-
yası yoktur. Susmaktan iyi sūs
olmaz.*

(Firdesî)

بیرو (peyrev) = Birinin izinde
giden, ona uyan,

مد شکرکه مایه و اصحاب رسولیم
در شرع دگر راهنما و انشاسیم
فیضی هندی

*Çok şükür ki biz peygamberi-
mizle sohbet edenlerin izine
uymuşuz biz, şeriatte başka yol-
gösterici tanımayız.*

(Feyzi'î Hindî)

پروج (pîrüc) = Baba hindi. Ya-
hut ona benzer tavuk cinsin-
den büyük bir kuş. (Nizâm)
Portekizliler bu kuşu Amerika-
ya bağlı Perudan Avrupaya
getirmişler ve Peru adını ver-
mişlerdir. بروج bunun farsçalaş-
tırılmışıdır. İranda بوتلدون denir,

hakikatta bu lâfız Hint farsça-
sıdır.

پروز (pîrûz) = Yeğîn ve muzaf-
fer, mutlu ve bahtiyar.

پیروزی خود قوی دل مباح
ز ترس خدا هیچ غافل مباح
نظامی

*Kendi yeğînliğine güvenme.
Allah korkusundan hiçbir vakit
gafil olma.*

(Nizâmî)

Ş Sasanilerden birkaç padişah-
hın adı.

پروز رām (pîrûz rām) = İran şah-
larından (Pîrûz) ün vaktiyle
kurduğu şehir.

یکی شاورسان کرد پیروز رām
بفرمود کورا نهادند نام
فردوسی

*Bir şehir kurdu. Adını Pîrûz-
rām koymalarını emretti,*

(Firdesî)

پروزه (pîrûze) = Dilimizde de bu
adla anılan yüzük ve küpe gibi
bezeklere konulan değerlice
mavi bir taş. İyisi Nişaburda
çıkarmış, pek çok hassalarından
biri ona bakmak gözün kuvve-
tini artırmış.

پروزه چادر (pîrûze çâder) = Mavi
çarşaf (k.) gök.

پروزه گرد (pîrûze gird) = pîrû
gird (ba.).

پیره (pîre) = Şeyh ve müşitlerin halifesi: yerlerine geçen kişi.

جهان پیر برناشد عشق ابن جوانمردان
زهی چرخ وزمین خوش که آن پیرست و این پیره
مولانا

İhtiyar dünya bu himmet sahiplerinin aşkıyle gençleşti; ne güzel felek ve yer! ki o, pîr, bu halifesidir.

(Mevlāna)

پس، پست (pîs, pîst) = Abraş: vücudunda yer yer beyaz lekeler olan kimse. (ar.) ابرس. Bu hastalığa da denir.

چه قدر آورد بنده حور دایس
که زیر قبا دارد ندام پس
سعدی

Elbisesi altında abraş bedeni olan huri gibi kulun ne kıymeti vardır.

(Sā'di)

Ş Âsî hurma.

پی سیر (peysiper) = Ayak altında basılmış, çiğnenmiş.

زر طلب کم کنم که طالب زر
همجو زرنشار پی سیرست
خاقانی

Altın istemem, çünkü altın istiyen saçılmış altın gibi ayak altında çiğnenir.

(Hākānî)

Ş Gidici, yolcu Ş Hattatların yazı yazarlarken kullandıkları altlık.

ماه واختر گهر سلك تو باد
لوح خور پی سپر کلاه تو باد
شاعر

Ay ve yıldız; ipliğinin incisi, güneşin levhası, kaleminin altlığı olsun.

(Şā'ir)

پسکی (pîskî) = Genç adam (Nefisi).

پسودن (pîsūden) = Bir tarafa meyletmek, ağmak.

پسه (pîse) = Akli karalı, alaca (ar.) ابلق.

هر پسه گمان مبر که خالیدست
شاید که پلنگ خفته باشد
سعدی

Her alaca şeyi kilim sanma, belki uyumuş kaplandır.

(Sā'di)

Kelâg pise = Alaca karga.

پیش (pîş) = Ön Ş lleri, evvel.

پیش از همه نیک نامی اندوز
نظامی

Her şeyden önce iyi namlilik kazan.

(Nişā'mî)

یکوشش توان دجله را پیش بست
شاید زبان بد اندیش بست
سعدی

Çalışmakla Diclenin önünü kapamak mümkündür. Kıskancın

dilini bağlamak mümkün değildir.

(Sā'di)

اباهای الوان ز صد گونه بیش
بخوانهای زوین نهادند پیش
اسدی

*Altın tepsilerde öne yüz türlü-
den fazla yemek koydular.*

(Esedî)

§ Yan, huzur,

هر که دل پیش دلبری دارد
ویش دردست دیگری دارد
سعدی

*Her kimin gönlü bir dilberin
yanında ise sakalı başkasının
elindedir.*

(Sā'di)

از پیش خودم مران بخواری
گر چه تو گلی و من گیاهم
ناصر بخاری

*Her ne kadar sen gül, ben ot
isek de beni hakaretle huzurun-
dan koğma.*

(Nāşırı Buḥārî)

§ Mazi ve istikbal yani geçmiş,
gelecek § Başlangıç, mukad-
demeş Hurma dalı ve yaprağı
§ Ötre dediğimiz hareke (ar.)
zamme.

پیشاب (pîşab) == Sidik.

پیشاپیش (pîşâpîş) § Önce önce.

هر کجا روی آورم نیت - به همه بود
گاه دوشادوش من گاهی پیشاپیش من
شاعر

Her nereye yönelsem kara bah-

*tım yoldaş olur, kâh benimle
omuz omuza kâh önce önce.*

(Şā'ir)

پیشادست (pişâdest) = İşçiye iş-
lemeden verilen ücret, Türkçesi
öndelik § Destadest de denir.

ستادوداد جز پیشا دست
داوری باشد وزبان وشکت
ایبی

*Peşin "alışveriştan başkası dâ-
vayı, zarar ve kırgınlığı netice
verir.*

(Lebtbi)

§ Mukabili (pesâdest) (ba.).

پیشاز (pîşar) = Pişab. Hususiyle
hastaların tahlil için hekime
götürülen idrar kabı.

پزشك آمد و دید. پیشاز شاه
سوی تن درستی نیدکار شاه
فردوسی

*Hekim geldi, padişahın idrar
kabını gördü. Şahın hali iyili-
ğe doğru gitmiyordu.*

(Firdavsi)

§ Hindistanda Kâbilin güney
doğusunda (şarkı cenubi) bir
şehir.

پیش آمدن (pîş âmeden) == Bir
kimsenin yanına gelmek, yak-
laşmak, vukua gelmek, zuhur
etmek.

پیش آوردن (pîş âverden) = Öne
getirmek, yaklaştırmak.

پیشانه، پیشان (pîşan, pîşane) =
Çok ileri, en ileri.

ای مرد گرم رو چه پیش ازین پیش
چندان مرو پیش که پیشان پدید نیست
عطار

*Ey acele giden insan! Bundan
ziyade ileri niçin gidersin? Bu
kadar ileri gitme ki daha ile-
rиси belli değildir.*

(Attar)

§ Evin en yüksek ve baş mev-
kii.

نیست مسق که مرا جاب میخانه برد
جانب ساق گلچهره دودانه برد
نیست دست که کشد دست مرا یارانه
وز چنین صف تعالم سوی پیشانه برد
مولانا

*Bir sarhoş yok mu ki beni mey-
hane tarafına götürsün, inci
tanesi gibi gül çehrelî sâkinin
tarafına götürsün. Bir el yok
mu ki benim elimi dostça tut-
sun da böyle pabuçluktan şah-
nışine götürsün.*

(Mevlânâ)

پیش انداز (pîş endaz) = Kadın
gerdanlığı. § Peşkir, peçete.

پیشانی (pîşâni) = Alın [*] § Küs-
tahlık, katı yüzlülük, kibir.

طاعت ان نیست که برخاک نهی پیشانی
صدق پیش آر که اخلاص بیپیشانی نیست
سعدی

İbadet; alını toprak üstüne

[*] Bundan başka mânalar mecazidir.

*koymak yani yalnız secde et-
mek değildir. Gerçek hareket
et; çünkü kalbin temizliği küs-
tahlıkla olmaz.*

(Sâ'dî)

که چه شوخیست این و پیشانی
تو بنه عذر این پریشانی
اوجدهی

*Bu ne küstahlık ve katı yüz-
lülüktür! Sen bu hali perişanın
özür dileğini kabul et.*

(Evhedi)

گر خدارا بنده بگذار نام خواحی
پیش او چون سر نهادی باز پیشانی چه سود
نزاری

*Allahın kulu isen efendilik
adını bırak. Onun huzurunda
secde etmişken tekrar kibir ve
gururda ne fayda var.*

(Nizari)

§ Yüzleşme, karşılaşma.

سیر از غزه مست تو بیندازد چرخ
با دو ابروی تو خودکس نکند پیشانی
نزاری

*Felek senin mestâne gamzene
karşı duramaz. Senin iki ka-
şınla hakikaten kimse karşılaşa-
maz.*

(Nizâri)

(pîşâni dâr) = Katı yüzlü,
utanmaz, yüzsüz.

پیشاننگ (pîşâheng) = Askerin
ve kafilenin önünde giden kıs-
mı, ileri karakol.

الا یا خیمگی خیمه فروهل
که پیشاننگ بیرون شد زمزل
منوچهری

Ey çadırı idare eden! Çadırı yık; zira kafilenin öncüsü karargâhtan çıktı.

(Minūçihri)

Ş Kendi nev'inden olan sürünün başı olup ileri giden hayvan. Türkçemizde peşenk deriz.

شانی از فرهاد و مجنون واپسی دوق همنیت
در قطار بختیان عشق پیشاهنگ باش
شانی

Ey Şani! Ferhat ve Mecnundan geri kalmak himmetsizlikten ilerigeler. Aşk develerinin katarında peşenk ol.

(Şāni)

Şimdi mecazen yolgösterici mânasına da kullanılmaktadır. (Nizâm).

پیش باز (pîşbâz) = (k.) Karşılama, istikbal etme Ş Önü açık elbise, mintan. Sevdiğini karşılamak için yerinden kalkan kimse kollarını açarak karşıladığından pîşbâz=Önü açık denilmiştir.

جوانی بره پیش باز آمدش
کز و بوی انسی فراز آمدش
سعدی

Kendisinden ünsiyet kokusu yükselen bir genç onu karşıladı.

(Sā'di)

= Pişvaz.

پیش دامن ، پیش بند (pîşbend, pîşdâmen) = Önlük.

ازان درفش فریدون گرفت عالمرا
که پیش دامن آهنگر صفاهانست
سراجا

Feridunun bayrağı İsfahan demircisinin önlüğü olduğu için âlemi kaplamıştır.

(Sirācā)

= Pişlüng.

پیش بین (pîşbîn) = İleriyi gören, istikbali keşfeden, ihtiyatlı.

در میخانه بجا تابیرمم
مال خوشهرا از پیش بینی
حافظ

Meyhane kapısını göster ki bir ileriye görenden sonumun ne olacağını sorayım.

(Hāfız)

پیش پاره (pîşpâre) = Gaziler helvası: un, yağ, pekmezle yapılan helva (ar.) شقاراج .

پیش (pîşt) = Bizim kediye pist dediğimiz mevkide kullanılır.

پیش خانه (pîşhâne) = Çıkma, balkon Ş Bir yere sefer edileceği zaman önden gönderilen çadır ve eşya.

پیش حور د ، پیش حور (pîşhūr,

pîşhürd) = Çeşni ve tadımlık için yenilen bir iki lokma yemek Ş Ermeden satılıp parası yenen hububat ve olgunlaşmadan satılan meyvalar (ar.) selem.

پیشداد (pîşdâd) = İşçiye işlemeden verilen para.

زین حرس بخشش نکرده سؤال

بسا ائل دهد جود او پیشداد

عجمدی

Para vermeğe o kadar hırslıdır ki cömertliği, onu, dilenciye istemeden para vermeğe mecbur eder.

(‘Ascedî)

Ş. Adalette ileri giden vali ve hâkim; bu münasebetle dört tabakaya bölünen İran şahlarından birinci tabakaya mensup Hoşenk Şahın lâkabıdır. Kendinden sonra gelen hükümdarlara Pişdâdyan denilmiştir ki hepsi on bir kişidir.

پیشدار (pîşdâr) = Demir ve çelikten yapılma kısamızrak şeklinde bir silâhtır; domuz avında kullanılır. Domuz, avcılara saldırdıkça alınına batırılarak ileri atılmasına mâni olduğu için bu ad verilmiştir = Türkçede düşmanın cephesine tâyin olunan kuvvet mânâsıdır. (ar.) Mukaddemetülceyş = öncü. Mukabili (dumdâr) = Artçıdır Pî. şaheng (ba.).

پیش دست (pîşdest) = Öndelik
Ş Meclis reisi Ş Yardımcı Ş Galip, yeğin.

بر دشمنان خود بخورد پیش دست گشت
آباء خویشرا بهتر نیکنام کرد
مختاری

Kendi düşmanlarına akli ile galebe etti. Ecdadını hüneriyle ünlendirdi.

(Muhtârî)

پیش دندان (pîş dendan) = Kahvaltı.

پیش رس (pîş res) = Gideceği yere hepsinden önce varan Ş Turfanda.

بنازل رسید از همه پیشتر
بود عزت پیش رس پیشتر
هاتقی

Gideceği yere hepsinden önce erişti, önce erişenin yani turfandanın kıymeti ziyade olur.

(Hâtifî)

پیشرو (pîşrev) = Önde giden, yol gösteren Ş Başbuğ. Bilhassa öncü dediğimiz mukaddemetülceyş Ş Musikide taksimden sonra çalınan nağme.

پیش زدن (pîş zeden) = Bir şeyi kendi tarafına çekmek (ko.) Ş Hububatı kalburlamak (ko.).

پیش شاح (pîş şah) = Önü açık elbisedir ki çok defa kadınlar giyerler.

پیشکاره، پیشکار (pîşkâr, pîşkâ-re) = Hizmetkâr, şakirt, yardımcı.

مرایا پیری واست کز دی بخوی
پری مرمرایا پیشکارست و چاکر
فرخی

Beni güzellikte peri ile müsavi saydın; peri benim hizmetkâr ve kölemdir.

(Ferrûhî)

ای که مه پاکال خوبی خوش
پیش روی تو پیشکاره بود
عابد

Ey güzel! Ay bu kadar güzelliğiyle beraber senin yüzünün önünde hizmetkâr olur.

(İlmâd)

نه ماه سبائی نه مهر فلک
که اینست غلامست و آن پیشکار
رودکی

Ne göğün ayı, ne feleğin güneşisin; çünkü bu kölen o şakirdindir.

(Rüdeki)

Ş Gündelikçi.

پیشگاه (pîşgâh) = Meclisin üst başı Ş Meclisin büyüğü Ş Meclisin üst başına döşenen halı ve döşeme Ş Tahtın önüne konulan sandalye Ş Evin avlusu ve balkonu Ş Padişah.

از چو تو محترم فروزد ملک
وز چو تو پیشگاه نازدگاه از
معبود

Mülk, senin gibi haşmetliyle

aydınlanır, taht senin gibi padişah ile öğünür.

(Mes'ûd)

Ş Huzur Ş پیشگاه نشور Pîşgâhi nûşûr (k.) kıyamet.

پیشکش (pîşkeş) = Küçükten büyüğe verilen hediye, armağan.

تا سر دارم سر تو دارم
جان پیشکش در تو دارم
اعطای

Sağ oldukça sana sevdalıyım. Canım senin kapına armağandır.

(Nizâmî)

Haraç, vergi Ş Turfanda meyva (Nefisî).

پیشگو (pîşgû) = Büyüklerin huzurunda ziyaretçileri takdim ve tarif eden kimse (ar.) muarrif.

موقوفارا طبع محمود تو آمد پیشگو
مرسخارا دست مسعود تو آمد ترجان
ازرقی

Senin iyi tabiatın vefayı bildirici, uğurlu elin cömertliğinin dilmacıdır.

(Ezrekî)

Padişaha dilekleri arz eden kimse mânasına da gelir. (پیشخوان) da bu mânayadır.

پیشگهی (pîşgehî) = Oruç bozarken yenilen şey Ş Kuşluk yemeği (Nefisî).

پیش مُزد (pîş muzd) = İlk alış-veriş (ar.) istiftah & Peşin alış-veriş.

پیشند، پیش (pîşen, pîşend) = İp ve halat yaptıkları hurma lifi.

پیش نشین (pîş nişîn) = Ebe (ar.) kabile

پیش نماز (pîş nemâz) = İmam.

جبهه سایان - چود در اجال ترا
آسمان در صف پس آمدگان پیش نماز
واله

*Senin ululuk kapına secde için
alınını koyanlara gök, cemaat
safında imamdır.*

(Vâlih)

پیش نِهَاد (pîş nihad) = Göz önüne konulan şey, bir veya birkaç kişiyle müzakere ve istişare edilen husus.

پیشوا (pîşvâ) = Bir topluluğun başkanı, imam. İmama uyanlara (pest ist, pesrev, peyrev, peyşev) derler.

همه گر پس رو و گر پیشوائیم
درین حیرت برابر می نمایم
عطار

*Gerek başkan, gerek ona uyan,
hepimiz bu şaşkınlıkta beraber
görünüyoruz.*

(Afttar)

پیشواز (pîşvâz) = Bir kimseyi karşılama & Önü açık elbise = Pişbâz.

فروغ لاله گلشن بسیمای تو می زید
قبای پیشواز گل بیالای تو می زید
محسن

*Güllüğün lâlesinin parıltısı se-
nin simana; gülün, önü açık
elbisesi senin boyuna yaraşır.*
(Muhsin)

پیشه (pîşe) = Sanat. Pişever, pişeger = Sanat sahibi, usta.

بیان رسد کیسه سپروز
نگردد تپی کیسه پیشه ور
سعدی

*Gümüş ve altın kesesi tükenir,
sanat sahibinin kesesi boş kal-
maz.*

(Sa'dî)

درین پیشه چون پیشوای نوی
کهن گشتگانرا ممکن پیروی
نظای

*Bu sanatta mademki yeni bir
başkansın, eski adamlara uyma.*

(Nizâmî)

پیشه آش (pîşe'î âteş) = (k.) Şeytan işi.

پیشه کردن (pîşe kerdn) = Sanat ve âdet edinmek.

آزار کسی طلب هیشه
کازردن خلق کرد پیشه
دهلوی

Daima bir kimsenin incinmesi-

ni iste ki halkı incitmeyi âdet edinmiştir.

(*Dehlevî*)

دلا مكارم اخلاق گر همی خواهی
دوکار پیشه کن اینك مكارم اخلاق
مشو مخالف حكم خدای عزوجل
بكوش تابودت در میان خلق وفای
لمن یمن

Nazmen tercümemiz :

*Dilersen ey gönül! hüsnü hisâli
İki şey itiyadettir mizaca
Hüdanın emrine olma muhalif
Çalış herkesle hüsnü imtizaca*
(*İbni Yemîn*)

پیشیار (pîşyâr) = Sidik = Pişar.

ازنجیب تو شیر گردونرا
آب ناخوردہ پیشیار گرفت
انوری

*Senin korkundan Aslan burcun-
nun su içmemişken çışı geldi.*
(*Enverî*)

§ Hizmetçi.

پیشیاره (pîşyâre) = Gaziler helva-
sı, doğrusu pişpâre olsa gerek.

سخن باید که پیش آری خوش ابراک
سخن بهتر بسی از پیشیاره
ناصر

*Hoş söz söylemelisin; çünkü
söz helvadan çok iyidir.*

(*Nâşır*)

§ İçine şekerleme ve reçel ko-
nular meclise getirilen tepsî.

پیشین (pîşîn) = Önceki, sabık
§ Öğle namazı. Mecazen öğle

ve zeval vaktine denir. Pişnî-
yân, öncekiler, geçmiş kimseler,
eslâf.

پیغاره (peygâre) = Başa kakma =
Bigare.

پیغاره زنی که بد چرا کردی
گر بد کردم بجای خویشن کردم
بدی

*Niçin fena yaptın diye başa
kakıyorsun, fena ettimse kendi-
me ettim.*

(*Bedî'î*)

پیغاله (peygâle) = Şarap kadehi.

پیغام (peygâm) = Haber, Türkçesi
salık.

عاشق از هر يك لگه صد مدعا گوید بیار
عشق چون این رتبه دارد قاصد و پیغام چیست
والهی

*Âşık her bakışla mâşuka yüz
müddea söyler, aşk bu mertebe-
yi bulunca postacıya ve habere
ne hacet.*

(*Vâlehi*)

Peygâmbet = Haber getirici,
yalavaç.

داد پیغام حق به پیغمبر
که بدی و مال او منکر
سنائی

*Cenabı Hak, peygambere, dünya
ve malına bakma, iltifat etme,
diye salık verdi.*

(*Senâ'î*)

پیغان (peygân) = Ant, ahit § Saç-
ma, faydasız.

پِغْلُوش (**pîglūş**) = Gök renkli
susam çiçeği = سوسن آسمان گون.

پِغْلَه (**peygūle**) = Kōşe, bucak.

کنم هر چه دارم برایشان بده
ز کینگی گزینم یکی پیغله
فردوسی

*Neyim varsa onlara bırakayım,
dünyadan bir köşeyi seçeyim.*
(*Firdevsî*)

پِیغَن (**peygen**) = Sedap tan boz-
ma sedef denilen nebat = پیغن.

پِیغُو، پِیغُو (**peygū, peygū**) =
Çin tarafında büyük bir şehir
ve padişahının adı.

هر چند مهار خلق بگرفتند
امروز تکین وایبک و پیغو
ناصر

*Her ne kadar bugün, Tekin, Ey-
bek, Peygu halkı idare ettiler-
se de.*

(*Nāşır*)

(P) nin esresiyle (piyğū) atmaca
nev'inden bir kuş ve kuş ga-
gası.

پِیغُور (**peygūr**) = Kavanoz, küçük
küp gibi ağzı dar kablار.

پِیغُولَه (**peygūle**) = Peygūle.

ای که در دل جای داری بر سر و چشم نشین
کاندوین پیغوله ترسم تنبک باشد جای تو
خاقانی

*Ey gönlümde yer tutan güzel!
baş ve gözüm üzerine otur;
Çünkü bu köşede yerinin dar
olmasından korkarım.*

(*Hākānî*)

پِیغُون (**peygun**) = Peyğan (ba.).

پِیف (**pîf**) = Fena bir kokudan
tiksinildiği zaman ağızdan çıkan
ses (Nizām).

پِی فُشُرْدَن (**peyfuşurden**) = Ayak
sıkma, (k.) sebat etmek = Pay-
fuşurden.

تا بود حیات پی فشردند
و آخر بهمان شکنج بردند
خسرو

*Yaşadıkça sebat ettiler, nihayet
o işkence sebebiyle öldüler.*

(*Husrev*)

پِیفَه (**pîfe**) = Kav yapılan bir nevi
çürük ağaç.

پِیَك (**peyek**) = Başkalarının sof-
rasında karnını doyuran dalka-
vuk, başka bitkilerden kuvvet
alan bitki, insanların yüzünden
geçinen pire ve o gibiler (Ne-
fisi).

پِیَك (**peyk**) = Ulak, haber ve mek-
tup getiren, götürən. Muarrebi
füç. Mecazen Peygambere de
denir. (Peyki âsmanî) (k.) Melek.
(Peyki cansitan) (k.) Azrail (ع).

(Peyki felek) (k.) آی. (Peyki ray-gan) (k.) ay § Ticaret eden kişi § Saba rüzgârı.

نِکاز (peykâr) = Kavga, savaş.

چو شاید گرفتن بزى ديار
به پيكار خون از مشاي ميار
سعدى

Memleketi yavaşlıkla zaptetmek mümkün olursa, kavga ile bir burnu kanatma.

(Sâ'dî)

حذر کن ز پیکار کتر کسی
که از قطره سیلاب دیدم یسی
سعدى

Aşağı ve değersiz kimse ile kavgadan sakın; çünkü çok defa damladan sel suyu gördüm.
(Sâ'dî)

(Pey) ve (kâr) kelimelerinden mürekkeptir. Pey=ayak, kâr, nispet edatı olup ayağın sebatından ve ayağını sıkmaktan ibarettir ki savaşın icaplarından belki esaslarındandır. O halde savaş mânasına mecazdır. Pey-kâr perestan = Kavgacılar, savaşçılar.

نِکَان (peykân) = Ok temreni : okun ucundaki sivri demir.

پیکان کبر غزوه تو دو دل مذمت
ور نیست باووت زمن اينكه بياوردست
کمال

Gamzen okunun ucu yüreğimdedir. Bana inanmazsan işte getir elini.

(Kemâl)

(Peyk) in cem'i.

پِیکَانِ (peykânî) = Ok temreni biçiminde bir nevi lâl ve firuze, bir nevi gül ve lâle ve bir cins nişadır.

نِکَر (peyker) = Suret ve kalıp, vücut.

باد یزن که کسی بر من بچاره زند
زضعفی چو مکس یاد برد پیکر من
خاقانی

Bir kimse ben biçareyi yelpazelese, zayıflıktan rüzgâr vücudumu sinek gibi götürür.

(Hâkânî)

Kâlbed ile farkları, peykerde kılık ve şekli muteber, kâlbedde değildir (Şu'urî).

نِکَرَان دُرْخَش (peykeran durehş) = (k.) Yıldızlar. (Naşîrî) bu sureti yanlış bularak doğrusu (bîkeran durehş) yani ruşnayii bîkeran = Ucu bucağı belirsiz aydınlıktır, diyor.

نِی کَرَدَن (peykerden) = Sinirlemek: savaşta hayvanın art ayaklarındaki siniri kesmek. Mahvetmek, ortadan kaldırmak mevkiinde de kullanılır.

ساغری چند چون ز می خوردند
شرمرا از میانه بی کردند
نظامی

Şaraptan birkaç kadeh içince utanmayı ortadan kaldırdılar.

(Niẓâmî)

پیکرستان (peykeristan) = Put-
hane : put konulan ve puta
tapanların tapındıkları yer §
Berzah ve misal âlemi: ölümle
kıyamet arasındaki zaman =
پیکران مآنا

پیکر گاو (peyker gâv) = Öküz
suretinde yapılmış şarap süra-
hisi.

در پیکر گاو آید و در کالبد مرغ
جان پریان کز تن ختم یافت و هائی
خاقانی

*Küpün teninden ayrılan perile-
rin ruhu, yani şarap, öküz su-
retindeki sürahiye ve kuş biçi-
mindeki kadehe gelir.*

(Hākānî)

پی گم کردن (peygum kerdên) =
İzi kaybetmek, ne maksatla ya-
pıldığı belli olmıyan bir iş yap-
mak = Peykur kerdên.

پیکندن (peykenden) = Yetiştir-
mek, ulaştırmak, biriktirmek,
ipe dizmek; bu mânalarda lâzım
olarak da kullanılır.

پیل (pîl) = Fil § Kese ve çanta
§ Dügüm ve ukde ki insanın
vücudunda peyda olan ve ha-
reket eden bez dediğimiz yum-
rulardır.

پیل آبکش (pîli âbkeş) = (k.) Bu-
lut.

پیل افکندن (pîlefkenden) = (k.)
Âciz bırakmak.

پیل امرو (pîlemrūd) = Bir nevi
iri armut.

پیل بار (pîlbâr) = Fil yükü. (k.) Çok,
büyük.

پیل باران (pîlbârân) = Sert ve iri
damlalı yağmur.

پیل بالا (pîlbâlâ) = Fil boylu, (k.)
yüksek ve büyük gövdeli § Yı-
ğın, harman.

پیل بان (pîlbân) = Filci: file bakan
adam.

بلطفی که دبدست پیل دمان
نیارد همی حمله بر پیل بان
معدی

*Azgın fil gördüğü güzel mua-
meleden dolayı filciye saldır-
maz.*

(Sâ'dî)

پیل (pîlpâ) = Bir nevi mızrak ki
ekseriya zenciler kullanırlar §
Sarhoşlar arasında devetabanı
denilen büyük kadeh.

چو در پیلای قدح می کنم
بیک پیلای پیلوا پی کنم
نضای

*Şarabı büyük kadehe koyunca,
bir mızrakla filin sinirlerini
keserim.*

(Nizâmî)

Peykerden (ba.). Arapça (داء الفیل) daülfil denilen bir hastalıktır ki
insanın ayağı fil bacağı gibi
şişer = Fil ayaklı.

پِلپَايه (**pîlpâye**) = Binalarda, ayak denilen, taşla kireçten yapılmış direk ki kemer ve kubbe bunun üzerine konur.

پِلْتَن (**pîlten**) = Fil vücudu mânasına, bedeniririliğinden ve kuvvetinden kinaye olup meşhur Rüstem'in lâkaplarındandır.

پِلْسَه (**pîleste**) = Yüz, yanak & Bilek ve parmak & Fildişi.

چو بر روی ساعد نهد سر بخواب
سمن راز پیلسته سازد ستون
عنصری

Başını bileğine dayıyarak uyur-sa, beyaz güle fildişinden destek yapmışa benzer.

(‘Unşuri)

Bileste maddesindeki izaha bakılırsa yüz ve yanak mânası teşbih itibariyledir. Bileste (ba.).

پِلْسَم (**pîlsem**) = Meşhur savaşçılardan (Pîran Vise) nin kardeşi.

باد نسیمش چو خاست پشه شود پلسم
خاقانی

Onun korkusu kasırgası esince, (Pîlsem) sivrisine olur.

(Hākānî)

Sin'in ötresiyle fil tırnaklı (k.) katı, kalın & Karanlık gece.

پِلْگُوش، پِلْغُوش (**pîlgūş, pîlgūş**) = Susam çiçeğinin gök renklisi = پیلغوش.

بر پیلگوش قطره باران نظاره کن
چون اشک چشم عاشق گریان غمزه
گوی که پرماز سفیدست برک آن
منقار باز لولوه ناسفته بر چده
کسانی

Susam çiçeğinin üzerinde yağmur damlasına bak; ağlıyan kederli âşığın göz yaşı gibidir. Onun yaprağı, gagasına delinmemiş inci toplanmış beyaz doğanın kanadına benzer.

(Kisā'î)

& Nilüfer & Süpürge ile içine çörçöp topladıkları kab, faras = Hakendaz (ar.) فراشه
Yılanı yastığı ve fil kulağı denilen bitki mânasına da gelir = luf.

پِلْگُوشَك (**pîlgūšek**) = Ribas denilen tadı mayhoş nebatın çiçeği. اشخون (ba.).

پِلْمال (**pîlmâl**) = Ayakla çiğnemek, tepelemek: vaktiyle Hindistan padişahları ölüm cezası verdikleri kimseleri filin ayağı altında ezdirirlermiş.

پِلْمرغ (**pîlmurğ**) = Baba hindi = Piruc (ba.).

پِلْ مُعَلَّق دَرَهَوَا (**pîli muallak der heva**) = (k.) Bulut.

پِلُو (**pîlū**) = Misvak yani diş fırçası yapılan ağaç, (ar.) erāk.

پیلَو (pilev) = Pilâv.

پیلِوَا (pileva) = Eczacı, ispençiyar ve aktar.

پیلَوایِه (pîlvâye) = Kırlangıç.

پیلِه (pile) = İpek kozası, ipek böceği, ipek.

گر بدانستی که خواهد مرد خود اندر میانش
جامه چندین کی تندی پیلِه گرد خویش
سعدی

İpek böceği, ortasında öleceğini bilseydi bu kadar kumaşı etrafına nerede dokurdu?

(Sâ'dî)

چو پروانه آتش بخود دزدند
نه چون گرم پیلِه بخود درتافتند
سعدی

Âşıklar, pervane gibi kendilerini yakarlar; ipek kurdu gibi kendilerine örmezler.

(Sâ'dî)

§ Çanta ve kese § Bir nevi bitki ve ilâç.

دروته پیلِه فَلَک پیلِه ور زمانه را
تغیست به بخت خضر تو داروی درد مدبری
شاعر

Zaman aktarının felek çantası içinde hasmının bahtsızlığına karşı ilâcı yoktur.

(Şâ'ir)

§ Göz, göz kapağı § Her nevi düğüm, hususiyle çıban içinde olan ukde, kan ve cerahat § İki

kola ayrılıp sonra birleşen nehir arasındaki ova ve geniş arazi § Ok temreni § İbram. Pile kerden = İbram etmek, üstüne varmak (Nizâm).

پیلِی بِنِی (pîlî bînî) = Burun deliği (Nefîsî)

پیلِه وَز (pilever) = Torba ve çanta içinde iğne, iplik, ipek, lâvanta ve ilâç gibi ufak tefek satan gezici aktar, çerçi.

چو در بسته باشد چه داند کسی
که جوهر فروشت بایله‌ور
سعدی

Kapı kapalı olunca kuyumcu mudur, aktar mıdır kimse bilmez.

(Sâ'dî)

پیلِ هَوَائِی (pîlî heva'î) = (k.) Bulut = pîli muallak der heva.

پیم (peyem) = Haber. Peyâm dan hafifletilmiştir. Peyember = Peygamber.

قول پیمبر بکار بند و میازار
خاطر مور ز تعین و بشه لاغر

[*] چهار

Peygamberimizin sözü ile hareket et. Zayıf karınca ile sıs-ka sineği incitme.

(Behâr)

Peyâm, peygâm (ba.).

[*] İranın asrımızda yaşayan değerli edib ve şairlerindendir

پَیْمَا (peymâ) = Peymûden = Ölçmekten emir, (isfa muh. vas.)
(ba.) باد پیا ، بادیه پیا

پَیْمَان (peymân) = Pakt, söz verme.
دوسته که وفا گرستی و گر نستی
من از تو بر نکتتم مهر و نکستم پیمان
سعدی

Dostluk hakkı için vefa etsen de etmesen de ben senden sevgimi kesmem ve paktımı bozmam.

(Sâ'dî)

§ Hısım ve akraba.

پَیْمَان فَرْهَنْگ (peymân ferheng)
= Eski İranlıların ilk peygamber saydıkları (Mihâbâd) m hikmete ve mülkü idareye dair kitabı. (Hernidsav) (ba.).

پَیْمَانِه (peymâne) = Ölçek. Şairlerin istilâhında şarap kadehi. Mecazen şarap.

نایمیدی که بالعل لیت خواهد مشرق شد
می از کام صراحی رفته در پیمانه می رقص
ظبی

*Lâle benziyen dudağınla şeref-
lenmek ümidiyle şarap sürâhi-
nin oğzından dökülürken ka-
dehte oynuyor.*

(Nazmî)

Evhadi'nin şı:

خاشاکان درد کشترا دودی میخانه ده
از قدح کاوی نیاید بعد ازین پیمانه ده
اوحدی

*Dert çeken âşıklara meyhane-
nin tortusunu ver, kadeh işe
yaramaz, bundan sonra pey-
mane ver.*

(Evhadi)

beytinden peymanenin kadeh-
ten büyük olduğu anlaşılıyor.
پیمانه آشامیدن (peymâne âşâmîden) =
Şarap içmek. پیمانه کش (peymâne-
keş) = Şarap içen.

پَیْمَانِه بَزَسَر کَشِیدَن (peymâne ber
serkeşîden) = (k.) Kadehteki
şarabı bir defada içmek.

پَیْمَانِه پُر شَدَن (peymâne purşuden)
= Ölçek dolmak, (k.) ömür so-
na ermek.

پیمانه آن کس برایتین پر شده باشد
گو با تو نیاید بسروعه و پیمان
قطران

*Sana karşı sözünde durmayan
kimsenin ömrü muhakkak sona
ermiştir.*

(Kafrân)

پَیْمَانِه بَز کَرَدَن (peymâne purker-
den) = Ölçeği doldurmak, (k.)
hayatı tamamlamak.

بدوزخ پرد مدبری را کناد
که پیمانه پر کرد و دیوان سیاه
سعدی

*Ömrünü sonuna getirip de iş-
ledikleri iş defterini karartan
kötü talihliyi günah cehenne-
me götürür.*

(Sâ'dî)

پیمودن (peymūden) = Ölçmek.

معصیت کردی نه ازهر طاعی
آمهان چوده در ساعتی
مولانا

Her taattan hayırlı bir günah işledin, bir saat zarfında göğü ölçmüşsün, yani dürmüşsün.

(Mevlânâ)

Bâde ile kullanılırsa içmek mânâsıdır; bâde peymâ (ba.).

پینگی (pînegî) = Uyuklamak (pinekleme) bundan alınmıştır. Bundan bir derece ziyadesine (ımızganma) denir; (ar.) sine.

پینو (pînū) = Keş : yağı alınmış yogurt kurusu, yağsız âdi peynir; (ar.) ıkt.

چو کعب الغزالست پینو ولبکن
نه باطم کعب الغزالست پینو
معزی

Keş, peynirşekerine benzerse de tadı peynirşekeri gibi değildir.

(Mu'izzî)

= Pinûk.

پینووا (pînūvâ) = Keş ile yapılan yemek; (va), (ba) gibi yemek demektir.

پینه (pîne) = Yama. Yamacıya (pînedüz) denir.

گر افری رود از شور خویش
سخی و محنت لبرد پینه دوز
سعدی

Eğer bir eskici yurdundan gurbete giderse meşakkat ve sıkıntı çekmez.

(Sâ'dî)

Ş Çok iş görmeden elde, ayakta peyda olan nasır.

پیو (peyū) = Kesik: katılaşmış, pekişmiş toprak parçası Ş Pervane Ş (P)nin ötresiyle kesik ve ikiz kardeş (Nefisî) Ş Vavı mechule ile [*], Rişte= iplik hastalığı (ar.) ırkı medenî.

پیواز (pîvâz) = Yarasa kuşu.

پیواسه (pîvâste) = Kale burcu, hisar.

پیوس (piyūs) = Ümit ve intizar Ş Tamah. Mastarı piyūsiden. Biyūsiden (ba.).

بجفل کز دوده بغلوت شکایتی
منی کردم از نکایت گردون پرفسوس
گفتم ز جود او سکه ارباب فضل را
عمر عزیز می رود اندر مرپیوس
ابن یمن

Tecrûbe görmüş akla, zalim feleğin kırıp geçirmesinden gizlice şikâyet ediyordum; kıymetli ömrün intizarla geçmesi onun fazilet sahiplerine gösterdiği cömertliktendir, dedim.

(İbnî Yemin)

پیوست (peyvest) = Peyvesten

[*] Hafif ötre ile çekilmiyerek okunan vav demektir.

den mazi, mastarı tafhifi. Peyvesten (ba).

برای خود نشاید بر تو پیوست
همی باشم تا زوی تو باشد
سعدی

Kendi reyimle sana bağlanma lâıyk değildir, reyın oluncıya kadar sabrederiz.

(Sâ'dî)

§ Daima, her vakit.

پیوستگان (peyvestegân) = Hissimler § Mürekkebat: (موالید ثلثه) ki hayvanlar, bitkiler, madenlerdir § Erenler, ârifler.

پیوسته گری (peyvestegerî) = Birleştiricilik, kavuşturuculuk.

پیوستن (peyvesten) = Bitişmek, ulaşmak, bitiştirmek, ulaştırmak, eklemek § Buluşmak § Birleşmek, ittifak etmek § Sevişmek.

دو دوست اندر شناسند روز صحبترا
که مدتی بپریدند و باز پیوستند
سعدی

Konuşup görüşme gününün kıymetini, bir müddet ayrılıp da tekrar birleşen iki dost takdir eder.

(Sâ'dî)

پیوسته (peyveste) = Ulaşmış, ulaştırılmış § Daima, her vakit.

وگر غم همه عالم نهند بر دل من
چه غم خوزم که تو پیوسته غمگسار من
سنائی

Bütün âlemin gamını gönlüme koysalar ne müteessir olayım; çünkü sen daima benim kederimi gidericisin.

(Senâ'î)

§ Mürekkep ki karşılığı basittir.

پیوسته ابرو (peyveste ebrû) = Çatık kaşlı.

پیوگن، پیوگنی (peyüg, peyügân) = Gelin, پیوگانی (peyügâni) toy, düğün.

پیوند (peyvend) = Yetişme, ulaşma, rabita § Ulaşıcı § Ulaş : peyvesten = ulaşmaktan emir.

باور ممکن که من دست ازدامنت بدارم
شمشیر نگه‌لاند پیوند مهر جانان
سعدی

Senin eteğinden elimi çekeceğime inanma, sevgilinin muhabbeti bağını kılıç kesmez.

(Sâ'dî)

بغل قصه پیوند زمیخت و سپهر
دست کوتاه من و دامن آن سرو بلند
یعنی

Benim kısa elimin o yüksek servin eteğine erişmesi yerin göğe ulaşan asmasına benzer.

(Yeğmâ)

§ Hısım akraba, soy sop.

گرت خویش دشمن شود دوسته از
زتابدش این مشو ز زنبار
که گردد درویش یکین توویش
چو یاد آیدش مهر پیوند خویش
سعدی

Eğer düşmanın hısmını sana dost olursa hilesinden sakın emin olma; çünkü hısmının sevgisi hatırına geldikçe sana kinlenerek yüreği yaralanır.

(Sā'di)

§ Ağaç aşısı § Boğmak (ar.) mefşal.

پیوند کردن (peyvend kerdən) =
Eklemek, bitiştirmek, çiftleşmek
§ Aşılama.

پیه (peye) = İzde giden, peyrev, tâbi.

پیه (pîh) = İç yağı.

نشود کس یکنچ خانه فقیه
کم بود مرغ خانگی راپیه
سنائی

İnsan, evin köşesinde bilgin olmaz. Tavuğun iç yağı az olur.

(Senā'î)

(ar.) شحم.

پیه-سور (pîhsüz) = Eski zamanda kullanılan yağ lâmbası, yağ mu-
mu şamdanı, پیه‌ناک (pîhnâk) =
Yağlı, semiz.

پیه آوردن چشم (pîhâverdeni
çeşm) = Gözün kör olması.

بعد عمری کاشب آن مه مجلس آرای منست
پیه اگر چشم و قیب آرد چراغم روشنست
محسن

Pek çok zaman sonra bu gece o ay gibi güzel, benim oturduğum yeri süslemiştir. Eğer rakibin gözü kör olursa benim ışığım parlaktır.

(Muhsin)

پیه گرگت بز پیرهن مالیدن (pîhi gurg
ber pîrhen mâliden) = (k)
Aldatmak, hile etmek.

پیه گرگست که بز پیرهن مالیدند
دست چربی که کشیدند عزیزان بسرم
صائب

Azizlerin bana ettikleri yardım aldatmaktan ibarettir.

(Şā'ib)

پیه‌ن (pîhen) = Oklu kirpi = Me-
rengu (ko.) hârpuşt.

پیه‌وری (peyyūrî) = Nakkaşların
çini râvend ile yaptıkları renk
(Nizām).

ت

(t) = Arapça elifbenin üçüncü, Farsça elifbenin dördüncü harfidir. Ebcet hesabıyla 400 ü gösterir. İsimlerin sonunda muzafı ileyh, fiillerin sonunda meful olan müfret muhatap zamiridir ki (تو) ve (تر) yerine geçer. İsimlerin sonunda okunmaz (h) varsa (t) den evvel bir de hemze getirilir. Hame et=Kalemin gibi.

گل نیستی ندارد باروی دلفریبت
تو در میان گلها چون گل میان خاری
سعدی

Gül, senin gönül aldatıcı yüzüne benzemez. Sen güller arasında, diken arasında gül gibisin.

(Sā'di)

اگر هر دم نفس گوید بده
بخواری بگرداندت ده بده
سعدی

Eğer her zaman nefesin ver derse, seni hakaretle köyden köye dolaştırır.

(Sā'di)

Vezin sıkıntısından dolayı bazı defa yerinden uzak düşer.

ورچو خورشیدت نبینم کاشکی همچون هلال
اندکی پیدا و دیگر رونقابت دیدی
سعدی

Eğer seni güneş gibi görmezsem, keşke hilâl gibi biraz açık biraz kapalı görsem.

(Sā'di)

Bazı kelimelerin sonunda artık olur: baliş, balişt = Yastık.

تا

(ta)= Başlıca zaman ve mekâna mahsus intihâ edatıdır.

تا چند در تپ زتاب این جان غم کشیده
آبی بر آنشم زن زان جام جم کشیده
یغما

Bu kaygı çeken canım ne vakte kadar çırpınacak, sıkıntı çekecek. Cem'in çektiği kadehten ateşimi söndür.

(Yeğmā)

Bundan başka: İptida § Şart § Tevkit § Tâlil § Rabıt § Tacil § Taaccüp § Tahzîr edatı olur. İptida :

تا خار غم عشقت آونخته دردامن
کوته نظری باشد رفتن بگلستانها
سعدی

Aşkının elemi, dikenî eteğe takıldığından itibaren gülîstanlara gitmek kısıgörüşlülük olur.

(Sā'di)

Şart:

ز شیران بود رو جانرا هوا
نخندد زمین تا لگید هوا
نظامی

*Tilkiler, aslanlar sayesinde ge-
çinirler. Hava ağlamazsa yer
gülmez.*

(Nizâmî)

Tevkit:

تا قوت صبر بود کردم
دیگر چه کنم اگر نباشد
سعدی

*Takatim oldukça sabrettim. Ol-
mazsa başka ne yapayım.*

(Sâ'dî)

Tâlîl:

زمن صورت ببندد معنی آزار خاطرها
بیادکس نیایم تا تاباشم بار خاطرها
شاعر

*Ben hatırları incitmek şöyle
dursun, hatırlara yük olmamak
için kimsenin hatırına gelmem.*

(Şâ'ir)

Rabıt:

بازم و حیران شود درمن
چندکه بود تا بداند مرما
مولانا

*Ben doğanım; bana hūma hay-
ran olur; baykuş kim oluyor ki
bizim sırrımızı bilsin.*

(Mevlânâ)

Tacîl:

تا ترا ازدور دیدم رفت عقل و هوش من
صائب

*Seni uzaktan görür görmez
aklım ve ruhum gitti.*

(Şâ'ib)

Taaccüp:

تاچه افتاد که سجاده بحراب افکند
آنکه صدخره گزوداشت عیجانه ما
سعدی

*Birçok giyeceğini bizim mey-
haneye rehin verene acaba ne
oldu ki mihraba seccade serdi:
ibadete başladı.*

(Sâ'dî)

Tahzîr:

*Zinhar = Sakın gibi bir mâna
ifade eder. Buna tai tekidî de
derler.*

ز صاحب غرض تا سخن نشوی
سعدی

*Garezkârın sözünü sakın din-
lemiyessin.*

(Sâ'dî)

*Reşîdiye göre, (تا توانی سخن نشوی)
demek olup sakın mânasına
değildir. Teessûf, tahassûr, bir
şeyin sonuna intizar gibi mâna-
lar ifade eder.*

بگذشت ز حد جنایت من
تا خود چه شود نهایت من
جای

*Benim cinayetim hadden geçti;
bakalım sonum ne olacak.*

(Câmî)

*(Ta) isim olursa aşağıdaki mâ-
nalara gelir: kat.*

رشته تا یککاست آنرا زور زالی بگسلد
چون دوتا گردید نتواند گسلد زال زور
سنائی

*İplik bir kat oldukça onu bîr
ihtiyarın kuvveti koparır. İki
kat olduğu zaman Zâl pehlivan
koparamaz.*

(Senâ'î)

*Yekta kelimesindeki (ta), tek,
fert, adet mânalarına da misal
olur.*

Deste :

گر بگویم شرح او یجد شود
مثنوی هشتاد تا کاغذ شود
مولانا

Onu izah edersem uzar. Mesnevi seksen deste kâğıt olur.

(Mevlânâ)

Bu mânalarda muarrebi Tak tır [*] § Tel mânasına târ (muḥ.) [**].

مغنی ملولم دوتائی بز
بیگنائی اوسه تائی بز
حافظ

Ey muganni! Sıkılıyorum; iki telliyi çal. Hakkın birliği için üç telliyi çal.

(Hâfız)

§ Eş, denk, benzeyiş.

چون خواجه نظام نیست بزم آرای
بی صوت خوشش مباد حالی چای
هر ساز که هست تایی او بتوان یافت
طنبور و است آنکه ندارد تایی
کافی

Hoca Nizam gibi bir meclis bezeyici yoktur. Onun güzel sesinden bir yer boş kalmasın. Eğer hangi saz varsa dengini bulmak mümkündür. Dengi olmayan onun tamburudur.

(Kâtibi)

تَاب (tâb) = Parıltı, ziya.

بامن چو بخشد آن دوخواب
پرچهره زشرم دست را کرد نقاب

[*] Şimdi İranda (cuftu ta) = Çift mi, tek mi oyununa (takucuft) diyorlar (Nizâm).

[**] Reşîdî, (ta) nın (târ) mânasına geldiğini kabul etmiyor, (ta) bir mânasına olup (dûta) iki, bir demektir yoksa (ta) sayı mânasına değildir; bundan dolayı iki ve üç telli saza (دوتا) ve (توتا) derler ki iki ve üç tek sayısı var demektir, diyor.

عکس لب او ز پشت دست پرتاب
می تافت چو از جام بلورین می تاب
فلکی شروانی

Olâtîf inci bana gülümsedikçe utancından yüzünü eliyle kapıyor; dudağı parlak elinin arkasından billûr kadehteki duru şarap gibi parıldıyor.

(Feleki'î Şirvânî)

§ Zülûf, ip gibi şeylerin kıvrımı ve bükümü.

از دیده فروبارم آب شوم
وز زلف برون کنی اگر تاب شوم
بردست نگیری از می تاب شوم
در چشم تو نیام او خواب شوم
کمال

Eğer su olsam gözünden akıtırırsın; büküm ve halka olsam zulfünden ayıtırırsın; duru şarap olsam eline almazsın; uyku olsam gözüne gelmem yani getirmezsın.

(Kemâl)

§ Takat ve kudret.

ز خود دوم چو بیاد آورم خیال ترا
کجاست تاب که بینم مه جال ترا
نطق

Hayalini hatırıma getirdikçe kendimden geçerim; ay cema-line bakmağa takat nerede?

(Nutķi)

Tâb âverden = Tahammül etmek.

§ Hararet.

ز تاب بحر تو دارد شرار دوزخ تاب
حافظ

Senin ayrılığının hararetinden cehennemden kıvılcımı ateş alır.

(Hâfız)

§ Sıkıntı ve ıstırap.

از همچو تو دلدارى دل برنكتم آرى
گرتاب كشم پارى زان زلف بتاب اولى
حافظ

*Evet, senin gibi bir gönüllü-
cudan gönlümü ayırmam; ıstı-
rap çekersem bari o kıvrıcık
zülüften çekeyim.*

(Hâfız)

Tâftan=Parlamak, bükmek ten
ismi mastar, emir (isfa, muh,
vas.).

بتاب موى وزمن دوى خوب خويش متاب
عواء ز آتش جيران دل من اندرتاب
شيبانى

*Saçını bük de, benden güzel
yüzünü bükme: çevirme, ayrılı-
ğının ateşiyle gönlümün yan-
masına razı olma.*

(Şibânî)

درخشدن تیغ آینه تاب
درخشان تراز چشمه آفتاب
نظامی

*Ayna parıltılı kılıcın parlama-
sı, güneşin ışığından daha par-
lak idi.*

(Nizâmî)

تابان

(tâbân) = Parlayıcı, parlak.

نشین در دلو چون خورشید تابان
زمغرب سوی مشرق شو شتابان
جای

*Kovaya parlak güneş gibi otur;
kovayı vücudunla aydınlat.
Acele batıdan doğuya git: ku-
yudan çık [*].*

(Câmî)

تابخانه

(tâbhâne) = Ocak yahut

[*] Hazreti Yusufun kuyu hikâyesine
dair.

soba ile ısıtılan kışlık yer oda-
sı. Tavhâne bundan alınmıştır.
Bu türlü odaya ve kışın içeri-
sinde ateş yakılarak çiçek ve
başka bitkiler saklanan çiçek-
liğe dilimizde sadece soba
denir. Bu tarif, hânei zemis-
tâni diyen lügatlere göredir.
Cihangiri gibi bazı lûgat sa-
hipleri hânei tâbestani = yaz
evi demişlerdir ki yaz mevs-
mine mahsus odadır. Şerefnâ-
mede "dört tarafı billûr camlı
odadır ki güneşin ziyası içeriye
tesir eder," denilmiştir. Her iki
tâbire göre kelimenin evvelin-
deki tâb, hararet yahut ziya
demektir. Daha sonra lûgat
yazanlar iki mânayı da almış-
lardır. (Nizâm) bu mânaların
her üçünü de almıştır.

سردابه و حشت زمانه
از در تو گشت تابخانه
خاقانی

*Zamanenin eşsiz bodrumu se-
nin nurundan yaz evi yahut
dört tarafı camlı oda oldu:*

(Hükânî)

تابدار

(tâbdâr) = Parlak, ziyadar,
hararetili.

دلم زهر تو نورست همچنان پر نور
که لوح سینه بود تابدار همچو بلور
خیالی

*Gönlüm, nurun ışığından öyle
nur doludur ki göğsümün lev-
hası billûr gibi parlaktır.*

(Hayâlî)

Ş Büküm, kıvrıcık.

چشم او بی سرمه همچون ترکس دلفریب
زلف او بی شانه همچون زلف سنبال تابدار
قائمی

*Onun gözü sürmesiz olduğu
halde nergisir gözü gibi gönül
aldatıcı, onun zülfü taranmamış
olduğu halde sümbülün zülfü
gibi kıvrıktır.*

(Kāānî)

تَابْدَان (tâbdân) = Tepe penceresi,
ışıklık, pencere.

تَابِستان (tâbistân) = Yaz mevsimi.

من آن مرغ که برگلهای پریدم
هوای گرم تابستان ندیدم
نظامی

*Ben o kuşum ki güllerin üze-
rinde uçtum. Yaz mevsiminin
sıcak havasını görmedim.*

(Nizāmî)

تَابِستانِ (tâbistânî) = Yaylak, yaz
evi.

تَابِسه (tâbese) = Otu ve suyu bol
otlak ve çayırılık.

تَابِش (tâbiş) = Parlayış, aydınlık.
Birkaç mânaya gelen tâften
masterından hâsıl master.

عنوز او در یس ابرست مستور
زروی یوسفست این تابش نور
جای

*O (güneş) henüz bulutun arka-
sında gizlidir; bu nur parıltısı
Yusuf'un yüzündendir.*

(Cāmî)

تَابَنَّاك (tâbnâk) = Parlak, berrak.

من از آب این تفرقه تابناک
جدا کردم آنود گیهای خاک
نظامی

*Ben bu parlak gümüşün suyun-
dan toprak bulaşıklarını gider-
dim.*

(Nizāmî)

تَابُوغ (tâbūg) = Maverâünnehir-
de Türklerin itaat ve boyun
eğme mânasına tapuk dedikleri
görenektir; şöyle ki : kabahatli
olan kimse büyüklerin huzu-
runda başı açık ve elleri ku-
laklarında olarak eğilir ve dur-
madan özür dilermiş.

تَابُوك (tâbūk) = Balkon, şahnişin,
üst kat.

هوشم ز ذوق سخنیای جانفراش
از جبره ده سوی تابوک گزیش شد
فرالای

*Onun can artıran sözlerinin
zevkiyle aklım, kalbimin hü-
resinden kulağımın üst perde-
sine gitti.*

(Ferālāvi)

تَابِه (tâbe) = Tava. (Burhan) büyük
tuğla ve kerpiç mânasına da
yazmıştır. Tâbei mahî = balık
tavası, tavada kızartılan balık.

تَابِه بَرِیان (tâbe biryân) = Sirkeli,
sarmısaklı tava kebabı.

تَابِیدَن (tâbîden) = Işılamak, parıldamak, aydınlatmak § Tahammül etmek, dayanmak § İp bükmek.

تَابَاكَ (tâpâk) = Çarpıntı ve ıstırap

تاباک جان از حد گذشت افتادگمارا پردوت خسرو

Kapına düşenlerin ruhunun sıkıntısı hadden aştı.

(Husrev)

تَابَال (tâpâl) = Ağaç özdeği § Sığır tezeği.

تَابُو (tâpū) = Tahıl, yani kuru zahire, ekmek ve benzerlerini koymaya, saklamaya mahsus toprak kab.

تَاتَا (tâtâ) = Pepelik, dil tutukluğu.

تَاتَار (tâtâr) = Tatar. Tetar, teter de denir.

تَاتِلِی (tâtîlî) = Sofra ve peşkir.

تَاتُو (tâtū) = Hamam böceği. (Ar.) ibni verdan (Nefîsî).

تَاتُورِد (tâtûre) = Hayvan ayağına vurulan köstek, payvant § Tatura denilen nebat=tâtûle.

تَاتُول (tâtūl) = Ağzı eğri insan, (tantūl) den hafifletilmiştir.

تَاج (tâc) = Arapçadan alınıp Farsçada kullanılan bir kelimedir ki Farsçası (Efser) dir § Kuşların başındaki kâkül ve kırmızı et parçası. تاج خروس (tâci хорус) = Horoz ibiği § Horozibiği denilen çiçek.

تاج خروس بد مزگانم زخون دل
تا چرخ بسته بود چو باز از تو ام نظر
قالتی

Felek, seni görmekten, gözümü doğan gibi bağılyalıdan beri, gönül kanından kirpiğim horoz ibiğine döndü.

(Kānî)

بساخون که از تارک اهل روس
برآورد مرهمجو تاج خروس
هاتنی

Rusların tepesinden horoz ibiği gibi ne kadar kan fışkırdı!

(Hâtûfî)

تاجدار (tâcdâr, tâcver) = Padişah.

تاج سری کسی بودن (Tâci seri kesî būden)=(k.) Bir kimsenin hürmetine mazhar olmak.

تاج گزاری (tâc guzârî) = Şahların taç giyme töreni.

تاج گردون (tâci gerdun) = (k.) Güneş.

تاج گل (tâci gül, tâci nergis, tâci lâle) = Gül, nergis, lâle; yahut demetinden kinayedir.

تَاجِه (tâce) = Bir yükün yarısı.

تَاجُرَان (tâcurân) = Dilmaç.

تَاجِک (tâcîk) = Tâcîk (muḥ.) tâcîk (ba.).

تَاجِک (tâcîk) = Soyu İranlı olan ve Farsça konuşan kimse. Lûgatler, aslı Arap olup Acemistanda büyüyen kimse demişlerse de doğrusu yazdığımızdır. Çok defa Türk karşılığı olarak kullanılır. İran kabîlelerinden Tac'a mensup demektir (Nizâm).

تَاج (tâh) = Seksek denilen ağaç. Odunu gayet kuvvetli olup ateşi çabuk sönmezmiş. (Ar.) غصاء.

عشق آتش تیز و هبترم تاخ منم
گر عشق بماند این چنین وای من
صفا

Aşk keskin bir alettir. Ben de seksek odunuyum. Eğer aşk böyle kalırsa vay bana!
(Şaffâr)

Bazı lûgatler (tâh) ı (âzâd dirâht) ile bir saymışlardır. Âzâd (ba.).

پر از کوه و دیشه جزیری فراخ
درختش همه عود و بادام و تاخ
لسدی

Dağ ve ormanla dolu, geniş bir ada. Ağacı hep ud, badem, tah.
(Esedî)

Esedî'nin yazdığımız şiirindeki tâh'ı, âzâd dirâht mânasına almak daha uygundur.

تَاحْت (tâht) = Tâhten den mazi, ismi mastar : çok kere at sürmek, çapul ve savaş için olduğundan mecazen saldırma ve yağma mânasında kullanılır. Ve tâz ile birlikte tahtutâz denir.

تَازِیدَن، تَاحْتَن (tâhten, tâziden) = At sürmek, saldırmak, gece baskını yapmak.

گرش بر فردون یدی تاخ
امانش ندادی پیش آخت
سعدی

Âhten (ba.) § Koşmak.

آسیا وار گرد خودی تاخت
هر چه اندوخت بازی انداخت
شاعر

Değirmen gibi kendi etrafında koşuyor, devrediyor, kazandığını geriveriyordu.
(Şâir)

هر که تازد سوی کعبه بی دلیل
همجو این سرکش بکان گردد ذلیل
مولانا

Kâbe tarafına her kim kılavuzsuz seğirtirse. Bu şaşkınlar gibi hakaret görür.

(Mevlânâ)

§ Dökmek, işlemek. Tâften gibi bükmek mânasına da gelir den-

mişse de. (Siracüllûga) bunun yanlışlıkla yazılmış olması mümkündür, diyor.

تَاہْتِه (tâhte) = Tâhten mastarından mazii naklî ve ismi meful, tâhten (ba.).

تَاخِرِه (tâhîre) = Alinyazısı, talih, nasip.

تَار (târ) = İpek, saç, saz telleri ve benzerleri.

جامه تن چاک شد تاري ز بهرامن بخش
کن چنان رشته توان پیوند کرد این چاک را
جای

Can elbisesi yırtıldı. Gömleğinden bir tel bağışla; çünkü bu yırtık ancak böyle bir iplikle dikilebilir.

(Cāmî)

چشم چو غار واشاک بر تار عشکبوت
کرده دوان خیال تو چون مسطقی مقرر
تائی

Gözüm mağara, onun üzerinde göz yaşıım örümcek ağı gibidir. Senin hayalin Hazreti Mustafa (salm) gibi orada yerleşmiştir [*].

(Kūānî)

Ş Boy ipliği. Eski adı (arış). Ş Karanlık; bu mânaya târik muhaffefidir.

[*] Peygamberimizin Mekken'den Medine'ye hicret ederken gizlendikleri mağaranın kapısına örümceğin ağ kurması mucizesine işaretir.

بندگی حق یشب تارکن
و غبت مزیت چو بود کارکن
عاد

Karanlık gecede Hakka kulluk et. Karşılık ve sevap istersen hayırlı iş işle.

(İlmād)

زبس گرد اشکر جهان تارشد
مگر مهر و خشان گرفتار شد
فردوسی

Askerin tozunun çokluğundan dünya o kadar karardı ki sanki parlak güneş tutuldu.

(Fırdevsî)

Ş Tepe: bu mânaya târek (muḥ.).

زدن مرد را تیغ بر تار خویش
به از باز گشتن ز گرفتار خویش
ابوشکور

İnsanın kendi tepesine kılıç vurması : intiharı, sözünden dönmesinden iyidir.

(Ebūşekür)

Ş Hindistana mahsus hurmaya benzer bir ağaçtır; bu ağaçtan bir nevi su istihsal olunmuş ki içilince şarap gibi neşe verir, fakat başı ağrıtmış. Ebu-cehil hurması budur. Meyvasına âsi hurma denir Ş Parça, kırıntı. Tekrar ile târtâr, parça parça, ufacık tefecik demektir.

تَارَا (târâ) = Yıldız.

طلوع موکب سعدش خلایق را کند روشن
فروغ طلعت عداس یسوزد نفس تارارا
عشقی ششتری

Onun uğurlu alayının doğuşu halkı aydınlatır. Onun adaletli

yüzünün parıltısı yıldızların
uğursuzluğunu yakar.
(İşit Şuheri)

تَارَاج (târâc) = Çapul.

اگر نخل خرما نباشد بلند
ز تاراج هر طفل باید گزند
نظای

Eğer hurma ağacı yüksek olma-
sa her çocuğun yağmasından
zarar görür.

(Nizâmî)

تَارَان (târân) = Karanlık.

اگرچه مراد ووز تاران شود
ز فرمان او است هرچه آن شود
فردوسی

Her ne kadar günüm karanlık
ise de her olan şey onun emriy-
ledir.

(Firdavsi)

تَارَتَن، تَارَتَنَك (târtên, târtenek)
= Örümcek. İkincisinin sonun-
daki (k) küçültme edatıdır. Târ-
ten, iplik dokuyucu demektir.

تَارَه (târeh) = Hazreti İbrahimin
pederi. Arapçası (tareh) tir. Bel-
ki târeh şeklinde Farsçalaştırıl-
mıştır.

تَارَك (târek) = Başın tepesi,

زان عقیقین می که هر که بدید
از عقیق گنداخته نشناخت
نابوده دست ونگین کرد
ناپشیده بتارک اندر تاخت
رودکی

O akik renkli şarabı kım gör-
dü ise erimiş akikten ayırdet-
medi. Değmeden iki eli boyadı.
Tatmadan başa sıçradı.
(Rûdeki)

Ş Tolgadan olan zırh külâhı.

تَارَم (târem) = Ağaç ile keçe ya-
hut örülmüş kıldan çadır gibi
yapılan ev ki, derim evi derler.
Ş Kubbe Ş Satih Ş Bağ etrafına
çekilen çit ki şimdi konuşmada
(târemi) denilmektedir (Nizâm).

ای بسا بادگیر و تارم و تيم
زیر و بالا ز آب چشم تيم
سنائی

Arkadaş! Nice yaz evi, çadır
ve konak yetim göz yaşından
perişan oldu.

(Senâ'î)

Ş (R) nin ötresiyle mecazen:
Asma ve yasemin gibi şeyler
için yapılan çardak.

مباد تا بقیامت خراب تارم تاك
حافظ

Asma çardağı kıyamete kadar
harabolmasın.

(Hüf, 4)

Ş Gök.

بمنال اسب ونبیبه خاک هفت اقلیم
بیانگ کوس بدیده گوش نه تارم
کمال

Atın naliyle yedi iklimin top-
rağını delmiş, davulun sesiyle
dokuz feleğin kulağını yırtmış.
(Kemâl)

Arapçalaştırılmışı تارم dir.

تارمیغ (târmîğ) = Pus, sis.

سرما چنان در آتش خورشید جسته بود
کز تارمیغ گفنی طشتیست اندر آب
مختارون

Soğuk, güneşin ateşine öyle sıçramıştı, yani tesir etmişti ki, pustan, güneşi su içinde kalmış leğen sanırdın.

(Muhtari)

(Ar.) Debab ذباب .

تارو (târū) = Kene, sakırğa.

تاروپود (târupūd) = Çözü ve atkı.

تاروتور (târutūr) = Çok karanlık
Ş Ufacık ufacık, zerre zerre

تارومار (târumâr) = Yahut vavsız
(târmâr) dağınık, perişan, biri-
birinden ayrılmış, altüst olmuş.

گر بود فتنه چون سرزلفت بانوی
اکنون نسیم عدل شوش تارومار کرد
حسین شانی

Fitne, senin zülfünün ucu gibi çok ise de, şimdi padişahın adaleti rüzgârı onu tarumar etti.

(Huseyin Şen'âi)

تارون (târven) = Karanlık = Târân
(ba.).

تارونه (târûne) = Hurma çiçeğinin
henüz açılmamış kapçığı (Nâşirî),

تاره (târe) = (Târ) ın ilk dört mâ-nasiyle müşterektir.

شو. در گردنم بند سلاسل
خیال زلف او شبهای تاره
خواجو

Karanlık gecelerde onun zülfünün hayali boynuma zincir bağlar olur.

(Hücû)

هر تاره موی حافظ در دست زلف شوخیست
حافظ

Hafızın saçının her teli bir şuhun zülfünün elindedir.

(Hâfiz)

Ş Terazi dili Ş Dağar,

تارین، تاري (târi, târîn) = Karanlık.

ای خواب من جام میب چون سینهراف غمگین کنم
شمع و چراغ خانه ام چون خانه را تارین کنم
مولانا

Efendi! Ben şarap kadehiyim, göğsümü nasıl gamlandırayım. Evim ışığıymı onu nasıl karartayım.

(Mevlânâ)

شب تاری همه کس خواب بیند
فروغی

Karanlık gecede herkes rüya görür.

(Ferruhî)

Ş Âsi hurma suyu mânasına da gelir. Târ (ba.).

تاریک (târik) = Karanlık,

تو در میان خلایق به چشم اهل نظر
چنانکه دوشب تاریک لعل نور
سعدی

*Sen kalb gözü açık olanlara
göre halk arasında karanlık
gecedeki nur parıltısı gibisin.*

(Sâ'dî)

تاریک و روشن (târîku rûşen) = Alaca
karanlık.

تاز (tâz) = Sevgili, mahbup.

بدو گفت مادر که ای تاز مام
چه بودی که گشتی چنین زرد قام
فردوسی

*Anası ona, ey ananın sevgilisil
ne oldun ki böyle sarardın,
dedi.*

(Fîrdevsî)

Ş Oğlan sevenlerle düşüp kal-
kan düşkün genç.

چه وفا خیزد ز تاز و جلب
یاری از روشن چرخ طلب
اوحدی

*Pušt ve orospudan sana ne
vefa olur? Feleğin mûnevverle-
riyle dost ol.*

(Evhadî)

Ş Mutlak, alçak kimse. Tâhten,
tâziden den emir (Isfa. muh.
vas.). Tâzbâz = Oğlan seven
ki mahbup dost denir.

تازانه (tâzâne) = Kamçı. Tâziyâne
(muh.).

بزد بر سر مردم تازانه چند
اسدی

*Adamın başına birkaç kamçı
vurdu.*

(Esedi)

تازنگ (tâzeng) = Bina ayağı =
Pilpâye (ba.).

تازه (tâze) = Dilim zdeki gibi yeni
Ş Bayatlamamış, solmamış, ta-
ravetli, genç mânalarındır. Mu-
arrebî طازح .

بسیز کیما تازه گرد دلم
که سیزه بخواهد دمید از گلم
سعدی

*Gönlüm yeşillikle nerede taze-
lenir; çünkü çamurumdan ye-
şillik bitecek; ölümüm yakındır.*

(Sâ'dî)

Taze rûy = Güler yüzlü.

زرق افقار دودست افسانه گوی
برون رفت از آجا چوزو تازه روی
سعدی

*Gevezenin eline para geçince,
oradan altın gibi güler yüzlü
olarak çıktı.*

(Sâ'dî)

سوی دشمن آید چوزو تازه روی
که طفل از دبستان دو آید بکوی
نظامی

*Düşman tarafına tıpkı çocuğun
mektepten mahalleye geldiği
gibi güler yüzlü gelir.*

(Nizâmî)

Ş Yeni peyda olan şey. (ar.) حادیه
hâdisé.

تازی (tâzî) = Araba mensup de-
mektir. Zebânı tâzî = Arap dili,

Arapça; esbi tâzî = Arap atı. Nasrî'nin ifadesine göre bütün Araplar (tâz) adlı şahsın soyundan geldiğinden tâzî denilmiş. Siracüllûga, tâzî, tâhten = Hücum etmekten müştaktır; Arapların İrana çokça hücumları sebebiyle bu ad verilmiştir, diyor Ş Tâhten. mastarından muzari muhatap Ş Tazî dediğimiz av köpeği.

تَازِیْدَنْ (tâzîden) = Tâhten (ba.).

تَازِیَّان (tâziyân) = Tazî kelimesinin cem'i Ş Tâzîden, tâhten mastarından koşucu ve koşarak mânasına sıfatı müşebbehe ve haliye [*].

يخون نریمان میا ترا بپند
بروتازیان تابکوه - پند
فردوسی

Nerimanı öldürmeye hazırlan, koşarak Sipend dağına kadar git.

(Firdavsi)

تَازِیَّانَه (tâziyâne) = Kamçı, kırbaç. Atalar sözü:

اسپ نجیب را يك تازیانه است
Soy ata bir kamçı yetişir.
طییدن دل ما صائب اختیاری نیست
بتازیانه آتش کباب می گردد
صائب

Ey Saip! Bizim yüreğimizin titremesi kendiliğinden değildir. Ateş kamçisiyle kebab oluyor. (Şâ'ib)

[*] Kaideye göre (tâzân) olmalı idi.

تَاز (tâj) = Çadır. Sâye bân, şâmiyane, sitâre de derler.

تَاس (tâs) = Acı, tasa, kaygı Ş Acı ve tasadan yüzde peyda olan karartı ve değişiklik Ş Tas dediğimiz kab. تاس bunun Arapçalaştırılmışıdır Ş Kadınların aş yermeleri Ş Tavla zarı.

تَاسَا (tâsâ) = Acı, kaygı Ş Kaygıdan yüzdeki değişiklik.

تَاسَانِیْدَنْ (tâsânîden) = Boğmak, (Nefîsî).

تَاسَبَاز (tâsbâz) = Tavla oynayan Ş Büyücü (Nefîsî). Tasla bir takım oyunlar yapan kişi.

تَاسَه (tâse) = Acı, tasa Ş Kaygıdan yüzdeki değişiklik [**].

یار هم کاسه است بسیاری
لیک هم تاسه کم بودیاری
سنائی

Yemek arkadaşı çoktur fakat tasa arkadaşı azdır.

(Senâ'î)

خواجہ در کاسه خود صورتکی چند پدید
یہ آن بدکہ پگبرد ہو جو دوش تاسه
چون یقین گشت از آنہا کہ غذائی نغورند
گفت ہرگز بہ ازینہا نبود ہم کاسه
اثیر الدین

[**] Burhan mütercimi Asım Efendi aslına uygun olmayarak bu iki mânayı birleştirmiş.

Efendi, kendi kâsesinde birkaç suret görünce vücudunu tasa kaplıyacak diye korktu, onların yenecek yemediklerini anlayınca bunlardan iyi yemek arkadaşı olmaz dedi.

(Eşirudâin)

Ş Şişmanların ve hayvanların sıcaktan, hızlı yürümeden sık sık nefes almaları, solun aları, hışlamaları.

تَاسَه وَاسَه (tâse vâse) = Çok tasa, kararsızlık.

تَاش (tâş) = İnsanın yüzünde, bedeninde peyda olan karaca beneklerdir ki, sis ve çıgıt denir.

چو بیخ سوسن آزاد را جوشی واز آبش
بشوی روی خود را پاک سازد تاش از رویت
یوسنی طیب

*Beyaz zambak kökünü kaynatır da suyu ile yüzünü yıkar-
san yüzünden çili temizler.*

(Yūsufî Ṭabib)

Türkçe birlik mânasını ifade edendeş, daş mevkiinde kullanılır [*].

ای اهل فضلرا بقدم تو انتعاش
برآستان تو من واقبال خواجه تاش
کمال

Fazilet sahipleri, ayağının uğuru ile sıkıntıdan kurtulan zatların eşliğinde ben ve ikbal bir efendinin kölesiyiz.

(Kemāl)

Ş Ev sahibi.

[*] Belki Türkçeden alınmıştır.

تَاشَك (tâşek) = Çevik kimse Ş Te-
reyağı, çökelek.

تَاشَكِل (tâşkil) = Siğil, et beni.

تَاشَغ (tâğ) = Tâh (ba.) Dağıstan dediğimiz (Tâğıstan) dan alınmıştır Ş Sistanda bir kale.

آنکه برکنند بیک حمله دو قلعه تاش
آنکه بگشاد بیک تبر دزارک زرنگ
فرخی

O kimse ki bir saldırışta Tag kalesinin kapısını kopardı, o kimse ki bir okla Zerenkteki Erk kalesini fethetti.

(Ferrahî)

Zereng (ba.),

تَافَت (tâft) = (Tâften) den mazi, tâften (ba.) Ş Bası, tâfthâne = Basımevi, matbaa.

تَافَتَن (tâften) = Bükmek, bükül-
mek, çevirmek, yanmak, kız-
mak, yalınlanmak Ş İncinmek.

جوانی مبراز وای مادر تافت
دل درد مندش باکش تافت
سعدی

*Bir genç, anasının reyinden baş çevirdi: reyine göre hareket etmedi. Ananın dertli gönlü te-
essür ateşiyle yandı.*

(Sâ'dî)

گرنه توان تافتن رخ ز طریق هوا
دونه توان یافتن صحبت اهل وفا
عماد

Hava, heves yolundan yüz çevirmek mümkün olmazsa vefalılarının sohbetine nail olmak mümkün değildir.

(‘Imād)

خوئی تافته بای دلم فروبستی
چو موی تافتی ای نیک یخت روی مقاب
سمدی

Bükülmüş saçınla gönlümün kökünü bağladın : gönlümü ele geçirdin. Ey talihli! mademki saçını бүктün, yüzünü бүкme : çevirme.

(Sā’id)

§ Işılamak, aydınlatmak.

خوئی کن جلال یر دلم تافت
یقین دانم که آخر خواهم یافت
جای

Yüzünün, kalbimi aydınlatan nuriyle muhakkak bilirim ki nihayet seni bulacağım.

(Cāmī)

تافته (tâfte) = Bükmüş, бүкүлмүш.

بر تافته است یخت مرا روزگار دست
زانم نمی رسد بسر زلف یار دست
کمال

Zamam talihimin elini бүктüğünden, yârin zülfü ucuna elim erişmiyor.

(Kemāl)

§ Hüzün ve acıdan, yol meşakatinden incinmiş, müteessir olmuş, yorulmuş,

هم خسته و مانده و تافته
ز بس تشنگی کام برکافته

اسدی

Hepsi hasta kalmış, yorgun,

ziyade susuzluktan damağı çatlamış.

(Esedî)

§ Aydınlanmış, yalınlanmış, kızmış.

ای ز فروغ رخت تافته صد آفتاب
تافته ام از غمت روی زمن برمتاب
خاقانی

Ey yanağının ışığından yüz güneş aydınlanan sevgili ! Kederinden üzümekteyim. Benden yüz çevirme.

(Hākānî)

§ Bir nevi ipek kumaş.

چشم عاشق می شود خیره ز چشم نازکش
گر ببوشد تافته بیرون شود تاب بدن
ابوالمعالی

Onun nazik teninden âşığın gözü kamaşır. Tafta giyerse vücudunun ziyası dışarıya vurur.

(Ebulma’ânî)

§ Ketten bezinden yapılmış elbise § Dönmüş, makûs.

تافشک (tâfeşek) = Ağaç kurdu.

تاک (tâk) = Asma dediğimiz üzüm ağacı.

فلک برگه تاکی زباغ منست
شوق قطره خون زباغ منست
مرشد

Felek benim bağımdan bir asma yaprağıdır. Şafak benim yakımdan bir katra kandır.

(Murşid)

تال (tâl) = Bakır yahut pirinçten ya-

pılmış tepsi § Hint köçeklerinin ellerinde birbirine vurarak oynadıkları pirinçten yapılmış bir nevi zil yahut çalpara.

گرفته چون پیاله تال در دست
نه از می از سرود خویشتن هست
میرو خسرو

Elinde zili kadeh gibi tutmuş, şaraptan değil kendi nağmesinden sarhoş.

(Mir Husev)

§ Ebucehil hurması denilen Hindistana mahsus bir ağaç (ba.) [*] Bu mânalara Hintçedir (Nizâm) § Tunç (Burhan).

تالاب (tâlâb) = Göl, büyük havuz.

تالاج (tâlâc) = Çıglık, kavga.

تالار (tâlâr) = Dört direk üzerine yapılan tahtaboşa benzer bir şeydir ki yaz geceleri serinlemek ve haşarattan korunmak için orada yatarlar § Misafir kabul etmek için yapılan pek büyük oda ve merasim salonu (Nizâm).

تالانه، تالانک (tâlânek, tâlâne) = Şeftali ile kayısının birbirine aşılmasından hâsıl olan meyva, bir nevi şeftali. Lûgatlerin

[*] Hint papazları kitaplarını bunun yaprağına yazarlar ve kadınları uğur sayarak yaprağının parçalarını kulak memelerindeki delikten geçirirlermiş.

bir kısmı tüysüz şeftali, diğer bir kısmı da elma eriği demişler. (Şelîl) (ba.).

زانکه درخوان چنین سفره ضروری باشد
میل شفتالو وتالانه وانگور وانار
بسجاق

Çünkü böyle sofranın tabağında şeftaliler, üzüm ve nar gibi meyvaların bulunması gereklidir.

(Bushâk)

تالیش (tâliš) = İranın Gilan ahali-sinden bir ulus ve onların bölgelerinin adı [**].
§ Ok yeleşti (Ni'met).

تالگی (tâlgî) = Dağ kişnişi, nevruz otu. /

تالواسة (tâlvâse) = Tasa.

مرمرا ای دروغگوی سترک
تالواسة گرفت ازین پرند
خفاف

Ey koca yalancı ! Ben bu hezeyandan tasalandım.

(Haffâf)

تال و مال (tâlumâl) = Tarumar.

[**] Hazreti Nuhun torunu (Tâlišin) sülâlesinden imişler. Bunların kendilerine sülâsân, giydikleri elbiseye tâlišane derler. Taylessan bunun Arapçalaştırılmışıdır (Nâşırı)

Asım merhumun Kamus tercümesinde beyanına nazaran (طیلسان) tâlsân muarrebidir.

(Tâl) = tepsi (sân) teşbih edatı olduğundan tepsi gibi demek olup başa ve omuza örttükleri şala denir ki boyun atkısı dedigimizdir.

شد از بی شبانی و مه تال و مال
فردوسی

Çobansızlıktan sürü tarumar oldu.

(*Firdevsî*)

تَام (tām) = Çok eksik ve pek az şey.

تَامُول، تَامُول (tāmūl, tanbūl) = Ebuçehil hurması yaprağı ki pan yaprağı derler = Pan (ba.).

تَان (tân) = Ağız.

کوچک تانی که در حکایت
ویروده درهای مکنون
عام

Bir küçük ağızlı ki konuşma sırasında hep değerli inciler döker.

(*İlmād*)

§ Çözgü.

اندروا همی شمرد پودوتان برف
کال

Havada karın atkı ve çözgüsünü sayıyor.

(*Kemāl*)

Şair, karın yukardan aşağıya, sağa sola doğru yağmasını çulhaların atkı ve çözgüsüne benzetmiştir. § Siz ve sizi mânasına, muhatap zamirinin cem'idir.

تَانَد (tāned) = Yapabilir, gücü yeter: tevânisten = Gücü yetmek, muktedir olmaktan muzari olan

tevâned (*muḥ.*). tām tevânem = tevânem. تَانِست Tānist = tevânist.

که تواند که کند مرده رنگین از چوب
یا که تانده برآرد گل رنگین از خار
سعدی

Ağaç parçasından lâtif meyva vermeğe, yahut dikenden lâtif renkli gülü çıkarmağa kimin gücü yeter.

(*Sâ'dî*)

تَانْگُو (tāngū) = Hacamatçı, berber, tuvaletçi.

تَانُول (tānūl) = Ağzın etrafı. Ağzı iğri mânasına da gelir.

من بوم و پیدا شده فالج همه بر من
تانونم و بینی کج و گفته شده دندان
عسجدی

Ben ihtiyarım ve beni felç kaplamış, ağızım, burnum çarpık, dişim bozulmuş.

(*Ascedi*)

Bu kelime, tân = ağız, nūl değil, tūl = eğri kelimelerinden mürekkep ve muhaffestir (Reşîdî). Tâtûl (ba.).

تَاَو (tāv) = Tâb (ba.).

تَاَوَان (tāvân) = Cürüm ve günah, suç § Ödek (تَنْمِیْطَان).

پروانه بکشت خوشن را
برشم چه لازمست تاوان
سعدی

Pervaneyi öldüren kendidir. Şem'a neden ödek lâzım gelsin.

(*Sâ'dî*)

تَاوَانَا (tâvânâ) = Güclü, kuvvetli
= Tevânâ (ba.).

تَاوْحَانَه (tâvḥâne) = Tâbḥâne (ba.).
(muḥ.) (tâhâne) dir.

تَاوَز (tâver) = Araz: süreksiz ve
iğreti şey,

تَاوَسَه (tâvese) = Tâbese (ba.).

تَاوَل، تَاوَلَك (tâvek, tâvel) = Eşek
sıpası, dana.

تَاوِل (tâvil) = Yanmaktan, güç iş
tutmaktan elde; çok yürümek-
ten ayakta beliren kabarcık.

تَاوَه (tâve) = Tava = Tâbe.

تَاه (tâh) = Tek, fert.

پاشاها که نیارد رجوی خرد گذشت
تو چند راه گذشتی ز چند بحر پناه
فرخی

*Nice padişahlar ufak ırmaktan
geçmezken, sen kaç defa birçok
denizi yalnız olarak geçtin.*

(Ferruḥî)

Ş Kılıç ve o gibilere ârız olan
pas, leke Ş Kat. تَا. کردن (tâh
kerden) = Bir şeyi katlamak,
devşirmek.

تَاهُو (âhū) = Meyvadan, bazı hu-

bubattan, bunlardan başka şey-
lerden istihsal olunup sarhoşluk
veren rakı.

لکاف نیست حاجت خوبروی خواهم و کنجی
می تاهو نه انگوری سکوره گل نه جام جم
دهلوی

*Sıkıntıya hacet yok; bir köşede
bir güzel yüzlü ile, şarap değil
rakı, Cem'in kadehi değil toprak
testi isterim.*

(Dehievi)

تَاي (tây) = Bir urbalık kumaş Ş
Sayı Ş Deste Ş Kat Ş Tek, fert
Ş Denk, benzeyiş Ş Yük dengi.
Tâ (ba.).

تَب (teb) = Sıtma. تب استخوانی (tebi
ustuhuvani) = Bir nevi verem.
تبی بندی Tebi bendi = Her gün
tutan sıtma. Bendi şuden (ba.).
تب افسرده شدن (tebi efsurde şuden)
= Sıtma geçmek. تب لرزه (tebi
lerze) = Titreme ile gelen sıtma.
تبی یکروزه در میان (tebi yek ruze der-
miyan) = Gün aşırı tutan sıtma
Ş Hararet.

زند آن چنان زبانه لب غم زبند بشدم
که گمان کنند مردم بی آتش او افتاده
بفما

*Üzüntü ve kederin sıcaklığı ek
yerlerimden öyle alev saçıyor
ki, halk saza ateş düşmüş sa-
nırlar.*

(Yeğmâ)

تَبَار (tebâr) = Çoluk çocuk, hısım,
ulus, oymak, soy, sop.

هر که او خویش و تبار آل پیغمبر بود
در دو گیتی باشد ایمن از خسار و ارتبار
سودی

*Her kim Peygamberin soyundan
olursa dünya ve ahrette zarar
ve helâkten emin olur [*]*

(Süzeni)

توران بدان پسر دهی ایران بران پسر
مشرق بدین قبیله و مغرب بدان تبار
منوچهری

*Turani, o oğluna; Irani, bu oğ-
luna; doğuyu, bu oymağa; batı-
yı, o oymağa verirsin.*

(Minūchihî)

چو اندر تبارش بزدگی نبود
نیارست نام بزرگان شود
فردوسی

*Soyunda sopunda büyüklük
olmadığı için, büyüklerin adını
işitmeğe dayanamadı.*

(Firdevsî)

تَبَاسِیْدَن (tebâsîden) = Sıcacın te-
siriyle bayılmak, kendinden
geçmek.

تَبَاشِیْر (tebâşîr) = Tebeşir dedi-
ğimiz Ş (k.) Bir şeyin aklıgı.
تَبَاشِیْرِ سُبُل (tebâşîri şubl) = Saba-
hın ilk aydınlığı.

تَبَاه (tebâh) = Bozuk, bir işe yara-
maz, harap, zayi. (muḥ) tebeh.

رمانه وغم مرا ای برخ سترده ماه
خلی کشید بر آن عاوس سپید سیاه

[*] İkinci mısradaki tebâr, helâk mâ-
nasına Arapçadır.

گمانش آنکه تبه کرد جای بوسه من
زغالیه نشود جایگاه بوسه تبه
فرخی

*Ey yanağı aya karşı koyan !
zamane buna rağmen o beyaz
yanağa siyah bir çizgi çekti.
Benim öpücük yerimi bozdu
sanıyorsa da, kaleminden öpü-
cük yeri bozulmaz.*

(Ferruhî)

Ş Taksim eden, bölen (Cihân-
gîrî).

تَبَاهَه، تَبَاهِجَه (tebâhçe, tebâhe)
= Yumuşak ve lâtif et kebabı.
Muarrebi تَبَاهِجَه tabahçedir.

نه مرد قاضی و مفتی شدم که دارم دوست
بهین تَبَاهِجَه یالطیف حلوائی
مظهر

*Kadı ve müftü olmadım ki âlâ
kebabı, yahut lâtif helwayı se-
veyim.*

(Maḥzar)

Tebâhe = Patlıcan kebabı ve
kaygana = Omlet mânalarına
da gelir.

تَبَاهِی (tebâhî) = Yıkık, harabol-
muş, çürümüş, kemale ermemiş.
Mastarı tebâhîden olup kenden,
şuden, nemüden, kelimelerinin
müşta'klariyle terekkübeder.

تَب بَادَه (teb bâde) = Titreme,
hususiyile dalak rahatsızlığından
husule gelen titreme.

چنان دشمن از بیم تیغ تزلزلد
که گوی گر فستق آب باده اودا
غضابری

*Düşman, senin kılıcının korku-
sundan öyle titrer ki onu sıtma
tutmuş sanırsın.*

(Gazâ'î)

Reşidi, teb yâze suretinde doğ-
rulamıştır, diğer lûgatler bu iki
şekle bir de (teb bâye) ilâve
etmişler.

تِبْت، تِبْت (tibit, tibid) = İnce ve
yumuşak keçi kılı, tiftik.

تِبْت، تِبْت، تِبْت (tebbet, tibbet,
tubbet) = Çinin şimalinde Çine
bağlı bir memleket; şeddesiz de
olur. (Tebrezin) (ba.).

زهندوستان شد تِبْتِ زمین
وزاجا در آمد باتصای چین
نظامی

*Hindistandan Tibet arazisine
gitti, oradan da Aksayı Çine
girdi.*

(Nizâmî)

تِبْجَالَه، تِبْجَال (tebhâl, tebhâle) =
Hararettten dudakta peyda olan
kabarcık ki uçuk denir.

زبان از تشنگی بر لب فتاده
لب از بجاله موج خون گشاده
جای

*Dil, susuzluktan dudak üzerine
düşmüş: sarkmış. Dudak uçuk-
tan kan dalgası açmış: kana
batmış.*

(Câmî)

تَبَر (teber) = Balta.

دران زمین که تو در چشم خلق خوار شدی
مکن درنگ در اینجا پرو بجای دگر
درخت اگر متحرک شدی زجای پیچای
نه جور اوه کشیدی و نه جفای ویر
شاعر

Nazmen tercümemiz:

*Bir yerde hakîr olduysan halk
nazarında*

*Durma orada naklediver başka
mekâne*

*Bir yerden ağaç bir yere geç-
seydi kolayca*

*Vermezdi onu baltaya bıçkıya
zamane
(Şâ'ir)*

Birinci mısradaki (huvâr) ın
(hâr) olmasına göre tercüme
şöyle olur:

*Her nerde batarsan gözüne çöp
gibi halkın*

*Durma orada başka yere nakli
mekân et*

*Bir yerden ağaç bir yere geç-
seydi kolayca*

*Bıçkı ile balta ona vermezdi
eziyyet*

(teber tuhmâk) = Bir
tarafı balta, bir tarafı tokmak
olan balta.

(teber tîşe) = Bir taraflı
balta, bir tarafı keser olan balta.

(teberdâr) = Odun yarıcı,
ağaç kesici § Bir kısım baltalı
asker.

تَبَر حُون (teberhûn) = Hünnap

dediğimiz bir cins küçük meyva (ar.) عنب.

فضل تبر خون نیافت سنجید هرگز
گرچه بدیدن چو سنجیدست تبر خون
شاعر

Her ne kadar hünnap görünüşte iğdeye benzerse de iğdenin hiçbir vakit hünnap kadar değeri yoktur.

(Şā'ir)

§ Kızılağaç dedikleri sert ve kuvvetli ağaç. Bazılarına göre kızıl söğüt § Bakkam ağacı.

از بسکه تو درهند ودر ایران زده تیغ
از بسکه دین هر دو زمین ریخته خون
زین هر دو زمین هرچه گیاروید تاحشر
پیش همه روین بودو شاخ تبر خون
مسعودی

Sen Hint ve İranda o kadar kılıç vurmuş ve iki yerde o kadar kan dökmüşsün ki, buralarda kıyamete kadar ne ot biterse kökü, bütün kızıl boya, dalı kıızılağaç olur.

(Mes'ûdi)

§ Terhun denilen sebze.

تبرزه، تبرزد (teberzed, teberze)

= Nebat şekeri : çok sert ve katı olup gûya balta ile kırıldığından teberzed denilmiştir.

از دست دوست هرچه ستانی شکر بود
وز دست غیر دوست تبرزد تبر بود
مدی

Dostun elinden her ne alırsan şeker olur, sevilmeyenin elinden alınan nebat şekeri balta gibidir.

(Sā'di)

§ Bülûr gibi şeffaf bir nevi tuz ki buna konuşma dilinde (تبریزی) derler. (Nizâm) § Tebrizde yetişen kabuğu kalınca bir türlü lâtif ve tatlı üzüm § Sarısabır = Elva.

تبرزد همان قدر دارد که هست
وگر در میان شقایق اشست
معدی

Sabır; şakayik arasında bulunsa bile kıymeti ne ise yine odur.

(Sā'di)

تبرزین (teberzîn) = Eyer baltası.

تبرزین بخون یلان گشته غرق
چو تاج خروسان جنگی بفرق
هاتق

Eyer baltası, döğüş horozlarının başındaki ibik gibi bahadırların kanına batmış.

(Hâtîfî)

§ Teberzed maddesinde söylediğimiz tuz.

مشاک تبرقی - مشاک مفروش
مستان بدل شکر تبر زین
ناصر

Tibet miskini gübre mukabilinde satma. Şeker yerine tuz alma.

(Nâşır)

تبرستان (teberistân) = İranın kuzeyindeki eyaletlerinden biri.

تبرک (tebrek) = Kale, hususiyle İsfahan kalesi § Tabla (sebz tebrek) § (k.) Gök.

يك دوده وجه حاشیه درگاه تهریزست
چندین ذخیره ها که برین سبز تبرکت
شری

*Bu yeşil tablada, yani gökte
bulunan bu kadar zahireler, der-
gâhına mensubolanların bir
günlük geçineceği değildir.*
(Şeref)

تبریز (tebriz) = İranın meşhur şe-
hirlerinden biri.

مگو کارباب دل رفتند و شهر عشق شد خالی
جهان پر شمس تبریز است مردی کوچو مولانا
خجندی

*Gönül sahipleri gitti de aşk
şehri boşaldı deme; cihan şems-i
Tebrizi ile doludur; Mevlâna
gibi bir er nerede?*
(Hüccendî)

تَبَسْتُ (tebest) = Bozuk, çirkin ve
işe yaramıyan şey = tebâh: te-
bâh (muḥ.) olan (tebeh) ile (est)
ten hafifletilmiştir § Çirkin.

اگر نه عدل شوق ویران رانی او
شدی مراسم کار جهان تباه و تبست
وزنی

*Eğer Padişahın adaleti ve gü-
zel tedbiri olmasaydı dünyanın
iş i baştan başa bozulur ve çir-
kin olurdu.*

(Süzenî)

تَبَسُّغٌ (tebestuğ) = Sözü fasih
ve keskin kimse.

گشتم از این مدحت شه دین
در سخن بس تبسُّغ و شویا
منجربان

*Dinin ulusunu medih uğuriyle
sözüm çok tesirli ve fasih oldu.*
(Mencik)

تَبَسِّدَن (tebsîden) = Kızmak, ha-
raretilenmek. Bazı lügatler ha-
raretilen dudak çatlamak ve
uçuklamak demişler. Türkçesi
tebsirmektir.

تَبِش (tebiş) = Sıcaklık, aydınlık
pertev.

تو آفتابی و مهتاب ، دیگران و تبش
زآفتاب توان خواستن نه از مهتاب
سوزی

*Sen güneşsin, başkaları ay ışı-
ğıdır. Harareti güneşten almak
mümkündür, ay ışığından değil.*
(Süzenî)

(Tâbiş) ten hafifletilmiştir,

تَبَشِي (tebşî) = Tepsi dediğimiz.

ماز در بزم پین توکس سرمست تمام
برسر تبشی سیمین اندی زوعیار
ابن یمن

*Yine çemen derneğinde mahmur
nergis başı üzerindeki gümüş
tepsiye oltın ayarındaki kadehi
koydu.*

(İbni Yemin)

تَبَل (tebel) = Badem kabuğu gibi
buruşuk ve girintili çıkıntılı
olan şey.

دیدم دشتت رکبته تو
همجو یادام در گرفته تبیل
مختاری

*Senin kininden, düşmanının
gözü badem kabuğu gibi buru-
şuktur.*

(Muhtârî)

تَبْلَاب (teblâb) = Hurma salkımı-
nın kılıfı: kapçık.

تَبْنَد (tebend) = Aldaç, hile; al-
dâtıcı, hilekâr.

تَبَنْدَر (tebender) = Kapı dayacağı,
sürgüsü.

تَبَنْگ (tebeng) = Bakkal ve ma-
nav tablası ve keletiri. (Tabak)
bunun Arapçalaştırılmışıdır.

نان ریزه های سفره خوانش فلک هم
در یوزه کرد روز و شب و ریخت در تبنگ
کاجی

*Felek, onun yemek sofrasının
kıvrıntılarını gece gündüz dilen-
di de tablasına döktü.*

(Kâtibi)

(P) ile de doğrudur § Çan ve
çingirak gibi keskin ses § Tef
ve dümbelek.

من کوس خسروانم و ایشان دف و تینگ
سوزنی

*Ben padişahın kösüyüm, onlar
tef ve dümbelektir.*

(Süzeni)

تَبْنَك (tübnek) = Kuyumcuların
altın ve gümüş erittikleri pota
§ İçine erimiş altın ve gümüş
döktükleri kalıp.

تَبْنَك او کج نهید کسی بی شک
ریخته کج بر آید از تَبْنَك
عنهری

*Bir kimse kalıbı eğri koyarsa
dökülen şey kalıptan şüphesiz
eğri çıkar.*

(Unşarî)

تَبَنْگَه ، تَبَنْگُو (tebengû, teben-
ge) = Sandık, sepet, tabla,
keletir, aktar kutusu, berber
çantası, istuc.

تَبَنْگُو پرز برآستر نهاد
فردوسی

*Altın dolu sandığı katıra yük-
ledi.*

(Firdevsî)

مفت از خلق بهر نان چه برم
که جهان چون تَبَنْگَه ناست
سوزنی

*Ekmek için halkın minnetini
niçin çekeyim; zira dünya ek-
mek tablası gibidir.*

(Süzeni)

Mecma'ulfurs sahibi Sürûrî,
(tebenge) ye fırın demiş ve bu
beyti misal getirmiştir.

تَبْوَرَاک (tebūrâk) = Ekin bekçile-
rinin kuşları ürkütmek için çal-
dıkları küçük davul, dümbelek
§ Kalbur § Tef, daire.

خود تبوراگست این تهدیدها
پیش آنچه دیده است این دیدها
مولانا

*Bu gözlerin gördüğü şeylerin
yanında, bu tehditler kuşları*

ūr-kŭtmek için çaldıkları davulcuk gibidir.

(Mevlānā)

Reşîdî, nay mânasına da yazmıştır.

تَبُوكْ (tebŭk) = Bakkaî tablası, sepeti.

خاك برتاراك دوات و قلم
هيدا ديه وجوال و تبوك
فخرى

*Divit ve kalemin başına toprak;
bakraç, çuval, tabla ne hoştur.*
(Fahri)

= Tebeng.

تَبَهْ (tebeh) = Bozuk, harap, Tebah (muḥ.) (ba.).

تبه گردد آن مملکت عن قریب
کزو خاطر آزرده گردد غریب
سعدی

*Yabancı seyyahın incindiği
memleket az zamanda harab-
olur.*

(Sā'dî)

تَبَهْرَهْ (tebehre) = tebahe (ba.).

تَبِيرَهْ، تَبِيرْ (tebîr, tebîre) = Davul.

تبیرو زن یزد طبل نخستین
شترانان همی بندند عمل
منوچهری

*Davulcu birinci davulu vurdu,
deveciler mahmili bağlıyorlar.*

(Minūçihri)

§ Süprüntü dökülen yer.

تَبِينَهْ (tebîne) = Kusma, kay.

دارم ز تبینه شبنه
درد کمر و خراش سینه
هدایت

*Geceki kaydan belim ağrıyor,
göğsüm tırmalanıyor.*
(Hidayet)

Bu lûgat yalnız Nasîrî'de görülmüş ve kendi şiiriyle istidlâl etmiştir. Şuuri, örümcek mânasına almış. Nefisî her iki mânaya yazmıştır.

تَبَاكَ، تَبْ (tep, tepâk) = İstirap ve kararsızlık.

بیا ساق آن شیرۀ جان بیار
هان حاصل عمر دهقان بیار
هان خون جوشیده دربار تاج
که از تن برد ریج و از دل تپاک
فخرگرگانی

*Sâkil gel, o can şiresini he-
men getir. Ekincinin hayatının
semeresini, vücuttan meşakkatı,
gönülden sıkıntıyı gideren as-
ma meyvâsında kaynıyan kanı
hemen getir.*

(Fahri Gurgānî)

Tep, tepiden den emri hazır.
Tepiden (ba.).

تَبَاسْ (tepâs) = Riyazet: yiyip içmeyi azaltmakla nefsi kırmak. Bunu yapan kimseye tepâsî derler (Nasîrî).

تَبَاَلَهْ (tepâle) = Sığır tezeği § Posa.

تَپَانْچَه (tepânçe) = Tokat.

چو مانی پس ازان ده سخت پیچه
تپانچه کردیش رخسار و پیچه
جای

O, on sert pençeliden (Yusufun kardeşleri) geri kalınca tokat yanağını incitiyordu.

(Câmi)

(muḥ.) tepençe.

تَپِش (tepiş) = İstirap, çabalayıp: tepîden den hâsılı master, Tepîden (ba.). تپش قلب Tepîşi kalb = yürek çarpıntısı.

تَپِنگُو، تَپِنگ (tepeng, tepengū) = Tebeng, tebengū (ba.).

تَپَه (teppe) = Tepe, yığın & İran bayanlarının inci ve kılaptanla işliyerek kâkülüne ve alınlarına taktıkları mihrap şeklinde bir nevi bezek.

تَپِیدَن (tepîden) = Muztarıbolmak, çabalamak.

ز تپیدن دل خود شب هر دو عذاب
که درونی تواند که غمت قرار گیرد
ولی دشت بیاضی

Ayrılık gecesi kalbimin çarpıntısından, gamın yüreğimde duramayacak diye azap içindeyim.

(Veli deştî Beyâzî)

تَتر، تَترَه (tetâr, teter) = Talât.

Tataristanda çıkan iyi miske, müşki tetâri derler.

چه باد خوش نفس بود اینکه بشکست
بیک دم قیمت مشک تناری
این یمن

Bu ne hoş nefesli bir rûzgârdır ki bir esmesiyle iyi miski kıymetten düşürdü.

(İbni Yemîn)

تَترَچَه (tetârçe) = Kendine mahsus temreni olan bir nevi ok.

تَترَه، تَترَبُو، تَترَبُو (tetrebū, tetrebūh, tetre) = Lâtime, şaka.

گشت آنکه شد همیشه پی مزل و تتر بو
از که سبکت، ارچه گران بود همچو گو
شهاب

Daima lâtime ve şaka eden kimse dağ gibi ağır olsa bile saman çöpünden daha hafif olur.

(Şihâb)

تَترِی (tetri) = Somak: ekşi meyvası iştahı artırmak için kebab gibi bazı yemeklere ekilen bodur ağaç ve meyvası. Türkçesi tadım, tutumdur. (Ar.) سمان.

خار مدرو تاباشد دست وانگشتان فلکار
کز نهال و تخم تری نیشکر نتوان چشید
ناصر

El ve parmaklarının yaralanmaması için diken biçme; zira somağın tohum ve dalından şeker kamışı tatmak mümkün değildir.

(Nâşır)

(T) lerinin üstüniyle, Tatar mensup demektir.

تَتُقْ (tutuk) = Çadır, büyük perde.
تَتُقْ سِیَهَر گون = Mavi renkli şişe, ka-
deh § Mavi perde. تَتُقْ نیلی Tutukı
nili (k.) gök, siyah bulut.

تَتُم، تَتُم، تَتُم (tutum, tetum, tutm)
= Somak (Türkçedir).

تَتُمَاج (tutmâc) = Somaklı yemek.

نام تَتُمَاج بَرَزَنان بر دم
ماست را آب در دهان آمد
بِسحاق

Somaklı yemeğin adını andım.
Yoğurdun ağzı sulandı.

(Bushâk)

Aslı, تَتُم تیر § erişte aş.

تَتُمِیَن (tetmiten) = Çakal: Zend
lûgatidir.

تَتَنَكْ (tetnek) = Kuyumcu potası.

تَتَه (tette) = Hindistanda bir şe-
hir [*].

سروری چو نَدَت دَوِیَن تَتَه نَباشد
گول همچو روغ خوب تو البته نَباشد
دهلوی

Tette çimenliğinde senin boyun
gibi selvi olmaz. Gül, şüphesiz

[*] Nasırinin, Cihangiri ve Burhana
tercih ettiği Ferhengi Residî ve Muntaha-
büllûga sahibi Reşid-üd-din buralıdır.

senin yüzün gibi güzel değil-
dir.

(Dehlevî)

تَتِی (titi) = Çocukları oyalama-
için hamur, yahut çamurda
yapılan bebek şekli.

طفل چون زهر مار کم داند
نقش آنرا تَتِی خواند
سنائی

Çocuk, yılanın zehrini bilme-
diği için onun nakşına titi titi
der: onu cici bebek sanır,

(Senâ'î)

§ Kuşları çağırmaya mahsus
ses.

تَتَجَا (tecâ) = Hızlı.

بر در بارگاه رفت او بدر مثر
بلک الاغیست که از راه تَتَجَا می آمد
شرف

Onun yüksek sarayının kapı-
sında parlak ay, yoldan hızlı
gelen menzil atına benzer.

(Şeref)

تَتَجَارَه، تَتَجَار (tecâr, tecâre) = Üze-
rine henüz eyer vurulmamış tay
§ Hızlı gidici.

برفت از شهر گرگان یکسواره
بزیرش تازی آسی خوش تَتَجَارَه
فخر گرگانی

Gürgân şehrinden hoş yürüyüş-
lü arap atına binmiş bir süvari
gitti.

(Fahri Gurgânî)

تَجَر (tecer) = Sobalı yahut ocaklı kış odası.

عیان ابن حجر وگنبد فک فرقت
که هست این ثبات آن نباشد آوازش
نزاری

Bu kış odasıyle feleğin kubbesi arasında fark vardır; çünkü bu olduğu yerde durur, onun durup dinlenmesi yoktur.

(Nizârî)

تَه (teh) = Yağı alınmış susam posası, kûspe.

تَهْت (teht) = سریر (ar.) serir, kürsi § Yatak, karyola § Düz yer. Ayakkabıların altlarına konulan camuz köselesi (Nizâm).

تَهْتِ أَبْنُس (tehti âbnūs) = (k.) gece.

تَهْتِ اَرْدَشِير (tehti erdşîr) = Musikide bir makam.

برید ، عندلیب زند بند شهریار
بر سر و ، زند وای زند تهمت اودشیر
منوچهری

Söğüt üzerinde bûlbûl, bendi şehriyarı, selvi üzerinde kumru, tahtı erdşiri terennüm eder.

(Minūçihri)

تَهْتِ جَمَشِيد (tehti cemşid) = İranın eski ve değerli eserlerinden olup

Cemşit'in İstahr'da yaptırdığı oymalı mermer direkler üzerine kurulmuş ve türlü türlü nakışlarla süslenmiş çok büyük ve sanatkârane dört köşeli bir binadır ki şark tarafı dağa bitişik, Öbür üç tarafı ovaya karşı idi. Buna (Çihl sütun), (Çil minare) de derler. Avrupalılarca adı (Persepolis) tir. (Tahtı hasiban, tahtei muhasiban) = bir tahtadır ki üstüne kum döküp bir demir kalemle üzerine hesaplar resmederler, yahut müneccim tahtasıdır (k.) yer.

تَهْتِ حُسْرَو (tehti Husrev) = Husrevi Pervizin kemer biçimindeki tahtıdır ki gökyüzü gibi, burcların ve yıldızların suretleriyle ve türlü türlü cevherlerle süslenmişti. Kemere benzediğinden (tahtı tağdîs) de derler.

تَهْتِدَار (tehtdâr) = Akli karalı kuş parçası § Taht döşemesi. Muarrebî (دخدار) dir.

تَهْتِ رَوَان (tehti revân) = Bu adla anılan araba gibi şey (k.) gök § Hazreti Süleymanın tahtı § Hoş yürüyüslü at § بنات نعش (Benatı na's) denilen yedi yıldızdan (na's) denilen dört yıldız.

تَهْتِ طَائِدِيس (tehti tâkdîs) = Tahtı Husrev § Bârbedin ma-

kamlarından beşinci makam
Bârbed (*ba.*).

تَحْتِ فِرْوَزَه (tehti firūze) = Key-
husrevin tahtı § (k.) Gök.

تَحْتِ نِشِنَانِ حَاك (teht nişināni
hāk) = (k.) Padişahlar § Mâne-
vi derecesi yüksek olanlar,
ruhlar § Bütün yeryüzü halkı.

تَحْتَه (tehte) = Biçilmiş ağaç.

تَحْتَهٗٔ اَوَّل (tehte'i evvel) = (k.)
Levhi mahfuz [*] § Çocukların
yazı tahtası.

تَحْتَهٗٔ بَر سَر شِكِسْتَن (tehte her ser
şikesten) = (k.) Bir şeyin de-
ğerini alçaltmak, rüsvay etmek
§ Harabetmek.

خرد مشهار که ماقطره طوفان زاسم
تخته بر سر شکند شوش مادرارای
سالک یزدی

*Küçük sayma ki biz tufan ko-
paran damlayız, bizim şamata
ve çığıltımız denizin değerini
düşürür.*

(Sâliki Yezdî)

تَحْتَهٗٔ بِنْد (tehte bend) = Kırık ve
çıkık âzaya tahta bağlamak için
kullanılan sargı § Bütünlüğünü
korumak için üzerine tahta par-

[*] Allahın takdir ettiği şeylerin yazılı
bulunduğu mânevi levha.

çaları bağlanan kırık ve çıkık,
(k.) mahbûslarla suçluların
ayaklarına vurulan tomruk, pı-
ranga.

درمیان قعر دریا تخته بندم کرده
بازی گویی که دامن ترمنگن هشیارباش
شاعر

*Beni denizin dibinde hapsettin
de, yine aklını başına al, eteğini
ıslatma, diyorsun.*

(Şâ'ir)

تخته بندست آنکه تختش خوانده
صدر پنداری و بردو مانده
مولانا

*Senin taht dediğin şey ayak
bağından ibarettir. Mevkiini
yüksek sanırsın, halbuki kapıda
kalmışsın.*

(Mevlânâ)

دراحماسن بگو که بگشاید
بوالحسن را چو تخته بندکنند
انوری

*Ebulhasan'ı hapsettikleri zaman
söyle ki ihsan kapısını açsın.*

(Enverî)

چه گونه طوف کنم در فضای عالم قدس
چو در سراچه ترکیب تخته بند کنم
حافظ

*Âlemi kudsün fezasında nasıl
cevelân ederim; çünkü vücut
evceğizinde vücuda bağlıyım.*

(Hâfız)

(Tehte bend kerdni dükkân) =
dükkânı kapamak, alışverişe
nihayet vermek.

تَحْتَهٗٔ زَدَن (tehte zeden) = Pamuk
atmak, doğrusu (pehte zeden)
olmalı, çünkü pehte pamuk

manasınadır. Hristiyanlar ibadet zamanında iki tahtayı biri-birine vurmak (چراغ و غیاث).

تَهْتَهْ سَالْهُوَرْدَه (tehte'i salhuverde) = (k.) Geçmiş hikâyeler.

تَهْتَهْ مِینَا (tehte'i minâ) = (k.) Gök.

تَهْتَهْ زَرْدِ آبُوسِی (tehte'i nardi âb-nûsi) = (k.) Felek.

تَهْجَم (teheccum) = Haris ve tamahkâr.

تمام های دولت و شهباز حضرت آیت
نه کرکس فرخج و نه زاغ تخجست
خاقانی

Adım devletin hüması ve hazretin doğanıdır. Çirkin kerkes, hırslı karga değildir.

(Hākāni)

تَهَس (tehes) = Elem ve kederden kalbin yanması. (H) mn tutarı ve (t) yerine (b) ile de yazmışlardır.

تَهَش (tehs) = Meclisin yüksek mevkii & Okları çok küçük bir nevi yay ki, ok atanlar arasında zemberek denir & Hava fişegi.

تَهْشَا (tehsâ) = Yukarıya çıkan & Sâyeden, çalışan. Tehşiden den sıfatı müşebbehe.

تَهْشِیدَن (tehsiden) = Yüksek mevkie çıkmak & Çalışıp çabalamak.

تَهْلَه (tehle) = Asâ, baston & Ayak kabı & Her şeyin hurdası.

ایا شاه که هر سائل که آید
بدروگاه تو بی دستار و تنخله
فخری

Ey şah! Senin dergâhına başı açık, yalınayak gelen her dilenci.

(Fahri)

تُهْم (tuhm) = Tohum dediğimiz,

گنج خواهی دو طلب رنجی بیر
خرمن اری بآیدت تغمی بکار
سعدی

Hazine istiyorsan aramakta zahmet çek. Harman istiyorsan tohum ek.

(Sâ'di)

& Soy sop. Mecazen yumurta ve meni mânasınadır. Tuhm bazi = çocukların yumurta oyunu. tuhmi cârûb = Hilâl otu ve kuzgunayağı denilen nebattır ki ilâçlarda kullanılır. tuhmi cehûd = (k.) Dağınık, perişan. tuhmi hîlîl = Kazayağı denilen nebatin tohumu. Arapçada buna رجل الغراب (riclülgurab) ve مرزا الشیاطین (hizüşşeyâtıyn) derler.

تُهْم (tühem) = Cemiyetlerde para

serpilirken altına tutulan çarşaf ve mendil gibi şey. Befhem (ba.).

تخم‌مار (tuḥmâr) = Temrensiz bir nevi ok: temren yerine güvercin yumurtası şeklinde bir kemik koyarlar. Tukmâr (ba.).

تخم‌دان (tuḥmdân) = Yastık: tohumdan fide ve fidan yetiştirilmeğe mahsus yer § Dölyatağı, oğulduruk, yumurtalık.

تخم‌ریز (tuḥmrîz) = Kaygana: omlet, kıymalı yumurta, mücver § Ekinci, ekinlik.

تخم‌گان (tuḥmgân) = Her nevi tohum, hususiyle semizotu tohumu § İnsan hayaları.

تخم‌ماهی (tuḥmi mâhî) = Balık yumurtası,

تخم‌مرغ (tuḥmi murğ) = Yumurta.

یاور ممکن بود عده و زنجار دن مده
از ما کبان آیدیه یاین تخم مرغ نقد
ابوالمعالی

Va'de inanma ve bu peşin yumurtadan veresiye tavuğa sakın gönül verme.

(Ebâlme'ânî)

تخمه (tuḥme) = Soy sop § Kavrulmuş kavun, karpuz, kabak çekirdeği § Ekmekçilerin ekmek

hamurunun yüzüne serptikleri çörek otu ve kimyon gibi şeyler § Kusma ile beraber sürgüne tutulmak hastalığı. Bu hastalığa tutulana تخمه زده (tuḥme zede) derler.

تدرو، تدرو (tederv, tezerv) = Sülün.

تو در یاغ جهان آن تازه مروی
که گردت طوطی جاتم تدروی
جای

Sen cihan bahçesinde o taze selvisin ki etrafında canım tutusu bir sülündür. (Câmi)

تدرو زربن پر، تدورنگین (tezervi rengin, tezervi zerin per) = (k.) Güneş.

تدو (tedū) = Hamam böceği.

تده (tede) = Dokumuş, örmüş mânasına tenide (muḥ.).

و-واس بد-نگال تو گشته کفن پرو
چون تار گرم پیله که بر خود زخود تده
نزاری

Senin fena fikirli olan şeytanın yani düşmanın, kendi üzerine kendinden ören: kendini mahveden ipek kurdu gibi kefeni yüzüne örtmüş yani ölmüştür. (Nizârî)

تیر (ter) = Yaş.

خشک و تر زمانه رنک بقا ندارد
معلوم می‌توان کرد از شبتم و شرار
کلیه

Zamanenin kuru ve yaşı, yani iyilik ve kötülüşü devam etmediği çiy ve kıvılcımından bilinebilir.

(Kilîm)

§ Taze, taravetli, lâtif, sâf: kebabiter, gülîter, şiiriter, eşkiter.

بدین تری که دارد شمع مهتاب
نیارد ریختن بردست من آب
طای

Mehtabın şem'ası bu kadar le-tafetiyle beraber benim elime su dökemez: bana nispetle güzelliği hiçtir.

(Nizâmî)

Burada vezin sıkıntısından dolayı (r) şeddelidir. Daha mânasına tafdil edatıdır ki, bir şeyin öbür şeyden üstün olduğunu gösterir ve aralarında bir (ez) bulunur.

درد عشق از تندرسی خوشترست
بلکه درویشی زهـسق خوشترست
سعدی

Aşk hastalığı sağlamlıktan, belki yoksulluk varlıktan daha hoştur.

(Sâ'dî)

(Ez) olmazsa mübalâğa ifade eder.

هرکه او بیدار تر پردردتر
هرکه او آنگاه تر رخ زردتر
مولانا

Her kim çok uyanıksa, çok dertlidir. Her kim çok bilgili ise yanağı çok sarıdır: kederlidir.

(Mevlânâ)

Utlanmış, alınmış ve müteessir mânasına mecazdır.

در چمن پادشاه گریان وصف یالای ترا
آن قدر کردم که قری ترشد از یالای مرو
میرزا صادق

*Çemende ağılıyarak senin boyunu o kadar methettim ki kumru selvinin boyundan utan-
dı.*

(Mirzâ Şadık)

§ Kuyruksalan nev'inden yund denilen kuş § Pis adam § تربودن (k.) Neşelenmek.

تُرَا (turâ) = Şahsa mahsus muhâtap zamiri olan (tu) ile birleşmiş (ra) dan hafifletilmiş olup sana, seni, senin mânalarını ifade eder.

من ای گل دوست می دارم ترا که بوی مشکینست
چنان مستم که گوی بوی یار مهربان آید
سعدی

Ey gül! Ben seni seviyorum; çünkü senin misk gibi kokundan sevgili yârın kokusu gelir gibi sarhoşum.

(Sâ'dî)

تُرَا (terâ) = Yüksek duvar, bir şeyin önüne çekilen sed.

زیر تیغ جهانگیر هجو خوشیدش
همیشه ماه ترا بسته باشد از خرمن
رضی

Onun, güneş gibi dünyayı tutan kılıcının korkusundan ay da imâ ağılını kalkan etmiş.

(Râzî)

تراب (terâb) = Sızıntı, serpinti, damla. Mastarı terâbîden su ve başka sıvık şeyler sızmak, damlamak.

اگر تراب زدست تو آیدی بزمین
بجای سبزه زبرجد پرویدی زتراب
معزی

Eğer elinden yere su damlasaydı topraktan sebze yerine zebercet biterdi.

(Mu'izzî)

تراتیرک (terâtîzek) = Su teresi, su kerdemesi. Aslı teretizek tir.

ترج (turâc) = Turaç denilen güzel kuş ki çelim ve cüssede keklîğe yakın ve eti naziktir. (ar.) درج

نوی بلبل و آواز دواج
شکيب عاشقانه کرده تاراج
نظامی

Bûlbûl sadası, turaç sesi âşık-ların sabır ve kararını almış.
(Nişâmî)

ترج (terac) = Arapça duamızı kabul et mânasına gelen (âmin) kelimesinin Farsçasıdır.

تراز (terâz) = Ham iplik teli.

پچ و راست مدو * راست برو، راه بین
راه دین راست ترست ای پسر از تار تراز
ناصر

Sola sağa koşma, doğru git, yola dikkat et. Ey oğul! Din

yolu iplik telinden daha doğrudur.

(Nâşır)

بجهدگر بجهانی ز سرکوه بکوه
بدود مگر بدوانی زیر تار تراز
منوچهری

Dağın başından öbürüne sıçratırsan sıçrar. İpliğin teli üstünden koşturursan koşar.

(Minûçihri)

Ş Türkistanda güzelleriyle meşhur bir şehir.

یادباد آن شب کان شمسه خوبان تراز
یطرپ داشت مرا تا بکه با آنک تراز
فرخی

An o geceyi ki, o Terâz güzellerinin bezeği beni ezan vak-tine yani sabaha kadar eğlen-dirdi.

(Ferruhî)

Ş Umumen süs, hususiyle elbise süsü ve işlemesi. طراز tıraz, terazın Arapçalaştırılmışıdır.

غزل خوان چو حله که بود
نام خسرو برو بجای طراز
فرخی

Hulle [*] gibi bir gazel oku ki padişahın adı onun üzerinde süsü yerinde olsun.

(Ferruhî)

Terâziden = süslemek. Ş İpli yahut civalı yapıcı terazisi.

ترازو (terâzū) = Terazi dediğimiziz.

ترازو در کف بقال ومن دور و تنش حیران
بیا ای مشتری بنگر قبر در خانه میزان
وحشی

[*] حله = cennet elbisesi.

Terazi bakkalın elinde, ben onun cemaline hayran; gel ey müşteri ! Mizan burcunda aya bak.

(Vahşî)

Ş Mizan burcu Ş Mecazen, adalet Ş Akıl ve şüür mânalarına da gelir.

تَرَاوُجَشَمَه دَاشَتَن (terâzû çeşme dâšten) = Terazinin bir gözü ağır olmak.

تَرَاوُشُدَن (terâzû şuden) = İki hasım kuvvette denk olmak.

تَرَاوُی پُولَا دَسَنجَلَن (terâzūyi pū-lâd sencân) = (k.) Savaş erlerinin terazi biçimindeki mızrakları.

تَرَاوُی زَر (terâzūyi zer) = (k.) Güneş.

تَرَاش (terâş) = (k.) Terâşiden = kazımak, yontmak, düzlemek. Ten ismi mastar, emir. (isfa. muh. vas.) سَخَن تَرَاش (suħenterâş) = şair.

خَشَمَت بَر غَم چَند تَاشِ
خَاقَانِیَ سَخَن تَرَاشِ
خَاقَانِ

Birkaç türediye rağmen şairlik Hakani'de tamam olmuştur.

(Hâkânî)

Ş (k.) Ümit, tamah Ş Tellâk us-turası.

تَرَاش خَرَاش (terâş herâş) = Biçi-mi hoş; hoş görünen şey (Nefîsî).

تَرَاشَه (terâşe) = Yonga, yonuntu, kazıntı, talaş.

گَر اَبْنِ مَقْلَه دَگَر بَار دَر جِهَانِ آید
تَرَاشَه قَلَمَتِ رَا بَدِیدَه بَر بَايد
شَاعِر

Eğer (İbni Mukle) [*] tekrar dünyaya gelse senin kaleminin yonuntularını göziyle kapar. (Şâ'ir)

Ş Kavun ve karpuz dilimi. Ş Terâşeçin = artık ve kırıntı toplıyan.

تَرَاشَه چَين کَالَش سَپَرِی سَرَوَا
کَال

İntizamsız felek onun kemalinin kırıntısını toplayıcıdır. (Kemâl)

تَرَاشِيدَن (terâşiden) = Kazımak, yonmak, düzletmek, kıl yol-mak. (k.) yapmak, icad etmek.

کَال! وَصَف مِیَاشِ اِگَر کِی تَحْرِیر
قَلَمِ بَیَايد بَارِیکْتَر تَرَاشِيدَن
خَجَنْدِی

Kemal! eğer onun belinin öv-güsünü yazarsan kalemi ince yonmak lâzımdır.

(Hucendî)

نَا تَرَاشِيدَه (nâterâşide) = yonulma-mış, kaba.

[*] (İbni Mukle) Hierî 310 da altı türlü yazı icadeden meşhur bir hattattır ki her harfe ayrı ayrı biçim vermiştir. Bir suçundan dolayı vaktinin hâkimi elini kesmiştir derler.

تَرَاکْ

(**terâk**) = Çatlak, kırılma ve çatlama sesi, çatırtı.

تراک دل شنود خصم تو زسینه خویش
چو از کان تو آید بگوش خصم ترنگ
فرخی

Senin kemanından, hasmın kulağına giriş sesi gelince güreğinin çatladığını işitir.

(*Ferruhî*)

آن شب بیره کان ستاره براف
آمد از آسمان بگوش تراک
خسرو

O yıldızın gittiği karanlık gece, gökten kulağıma çatırtı geldi: gök, teessüründen çatırdadı.

(*Husrev*)

Bu beyit ile ra'd = gök gürültüsü mânası da istidlâl edilir. Arapçalaştırılmışı (tırak) tır.

چوب را بشکن طراق کند
آن طراق از سرفراق کند
سنائی

Değneği kırarsan tırak der. O sesi ayrılık yüzünden çıkarır.

(*Sena'i*)

تَرَاکِیدَنْ

(**terâkîden**) = Yarılmak, çatlamak.

تَرَانه

(**terâne**) = Güzel ve sevimli genç & Nağme ve ahenk.

هر نسفته دوی دوی می-غفت
هر ترانه ترانه می-گفت
نظامی

Her delinmemiş inci: erkek görmemiş her kız bir inci deliyor:

bir güzel şiir söylüyor, her güzel genç, bir nağme terennüm ediyordu.

(*Niğâmî*)

Ş Rubai: dört mısralı bir nevi şiir.

تَرَاوِیدَنْ، تَرَآوْ

(**terâv, terâvîden**) = Terâb, terâbîden (*ba.*).

تَرَاهِی

(**terâhî**) = Turfanda meyva.

برد بوستانان بایوان شاه
تراهی ولی هم زبستان شاه
سعدی

Bahçıvan, padişaha, fakat yine padişahın bahçesinden turfanda meyva götürür.

(*Sa'dî*)

تَرَایْمَانْ

(**terâymân**) = İshal, yani sürgün hastalığı.

تَرْبْ

(**terb**) = Adam kandırma, ağız kalabalığı.

تَرْبْ، تَرْبْ

(**turb, turub**) = Turp. Turpçe = küçük turp.

تَرْبُدْ

(**turbud**) = İshal veren bir kök.

تَرْبَرَهْ

(**terbere**) = Bir nevi üzüm.

تَرْبُزْ، تَرْبُزْ

(**terbuz, terbuze**) = Karpuz, kavun, hiyar.

تَرْبَسَه (terbese) = Eleğimsağma =
(ar.) Kavsikuzeh.

تَرْبُون (terbun) = Toprağı katı olan yer.

تَرْبَنْد (terbend) = Yaraya sarılan ıslak bez.

تَرْبُو (terbū) = İnce ve sık dokunmuş bir nevi beyaz kumaş.

تَرْپَه، تَرْپَك، تَرْپ (terp, terpek, terpe) = Karakeş: yağsız kuru yoğurt.

تَرْتَرَك (terterek) = Kuyruksalan kuşu (ar.) صعو.

تَرْتُرَك (turturek) = Şirazda şeyh Sadi merhumun gömülü bulunduğu bağı dilgüşaya yakın Çil mekam denilen dağda bir gezinti yeridir ki oraya giden gençler yassı bir taş kızak yapıp dağın sırtından aşağı kayarlarmış.

تَرْتِرَك (tirtirek) = Hafif meşrepli kimse, hoppa adam.

تَرْتُورْت (turtu murt) = Darmadağan, altüst, tarumar.

ای بسا یاد و پیش تکسینان
توت و صرت از دعای مسکینان
سنائی

Nice büyüklerin çalım ve kibri, fakirlerin duasıyla darmadağan olur.

(Senā'î)

تَرْخَان (terhân) = Türkistan Hanları tarafından büyük bir hizmette bulunan kimseye verilen lâkaptır. O, (Berâtî terhâni) ye nail olduktan sonra bütün vergilerden affedilir ve izinsiz padişahın huzuruna girebilmek, kusurları hoş görülmek, istekleri yerine getirilmek gibi imtiyazlara kavuşmuş.

اکر صد خون بیاه غزه بریزی کس نمی پرسد
مگر یرلیغ ترخان ز سلطان ایلخان داری
نژادی

Eğer bir göz kıpmakla yüz kan dökersen kimse sormuyor. Galiba Sultan İlhandan fermanın var.

(Nizārî)

§ Ekmek ve yemek ile yenen nane gibi bir sebze.

می نهم از شاخ ترخان زلف بروی پنیر
می کشم از بربک اتمع و سمه برابروی نان
اسحاق

Terhanın filizinden peynirin yüzüne zülûf koyarım; nane yaprağından ekmeğin kaşına rastık çekerim.

(Bushāk)

§ Meşhur hakimlerden Ebū Nasrî Fârâbinin lâkabı. yahut babasının adı § Çağatay Türk-

lerinden bir ulus § Horasan
lehçesinde reis mânâsıdır.

ترهر (terher) = Eşek turpu.

ترخونه، ترخونه (terhuvâne, ter-
hîne) = Tarhana dedikimiz.

عاشق نام اگر ترخوانه نبود گو میاش
بلکه بانان نیز اگر بریان نباشد گو میاش
بسیحانی

*Ekmeğe âşıkım, tarhana olmaz-
sa olmayıversin; hattâ ekmekle
biryân da olmazsa olmayıversin,*
(Büşhak)

ترخون (terhūn) = Kan dökücü.

تو ترخان و ترخون، زجور تو خواجو
دل از غم چو تنهای و رخ زرخانی
خواجو

*Sen, suçu bağışlanır bir kan
dökücüsün, senin zulmünden
Hacû'nun gönlü gamla dolu
havuz, yanağı halis altın gibi-
dir, yani sarıdır.*

(Hâcû)

§ Bakkam: boya ağacı § Halk
arasında Arapça (عاقرة حما) dan
bozulma üdülkahir denilen kök.
اےکرا ekekra (ba.) § Yenen ve
yemeklere katılan bir nevi
sebze ki türkcesi de tarhondur.
Üzerlik tohumunu sirkede ısla-
tıp sonra dikerlerse terhūn
bitermiş.

تردامن (terdâmen) = Eteği yaş
(k.) suçlu, yazıklı.

چرا دامن آلوده را حدزتم
چو خود را شناسم که تردامنم
سعدی

*Kendim suçlu olduğumu bildi-
ğim halde suçluya nasıl ceza
vereyim.*

(Sā'dî)

تردست (terdest) = Elinden iş
gelir, çevik, becerikli, usta. Ter-
desti = her işte beceriklilik, el
çabukluğu, ustalık.

بی باده ازین سمند سرمستی بین
وز کوه بجنب رفعتش پستی بین
از بحر کند بخشش لعلی معبر
درفن سبکر ویش تردستی بین
ظهوری

*Şu atın şarapsız sarhoşluğuna
ve yüksekliği yanında dağın
alçaklığına bak; nalı kuru ola-
rak denizi geçer. Çeviklik fen-
nindeki ustalığına bak.*

(Zuhūrî)

تردک (terdek) = Buğday biti. Pez-
dek suretinde de görülmüştür.

تردماغ (terdimâğ) = Sarhoş. Ser-
hoş (ba.).

ترده (terde) = Ev ve tarla gibi
şeylerin tapu senedi, çek § De-
girmenciye değirmeni onarmak
için verilen emek parası § De-
girmenciye buğday ve arpa
öğütme için verilen emek pa-
rası = tezde.

تَرْزَبَانْ

(**terzebân**) = (k.) Tath dilli ve bir söze düşünmeden cevap veren kimse § Dilmaç. Arapçası yahut muarrebi tercemandır.

تَرْزَدَه

(**terzede**) = Terde.

مملکت را تا ابد پسته بنامش تَرزده
فخری

*Memleketin taposu ilelebet onun
adına bağlanmıştır.*

(*Fahrî*)

تَرْزَفَانْ

(**terzefân**) = Terzebân.

وصف تو آنست کز زفان تو گفتم
من ببيان واست تَرْزَفَانْ بِيانم
سوزنی

*Senin övgün ancak senin di-
linden naklettiğimdir, ben ara-
da tamamiyle beyanının dilma-
cığım.*

(*Sūsenî*)

تَرْسْ

(**ters**) = Korku.

ندادم زکس ترس دهریچکار
مگر زان کسی کو بود ترسکار
سعدی

*Hiçbir işte kimseden korkmam;
ancak horkaktan korkarım.*

(*Sā'dî*)

Tersiden = korkmaktan emir
(İsfa. muh. vas.). İsmi mastar.

تَرْسْ

(**turs**) = Katı ve muhkem.

هو سینة همچو فولاد ترس
حدیث تنو حندی آن میرس
نظامی

*Muhkem çelik gibi bir göğüs;
gücü ve kuvveti, iriliği lâfına
gelince onu sorma!*

(*Nizāmî*)

Turs, Arapça kalkan mânasına
alınırsa, çelik kalkan gibi de-
mek olur.

تَرْسَا

(**tersâ**) = Korkucu, korkak §
Hristiyan. İmale ile tersî de de-
nir, tersî (ba.).

من آنرا آدمی دانم که داود سیرت نیکو
مراچه مصلحت با آن که این گبرست و آن ترسا
سلمان

*Ben, onu insan bilirim ki ahlâk
ve etvarı güzeldir, bunun Me-
cusi, onun Nasrani olmasından
bana ne!*

(*Selmân*)

§ Tasavvuf bilginlerinin ıstıla-
hında kötü sıfatlardan halâs
olan ruhani adam.

تَرْسْ اَسْتُودَانْ

(**ters estūdân**) =

İranlılardan ateşe tapanların
sanki, ölünün vahşetini gider-
mek ve kabre alıştırmak düşün-
cesiyle üç gün kabrin başında
Zendupazend kitabını okuma-
larına denir. Mürekkep olan bu
kelimenin mânası kabir korkusu
demektir. (Estūdân) ın aslı
(ustuhuvândan) = kemik konan
yerdir.

تُرسُك

(türsuk) = Nehrin içinde ve kıyılarında taş kırıntılarının çamurla birleşmesinden hasıl olan çok katı taşlardır ki çelik gülünkle kırarlar. Bazan ondan değirmen taşı yaparlar (Naşîrî)

تَرْسَه

(terse) = Kuruntu kurmak hassası, (kuvvei vâhime).

تَرْسَه

(turse) = Eleğim sağma = türbüse (ba.).

تَرْسِي

(tersî) = Tersa = hristiyan kelimesinin imale şeklidir [*].
§ Tersîden den muzarûn muhatap sıygası.

زبس گل که دریاغ ماوی گرفت
زمین رنگ اوتنگ مانی گرفت
چو رهمان شد اندر لباس کبود
بنفشه مگر دین ترسی گرفت
دیمه

Bağda o kadar gül yer tuttu ki yer, ertengi maninin rengini aldı; menekşe, mavi libas içinde papasa döndü. Galiba hristiyanlığı kabul etti.

(râbî'a)

Erteng (ba.).

تَرْسِيدَن

(tersîden) = Korkmak.

کند پوشیده رخ مهر اظاوه
که ترسد بیندش چشم ستاره
جای

[*] İmale clifi (y) şekline girer surette ünsünden esreye meyletmektir: kitap, kitip gibi. Âzîr (ba.).

Yıldızın gözü onu görür diye korkar da aya yüzü örtülü olarak bakar.

(Câmî)

تُرُش

(turuş) = (R) nin ötresi ve tutariyle ekşi (ar.) حامض § Kekre, dil buruşturucu § Çirkin
(turuşrû) = Ekşi suratlı.
(tûruş şudeni gıza) = Çok kalmakla ekşiyen ve yenmesi kabil olmayan besin (غذا)
§ Midede ekşiyip geçirdikçe boğaza gelen besin. ترشیدن (turşiden) = Ekşimək, kokmak.

تُرُشَاوَه، تَرْشَابَه

(turşâbe, turşâve) = Somak. Yemeğine (tütmac) derler (Naşîrî).

تُرُشْت

(turuşt) = Kazma, bel, bahçe bıçkısı.

تَرْشُدَن

(terşuden) = (k.) Alınmak, münfail olmak. Ter (ba.).

تُرُش شِيرِن

(turuş şîrîn) = Mayhoş.

تُرُشَك

(turşek) = Yeşil sığırcık kuşu § Ekşimtirek bir nebat (turşî giyâh) da derler.

تُرُشَه

(turşe) = Kuzu kulağı denilen nebat. Turşinek de denir § Ekşimtirek bir meyva.

تُرُشِي

(turşî) = Her ekşi şey §

Ş Turşu. Turşî guzâştên = turşu kurmak.

تُرْشِ پَالَا (turşî pâlâ) = Süzgü.

تُرْشِيز (terşiz) = Horasan vilâyetlerinden küçük bir vilâyet.

تُرْغ (turug) = Doru at (Burhan).

تُرْغَازَه (tergâze) = Zorba, serkeş.

تُرْغَاك، تُرْغَاق (tergâk, tergâk) = Gece bekçiliği.

بردرگه ميمون تو دونوبت ترغاق
ميران مهان برعدد ريك برآرى
مظهر شيرازى

Uğurlu dergâhının gece bekçiliğine kum sayısınınca büyük beyler getirirsin.

(Mazharî Şîrâzî)

تُرْغَان (turğân) = Yol gösterici.

تُرْغَدَه (tereğde) = Ezilmiş, büzülmüş, kısılmış Ş Bir hastalık sebebiyle hareketten kalan âza.

زبس كوب از زمانه يافت دشمن
۹۴ (عضای اوگشته ترغده
منجيكه)

Düşmanın, zamanenin çok çarpışına uğradığından bütün âzası hareketten kalmış.

(Mencîk)

تُرْغِش (terğış) = Meşhet tarafla-

Ferhengi Ziya

rmada yetişen bir nevi zerdali ve kayısı.

تَرْغُو (tergû) = Yemek, içmek, azık
Ş Kırmızı ipekle dokunan bir nevi nefis kumaş.

تَرَف (terf) = Yağsız kuru yoğurt ki kara kurut, keş dedikleridir.

تُرْف (turf) = Turp.

تُرْفَاس (terfâs) = Yerelması.

تُرْفَان (terfân) = Tercüman, terzefân (muḥ.) (ba.).

تُرْفَا (terfbâ) = Keş ile yapılan yemek. Terf (ba.).

تُرْفُرُوش (terfurûş) = (k.) Dışı iyi, içi fena olan kimse.

کم شلیدم چو تولتنبای
تurfurûşی و خشک جنبای
سنای

Senin gibi açgözlü, dışı iyi içi fena, faydasız iş gören adam az işittim.

(Senâ'î)

تُرْفَنج (terfenc) = İnce, dar, sarp yol.

ده دوزخ خوش و نفزوو-یست
ده مینوست بس دشوار و ترفتح
روزبهان

Cehennemin yolu hoş, güzel, geniştir. Cennetin yolu çok güç ve incedir.

(Rüzubihân)

تَرْفَنْدَه، تَرْفَنْد (terfend, terfende)
= Faydasız, boş.

بندم چه دمی نخست خود را
محکم بگری زبند بر بند
چون خود لکی چنانکه گوی
بند تو بود دوغ و ترفند
نامر

Bana ne öğüt veriyorsun. İptida kendin öğütten bir kuvvetli kuşak kuşan; kendin söylediğin gibi yapmazsan öğütün yalan ve abes olur.

(Nâşır)

§ Yalan, hile=terkend, terkende.

نبود در کلام تو جن عدل
نرود بر زبان تو ترفند
فخری

Senin sözünde doğrudan başka olmaz. Senin diline yalan ve hile uğramaz.

(Fahri)

§ Olmaz şey, muhal.

تَرْفِنَه (terfine) = Terfbâ (ba.).

من هست ابد باشم نمیست ز باغ و روز
من لقمه جان خوردم نه لقمه ترفینه
مولانا

Ben daima sarhoşum, bağ ve üzümünden değil; ben can lokması yedim, keşle pişmiş lokma değil.

(Mevlânâ)

تَرْك (terek) = Kale ve bağ etrafında olan hendek § Şirvan civarında bir ırmak § Şeker, nişasta, fesleğen tohumuyle pişirilen bir türlü helva : terhelva dedikleridir § Evlenmemiş kız § Yaşça mânasına (ter) in küçültülmüşü § Çatlamak, çatlak, çatırtı mânasına terâk (muḥ.).

تَرْك (terk) = Tolga dediğimiz demir takke. (Ar.) مفتر.

یکی تیغ زد بر سر ترك او
که او ترك جان گفت و جان ترك او
فردوسی

Onun tulgasının tepesi üstüne bir kılıç vurdu ki o, canından; canı ondan vazgeçti.

(Firdevsî)

§ Çadır ve kavuk tepeliği, dilimi.

خیمة نه ترك گردون سایبان چاه تو
کلای

Feleğin dokuz dilimli çadırı senin yüksek mevkiinin gölgeliğidir.

(Kelâmî)

بد و چگونہ دهم گسوی که از شرفش
کلاه گوشه عرشست ترك شب پوشم
انودی

Ona nasıl vereyim bir elbiseyi ki o elbisenin şerefinden gecelik takkemin tepeliği arş başlığının tepeliği gibidir: kadir ve itibarım yükselmiştir.

(Enverî)

§ Azerbaycana bağlı bir kasaba.

تُرْك (turk) = Türk.

گلاروی من اگرچه که من ترک نیستم
دائم همین قدر که بتزکیست گل پیچک
سوزی

Ey benim gül yüzlüm! Her ne kadar ben Türk değilsem de şu kadar bilirim ki Türkçede gül çiçektir.

(Süzeni)

§ Sevgili, mâşuk.

چو ترک سرکش من مائل شراب شود
زتاب عارض او مرغ دل کباب شود
طاهری

Benim onurlu sevgilim şaraba meylederse onun yanağının hâzretinden gönül kuşu kebabo-lur.

(Tāhirî)

تُرک چین (turki çîn) = (k.) Güneş
تُرک حصار (turki hisārî) = (k.) Güneş, ay.
تُرک روستایان (turki rūs-tā'iyān) = (k.) Sarmisak.
تُرک فلاک (turki felek) = (k.) Merih yıldızı.
تُرک نیمروز (turki nimrūz) = (k.) Güneş.

تُرک کاندن، تَرَک کاندن (terkânden , terkânîden) = Parçaları dağılmamak üzere bir şeyi çatlatmak.

تُرک کانی (turkânî) = Türk hanımlarının giydikleri ferace, manto.

تُرک تاز (turktâz) = Çapul, çapulcu.
Turktâzî = Çapul için yapılan

ansızın hücum, baskın, seğirtme, cevelân etme.

یک چند دلم بهجر آموخته بود
وزذوق وصال دیده بردوخته بود
یاد تو شبانه ترکتازی آورد
برباد بداد آنچه اندوخته بود
خان هندی

Gönlüm ayrılığına bir parça alışmış, birleşme zevkından göz yummuştu. Geceleyin senin hâziran ansızın hücum ile bu alışkanlığı giderdi.

(Hānî Hindî)

تُرک جوش (turkcūş) = Yarı pişmiş et.

ترک جوشی کرده ام من نیم خام
از حکیم غزوی بشنو تمام
مولانا

Benim pişirdiğim et yarı pişmiş yarı çiğdir: sözlerim eksiktir, tamamını Gazneli hakîmden dinle.

(Mevlânâ)

Türkler, kuvvetini kaybetmemek için eti çok pişirmediklerinden böyle ete turkcūş denilmiştir. Dilimizde tatarî denir.

تَرَکَش (terkeş) = Ok konulan kab, kubur, savak. Tırkeş ten hafifletilmiştir [*].

کشیدند رستم دلاں زمان
زترکش خدنگ وزقربان کمان
فردوسی

[*] Lûgatlerin bir kısmı terkeşi, tirdan = okluk ile tarif etmişler Firdevsinin şiiri de bunu teyidediyorsa da yaylığı ve okluğu ile terkeş denilmek a'lâmı galibedendir, kurban terkeşin yay duran tarafıdır [Şuûrî].

*Zamanın Rüstem yürekli
kuburdan ok, yay kabından
yay çıkardılar.*

(Fırdevsî)

Konuşmada yay kabına kurban
denir (غیاث).

تُرْکْمَان

(**türkman**) = Asılları Türk
bir oymaktır ki Türkistanda
dağınık ve köçebe halinde ya-
şarlar. Şimdi Rusyanın idaresi
altındadırlar. Bir zaman Azer-
baycanda saltanat sürmüşlerdi.

بردو خرگه گمان ترکان
چابلو سی کرده پیش مهمان
مولانا

*Çadır kapısında Türkmanın
köpekleri, konuğun önünde yal-
taklanmış.*

(Mevlânâ)

Dilimizde Türkmen denir.

تَرْکَنْدَه، تَرْکَنْد

(**terkend, ter-
kende**) = Yalan, hile.

چیز مدح تو ترکنده بود هرچه نویسم
سوزی

*Senin medhinden başka her ne
yazarsam yalandır,*

(Süzenî)

تَرْگُون

(**tergün**) = At terkisi.

تَرْکِیْدَن

(**terkiden**) = Çatlamak,
yarılmak.

بترکد چشم بانشک و بفسردخون نهنگ
بشکند پای هزار و یکسکه پای عقاب
عبدالواسع

*Kaplanın gözü çatlar, timsahın
kanı donar, aslanın ayağı kırı-
lır, karakuşun kanadı kopar.*

(‘Abdulvâsî’)

تُرْکِیْ کَرْدَن

(**turkî kerdên**) = (k.)

Zulüm ve galebe etmek (Reşî-
dî), söz dinlememek, sertlik ve
şiddet göstermek (Nizâm) [*].

مکن ترک ای ترک چینی لکار
بیا ساعتی چین برابر و مبار
اظای

*Ey çini nakışlı güzel! zulmet-
me, gel, bir dakika kaşlarını
çatma.*

(Nizâmî)

ترکی کردن باد جهنده
بترک: آن قتاد آن نیم زنده
عطار

*Esen rüzgârın şiddetinden o,
yarı diri Türkistana düştü.*

(‘Attâr’)

تِرْلِک، تِرْلِک

(**tirlîk, tirlîk**) =
Göğsü açık kısa kollu bir nevi
elbise, zıbın.

معطرس دماغ زبوی تریلکش
ملازم بدل و جان زدور و نزدیکش
نزاری

*Onun zıbının kokusundan
beynim ıtırlanmıştır. Uzak ve
yakından ona gönül ve ruhum-
la bağlıyım.*

(Nizârî)

[*] Edepsizlik etmek «حبیب، سنبلزاده و هی»، «اصفهانى
Sümbülzade İranda vaktiyle işittiğini
söyliyebilir; fakat İsfahanlı Habîb'in, Türk
memleketinde ve himayesinde iken yazdığı
kitapta bilhassa bu mânâyı iltizam etmesi-
ne bilmem ne denir.

تُرْمَتَائِ (turmtây) = Karagöz cin-
sinden ,turmtay denilen avcı bir
kuş.

نزد سیمرغ جلال و رفعت
لسمر طائر کثرت از ترمتای
نزاری

*Senin büyüklüğün ve yüksekli-
ğin ankası yanında pek yük-
seklere uçan kerkes turmtaydan
daha aşağıdır [*].*

(Nizârî)

تَرْمِذِ (tirmid) = Buharanın kuze-
yinde bir kasabadır. Ahali ara-
sında Tirmiz telâffuz olunur
(Okyanus). Vaktiyle büyük ve
büyük adamların yetiştiği bir
şehir imiş.

سمرقند یترب شد و مکّه ترمذ
زمکه یترب خرامید سید
سودی

*Semerkant, Medine ; Tirmid,
Mekke oldu. Seyyid Mekken
Medineye gitti.*

(Süzânî)

تَرْمُسِ (termus) = Yemeklere ko-
nulan tadı mayhoş bir nebat.
Bazı lûgatler ayrık nev'inden
bir ot; bazıları da sakal otu,
kuduz otu demişler. Mısır bakla-
sına da denir.

تَرْمُسِ (turmus) = Keçiboynuzu
dediğimiz kuru meyva.

[*] Nasîrî; Reşîdînin yazmadığına ba-
kılırsa Türkçe olmalıdır, diyor.

تَرْمَشِيرِ (termeşîr) = İksirin ec-
zasından bir madde.

تَرْمَكِ (tirmek) = Katı kalblilik.

تَرْمَنِشْتِ (termenişt) = Fena huy-
luluk.

تَرْمِهْ (terme) = Eyerin altına ko-
nulan teyelti = âderm.

زین باتر مه نگه کن چو خوهی گشت سوار
تانیقی چوشوی حمله برو حمله پذیر
سوزنی

*Bineceğin zaman teyeltili eyere
dikkat et ki hamle eder ve ham-
leye mâruz kalırken düşmiye-
sin.*

(Süzânî)

تَرَنِ (teren) = Nesrin dediğimiz
çiçek & Ova.

تَرْنَاسِ (ternâs) = Ok atıldığı za-
man yayın kirişinden çıkan ses.

دل سرکشان پر زوسواس بود
همه دشت پر بالنگ ترناس بود
فردوسی

*Zorbaların kalbi vesvese ile,
bütün sahra yay kirişinin se-
siyle dolu idi.*

(Firdevsî)

Şehname de topuz mânasına
(serpâs) yazılıdır (Reşîdî).

تَرْنَانِهْ (ternâne) = Katık. (Ar.) İdam.

سالى آمد بسوى خانه
خشك تانى خواست باترنامه
مولانا

Bir eve bir dilenci geldi. Bir parça katık ile kuru ekmek istedi.

(Mevlānā)

ترنج

(**turunc**) = Buruşuk, kıvrım, büküm § Ağaç kavunu : yüzü buruşuk olduğundan bu adı almıştır. Turunciden den; emir, ismi mastar; turunciden (*ba.*) § Turunç.

زبسکه دیدۀ عشاق یرتو حیرانست
ترنج و دست بیکبار می برد سکین
سعدی

Âşıkların gözü sana o kadar hayrandır ki, bıçak turunç ile eli birlikte kesiyor.

(Sā'di)

(**turuncizer, turunci** mihrġān) = (*k.*) Güneş.

ترنجیدن

(**turunciden**) = Buruşmak, kıvrım kıvrım olmak, sıkırmak, kasmak, çekmek, sıkılmak, kasmak, çekilmek, kaba ve kubar olmak.

ترنجیده

(**turuncide**) = Turunciden den mazii naklî ve ismi meful; turunciden (*ba.*).

سبب بگفت ای ترنج از چه ترنجیده
گفت من از چشم بد می نشوم خود جدا
شاعر

Elma; ey turunç! neden buruşmuş, kıvrım olmuşsun, dedi.

O da, ben nazar değmeden ayrılmıyorum yani boş kalmıyorum diye cevap verdi.

(Şā'ir)

بیاراست خود را چو مردان جنگ
ترنجیده بر بارگی تنگ تنگ
عنصری

Ata kolanı sıkı çekip, kendine cengâverler gibi çekidüzen verdi.

(Unşurî)

ترندک، ترند

(**terend, terendek**) = Kuyruksalan kuşu. (*Ar.*) مصره.

ترنگ

(**tereng**) = Ok atılırken yayın kirişinden çıkan; ok temreninin, kılıcın, topuzun bir yere dokunmasından, saz telinden husule gelen sesler, tınlama, tıngırdama. Mastarı terengiden, müteaddisi terengâniden.

ز کوب گرز و ترنگیدن حسام بود
فضای معرکه همچون دکان آهنگر
اثیرالدین

Topuz ve kılıç sesinden harb meydanı demirci dükkânına döner.

(Eşîruddin)

§ Kımıldanma, sıçrama, kalkınma § Başın tepesi.

ز تیغ غصه عدوی ترا بریده کاهو
ز شنگ حادثه خصم ترا شکسته ترنگ
منصوری

Keder kılıcıyla düşmanının boğazı kesilmiş, hâdise taşından hasmının tepesi, yani başı kırılmış.

(Manşūrî)

§ Derin su § Yara.

تُرَنگ (tureng) = Sülün & Zindan, hapishane.

تِرَنگ (tiring) = Hoş, yakışıklı, taze.

لاجرم چون چنین گران جام
ناخوش و نا ترنگ و نادانم
مسعود سعد

*Mademki böyle ağır canlıyım;
şüphesiz nahoş, yakışıksız ve
nâdanım.*

(Mes'ud Sa'd)

تَرَنگَا تَرَنگ (terengā tereng)
= Yay kirişi ve saz telinin
birbiri ardınca seslenmesi.

ترنگا ترنگی که زد ساز او
به از زند زدشت و آواز او
نظامی

*Onun sazının çıkardığı ses,
Zerdüş'tün Zendiyle avazından
daha iyidir.*

(Nizâmî)

تُرَنگان (turengān) = Oğul otu,
muarربی ترنگان dir.

تَرَنگین (terengebîn) = Devediki
keni üzerine çiy gibi yağan
tatlı bir madde, kudret helvası.
(Ar.) من.

ترنگین و سالم بد که شربت حجر
نمی کند خفقان فؤاد را تسکین
سعدی

Bana birleşme tatlısını ver;

*çünkü ayrılık şerbeti yüreğimin
oynamasını durduramıyor.*
(Sā'dî)

تَرِنَان (terniyan) = Çit, çubuktan
örülmüş sepet, keletir, tabla.
ترینان Terinān da denir.

تَرَوَال (tervāl) = Ot yaprağı. İnce
ve nazik dal (Nefîsî).

تُرُوشَه (turūşe) = Kuzukulağı =
turşe.

تَرُومِدَه (terūmīde) = Karışmış,
mahlût & Kazanılmış.

تَرُودَه، تَرُود (tervend, terven-
de) = Turfanda meyva. Nevber,
nevbâve de denir.

ترونده پالیزجان هرگاه و خرواشی و سد
زین میوهای نادره زیرک دل و گریز خود
مولانا

*Can bahçesinin ilk meyvası
her öküz ve eşeğe nerede nasib-
olur? Bu az bulunur meyvalar-
dan kalbi uyanık ve anlayışlı
olan yer.*

(Mevlânâ)

& Yalan, hile.

تَرُودَه، تَرُود (tervūh, tervuh) =
Çift, (ar.) درج, Birincisi şukûfe
vezninde de doğrudur.

تَرُوهِدَه (terūhīde) = Terūmīde
(ba.).

تره (tere) = Yemekle yenen yeşillikler.

بهای تره یکروزه خوان نعمت اوست
هرآن ذخیره که در بحر و کان بود بخزون
ابن سینا

Deniz ve madende saklı olan her kıymetli şey; onun nimeti sofrasının bir günlük tere parçasıdır.

(İbni Yemin)

سرکه از دست رنج خویش و تره
بهر از نان دهخدا و بره

Kendi el emeğinden sirke ve tere yemek köy ağasının ekmek ve kuzusundan daha iyidir.

تره تره (teretizek) = Su teresi, su kerdemesi (ar.) جرجیر [*]
(terei Horâsânî) = Kuzukulağının bir nev'i (ar.) بقلة حامضة
(terei şîr) = Terhune benzer gayet acı bir tere. تره گریه
(tere'i gurbe) = Oğul otu. Kedi bunu çok severmiş. تره میره
(tere'i mîre) = Yabani tere (ar.) ایچقان
Reşidî, kendisi uzun, çiçeği kırmızı, yaprağı yassı, yenir bir tere diye tarif ediyor Ş Pırasa.

تره هنده (terhende) = Süslü, bezenmiş.

شد زمین مقدمات آراسته تره هنده باز
چون زخبل خسرو سیارگان روی فلک
عبد

Feleğin yüzü güneşin askerini-

[*] Merhum muallim Feyzi'den satın aldığı Ferhengi Nasirî'nin kenarında el yazısıyla maydanoz, yabani bakla yazılıdır.

den, yani yıldızlardan nasıl süslenirse senin seferden dönmekliğinin uğurundan Hind öyle süslü ve bezenmiş oldu [**].
(Amîd)

تری (terî) = Çok yüksek duvar, bir şeyin önüne çekilen sed Ş Yaşlık ve letafet mânasına (ter) ile mastariyet edatı olan (y) den mürekkeptir.

بدین تری که دارد شمع مهتاب
نظای

Mehtap ışığının bu kadar letafetiyle.

(Nizâmî)

(ba.) (آب بدست کسی ریختن)

تریاک (tiryâk) = Evvelce zehre karşı kullanılan macun Ş Mutlak panzehir. Muarrebi olan tiryâk Afyon mânasına birinci mânadan alınmıştır. Çünkü afyon uyuşturucu ve teskin edicidir. Afyonun Farsçası hebyondur.

تریاک پارسى (tiryaki pârsî) = Panzehir: dağ keçisinin şirdanında hâsıl olur. (Ar.) حجر التیس

[**] Nasirî, (bütün lûgat sahipleri terhendeyi ârâste müradifi addetmişler. Halbuki şair methettiği zatı güneşe, Hind'i feleğe benzeterek :

شد زمین مقدمات آراسته تره هنده باز

Senin seferden dönmekliğinin uğurundan yine Hind çok süslendi.

demiş olmalı; çünkü araste ile terhende bir mânaya olurlarsa şîir eksik kalır) tarzında önemli bir itirazda bulunuyor.

تِرْيَاكْ خُورْدَن (tiryâk huverden)
= (k.) Kendini öldürmeğe çalışmak.

عبث کرد از بس تلخ برمن زندگانیرا
اگر زهرم نمی داد آسمان تریاک می خوردم
سلیم

*Sevgi hayatımı o kadar acıttı
ki eğer felek zehirlemeseydi
kendimi öldürmeğe çalışırdım.*
(Selim)

تِرْيَاكْ رُوسْتَايَان (tiryâki rüstâ'i-
yân) = (k.) Sarımsak.

تِرْيَان (teryân) = Sepet, tabla =
terniyân.

برای مطبخت از کشتزار چرخ آورد
بقول برطبق مه بصورت تریان
فخری

*Senin aşevin için felek tarla-
sından sepet kılıklı ay tabağı
üzerinde sebzeler getirirler.*
(Fahri)

تِرِيد، تِرِيت (terîd, terîd) = Tirit
dediğimiz: süde, hoşafa, husu-
siyle et suyuna doğranmış ek-
mek.

روغی کز پاچه جمع آورده پیرکله پر
کفچه کفچه برترید شیردان خواهم فشاند
بسحاق

*Paçacının paçadan topladığı
yağı kepçe kepçe şirdan tiridi
üzerine dökeceğim.*

(Bushâk)

تِرِيدَن (terîden) = Çekmek, dışarı
çıkarmak.

تِرِيدَن (turîden) = Ürmek.

تِرِير (terîr) = Korkutucu. (Ar.) تیریر.

تِرِيز (tirîz) = Tîrîz (muḥ.) (ba.).

تِرِينِه (terîne) = Tarhana mânasına
gelen terhîne (muḥ.) ve az piş-
miş ekmek parçalarıyla birta-
kım baharat ve kıyılmış sebze-
leri sirke ve pekmezle yuğura-
rak parça parça kurutulan fu-
karaya mahsus bir nevi katık.

تِرِينِه گر بخورد مرد سفله پیش از مرگ
پس از وفات چه لذت زبره و حلواش
سنائی

*Sağlığında (terîne) yi yemiyen
yani bulamıyan düşkün adam
öldükten sonra kuzu ve helva-
dan ne tat alabilir.*

(Senâ'î)

§ Mutlak sebzeler § Et, buğday,
sirke ile pişirilen bir rürlü ye-
mek (ar.) عویشه.

تِرِيُو (teryū) = İnce ve nazik, beyaz
kumaş ve elbise.

تِرِيُوِه (terîve) = İnişli yokuşlu sarp
yol.

چون باز پرنده برگرزیده
چون باد دونه بر تریوه
لطیفی

Tepede doğan gibi uçucu, sarp yolda rüzgâr gibi hızlı gidici.
(*Latîfî*)

تَز

(**tez**) = Kel baş (Burhan, Reşîdî, Nasîrî). Yaralı yahut kendisinde yara eseri olan baş (Nasîrî). Baş dönmesi (Cihangîrî, Şemsüllûga, Şuûrî).

نخواهم مغز جوز از سر آنرا
که مغز جوز خوردن سرکند تز
سوزی

Başı kel ettiği, yahut döndür-gü için ceviz içi yemek istemem.
(*Sûzenî*)

Ş Kuyruksalan kuşu. (*Ar.*) مسمو.

پس لطیف آید بوقت نوحهار
بانگ رود و بانگ کبک و بانگ تز
رودی

İlkbahar zamanı kemeñçe, keklik, tez sadası çok hoş gelir.
(*Rûdekî*)

Ş Henüz beliren yaprak Ş Anahtar dişi.

تَزَاو

(**tezâv**) = Efrasyâb'ın damadı Turanlı bir cenkçi. Gîv, onu tutup biraderi Behramın intikamını almak maksadiyle öldürdü. (j) yerine (z) ile de doğrudur.

چنین گفت با گبوجنکی تزاو
که نو چون عقابی ومن چون چکاو
فردوسی

Tezâv, Gîv pehlivana sen kara-kuş gibisin, ben toygar gibiyim, dedi.

(*Firdevsî*)

تَزَنَك

(**tuztek**) = Ağız tüfeği: mızrak uzunluğunda içi boş ağaç yahut maden çubuktur ki içine balçıktan yapılmış küçük küçük yuvarlaklar koyup üfürürler ve serçe gibi kuşları vururlardı.

تَزَدَه

(**tezde**) = ترده (ba.) Surûrî (عمم الفرس) (tuhfe) de (r) ile yanlış olduğunu söylüyorlar,

تَزَع

(**tezğ**) = Seksek ağacı=tâh.

تَزَغُو

(**tezgû**) = Azık, gıda.

تَزَفَان

(**tezfân**) = Dilmaç. Terzefân (muğ.) (ba.).

تَزَلَب

(**tezleb**) = Kavrulmuş kıyruk, kıkırdak.

تَزِ

(**tij**) = Henüz beliren yaprak Ş Kuyruksalan kuşu.

تَزَاو

(**tejâv**) = Turanlı bir cenkçi = Tezâv.

تَزَدَه

(**tejde**) = Tezde.

تَزَه

(**teje**) = Tomurcuk, hususiyle gül koncası Ş Anahtar dişi Ş Çatı üstüne konulan hatıl Ş Ba-

şak uclarındaki kılçıklar § Çük başı § Yayık tokmağı.

تَس (tes) = Tokat.

رخ اعدات از تس نکبت
همجو قیروشه سیاه آمد
رودی

Düşmanının yanağı musibet tokadından katran ve siyah boncuk gibi karardı.

(Rūdeki)

تَس (tus) = Aşağıdan sessizce çıkan yel ki konuşmada çus derler § Bir kimseye karşı atılan tükruk.

تَسَاَحَه (tesâçe) = Timsah = Neheng.

تَسْحَر (tesher) = İztihza, alay.

سالها جسم ندیدم يك نشان
جز كه طرز وتسخر این سرخوشان
مولانا

Yıllarca aradım, bu sarhoşların istihza ve alayından başka bir nişan görmedim.

(Meulânā)

İranlılar, Bunu Arapça مسخر ke- limesinden almışlardır.

تُس سَك (tussek) = İt menekşesi denilen nebat = Şâhbânek. (Ar.)
بنفسج الکلاب .

تَسْلِيْخ (teslîh) = Seccade = Câne- maz.

زیم عتسب قهر تو نهد زهره
بجای چنگ و دی و جام مصحف و تسلیخ
فخری

Senin kahrın zabıtasının kor- kusundan Zühre yıldızı çalgı, def, kadeh yerine mushaf ve seccade koyar.

(Fahri)

(Sin) yerinde (şm) ile de doğru- dur.

تَسْمَه (tesme) = İşlenmemiş hām deri § Tokmak kayışı § Örül- müş kâkül ve saç lülesi.

تَسُو (tesū) = Bir yahut iki habbe « = iki arpa ağırlığı ». Mu- arrebi طسوج dur § 24 saatten ibaret olan gece ve gündüzden bir saat § § Arşının 24 te biri § Bakkalların yirmi dört pay saydıkları (sîr) den bir pay [*].

پس بدان که صورت خوب و نکو
باخصال بد ایرزد يك تسو
مولانا

Öyle ise, bil ki kötü huylarla güzel ve iyi suret bir habbeye değmez: huyları kötü olan gü- zelin bir habbe kadar değeri yoktur.

(Meulânā)

با کف درپاش توهردم زنگ
ابر رند بروخ دویا تقو
گزر چه مراهست بخروار فضل
نیدست زداکگاهه مرايك تسو
کآن اسماعیل

[*] Bakkalın doğrusu (beddāl) dır. Bakkal sebze satıcıya denir.

*Senin inci saçan eline karşı
bulut daima utancından deni-
zin yüzüne tükürür. Her ne ka-
dar birçok faziletim varsa da
bu ortaklaşa iyilikten bir pa-
yım yoktur.*

(Kemāl İsmā'îl)

تَش (teş) = Ateş.

ازان پس نبد زندگانش خوش
ز تیار زد بردل خویش تش
فردوسی

*Ondan sonra yaşayışı hoş de-
ğildi. Kederden kendi kalbine
ateş vurdu, yani kederden yü-
reği yandı.*

(Firdevsî)

§ Keser.

ای سوزنی بسوزن توحید حرب کن
کان سوزنی که از تو تبرها کنند و تش
سوزنی

*Ey Suzenî! Tevhit iğnesiyle
harb et, Zira sen o iğnesin ki
senden balta ve keserler yapar-
lar.*

(Sūzenî)

İkinci mânaya tîşeden muhaf-
fef olmasına nazaran (t) nin
esre olması icabeder.

تَش (tuş) = Büyük bir keder se-
bebiyle kalbde husule gelen sı-
kıntı ve hararet.

روزها شد که بنده می آید
بردو ره نمی دهد چاوش
این از عدل تو زمانه چنان
که نیاید ضرر ز آتش تش

یور بهای جای

*Günlerden beri bendeniz kapıya
geliyorsam da çavuş müsaade
etmiyor. Zamane halkı senin
adaletin sebebiyle sıkıntı ate-
şinden zarar göremiyeceklerine
emindir.*

(Pürbehāyi Cāmî)

تِش (tiş) = Susuzluk § Bit, kehle.
§ (Tebiş) = parıltı; muhaffefi.

تَشْبِيل (teşbîl) = Bir yüzü keser
öbür yüzü bel olan alet.

تَشْت (teşt) = Leğen § Tabak §
Sofra. Muarrebî تاش. Teşt-dâr
= İbrikdar; eski zamanlarda bü-
yüklerin eline ibrikle su döken
ve leğen ibriği gözetken kimse.
تشت آتش (teşti âteş) = (k.) Güneş.
تشت ازبام افتادن (teşt ez-bâm uftâ-
den) = Leğen damdan düşmek
(k.) gizli şey meydana çıkmak,
rûsvay olmak.

چو رازی در دهان عام افتاد
مکن پنهان که آتش ازبام افتاد
هدایت

*Gizlenen bir şey herkesin ağzı-
na düşünce gizleme; çünkü ya-
yılmıştır.*

(Hidāyet)

چون بدید اورا خلیفه مست گشت
بس زبام افتاد اورا نیز طشت
مولانا

*Halife onu görünce mest oldu.
Onun da leğeni damdan düştü,
yani o da rûsvay oldu.*

(Mevlānā)

تشت خانه (teştihâne) = Leğen ve ibrik duran yer. Aptesaneye de denir.

در جمع هرزه گوینان از گفت بد چه عیبست
شرمندگی نیارد در تشتخانه تیز
خسرو

Gevezelerin meclisinde çirkin söz niçin ayıp olsun ; aptesane de yellenmekten utanılmaz.

(Hüsrev)

Ş Yatak, yatak odası, yatak konulacak yer.

تشتخوان (teştihuvân) = Yemek tepsisi, sepeti, sofrası.

تشت زرین (teşti zer, teşti zerin) = (k.) Güneş.

تشت سیمین (teşti sîmîn) = (k.) Ay.

تشت (teşter) = Hazreti Mikâil (ع).

تشت وخایه (teştuhâye) = Şöyle bir oyundur: bir yumurtayı delerek içini boşalttıktan sonra çiy yahut civa ile doldurarak deliğini mumlayıp sıcak havada bakır leğene koyarlar. Hava sıcak değilse leğenin altına biraz ateş yakarlar. Yumurta yavaş yavaş yükselerek gözden kaybolur.

تشتت این سپهر زمین خایه درو
گر علم تشت وخایه ندانسته بدان
خاقانی

Bu gök, leğen; yer, onun içinde yumurta gibidir. Leğen ve yumurta ilmini bilmiyorsan öğren.

(Hākānî)

Ş (k.) Yer ve gök Ş Astronomi, yıldızlar bilimi.

تشلیخ (teşlih) = Seccade = Teslih.

تشمیر (teşmîr) = Çıyanotu.

تشن، تشمیرک (teşmîzek, tişen) = Göz ilâcı. Çâksû (ba.).

تشک (teşnek) = Tepe ile alın arasında olan bingıldak.

تشنه (teşne) = Susamış, susak.

می نمایی بنفشه آب شکر
گوی آنگه که آب بدوز و بخور
نظامی

Susağa şerbet gösteriyor, aynı zamanda dudağını yum, içme diyorsun.

(Nizâmî)

Ş (k.) İstekli, iştiyaklı. تشنه دل (Teşne dil), تشنه جگر (teşne ciğer) de bu mânayadır.

ما خاشاک لبان تشنه دربار شراییم
چون کاسه ما گشت حوی خانه خراییم
ابوتراب

Biz dudağı kurumuşlar; şarabın yüzünü görmek isteriz. Bizim kadehimiz boşalınca halimiz harabolur.

(Ebûturâb)

تشنه آبزا (teşnei âbzâ) = İstiska hastalığına tutulan kimse (Nasıri).

چو تشنه آب را از بیم وازرنج
هلاک خویش را گشته خریدار
عنصری

İstiska [*] *hastalığına tutulan kimse gibi korku ve meşakkat-ten kendi ölümümüzü istemiş.*
(Unşurî)

تَشَه (teşe) = Yağ ölççeği.

تَشِی (teşî) = Büyük kirpi.

تَشِیر (teşîr) = İstirahat edilen göl-
gelik (Nefisî).

تَشِیرَه (teşîre) = Çocukların oynadıkları renkli, ufacık yuvarlak taşlar, zıpzıp.

تَعْوِذِ آسْمَانِ (ta'vîzi âsmân) = (k.)
Cevza burcu. Ta vîz Arapça olup boğaza ve kola takılan (nüsha) dan bozulma muska ve nazarlıktır. Türkçesi tüdeş.

تَغَار (teğâr) = Dağar dediğimiz ağzı açık büyük toprak kab ki içine bal ve yoğurt gibi şeyler koyarlar. Mecazen yenecek mânasına da gelir. Ölçeğe de denir,

تَغْغ (teğteğ) = Hububat ölççeği.
Şinik = teğneğ.

[*] İnsanın âzasında su toplanma hastalığı.

تَف (tef) = Hararet ve buhar.

زدل برکشدهی تف دردوتاب
چنان چون بخار از زمین آفتاب
اسدی

*Güneş yerden buharı nasıl çe-
kerse, şarap, gönülden dert ve
elemin hararetini öyle çeker.*
(Esedî)

آرام بخش جان شد ازان یکه ازتفش
صبر وقرار و توبه وآرام می رود
مولانا

*Şarabın buharından sabır, ka-
rar, töbe, durgunluk gittiği
için ruha rahat verdi.*
(Mevlânâ)

Ş Aydınlik ve parlaklık.

آه من چندان فروزان شد که کوهان نیم شب
از تف این آه سوزان رشته درسوزن کشند
خاقانی

*Ahım o kadar alevlendi ki bu
yakıcı olan ahımın aydınlı-
ğından körler gece yarısı ipliği
iğneye geçirirler,*
(Hâkânî)

تُف (tuf) = Tükürme.

تف بران طائفه مرده دلان
دروها وهوس افسرده دلان
جای

*O, kalbleri ölü, hava ve heves-
te kalbleri donmuş insanlara
tu!*

(Cāmî)

Efkenden, zeden, kerden keli-
meleriyle de kullanılır.

تَفْت (teft) = Kızgın, hararetili.

چو جلاب آخر از يك قطره آبش
بجای آمد دل پرتفت و تابش
نزارى

*Nihayet gül suyu gibi bir katra
sudan onun yanıp tutuşan kalbi
yerine geldi.*

(Nizāri)

§ Sür'at, hız.

بعد از آن برداشت هیژم زود رفت
سوی شهر از پیش من او تیز و تفت
مولانا

*Ondan sonra çabucak odunu
yükledi. Benim yanımdan hızlı
hızlı şehir tarafına gitti.*

(Mevlānā)

§ Tâften (*muḥ.*) olan (teften)-
den mazi = Isındı ve kızdı.

تفت این دل سگرم ازدم سردم همه شب
شد سرخ زخون چهره زدم همه شب
مسعود سعد

*Bu hararetili yüreğim soğuk
nefesimden bütün gece yandı.
Bütün gece sarı çehrem kandan
kızardı.*

(Mes'ūd Sa'd)

§ Tedavide kullanılan bir nebat
köküdür ki, tatule gibi uyuştu-
rucu yahut akli kaçıricıdır §
Yezd'e bağlı bir kasaba § Gül
ve meyva sepeti.

تفت
تفت (tefte) = Kızmış, kızgın § İn-
cinmiş, kederli. Tâfte (*muḥ.*).

بدست آهن تفته کردن خیر
به از دست برسیته پیش امیر
سعدی

*emîrin önünde el pençe divan
durmaktan hayırlıdır.*

(Sā'di)

تفت دل (tefte dil) = Sıkıntılı, ke-
derli, kalbi yaralı. تفت جگر (tefte
ciğer) = (k) Bağrı yanık âşık
§ Veremli.

تفتیک (teftik) = Tiftik dediğimiz
ince keçi kılı.

تفرچاغ (teferçâğ) = Hazır ve
müheyya (ğ) yerinde (k) ile de
görölmüştür.

تفریس (tefris) = Farsça kelimeleri
Arapçalaştırmaya ta'rib
dendiği gibi Arapçadan alarak
Farsçalaştırmaya da buna kıya-
sen tefris demişlerdir.
Arapça دمار demâr, رواج revâc,
vedâ'ın (rivâc, dimâr, vidâ').
(مُدَارَات müdârât, مُحَابَات mûhâbât) in
(müdârâ, mûhâbâ). زُبُور zûnbûr,
بُهْلُول büh'lûl) ün zembû, beblûl).
(اعْتِدَاد i'timad, عِتَاب 'itab) in (i'ti-
mîd, 'itib) şekillerinde okun-
maları bu çeşittendir (Nefîsî).

تفس (tefs) = Sıcaklık, kızgınlık
§ Tefsiden den emir.

آبرو خواهی چو خاک افتاده باش
نی چو آتش در هوا از تاب و تفس
ابن یحیی

*Şeref istersen toprak gibi düş-
kün ol. Ateş gibi hararet ve
kızgınlıktan havada olma.*

(İbnî Yemîn)

· El ile kızgın demir döğmek,

تَفْسَه (tefse) = İnsan derisinde peyda olan çil, çığıt. § Yürek sıkıntısı § Çok istek mânalarına da gelir.

تَفْسِيدَن (tefsiden) = Isınmak, kızmak, تَفْسِيدَه «Tefsîde» tefsiden den mazii naklî ve ismi meful.

دل نگبرد يك نفس دوسینه گرمم قرار
تابه تفسیده از خود دور دارد دانه را
صالب

Hararetli göğsümde kalbim hiç bir vakit durmaz. Kızgın tava taneyi içinden atar.

(Şa'ib)

تَفْسِيلَه (tefsîle) = Bir nevi ipek elbiselik.

تَفْس (tefs) = Başa kakmak ta'netmek (f) nin esresiyle = tepiş (ba.).

تَفْسَرَه (tefsere) = Baklava (Ni'met).

تَفْسِيلَه ، تَفْسِيلَه (tefsîle, tefsîle) = Et, yumurta, havuç, pırasa, kuş üzümüyle yapılan bir nevi yemek § Yeşil mercimek aşısı mânasına da gelir. Reşidî, hekimler arasında mahmurluğu defi için sirke ile mercimekten yapılan yemektir, diyor.

سالکان مسالک تحقیق
فارغند از شراب و تفسيله
فخری

Hakikat yoluna gidenlerin şarap ve kebab ile ilgileri yoktur.
(Fahri)

تُفَكْ (tufek) = Tüfek dediğimiz savaş ve av aleti.

تُفَكْ ی خطای شاه جهان
نقطه از روی حرف بردارد
راست رو موشکاف مید افکن
دویک انگشت صد هتر دارد
کلم

Padişahın şaşmıyan tüfeği harfin yüzünden noktayı kaldırır. Doğru gidici, kıl yarıcı, av düşürücü; bir parmağında yüz hüner vardır.

(Kelim)

§ تَفَكْ maddesinde yazdığımız ağız tüfeği.

تُفَنَگْ (tufeng) = Konuşmada tüfek dediğimiz savaş ve av aleti.

تَفْنُود (tefnūd) = Korku ve tees-süre karşı yüreklilik, metanet göstermek.

تَفْنِی ، تَفْنَه (tefne, tefnî) = Örümcek ağı.

عشق او عنکبوت را ماند
که تفسیده ست تفسه مگر دلم
شوبدی

Onun aşkı gönlümün etrafına ağ örmüş örümceğe benzer.

(Şehidî)

تُفُو (tufū) = Tükrük.

با کف دربار تو مردم زوشک
ابرزند بروخ دویا تقو
کمال

Tesū (ba.).

تفوز (tefūr) = Çamur = Tefüz.

تنگ، تک (tek, teg) = Az, yalnız, bir, (dilimizde kullanıldığı gibi) tek.

مانده هرچی تک تک و غنچ
تزاری

Her yeri az az ve tel tel kalmış.
(Nizāri)

§ Vurmak, hususiyle tavla oynarken zarın oturması için el ile tahtasına vurmak § Buğday tarlası içinde biten, sapı buğday sapından daha kalın bir ot § Su içinde biten koğalık, hasılotu; (ar.) بری § Tegiden = koşmak tan ismi mastar, emir, (isfa muḥ, vas.).

بشک ژاله می ریخت درکوه ودشت
تو گفتی مگر ابر نیسان گذشت
سعدی

Koşmakla dağ ve ovaya dolu, yani ter döküyordu. Görseydin nisan bulutu geçti sanırdın.
(Sā'di)

§ Havuz ve kuyu gibi şeylerin dibi.

هرکه درچاه عریض اولنگه کرد از حسد
زان حسد خود را فکند اندر تنگ چاه سقر
سوزنی

Her kim onun geniş olan kuyusuna kıskançlık göziyle bakarsa o kıskançlıktan kendini cehen-

nem kuyusunun dibine atmak gibi olur.

(Sūzenî)

§ Yer, zemin § Haykırma [*].

تک (tik) = Lokma § Ön ve yakın.

تک (tuk) = Kuş gagası § Mızrak ve hançer ucu, yalman § Az aydınlatar ışık.

تنگاب (tegâb) = Sel uğrağı geniş ve çukur yerdir ki bazı taraflarından su çekilir, bazı taraflarında kalır ve yer yer çimen biter.

تنگابی بد و آب و بزه دروی
بلندپهش بیرامن پیایی
خسرو

Etrafı sed sed yüksekliklerden yapılmış su ve yeşillik dolu bir sel uğrağı idi.

§ Düşmanlık.

(Husrev)

نه مرا با تنگاب او یایاب
نه مرا با گشاد او جوشن
ابوالفرج

Ne onunla düşmanlığının sonu, ne onun oku salıvermesine karşı zırhım var.

(Ebuljarec)

[*] Yalnız, koşma, dip, yer, feryat mânalarına gelen (tek) i Reşîdî (g) ile Burhanî Cami, Kulzum hem g hem k ile öteki mânalara gelen (teg) i (k) ile yazmışlardır. Naşîrî, yer, haykırma mânalarını hiç almayıp ötekilerini hep (k) ile yazmıştır. Bugünkü İran dilinde ve lûgatlerinde her mânaya (k) ile yazılmakta ve okunmaktadır.

تَکَاوُی (tegâpūy) = Koşma, se-
girtme; (k.) araştırma. Teg ve
pūy kelimelerinden mürekkep
olup aralarındaki elif atif eda-
tıdır.

تحصیل کام دل یتگاوی خوشترست

*Gönlün isteğine çalışıp çabala-
makla nail olmak ne hoştur.*

تَکَاذِن، تَکَاذِن (tekânden, te-
kâniden) = Silkmek, kımıl-
datmak § Korkudan sıçramak.

تَکَاوُ (tegâv) = Tegâb § Genceye
bağlı bir köy.

داشت زالی بروستای تگاو
مهستی نام دختری وسه گاو
ستانی

*Tegâv köyünde bir ihtiyarın
Mehsiti namında bir kızı ile
uç öküzü vardı.*

(Senū'î)

§ Musikide bir perde adı.

وقت سخنر که چکاوخوش یزند دور تگاو
ساعتکی گنج کاو ساعتکی گنج باد
منوچهری

*Seher vakti toygar kuşu tegâv
perdesinde bir saatçik genci kâv,
bir saatçik genci bad nağmesini
hoş terennüm ediyor.*

(Minūcihrî)

§ Huni.

خری سبوی سری دوره گوش دهنم چلو
کانه پشت و کدو گردنی تگاو گلو
سوزنی

Başı testi, kulağı çanak, yani

*küp, arkası yay, gerdanı kabak,
boğazı huni gibi bir eşek.*

(Sūzenî)

تَکَاوُز (tegâver) = Koşucu, se-
girtici, hususiyle yorga at.

چو وحشی گور در حصرا تگاوار
چو مرغ آب در دریا شتاوار
جای

*Ovada yaban eşiği gibi koşucu,
denizde ördek gibi yüzücü.*

(Cāmî)

نی آنکه خود بگوشه عزلت نهان شوی
حرمت کند بغروب و مشرق تگاوری
ظهیر

*Öyle değil ki kendin uzlet kö-
şesinde gizlenesin de hırsın
batı ve doğuya seğirtsin.*

(Zahîr)

بسکه صیقل فرس بزیر دلیران
بسکه خروش یلان بپشت تگاوار
قائمی

*Bahadırların altında atın kiş-
nemesi, atın sırtında pehlivan-
ların cuşu huruşu o kadar çok
ki.*

(Kāānî)

تَکَاوُزِ اَبْلَق (tegâveri eblek) =
Gece ve gündüz itibariyle dün-
yadan kinayedir. Eblek (ba.).

تَکَبَنْد (tekbend) = Bir ucu düğ-
meli öbû, ucu ilikli; deve tüyü
yahut ipekten yapılma kemer.

تَکَرَّگ (tegerg) = Dolu. (Ar.) جلید.

بارد بياغ ما تگرگی
وزگلبن ما نمائد برگی
نظای

*Bizim bağımıza dolu yağdı ve
güllüğümüzden bir yaprak bı-
rakmadı.*

(Nişāmî)

تکسک، تکس، تکز (tekej, te-
kes, tekesk) = Üzüm çekir-
deği. Birincisi (k) in esre ve
ötresiyle de doğrudur,

آن خوشه بین چشاده یکی خیک برنید
سربسته و نبرده بر او دست هیچ کس
برگوله سیاهی چشمست غروب او
هم بر مثال مردمک چشم او تکس
برای

*Şarap dolu tulum gibi ağzı
bağlı ve kimse el sürmemiş olan
şu salkıma bak; tanesi göz ka-
rası, çekirdeği gözbebeğine ben-
ziyor.*

(Behrāmî)

Birinci lügati bazıları (ج), çok-
ları (س) ile yazmışlarsa da doğ-
rusu (س) iledir, çünkü (س) yerine
geçen (ج) dir (Reşîdî).

تکسین (teksîn) = Türkistan bû-
yüklerinden biri § Hükümdar
ve emîr mânasına da gelir (tur-
tumurt) (ba.).

تگزل (tegel) = Koç § (G) nin
esresiyle sakalı çıkmaya başlı-
yan genç.

تگل (tigel) = Yama.

چوزبسان شده ام زانکه سوزن هجرت
همی زند نقبای دلم هزار تگل
مولانا

*Ayrılığın iğnesi gönlüm kafta-
nına bin yama vurduğu için
iplik gibi olmuşum.*

(Mevlânâ)

تکله (tukle) = Fasta hüküm süren
Atabekân sülâlesinin üçüncü
hükümdarı § Deli.

تکمار (tukmâr) = Okçular ara-
sında teke oku, pişrev oku de-
nilen ve temreni yerine ucuna
düğme gibi bir kemik konulan
ok = Tuḥmâr (ba.). (muḥ.) Tuk-
mer.

تکمه (tukme) — Düğme.

زاشك سيم نهم چاك سيندرا تكمه
كه مبرون نكند آه عاشقانه دل
لسانی

*Gönlümün âşıkane ahı başını
çıkarmaması için göğsümün yırt-
macına gümüş gibi göz yaşı-
mıdan düğme koyarım.*

(Lisânî)

تکند (tekend) = Kuş yuvası: kü-
mes, güvercinlik ve o gibiler.

تکؤ (tekû) = Gözleme, çörek §
Kıvırcık saç.

دوتکوی تست جان من اسیر
چون غریبی کو بطلالت خو گرفت
اثیر الدین

*Benim canım karanlığa alışmış
garip gibi senin kıvrıkcık saçına
esirdir.*

(Eşiruddin)

تَکُوپُ (tegupū) = Tekâpuy.

هزار گونه غم از هر سو نیست دامنگیر
هنوز دلت کوپوی غم دگر می گشت
سعدی

*Her taraftan bin türlü kaygı
musallat iken hâlâ başka kaygı
aramaktadır.*

(Sâ'dî)

تَکُوتَاز (tegutâz) = Tegâpuy.

پای در دامن قناعت گیر
تا نسوزی با کتش تَکُوتَاز
صائب

*Koşup çabalama ateşinde yan-
mamak için ayağını kanaat
eteğinde tut: kanaat et.*

(Şâ'ib)

تَکُوکُ (tekūk) = Altın, gümüş
yahut çiniden yapılan hayvan
şeklinde şarap sürahisî. Teiūk
suretinde de görülmüştür. Re-
şidî belūk bekūk suretinde dü-
zeltmek istemiştir. Belūk bekūk
(ba.).

تُکُوکُ (tukūk) = Büyük çardak,
balkon. Nâşirîye göre bunun
doğrusu pekûktur (ba.).

تَکَ (teke) = (k) şeddeli ve
şeddesiz olarak evcil ve yabani
erkek keçi § Sürü önünde giden

kösem § Bir cilt defter § Köy-
lülerin odun yerine yassılıp
yaktıkları sığır tezeği.

تَکَ (tuke) = Tukmâr § Tepe,
yüksek ve yükseklik.

تَکَ (tike) = (k) Şeddeli ve şed-
desiz olarak: parça, lokma:
تَکَ تَکَ کرد Tike tike kerd=parça
parça etti.

تَل (tel) = Tepe, yığın.

زدم تیشه يك روز بر تل خاک
بگوش آمدم ناله دودناك
كه زهارا اگر مردی آهسته تر
كه چشم و بنا گوش و رویت و مر
سعدی

*Bir gün toprak yığınının bir
kazma vurdum, kulağıma şöyle
hazin bir inilti geldi: eğer mert-
sen çok yavaş ol, çünkü göz,
kulak tozu, yüz, baş vardır.*

(Sâ'dî)

Bu kelime Arapçadan alınmış-
tır. Arapçasında (l) şeddelidir.

تَلَاؤُف (telâtuf) = Kargaşalık,
kavga, 'çığıltı § Pislik ve mur-
darlıktan çekinmeyip daima
kirli ve pasaklı gezen adam.

نباشد فیلسوف آنکس که باشد
بهر زشق و ناپاکي تلاؤف
فخری

*Her türlü çirkinlik ve murdar-
lıkla bulaşık olan kimse feyle-
sof olmaz.*

(Fahri)

تَلَّاج (telâc) = Ses, şamata, gürültü.

زَاهُ زَمْنِي وَأَوَايَ كُوسٍ وَنَالَهُ نَائِي
بُكُوشٍ جَرَحٍ رَسَدَ غُلْفُلٍ غَرِيْبٍ وَتَلَّاجٍ
مَنْدُورٍ

Yaralı ahi, davul sesi, boro avazından feryat, çığiltı, gürültü feleğin kulağına erişir.

(Mânşûr)

تَلَّاش (telâş) = Dağılma, yayılma
ş Çalışma, dürüşme. Mastarı telâşiden. Birinci mâna Arapça (تَلَّاشِي) den alınmıştır.

تَلَّاشَان (telâşân) = İsfahanın en büyük seyir yeri ve çayırılığı.

تَلَّلَّى، تَلَّلَى، تَلَّلَا، تَلَّلَا، تَلَّلَا (te-lâlâ, telâ telâ, telellâ, telelli, yelellî) = Hanendelerin güfte arasında söyledikleri nakarat ve nağmeler.

خَشَكِي زَهْدِ شَيْخِ مَالِبِ عَنَبِ بَرْدِ وَنَكِ
تَرَلَلَا تَلَلَا تَلَلَا تَلَلَا دَوِينِ چَن چَانِ
شَيْبَانِي

Bizim şeyhimizin sofuluğundaki kuruluşu üzüm suyu giderdi de işte çimende salınarak telelli çağırıyor.

(Şibânî)

تَلَّح (telh) = Acı.

مَنْ بِي پَدَرِي نَدِيدِه بُوْدَم
تَلَّح-كُنُونِ كِه آزَمُوْدَم
نَطَاي

Ben babasızlığı görmemiştim. Şimdi tecrübe edince; acılığını anladım

(Nizâmî)

Tadı acı olan her şey. Sövmeye, sıkıntı, matem gibi hazmolunmayan şeyler mânasına mecazdır. Siyah ve mavi renk.

اَكْر نَدَارَدِ مَايَمِ اِيْتَانِ اَيْنِ دِلِ مَرْدِگَانِ
اَز چِه دَارَدِ جَامَةُ خُودِ كَعْبَةِ اِسْلَامِ تَلَّحِ
صَائِبِ

Eğer bu kalbi, ölümlerin imanının matemini tutmuyorsa niçin. İslâm kâbesinin örtüsü siyahtır.

(Şâ'ib)

تَلَّحْ جَكُوك (telh çekük) = Yabancı hindiba. acı marul. (maḥ.) Telhçük.

تَلَّحْكَ (telhek) = Acımtırak: telh'in küçültülmüşü = telh çekük (ba.). Ebuçehil karpuzu, kasni diyenler de vardır.

اِمَا حَاجِي كِه خُودِو زَاشْتَرِ اِنْدَاخْتِ
كِه تَلَّحْكَ رَا زَمَرَشْتَرِ بَازِ نَشَاخْتِ
نَطَاي

Nice hacı, acı marulu kuzukulağından ayırdetmediği için kendini deveden attı: yemek için iştahlandı.

(Nizâmî)

تَلَّحْ وَتَرَش (telhuturuş) = Acı, ekşi. (k.) Mihnet ve meşakkat.

بَتَلَّحْ وَتَرَشِ رِضَادِه بَخْوَانِ كَرِيْقِي بَرِ
كِه نِيَشْتَرِ خُورِي كِرِ بِيَشْتَرِ خُورِي حَلُوَا
خَاقَاي

Dünya sofrasında acı ve ekşiye razı ol; zira eğer ziyade tatlı yersen neşterlenirsin, yani dünyanın mihnetine ve meşakkatına razı ol, çünkü daima tatlı bir hayat geçirirsen, hayatının şekli değişince çok sıkılırısın.

(Hâkânî)

تَلْحِي (telhî) = Acılık.

از جهان تلخی بیار کشیدم صائب
که ز شیرین سخنان شد سختم شیرین تر
صائب

Saip! dünyadan çok acılık çektiğim için sözüm tatlı sözlülerden daha tatlı oldu.

(Şa'ib)

تِلْسِک (tilisk) = Salkım çitmiği.
Tiling (ba.).

تَلْک (telek) = Kalın ve gür bıyıklı kimse. Bu tarif (کسی که سبیلش کثیف و پر باشد) nüshalarına göredir. Reşidî demiştir ki zamanımız erkekleri gibi yoluk bıyıklı demektir.

تَلْک (telk) = Telh ş ilâçlarda ve cam yerinde kullanılan taş benzer parlak bir madendir (ar.)
Türkçesi طلق muarrebi کوکب الارض ören pulu ş Altın varak.

تَلْک (tulk) = Börülce.

تَلْک (tllek) = Önü açık kısa mintan gibi bir elbise.

قبا بسته سرو از عطای جزیل
تَلْک دوخته بید ز انعام عامت
شرف

Selvi senin çok ihsanından koftan giymiş, söğüt senin umumi nimetinden mintan dikmiş.
(Şeref)

= Tirlik = Şirdağ ş Alç denilen dağ yemişi. Bunun doğrusu nilktir (ba.).

تَلْک (tilk) = Taze zencefil.

تَلْکَان (telkân) = Horasanda telk madeninini çıktığı yer, bu adda Kazvinde bir yer daha vardır ki telk iptida orada bulunmuştur. Şimdi her iki memleket, muarrebi olan طالقان talkanla anılır. Talkan, Belh ile Merv, Kazvin ile Ebher arasında birer beldedirler (Okyanūs).

تَلْکَنده (telende) = Pepeyi, kekeme.

تَلْکَن (telnek) = Bir nevi seftali = تالانک tâlânek (ba.).

تُلْکَن (tulung) = İhtiyaç ve zaruret ş İstek.

راست خواهی بدین تلنگ خوشم
این کنم بد که با خلق کشم
سنائی

Doğrusunu istersen bu ihtiyaç ile başım hoştur. Halkın minnetini çekmekten bunu yapmaklığım hayırlıdır.

(Senā'î)

(L) nin üstüniyle görülmüştür.

تِلنگ (tiling) = Tefe parmakla vurmak § Üzüm çitmiği. Çitmik = küçük salkım. İzmir ve civarında çilkim denir.

تُلنگ (tulungî) = Yoksul, yoksulluk, muhtaçlık § Zorla alandilenci. (L) nin esresiyle don paçası § Kart oğlan § Alçak adam.

تُلّه (tulne) = İhtiyaç = tulung.

اکتون که زهیچ سونداد
بازاد هغوران روائی
تُلّه بتو آورم که هستی
معشوقه روزی نوائی
کمال اسماعیل

Hünerliler çarşısının sürümü olmadığı şu zamanda ihtiyacı mı sana arz ediyorum. Çünkü yoksulluk gününün mâşukasısın.
(Kemâl İsmâ'îl)

Arapçası (تُلّه) tülünnedir.

تَلو (telū) = Diken § (T) nin ötresiyle, okun nihayeti, yani sinir sarılacak yeri.

تیر اندر قلب دشمن تالو
میخند چو نانکه درچشمش تلو
ابو رابع

Düşmanın gözüne diken battığı gibi ok dibine kadar kalbine batıyor.

(Ebū Rāf'î)

تَلَوَازَه (telvâze) = Tahtadan yapılmış ev.

تَلَوَاسَه (telvâse) = Sıkıntı, telâş, duramamazlık.

ویته تلواسه دیرم یوره بوین
هزاران تاسه دیرم یوره بوین
بابا طاهر

Sensiz sıkıntıdayım ve duramıyorum; gel bak; binlerce kederim var; gel bak.

(Baba Tâhîr)

Vite = bitü. Dîrem = dârem. Bûre = biya. Buvvin = bibîn. (muğ.) Telvesedir.

در تلوسه چشین بیگر سوز
می دید حقوبی دوسه روز
شاعر

Böyle ciğer yakıcı sıkıntı içinde iki üç gün azap görüyordu.
(Şâ'îr)

تَلَوَسَه (tulüse) = Kılıf, km.

خیال نمزه ات از بسکه بر دلم بخنید
دلم تلوسه شمشیر آیدار توگشت
شجاعی

Gamzenin hayali kalbime o kadar battı ki sanki kalbim parlak kılıcının kını oldu.

(Şacâ'î)

تَلوک (telūk) = Ok amacı, şarap kabı = bekūk (ba.).

تله (tele) = Tuzak.

دانه بگترد وتله برنهاد
مرغله غافل بشله درفتاد

جعفر فراوانی

Tane dōşedi: yem saçtı; gafil kuşçağız tuzağa düştü.

(Ca'feri Ferāhānī)

Ş Davar bağladıkları yer Ş Ütü (Burhān),

تله (tille) = İşlenmemiş altın. Bu kelimeyi Hintçe diyenler de vardır.

تلی (tuli) = Berber ve cerrahların içine alet ve takımlarını koydukları torba, çanta. Terzilerin içine, iğne, iplik, dikiş yüksüğü gibi terzi edevatı koydukları torba, çanta, iğnelik.

تلی (tili) = Tille.

تلیوار، تلیبار (tilibâr, tilivâr) = Çit ve çubukla üstü ve etrafı örülen ipek kurdu saklamaya mahsus yer.

تلیمان (telimân) = İranlı bir savaş eri.

تم (tem) = Göz hastalıklarından perde. (Ar.) غشاوه

هر کس نشان سروی اندر جبین تو
پند اگر چه در بصرش آفت تست
ابن یمن

Gözünde perde hastalığı olan kimse bile senin alnındaki ululuk nişanını görür.

(İbni Yemîn)

تماج (temâc) = Deri = Tîmâc.

تماج (tumâc) = İplik yahut ibrişimden yapılmış uzun kese.

تماجا میشی (temâcâmişi) = Kavga. (Nefîsî) de (ç) yerine (c) vardır.

تماخره (temâhere) = Lâtife, istihza.

برخویشان کنی تو نه برمن تماخره
ناصر

Sen benimle değil kendinle alay edersin.

(Nâşır)

تماشا (temâşâ) = Tefâul babından temâşi şeklinde mastar ve Arabidir. Meşîy'den alınmıştır. Farslılar bu kısım mastarlarda yeyi elife çevirerek temenna, tekaza derler. Asıl mânası birlikte piyade olarak gitmektir. Arkadaşlar gezinti için çok defa hep beraber yaya olarak gittiklerinden ıstılahta gezintiye gitmek, şevk ve taaccüple görmek mânasına kullanılmıştır. Dâştên, kerdên, numûden mastarlarıyla kullanılır و غیاث مصطلحات (Mustalahat ve Gıyâş).

نی غبارست که از دامن صحرا برخاست
که زمین هم بتاشای تو از جابرخواست
غریب

*Ovanın eteğinden kalkan toz
değildir. Yer de, seni seyretmek
için yerinden kalktı.*

(Garlb)

تماشاخانه (temâşâhane) = Sinema,
tiyatro, oyun yeri. تماشاگاه (temâ-
şâgâh) = Seyir yeri, oyun yeri.
تماشاگر (temâşâger) = Seyirci.

نزدیک بآتش نتوان رفت همان به
کز دور تماشاگر گزراو تو باشیم
شای

*Ateşe yaklaşmak mümkün de-
ğildir, senin güllüğünün ancak
uzaktan seyircisi olmamız iyi-
dir.*

(Şāni)

تومت (tumtum) = Dağ öküzü kuy-
ruğudur ki mehabetli görünmek
için askerler sancak ve mızrak
ucuna ve süs için atın boynuna
takarlar. Türkçe kotaz, kotas
denir. Hotoz bundan alınmıştır.

تمر (timr) = Bir nevi göz hastalığı.
(Ar.) لؤلؤ. Âbı murvârîd (ba.).

تملؤل (temlül) = Sülüklü pancar =
Bergest (ba.).

تملت (temlīt) = Büyük yük üze-
rine konulan küçük yük. Türkçe
serbardan bozma zelber, sel-
ber derler.

تمن (temen) = Pus, sis.

تمن (tumen) = İrana mahsus bir
para.

تمند (temende) = Harfleri lâyı-
kiyle okuyamıyan, pepeyi, ke-
keme, peltek.

تمنك (temink) = Alçı denilen dağ
yemişi. Lûgatlerin bir kısmında
böyle, bir kısmında (temik)
şeklinde ise de (Reşîdî) doğ-
rusu nemutk tür, diyor.

تمنه (temne) = Çuvaldız.

تمودان (temūdân) = Türkler, Tü-
ranlılar & Türan kıtası. Temüdi
= Turanlı.

تموز (temüz) = Temmuz dediği-
miz orta yaz ayı & (k.) Şiddetli
sıcak.

اگر زمعدالت در تموز یاد کنند
زاعتدال چو اوردی بهشت گردد ویر
فخری

*Şiddetli sıcakta eğer senin ada-
letinden bahsederlerse haziran
itidal cihetiyle nisan gibi olur.*
(Fahri)

تموک (temük) = Bir yere girdiği
zaman çıkması güç olan ok.

پسر خواجه دست برد نکوک
خواجه او را بزد بشیر مموک
عاره

Efendinin oğlu elini yaya götürdü. Efendi onu temuk denilen okla vurdu.

(‘Imāre)

Ok nişanesi mânasına da yazmışlarsa da temük değil telûk-tur (Reşîdî).

تمیشه (temmîşe) = Âmul civarında bir ormanlık.

زآمل گذر سوی تمیشه کرد
تشت اندران نامور پیشه کرد
فردوسی

Âmulden Temmişe tarafına geçti. O meşhur ormanda ikamet etti.

(Fırdevsî)

Âmullüler arasında (Şîmây bî-şe) adıyla anılır.

تن (ten) = Gövde, vücut, cisim. Tenî=cismânî, tenânî de denir. Teniyân=bir baba ve anadan olan çocuklar Ş Ruhaniler karşılığı cismaniler.

عرق ازان تن نازک درآفتاب چکد
چو آن گلی که درآتش ازو گلاب چکد
عرفی

Güneşte o nazik bedenden ter damlaması ateşte gülden gül suyu damlamasına benzer.

(‘Urfî)

زهر یوسفش شد دیده تاریک
تنش مانند موی گشت باریک
عاد

Yusufun ayrılığından onun gözünü karardı. Vücudu bir kıl gibi incelirdi.

(‘Imād)

Ş Sükût. Tenzeden = susmak.

Ş Tenîden=dokumaktan emir.

دوم پرده بر بی حیائی متن
که خود می درد پرده خویش
سمدی

İkincisi, hayâsızlığı örtmeğe çalışma; zira hayâsızlık, perdesini kendi yırtar.

(Sâ’dî)

تناب (tenâb) = Çadır ipi. Arapçası (t) nın esresiyle (طناب) dır.

تن آسان، تن آسا (tenâsâ, tenâ-sân) = Vücudu rahat, keyfi yerinde olan kimse.

از تن او چنان هر اسد بخل
که تن آسان و تن دوست از لب
فرخی

Hasislik onun vücudundan, sıhatli ve vücudu sağlam olan kimsenin sıtmadan korktuğu gibi korkar.

(Ferruî)

Tensân da denir.

تناور (tenâver) — Etli, canlı ve vücudu kuvvetli kimse, büyük ve iri olan her şey.

همچیکل انسان تناور درخت
سمدی

Kalıp ve kıyafette iri bir ağaç gibi.

(Sâ’dî)

تَبَاكُو (tenbâkū) = Tömbeki dediğimizdir ki nargile ile içilir[*].

تَبَا کو کَشی بَگَلَمَدران چِه خوشست
سَبیل بَلَب چِشمه حیوان چِه خوشست
دودش بَخال زلف در هر نفسی
برعارض مهرشان پَریشان چِه خوشست
نخلی

Gül yanaklılarla nargile içmek ne kadar hoştur. Abıhayat (ben-gisu) çeşmesinin kenarında süm-bül ne hoştur. Onan, her çekişte, ay gibi güzellerin yanağı üzerinde dağılan zülfe benziyen dumanı ne hoştur.

(Nehli)

تَبَان (tunbân) = İç donu, bütün ayağa giyilen şeyler, hususiyle güreşçi donu. Türkçe tuman, ya bundan, yahut Arapça bu mânaya gelen (tebbân) dan alınmıştır. Kamus mütercimi (tebbân) vücudu muhafaza edici mânasına Farisî (tenbân) muarrebidir diyorsa da Farsça-sında (t) ötreder,

تَبَدَن (tenbed) = تنیدن tenbîden den muzari. Tenbîden = titremek (ba.).

تَبَسَه (tenbese) = Halı ve kilim dediğimiz yaygı, Muarrebi طَبَسَه.

[*] Tohumu, hieri 968 tarihinde Amerikanın Tabago adasından Avrupaya getirilmiş ve her tarafta yetiştirilmiştir. 996 tarihinde Şah Abbas zamanında İranda revaç bulmuştur.

تُنْبَك، تَنْبَك (tunbek, tunbîk) = Dümbelek Ş Eyer kaşı.

تُنْبَك (tunpek) = Kuyumcu kalıbı = Tubnek (ba.).

تَنْبَل (tenbel) = Tembel, üşengen.

تَنْبُل (tenbul) = Hile.

هر گنج خانه پشت بدیوار کرداش
نَزخَش زاهدیت که از زرق و تنبلیست
کال اسماعیل

Onun ev köşesinde arkasını duvara vermesi kuru sofuluktan değil gösteriş ve hiledendir.
(Kemâl İsmâ'îl)

تَنْبَلِت (tenbelît) = Küçük yük. Türkçesi de tenbelittir. Temlît (ba.).

تَنْبُور (tenbūr) = Tambur.

تَنْبُوشَه (tenbūşe) = Su yolu küngü.

تَنْبُوك (tenbūk) = Talim yayı Ş Eyer kaşı.

تَنْبُول (tenbūl) = Panbul otu = Pân (ba.).

پرگ تنبول خاص هندستان
بوزه آمد نسیم ترکستان
آذری

Tenbul yaprağı Hindistana mah-

*sustur. Boza Türkistanın nâsi-
bidir.*

(Azerî)

§ Talim yayı.

کمان رستم داستان بهنجی
کم از تنبول نرم شهریار است
ایوالفرج

*Rüstem-i Destanın yayı sertlikte
padişahın gevşek yayından aşı-
ğıdır: Padişahın gevşek yayı
Rüstemin kuvvetli yayından
üstündür.*

(Ebülferec)

تنبوه (tenbüh) = Kayık gönderi.

تنبه (tenbe) = Kapı sürgüsü, da-
yağı.

تنبیدن (tenbiden) = Titremek,
muztaribolmak.

باک بتنبید چو بصری رود
مستی وثابت مدی کی بود
خسرو

*Şarabın buharı başa çıkınca
ayak titrer. Sarhoşlukla ayakta
durabilmek nasıl birleşir.*

(Husrev)

§ Pusu ve tuzak kurmak § Bük-
mek, eğirmek, susmak.

تن تن تن ، تن تننا (ten tenenâ, ten
tenen) = Nağme, ezgi.

تنه (tente) = Örümcek ağı. Gü-
neş ve yağmura karşı çekilen
perde mânasına kullanılan (ten-
te) bundan alınmıştır. (T) nin
ötresiyle tunte eşek arısı de-
mektir.

تند (tenci-de) = Buruşmuş. Te-
rencide (ba.). Mastarı tenciden.

شد (tund) = Keskin, sert, kekre
§ Çabuk, şiddetli, öfkeli. Mü-
radifi tiz.

در میان روز گفتن روز کو
خویش رسوا کردندست ای تندخو
مولانا

*Ey sert huylul! Günün ortası-
da gün hani demek kendini
rüşvay eylemektir.*

(Mevlânâ)

فرصت نمی دهد که بشویم ز دیده خواب
از بسکه تند می گذرد روزگار عمر
صائب

*Hayat zamanı öyle şiddetli ve
çabuk geçiyor ki gözümünden uy-
kuyu yıkamaya fırsat vermiyor.*

(Sâ'ib)

§ Yüksek, yükseklik, hususiyle
dağın yüksekliği.

که شکار فرود آرد و پروان آرد
ز کوه تند بلندگ و ز آب زرف نهنگ
فرخی

*Av zamanında yüksek dağdan
kaplanı indirir. Derin sudan
timsahı çıkarır.*

(Ferruhî)

§ Dev.

آن دگر گفتی که پریانند و تند
اندوان ، مهبان کشان بایغ کند
مولانا

*Öbürü diyordu ki orada kör
kılıçla misafir öldüren periler
ve devler vardır.*

(Mevlânâ)

tundhū) = Titiz.

تنداب (tundâb) = Tizâb (ba.).

تَنْدَبَادُ (tund bād) = Şiddetli rüz-gâr, kasırğa.

مگر چشم بدان اندر کین بود
که برد از بوستانش تندبادی
سعدی

Meğer kötülerin nazarı pusuda imiş ki onu bostandan bir kasırğa götürdü.

(Sâ'dî)

تَنْدَبَارُ (tundbâr) = Aslan, kaplan, yılan, akrep gibi zararlı hayvanlar. Zıddı zendbâr (ba.).

تَنْدُبُورُ (tundbūr) = Sıçramak, yu-karı atılmak.

تَنْدُتِیرُ (tund tîz) = Çabuk giden
Ş Öfkeli, kakıgan [*].

تَنْدُرُ (tunder) = Gök gürültüsü
(Ar.) رعد.

کلوشان خوابگاه مرگ و دلشان تائب دوزخ
دهنشان رهگذار برق و غوشان نائب اندر
قائمی

Boğazları ölüm yatağı, kalbleri cehennem gibi, ağızları şimşeğin geçtiği yol, çığıltıları gök gürültüsü gibi.

(Kā'ânî)

تَنْدَرْدَادَن (tenderdâden) = (k.)
Razı olmak, teslim ve kabul etmek.

[*] Sert söylemek, itabetmek mânası-na gelen kakımak tan alınmıştır.

تین دردمه اور قرض چانت با هند
ورجان بدل قرغن ستاننده
استرآبادی

Sana ödünç olarak can verir-lerse kabul etme, ödünç olarak canını alırlarsa ver.

(Ester Âbâdî)

Tendâden de denir.

تندہ برضا هر چه قضا یرتو نوشتست
از تو نشود دفع بتعمید و حاکل
سلمان

Kaza ve kader senin hakkında ne yazdियse ona razı ol çünkü yazılan şey afsun ve muska ile defolmaz.

(Selmân)

تَنْدُرُوسْتُ (tendurust) = Sıhhati yerinde, vücudu sağlam.

کسی کورا بود در طبع سستی
نخواهد هیچ کسرا تن درستی
نظامی

Bir kimsenin mizacında itidal olmazsa hiçbir kimsenin sıhha-tini istemez.

(Nizâmî)

تَنْدُرُ (tundrū) = Hasis, ekşi yüz-lü, suratsız.

بنالید درویشی از ضعف حال
پرتمندروی خداوند مال
سعدی

Bir fakir; mal sahibi bir hasi-sin yanında halinin düşüklüğünü acındıracak bir şekilde söy-ledi.

(Sâ'dî)

تَنْدَلِسَه، تَنْدَلِس، تَنْدَسَه، تَنْدَس (ten-

des, tendese, tendis, tendise) = Suret, timsal: iki cüzden mürekkep bu kelimelerin ikinci cüzleri teşbih ifade ettiğinden vücut gibi, vücuda benzer demektir. Des, dīs (ba.),

فرود کاخ کی بوستان چو یاغ بہشت
ہزارگونہ براو شکل وتندس دایر
فرخی

Köşkün aşağısında cennet bahçesi gibi bir bahçe; bahçenin üzerinde bin türlü dilber şekiller ve timsaller.

(Ferahî)

İkinci ile dördüncü bostan korkuluğu mânasına da gelir.

tendū, tenendū) = Örümcek.

شہا عنقای قاف فتح ونصرت
بود پرطاق ایوان تو تندو
فخری

Padişahım! Fetih ve zafer Kaf'ının ankası senin köşkünün kemerine örümcek olur.

(Fahri)

تندو شدہ پردوش پردہ داو
شاعر

Örümcek onun kapısına kapıcı olmuş.

(Şâir)

tenduhünd) = Dardağ.

از صرصر فتا ۵۴ گشتند تار و مار
وز تند باد قهر اجل چله تندو خون
خجندی

Yokluğun pek şiddetli rüzgârından hepsi tarumar, ecelin kahır kasırgasından hepsi dar-madağan oldu.

(Hacendî)

(tundūr) = Gök gürültüsü.

خروشی برکشیدی تند تندور
کہ موی مردمان کردی چو سوزن
منوچہری

Gök gürültüsü öyle şiddetlenmişti ki insanların tüyünü diken gibi ediyordu: tüyleri ürpe-riyordu.

(Minūcihrî)

(tunde) = Tomurcuk, (d) yerinde (z) ile de doğrudur.

(tundiden) = Hiddetlenmek, öfkelenmek § Ağaç tomurcuklanmak.

(tenzeden) = Susmak § Sabır ve tahammül etmek § Dinlenmek.

چونکہ زانغان خیمہ درگلشن زدند
بلبلان پنهان شدند وتن زدند
مولانا

Kargalar gülistanda çadır kurunca bûlbüller gizlendiler ve sustular.

(Mevlânâ)

(tenzib) = İç yelegi, içlik. § Eski Türkçede arkalık denilen ve ev içinde giyilen kalın, kısa hırkadır § Gömleklik bir nevi ince bez.

تَنَسُّه

(teneste) = Örümcek ağı.

همان سراج و خرگه که اوج مه می سود
کنون حسیض نشین شد چوسایه درین چاه
فراش بوتلمون شد یکی پلاس درشت
تنق تنسته آن عنکبوتک جولاه
مید

*O, ayın üstüne sürünen saray-
cık ve çadır şimdi kuyu dibin-
deki gölge gibi yere düştü. Ren-
gârenk yaygı, kaba bir çula;
büyük perde o çulha örümceği-
zin ağına döndü.*

('Amîd)

تَنَسُّه

(tensuh) — Pek az bulunan
çok nefis ve lâtif şey.

دل سؤال ینا نظر می کرد ازان فرخ رخس
زان لب شیرین نیامد جز بتلخی پاسخش
گاه مهزم کین نماید گاه صلح آید بچنگ
دوربادا چشم بد زان شیوهای تنسوخ
این عین

*Gönül o yanağı nurludan bir
bakış istiyordu. O tatlı dudak-
tan acılıktan başka cevap gel-
medi. Bana muhabbet zamanın-
da kin gösteren, barış zamanın-
da benimle uğraşan o lâtif naz
ve işvelerine nazar değmesin.*

(İbni Yemîn)

تَنَسُّس

(tengînâs) Hekim Ş Cem-
şid'in hekimlerinden ve yakın-
larından biri (Nâşirî).

تَنَشُّو

(tenşûy) = Vücut yıkı-
yan mânasına vasfı terkiбі olup
çeşme, çay, ılıca gibi yıkanılan
suların hepsine denir Ş Üzerin-de cenaze yıkadıkları tahta ki
teneşir dedigimizdir. Rûdekînin:

یادکن آن حال را ای نیکار
برتنه شو آورد تن شو را

*Ey iyi fikirli! Ölü yıkayıcının
seni teneşire getireceğini ha-
tırla.*

beytinden (teneşûy) un teneşir,
(tenşûy) un ölü yıkayıcı mânâ-
sına geldiği anlaşılır.

تَنَگ

(teng) = Dar, ensiz, Zıddı
ferâh = geniş.

زیم ویرش که گشت برپلنگان چاه
زیم یوزش هامون برآهوان شده تنگ
فرشی

*Onun oku korkusundan dağ,
kaplanlara kuyu; onun zağarı
korkusundan sahra ceylanlara
dar oldu.*

(Ferruî)

Ş Yükün bir tarafı ki denk
tâbir olunur.

ازان تقیم خرما خورد گوسفند
که قفلست بر تنگ خرما و بند
سعدی

*Hurma denginin üzerinde kilit
ve bağ olduğu için koyun hur-
ma çekirdeği yer.*

(Sâ'dî)

بخشده که بخشد و بخشید بی دریغ
دینار بدرد و دیبای تنگ تنگ
سوزی

*Bir bağışlayıcı ki esirgmeden
kese kese altın, denk denk ku-
maş bağışlar ve bağışladı.*

(Sūzenî)

Ş Nakkaş ve ressamların üzerinde nakış ve resim yaptıkları levhadır ki resim yapılan kâğıdı zaptedip kıymiltatmaz (Ni-
zâm) Ş Maninin resim defteri.
Ertenk (ba.).

گرفت آن ارج و آن قیمت زبان مازمدج تو
که تنگ از خامه مانی و چوب از رنده آرز
مختاری

*Resim levhası, Maninin fırça-
sından; ağaç, Azerin rendesin-
den ne kadar kıymetlendiyse
seni medihden bizim dilimiz o
derece kıymetli ve muteber oldu.*
(Muhtârî)

Ş Kolan.

زبروزیر شود دل خشم تو دوبرد
زینت چو بسته شد بزیرتنگ وزیرتنگ
سوزی

*Savaşta atının eyeri üst ve alt
kolanla bağlanınca düşmanın
kalbi altüst olur.*

(Süzeni)

چو گور تنگ شود برعدو جهان فراخ
هرآن زمان که برایش کشیده باشد تنگ
فرخی

*Her ne zaman atına kolanını
çekerse geniş dünya düşmana
kabir gibi dar olur.*

(Ferrahî)

Ş Yakın.

دو لشکر بهم دو رسیدند تنگ
رده برکشیدند و برخاست جنگ
اسدی

*İki asker birbirine yaklaşip saf
teşkil ettiler ve savaş başladı.*

(Esedî)

Ş Sıkıntılı, muztarip.

اکنون همه دم بخود بکنم
وز دست وجود خود بکنم
شاعر

*Şimdi daima kendimle kavga
ediyorum. Kendi vücudumun
elinden muztaribim.*

(Şa'ir)

Ş Türkistanda güzelleriyle meş-
hur bir şehir.

یت فرخار ندیدیم بدین حسن و جمال
ترک تنگی آشفیدیم بدین شیوه و یشک
سلمان

*Bu güzellikte Ferhar güzeli
görmedik. Bu şive ve edada
Teng dilberi işitmedik.*

(Selmân)

Ş Dengi ve benzeri olmıyan,
az bulunan, "Sevgili ağzından".

میرنام دل اوجه از تنگ نیست
که این جنس در ملک ماتنگ نیست
خواجو

*Ayıp değilse de gönül adını an-
ma; zira bu cins bizim mülk-
müzde az değildir: bize gönül
verenler çoktur.*

(Huvcā)

Ş İki dağ arasındaki dere Ş
Yağcı oku ki yağcılar onunla
tahılın yağını çıkarırlardı.
تنگاتنگ (tengâteng) = Çok dar.

تنگ (tung) = Ağzı dar, boynu
kısa yassı su kabı, yatık.

تنگ (ting) = Kuş burunu, ga-
gası.

تَنُكْ

(tenuk) = İnce, nazik, lâtif, yeğni, az ş Arık, kuvvetsiz ş Yumuşak.

تَنُكْ مېوش که اندامهای سیه‌بخت
دروڼ جامه پد پدست چون گلاب از جام
سعدی

*İnce giyme ki elbise içinde se-
nin gümüş gibi âzan, gül suyu
şışeden görüldüğü gibi bellidir.*
(Sâ'dî)

عارف گه بر ایند تَنُكْ آبست هنوز
سعدی

*İncinen ârif, henüz yeğni ve
derinliği az sudur, yani derya-
dil ve metîn değildir.*
(Sâ'dî)

تَنُکْ بَیْز (tenukbîz) = Elek. Tengbîz
suretinde de doğrudur. Süzgül-
ye de derler.

تَنُکْ شَرَاب، تَنُکْ جَام (tenuk câm, te-
nuk şarâb) = (k.) Azıcık şarap
içmekle huysuzlanan kişi.

باخبر باش که چون آینه در عالم آب
زود بی‌پرده نگردی ز تَنُکْ جامه‌ها
محسن

*İçki âleminde azıcık şarap iç-
mekle ayna gibi çabucak perde-
siz olmamıza dikkat et.*
(Muhsin)

تَنُکْ رُزِی (tenuk rûzî) = geçineceği
az olan kimse.

من آن حریف تَنُکْ روزیم که چون ماه عید
تمام دورلشایم بیک پیاله گذشت

*Ben az geçinecek ile arkadaş
olan o kimseyim ki bütün ne-*

*şem bayram ayı gibi bir ka-
dehle geçti.*

تَنُکْ رُوزِی (teng rûzî).

تَنُکْ رُوی (tenuk rûy) = (k.) Yüzü
yumuşak, utangaç kimse.

دوستی گردیده ام دالتش زدشمن دیده ام
چون تَنُکْ رویان زمن عیب مرا پنهان نداشت
رضی دالتش

*Dâniş ! Dostluk görmüşsem
düşmandan görmüşüm utangaç
kimseler gibi benim aybımı
benden gizlemedi.*

(Rezi Dâniş)

تَنُکْ رُوشَن‌آی (tenuk rûşenâ'î) = Az
aydınlık.

گروهی بصورت چو صبح و بعضی
تَنُکْ رُوشَن‌آی چو شام غریبان
عرفی

*Görünüşte sabah gibi bir top-
luluk, hakikatta gariplerin ge-
cesi gibi az ışıkl.*

('Urî)

تَنُکْ رِیْش (tenuk riş) = Köse.
تَنُکْ سَرمَایه (tenuk sermâye,
tenuk fehîm) = Sermayesi az,
anlayışı az.

بصد جانم خریدم کی روا باشد که بفروشم
تَحْسِین تَنُکْ فُهْمَان واحساق لثیمائش
عرفی

*Onu yüz cana satın aldım az
anlayışlıların beğenmesiyle al-
çakların ihsanına satmaklığım
revâ mıdır.*

('Urî)

تَنُگْ

(tengâr) = Kuyumcuların
altın ve gümüş kırıklarını ya-
pıştırdıkları borak, lehim.

تَنگ آمَدَن (**teng âmeden**) =
Sıkılmak, kederlenmek, âciz ol-
mak § Yaklaşmak.

تَنگ بَار (**tengbâr**) = Cenabı Hakkın
isimlerindendir § Huzuruna gir-
mek müşkül olan zat. (Teng) ile
izin ve müsaade mânasını ifade
eden (bâr) dan mûrekkeptir.
Huzuruna girebilmek için izin
alınması güç demektir. Tengbâr
şud = halvet oldu (Mahmūdî).

تَنگ بُودَن قَافِیَه (**teng būdeni
kâfiye**) = Kafiye'nin elfazı bu-
lunamayacak kadar az olmak;
(k.) iş müşkülleşmek.

تَنگ پَیغُولَه (**teng peygüle**) =
Dar köşe; (k.) dünya.

تَنگ چَشم (**teng çeşm**) = Dar ve
küçük gözlü; (k.) hasis, görgü-
süz § Kıskanç § Güzelliğine gu-
rurlalandığından yahut utancın-
dan kimsenin yüzüne bakmayan
sevgiliye de denir.

تَنگ چَشمَانِ اَظَر بِمِوَه کَنَدَن
ما تماشا کنان بستانیم

سعدی

بستان (ba.).

تَنگ دَست (**tengdest**) = Eli dar,
(k.) geçinmede sıkıntı çeken
kimse = teng rûzî, teng'ays.

تَنگِیل (**tengdil**) = Daryürekli, (k.)
kederli, sıkıntılı.

نَی بَرگِ شَکَايَتِ اَز تَو گُفَتَن دَارَم
نَی طَاقَتِ دَرَدِ دَل نَهَقَتَن دَارَم
آگَندَه چَو غَنجِه گُشْتَم اَز غَم بِرَبَّار
وَز تَنگِ دَلی سَر شَکَفْتَن دَارَم
ظہیر

*Ne senden şikâyete kudretim,
ne gönlümün derdini gizlemeye
takatim var, kederin çokluğun-
dan konca gibi doldum ve dar-
yürekliikten açılmak istiyorum.*
(Zahîr)

نَی کِه مَن تَنگِ دَل دَر مِه دَیِی وَیَس
بَکِ دَل خَالی زَغَمِ دَر مِه آفاقِ نِیَسْت
عاد

*Büntün dünyada sıkıntılı yal-
nız ben değilim. Bütün âlemde
sıkıntısız bir gönül yoktur,*
(İmâd)

§ Bilgisiz, kıskanç (Nizâm) §
Ümitsiz § Şefkatli § Pinti
(Nefîsî).

تَنگِیز، تَنگِیس (**tengiz, tengis**)
= Çiçeği hindiba çiçeğine ben-
zer dikenli bir ağaç.

تَنگِ سَار (**tengsâr**) = Bilmemezlik
ve oy(rey) bozukluğu. Lâfzından
darkafalı yani düşüncesiz mânası
anlaşılsa da lûgatlerde bu
tâbir görülmemiştir.

تَنگِ شَکَر (**tengişeker**) = (k.)
Sevgilinin ağzı.

ملك برتنگ شکر بوسه بشكست
كه شكر در دهان بايد نه دودست
نظامی

*Padişah, şeker elde değil ağız-
da lâzımdır diye sevgilinin ağ-
zını öptü.*

(Nizâmî)

تنگلوشا، تنگلوش (tenglüş, teng-
lüşâ) = Lüşâ adında Yunanlı
bir hakîmin vücuda getirdiği
nakışlar ve suretleri dercettiği
kitabıdır ki Manînin Ertengine
denktir. Erteng, Mani (ba.).
Bâbilli bir astronomi bilgini
(نظام).

تنگنا (tengnâ) = Dar yer. Bo-
ğazın dar deliğine ve ney'e ben-
zetilmiş demektir, karşılığı (fe-
râhnâ) = geniş yerş iki dağ
arasındaki boğaz, derbent ş (k.)
Kabir.

تنگو (tengû) = Doğrusu peygû'-
dur. (Reşîdî). (ba.). Tangû
(muğ.) (Cihângîrî). (ba.).

تنگه (tenge) = Nun'un tutariyle
Merakeşe bağlı Tanca şehri.
Tanca, Tenge muarrebidir (Nâ-
şîrî). § Dağ deresi § Vaktiyle
Hindistanda geçen altın ve gümüş,
bir nevi yassı para § Yas-
sı para şeklindeki ufak hamur
parçaları.

تنگیاب (tengyâb) = Az bulunan,
güçlülükle ele geçen şey.

تندو، تندو، تندو (tenend, te-
nendû, tenende) = Örümcek.

ز تارایی وستی مردوبایم
تو یگوید بی شکی پای تنندست
آغاجی

*İncelik ve zayıflıktan her iki
ayağıma şüphesiz örümcek aya-
ğı dersin.*

(Âğâcî)

شود در پناهت چوسد سکندر
اگر خانه سازم زتار تنندو
مهمزی

*Eğer örümcek ağından ev yap-
sam senin himayende İskende-
rin seddi gibi olur.*

(Mu'izzî)

Tenend, tembel mânasına da
gelir,

سو دن (tenūden) = Dokumak,
çulhalar tezgâha iş çekmek.

اگر نخواستی کای بمحشر آلوده
زجهل جان وزید تن بیایدت پالود
ترا چکنو نه بساود هگز یا کای علم
که جان و دولت جز ازجهل و فعل بد نتدود
ناصر

*Yığılma (mahşere) bulaşık ola-
rak gelmek istemezsen canı
bilgisizlikten, gönlü kötü şey-
lerden temizlemek lâzım. Seni,
bilim usturası hiçbir vakit na-
sıl düzeltir ki canın bilgisiz-
likten, gönlün kötü isten başka*

şey dokumadı : başka şeyle meşgul olmadı,

(Nāşır)

سور (tenūr) = Fırın.

بہل تاہم ندان گزشت دست
تنودی چنین گرم و نائی نیست
—عدی

Bırak elinin arkasını dışıyla ısırsın: nedamet etsin ki böyle kızgın fırın varken ekmek pişirmedi: gücü yeterken hayırlı iş işlemedi.

(Sā'di)

(N) nin şeddesiyle Farsçadan Arapçalaştırılmıştır. (te-nūr âşüb) = Kūskū. (te-nūrtāb) = Yelpaze. (te-nūrḥāne) = Ocak ve fırın olan yer, aşevi,

سوره (tenüre) = Fırın & Zırh gibi bir nevi savaş elbisesi

تنوره ن تفسیدن آفتاب
بسوزندگی چون تنوری بناب
نظامی

Zırh, güneşin sıcaklığından yarı-
kıcılıkta kızgın bir fırın gibi.

(Nizāmī)

Ş Askerin alayla halka gibi daire teşkil etmesi.

تنوره بزد گردش اندر سپاہ
نظامی

Etrafında asker halka teşkil etti, yani etrafını çevirdi.

(Nizāmī)

Yoksul ve kalenderlerin peştamal gibi bellerine bağladıkları pösteki Ş Değirmenin kenarına yapılan çukur ki su hızla oraya dökülünce değirmenin kanadları kımıldanır Ş Dervişlerin ve değirmen taşının dönmesi gibi dönmek, çark vurmak, duman ve alevin havada bükülmesi. Teşrih bilgisinde baş ve gerdandan başka vücudun kemikleri (Nefisi).

سوز (tenūz) = Yırtık, yarık. Tenūze = Yırtılmış, yarılmış.

سومند (tenūmend) = Güclü, kuvvetli, gövdeli = Tenâver (ba.).

تنومند را قدر چندان بود
که در خانه کالبد جان بود
نظامی

Güclü, kuvvetli olan kimsenin kadir ve kıymeti ruhu bedende oldukçadır.

(Nizāmī)

سہ (tene) = Ten & Örümcek ağı.

چند بری چون مگس از بهر قوت
در دهن این تنه عنکبوت
نظامی

Bu örümcek ağının ağzında sinek gibi rızık için ne vakte kadar uçacaksın.

(Nizāmī)

Tene şuden = Rızık olmak = Tenderdâden (ba.).

تنها (tenhâ) = Yalnız ş (Ten) in cem'i.

ز تنها اگر تنی تنها نشیند
نشیند با خدا هر جا نشیند
ملا علی

Bir kimse insanlardan ayrı ve yalnız oturursa her nerede oturursa otursun Cenabı Hakla beraberdir.

(Molla 'Ali)

تنی (tenî) = Ten (ba.).

تندَن (tenîden) = Dokumak, örmek ş Susmak ş Aldanmak. Ten (ba.).

تیره (tenîze) = Etek, uc, taraf.

شاه بهرام ازین قرار نگشت
سوی شهر آمد از تنیزه دشت
نظامی

Şah Behram bu karardan dönmeyi. Ovanın kenarından şehir tarafına geldi.

(Nişâmî)

تو (tev) = Hararet, parıltı ş Göl.

تو (tū) = Kat. Bazı lügatler yine kat mânasına gelen (tâ'yı) (tū) dan şu suretle ayırdetmişler: soğan gibi bir kat diğer katı bürürse (tū), olmazsa (tâ) dir.

روح صدف تو بران یلقیس باد
که خدایش عقل صدف مرده پدید
مولانا

O Belkise yüz kat rahmet olsun ki Allah ona yüz erkek akli verdi.

(Mevlânâ)

ş İçeri, dahil.

چراغی بهمن آب چشم بیرونی
آظر کنند و نبینند کاشم در نوست
معدی

Bir kısım halk ancak dışardaki göz yaşına bakarlar da içimdeki ateşi görmezler.

(Sâ'dî)

توبرتو (tübertū) = Kat kat, katmer katmer, iç içe, birbiri ardınca, peyderpey ş Baklava ş Şirdende olan kırkbayır.

تودلی (tūdîlî) = Yürek, ciğer, akciğer (ko.). Buradaki (دل) dil, karın mânasıdır,

تودهنی (tūdehenî) = El ile bir kimsenin ağzına vurmak (ko.).

توسری (tūserî) = El ile bir kimsenin başına vurmak (ko.).

توگوشی (tūgūşî) = El ile bir kimsenin kulağına vurmak ş Bir kimsenin kulağına söylemek (ko.) (Nişâm).

تو (tu) = Vavı mechule [*] ile zamiri şahsî müfret muhatap.

گر زلفت شد خراب خانه آباد من
هر تو معمور کرد کشور ویران دل
عماد

Vücudun mamur olan evi senin kederinden harab olduysa; muhabbetin, vıran olan gönül ülkesini şenlendirdi.

('Imād)

[*] Sırf ötre olduğunu göstermek için hafif ötre ile okutturan vav.

تَوَا (tevâ) = Zayi, bozuk = تبا. (ba.).

زیر و زبر بکرد همه خاناناشان
یوا-باب ملک جله تلف کرده وتوا
مولانا

*Onların ev ve barklarını tama-
miyle altüst, bütün mal ve
mülklerini telef etti, yitirdi.*
(Mevlânâ)

(V) ile (b) birbirinin yerinde
kullanıldığından tebâh'tan de-
ğişme gibi görünür.

تَوَارِه (tevâre) = Çalı çırpıdan ya-
pılan bağcı kulübesi. (T) nin
ötresiyle duvar üstüne konulan
çalı ş Samanlık, fışkılık.

باید رفتن آخر چند باشد
تو متواری درین خانه تواره
ناصر خسرو

*Sen bu çalı çırpıdan evde ne
kadar gizlensen, sonunda gide-
ceksin.*
(Nâşırı Hüsrev)

تَوَاسِی (tivâsî) = Nakışlı kilim ve
döşeme.

فکندست فراش باد بهاری
تو امی، الوان ابرکوه و کردور
عبدالقادر

*Bahar rüzgârı dağ ve yer üze-
rine rengârenk nakışlı halı dö-
şemiştir.*
(Abdalkâdir)

تَوَان، تَوَان (tevân, tuvân) = Güc,
kuvvet ve kudret.

من خسته و جان فگار و دل ریش مرا
بارگنه از حد توان پیش مرا
یغما

*Vücudum hasta, ruhum muzta-
rip, kalbim yaralıdır. Günahı-
mın yükü gücümün derecesin-
den artıktır.*
(Yeğmâ)

Tevânisten = güc yetmek, muk-
tedir olmak mastarından emir
ş Bulut.

زسیلی که برکوه زیزد توان
شود بر مرکوه گنجی روان
خسرو

*Bulutun dağ üzerine döktüğü
selden dağ başı üzerinde gemi
yüzer.*
(Hüsrev)

تَوَانَا (tevânâ) = Kuvvetli, güçlü.

بازوان توانا و قوت مردست
خطاست نچه مسکین ناتوان بشکست
سعدی

Bâzū (ba.).

تَوَانِچَه (tevânçe) = Tokat = Tepân-
çe (ba.).

تَوَانِیْسْتَن (tevânisten) = Tevân (ba.).

تَوَانِگَر (tevânger) = Kuvvet ve
kudret sahibi, mecazen zengin.

توانگری نه مالست نزد اهل کمال
که مال طالب گورست بعد ازان اعمال
سعدی

*Kemal sahibinin yanında zen-
ginlik mal ile değildir, çünkü*

*malın faydası ölünceye kadar-
dır, ondan sonra hayırlı işler
fayda verir.*

(Sā'dî)

تَوَاهٍ (tevâh) = Bozuk = Tebâh (ba.).

تَوَاهٍ (tevâhe) = Kebap = Tebâhe
(ba.).

تَوْبَانٍ (tübân) = Güreşçi donu.

تَوْبَةٍ (tūbre) = Torba.

تَوْبَزَةٍ (tūbeze) = Karpuz ve kavun
dallarının kökü.

تَوْبَكٍ (tūbek) = Mahzen. Cihangîrî,
Şerefnâmede (b) yerine (n), Eda-
tülfulzâlâ [*] da (t) ile dir diyorsa
da benim gördüğüm Edatülful-
zâlâda (n) ile dir. Burhân tek,
nek, yek şekillerinin sahih ol-
duğunu söylüyor. (Reşîdî)
doğrusu (pūteg) dir, diyor. تَوْبَكِي
Tūbekî evve ce geçen bir türlü
akça. Bunun da doğrusu (pūte-
kî) dir (Reşîdî).

تَوْبِمِرِّي (tū bimîrî) = Farsça bir
nevi yemindir. Eğer benim söy-
lediğim yalansa sen ölesin; hal-
buki ben senin ölmene razı
değilim demektir (Nizâm).

[*] İstanbulda biricik nüsha Fatih ca-
mii kütüphanesindedir. No. 2460.

تَوْبَةٍ، تَوْبَةٍ (tūbe, tūye) = Eleğim-
sağma, kavsi kuzah (Burhân).

تَوْبٍ (tūp) = Harb aletlerinden top
dediğimizdir ki Türkçedir § Ku-
maş topu (Nizâm). تَوْبَةٍ Tūpe,
top oynadıkları deri yahut lās-
tik top (Nizâm).

تَوْبَالٍ (tūpâl) = Altın, gümüş, bakır
gibi şeyler eğelenirken dökülen
döküntü, ekinti.

تَوْتٍ (tūt) = Dut dediğimiz meyva.
(D) ile (tūd) da denir. Tūtifi-
rengî = Çilek.

وعدۀ این چرخ هم یاد بود
وعدۀ رطب کرد و فرستاد تود
نامر

Bâd (ba.).

تَوْتِ سَهْ گُلِ (tūtisegul) = Böğürt-
len dediğimiz çalı yemişi yahut
çilek. (Ar.) عَليق Ferhengi Nefisî
Türkçe (çilek) kelimesini çiya-
lek şeklinde yazmış ve (kehîc)
demiştir, halbuki (kehîc) alıdır.

تَوْتِکِ (tūtek) = Dudu denilen kuş
§ Kaval § Kazvin civarında ya-
pılan bir nevi ekmek. Nizâm'a
göre bir türlü küçük peksimet
§ Şirazda bir mahalle.

تَوْتِکِ (tūte) = Gözde çıkan arpacık
§ Dudukuşu.

توتی (tūtī) = Dudukuşu طوطی Tūtī,
tūtī muarrebidir Ş Gemi.

توتیا (tūtiyâ) = Toz haline getirilen
sürme taşı.

دیدہ سرور اگر سرمہ بخشد فروغ
کوری دل را چه سود مکحلہ توتیا
فیض ہندی

Sürme, göze parlaklık verirse
de kalb körlüğüne tutya sür-
medanının ne faydası var.
(Feyzî'î Hindî)

بینائی دیدہ چون بریزد
از دادن توتیا چه خیزد
نظامی

Gözde görücülük hassası kal-
mayınca sürme çekmekten ne
çıkır.
(Niẓāmî)

توتیای اکبر (tūtiyâyi ekber) =
Sedef nev'inden Arapça şunc;
Türkçe burma sedef dedikleri
ve kâğıt mühreledikleri böcektir
(Burhân).

توج (tūc) = Ayva = Bih, bihî =
Âbî.

توجہ (tūcebe) = Seylâp.

خود ترا جوید ہمہ خوبی وزیب
همچنان چون توجہ جوید انشیب
رودی

Sel suyu nasıl iniş ararsa öy-
lece bütün güzellik, sūs seni
arar.

(Rüdeki)

توختن (tūhten) = Batırmak.

خلق اگر در تو توخت ناگه خار
تو گن خویش ازو دریغ مدار
سنائی

Bir insan eğer sana ansızın di-
ken batırırsa sen kendi gülünü
ondan esirgeme.

(Senâ'î)

Ş Ödemek.

ما یکدام آبرو ذکر وصال کنبیم
شکر و خیال هنوز می نتوان توختن
سعدی

Biz seninle hayalinin şükrünü
henüz ödiyememişken hangi
yüzle seninle birleşmeyi analım.
(Sâ'dî)

Ş Çekmek çıkarmak mânasına
ezdad dandır denilmişse de bu
mâna ancak kin ve intikama
mahsustur.

مغفرتی که باندیشه کین تواند توخت
ز پیل آهن باشد وز شیر آهن خای
فرخی

Öyle bir galip ki, tedbir ile de-
mir azı dişli fil ve demir çiğ-
neyici aslandan intikam çıka-
rabilir: alabilir.

(Ferruhî)

Ş İstemek, aramak.

بیتغ و ستان همکار کینه توخت
گهی دل درید و گهی سینه دوخت
اسدی

Her nerede düşmanlık istediyye
kâh kılıçla yürek yırttı, kâh
göğse mızrak sapladı.

(Esedi)

تَوَحَّش (tevehş) = Çekmek (Burhân).

تودره (tūdere) = Toy kuşu.

دمان یوز تازان بر آهوره
کین ساخته چرخ بر تودره
اسدی

*Seğirtici pars, ahu yavrusuna
saldırmış; doğan, toy kuşuna
pusu kurmuş.*

(Esedî)

= Hobere = Çal.

تودری (tūderî) = Kuş ekmeği
denilen nebatın tohumu. (Ar.)
قسمه § Sumak.

تودریون (tūderyūn) = Baldıran
kökü.

توده (tūduh) = Çift: (Ar.) زوج.

توده (tūde) = Yığın, küme.

عطای او نباشد پد ره پد ره
بود از لعل و گوهر توده توده
ذخری

*Onun ihsanı kese kese olmaz,
yığın yığın lâl ve elmastan olur.*
(Fahrî)

کم آواز هرگز نیبی. خجیل
جوی مشک بهتر ز یک توده گل
سعدی

*Az söyliyeni hiçbir vakit utan-
mış görmezsin. Bir arpa mikta-
rı misk bir yığın çamurdan da-
ha iyidir.*

(Sā'dî)

تور (tūr) = Ferīdūn'un büyük oğlu
= Türec § İrec'in kızı § Turan
= Turkistan muhaffefidir. Tūrân
(ba.).

بگفت ای خداوند ایران و تور
سعدی

*Ey İran ve Turanın padişahı!
Dedi.*

(Sā'dî)

§ Bahadır.

تو گاهی نبیره کشی گاه بور
بهانه ترا جنگ ایران و تور
فردوسی

*Sen kâh torun, kâh oğul öldü-
rürsün, İran ve Turan savaşı
senin için bahanedir.*

(Firdavsi)

هیچ تودی را نفرماید فلک پیکار تو
ور بفرماید بهاک اندر شود مستور تور
قطران

*Felek hiçbir bahadıra seninle
harbi emretmez. Eğer emrederse
o, toprak içinde gizlenir: ölür.*

(Kaṭrân)

Bazı lûgatlerde بهاک behâk ye-
rine behūn görülmüştür, kana
garkolur demektir § Türk ulusu
§ Tūrīden den, emir § Tadı ekşi
bir ot ki gelin denilir = turşe
§ Başı sert at.

توران (tūrân) = Türkistan, Tata-
ristan cihetleri, Ferīdūn, idaresi
altındaki memleketleri oğulları
arasında taksim ettiği zaman
oğlu (Tūr) e verdiği kısma
Âni Tūr = Tūr'un malından çev-

rilerek Tūrân. (İrec) e verdiği kısma İrân denilmiştir. Vaktiyle birinciye dehistan, ikinciye şehir derlerdi (Nâşîrî).

توران دخت (tūrân duht) = Sâsânilerin yirmi altıncı hükümdarı ve Husrevi Pervizin kızı. Doğrusu Būran duhttur.

تورانه (tūrâne) = Sevgili.

تورگن (tuurg) = Cemşidin torunu, (Şidesb) in oğludur.

گرفت از پیش پادشاهی تورگ
سرفراز شد پرخشان بزورگ

اسدی

Ondan sonra Tuvurg, padişah ve büyük padişahların serefrazı oldu.

(Esedî)

§ Semizotu = Perpehen.

اگرچه چنارست برگش بزرگ
نباشد در آن نغمه برك تورگ

عسجدی

Çınarın yaprağı her ne kadar büyük ise de onda semizotu yaprağının menfaati yoktur.

(‘Ascedî)

§ Turan pehlivanlarından biri.

یکی پهلوان بود نامش تورگ
فردوسی

Tuvurg adında bir pehlivan var idi.

(Fırdevsî)

Küçek vezninde de semizotuna denir.

تورنگ (tūreng) = Sülün.

نبرد کیکه بدور توجور از شاهین
لکرد باز زیاس تو ظلم بر تورنگ
منصور

Senin zamanında keklik şahinin cefasını çekmedi, sen koruduğun için doğan, sülüne zulmetmedi.

(Mançur)

توره (tūre) = Çakal.

تنها من و یک شهر پراز خصم و تو مان
شیری و یکی دشت پراز روبه و دوره
طهران

Ben yalnızım ve bir şehir dolusu hasmım var. Sen benimle oldukça, bir aslana karşı bir ova dolusu tilki ve çakal demektir.

(Katrân)

توره (tevre) = Sevimli evlât, sevgili.

توریدن (tūrīden) = Ürmek, nefret etmek, uzaklaşmak § Utanmak § Aramak.

مهر شمسست چون متورجوی
فرهنگ منظره

Mihir güneştir. Metur, mecûy = arama demektir.

Ferhengi Manzûme

Reşîdî aramak mânasına (tūrīden) değil (yüzīden) dir, diyor.

نوز (tūz) = Ehvaz yakınlarında bir kasaba olup vaktiyle nefis keten dokumasiyle meşhur idi § Tūhten den ismi mastar, emir, (Isfa. muh. vas) tūhten (ba.) § Hücum ve yağma.

برو شاهان باشی تو آنگاه
که آنجا لشکر سرما کند توز
نوزی

•Oraya kış askeri hücum ettiği zaman sen Mervîşahcanda olursun.

(Sūzeni)

§ Yaya ve okun temren geçecek yerine sardıkları ibrişim gibi kuvvetli ve sarı renkli bir ağaç kabuğu.

چون کان با پشت کوژ و زرد رخساره چو توز
تافته تن چون زه و چون تیر پیکشاده دهان
عبدالواسم

Kambur arkası keman, sarı ya-nağı yay sargısına benzer; vü-cudu kiriş gibi bükülmüş, ağzı ok gibi açık.

(‘Abdulvāsī)

Bu mânaya (j) ile kullanılması-na küj ile kafiye edilmesi delildir.

دید پیری انسان باره نور
کرده خود را زمرده مان مستور
تیر مالاش چون کان شده کوژ
برکان کهن برآمده توژ
خسرو

Kendini halktan gizlemiş, ok gibi doğru olan boyu yay gibi kamburlaşmış ve o eski yay üzerine yay sargısı kuşanmış

nur parçası gibi bir ihtiyar gördü.

(Husrev)

نوزی (tūzī) = Bir nevi keten bezi. Tūz (ba.).

بند بدم هم بگشاد چو توزی از ماه
تا تو بر تارک خورشید بدستی قصی
سنائی

Sen güneşin tepesine yani başına lâtif örtüyü bağladığından beri ketenin ay ışığından ayrılıp açıldığı gibi bütün ek yerlerim ayrıldı.

(Senā’i)

Ayışığının keten bezi üzerindeki tesirine Arap ve Acem şairlerinin eserlerinde çok raslanır.

تن زنادهای یکاهد همچو موم از تف نار
جهل و انسان چهست دانی قصه ماه و کمان
عندلیب

Mum ateşin sıcaklığından nasıl eksilir, erirse, vücut bilgisizlikten öyle eksilir, bilgisizlik ile insan nedir bilir misin? tıpkı ay ile keten hikâyesi.

(‘Andelîb)

لأنعجبوا من بلى غلاته
قد زو ازواره على القمر

ابوالقاسم ابن طباطبا

İç gömleğinin eskimesine şaşmayınız; çünkü ilikleri kamer üzerine yani aya benziyen göğsü üzerine iliklenmiştir.

(Etülkâsım ibni Tabātabā)

§ Tūziden den muzari muhatap. Tūziden = tūhten (ba.).

توژی (tūjī) = Çocukların yahut başkalarının aralarında para topluyarak ortaklaşa yaptıkları ziyafet, gezinti[*].

توس (tūs) = Nevzer'in oğlu ve Minūcihr'in torunu ki Keykāvūs Keyhusrev ve Keykubada başbuğluk etmiştir ve Tūs şehrini bu kurmuştur. Tabiatı sert, katı yüzlü bir adamdı.

پیاده از اتم فرستاده توس
که تا اسب ایستادم از اشکیبوس
فردوسی

Tus, beni yaya olarak Eşkbüs'tan at almak için göndermiş.
(Firdavsi)

توسک (tūsek) = Kanaat, soğumluluk.

توسن (tevsen) = Dikbaş, husu-
siyle başı sert at.

توسنی کردم بد استم همی
کز کشیدن سخت تر گردد کمند
رایحه

Harunluk ettim, ilmiğin çekmekten daha daralacağını bilmedim.

(Rābī'a)

پیش رفتم بنظم که رکابش توسن
تند بر تافت عنان بانگ بتوسن زدورفت
ایضا

[*] Buna, harifāneden bozma irfānederler. Harif bir işte, bir sanatta bulunanlardan her biri.

Mazlum olduğumu açıklamakla özengisini öpmek için huzuruna gittim, hiddetle dizgini bük-tü: yüz çevirdi, harun ata bağır-dı ve gitti.

(Yeğmā)

(T) nin ötresiyle de görülmüş-tür. Bazı lügatlerde henüz bin-meğe alıştırılmamış hayvan mâ-nasınadır.

توسنگ (tūseng) = Tüsek.

توش (tūş) = Takat ve kudret.

ز تنگ عیشی بی تاب و گوش گشته چومور
ز ناتوانی بی دست و پای گشته چومار
مختاری

Geçineceğin darlığından karınca gibi takatsiz ve kuvvetsiz; gücü yetmediğinden yılan gibi elsiz ve ayaksız olmuş.

(Muhtārī)

§ Ölmeyecek kadar yenecek şey § Yol yemeği.

توشک (tūšek) = Döşek.

توشمال (tūşmâl) = Sofracı ve aşçı başı.

توشه (tūşe) = Ölmeyecek kadar yenecek şey, azık. (Ar.) kut § Yol azığı.

ما بوسه گفتا بنسجیف ده
که در پیشرا توشه از بوسه به
مندی

Cevap olarak bana (بوسه) yi tas-hif ile, yani noktasını değiştirerek ver; cünkü fakire yenecek, öpücükten hayırlıdır, dedi.

(Sâ'dî)

توشه برداشتن (tüşe ber dâšten) = (k.) Misafir olmak.

توغ (tüğ) = Dagdagan ağacı = tāğ (ba.).

توف (tüf) = Bağırıp çağırıldığı zaman dağ ve kubbeden geri dönen ses, yankı. (Ar.) صدی. Mastarı; ses ve çığıltı etmek, kavga ve gürültü koparmak, kükremek, haykırmak, kaynaşmak, birbirine girmek mânasına gelen (tüfiden) dir.

بتوفید کوه و بلرزد دشت
خروش سپاه از فلک درگذشت
فردوسی

Dağ inledi, ova titredi. Askerin gürültüsü felekten geçti.

(Firdevsî)

بتوفید شهر و برآمد خروش
توگفتی همی کر کند نهره گوش
فردوسی

Memleket birbirine girdi. Feryat yükseldi. Görseydin nara kulağı sağır ediyor, derdin.

(Firdevsî)

توک (tük) = Göz.

زتوک هست تو عالم خرابست
بقید زلف تو خلقی سگرفتار
فراالوی

Senin mahmur gözünden âlem haraptır, zülfün bağına birçok insan tutulmuştur.

(Ferālāvi)

توکا (tūkâ) = Çil kuşu nev'inden güvercin büyüklüğünde ve bedeni beyaz benekli bir kuş (Nizâm).

تول (tül) = Savaş, döğüş.

ستان ساعتی برزد مر از دریچه شب
چو از درون سپه روز تول خنجر نیو
آدوی

Savaş gününde askerin içinden bahadırın hançeri nasıl görürse, gece penceresinden mızrağa benziyen yıldırım öyle göründü.

(Âzerî)

Tüliden den ismi master, emir. Ş Eğri mânasına da gelir, tân (ba.).

توله (tüle) = Ebegümecei ş Köpek yavrusu ş Zağar ş Hintliler, iki buçuk miskale tüle derler ki 96 habbedir. (Nizâm) bez kastarlama ve musiki aletlerinden (ney) mânalarını da ilâve etmiştir.

تولیدن (tüliden) = Ürkmek, nefret etmek ş Üzaklaşmak = توریدن.

چند می تولی ز تر بیعت او
مولانا

Yıldızların hareketlerinden ne kadar ūrküyorsun.

(Mevlānā)

تُومان (tūmān) = Tumen (ba.). Dilimizde sayısı on bin olan şey.

تُون (tūn) = Rahim, çocuk yatağı. § Hamam külhani.

تون تاب (tūntāb) = Külhancı.

تَوْن (teven) = İnsan cesedi.

چرخ گشته سپاه و سلج گشته تپاه
روان ز جسم روان گشته و توان ز تون
قآی

Asker yaralanmış, silâh bozulmuş; ruh cisimden, kuvvet cesetten ayrılmış.

(Kānī)

تُونَك (tūnek) = Hazine. Tūbek (ba.).

تَوْنُگُو (tevengū) = Hacamatçı = Tāngū.

تُونِي (tūnī) = Hırsız, sefi, külhani.

این مگر قصد من آمد خونبست
باطمع دارد گدا و توتیست
مولانا

Bu; sanırım beni öldürmeğe gelmiş bir katildir. Yahut dilenci ve sefi bir tamahkâdır.

(Mevlānā)

تَوْ (tūh) = Kat = .t. tâh § Perde § Çift.

تَوْ (teve) = Bozuk, harap = tebeh.

تَوِي (tūy) = İç, içeri § Kat.

تَوِيح (tuvīc) = Sarmaşık.

تَوِيَك (tūyek) = İçerik: tūy'un küçültülmüşü § Mahzen, zahire ambarı. Tūbek (ba.).

تَوِيل (tuvīl) = Alın, başın tepesi.

اختران بر زمین نبند ازیم
از پی بندگی شاه توایل
فخری

Yıldızlar padişaha kulluk için korkularından, alınlarını yere koyarlar.

(Fahri)

تَوِيل (tevīl) = Başının önünde saç olmiyan kimse, daz § Avcıların kuşu ūrkütüp tuzağa düşürmek için tuzak taraflarına koydukları oyuk: korkuluk.

پشت کوز و سرتویل و روی بر کردان نیل
ساق چون سوهان دندندان بر مثال استره
رودی

Arka kambur, baş tüysüz, yüz çivit gibi: gömgök, incik törpü, diş ustura gibi.

(Rūdekī)

Cihāngiri ve Reşidî (t) nin ötresi, Nāşirî üstüniyle geçen madde ile birleştirmişler.

ته (teh) = Tek. Tâh (ba.) § Kat § Dip.

بر اوج چو پرواز کنم از نظر نیز
بینم سر مویی اگر اندو ته دریاست
ناصر

Evce yükseldiğim vakit denizin dibinde bir kıl ucu olsa gözümün keskinliğiyle görürüm.

(Nâşır)

§ Asıl ve maya. ته ندارد (teh ne-dâred) = aslı yoktur demektir.

ته‌یا (tehiyâ) = Kahvaltı.

زهر مارست باده درناهار
ته‌یا تا نباشد آب بخور
باغراکاشی

Aç karına şarap içmek, yılan zehri gibidir. Kahvaltı etmedikçe su bile içme.

(Bâkır Kâşî)

ته‌تغاری (tehi tegârî) = Dağar dibinde kalan, (k.) bir kimsenin son çocuğu ki biz tekne kazın-tısı deriz. ته‌خانه (tehi hâne) = Ev eşyası. ته‌دیک (tehi dîk) = Pişmiş yemekten tencerenin dibine yapışıp kalan şey = ته‌گوره (tehi gîre) = Bukran. ته‌غریال (tehi ğırbâl) = (k.) Kalbur dibi ki kalburdan geçen kırıntı ve kepeklerdir. ته‌میدانی (tehi meydânî) = Serseri alayı. ته‌نیшін (teh nişîn) = Çöküntü, torlu.

ته (tuh) = Tükrük, tükürmek.

تهال (tehâl) = Mağara.

ته‌جا (tehcâ) = Üzümden sıra yapmak. Üzüm sırası (Nefisî).

ته‌ران (tehrân) = Tahrân: İran hükümetinin başkenti. Aslı (Tiran) dır.

ته‌ك (tehek) = Toprak § Çıplak § Boş, bu mânada tuhiye tâbi olarak tuhîvu tehek denir.

ته‌م (tehem) = Atılğanlık ve yiğitlikte dengi bulunmıyan boylu boslu, gövdeli kimse.

تهم هست در پهلوانی زبان
بمردی قوی زاردهای دمان
خسرو

Pehlevi dilinde tehem, atılğanlıkta azgın ejderden üstün adamdır.

(Husrev)

ته‌ماسب (tehmâsb) = İran cen-gâverlerinden biri.

ته‌متن (tehemten) = Rüstemin lâkaplarındandır. Tehem ile ten den mürekkeptir. Tehem (ba.).

یکی تن که در پیش صد تن بود
اگر خود تهمت بود زن بود
خسرو

Yüz kişinin önünde bir kişi, tehemten de olsa kadın gibidir.
(Husrev)

تِهْمُورِسْ (tehmüres) = Pîşdâdî-lerden Huşneg'in torunu ve Cemşid'in babası. Aslı Tehemmurz = Zeminin pehlivanıdır. Nefsinin hoşlanmadığı şeylere galebe ettiği için = Şeytanı bağlayıcı mânasına (dîvbend) lâkabını almıştır § Nefsi natikai felekî.

تِهْمِشِه (tehmîşe) = Âmul yakınlarında bir ormanlık = Temîşe.

تِهْمِیْنِه (tehmîne) = Semenkân padişahının kızı ve Rüstemin karısıdır. Rüstemin oğlu Sehrap bundan dünyaya gelmiştir.

چو تهمنه از کار و ستم شنید
جو او در جهان جفت خود کس ندید
فردوسی

Tehmine, Rüstemin medhini işitince dünyada kendine ondan daha münasip eş görmedi.

(Fırdeusî)

تِهْ (tuhū) = Tükruk, tükürmek = tuh = tufū.

تِهْ (tihū) = Tihū (muḥ.) (ba.).

تِهْ وَ بَالَا (tehu bâlâ) = Altüst (k.) sıkıntı § İki gencin oynamaşı.

تِهْ تُوْدِرْ اَوْرْدَن (tehutū derâverden) = Konuşma dilinde teftiş ve tahkik etmek.

تِهْ (tuhî, tihî) = Boş.

ای آن که مرا گوش پر و دیده تهی
خوش آنکه ز گوش پای در دیده نهی
کمال

Âvize (ba.).

تِهْ پَی (tuhîpây) = Yalınayak.

تِهْ دِست (tuhî dest) = (k) Zügürt, müflis.

تِهْ مَغْز (tuhî magz) = (k.) Ahmak.

تِهْمِشِه (tehmîşe) = تهمنه (tehmîşe) (ba.). § Eski zamanlarda Ferîdûn'un oturduğu İran memleketlerinden biri.

تِهْ گَآه (tuhîgâh) = Boş böğür.

تا گارا وجوه پیدا نیست
مشفق و مهربان یکدیگرند
لقمه در میانشان انداز
تا بجگاه یکدیگر بدوند
سعدی

Köpeklerin geçinecekleri meydana çıkmadıkça birbirlerine şefkat ve sevgi gösterirler, aralarına bir lokma at ki birbirlerinin böğürlerini yırtınsınlar.

(Sâ'dî)

تِهْ وَ تِهْک (tuhîvu tehek) = Bomboş, yapıyalıncak.

تِهْ (tî) = Boş, tihî (muḥ.).

آن یکی مردیست قوتش جمله درد
وان دگر مردی میان تی همچو گرد
مولانا

*Biri, gıdası bütün dert, öbürü
toz gibi ortası boş bir adamdır.*
(Mevlânâ)

دیک تی و بر یکی پدش ذباب
مولانا

*Sineğin yanında çömleğin dolu
olmasıyla boş olması müsavidir.*
(Mevlânâ)

تیان (tiyân) = Kazan.

عشق چو مغزست و جهان جله پوست
عشق چو حلواست جهان چون نیان
مولانا

Aşk, iç; dünya, kabuk gibidir.
Aşk, helva; dünya kazana benzer.

(Mevlânâ)

ŞHamam kurnası (Nâşırı)

تیب (tīb) = Şaşkın, perişan, sıkıntılı demek olup daima yine o mânaya gelen şīb ile birlikte kullanılır.

نبوده مرا هیچ باتو عتیب [*]
مرا بی گنه کرده شیب و تیب
دقیق

*Ben seni hiç incitmemiş iken
beni suçsuz olarak sıktın.*

(Dakîkî)

تیبا (tībâ) = Naz ve eda.

کند صد گونه تیبا آن پری دو
فرید مردمان آن چشم آهو
میر نظامی

[*] İtâb kelimesinin imalesidir. Hisâb = hisib gibi.

Ferhengi Ziya

*O peri çehreli, yüz türlü naz ve
şive eder; o ahu gözlü, insanları
aldatır.*

(Mîr Nazmî)

تی (tī) = Çocukları avutmak için hamurdan kuş ve o gibilerin biçiminde yapıp pişirilerek ellerine verilen şey Ş Kuş çağırma sesi.

هر طفل نو پدر تی تی کند
گرچه عقلش هندسه کیتی کند
مولانا

*Baba her ne kadar dünyayı
ölçecek derecede akıllı ise de
küçük çocuğu için oyuncak yapar.*

(Mevlânâ)

تیتیش (tītīş) = Küçük çocukların dilinde güzel elbise (Nizâm).

تیب (tīc) = İbrişim teli Ş Ok ve yay Ş El ile didilmiş ve birbirinden ayrılmış pamuk külesi Ş Pamuk atarken hallacın saçına, sakalına yapışan pamuk parçaları.

تیخ (tīh) = Ucu keskin olan her şey.

تیداک (tīdākī) = Yahudi (Burhân).

تیر (tīr) = Ok.

دلت از دست برون رفته - سعدی
نیاید باز تو رفته از شست
سعدی

*Ey Sadî! Gönülün elden gitmiş.
Yaydan giden ok geri gelmez.
(Sâ'dî)*

Gemi direği, çatı direği, yağcı oku, terazi oku, oklağı gibi her doğru ağaç.

زموج معرکه کشی عمرآن بجهد
که باشدش زدعا و ثنات لشکرو
فخری

*Kavga dalgasından o kimsenin
ömrü gemisi kurtulur ki o ge-
minin demir ve direği senin
dua ve senandandır.*

(Fahri)

شدند راست شب و روز چون ترازو و
مختاری

*Gece ile gündüz, terazi ile te-
razi oku gibi denk oldular.*

(Muhtârî)

Şemsî yılın dördüncü ayı § Her ayın hususiyle bu ayın on üçüncü günüdür ki ay ile günün ismi uygun geldiğinden bayram edilir, âbân (ba.). Bu güne (tîrgân) da denir § Bu ay ve günü ve dört ayaklı hayvanları idareye memur sayılan melek § Hisse.

روز و رومه ویر عزم شادی کن
که از - چهر ترا فتح و نصرت آمد ویر
فخری

*Şemsî yılın dördüncü ayının on
üçüncü gününde ferahlanmaya
hazırlan, çünkü felekten pay ve
nasibin fetih ve nusrettir.*

(Fahri)

§ Utarit yıldızı.

برختم ویر زخودشید نورستانی
بنواک ویر إسقف فلک بدوزی ویر
فخری

*Kılıcının darbesiyle güneşin nu-
runu giderir, okunun uciyle
Utaridi feleğin tavanına diker-
sin.*

(Fahri)

§ Karanlık,

بهری چو عمر من به وسال صیدکرد
شد روزهای روشن من چون شبان ویر
سوزنی

*İhtiyarlık benim ömrümü ay
ve yılıyle avlayınca parlak
günlerim karanlık geceler gibi
oldu.*

(Süzeni)

§ Güz mevsimi.

خزان موافق رأی ترا بود چو بهار
بهار دشمن ملک ترا بود چون ویر
فخری

*Güz, bahar gibi reyine muvafık,
bahar, mülkünün düşmanına
güz gibi olsun.*

(Fahri)

§ Yıldırım,

شدست قهر فلک همچو برق ویر گز
ولی شود غنبت همچو ویر سوزنده
ابوالعالی

*Feleğin kahri tez geçen şimşeğe
benzer, fakat senin gazabın
yakıcı yıldırım gibidir.*

(Ebülme'ânî)

§ Benzerleri içinde yüksek ve seçkin ola şey § Top ve tüfek mermi. § Takat § Kadir ve mertebe § Dar § Ok yılı § Hurma çiçeği § Nergis § Bez § Elbise tirizi § Üfke.

تیراژه (tîrâje) = Eleğimsağma, kav-
si kuzah.

تیراست (tîrâst) = Üç yüz = sîsad.

تیر آفکندن (tîr efkenden) =
Ok atmak (k.) ilenmek, yermek,

تیر بتاریکی آذاختن (tîr betârîki
endâhten) = Bir işte zanna
göre hareket etmek ki dilimizde
karanlığa kubur sıkamak denir.

تیر بند (tîr bend) = At sürücülerle
ulakların kısa etekli elbiseleri
üzerine kuşandıkları kuşak ki
bir ucuna birkaç halka bağla-
yıp zil ve çingirak gibi şeyler
asarlar.

تیر بند پیک تو خوشید فی المثل
زنکیست صد هزار زبانه دروزنک
کاجی

Senin seyisinin kuşağında güneş
yüz bin dilli bir çingirak gibi-
dir.

(Kâtibi)

تیر نقش (tîrî nehş) = Hava fişeği
Ş Tehş = bir nevi yay.

تیر چرخ (tîrî çerh) = Hava fişe-
ği şeklinde demirden yapma
ve içi barutla dolu bir savaş
silâhı imiş ki ateşleyip düşman
üzerine saliverince rasgeldiği
insanları öldürmüştü.

نه آبر چرخ رسد بر سرش نه کشکنجیر
انوری

Onun başına ne tir-i çerh erişir
ne top.

(Enveri)

Ş Utarit yıldızı.

تیر حاکي (tîrî hâkî) = Eski zaman-
larda temreni kemikten uzun
mesafeli bir nevi okmuş.

تیر خاکی را بود میدان جولان بیشتر
خاکساران محبت را صعود دیگرست
صاب

Tir-i hâkinin cevelân ettiği
meydan ziyade büyüktür, mu-
habbet düşkünle rinin başka
türül yükselişi vardır.

(Şa'ib)

تیر سحر (tîrî seher) = Seher vak-
tindeki ah ve ilenç.

تیرک (tîrek) = Vücuda iğne gibi
batan ağrı ve sızı Ş (Tîr) in
küçültülmüşü. (Burhân şumâna-
lara da yazmıştır: Ş Tencerede
pişen etin su ve yağında kay-
namadan peyda olan kabarcık-
lar ki aşçılar arasında tirelenme
denirmiş Ş Keşkek ve lâpa gibi
şeylerin kaynarken patlayıp
yarılmasından çıkan buğu Ş
Nabız.

تیر گان (tîrgân) = Şemsî ayın on
üçüncü günü: tîr ba.).

تیرگز دُون (**tīri gerdūn**) = (k.)

Zamanın âfetleri ve hâdiseleri.

تیرک زدن (**tīrek zeden**) = (k.)

Fışkırmak.

چو خوئی که تیرک زد از فریقا
ولا ترا برانداخت فرق کلاه
هاتفی

Tepeden fışkıran kan gibi pehlivanların külâhının tepesini fırlattı.

(Hâtîfî)

تیرکش (**tīrkeş**) = Ok kuburu =
Terkeş (ba.).

تیرگی (**tīregî**) = Karamtık, bulanıklık (k.) gönül rahatsızlığı.

تیرم (**tīrem**) = Büyük hanım.

تیرماه (**tīr mâhî**) = Bir nevi üzüm § Havuç § Bir nevi ilâç § Yazın § Güzün.

تیره (**tīre**) = Karanlık § Karamtık, bulanık, hususiyle bulanık su.

گر نه بینم رخت از طره مشکین چه عجب
در شب تیره بخورشید نظر نتوان کرد
خجندی

Misk kokulu saç lûlesinden yüzünü görmüyorsam şaşılacak ne var. Karanlık gecede güneşi görmek mümkün değildir.

(Hucendî)

چاره تیره شب بحر دعای سحرست
دام اما که سحر نیست شب هجرانرا
ینما

Ayrılığın karanlık gecesinin çaresi seher vakti duadır. Bilirim ama ayrılık gecesinin sabahı yoktur.

(Yeğmâ)

تیره دل (**tīre dil** = Cahil, kötülük istiyen, yolunu şaşırmış.

تیره رای (**tīre rây**) = Kötü, eğri, yanlış fikirli.

تیره گیل (**tīregil**) = (k.) Tortulu su ve şarap § Çamurlu yer.

تیریز (**tīrîz**) = Esvabın peşlerine eklenen üç köşeli parça. Dili-mizde de tiriz denir, konuşma-da tirinç ve çâpûk derler § Kuş kanadı.

مگر که کبکان اندو زیبات نوروز
بریده اند سر زاغ بر سر کهساو
که بسته اند همه پرواغ بر قیروز
که کرده اند همه خون زاغ بر منقار
ممزی

Sanırım ki nevrüz ziyafetinde keklikler dağ başında karga başı kesmişler; çünkü hepsi kanadlarına karga kanadı bağlamış ve gagalarına karga kanı sürmüşler.

(Ma'izzî)

تیر (**tîz**) = Keskin. (Ar.) حديد. Çabuk mânasına Türkçeden alınmıştır.

تا بوردی از مدل و از چشم من آرام و خواب
که زدل در آتش تیرم که از چشم اندو آب
فرخی

*Gönlüm ve gözümden rahat
ve uykuyu götürdüğünden beri
kâh gönlümden keskin ateşte,
kâh gözümden su içindeyim, ya-
ni kâh yanıyor kâh ağlıyorum.*
(*Ferühî*)

= Tund (ba.). تیغ تیز (tîgi tîz) =
keskin kılıç, تیر تیز (tîri tîz) =
geçici ok demektir § Aşağıdan
çıkan ince sesli yel = gûj. Bazı
kelimelerle terekkebince gü-
zel, iyi, çabuk mânasını ifade
eder. (Tîz fehmi) = iyi ve çabuk
anlayışlı. (Tîz bîn) = iyi görüşlü,
uzağı iyi gören.

تیر رفتار، تیر پا
(tîz pâ, tîz reftâr) = Çabuk giden.

مرغان خدنگ تیز رفتار
برخوردن خون گشاد متقار
نظمی

*Hızlı gitmede oka benziyen
kuşlar kan yemek için gagala-
rını açtılar.*

(*Nizâmi*)

تیر دندان
(tîz dendân) = (k.) Hırslı.

گرت دندان بهم بندد بیهیز
بمال مردمان دندان مکن تیز
خسرو

*Dişlerin birbirine geçse sakın
halkın malına hırslanma.*
(*Hüsrev*)

تیرک
(tîzek) = Teretîzek (ba.).

تیر کردن
(tîz kerdn) = Bilemek.

بدشت جانوری خاری خورد ناقل
تو تیز می کن از بهر صلب او - ماطور
ظہیر

*Sahrada bir hayvan, başına
geleceği bilmiyerek diken yiyor;
sen onun arka kemiği için satır
bileyorsun.*

(*Zahîr*)

(tîz kerdni kesî) = Bir
kimseyi kızdırmak.

تیر کردن دندان
(tîz kerdni den-
dân) = Diş bilemek (k.) bir
şeye hırslanmak.

تیر گردیدن
(tîz gerdîden) = (k.)
Öfkelenmek, darılmak, gücen-
mek.

تیر مغز
(tîz meğz) = (k.) Alınan,
yüreği dar, sert adam § (k.)
Akıllı.

تیر نا
(tîznâ) = Kılıç ve benzerle-
rinin keskin tarafı.

زودن تیغ تیزان قاصرم که اندیشه
بریده گشت چو بر تیغ نالش کرد گذر
جمال اصفهانی

*Düşünce; kılıcının keskin tara-
fında dolaşırken yaralandığı
için kılıcını hakkiyle öğmekten
âcizim.*

(*Cemâl İsfahânî*)

تیر ویر
(tîz vir) = (k.) Zeki, çabuk
anlayışlı, bellediğini unutmayan
kimse.

یکی تیز وری و بسیار دان
کز و نیست اسرار گیتی نهان
لیبی

*Bir keskin anlayışlı ve bilgin
kı cihanın sırları ondan gizli
değildir.*

(Lebibî)

تیز هوش (tīz hūş) = (k.) Akıllı,
zeki.

گر رفتم سر تیز هوشان منم
شهنشاه گوهر فروشان منم
فردوسی

*Farz edeyim ki akıllıların başı,
cevher satanların padişahı be-
nim.*

(Firdevsî)

تیزی (tīzī) = (Tâzī) nin imalesidir
ki Arapça, hususiyle arap atı
demektir.

جنبش تیزی سواران دلیر
لرزه می افکند در اندام شیر
خسرو

*Arap atına binen yiğitlerin at
oynatması aslanın vücudunu
titretiyordu.*

(Hasrev)

Ş Keskinlik.

خرچمنده گشت از تیزی ندیش
کو زبان تاخر بگوید حال خویش
مولانا

*Eşek, sizin keskinliğinden sıç-
radı; dil nerede? ki halini söy-
lesin.*

(Mevlânâ)

Ş Zencefil.

تیزی راست، تیزی باخرز (tīzī'lbâ

herz, tīzī'î râst) = Musikide
bিরer perde isimleri.

تیسفون (tīsfūn) = Vaktiyle Dicle
kenarında Tehmüres tarafından
yapılan büyük bir şehir. Hara-
besi (Ektisfun) adıyla hâlâ dur-
maktadır.

از آنجا بیامد سوی تیسفون
فردوسی

Oradan Tisfun tarafına geldi.
(Firdevsî)

تیشه (tīşe) = Keser, heykeltraş
kalem.

ز تنگ چشمی هم چشم درزن درزی
ز سخت رویی هم دست تیشه درگر
قائمی

*Dar gözlülük yani hasislik ci-
hetinden terzi yüksüğüyle, yüz
katılığı cihetinden dülger kese-
riyle birdir.*

(Kānî)

تیشه بر پای خود زدن (tīşe ber pâyī
hūd zeden) = Keseri kendi
ayağına vurmak (k.) zararı
kendine dokunacak bir iş iş-
lemek, elindekini kaybetmek.

درین محضرا يك عشق پدیشه
نزد چون من بیای خویش تیشه
چامی

*Bu sıkıntı verici ev yani dün-
yada hiçbir âşık, benim gibi
elindekini kaybetmemiştir.*
(Cāmî)

تیشه بسوی خود زدن
(**tīşe besūyi hūd zeden**) = Keseri kendi tarafına vurmak (k.) kendi menfaatini gözetmek.

تیشه فرهاد تیر کردن
(**tīşe'î ferhād tiz kerdn**) = Ferhadın keserini bilemek (k.) muhataralı aşka başlamak.

تیش (**tīg**) = Kılıç, ustura, bıçak gibi şeyler.

تیش بیاید ز دانش بر بزرگ
هر که ز دانش دگر و دل دگر
انوری

Dili ile gönlü başka başka olanın ciğerini bıçaklamalı
(Enverî)

Ş Dağ tepesi.

مرا گشت سنگر که بر تیغ کیمست
چو رفتی میزدش که از جور چیمست
فردوسی

Bana; bak dağ üzerindeki kimdir? gittiğin zaman niçin orada bulunduğunu sorma, dedi.
(Fırdevst)

Ş Aydınlik, ziya.

تیش برآور هله ای آتاپ
نورده این گوشه ویرانه را
مولانا

Ey güneş! Hele aydınlat, şu oiran köşeye nur ver.
(Mevlānā)

تیش آبدار (**tīgî âbdâr**) = Kılağılı, parlak kılıç.

تیشیت آبدار زبان تو آصفی
چاک لب ز تیشی تیغ زبان آست
آصفی

Âsafî! Senin dilin, kılağılı bir kılıçtır, dudağının yarıklığı, dilin kılıcının keskin olmasındandır [*].

(Âsafî)

تیش افراسیاب (**tīgî efrâsiyâb**) = Efrasiyabın kılıcı (k.) güneş, ateş, چراغ gibi parlak şeyler, şarap kadehine vuran tel tel aydınlıklar.

تیش بید (**tīgî bîd**) = Söğüt yaprağı.

تیش دودستی زدن (**tīgî du destî zeden**) = (k.) Şiddetle savaşmak

ملک بمرات نیابد کسی
تا ز تیش دودستی بسی
خسرو

Bir kimse şiddetle savaşmadıkça miras yoluyla mülke kavuşmaz.

(Husrev)

Yalnız dudestî de denir.

تیش اجل این چنین دودستی
وانگه تو کفی هنوز مسق
نظامی

Ecel kılıcı böyle şiddetle savaş-tığı zamanda sen hâlâ nefsinin arzularına uyarak sarhoşluk

[*] Âsafî Molla Câmi ile bir asırda yaşamış lâtifeci bir şairdir. Alt dudağı yarıkmış.

etmekte yani kendinden geçmektesin.

(Nizâmî)

biz yüz yüze geldik ve göğsümüzü siper ettik.

(Seyyid 'Alî)

تِیغ رَگَزَن (tîğî regzen) = Neşter.

تِیغ گُشتِین (tîğî gūştîn) = (k.) Dil.

ایں نیک و بد که کشته شد از تیغ گوشتین
خسرو

تِیغ زَنِ آسمان (tîğ zeñî âsmân) = (k.) Gerçek sabah & Merih yıldızı & Güneş.

Nice iyi ve fena; dili yüzünden ölmüştür.

(Husrev)

تِیغ سِیم (tîğî sitem) = (k.) Zulüm ve cefanın revacı.

Şemşiri gūştîn de derler.

تِیغ سَحَر (tîğî seḥer) = Seher vakti iç yanıklığıyla çekilen ah. & Yalancı ve gerçek sabah.

تِیغ کُوه (tîğî kūh) = Dağın tepesi, sivri yeri.

پیش خورشید رخت خواست چراغ افروزد
شمع را تیغ سحر آمد و گردن زد و رفت
یفما

تِیغ وُرنِج بَیْمَانِ اَوَرْدَن (tîğaturunc bemiyân âverden) = (k.) Deneme, sınama. Zeliha vakasına işarettir.

Mum, güneşe benziyen yanağının yanında ışık yakmak istediğinden sabahın aydınlığı gelip boynunu vurdu ve gitti.

(Yeğmâ)

تِیغ سَر تَرِاشِی (tîğî sertirâşî) = (k.) Ustura.

تِیغ گَنْج (tîf genc) = Musikide bir makam.

تِیغ شُدَن (tîğ şuden) = (k.) Yüz yüze gelmek.

تِیْک (tîk) = Saatin işlemesi gibi hafif ses (Nizâm).

تِیْکُوز (tîkūz) = Keş denilen yoğurt kurusu.

افکنده سیر هر که بدیدش باتیغ
ماتیغ شدیم و سینه کردیم سیر
سید علی

تِیْل (tîl) = Nokta: & Ben. (Ar.) şâme.

تِیْلَا (tîlâ) = İp bukecek çıkırık.

Kim onu kılıçla gördiyse kaçtı,

تِيلِك (tilik) = Tirlîk (ba.).

تِيم (tim) = Büyük ev, kervansaray.

تو ندرسی که باغ سازی و تيم
خروج آن جمله از خراج يقيم
اوحدی

*Sen, bütün harcı yetim vergi-
sinden bağ ve konak [*] yap-
maktan korkmaz mısın?*

(Evhadî)

ای کلام تو وشک در يقيم
وی عطای تو ديه و خانه و تيم
عطار

*Ey sözü tek, büyük inciği kısı-
kandırın; ey ihsanı köy, ev,
kervansaray olan!*

(‘Atfar)

تِيمَا (tīmâ) = Sahra, ova.

تِيمَاج (tīmâc) = Sahtıyan. Tabak-
lanmış koyun derisi (Nizâm).
Ş Ok amacı.

تِيمَار (tīmâr) = Bir hastaya yahut
felâkete uğramışa yardım et-
mek ve kederini gidermek Ş
Tasa.

شب تاری همه کس خواب بیند
من از تيمار او تاروز تيمار
فرخی

*Karanlık gecede herkes rüya
görür, ben sabaha kadar onun
tasasını çekmekten hastayım.*
(Ferruhî)

[*] Buradaki (tîm) i apartman ile de
tercüme edebiliriz.

از جود تو و عدل تو غرائی چو پیمشت
زیرا که درو هست نه تيمار و نه تيمار
سنائی

*Senin cömertlik ve adaletinden
Gazne cennet gibidir; zira ora-
da ne hasta, ne hastaya yardım
etmeğe ihtiyaç vardır.*

(Senâ’î)

Ş Mecazen gözetmek, endişe
etmek.

گمان نبود مرا نوبتو که بی حرمی
ز فرقت تو کشم دمیدم غم و تيمار
شرف

*Kabahatim olmaksızın senin
firkatinden yeniden yeniye dur-
madan keder ve endişe edece-
ğimi sanmazdım.*

(Şeref)

Yetimleri ve kimsesizleri idare-
ye memur olan, hastaya bakan
kimseye تيمار خوار (tīmârhuvâr),
تيمار کردن (tīmârî) derler Ş
(Tīmâr kerdên) Hayvanı tımar
etmek.

تِيمَاس (tīmâs) = Orman (ar.). اجم.

توان یافت، اینجا اعلان دلیر
که تيماس نمائی باشد ز شیر
میر نظامی

*Burada cesur pehlivanlar bul-
mak mümkündür; çünkü orman
aslandan hâli olmaz.*

(Mîr Nâzîmî)

Vâtker (ba.).

تِيمَاو (tīmâv) = Ahmaklık.

تِيمَسَار (tîmsâr) = Hazret, yahut

ondan aşağıca mevkide kullanılır bir kelimedir.

تِمْنَاك (tîmnâk) = Ahbablara ve muhtaçlara yardım etmek. Şefkatli, yardımcı (Nefîsî).

تِمُوْكَ (tîmûk) = Suratsızlık, ekşi yüzlülük.

تِیْن (tîn) = Zendupâzend lûgatinde ve Arapçada incir.

تِیْنَاب (tînâb) = Rüya = buşâsb = hûvâb.

تِیْنِه (tîne) = Tükrük, salya.

تِیْو (tiv) = Kudret ve takat.

فغاندند بر خال بی هوش و تیو
همی داشتند از غم دل غریو
ا-دی

Baygın ve takatsiz olarak toprak üstüne düştüler. Gönül eleminden bir düziye feryadediyorlardı.

(Esedî)

تِیْوَز (tîvâz) = Haksız kazanç.

تِیْوَا (tîvây) = Çekinmek ve düşünmeksizin büyük bir işe atılmak.

تِیْوَر (teyûr) = Üveyik nev'inden disi tavusa benzer bir kuş.

تِیْوَرَك (tîvrek) = Haset, günü.

تِیْوَسُوْل (tîvsûl) = Başkasının başına gelen belâ ve musibete sevinmek (ar.) شہادت.

تِیْهُ (tîhû) = Çıl kuşu

دل یغما زهد از چنبر زلفش تنه زرم
حلاص از چنبر شاعرین میسر بدست قیپورا
یغما

Zülfünün halkasından Yegma'nın kurtulacağını zanetmem. Çıl kuşuna şahin pençesinden kurtulmak kolay değildir.

(Yeğmâ)

[*] (Tîvâz) dan (tîvsûl) e kadar yazdığım beş lûgatî Nâsîrî, Burhândan nakil ile ferhenglerde görmedim, Burhânı nereden aldığını bilmiyorum, diyor.

ج (c) = Elifbenin beşinci harfidir, ebceet hesabıyla üç rakamını gösterir.

ج (câ) = Yer, mekân, makam.

ای قدم نهاده هرگز از دل تنگم برون
حیرتی دارم که چون در هر دلی جا کرده
قیدی

*Mahzun gönlümden hiçbir vakit
ayağını dışarıya atmıyan! her
gönülde nasıl yer ettiğine şaşı-
yorum.*

(Kaydî)

İbarede artık olduğu da vardır.

چه کرده ام بجای تو که نیستم عزای تو
نه از هوای دلبران بری شدم برای تو
خاقانی

*Ne yapmışım ki sana lâıyk
olmuyorum. Senin için bütün
dilberleri sevmekten vazgeçme-
dim mi?*

(Hākānî)

ج (câ endâhten) = Çıkık
bir âzayı yerine getirmek (Ni-
zâm).

ج (câ cesten) = Uyku ve
uyanıklıkta korkarak yerinden
sıçramak.

ج (câ keş) = Pezevenk.
ج (câken şuden) = Bir
şeyin yerinden kopup ayrılma-
sı; mecazen bir kimsenin ma-
kamından uzaklaşması (ko.).
ج (câgiriften) = Yer tut-
mak, yer edinmek (Nizâm).
ج (câneşîn) = Ka'im-makam:
Bir kimse öldükten sonra ye-
rine geçen. ج (câ nemâz)
= Seccade.

ج (câbulsâ, câbul-
kâ) = Birincisi batı, ikincisi do-
ğu sonlarında birer memleket-
tir. Bir rivayette bu memleket-
ler dünya âleminin mecmu su-
retleri kendisinde mevcudolan
misal âleminde dir. Sofilere gö-
re birincisi sâlikin varacağı
son mertebe, ikincisi ilk mer-
tebedir.

هرجایی که خواهی رفت خواهی خورد رزق خود
نخواهد پدید و کم گشتن بجایها و جابلسا
سلمان

*Nereye gideceksen kendi rızkını
yiyeceksin Cabulka ve Cabulsa-
da fazla ve eksik olmayacak.*
(Selmân)

ج (câblūs) = Dalkavuk, yal-

taklanıcı. Câblūsiden = yaltaklanmak, kavuk sallamak mastarından ismi mastar, ismi fail (*muḥ.*).

از هواداری ما تو چو مستغنیست یار
ای وقیب این جابلوسنی ولوندی تابکی
خجندی

Sevgilimizin mademki bizim ve senin sevgimize ihtiyacı yoktur. Ey rakîp! Bu yaltaklanma ve dalkavukluk ne vakte kadar.

(*Hucendî*)

Çâblūs (*ba.*).

چاپوز (*câpūz*) = Türkistanda bir şehir.

باخرج تو بر نیاید از خود
انقطاع تو کند دوست و چاپوز
نزاری

Kender ve Capuz şehirleri mukataa [*] tarikiyle senin olsa da masrafınla karşılaşmaz.

(*Nizārî*)

جأت (*cât*) = Sonunda okunmaz (م) bulunan bazı müzekker ve müennes kelimelerde cemi edatıdır (*Nizām*).

چاتاغ (*câtâg*) = Çadır ağırşak.

ای خیمه تو پر ز بهشت برین بقدر
چاتاغ خیمه تو سزد از - پهر پدر
- وزنی

Ey çadırı, kadir ve itibar ciyetiyle cenneti âlâdan yüksek olan! gökyüzünün dolunayı se-

[*] Mukataa: araziin kesime verilmesi.

nin. çadırına ağırşak olmaya lâyıktır.

(*Sūzenî*)

جآجرم (*câcerm*) = Horasanda bir kasaba.

جآج رود (*câcrūd*) = Tahrana iki, üç fersah mesafede bir nehir (*Nāşirî*).

جآجیم (*câcîm*) = Pelâs: aba, kebe gibi kaba yün dokuma ş Türli renkli ipliklerden dukunan ve cicim denilen bir nevi döşeme. (*muḥ.*) جاجیم.

جآج (*câç*) = Samanı temizlenmiş hububat yağmı = Câş. Temizlenmemişine (*hermen*) derler.

جآحالی رقتن (*câhâlî reften*) = Gerdekten sonra gelinin akra-bası damadın evinde konuklanmak (*ko.*).

جآخسوک (*câḥsūk*) = Orak.

• بجاخسوک زه کشتزار طاعت خویش
بدست نفس درو کرده ام هزاران آه
ترمذی

Günah orağıyle taat ve ibadetin ekinliğini nefis eliyle biçmişim; binlerce ah.

(*Tirmizî*)

جآدنگو (*câdengū*) = Ateşgede-

lere ve papazlarına gelen adak ve sadakaları alıp icabeden yerlere sarf eden kimse.

جَادُو (câdū) = Sihirbaz. Cadū suhen = fasih ve belîğ şair.

جادوئی از شرع جدت باطل و ناچیز گشت
چون رواداری که کالکت پیشه - اژد جادوئی
از نمیب دست و شرم جود و بیم بذل آست
ابرمتواری و کان محجوب و دریا مغزوی
ادیب صابر

Sihirbazlık, ceddinin şeriatından beri bâtil ve değersiz olmuşken kaleminin sihirbazlığı sanat edinmesini nasıl reva görürsün. Senin elinin ganimetinden bulut gizli; cömertliğinin utancından maden mahcup; ihsanının korkusundan deniz bir köşeye çekilmiştir.

(Edibi Sâbir)

جَادِي (câdî) = Safran.

جَارُوبْ، جَارُو (cârū, cârūb) = Süpürge. Cârūbkeş = süpürücü.

جَاسِپُردَن (câsipurden) = (k.) Ölmek,

آن روز که آدم منی جا-پرد
میراث بوارثان یکایک پشرد
هرکس بهوای طبع چیزى برداشت
جزمن دگری زعشق میراث نبرد
واله

Âdem (صلى الله) vefat edeceği gün mirasçılarına bıraktığı şeyi birer birer saydı, herkes isteğine uygun olan bir şey aldı, benden

başka aşk mirasını alan olmadı.

(Vâlehi)

جَاسْت (câst) = Üzüm teknesi, üzüm sıktıkları yer, sıkmak.

جَاش (câş) = Hububat yığını, dilimizde çec denir Ş Câyeş = onun yeri (muḥ.).

جَاغَر (câğer) = Kuş kursağı.

دائم از چینه های انعامش
پرشود مرغ آزرا جاغر
فخری

Onun nimeti yemlerinden hırs kuşunun kursağı bir düziye dolar.

(Fahri)

جَفْجَافْ، جَافْ جَافْ (câfcâf, cef. câf) = İffetsiz, ahlâksız kadın, yırtlaz.

زدانا شنیدم که چنان شکن
زن جاف جافت و آل کن
ابو شکور

Âsal (ba.).

جَاگَرْمَ کَرْدَن (câgerm kerden) = Bir yerde yerleşmek. Cây-germ kerden (ba.).

جَاکْشُو (câkşū) = Çeşmezen denilen göz ilâcı.

جَالِي، جَال (câl, câlî) = Tuzak (ar.)
فخ.

گهی زونج بیچم که از یلا بتم
چو شیر خسته به قیر و چو مرغ بسته بهال
معود

*Kâh okla yaralanmış aslan gibi
ıstıraptan kıvranır, kâh tuzağa
tutulmuş kuş gibi belâdan çırpınırım.*

(Mes'ûd)

Ş Misvak ağacı: lifli dallarından
diş fırçası yapılan ağaç.

جالش (câliş) = Çiftleşme. Câlişger,
bu işe haris olan kimse. Yalnız
câliş de denir. Naz ve gamze
ile salınan mânasına da gelir.

جالة (câle) = Kelek: nehrin bir
tarafından öbür tarafına geç-
mek için ağaç, saz ve şişirilmiş
tulumlardan yapılan sal.

جن جالة فضل ای برادر
از بحر جهالت گذر نیست
ولوی

*Ey birader! Bilgisizlik denizinin,
fazilet salından başkasiyle
geçemezsin.*

(Velûlî)

جالز (câlîz) = Sebze bahçesi, kar-
puz, kavun tarlası. Şimdi bu
mânaya evvelce yalnız bostan
mânasına kullanılan fâlîz kul-
lanılıyor. (Niẓâm) Tahran ve
İranın kuzey taraflarında câlîz;
İsfahan ve güneyinde fâlîz de-
nildiğini söylüyor.

زخمش او نشود ملک پاک نیست عجب
که نیست از سرخر چاره بهر جالبز
فخری

*Mülkü düşmandan temizlen-
mezse şaşılmaz; çünkü her bos-
tantla korkuluk eşek başı bu-
lunması zaruridir.*

(Fahri)

جام (câm) = Cam: pencere camı,
hamamlara ve evlere konan
tepe camı Ş Şişe ve toprak
cinsinden şarap kadehi Ş Ho-
rasanda bir kasaba.

موندم جام ورشقه قلم
جرعة جام شيخ الاسلام
لاجرم درميان اهل سخن
بدو معنى تخلفم جاميست
عبدالرحمن جامی

*Doğduğum yer Câm kasabası
ve kalemimin damlası şeyhül's-
lâm Ahmedi Câmî'nin kadehi
artığıdır. Şüphesiz; edibler ara-
sında iki mânaya göre mahla-
sım Câmî dir.*

(Abdurrahmânî Câmî)

Ş Kendilerini Cemşit sülâlesin-
den sayan Sent ve Kişmir hâ-
kimlerinden bir kısmının lâkap-
ları.

جاماسب (câmâsb) = Keyâniler-
den Keykuştasb'ın veziridir ki
hikmet ve heyette yüksek bil-
gisi vardı = Câmâs = Câmât.
Eski Farsça ile ve (Ferhengi
mülûk ve esrarı acem) adıyla
yazdığı kitap halk arasında
(Câmâsbnâme) adıyla anılır.

جام بادہ برسنگ زدن (câmi bâde

berseng zeden) = Kadehi taş vurmak (k.) işretten tövbe etmek.

هشارکسی بود که با سیمه بری
می نوشد و جام بادہ بر سنگ زدن
خیام

Akıllı o kimsedir ki bir gümüş göğsü ile şarap içen ve bir daha içmeğe tövbe eder.

(Hayyâm)

جام پُر از شیر و می (câmi pur ez şî-

rumey) = Süt ve şarapla dolu kadeh [*] (k.) kevser suyu ile dolu kadeh § Güzel söz § Sevgilinin ağzı § İnsanı heyecana getiren güzel söz ve şiir.

جام جهان بین، جام جهان آرا، جام جگر

جام جهان نما، (câmi cem, câmi cihân ârâ, câmi cihân bîn, câmi cihân numâ) = Cemşit şahın yedi nevi madenden yapılmış kadehi.

جامه سحر، جام سحر (câmi seher, câme'i seher) = Güneş.

جام سیم (câmi sîm) = (k.) Sevgilinin çenesi (Şems ve Kulzum).

جام شهر یاری (câmi şehriyârî) = (k.) Büyük kadeh.

[*] Horasanda şaraba süt karıştırıp içmek âdettir (Kulzum).

نه شهریار شناسیم ای مسلمانان
از آنکه نیست دل از جام شهر یاری سیر
مولانا

Ey müslümanlar! Şehriyârî tanımayız; zira gönül büyük kadehe doymamıştır.

(Mevlânâ)

جام شیر (câmi şîr) = (k.) Sütlu meme.

جامغول (câmgûl) = Azılı, şerli.

Aslı câme'i gûl'dür. Sanki elbisinde cin ve şeytan var demektir = dâmgûl = huşuk = sind.

جام گوهری (câmi gevherî) =

Billûr kadeh. (k.) Sevgilinin du-dağı.

جامگی (câmegî) = Hizmetçilere

verilen maaş, ücret ve elbise parası § Hizmetkâr § Tüfek fitili § Elbiselik § (M) nin tutariyle kadeh tortusu.

جامگی خوار (câmegî hûvâr) = (k.)

Maaş alan § Şarap içen.

که ای جامگی خوار تدبیر من
ز جام سخن چاشنیگیر من
نظامی

Ey benim tedbirimden istifade eden! sözümün kadehinden tat alan!

(Niẓâmî)

جام گیتی نمای (câmi giti numây) = (k.) Güneş.

فرومانده در کنج تاریک جای
چه دریابد از جام گیتی نغای
— سعدی

*Karanlık yerin köşesinde kalan
kimse güneşten ne anlar.*

(Sā'di)

جامه (câme) = Elbise, döşeme.

دل اگر شاد بود خانه چه دوزخ چه بهشت
روج اگر دور زتن جامه چه پشمینه چه برد
— یغما

*Eğer gönül sevinçli olursa otu-
rulacak yerin cennet ve cehen-
nem olması; vücut sıhhatte olur-
sa elbisenin yünlü ve ipekli
olması müsavidir.*

(Yeğmā)

§ Sürahi.

چو خون جامه یخام اندرون فرو ریزی
— منجیابک

*Kırmızı şarabı kadehe döker-
sen.*

(Mencik

جامه بدندان گرفتن (câme beden-
dân giriften) = Elbiseyi dişle
tutmak, (k.) kaçmak.

جامه خانه (câme hâne) = Dikil-
miş, dikilmemiş elbise, yaygı;
mal, meta muhafaza olunan oda,
urba konacak yer.

پشمینه پوش خرقه سالوس تاسوخت
از جامه خانه کرمات خلعتی نیافت
— خجندی

*Sof giyen sofı gösteriş hırkası-
nı yakmadıkça senin keremin*

*elbiseligiinden kaftana kavuş-
madı.*

(Hucendî)

جامه خورشید (câme'i hürşîd) =
(k.) Güneşin ziyası, yer, güneşin
tesirinden korumaları itibariyle
ağaç yaprakları, toz, duman,
bulut.

ابر بباغ آمده بازی کنان
جامه خورشید نمازی کنان
— نظامی

*Bulut, bağa, oynıyarak, ağaçla-
rın yapraklarını temizliyerek
geldi.*

(Niẓāmî)

Nemâzî kerdên = temizlemek.

جامه دار (câmedâr) = Hamamda
elbiseyi muhafaza eden hizmet-
çi § Efendisinin elbisesini mu-
hafaza eden kişi.

جامه دان (câmedân) = Elbise
saklamak için çok defa deri-
den yapılan sandığa ve dolap
gibi şeylere denir.

جامه دران (câmederân) = (Nekî-
sâ) nın tertibettiği makamların
biri. Bu makam çalınırken in-
sanlar şevklerinden elbiselerini
yırttıklarından bu isim veril-
miştir.

جامه در نیل زدن (câme der nîl ze-

den) = Elbiseyi çivide boya-
mak, (k.) matem tutmak.

چو هندی زیم برسر زنده بیل
زند پیلان جامه دوخم نیل
نظای

*İri filin başına kılıcı vurursam
filci matem tutar.*

(Nizâmî)

جامه عیدی (**câme'i 'idî**) = (k.)
Kırmızı elbise § Bahar çiçekleri.

جامه غول (**câme'i gûk**) = Yosun.

بحر که درد ادو گهر جوش او
جامه غوکست زیر پوش او
خسرو

*Coşması inci ve elmas veren
denizin üst elbisesi yosundur.*

(Hüsrev)

جامه فوّه کردن (**câme fûte ker-
den**) = (k.) Esvabı yırtıp par-
çalamak.

جامه قطران (**câme'i kâtrân**) =
Feygamberimizin sülâlesinden
olanların muharrem ayının
onuncu günü giydikleri siyah
elbise (Burhân).

جامه کن (**câmeken**) = Elbise so-
yunulacak yer.

جامه نهچوایی (**câme'i nehçevânî**)
= Çuha (Burhân).

Ferhengi Ziya

جامه نمازی کردن (**câme nemâzî
kerden**) = Yıkamak, temizle-
mek.

ما جامه نمازی بر سر خم کردیم
غزالی

Biz küp başında temizlendik.

(Gazâlî)

جامه نوزوی (**câme'i nevrûzî**) =
(k.) Rengârenk elbise § Bahar-
da açılan türlü çiçekler=câme'i
'idî.

جانه جان (**cân, câne**) = Can, hay-
van ruhu. Nefsi natıkaya ve in-
san ruhuna revân denir. Bazı-
ları cân, güneş; revân, onun
her yeri ışıklandıran, aydınlığı
gibidir demişlerdir § Silâh.

جانانه، جانان (**cânân, cânâne**) =
Mâşuk, sevgili.

لای مهر رخ جانان و غم جان هیبت
عاشق آن نیست که جانرا بر او تعداو یست
عاد

*Sevgilinin cemaline muhabbet
iddiasıyla can kaygısı, birleş-
mez, yanında canın kıymeti
olan kimse âşık değildir.*
(İlmâd)

جاناور (**cânâver**) = Canlı.

شکفت این که بالین همه زنده ام
تواند چنین زیست جاناور
نظای

Buna şaşılır ki bunca felâkete

uğradığım halde diriyim, bir
canlı böyle yaşayabilir mi?
(Niẓāmī)

§ Zararlı hayvan § Domuz.

جان بخش (cânbehş) = Cenabı
Hak. Mecazen sevgili ve çok
ferah veren, kederden kurtar-
an her şey.

جان بدستار چه دادن (cân bedes-
târçe dâden) = Teşekkür
yerinde canını bağışlamak, feda
etmek.

جان بدستار چه دم اورا
خاقانی

Ben o sevgiliye teşekkürle bedel
canımı feda ederim.
(Hākānī)

جان بُردَن (cân burden) = Canını
tehlikeden kurtarmak.

بجان برد خود هر کسی گشته شاد
کس از کشتن کس نیاورد یاد
نظامی

Herkes kendi canını kurtarmak-
la sevinip kimse kimseyi öldür-
meyî hatırına getirmedi.
(Niẓāmī)

جان پر یان (cân periyân) = (k.)
Şarap.

از پیکر گاو آید و در کالبد روح
جان پر یان کز تن ختم یافت رهائی
خاقانی

Peykergâv (ba.).

جانِ جان (cânı cân) = (k.) Hak
tealâ § Sevgili § Mutasavvıflara
göre hakikatı Muhammediye.

جانۀ دار، جاندار (cândâr, cânedâr)
= Canlı.

کجاست مانی صورت نگار تابند
نگار خانه ارتشک و صورت جاندار
شاعر

Nakkaş Mani nerede ki Erteng
nakışhanesini canlı suretiyle
görsün.
(Şâir)

§ Cân silâh mânasına da gel-
diğinden cândâr silâhlı demek-
tir.

شاهبخت چهره ات که دوجاندار خاص او
چشم کان کشیده و زلف زره ورست
رفیع

Senin cemalin bir padişah'tır
ki yay çekmiş gözünle zırhlı
zûlfün onun iki has silâhtarı-
dır.
(Refî')

§ Azık.

بزرگوار تو ان یافت اندکی جاندار
چه چاره تاند کرد آنکه زر ندارد وزو
سوزی

Para ve kuvvet ile bir parça
azık bulmak mümkündür. Para
ve kuvveti olmayan ne yapabi-
lir.

(Sūzenî)

§ Muhafız, koruyucu.

کی تواند کرد جانداري او هر جانور
حافظ و جاندار او ایزد تعالی پس بود
شری

Her canlı onu nasıl koruyabilir. Onu koruyan, saklıyan ancak Cenabı Hak'tır.

(Şeref)

جاندارو (cândârū) = Tiryak.

جانداروی عاشقان بیمار
دیدار حبيب دلنوازیست
هدایت

Hasta âşıkların tiryakı, yani ilâcı sevgilinin gönül okşıyan yüzüdür.

(Hidāyet)

جانداانه (cândâne) = Tepe ile alın arasındaki yer, bingildak, (Ar.)
یافوح. Beyin mânasına daha doğrudur (Reşidî).

جان در میان (cân dermiyân) = Can ortada, yani canı fedaya hazırım demekten ve fevkalâde sevgiden kinayedir.

ای قلعت بادوات طوطی هندوستان
پیش زبان تو تیغ هندوی جن درمیان
کمال

Ey hokkasiyle kalemi Hindistan dudusuna benziyen! Senin dilinin önünde kılıç; canını fedaya hazır Hintli gibidir.

(Kemâl)

جان زمین (cânı zemîn) = (k.)
Bitkiler.

جانِ ستان (cân sitân) = Can alıcı.

گفتم که تیغ او میان مصاف چیست
کفتاکه دومصاف هنر نیست جان ستان
عنصری

Savaş ortasında onun kılıcınedir dedim; savaşta can alıcı bir aslandır dedi.

(Unşuri)

جان شکار (cân şikâr, cân şiker) = Can avlayıcı, can alıcı. (k.) Azrail (ع).

نبود شکفت اگر ملک الموت خوانمش
از بسکه هست چون ملک الموت جان شکار
قائی

Ölüm meleği gibi, o kadar can alıcıdır ki ona ölüm meleği dersem şaşılmaz.

(Kānî)

جان فزا (cânfezâ) = Can artıran; uzun ömür; rahat ve ferah veren şey.

بهار جانفزا آمد جهان شد دلکش و زیبا

Ruha ferah veren bahar geldi, cihan, gönül çekici ve yakışıklı oldu.

Ş Ayın yirmi üçüncü günü.

جان گزا (cân gezâ) = Can ısırtıcı, ruhu sıkıcı. Cânfezânın zıddıdır.

بیا ساق آن شربت جانفزا
بمن ده که دارم غم جانگزا
نظای

Ey sâkil! Gel, o, ruha rahat veren şerbeti bana ver ki ruhu sıkın kederim var.

(Niğâmî)

شد جواب تلخ تو برخسنگان آب حیات
روی ناباک رقیبت چانگیزای عاشقان
ابوالمعالی

*Senin acı cevabın hastalara
bengi sudur. Rakîbinin kirli
yüzü âşıkların ruhunu sikar.*

(Ebülme'ânî)

جانِ مَنْ وَ جانِ شِما (cânîmenu câni-
şumâ) =

جان من و جان شما یکیت =
Canlarımız tamamen birdir de-
mek olup bir kimseye bir şey
tevdi ederek iyi saklamasını ve
kıymetini bilmesini tavsiyeden
kinayedir.

جان شیرین مذمت این شعر و من پیش شما
می -بارم جان خود جان من و جان شما
سلمان

*Bu şiir benim tatlı canımdır.
Ben kendi canımı sizin huzu-
runuza: size tevdi ediyorum,
iyi saklayınız*

(Selmân)

Her ne kadar Şu'urî ve Tuhfei
Vehbî'de «biz seninle sağ ola-
lım daima» denilmişse de Re-
şîdî ve Nâşîrîden ve misal
getirilen Selmân'm şiirinden
yazdığımız mâna anlaşılıyor.

جانِ نُسَار، جانِ نُسَار (cânūsâr, câ-
nūsâpâr) =

Dârâ'nın iki katilinden
birdir. Pek yakın adamların-
dan iken İskender ile ettiği
muharebede Dârâ'yı öldürmüş
ve başını İskender'e götürmüş-
lerse de hıyanetlerinden dolayı
İskender de onları öldürmüştür.
Mânūsâr (ba.).

جانِ نور (cânver) = Canlı.

نه هر چه جانورند آدمی دارند
بس آدمی که در آفاق نقش دیوانند
سعدی

*Her canlı'nın insanlıktan nasibi
yoktur. Âlemde nice adam var-
dır ki duvardaki nakış ile bir-
dir.*

(Sâ'dî)

= Cânâver.

مانا که بدشت مرده باشد
یا جانوریش خورده باشد
مکتبی

*Belki bir ovada ölmüştür; ya-
hut onu bir canavar yemiştir.*

(Mektebî)

جاوِدانه، جاوِدان، جاوِد (câvid, câ-
vidân, câvidâne) = Daima
kalacak olan, bengi, sonrasız,
ebedî.

در کنار گل نخواهد ماند بشیخ
آخر از بس بیای رود غمگین میاش
صائب

*Çiy, gülün yaprağında bir dü-
ziye kalmıyacak. Elbette aşağı-
dan yukarıya çıkar; kederlenme.*

(Şâ'ib)

جاوِدانِ خِرَد (câvidânî hîred) =
Hüşenk Şah'm ameli hikmete
dair yazdığı mühim bir kitap.

جاوَر (câver) = Hal. Nasılsın di-
yecek yerde, çi câverdârî; denir.
Yer ve mekân sahibi mânasını
da ifade eder. Bu takdire göre
câ = yer ile sahip mânasını

ifade eden (ver) den mürekkebolur.

جاورد (câverd) = Yandık otu denilen beyaz dikenlik (ar.) ثام.

جاورد کردن (câver kerdn) = Değişmek, tebdil etmek.

جاورد گرد (câvergerd) Bir halden bir hale dönme.

جاوشیر (câvşîr) = Oğlan aşısı denilen samg [*].

جاوه (câve) = Cava adası & Ağzın iç tarafı.

جاویدانه، جاویدان، جاوید (câvîd, câvîdân, câvîdâne) = Câvid (ba.).

چه پدر تا باید باد وجودش جاوید
چه پسر تا بقیامت کرمش جاویدان
قآی

Ne baba! vücudu kıyamete kadar bakî olsun. Ne oğul! kere kıyamete kadar sürsün.

(Kāānî)

جاوید (câvîden) = Çiğnemek. Konuşmada (cevîden) denir.

جای (cây) = Yer = Câ.

بجای یکی بد یکی بد کنم
پاداش نیکی یکی صد کنم
نظای

[*] Samg, ağaçların pusu yani bedenlerinden sıyan yapışkan madde.

Bir fenalığa karşı bir fenalık, bir iyiliğe karşı yüz iyilik ederim.

(Nizāmî)

ساقی عرق بجای می ناپ می دهد
من مستحق آنشم او آب می دهد
بغیا

Sâki, halis şarap yerine rakı veriyor. Ben ateşe müstahakım o, su veriyor.

(Yeğmā)

Ş Hindistanda yetişen güzel kokulu bir gül.

جای باش (cây bâş) = Oda, ikametgâh, ev, yurt, mekân.

جای گرم کردن (cây germ kerdn) = Yerini ısıtmak (k.) bir yerde çok oturmak, yerleşmek.

زان پیش که من درآیم ازبای
درخانه خویش گرم کن جای
نظای

Ben ayaktan düşmeden kendi evinde yerleş.

(Nizāmî)

ازان سرد آمد این کاخ دلایز
که تاجا گرم کردی گویدت خیز
نظای

Bu gönlü çeken köşk, yani dünya ondan dolayı soğuktur ki yerini ısıtır ısıtmaz, yani yerleşir yerleşmez kalk, der.

(Nizāmî)

جایمند (câyمند) = Yerinden kalkmıyan, üşenen, tembel.

جَبَبَا (cebbâc) = İran şahları-
nın nevrüz günû giyindikleri
elbise. Reşîdî'de, cebtâc şeklin-
dedir.

جَبْرُوز (cebrûz) = Oklu kirpi.

جَبْغُوت (cebgût) = Döşek ve yor-
gan içindeki pamuk ve yün
gibi şeyler (Reşîdî), eski ve
parça parça elbise ve yorgan
= çeğbüt.

جَبَلَا (ciblâc) = Cömertliği ol-
mıyan zengin ve mevki sahibi.

جَبَلَاهَنَگْ، جَبَلَاهَنَگْ (ciblâheng,
cibleheng) = Sarı diken de-
nilen nebatın tohumu.

جَبَلَّکْ (ceblek) = Kuvvetli ve
müstahkem.

پادشاه! بعدل و بخشش تو

گشته دیوار دولتت جَبَلَّکْ

منجبلک

*Ey padişahl! Senin adalet ve
ihsanıyla devletinin duvarı kuv-
vetlenmiş.*

(Mencik)

جَبَّ (cebe) = Ağaç kavunu ve
turunç murabbası.

جَبَّ خُورْشِیدُومَاهْ (cubbe'i hurşî-

duhmâh) = (k.) Gece ve gün-
düz & Felek.

جَبَّ دَرُوش (cubbe'i dervîş) =
(k.) Bulut & Gece (Burhân), gü-
neş (Bahâr, Reşîdî).

جَبَّ هَزَارْمِخْ (cubbe'i hezâr
mîhî) = (k.) Gök & Gece.

جَبَّره (cebîre) = Halkın bir işe
hazırlanması.

جَبَّ گِرِفْتَه (cebîn girifte) = (k.)
Asık suratlı.

پیش جبین گرفته مگن عرض احتیاج
ای ناپلد مکوب دری را که باز نیست
شفیعی

*Asık suratlının yanında ihti-
yaçtan bahsetme. Ey kılavuzu
olmıyan kişi! Açık olmıyan
kapıyı vurma.*

(Şeff'i)

جَبَّ (ceh) = Kavga etmek, uğraş-
mak mânasına gelen ceħiden
den ismi mastar, emir. (Ç)
ile de doğrudur. Çeh (ba.).

خدایا راست گویم فتنه ازتست
ولی از ترس نتوانم جَحیدن
ناصر

*Yarabbi! doğru söylüyorum, fit-
ne, sendendir; fakat korkumdan
müdafaa edemiyorum.*

(Nâşır)

جَحَاچَهْ (cehâceh) = Kılıç gib

savaş aletlerinin tokuşmasından çıkan ses, (c)ler yerinde (ç) ile de doğrudur.

جَحْشْ، جَجْجْ (cehc, ceşş)--Hak kuşu Ş İnsanın boğazında peyda olan patlıcan gibi yumru.

جَجْجَن (cehçen) = Çeşmezen denilen göz ilâcı = cākşū (ba.).

جَدَا (cudâ) = Ayrı.

مرسا از تو بزمبیر گسستن نتوان
ناخن از گوشت بشمشیر جدا نتوان کرد
یعنی

Beni senden zincirle koparıp ayırmak mümkün değildir; çünkü tırnak etten kılıçla ayrılmaz.

(Yeğmā)

ندام ای سپهر سنگ دل دیگر چه خواهی کرد
جدا از دلبرم کردی ازین بدتر چه خواهی کرد
اشرف

Ey katı yürekli felek! Başka ne yapacaksın; beni dilberimden ayırdın; bundan daha fena ne yapacaksın.

(Eşref)

Cudâi = ayrılık.

هیچ کس شربت وصل تو دی نوش نکرد
که بسد بار دگر زهر جدائی نپوشید
عصمت

Hiçbir kimse' bir zaman seninle birleşmek şerbetini içmedi ki başka yüz defa ayrılık zehrini tatmasın.

(İşmet)

جُدَانَكْ، جُدَارَكْ (cudârek, cudânek) = Çocukların avuçları içinde dönen topacı havaya fırlatıp tekrar avuçları içinde döndürdükleri gibi bir değneğin üzerinde bardağı bu suretle döndürmek oyunu.

جُدَاشِنَاسْ (cudâşinâs) = Bir sıfattır ki o sıfatla iki şeyin arası ayrılıp seçilir. (Ar.) مایه الامتیاز . (Nâşirî)

جُدَاگَانه (cudâgâne) = Ayrı ayrı.

جَدَاوِی (cedâvî) = Hizmetkâr aylığı.

جَدَبْ (cedb) = Hurma ağacının tepesinde olan ve hurma beyni denilen ak ve tatlı şey (Ar.) (شجر النخلة ، قلب النخلة).

جَدْتَن (cedtîn) = Küçük, nakışlı çanta, dağarcık.

جَدَاگَاره (cedgâre) = Türlü türlü yollar, tedbir ve reyler.

جهانیانرا دیدم بسی زهر مذهب
بسی بدیدم از گونه گونه جدگاره
ابوالحسن

Her mezhepten birçok halk ve birbirine uymıyan birçok fikirler gördüm.

(Ebülhasan)

جَذْوَاژ (cedvâr) = Zehrin tesirini gideren bir kök. Biş (ba.)

جَر (cer) = Yarık, çatlak, hususiyle yarılmış yer.

جَر (cur) = At eyeri.

جُرْب (cureb) = Turaç denilen kuş.

ای داد گستری که ز فائز عدل تو
بازو عقاب ختم زند از کبک و از جرب
سوزی

Ey adaleti yayan! Senin adaletinin tesiriyle doğan ve kara kuş keklik ve turaçtan kaçır.
(Süzeni)

جَرْد (cered) = Yaralı, mecruh.

جرد بود لیکن قوی دست و پای
برفتن بدی همچو پره‌های
زجاجی

Yaralı fakat eli ayağı kuvvetli idi. Gitmekte hūma'nın kanadı gibi idi.
(Zucācī)

(R) nin tutariyle padişah tahtı mânâsınadır.

جَرْدَه (curde) = Babası Arap cinsinden, anası boz olan at § lğdiç. (C) nin üstüniyle sarı renkli at (Burhān).

جَرَز (cerz) = Toy kuşu.

جَرَس (ceres) = Çan.

جرس فریادی دارد که بر بندید عملها
حافظ

Çan; yükleri bağlayınız diye bağırıyor.

(Hāfız)

§ Zindan.

مگردان سوی خویشتن جنگد کس
مکن برتن خویش گیتی جرس
ز رآشت

Kimsenin kavgasını kendi tarafına çevirme; vücuduna dünyayı zindan etme.

(Zerātešt)

(R) nin şeddesiyle kapı ve dış gibi şeylerin gıcirtısı. Bu mânâda (cerreset) de denir.

شده از جرس در دایه آگاه
شنید آواز گشتار شه‌نشا

فخرگر گمانی

Dadı, kapının gıcirtısını anlayıp padişahın sözünün sesini işitti.

(Fahri Gurgānī)

جَرَس دَر گُلُو بَسْتَن، جَرَس بَر مَحْمِل بَسْتَن

(ceres bermehmel besten, ceres der gulū besten) = Sefere hazırlanmak.

جرس ببند بمحمل که ره خطراتنا گشت
چو پای ناله دودین دشت کم صدایی به
طالب

Yolculuğa hazırlan, çünkü yol muhataralıdır, bu ovada deve ayağı gibi sessizlik pek iyidir.
(Tālīb)

İkinci lûgat yüksek sesle dua etmek mânasına da gelir.

جرنهایی زر (cereshâyi zer) = (k.)
Yıldızlar.

جرشفت (cerşeft) = Hiciv.

چون بترسی ز بلا و آ گفت
شعر باید که لگویی جرشفت
عنصری

*Belâ ve musibetten korkarsan;
hicve dair şiir söylememelisin.*
(‘Unşurî)

جرعه دان (cur^eedân) = Şarap artığı dökülen kab.

جرعاتو، جرعه ریز (cur^eeriz, cerğatū) = Emzikli tas.

جرغند (cerğend) = Bumar dolması (ciger âkend) den hafifletilmiş ve bozulmuştur § Işık ve ışık konacak yer.

جرغون، جرغول (cerğūl, cerğūn) = Sinirli yaprak. (Ar.) لسان الحبل.

جرگه، جرگه (cerg, cerge) = Sürgün avı gibi insanların bir yere toplanıp halka olmaları, sürgün avı.

قابل اهل دل ولایق الفت نبود
جرگه و زرگی که درو شور محبت نبود
میر نیجات

*Sevgi aşkı olmıyan topluluğun
ehli dil olmaya kabiliyet ve
görüşüp konuşmaya liyakati
yoktur.*

(Mîr Necât)

جرمزه (cermuze) = Sefer ve misafirlik.

جریده (cirende) = Kıkırdak. (Ar.)
غضروف.

جرنگ (cereng) = Çan ve zil sesi, kılıç ve topuzun çarpmasından çıkan ses.

جز باجرنگ گرز لگوید اجل سخن
عید

*Ecel, topuz sesinden başkasiyle
söz söylemez.*
(‘Amîd)

Mastarı (cerengiden). Konuşmada para şıkırtısına (çiring) denir (Niẓâm).

جرواسک (curvâsek) = Ağustos böceği, cırlayık.

جرون (cerūn) = Hürmüz iskelesinin eski adı.

جره (curre) = Otlamıyan ve uçan bütün hayvanların erkeği, hususiyle erkek doğan. Tâyin için currebâz derler.

کدی چون بدست آورد جره باز
فرورده چون موش دندان باز
مدی

Sıçan gibi dişini hırsa batırmış olan kimse doğanı nerede ele geçirir?

(Sā'di)

Bu münasebetle yiğit ve bahadır da denir.

بر یاد گرز و تیغ تو حکم کنند و پیر
پیلان مست، یسک و پلنگان جره ناب
غترای

Senin topuz ve kılıcını hatırlıyarak sarhoş filler ve yürekli kaplanlar azı dişlerini kuvvetlendirir ve bilerler.

(Muhtārī)

دربزم خوبتر ز تذروملونی
اندو مصاف جره تراز باز ذرق
سیف اسفرنگی

Mecliste renkli sülünden daha güzel, harbde erkek doğandan daha yiğitsin.

(Seyfi İsfereṅgī)

Zürreḡ, curre muarrebidir ṡ Curre denilen saz.

بیا مطرب آن جره طفلوش
چو طفلان بیرگیر و بنواز خوش
دهلوی

Ey çalgıcı! Gel, o çocuk gibi curayı çocuklar gibi kucakta tut da hoş bir surette çal.

(Dehlevī)

جریده (cerīde) = Yalnız, تنها.

جریده سوارى توانا و چست
یکار مصاف اندرون تن دوست
نظامی

Savaş işinde sağlam, kuvvetli ve çevik, tek başına bir atlı.

(Nizāmī)

ṡ Defter ve gazete mânasına Arap ve Acem dilinde sonra ihdas olunmuştur.

جز (cuṡ) = Başka mânasına istisna edatı.

جز يك نظر بدو نتوان دید زانكه نیست
امكان باز گشتن ازان رخ نگامرا
نظامی

Ona bir defadan başka bakmak mümkün değildir; çünkü o yüzden gözün ayrılmasına imkân yoktur.

(Nizāmī)

که داند جز او کردن از نیست هست
سعدی

Ondan başka yoktan var etmeyi kim bilir?

(Sā'di)

Bazı defa başında fazla olarak üstün bir (b) bulunur.

بطلب یافت نشان از لب شیرین فرهاد
ره سوی لعل لبرند پیمز کوهکشان
خجندی

Ferhat, Şirinin dudağının nişanını aramakla buldu. Lâlin yolunu dağ kazanlardan başka insanlar, bulamadılar.

(Hucendī)

جز (cez) = Ada.

جزعاله، جزعاله، جزذر، جز (ciz,

cizder, cizḡâl, cizḡâle) = Kavrulmuş kuyruk, kıkırdak.

Nizām; (cizḡâl), pişerken yahut kavrulurken yanan et, (cizḡâle) İsfahanın konuşma dilinde kavrulmuş kuyruk, demiştir.

جَزْد (cezd) = Ağustos böceği.

خروش جزد میان سراب وقت زوال
چنانکه ناله عاصی بود میان سحر
دهستانی

Öğle vakti serap [*] ortasında
ağustos böceğinin ötmesi, cehen-
nem içinde suçlunun jeryadı
gibidir.

(Dehistānī)

جَزَك (cezek) = Kuşlara mahsus
bir hastalıktır ki yeleklerinin
dibinden kemiğe kadar oyulup
gider.

جَزِيدَن (ceziden) = Bozmak, teb-
dil ve tağyir etmek.

جَسْت (cest) = Sıçrama, kaçma :
cesten = sıçramak tan mastarı
tahfifi ve mazi.

مسلم جوانراست برپای جست
که پیران بزند استعانت بدست
سعدی

Ayak üzerinde sıçrama gençlere
mahsustur; çünkü ihtiyarlar elin
yardımıyla ayağa kalkabilirler.
(Sā'dī)

آن مرید اورا چو دید از جای جست
کای نبی الله دستم بگیر دست
عطار

O mürit Cenabı Peygamberi
görünce, ey Allahın peygam-

[*] Serap = pusuarik, ılgım salgım.
«Lehee; kamusı türki» yalgın (cep lügati).

ber! Elimi tut elimi, yani bana
yardım et diye yerinden sıçradı.
(Atîâr)

جَسْت (cust) = Arama. Custen=
aramak mastarından mastarı
tahfifi ve mazi.

دولت اندر هار یسی جستم
هر دو دویک مکان نمی یابم
خاقانی

Saadeti hünerde çok aradım.
Her ikisini bir yerde bulmuyo-
rum, yani hünerle saadeti bir-
leştirmek mümkün olmuyor.

(Hâkânî)

گفت روبه جستن رزق حلال
فرض باشد از برای امتثال
مولانا

Tilki, helâl azık aramak, Alla-
hın emrine uymak için farz
olur, dedi.

(Mevlânâ)

جَسْتَن (cesten) = Sıçramak, atla-
mak, atılmak, kaçmak, kurtul-
mak.

من مسکین بسودای پری روی گرفتارم
که باد صبح نتواند زبند زلف او جست
سلطان

Ben miskin, bir peri yüzlünün
aşkına tutkunum ki sabah rüz-
gârı onun zülfünün zincirinden
kurtulamaz.

(Selmân)

که نتوانی زبند چرخ رستن
ز تقدیری که یزدان کرد جست
فخر گرگانی

Çünkü feleğin bağından kur-

tulmaya, Allahın takdirinden kaçmaya muktedir değilsin.

(Fahri Gurgānî)

جسته جسته (ceste ceste) = Yavaş yavaş, tedrici (ko.),

جسته گیر (cestegîr) = (k.) Arsız dilenci.

جسك (cesk) = Mihnet ve musibet.

روای پرده یکی دیو زشت سر بر کرد
بگفتمش که تویی مرگ و جسك گفت آری
مولانا

Perde arkasından çirkin bir şeytan başını çıkardı. Ona, ölüm ve musibet sen misin? dedim, evet dedi.

(Mevlânâ)

جشن (ceş) = Mavi boncuk.

جشن اگرچه پرنک فیروزه است
نر فیروزه نیست اندر جشن
سوزنی

Mavi boncuk firuze renginde ise de onda firuzenin parlaklığı yoktur.

(Süzēnî)

جشان (ceşân) = Terzi ve yapıcı arşını.

جشن (ceşen) = Sıtma.

جوید اندران شهریار زمن
در افتاد ازیم دروی جشن
شاعر

Orada zamanın padişahını gö-

rünce korkudan titremeye başladı.

(Şâ'ir)

جشن (ceşn) = Ziyafet, zevk ve eğlence meclisi, düğün & Bayram.

در جشن آسمان و ش تو ریخته بناز
ساقی ماهروی تو در ساغر آفتاب
انوری

Senin göğşe benziyen meclisin-de ay yüzlü sâkin naz ile güneşi, yani şarabı kadehe dökmüş.

(Enverî)

جشن بزرگ (ceşni buzurg) = Ferverdînin [*] yani bahar ilk ayının altıncı günü yapılan bayram. Nevruzî buzurg de derler. Ferverdîn (ba.).

جشن پُردگان (ceşni pürdegân) = pence'î duzdîde denilen beş günü âbân ayı sonundaki beş güne ekliyerek o on günde yapılan bayram. Pence'î duzdî-de (ba.).

جشن تیرگن (ceşni tîrgân) = Tîr ayının on üçüncü günü yapılan bayram. Tîr (ba.).

جشن خردادگن (ceşni hurdâd-

[*] Ferverdîn, mart değildir, çünkü Ferverdînin yani baharın ilk ayının birinci gününde, rumî martın dokuzu ve efrencinin yirmi ikisidir. Onun için bu ayları Farsça isimleriyle yazdım.

gân) = Hurdâd ayının altıncı günü yapılan bayram. (Hurdâd) ve âbân (*ba.*).

جشن ساز (**ceşnsâz**) = Şemsî senenin birinci günü yapılan bayram.

جشن سده (**ceşni sude**) = Behmen ayının onuncu günü yapılan bayram. (Behmen) ve sude (*ba.*). Bu bayram İranlıların Müslümanlıktan evvel ve sonra yaptıkları bayramdır, ötekiler Müslümanlıktan evvelki devre aittir (Nizâm).

جشن مرد گبران (**ceşni merdgî-rân**) = İsfendârmuz ayının beşinde yahut bu ayın nihayetindeki beş günde yapılan bayram. (İsfendârmuz) (*ba.*).

جشن مریم (**ceşni meryem**) = Hazreti Meryem, Hazreti İsayı doğurduğu zaman üzerlerinde olan hurma ağacını kımıldatmakla dökülen taze hurmadan kinayedir.

جشن نیلوفر (**ceşni nîlûfer**) = Hurdâd ayının yedinci günü yapılan bayram. Hurdâd (*ba.*).

جشه (**ceşe**) = Yağ ölçegi. (C) nin ötresiyle: gömlek ve elbise yeni.

جشیره، جشیر (**ceşîr, ceşîre**) = Çulha & Burhân ceşîreyi un çorbası mânasına da yazmıştır.

جعد انگشت (**ca'de nguşt**) = (k.) Hasis. (Ar.) جعد الانامل .

جعد شتر (**ca'di şutur**) = (k.) Bedeni çok tüylü olan kimse.

جعد قلم (**ca'di kalem**) = Kalemin arkasında yahut yarığında kalan mürekkep bulaşığı & Lâtif söz & Yarım daire,

جعد گریه گبر (**ca'di gîrihgîr**) = Kıvrık ve dolaşık saç ki Arap saçı denilir.

جغ (**cuğ**) = Boyunduruk = çuğ = yüğ.

جغاره، جغازه (**ceğâre, ceğâze**) = Nevileri içinde en evvel yetişen bir nevi tere kökü. Ceğes (*ba.*) & Darı ekmeği & Kadınların yüzlerine sürdükleri allık & Umum hayvanların, hususiyle sığır, koyun, deve, atın göbeği.

جغاله (**ceğâle**) = Kuş sürüsü & Ham meyva, çağla.

جغو (**ceğtū**) = Merâğa nehri.

زیرینه رود (Zerīne rūd) da derler
(Nāşirī).

جفجم (ceğceğ) = Çançan dedi-
ğimiz uygunsuz, yüksek ses
(ko.).

زاهد زجسد جفجم باطل کند آغاز
عاشق زمرسوز چوزد نعره حق حق
اسیری

Âşık yandığı cihetle, Hak! Hak!
narasını attıkça sofu hasedin-
den beyhude çançana başlar.
(Esirî)

جغد (cuğd) = Baykuş nev'inden
puhu.

بگوید چه خوش گفت دهقان سفد
که برناید ز خانه باز جغد
فردوسی

Sğud'un ulusu ateşperestlerin
reisine, doğan yuvasından puhu
çıkamaz, diye ne hoş söyledi.
(Firdevsî)

یاد آیدم احوال دل سینۀ ویران
هرگه شنوم ناله نجفدی زخرای
یعنا

Her ne zaman bir harabeden
bir baykuş sesi işitsem vıran
sinemdeki kalbimin ahvali ha-
tırıma gelir.

(Yeğmā)

§ Kale burcu.

جغرات (cuğrât) = Yoğurt (Türk-
cedir).

جغرد (cuğerd) = Çayır ve çimen.

جغش جغشت (ceğş ceğşt) =
Bir nevi tere ve sebzedir ki
bahar mevsiminde, bütün seb-
zelerden evvel yetişir=ceğâre
(ba.).

جغه (ceğne) = Baykuş nev'inden
sarıgebe denilen gözleri büyük,
sarımtık bir kuş.

جفا پیشه (cefâ pîşe) = (k.) Zalim.

اگر بر جفا پیشه اشتافق
کی از دست قهرش امان یافت
سعدی

Eğer zalime ceza vermekte acele
etse idi onun kahrı elinden
nerede kurtulurdu.

(Sā'dî)

§ (k.) Mâşuk.

Cefâ kelimesi kerden, dîden,
keşîden, custen müştaklarıyle
terekkübeder § (Cefâzede) =
cefaya uğramış, (cefâkeş)=cefa
çeken (k.) mazlum.

جفت (cuft)=Çift, eş zıddı tak =
tek.

ازین پیش چیزی نیارمت گفت
بس این گردلت باخرد هست جفت
اسدی

Bundan fazla bir şey söyleye-
mem. Kalbin akıl ile eş, yani
birleşmiş ise bu yetişir.

(Esedî)

§ Çift öküzü.

جفت ببردند وزمین ماند خام
هیچ نروید زخار و گیا
مولانا

Çifti götürdüler. Yer işlenmemiş kaldı. Diken ve ottan başka bir şey bitmedi.

(Mevlânâ)

جفت آفرید (cuft âferîd) = Bir nevi nebat. Bazı lûgat sahipleri tilki hayası dedikleri nebat demişler.

جفت ساز (cuft sâz) = Sazendelik fenninden bir nevi ki üç kısımdır: cuft sâz, rast sâz, yekunîm sâz.

جفت شدن (cuft şuden) = Bir şey bir şeye benzemek § Erkek ve dişi çiftleşmek.

جفتک (cufttek) = Bir çift kuştur. Erkeğinin bir tarafında kanad, bir tarafında bir çengeli olur. Dişisinin öteki tarafında yine bir kanad ve bir halkası olmakla uçacakları zaman çengeli halkaya geçirip uçarlar. (Ar.)
تیر ییغ تیر.

جفت گاو (cuftgâv) = Çift öküzü.

جفتن (ceften) = Eğilmek, bükülmek, kubbe ve kemer gibi binanın tavanı çatlamak. Cefte=

eğilmiş. Emri hazırı mazisi gibi teft suretinde gelir.

شهباشی که بهر خدمت او
همیشه پشت گردون جفته باشد
فخری

Bir şehinşah ki ona hizmet için feleğin sırtı daima eğrilmiş olur.

(Fahri)

جفت و تا (cuftutâ) = Çift mi tek mi oyunu. Tâ (ba.).

جفتة (cuftte) = Çifte, tepme: hayvanın iki ayağını birleştirip geriye vurma.

جفته اندازد یقین آن خر زدود
حبذا آن کس کزو پرهیز کرد
مولانا

O eşek acıdan şüphesiz çifte atar. Ondan (onu tedaviden) çekinen kimse mesuttur.

(Mevlânâ)

§ Hayvan ve insan sağrısı.
§ Benzer, mânend.

بفرمود تا مطبخی در جفت
نهد جفته و آنرا کند خاک جفت
نظامی

İskender, aşçıya onu gizlice toprağa gömüp ona benzer bir koyun başını pişirmesini emretti.
(Nişâmî)

جفتی کردن، جفتی زدن، جفتی خوردن
(cufti hürden, cufti zeden, cufti kerdan) = Çiftleşmek.

جَك (cek) = Yağ çıkarmak için yoğurdu bir kab içinde çalkamak ki yaymak denir. (Yayık) bundan alınmıştır § Berat ve hüccet. Şebi cek = Berat gecesi.

جِگَارَه (cugâre) = Cedgâre (ba.).

جَكَاشَه (cekâşe) = Büyük kirpi.

جِگَر (ciger) = Ciğer, bağır.

اگر این داغ جگر-وز که در جان منست
بدل کوه نهی سنگ با آواز آید
-مدی

Âvâz (ba.) § Keder ve mihnet.

چند گوی جگری نیست ترا
جای

Ne vakte kadar bana sen gam-sızsın diyeceksin.

(Câmî)

جِگَر آگَنده (ciger agende) = Bumar dolması.

جِگَر بند (ciger bend) = Ciğer ta-kımı. (Ar.) سواد البطن § (k.) Evlât.

تو جگر بنده میان گریکان
اندر اندازی و جوی زان نشان
مولانا

Sen ciğer takımını kediciklerin ortasına atar da ondan eser ararsın

(Maolânâ)

جِگَر بند پش زاع نهادن (ciger

bend pîşi zağ nihâden) = (k.) Mihnet ve belâya katlanmak.

جِگَر گُوشَه، جِگَر پَارَه (ciger pâ-re, ciger gûşe) = (k.) Evlât.

جِگَر تَشَه (ciger teşne) = (k.) Çok özleyen.

جِگَر تَفَتَه (ciger tefte) = (k.) Âşık.

جِگَر خَوَارَه (cigerhuvâre) = (k.)

Çok keder ve mihnet çeken kişi § Taş yürekli, merhametsiz § Büyücülerden bir kısım. Cigerhuvârî = mihnet çekmeklik.

ور نکند لطف تو دلداوی
چاره نباشد ز جگر خواروی
غلام

Eğer senin lûtfun gönül almazsa kederli ve gamlı olmaktan başka çare olmaz.

(‘Imâd)

جِگَر دَاشْتَن (ciger dâšten) = Kuvvet ve kudretli olmak,

جِگَر سُوحْتَن (ciger sūhten) = (k.) Merhamet etmek.

من آن نیم که برسم کسی فریب خورم
توان نه که ترا بر کسی جگر سوزد
شانی

Ben kimsenin merhametine aldanacak adam değilim, sen kimseye merhamet edecek adam değilsin.

(Şânî)

جگر گربه خوردن (**ciger gurbe hurden**) = Nefis ve kıymetli bir şeyi kaybetmek.

جگره (**cigerne**) = Turna kuşudur ki boynuna yakın yerde sorgucu olur. Bazı lûgatlerde ikinci harfi (k) dir.

جگي جگي (**cigi cigi**) = Bir acı duyulduğu, bir şey çok istenildiği ve hoşlanıldığı zaman çıkarılan ses.

ای برخ آفتاب من رخ بجا جگي جگي
دود برآمد از دلم زود بیا جگي جگي
مختم

Ey benim güneş yanaklım! Oh, yanağını göster; kalbim yandı oh, çabuk gel.

(Mahtesem)

Cigi cigi gâh = sakak : çene altı, gıdıklanan yer. (Ar.) غیغ.

جل (**cel**) = Serçe kadar, güzel sesli bir kuş. Kanarya olmak galiptir (Burhân tercümesi).

جلاب (**cnllâb**) = Gul suyu, muarrebidir Ş Şekeri gül suyunda eritip kaynatmakla yapılan şurup.

آشته برزهر همچو جلابی
سعدن

Zehre şurup gibi susaksın.

(Sa'dî)

Şeddesiz de olur.

Ferhengi Ziya

اشکم همه گلاب و جلاب است زانکه کرد
دو چشم من خیال تو پیدا گل و شکر
کال اسماعیل

Göz yaşı bütün gül suyu ve şeker şerbetidir. Çünkü senin hayalin gözümde gül ve şeker husule getirdi.

(Kemâl İsmâ'îl)

(Culâb) Buharalı üstat bir şairin de adıdır.

جلاب (**celâb**) = Salkım küpe.

جلب (**celeb**) = Orospu.

کسی که يك سرمو از هواش برگردد
یقین که مادر اوزانیست و زانش جلب
فخری

Bir kimse ona muhabbetten kıl ucu kadar yüz çevirirse, anası ne karısı şüphesiz orospudur.

(Fahri)

Ş Çan.

برفتند بی گذشته زشب
نه بانگ تیره، نه بوق و جلب
فردوسی

Gece yarısı gittiler. Ne davul, ne boru ve çan sesi.

(Firdevsî)

جلبك (**culi bek**) = Yosun=Culi vezeğ.

جلبو (**celbū**) = Naneye benzer bir sebze.

فتقد و خشخاش برقص آمدند
نعن و جنبو بلب جویبار
مولانا

Fındık, haşhaş, nane, celbu, ırmak kenarında raksa başladılar.

(Mevlânâ)

جَلْبُوبُ (celbūb) = Sarmaşık.

حَلَوِيز، جَلْبِيز (celbīz, celvīz) = Kement, ilmek, çilbir.

روایتود بزندان و بند بسته تم
اگر نه زلفک مشکین تو بدی جلییز
ظاهر

Eğer senin misk kokulu zülûf-ceğizinin ilmeği olmasa idi vücudumun zindan ve hapse bağlı kalması lâayık değildi.

(Tāhir)

§ Ara bozucu, koğucu.

بمهادو نبود کام ظالم و جبار
بدور اونبود قدن مقصد و جلییز
فخری

Onun zamanında zalim ve zorbanın isteği olmaz. Onun devrinde ara bozucu ve koğucunun itibarı yoktur.

(Fahri)

جَلْجُلَانُ (culculân) = Hububattan kişniş. Susam tanesi diyenler de vardır.

حَایِم (cilem) = Hindistanda Pencap'a bağlı bir kasaba ve bir ırmak.

جَلْبُنْبُر (culunbur) = Eski ve parça parça elbise giyen kimse.

جَلِنگ (ciling) = Cereng (ba.) § Karpuz ve hıyar ocağı § Sırma ile işlenmiş elbiselik bir nevi ipekli § Su çekirgesi. Buna konuşma dilinde (meygū) derler.

جَلُو (celū) = Lâtifeci, şakacı kimse § Kebap şişi: ağaçtan olursa celū cūb, demirden olursa celū āhen derler, (c) nin esresi (l) nin üstüniyle at dizgini.

خلق سستد عمر جلوداده هر طرفی
پرگرد کلفت است جهان زین سوارها
اثری

Birçok kimse ömür atının dizginini her tarafa salıvermiş; dünya, bu atlılardan kalın bir toz tabakasıyla dolmuştur.

(Eşref)

جَلِ وَزَغ (culi vezeğ) = Yosun = culi bek = cāme'i gūk.

جَلَوَنَد (celvend) = Işık جروند = Cer-vend.

جَلُونَك (celūnek) = Karpuz ve kavun ocağı.

جَلَّة (culle) = İplik yumağı § Mantar § Kavanoz, küp § Hurma çubuğundan yapılan sepet.

جَلِيل (culeyl) = At çulu, örtü, mahmil örtüsü [*].

[*] (Mahmil) iki kişinin oturmasına mahsus olarak deve üstüne konulan bir nevi sepet.

سهر بافته برجليل سياه
اسدي

Siyah örtü üzerine inci işlenmiş.

(Esedî)

(Nâşirî) bu kelime Arapça (جل) den küçültülmüştür, bütün lûgatler yanılmışlardır diyorsa da (Behârî acem) konuşmada celil, mahmil ve beşik örtüsüdür. (C) nin ötresi, (I) nin üstüniyle جل = cul kelimesinin küçültülmüşüdür demesine bakılırsa birincisini yazdığım gibi halil vezninde saydığı anlaşılır.

جَمْشِدُون، جَمْشِيد، جَمْشَاسَب، جَمْ

(**cem**, **cemşâsb**, **cemşîd**, **cemşîdûn**) = Pişdadîler sülâlesinin dördüncü ve en büyük hükümdarı. Hazreti Süleyman ile İskendere de Cem denir ve birbirlerinden şöyle ayırdedilir: bâd = rüzgâr, hâtem = yüzük, mûr = karınca, dîv = şeytan kelimeleriyle birlikte söylenirse Hazreti Süleyman; câm = kadeh, bâde = şarap kelimeleriyle birlikte söylenirse Cemşîd; âyine, sed kelimeleriyle söylenirse İskender'dir (Nâşirî ve Burhân). Cemşâsb (ba.). Cem, büyük padişah, akıllı sani ş Pak ve münezzeh ş Zat mânalarına da gelir. Cemşîd, Cemşâsb çok defa Pişdadiyân sülâlesinin dördüncü hükümdarı yerinde kullanılır (Reşîdî).

جَمْ اِسْپَرَمْ (**cem isperem**) = Süleymanî fesleğen.

جَمْشَاش (**cemmâş**) = Mest, sarhoş, mahmur.

بيست باد صبا خواب ترکس جاش
چنين زرنج مهرگشت ناتوان ترکس
کال

Saba rüzgârı mahmur nergisin uykusunu kaçırdığı için nergis uykusuzluk illetine tutularak böyle zayıfladı.

(Kemâl)

Bu mânada ekseriya göze sıfat olur ş Edepsiz, edepsizlik, hilekârlık. Bu mânalarda (m) şeddeli ve şeddesiz olur ş Dostları gizlice görmek, avı gizlenerek görüp avlıyan avcı kuş mânalarında (m) şeddelidir. Arapçada cemmaş her gördüğü kadına söz atan zampara mânasınadır.

جَمْآن (**cumân**) = Eğrelti otu.

جَمْجَمْ (**cumcum**) = Koncu iplik, tabanı eski esvap parçasından yapılan bir nevi fukara ayak kabı.

جَمْدَر (**cemder**) = Bir çeşit silâh, aslı cenbder = yan yirtıcıdır.

جَمْرِی (**cimrî**) = Soysuz, alçak, di-

lenci. Dilimizde pek pinti yerinde kullanılır.

جَمْزِوَر (cemzīver) = Yüzü, karnı, ayakları beyaz olan at. (Ar.) اشقر. Dilimizde eşkar dan bozulma sakar denir.

جَمَسْت (cemešt) = Kırmızıya çalar gök renkli kıymetsiz bir taş.

بگوهر از همه آزادگان شریفترست
بر آن قیاس که یاقوت ناردان ز جاست
سوزنی

Nar tanesi gibi yâkut, âdi taş-tan ne kadar kıymetli ise o zat da asalet cihetiyle bütün hür-riyetperverlerin en şerefliisidir. (Süzenî)

جَمْشَاسَب (cemşâsb) = Hazreti Süleyman & Cemşid'in oğlu (Burhân).

جَمْشَاك، جَمْشَاك (cemşâk, cem-şek) = Ayakkabı.

جَمْشِيدِ مَاهِي گِيَر (cemşīdi mâhī gīr) = (k.) Güneş & Hazreti Süleyman & Hazreti Yunus.

جَمْن (cemen) = Çardak (Nâşirî). İnce ağaçlar üzerine enine atılan ağaçlardır ki üstüne asmanın dallarını koyarlar (Reşīdî).

جَمْد (cemend) = İşsiz, güçsüz,

tembel. Bu kelime ekseriya eşkinsiz yani yürüyüşü düzgün olmıyan atın sıfatıdır. Aslı cây-mend'dir.

بُجْمَلْگِي، بُجْمَلْگِي (cumlegī, be-cumlegī) = Hep, hepsi.

جَمْنَدَه (cumende) = Cunbende (ba.).

جَمْهَلُو (cemhelū) = Burçak = Cemehlū.

جَمْهَوْرِي (cembūrī) = Yıllanmış eski şarap, üç senelik şarap, yarısı yahut üçte biri kalıncıya kadar kaynatılan şarap: müselleş mânalarmadır.

جَمْپَر (cemīz) = Arabistana mahsus yaprağı duta benzer bir nevi incir.

جَنْ (cen) = Uc, kenar, yan: Arapça جنب muhaffefidir.

برندوش ازین جن سواری گذشت
که لرزید زان سر بر سر گوه و وشت
فردوسی

Evvelki gece buradan bir atlı geçti ki ondan baştan başa dağ ve ova titredi.

(Firdovsî)

جُنَاب (cunâb) = Yades (lâdes) denilen oyun: kim aldatırsa öğ-

dülû almak üzere iki kişinin bahse tutuşması. Şimdi konuşma dilinde cunâğ, nazım ve nesirde cunâb kullanılır, yades tutuşanlardan biri öbürünün eline bir şey verdiği zaman, alan (merâyâd) der, eğer unuttur da söylemezse veren (mérâ yâd turâ ferâmûş) deyip bahsi kazanır, biz birinciye karşı (aklımda), ikinciye karşı (lâdes) deriz. جناب بستن = Lâdes tutuşmak.

چون نخواهی تو ز من پند، مرا پندمده
بسته انگار مرا باتو درین باب جناب
ناصر

Sen benden öğüt istemezsen bana öğüt verme. Bu hususta beni seninle bahse tutuşmuş ve mukavele etmiş farz et.

(Nâşır)

(N)nin şeddeli olduğu da vardır.

دل بود زمن شرط ز تو بود سه بوسه
معمشوق چنین بندد با عاشق جناب
لامی

Gönül vermek benden; üç öpücük senden; mâşuk âşıkla böyle bahse tutuşur.

(Lâmî'î)

Yades, (yâddaşt) tan bozulmadır, bu ve gelecek cunâğ kelimesinin bazı lügatlerde (c) si üstündür. (جناب) ve bundan sonra gelen (جناب) ı eyer tepengisi mânasına da yazmışlardır.

جنابه (cunâbe) = İkiz çocuk.

جناغ (cunâğ) = Kuşların göğüs kemiği üstünde ve iki kanad arasında bulunan (v) biçimindeki ince kemik, uçurcak kemiği = Yades kemiği. Bu kemik kırılarak bahse tutuşulur. Eyerin ön kaşı o kemiğe benzediği için ona da cunâğ denir § Eyer örtüsü, haşa.

دارم اسبی کش استخوان در پوست
هست چون در چوال هیزم تاغ
موی بروی نرست جز که نمک
پوست بروی نمکند جز که جناغ
کمال اسماعیل

Bir atım var ki çuval içinde dagdagan odunu gibi bir deri bir kemik. Keçeden başka üstünde tüy bitmemiş, eyer örtüsünden başka üzerinde deri kalmamış.

(Kemâl İsmâ'il)

پلنگ کبر کند سال و ماه برد و دام
از آن قبل که جناغت بود ز چرم پلنگ
معزی

Senin atının haşası kaplan derisinden olduğu için kaplan her zaman bütün hayvanlara kibredir.

(Mu'izzî)

جنبان (cunbân) = Kımıldıyan, hareket eden: cunbiden den sıfatı müşebbehe § Cunbiden den mûtaaddi emri hazır.

وگر بادم تو نیز ای سرو آزاد
میری چون بید در جنبان بدین باد
انطای

Ey azade selvi! Eğer ben rüzgârsam sen de bu rüzgârla sö-

ğüt gibi bir baş kımıldat: bana meylet.

(Nizāmi)

جُنْبِش (cunbiş) = Kımıldayış, hareket ediş: cunbiden den hâsılı mastar.

جُنْبِشِ آبَا (cunbişi âbâ) = Eflâk ve yıldızların hareketi.

جُنْبِشِ اَوَّل (cunbişi evvel) = Kaza ve kader kaleminin başlangıcı § Feleğin hareketi § Gezeğin yıldızların Hamel burcundan hareketleri,

جُنْبِشِ زَمِین (cunbişi zemīn) = Yer sarsıntısı, deprem.

جُنْبِنْدَه (cunbende) = Kımıldıyan § Pire, karınca gibi hayvan-cıklar, hususiyle bit.

جُنْبِنْدَن (cunbīden) = Kımıldamak, hareket etmek.

صبا بیوی تو چندان دویده بود که دوش
نداشت تا بسحر که عجال جنبیدن
نظای

Dūn gece saba, senin kokunu almak için o kadar koşmuştu ki seher vaktine kadar kımıldanmaya mecali kalmadı.

(Nizāmi)

آدی نیت که عاشق لشود فصل بهار
هر گیاهی که بنوروز بجنبد حطبت
سعدی

Bahar mevsimine âşık olmıyadı yahut bahar mevsiminde a harekete gelmiyen bir insandı yoktur. Nevruzda [*] herha. bir nebat kımıldamazsa odur.

(Sa'ī)

جَنْج (cenc) = Sığır sesi.

جَنْجَر (cuncer) = Çobandeği denilen nebat, (Ar.) عمى الراعى

جَنْد (cend) = Türkistanda şehir.

چون تو در حفظ ایزدی چه کنی
حرز و تمویذ اهل جند و خجند
انوری

*Seni Cenabı Hak korudu
Cend ve Hucend ahalisi:
muska ve afsununa ne hacedi*
(Enve)

جَنْدَال (cendâl) = Âdi, yüzü sefih kimse.

جُنْدِی دَسْتَر (cundi bîdester) = Kunduz hayası. Gund ha: manasına (gund) un muarrel dir. Gund, bîdester (ba.).

جَنْدَر (cender) = Elbise ve eşy

جَنْدَرخَانَه (cenderhâne) = Elbi

[*] Nevruz = baharın ilk ayının birı
günü بزرگ جشن چاغی buzurg (ba).

eşya ve emtia konan yer. Bunun sahihi (m) ile cemderhânedir. Cemder, câmedâr muhaffefi olup, (cemderhâne) sandık ve eşya odasıdır (Nâşirî).

جندره (cendere) = Umumen yontulmamış ağaç. Hususiyle kumaş perdahtı mengenesi, = رخت مال reht mâl. Kapı tırkazi (Reşîdî).

جندل (cendel) = Ferîdün Şahın yakınlarından biridir ki Ferîdün, Yemen padişahının kızını istemek için göndermişti.

جنگ (ceng) = Savaş.

همی بای رفتن به از کاش جنگ
پلای سفر به که در خانه جنگ
سعدی

Dar ayakkabıdan, ayağı çıplak gitmek iyidir. Evde kavga dan sefer meşakkatı hayırlıdır.

(Sa'dî)

Āverden, kerden, peyvesten, uftâden, dâšten kelimeleriyle terki bolunur.

جنگ (cung) = Büyük gemi ve içinde türlü türlü şiiirler ve meseleler bulunması itibariyle eş'ar defterine denir. Ona beyâzı buzurg [*] de derler.

[*] Mütercim Âsım Efendi buradaki (buzurg) ü gerçek vezninde okuyarak keten-tohumunun beyaz nev'i demiştir ki hiç mü-nasebeti yoktur.

جنگ زرگری (cengi zergeri) = Kuyumcu kavgası (k.) başka birini aldatmak için yapılan sahte kavgâ. Lisanımızda kasap kavgası derlermiş.

کرده ای بت تابکی این جنگهای زرگری
از تو ضایع ناوک بیداد و از من بیر آه
عقشم

Ey güzel! Bu yapma kavgalar ne vakte kadar senin sitem, benim ah oklarımızı ıelef edecek.

(Muhtesem)

جنگل (cengel) = Orman.

جنگوان (cengvân) = Hindistan-da bir şehir.

جنب (cenîb) = Yedek atı mânâ-sına Arapça olup Farsçada âhırına bir (t) ilâvesiyle cenîbet şeklinde kullanılır. Cenîbetkeş (k.) itaatli.

چنور (cenîver) = Sırat köprüsü.

جو (cev) = Arpa.

خانه برگندم و یک جو نفر ستاده بگور
برگن مرگت چو غم برگن زمستانی نیست
سعدی

برگ Berg (ba.).

چو حافظ در ثناعت کوش و از دنیای دون بگذر
که یک جو مفت دونان دوصد من زونی اورد
حافظ

*Hafız gibi kanaat etmeye çalış
da alçak dünyadan vazgeç; zira
alçaklara bir arpa kadar minnet
etmek iki yüz batman altına
değmez.*

(Hāfız)

جَوِ، جَوِ (cū, cūy) = ırmak.

حقیر تاشاری تو آب چشم فقیر
که قطره قطره باران چو باهم آید جوست
سعدی

*Fakirin göz yaşını sakın hor
görmüyesin; zira yağmur dam-
laları birleşince ırmak olur.*

(Sa'di)

درازنای شب از چشم دردمندان پرس
تو قدر آب چه دانی که در لب جوی
سعدی

*Gecenin uzunluğunu dertlile-
rin gözünden sor. Sen suyun
kıymetini ne bilirsin; çünkü
irmağın kenarındasın.*

(Sa'di)

Ş Custen = aramak tan emir,
(İsfa. muh. vas).

درین ره جان بده یاترک ما گیر
براین در سربنه یاغیر ما جوی
سعدی

*Bu yolda can ver, yahut bizi
bırak. Bu kapıya baş koy, yahut
bizden başkasını ara.*

(Sa'di)

نجات از رحمت حق چو نه از احیای غزالی
شفا زودان نه از قانون طب بو علی سینا
سلمان

*Necatı, Allahın rahmetinden
ara; İmamı Gazali'nin (ihyayı
ulûm) undan değil, şıfayı on-*

*dan bil; Ebu Ali Sinan'ın (ka-
nunu tıbb) ından değil.*

(Selmân)

دانی که عرب چه عیب جویند
این کارکنم مرا چه گویند
نظامی

*Bilirmisin ki Arap ulusu ne
kadar ayıp arayıcıdırlar. Bu işi
yaparsam bana ne derler.*

(Nizâmî)

Cū, boyunduruk mânasına da
gelir.

جَوَازهَ، جَوَازانَ، جَوَازِ (cuvâz,
cuvâzân, cuvâze) = İçinde
bir şey ezilen, yahut yağı ve
şırası çıkarılan, havan.

ای بکو پال گران کوفته پیلانرا بخت
چون کونجی که فرو کوفته باشد یجواز
فرخی

*Ey havanda ezilen pirinç gibi
ağır topuzla fillerin sırtını ezen!*
(Ferraî)

کنجد که ز کام آسیا جست
اندولگد جوازه شد پست
شاعر

*Değirmenin ağzından sızrıyan
susam havanda yediği tepmeden
ezildi.*

(Şā'ir)

جَوَالِ (cuvâl) = Çuval.

جَوَانِ، جَوَانِ (cevân, cuvân) =
Taze, genç, yiğit.

گردد اگر از شادی وصل تو جوان پیر
اندوه فراق تو کند پیر جوانرا
یغما

Sana kavuşma sevincinden ihtiyar, genç olursa da ayrılığının kederi genci ihtiyarlatır.

(Yeğmā)

جوانی Cevân baht = Talihli. جوان بخت
Cevânî = Gençlik.

تعلقم بختیاست وقت یوری پیش
که مفت باخته ام موسم جوانی را
کلم

İhtiyarlık vaktinde hayata ilgim ziyadedir; çünkü gençlik mevsimini beyhude kaybetmişim.

(Kelim)

جوان اسپرم (cevân isperm) =
Fesleğen nev'inden reyhanî yarpuz.

جوانمرد (cevânmerd) = Mürüvvet
sahibi, cömert kimse.

جوانمردی از کارها بهترست
جوانمردی از خوی پیغمبرست
عنصری

Cömertlik işlerin en iyisidir. Cömertlik peygamberin tabiatındandır.

(‘Unşuri)

جوانی (civânî) = Çöreotu nev'inden Hindistan anasonu.

جوباره (cübâre) = Isfahanda bir mahalle.

ای خداوند هفت سیاره
پادشاهی فرست خوشنواره
تا که دردشت را چودشت کند
جوی خون آورد بجوباره

عدد مردمان بیغوايد
هر یکی را کند دو صد پاره
کال

Ey seb'ai seyyarenin [*] sahibi! kan içici bir padişah gönder ki Derduşt mahallesini sahraya çevirsin. Cübaredde kan ırmağı akıtsın. İnsanların her birini iki yüz parça edip sayısını çoğaltsın.

(Kemāl)

جوبه (cūbe) = Pazar yeri, arasta.

جوره (cevtore) = Minare = Guldeste.

جوح (cūc) — Horozun ibiği Ş Bina kemerlerinin üzerine konulan süs.

جوجیر (cūcır) = Dirhem: 31 desigram ağırlığı.

جوجم (cūcem) = Ağacın meyva veren dalı.

جوجو (cevcev) = Parça parça, zerre zerre, ufak ufak: arpa küçüklüğünde olan şey demektir. جوبجو (cevbecev) de denir Ş Türkistanda lâtif ipeklisi, misk ve kâfuriyle şöhret almış bir şehir.

مژگان او ز جوشن الماس بگذرد
چون سوزن قسان زده از لاد جوجوی
ابن یمن

[*] Evvelce yedi tane zannolunan gezegen yıldızlar.

Onun kirpiği keskin iğnenin
Cevcev ipeklişinden geçtiği gibi
elmas zırhtan geçer, yani el-
mas, kesicilikte meşhur iken bu,
onu keser, deler.

(İbni Yemîn)

جو پيو واز جهان بخود صبح
مشك جو جو در نهان بخود صبح
خاقانی

Sabah azar azar cihanın sırrı-
nı gösterdi. Sabah gizli olan
Cevcev miskini meydana çıkar-
dı: sabah dünyayı misk gibi
kokuttu.

(Hâkânî)

هم کشف خلقت نبود آهوی جو جو
کاین مشك بخو جو دهد آن ناهه بخروار
قائمی

Cevcevin ahusu senin tabiatın-
la denk değildir; çünkü ahu
zerre zerre misk verir. Senin
tabiatın ise yükle göbek miski
verir.

(Kāānî)

جو جو (cūce) = Cıvciv.

ای جو جو ماکیان نشده از جهان شدی
یا جول دیده که بکنجی نهان شدی
شاعر

Ey cıvciv! Tavuk olmadan
dünyadan gittin. Yoksa çaylak
mı gördün ki bir köşeye gizlen-
din.

(Şâir)

جو جو (cevḥ) = İnsan ve hayvan
alayı. Arapçalaştırılmışı cevḥ.

جو دانه، جو دانه (cevdân, cevdâ-

ne)=Misk gibi kokar ve yenir
bir nevi kâfur.

سمند ترا باد در نو بهار
ز کالور جودان دهد خاک روند
سیف اسفرنگی

Rüzgâr ilkbaharda senin atına
kokulu kâfurdan toz verir: yani
atının kaldırdığı toz misk gibi
kokar.

(Seyfi İsferengî)

Kuş kursağı: cev ile dâ'n'dan
mürekkeptir § Bir nevi söğüt
§ Atların dişleri arasında arpa
şeklinde olan siyahlıktır ki yaşı-
ları ondan belli olur § Taneleri
kuru ve susuz bir nevi nar.

جو در (cevdér) = Öküz.

نه ناهه فتالده هم آهوی
نه عذیر فشاند هم جودری
منوچهری

Her ahu göbek miski vermedi-
ği gibi her öküz amber saçmaz.
(Minüçihri)

Çavdar (Ar.) جودره. Cevde-
re = sığır yavrusu § Rusyalı bir
cenkçi.

جو (cūr) = Yukarı. Karşılığına
(cîr)-denilip konuşma ve mua-
melede (بعد جودور بسیار) aşağı yu-
karı birçok sözden sonra, ye-
rinde kullanılır (Nâşirî) § Sü-
lün. Çür (ba.) § Cemşid'in
kadehinde mevcut hatlardan
kadehin ağzına yakın olanı, خط
(ba.) § Dolu kadeh § Fîrûz âbâdın
eski adı. (Reşîdî) (c) nin üstünü
(v) nin tutariyle yazmıştır, arka-

daşa dolu kadeh vermekle zulmedilmiş olacağından dolu kadehe (piyâle'i cevz) denilmiştir diyor ki bu terkinin birinci kelimesi Farsça ikincisi Arapçadır ve dolu kadehten kinaye demektir. (Nizâm) da kısım ve tavır, çift ve benzer mânalarını mensur bir ibare ile ispat ediyor.

جَوَزَاغَنْد (cevzağend) = Ceviz ile doldurulup kurutulan şeftali kuruşu.

جَوَزَاك (cevzâk) = Elemlenmek, mükedder olmak.

جَوَزَبَرْگَنْبَد (cevz bergunbed) = (k.) Faydasız bir işle meşgul olmak.

چو عاجز شدند اندران تاختن
وزان جوز برگنبد انداختن
نظامی

O hücumdan ve faydasız uğraşmaktan âciz oldukları zaman.

(Nizâmî)

جَوَزْگَنْدَم (cevz gendum) = Sığır mantarı dedikleri kök; birkaç buğday tanesi birbirine yapışmış ve ceviz şeklini almış görünür.

جَوَزَن (cevzen) = Safranla boyanıp afsunladıkları arpa tanelerini sihir yapmak istedikleri

insanın üzerine atarak teshir eden Hindistan sihirbazlarından bir kısım.

زهندوستان آمده جوزی
هر جوکه زد سوخته خرمی
نظامی

Hindistan sihirbazlarından biri gelmiş, her attığı arpa ile bir harman yakmış, yani her kime sihir yaptıysa perişan etmiş.
(Nizâmî)

Buğday ve arpalara ârız olan bir nevi hastalık.

جَوَزِ هِنْدِی (cevzi hindî) Hindistancelvizi.

جُوزَه، جُوزَه (cūze, cūje) = Piliç = cūce.

جُوزَه دُوك (cūze'i dūk) = lğ ker-tiği.

جَوَزِ پَدَن (cevziden) = Kederlenmek.

جَوَسْكَ (cevsek) = Düğme.

جَوَسْكَ (cevsenk) = Bir arpa ağırlığı.

جَوْسَه (cevse) = Köşk, çardak.
Muarrebi (جوسق) cevseğ.

جَوْش (cūş) = Kaynama, galeyan.
Cūşiden = Kaynamaktan ismi

mastar, emir. Ekseriya hürüş kelimesiyle birlikte kullanılır.

آتش که تو مبهکی محالست
کاین دیک افرو نشیند از جوش
سعدی

Sen ateşledikçe bu çömleğin kaynamaktan vazgeçmesi mümkün değildir.

(Sa'di)

جوش پلنگان، سیر التهاب
زهره شیران زبان کرده آب
شاعر

Gehennem alevli kaplanların : cengâverlerin coşması kükremiş aslanların ödünü koparmış.

(Şâ'ir)

دیدم از دور گروهی همه دیوانه و مست
از تف باده شوق آمده دو جوش و خروش
عصمت بخاری

Uzaktan, hepsi divane ve sarhoş; şevk şarabının hararetinden coşmuş bir kalabalık gördüm.

(İşmeti Buḥārî)

Her şemsi ayın on dördüncü günü Ş Halka.

کار ما کردست درهم چون زره
جوشن مشکین پر جوش شبا
سنائی

Sizin halka halka misk kokulu zırhınız: zülfünüz bizim işimizi Zırh gibi karmakarış etti.

(Senâ'î)

جوشاك (cüşâk) = Kaynama.

جوشك (cevşek) = Emzikli bardak.

جوشن (cevşen) = Bir nevi zırh: vaktiyle giyilen savaş elbisesi. Mutlak zırh mânasına (درع) gibi Arapçadır.

هان ای نهاده پیر جفا برکان حکم
اندیشه کن ز نالوک دلدوز در کین
پیر تو گر ز جوشن پولاد بگذرد
پیکان آه بگذرد از کوه آهنین
سعدی

Manzum tercümemiz:

Tiri cefayı hükmüne alet eden deni!

Sehmi hafadan eyle sen endişe elhazer

Pulad zırhu eylese tesir eğer okun

Peykânı âh kühî hadidi deler geçer.

(Sa'di)

(C) nin ötresiyle de doğrudur Ş (k.) Ekşi suratlı, çehresiz.

جوشنده مغز (cüşende mağz) = (k.) Öfkeli Ş Zeki, uyanık.

جوشیدن (cüşiden) = Kaynamak, Mecazen gayret ve galeyana gelmek.

بجوشد مغزجان چون بوی گل از بوستان خیزد
ببرد مرغ دل چون بالنگ مرغ از شاخسار آید
قائمی

Bostandan gül kokusu peyda olunca can özü galeyana gelir. Koruluktan kuş sesi gelince gönül kuşu havalanır.

(Kāānî)

جَوْشِپَرَه، جَوْشِپَر (cevēšīr, cevēšī-re) = Çulha. Ceşir, çeşire (ba.).

جَوْفُرُوشِ گَنْدَمُ نَمَّا (cevfurūši gendum numâ) = Buğday gösterip arpa satan (k.) hilekâr.

زهی جو فروشان گندم نَمای
جهانگرد و شبگون و خرمن گدای
سعدی

Ne şaşılacak hilekârlardır! dün-yayı dolaşıcı, cerrar, harman dilencisi.

(Sa'dî)

جَوَق (cevk) = Cevh (ba.).

پیرامن او زوحش جوق
حلقه شده بر مثال طوق
نظامی

Onun etrafında vahşi hayvanlar tasma gibi halka olmuş.
(Niẓāmî)

Bu kelime aslan Türkçedir (Mustalehat). Cemaat mânasına Farsça ve Türkçede kullanılır (Halîmî)

جُول (cūl) = Çaylak kuşu.

جُولَاهَه، جُولَاهَه، جُولَاهَه (cūlâh, cūlâhe, cūlehe) = Çulha & Örümcek.

چو گنج جان بکنج خانه آمد
بگردش می تنیدم همچو جولاهه
مولانا

Can hazinesi, yani canan evin

köşesine gelince etrafını örümcek gibi ördüm : ona sarıldım.
(Mevlânâ)

جُولَه (cūleh) = Fakirlerin giydikleri çul ve kaba saba dokuma. Cūlehî = abalı, kebeli, kalender.

جولہ می گزشت
باسری موچو پشت طاس و آشت
مولانا

Kalenderin biri tas ve leğen sırtı gibi kılsız başıyla başı açık olarak geçiyordu.
(Mevlânâ)

جُولَه (cūleh) = Cūlâh (muḥ.) (ba.) & Okunmaz (h) ile ok ve yay konacak zarf, doğrusu (ç) iledir (Nâşirî) & Oklu kirpi & Vavı ma'düle [*] ile çemen, çayır. Culegâh = çemenzar.

جُولِيدَن (cūlīden) = Dağılmak.

جَوْمِست (cevmist) = Mécusilerin itikadınca bir peygamber. Gevmist adındaki kitap ona nazil olmuş imiş.

جَوَن (ceven) = Döğen denilen çift aleti & (V) nin tutariyle Hindistanda büyük bir nehir.

جَوِي (cevi) = Cev ile birlik edati olan (y) den mürekkebolup bir arpa ağırlığı demektir.

[*] خواب (ba). Vavı mechüle ile (Burhân):

کم آواز هرگز نبی خجل
جوی مشاك بهتر كه يك توده گل
سعدی

*Az söz söyleyen kimseyi hiç-
bir vakit utanmış görmezsin.
Bir arpa kadar misk bir yığın
çamurdan hayırlıdır.*

(Sa'dî)

جوى (cūy) = Cū (ba.).

جوبىاز (cūybâr) = İrmak. Bâr, çok-
luk mânasını ifade ettiğinden
ırmak ve akar suları çok yer
demektir.

فصل بهارست ای نگار اینك کنار جویبار
باعاشقان سوغوار بخرام چون كبك دری
سعدی

*Ey güzel ! Bahar mevsimidir,
işte ırmak kenarı, yas tutan
âşıklarla keklik gibi salın, gez.*
(Sa'dî)

İrmak kenârı mânasına da ge-
lir. İrmak kenarı mânasına şu
beyti misal getirmişler (Nizâm).

صد جان فدای قد تو كز جویبار حسن
هرگز يكی نهال بدین نازكى نرست
جای

*Senin boyuna yüz can feda ol-
sun ki hüsün ırmağının kenarın-
dan bu naziklikte bir fidan
bitmedi.*

(Câmî)

جويدن (cevîden) = Yeneceği
ağızda dişle yumuşatmak.

جوين (cevîn) = Arpa unu, arpa

ekmeği: cev ve nispet edatı
olan (y) ile nispeti tekideden
(n) den mürekkeptir.

منم روی از جهان درگوشه کرده
کفی پست جوين را توشه کرده
نظامی

Pist (ba.).

جوين (cuveyn) = Horasanda bazı
büyüklerin yettiği bir kasaba.

جهان (cehân) = Dünya § Sıçrayı-
cı : cesten = sıçramak mastarın-
dan sıfatı müşebbehe.

ای شده مشغول بکار جهان
غره چرائی بیجهان جهان
ناصر

Ey dünya işiyle uğraşan ! Çabuk giden dünyaya niçin aldaniyorsun.
(Nâşır)

Her iki mânada (c) nin esre-
siyle de doğrudur § Cehâniden
= sıçratmak, oynatmaktan emir.

جهان آرا (cehân ârâ) = Cenabı
Hak § Melikî aylardan altıncı
ayın adı.

جهان بین (cehân bîn) = Cénabı
Hak § Göz

جهان بین را اگر جان بین کنی بیش ورت. خواهم
هدایت

*Eğer gözünü can görücü edersen
sana görgülü ve basiret sahibi
derim.*

(Hidāyet)

§ Seyyah.

مرد جهان بین کرم آباد کرد
وزی آزادیش آزاد کرد
جعفر فراہانی

*Dünya görmüş adam Keremi
mamur etti ve kendinin azad-
olması için kuşu azadetti.*
(Ca'feri Ferāhānī)

جہانتاب (cehāntāb) = Melikî ay-
lardan beşinci ayın ismi § Güneş.

جہاندیدہ (cehāndīde) = Seyyah.
جہاندیدہ بسیار گوید دودغ
سیدی

Seyyah kısmı çok yalan söyler.
(Sa'dī)

جہان کھن (cehānı kihīn) = Kū-
çūk dünya (k.) insan. (Ar.) عالم صغیر.

جہان میہن (cehānı mihīn) = (k.)
Cenabı Haktan başka her şey.
(Ar.) عالم کبیر.

جہرم (cehrem) = Fars kıtasında
evvelce mamur bir şehir.

جہرہ (cehre) = Çulha çıkırığı.

جہش (cehiş) = Tıynet, tabiat.

جہمرز (cihmerz) = Bir orospu
ile birleşmek. Cih = orospu,
merz = birleşme.

جہن (cehen) = Cihan (muḥ.) §
(H) nin tutarıyle Efrāsyāb'ın
oğlu.

بشگیر ہنگام بانگِ خرومن
زد رگاہ جہن آمد آوای کوس
فردوسی

*Sabahleyin horoz öterken Ceh-
n'in dergâhından davul sesi
geldi.*
(Firdavsi)

جہودانہ (cuhūdāne) = Enzerot
denilen pusun, hâsıl olduğu di-
kenli ağaç. (Ar.) § Bir nevi
barsak dolması : Dilimizde yağ
ördeği derlermiş. Yahudice,
Yahudi gibi § Yahudilerin baş-
ka milletlerden ayırdedilmeleri
için omuzlarına diktikleri sarı
parça. (Ar.) غیار.

جہیدن (cehīden) = جستن Cesten.

جی (cī) = İsfahan civarında su ve
havasının iyiliğiyle meşhur bir
kasaba.

جی آفرام، جی آلاد (cī âlād, cī
efrām) = İki hakîmdir ki İran
Mecusilerinin peygamber say-
dıkları (Mihâbâd) dan sonra
Ciefrâm peygamber olmuştur.

جیبا (cībā) = Odun (Burhān).

جیپور (ceypūr) = Hindistan pa-
dişahı.

کمر بندى زد رگاه تو چپور
خواجو

*Cēypūr senin dergâhından bir
uşaktır.*

(Huṣṣācū)

چپر (cīr) = Alt ve aşağı = zîr
§ Kılıç kayışı, eldiven gibi şey-
ler yapılan tabaklanmış deri.

چپرۇفت (cīruft) = Kirman'a bağlı
bir şehir.

چپرە (cīre) = Çırac ve hizmetkâ-
ra verilen gündelik, yemek ve
para.

چپرۇجنىك (cīzcenk) = Zıbık. Fars-
ça (ç) lerle de doğrudur.

چپستن (cīsten) = Sıçramak.

چون بدیدم روی خویت در زمان برجیستم
مولانا

*Güzel yüzünü görünce birden
bire sıçradım.*

(Mevlânâ)

Bu mısradaki (bercîstem) in
doğrusu (berhâstem) in imalesi
olan (berhîsten) dir.

جینفت (ceyğut) = Lif.

جینفون (ceyğūt) = Hurma lifin-
den yapılan torba ve sepet.

چپنه (cīge) = Sorguç, çelenk
(Nizâm). Bu kelime Türkçedir
(Müellif).

چیک چیک (cīk cīk) = Kuş sesi.

چینوز (cīnever) = Cenîver (ba.).

چینواذ (ceyvâd) = Gûnahtan sa-
kınma, ittika'.

چپوه (cīve) = Civa = jîve. Muar-
rebi: ziybek.

ج (ç) = Farsça elifbenin altıncı harfidir. Buda (c) gibi ebced hesabında üç rakamını gösterir.

چای، چا (çâ, çây) = İçtiğimiz çay. Aslı Çince (چا) dır.

چابک (çâbuk) = Çabuk.

اگر بنده چابک نیاید بکار
عزیزش ندارد خداوندگار
سعدی

Eğer hizmetkâr işi çabuk yapmazsa efendisi onu kıymetli tutmaz.

(Sa'di)

چابک‌دست (Çâbukdest) = eline çabuk, چابک‌پا (çâbukpâ) = ayağına çabuk, deriz ki işini iyi ve çabuk gören demektir.

چابکی (çâbukî) = Çabukluk, çeviklik § Sûratlı giden at.

داد باحسان رمی پروردم
چابکی خاصه و بدره زدم
خسرو

Ben kulunu ihsaniyle taltif ederek kendi atlarından bir atla bir çıkın altın verdi.

(Hasrev)

چابوک (çâbūk) = چابک (ba.).

چاپ (çâp) = Basma. Karşılığı خطی (hattî) = yazma. Çâphâne = matbaa, basımevi Çâp kelimesi kerdên, nemûden, bazı defa zeden ile terki bolunur. Çince (çav) kelimesinden alınmıştır. Bir taneden bin tane meydana geldiği için mecazen mübalâğa ve yalanda da kullanılır. Bu surette zeden ile terekkeb eder (Nizâm).

چاپاتی (çâpâtî) = Mayasız hamurdan el ile açılan sac gözlemesi, bazlamaç, doğrusu (çepâtî)dir, el ile açıldığı için (çepât) tan alınmıştır, çepat (ba.).

چاپار (çâpâr) = Postacı, چاپارست (çâpârust) de derler. Çâpâr hâne = postane. Dilimizden alınmıştır.

چاپلوس (çâplūs) = Dalkavuk, yaltaklanan, halkı tatlı sözlerle aldatan hilekâr. (muḥ.) çeplūs.

منه دل بدین کیفی چاپلوس
اسدی

*Bu hilekâr dünyaya gönül bağ-
lama.*

(Esedî)

(C) ve (b) ile de doğrudur (ba.).

چابوڭ (çâpūġ) = Tiriz: elbisenin
yanlarına sokulan parça.

چاتو (çâtū) = Suçluyu asacak ip.

چاق (çâç) = Türkistanda Taşkent
denilen memleket. Burada iyi
yay yapılır, (çâçî kemân) ve
(kemânî çâçî) denilir.

عالميد چاچي کاترا بدست
فردوسي

Çâç işi kemanı elinde uğdu.

(Fırdevsî)

کانهای چاچي وچيني پزند
گوانمايه شمشيرها ايژ چند
نظاي

*Çâç işi kemanlar ve Çin işi
ipekli kumaşlar, birkaç da de-
ğerli kılıç.*

(Nizâmî)

Ş Temizlenmiş hububat yığını,
çeç.

چاچله (çâçele) = Çarık, pabuç,
postal. Sende! (ba.).

کبرکړېدې ځمکه برکتشان نې گوروډين
صدر جستېدې ځمکه درياشان نې چاچله
مسمود

*Sırtlarında aba kebe olmadığı
halde hepsi kibredelerdi, ayak-
larında pabuç yok iken hepsi
yüksek mevki ararlardı.*

(Mes'ûd)

چاچوله باز، چاچول باز (çâçū bâz.
çâçūlebâz) = Yumuşak söz-
lerle halkı aldatan (ko.).

چادر (çâder) = Çadır. (Ar.) خيمه
Ş Kadınların büründükleri çar-
şaf.

گل فروشت از سر ويچان دويد
دېرې اورفت وچادر مې کشيد
مولانا

*«Kadın, hamamda» kili başın-
dan yıkadı ve halecan içinde
koştı; onu «cariyeyi» takibedi-
yor ve çarşafı giyiyordu.*

(Mevlânâ)

چادر احرام (çâderi ihrâm) = (k.)
Kar.

از پشت کوه چادر احرام برکشد
برکتف ابر چادر ترسا برافکند
خاقانی

*Dağın sırtından karı çekti. Bu-
lutun omuzuna güneşin ışığını
biraktı.*

(Hâkânî)

چادر ترسا (çâderi tersâ) = Hristi-
yan kadınlarına mahsus bir nevi
bürgü Ş (k.) Şafak ve güneşin
aydınlığı.

چادر شب (çâderi şeb) = Yatak bağ-
ladıkları yaygı.

چادر کافوری (çâderi kâfûrî) = (k.)
Sabahın aydınlığı.

چادر کھلی (çâderi kuhlî) = (k.) Gök
Ş Karanlık gece.

چادر لاجورد (çâderi lâciverd) = (k.)
Gök Ş Çayır ve çimen.

چادر نشین (çâdernişîn) = Göçebe
halkı.

چادر نماز (çâderi nemâz) = Ev baş-
örtüsü, namaz bezi.

چار (**çâr**) = Sayılardan dördün adı: çehâr (muḥ.) § Çâre (muḥ.) § Tuğla ve çanak çömlek fırını. çârdeh (çârdeh) = Sayılardan on dört.

چار آرکان ، چار اجساد ، چار آخر
چار اُستاد، چار اُزدها، (**çâr âhur**,
çâr ecsâd, **çâr erkân**, **çâr ejdehâ**, **çâr ustâd**) = (k.)
Dört unsur. Çâr âhur, na'ş denilen dört yıldızdan da kinaye olur.

چار آينه (**çâr âyene**) = Bir çeşit savaş elbisesi ki dört parça yassı demirden ibaret olup göğse bağlanırlar. آين آيەن (ba.).

چار ابرو (**çâr ebrû**) = Bıyıkları henüz terlemiş genç.

چار امين (**çâr emîn**) = Hazreti Ebubekir, Ömer, Osman, Ali (edat) (رض).

چار باغ (**çâr bâğ**) = (k.) Dört unsur § Eski zamanlarda İsfahan civarında süslü ve mamur bir köşk ve bahçe imiş.

چار بالشت (**çâr bâliš**, **çâr bâliš**) = Vaktiyle padişahlar ve büyüklerin üzerine

oturdıkları dört katlı şilte (k.) taht.

گر نیازت را پذیرد شمس تبریزی ببلطف
بعد ازین برعرش نه تو چاربالش بر نیاز
مولانا

Eğer Şems-i Tebrizî senin ricanı lûtfen kabul ederse sen bundan sonra tahtını rica ve niyaz ile arşa kur.

(Mevlânâ)

عصمت چاربالش غفلت چه خفته
آهنگ راه کن که رفیقان روان شدند
عصمت بخاری

İsmet! gaflet şiltesinde niçin uyumuşsun; yola niyet et ki arkadaşlar gittiler.

(İşmet Bahârî)

§ Dört unsur.

چار پای بند، چار بند، (**çâr bend**, **çâr pâybend**) = (k) Dört unsur.

باچنین چارپایبند بود
سوی هفت آسمان شدن دشوار
سنائی

Böyle dört unsurla yedi kat göke çıkmak güç olur.

(Senâ'î)

چار پا (**çâr pâ**) = Dört ayaklı hayvanlar, hususiyle katır, eşek, deve, sığır, koyun.

چار پاره (**çâr pâre**) = Çâlpâre: ağaçtan. yapılmış dört parça köçek zili, şakşak.

چار پهلو شدن (**çâr pehlū şuden**) = Çok yiyip sırt üstü yatmak.

زود در گل می نشیند کشتی سنگین در آب
چارچلو میکنی خود را از آب و نان چرا
صائب

Ağır gemi suda çabuk sığa oturur; su ve ekmekle mideni neden dolduruyorsun.

(Şa'ib)

چار تار، چار تار (*çartâ, çartâr*) =
Dört telli tambur ve kemençe.
§ (k.) Dünya § Dört unsur.

طبع گیتی راست شد در عهد تو ز انسان که باز
نشود صوت مخالف هیچ کس زین چار تار
سلمان

Senin zamanında dünyanın tabiatı öyle düzeldi ki hiçbir kimse bu dört telliden yani dünyadan uygunsuz bir ses işitmez.

(Selmân)

(Nizâm) tüfeğe konulan dört büyük saçma ve bir şeyin dört parçası mânalarına da yazmıştır.

چار تکبیر زدن (*çâr tekbîr zeden*) = Dört tekbir almak (k.)
terk etmek.

من هاندم که وضو ساختم از چشمه عشق
چار تکبیر زدم یکسره بر هر چه هست
حافظ

*Aşk çeşmesinden abdest aldı-
ğımdan beri her ne varsa hep-
sini terk ettim.*

(Hâfiz)

§ Cenaze namazı kılmak.

چار جوهر (*çâr cevher*) = Çâr
âhur.

چار جوی (*çârcūy*) = Buharaya
bağlı bir kasaba.

چار چار (*çârçâr*) = Kavga başlan-
gıcı olarak iki bir, iki öbür
taraftan, yahut dört bir, dört
öbür taraftan iki kavgacı kuv-
vetin karşılaşması, gözgöze
gelmesi (Nâşirî).

(*çârçâr zeden*) =
Gevezelik etmek ki carcar et-
mek deriz. چار چار گوی (*Çârçâr-
gūy*) = geveze.

چار حایه (*çârḥâye*) = (k.) Yiğit.

بیرانه سرکه قدامیدی دوتا شده
از چار خابگی دوسه جا کتخدا شده
امیدی

*İhtiyarlıkta Ümîdî'nin boyu bû-
kûldüğü halde yiğitliğinden iki
uç yerde kâhya olmuştur.*

(Ümîdî)

(ba.) خایه

چار دوال (*çâr devâl*) = Eşek sü-
rülecek biz, bizlengiç.

چار دیوار (*çâr dîvâr*) = (k.) Dün-
yanın dört tarafı.

(*çâr dîvârı nefis*) =
Dünya § İnsan kalıbı.

چار زانو زدن (*çâr zânūzeden*) =
Bağdaş kurmak.

چار زبان (*çâr zebân*) = (k.) Ge-
veze.

چارسو (çârsū) = Dört taraf, dört tarafı olan şey, dört tarafa yolu ve sıra sıra dükkânları olmak itibariyle pazar, çarşı. Dört tarafa bakıldığı cihetle gözetme ve intizar etmeden de kinaye olur.

دوین چارسو چون نهم دستگاه
که این نباشم ززدان راه
نظامی

Bu çarşıda nasıl tezgâh kurayım, çünkü yol hırsızlarından emin değilim.

(Nizâmî)

پنارسوی سخن نقد رایجی دایم
نه همچو ماه زرانود و ناتمام عیار
عرفی

Söz çarşısında geçerakçe sahibiyim. Ay gibi ayarı noksan ve yaldızlı değil.

(‘Urî)

چارشانه (çârşâne) = (k.) Güçlü kuvvetli, semiz.

چار ضرب زده (çâr zarb zeðe) = (k.) Saç, sakal, bıyığını tıraş eden bazı kalenderler.

چارطاق (çârtaş) = Çardak & Dört köşe çadır.

چارغ (çârûğ) = Çarık.

چارک (çârek) = Çavuş, zabıta memuru. & Çârîyek (muğ.).

بیگم هر دوتن از جای جستند
چو چارک چوب بر پیچاره بستند
نزاری

İki kişi birden yerlerinden sıçradılar, zabıta memuru gibi biçareyi döğdüler.

(Nizârî)

چازگامه (çârgâme) = Süratli giden at. Bu bir nevi gidiştir ki böyle giden ata yorga yürüyüşlü at denir, (k.) işret meclisinin kızışması.

ساقیا اسب چازگامه بران
تارکاب سه گانه [*] استایم
خاقانی

Ey sâkil! Süratli giden atı sür, yani işret meclisini kızıştır ki şarap kadehini ele alalım.

(Hâkânî)

چازگاہ (çârgâh) = Musikide bir makam.

چازکنار (çârkenâr) = Kâbil civarında etrafı geniş ve erguvanlık, havası mutedil bir kasaba.

چازگوشی (çârgūşî) = Dört kulplu sürahi.

چارگوشی و چارگوشه باغ
گر بدست آیدت فرومگذار
شهید

Dört kulplu bir sürahi ile dört köşe bir bağ eline geçerse bırakma; faydalanmağa bak.

(Şehîd)

[*] سه گانه (segâne) = Sabahleyin içilen üç kadeh şarap (Ar.) ثلاثة غساله.

چازمادَر (çâr mâder) — (k.) Dört unsur.

بودند تابود وجودش دین مرا
این چار مادر وسه موالید بی نوا
خاقانی

Onun vücutu bu âlemde yok iken dört unsurla (mevalî di selâse) vardı.

(Hâkânî)

§ Na'ş denilen dört yıldız.

چازمَنَز (çâr mağz) = Ceviz.

چازمِیخ (çâr mîh) = Dört çivi
§ Çarmık, gergi: eski zamanlarda suçluları gerdikleri dört köşe ve haç biçimindeki ağaç.

درختی را که بینی تازه ییخش
کند روزی زمانه چارمِیخ
نظامی

*Kökünü taze gördüğün ağacı
zamane bir gün çarmık yapar.*

(Nizâmî)

§ Bir erkeğin bir erkekle birleşme şekli.

چارُو (çârû) — Alçıya bazı şeyler karıştırıp sarnıç ve kuyu gibi şeyleri sıvayacak sıva. Löküne de denir=Sârû. Muarrebi ماروج dur.

چارَه (çâre) = Çare: bir işi düzeltme yolu, yardım, ilâç, tedbir. Yardım ve tedbir edene چاره‌جو چاره‌گر، چاره‌ساز،

çâreger) denir. (Kerden ve nemüden) mastarının müştaqlarıyla kullanılır.

با جور و جفای تو نسازم چه بسازم
چون زهره و یارا نبود چاره مداراست
سعدی

Senin cevir ve cefanla ülfet etmiyeyim de ne yapayım; cesaret ve kuvvet olmayınca çare boynu eğmektir.

(Sa'dî)

§ Hile § Ayrılık § Bir kere.

چاشَن (çâş) = Hububat (tahıl) yığını = câç.

گر هر دم لب بهار و خرمیست
همچو چاش گل، تنگه انبار چیست
مولانا

Eğer her dem sana bahar ve meserret yoksa, senin gül yığını gibi olan bedeninin mahfazasıdır.

(Mevlânâ)

چاشتَن (çâşt) = Kuşluk vakti: sabahla öğle arası. (Ar.) ضحی § O vakitte yenilen yemek.

که فلان چاشت بده باشام
نان و آبی که خورم و اشام
جایی

Filân, kuşluk yahut akşam, etmek ve su ver ki yiyeyim ve içeyim.

(Câmî)

چاشته بند، چاشکدان، چاشدان، چاشدندان (çâştân, çâşdân, çâşekdân, çâşte bend = Seyir yerine götürülen kuşluk yemeği çıkını, çantası.

ای چاشکدانت چرخ ازرق
وی شادروانت چرخ اطلس
جمال‌الدین

*Ey mavi felek, sofrası; doku-
zuncu felek gölgeliği yahut
döşemesi olan zat!*

(Cemâlüddin)

چاشنی (çâşnî) = Tadımlık ki çeş-
ni denir: bir şeyin tadına bak-
mak için alman az bir şey.
چاشنیگیر (çâşnîgîr) = Yemek ta-
dına bakan: aşçıbaşı, sofracı-
başı.

خرامند، سروی رطب باراو
شکر چاشنیگیر گفتار او
نطای

*Salıncı bir selvi ki meyvası
taze hurma; şeker onun sözünün
tadına bakıcı.*

(Niẓâmî)

دل چاشنی (çâşnî'i dil) = Güzel
söz. چاشنی صبح (çâşnî'i şubh) =
Sabahın aydınlığı.

چاک (çâk) = Yırtık, yarık.

بدن تنگ آمده برجان ازان روینته کردم چاک
پنداری که از شکوه گریبان چاک می‌کردم
ایوانمعی

*Bedenim ruhuma dar geldi de
o yüzden göğsümü yırttım; şî-
kâyetimden yakamı yırttım
sanmayasın.*

(Ebulmeâ'ni)

چاکم چودر دل افتد سوزن چه سود ورشته
کاین سوزد آن گدازد از آتش درونم
چای

*Kalbim yırtılırsa iğne ve ipli-
ğin ne faydası olur; çünkü içi-*

*min ateşinden iplik yanar, iğne
erir.*

(Cāmî)

Ş Sabahın aydınlığı.

شب قیبره تا برکشه روز چاک
نیایش کنم پیش یزدان پاک
فردوسی

*Karanlık gecede sabahın aydın-
lığına kadar huzur-ı ilôhîde
yalvarırım.*

(Fırdevsî)

Ş Mesken ve arazi gibi şeylerin
tapusu Ş Kılıç ve hançer gibi
şeylerin tokuşmasından çıkan
ses.

چاک تبریز و جرکان
زمین گشت گردان تراز آسمان
فردوسی

*Balta ve yay çekme sesinden
yer, gökten daha dönücü oldu.*
(Fırdevsî)

Ş Küçük kapısı olan büyük
kapı kanadı. Yırtmak mânasına
چاک کردن (çâkzededen) şiirde
(çâk kerden) kullanılır.

چاک‌چاک، چاک‌چاک (çâkçâk, çâ-
kâçâk) = Kılıç ve topuz gibi
katı cisimlerin vuruşmasından
çıkan ses.

ترنگ تیر و چاک‌چاک شمشیر
دریده مغز پیل و زهره شیر

*Okun tınlaması, kılıcın sesi,
filin beynini, aslanın ödünü
patlatmış.*

چاک‌چاک (çâkçâk) = Çok yarık.

زبان گشته از تشنگی چاک‌چاک
اسدی

Dil, susuzluktan, ziyade yarılmış.

(Esedî)

Elbisede olan yırtık mânasına da gelir.

چاکانیدن (câkâniden) = Damlatmak, boşaltmak. Cekâniden (ba.).

پیش سائل زربچا کاند بهنگام جواب
پیش نموی موی بشکافد بهنگام سؤال
فرخی

Dilencinin dileğine cevap zamanında önüne altın döker, nahivcinin önünde sual sorarken kılı kırk yarar.

(Ferruhî)

چاکر (çâker) = Hizmetkâr: kul, köle, cariye, karavaş, yanaşma'dan her biri. Bugünkü okunuşta (k) esredir.

شکر گوید ای سپاه و چاکران
رسته اید از شهوت و از چاک ران
مولانا

Ey asker ve köleler! Şükrediniz. Şehvet ve .... dan kurtulmuşunuz.

(Mevlânâ)

چاکشؤ، چاکشؤ (çâksû, çâkşû) = Çeşmezen denilen göz otu. Câkşû (ba.).

چاکوچ (çâkūç) = Çekiç.

چال (çâl) = Tüyü iki renkli olan şey, hususiyle at ki (çil) denir § Çukur. Bu münasebetle çulha

çukuruna (pâçâl), mücrimleri hapsedtikleri çukura siyehçâl derler.

شد دل خسته من بسته چال زلفت
زانکه انباشته شد تا بلب آن چال بمشک
ابن عین

Kenarına kadar misk ile dolu olduğu için, hasta gönlüm çenenin çukuruna meftundur.

(İbni Yemîn)

کله در چول و غله اندر چال
اوحدی

Sürü çölde, zahire çukurda.

(Evhadî)

§ Yuva.

سیه مست مرغی در آمد بچال
زیرین بیضه بهفت در زربال
ملک قی

Baştan kara sarhoş kuş, yuvasına girdi, yaldızlı yumurtoyu kanadının altına gizledi: güneş batıp gece oldu.

(Meliki Kûmî)

(Siyeh mest) ve yalnız (siyâh) baştan kara sarhoşa denir. Arapçası [*] سکران طافج (sekrânî tâfih) dir § Büyüğüne toy, küçüğüne karabatak denilen bir nevi s. kuşu.

یگانه خسرو صاحبقران که از عدلش
رود بپریش شاهین بخانه بط و چال
فخری

Biricik sahipkiran padişah ki adaleti sebebiyle şahin, ördek ve karabatağın yerine hatır sormaya gider.

(Fahri)

§ Kazvin'e bağlı bir köy.

[*] Tâfih dopdolu, taşkın kab mânâsındır.

چالاک (çālāk) = Çevik, çabuk
davranan.

ی بر وخ دلبران چالاک بخور
افق غمت گزیده ، یاک بخور
خیام

*Çevik, oynak dilberlerin yüzü-
ne karşı şarap iç. Seni gam
yılanı ısırmış. Tiryak ye, yani
kederini şarap ile yatıştır [*].*
(Hayyām)

Ş Adam öldüren hırsız, yol ke-
sici.

گفت کاین مردمان که بی باکند
همه همواره دزد و چالا کند
عنصری

*Bu korkusu olmıyan adamların
hepsi duıma hırsız ve adam
öldürücüdürler, dedi.*

(‘Unşurî)

Ş Yüksek yer, büyük adam.

ای میر نوازنده و بخشنده و چالاک
ای نام تو نهاده قدم بر سر افلاک
عنصری

*Ey taltif ve ihsan eden büyük
bey! Ey adı eflâkin başı üs-
tüne yükselen zat!*

(‘Unşurî)

چالبوس (çâlbūs) = Çâplūs (ba.).

چالیش، چالیش (çâliš, çâlîş) =
Savaşta hasmına karşı kibir ve
naz ile yürüme, salınma Ş Sa-
vaş, mücadele.

[*] Bu rübâiyi Abdullah Cevdet, dil-
berlerin yanağı üzerinde şarap iç ve güzide
bir tiryak ye suretinde tercüme etmiştir!

باسگان زین استخوان درچالشی
چون نی اشکم تی در نالشی
مولانا

*Bu kemikten ötürü köpeklerle
mücâdeledesin. İçi boş kamış
gibi inliyorsun.*

(Mevlânâ)

میدان شد و چالش آغاز کرد
تجسین خسرو زبان باز کرد
دهلوی

*Meydana gitti, kibir ve gurur
ile yörümeye başladı. İlk sözû
padişahı öğmek oldu.*

(Dehlevî)

بیا تادیرن شیوه چالش کنیم
سعدی

*Gel ki bu şivede çıkışalım,
mücadele edelim.*

(Sa’dî)

برآشت زلگی زگفتار شاه
چالش در آمد چو دود سیاه
نظامی

*Zenci, padişahın sözünden hid-
detlendi. Kara bulut gibi harbe
girdi.*

(Nizâmî)

این نظر با آن نظر چالیش کرد
ناگهان از خرد خالیش کرد
مولانا

*Bu bakış o bakışla, «kuşun tane
cihetine olan bakışı» ile müca-
dele etti. Ansızın onun aklını
aldı. Yani hırsı galebe edip
tuzağa düştü.*

(Mevlânâ)

Ş Çiftleşme, birleşme. İkinci
lûgat vezin sıkıntısına mahsus-
tur diyenler de vardır.

Bu kelime savaş mânasına Türkçeden alınmıştır.

چالشیگر (çalışıger) = Salınarak yürüyücü § Sevgiye ve birleşmeye düşkün.

چالوس (çâlūs) = Tabiristan civarında bir kasaba. Muarrebî شالوس şâlūstur.

چالیک (çâlîk) = Çelik çomak oyunu.

طافلیست سخن گفتن مردیست خنخ کردن
تو دستم چالاکی نه کودکی چالیکی
مولانا

Söz söylemek çocukluktur, sü-kût etmek mertliktir. Sen büyük Rüstemsin, çelik çomak çocuğu değilsin.

(Mevlânâ)

Çelik çomak oyunu: 'çocukların biri uzun öbürü kısa olan iki değnekle oynadıkları oyun ki bu iki değneğin büyüğüne dilimizde çomak, küçüğüne çelik denir. Farsçada çeliğe (چله) pile, (چفته) elek. Çomağa (چفته) çefte, (دولک) dulek; çelik çomak oyununa (دسته چلک) deste çilik, (بازی الک دولک) bâzî'i elek dulek derler. (چالیکی) çâlîk bâz, (چالیکه باز) çâlîkî = çelik çomak oynayan kimse.

چام (çâm) = Salınma § Eğrilme: çemiden چمیدن ve hamiden خمیدن den ismi mastar olan چم çem ve خم hem mânalarıdır.

گفتم که زود خیز و می گرد چام چام
منجیکه

Dedim ki acele kalk, salına salına gez, dolaş. (Mencik)

§ Samanı taneden ayırmak için evvelce kullanılan arabaya da hareket ettikçe salınıp eğildiği için çâm denilmiştir.

چاموش (çâmūş) = Bir çeşit ayakkabı.

چامه (çâme) = Şiir ve gazel, çame güy = şair, mecazen hanende.

یکی چامه گوی و یکی چنگ زن
یکی پای کوبد شکن بر شکن
فردوسی

Biri gazel okuyucu, biri çalgı çalmakta, biri usul ile raksediyor.

(Firdevsî)

چامیدن (çâmīden) = Naz ile salınmak, yürümek. (muḥ) çemīdendir § İşemek.

چامین (çâmīn) = Sidik ve pislik.

بس کن که هر مرغ ای پسری خوش خوردا بپزیر
شد طعمه طوطی شکر وان زاغ را چاهین خر
مولانا

Ey çocuk! sus, çünkü her kuş taze incirden hoşlanmaz. Durdunun yiyeceği şeker, karganın eşek tersidir.

(Mevlânâ)

چانه (çâne) = Çene.

شکر، کی گوید ترا این بیشوا
آن لب و چانه ندارم و آن نوا
مولانا

Bu yoksul sana nerede şükredebilir? o dudak ve çenem, o sesim yoktur; sana şükre gücüm yetmez.

(Mevlânâ)

چانه زدن (çânezeden) = (k.) Çene çalmak.

چاو (çâv) = Vaktiyle Mogol padişahlarından (Keyhātū Hân) ın bastırdığı kâğıt paradır ki Azerbaycan ve Tebriz ahalisi kabul etmemişlerdir.

چاو تا در جهان روان باشد
رواق ملک، چاودان باشد
شاعر

Çâv, dünyada geçtikçe saltanatının parlaklığı devam etsin.
(Şâ'ir)

Ş İleme, sızlama (Niẓâm).

ای عاشق مهجور! ز کام دل خود دور
می نال و همی چاوکه معذوری و معذور
ابوشعب

Ey gönlünün isteğinden uzaklaştırılarak bırakılmış âşık ! inle ve sızlan ki mazursun, mazur.

(Ebū Şua'yb)

(Nâşirî) Şimdi çâv ve çâb matbaacılığa ve basma yazıya denir, diyor [*].

[*] (Nâşirî) bu sözü yazarken Türkçe ve Arapçadan mürrekkep « basmei hat » tâbirini kullanmıştır,

چاوچاؤ (çâvçâv) = Avcı kuş kendilerini tuttuğu, yahut biri yavru rularını avladığı zaman serçe lerin kopardıkları çığlık [**].

چاوش (çâvūş) = Asker ve kafilenin işlerini gören kimse. (Ar.)
نقیب. Türkçe çavuş kelimesinden alınmıştır.

بانگ چاوشان چودررم بشنوند
تابینند رو بدیواری کنند
مولانا

Yolda çavuşların sesini işitince görmemeleri için yüzlerini duvara çevirirler.

(Mevlânâ)

Bir (v) ile yazılıp iki (v) ile okunur ama şiirde ötre bir (v) ile de olabilir.

مسبح از بارگاه چاوشانش
نظامی

Hazreti İsa onun dergâhının çavuşlarından.

(Niẓâmî)

Ş Seyyahlara yol gösteren, rehber.

چاؤک (çâvek) = Çekâvek (muḥ.) (ba.).

چاؤله (çâvele) = Hoş renkli bir çeşit gül.

[**] Lûtfullâh Halîmî çâv kelimesinde şöyle bir mütalâada bulunuyor: (Çâv, serçe kocunup bir türlü dahi ötmek mânâsıdır, ber sebili istiare adamda da istima' olunur). Halîmî kimdir? Ön söze bakınız.

همی بوستان سازی از دشت وراغ
چنباش پر لاله وچاوله
عنصری

*Ova ve çayırdan daima çimen-
leri lâle ve gül ile dolu bahçe
meydana getiriyorsun.*

(‘Unşuri)

Ş Eğri büğrü.

چاویلی (çâvlî) = Sazdan yahut hasır
otundan yapılmış hububat sa-
vuracak yassı sepet, tepir.

چاویدن (çâvîden) = Serçeler cı-
vıldaşmak, çığışmak. Mutlak
seslenmekten de kinaye olur.

چاه (çâh) = Kuyu.

نه چشم طامع از دنیا شود سیر
نه هرگز چاه پر گردد زشبنم
سعدی

*Ne tamahkâr gözû, dünyadan
dozar; ne hiçbir vakit kuyu,
çiyden dolar.*

(Sa’dî)

چاه زنه، چاه زنه‌دان، چاه ذقن
(çâhi ze-
ken, çâhi zeneh, çâhi zenehdân)
= çene çukuru.

درخم زلف تو آویخت دل ازچاه ذقن
آه کز چاه برون آمد ودردام افتاد
شاعر

*Gönül çene çukurundan senin
zûlfüne sarıldı. Eyvah! kuyudan
çıktı da tuzağa düştü.*

(Şâ’ir)

چاه یوس، چاه یوز، چاه جو
(çâh cû,
çâh yûz, çâh yûs) = Kuyu
çengeli: çâh ile arayıcı mânası-

nı ifade eden cû, yûz kelime-
lerinden mürekkeptir.

چاه کن (çâh ken) = Kuyu kazan
(k.) başkalarına hile ve zulme-
den.

چاه نخشب (çâhi nahşeb) = Abba-
silerin halifeliği zamanında Cey-
hun ile Semerkant arasındaki
Nahşeb şehrinde ulûhiyyet iddia
eden ابن مقفع (ibni Mukanna‘) ın
içinde sanatla ay gösterdiği
kuyu (Nizâm).

چاهیدن (çâhi den) = Üşüdüğünü
belli etmek, soğuk almak, so-
ğuktan dişler birbirine vurarak
(Nefîsî). Üşümek, gayet soğuk
su içmek yahut dolu yemekle
dişlerin üşümesi هفت قازم
(Heft Kulzum, Şemsüllûga). =
چاییدن Çâyiden.

چبتن (çebten) = Dağarcık.

چبگوت، چبگوت (çebgut, çebgüt)
= Çok eski yatak, yorgan gibi
pamukla dolu olan her şey Ş
Eskimiş ve parça parça olmuş
elbise (Reşîdî).

چبیره (çebîre) = Cebîre (ba.).

چپ (çep) = Sol.

برخاک بیفتاد و بیفتید چو ماهی
وانگه نظر خویش فکند از چپ واز راست
ناصر

Toprağa düştü ve balık gibi çırpındı; ondan sonra sola ve sağa baktı.

(Nûşır)

چپ افتادن (çep uftâden) = Muhalifet etmek, düşman olmak.

از چشم هوس عیش و طرب افتاده است
باراست روان زمانه چپ افتاده است
ظهوری

Hevesin gözünden zevk ve eğlence düşmüştür, doğru gidenlere zamane uygun değildir.

(Zâhūrî)

چپ انداز (çep endâz) = Hilekâr, aldatıcı.

راست می گویم این شکایت نیست
نظر او بما چپ انداز است
حاذق گیلانی

Doğru söylüyorum bu şikâyet değildir. Onun bize bakışı hilekârcadır.

(Hâzıkı Gilânî)

Ş Atın sırtında yüzünü arkaya çevirip ok atmak (Niẓâm).

چپ دادن (çepdâden) = Hile etmek, aldatmak, terk etmek.

بسیارنگه کرد چپ و راست دلم
چپ داد بتارا و تراخواست دلم
نظامی

Gönlüm sola, sağa çok baktı; sevgilileri terk etti de seni istedi.

(Niẓâmî)

چپات (çepât) = Tokat, şamar.

چپاتی (çepâtî) = Bazlambaç, çâpâtî (ba.).

چپار (çepâr) = Umumen iki renkli olan şey, hususiyle siyah benekli yeşil güvercin; asıl, renge muhalif benekleri olan at. (Ar.) ابرش, dilimizde çapar denir.

چپاغ (çipâğ) = Yayın balığı.

چپان (çepân) = Pamuklu eski elbise. Elbisesi eski olan kimseye çepânî derler, şeddesiz de doğrudur.

چپاندن (çepânden) = Bir şeyi bir şeye yahut bir deliğe zorla sokmak (Niẓâm).

چپاپ (çepçâp) = Öpüş sesi.

بر رسیدم از حکیمی هو شمند
کاندوین عالم پگو آواز، چند
گفت در عالم بسی آواز هاست
زان چهارست ای برادر سودمند
قلقل قریبه و چپچاپ بوس
جزیر قلیه فوش شلوار بند
سعدی

Bu âlemde kaç türlü ses var diye bir akıllı filozofa sordum. Kardeşim! bu âlemde çok ses vardır, ondan dört tanesi faydalıdır, dedi: şarap sūrahisinin kulkulū, öpüş şapırtısı, kavurma cızıbızı, iç elbise bağı-nı çözmek fışılırtısı.

(Sa'dî)

چپچه (çepçele) = Sıvık çamurlu kaypak yer, sıyrıcık kaya ve

buz parçası § Çocukların kay-
dıkları kızak tahtası.

چپدار (çipdâr) = Mesti muha-
faza için üstüne giyilen çizme
= sermûze. Muarrebî cermûk [*].
= çipdân.

چپر (çeper) = İnsan ve hayyan-
ların toplanıp daire teşkil et-
meleri. Mecazen mutlak daire.

کنار جوی از سبزه چپر است
میان کوه از لاله کمر بست
شاعر

*Irmak kenarı yeşillikten daire
teşkil etti. Dağ, lâl'eden beline
kemer kuşandı.*

(Şâ'ir)

§ Saz ve çalı gibi şeylerden
yapılan duvar ve kulûbe.

آب چون مردان جنگی دو زره
باغ چون دیوار شهر اندر چپر
پورجای جای

*Sû, savaş erleri gibi zırh giy-
miş; bağ, şehrin duvarı gibi çitle
çevrilmiş.*

(Pâr behâyi Câmî)

§ Kuşak ve kolan dokuyânların
kullandıkları dört köşeli deri
parçaları. Bu kısım dokuyucu-
lara çپر بافی (çeperbâf) derler.

چپسیدن (çepsiden) = Çespiden
(ba.).

[*] (Burhân) ve (Kulzum) ile Burhân
tereümesinde çizme üzerine giyilen şey de-
nilmişse de Âsım merhum Okyanosta böyle
tashih etmiştir.

چپش (çepiş) = Bir yaşındaki
keçi yavrusu. Türkçesi çepiç-
tir.

لابق کشتیست چون شیشاک
سر نباید بریدنش چو چپش

پورجای جای

*Altı aylık kuzu gibi kesilmesi
lâyık; çepiç gibi boğazlanması
gerektir.*

(Pârbehâyi Câmî)

چپ شدن (çepşuden) = Eğril-
mek § (k.) Doğruluktan yüz
çevirmek.

چپل (çepel) = Lâyık olmıyan
şeyler, ahmakça hareketlerle
kendini kirleten, pis ve iğrenç
adam = چپلک çepelek.

چپلوس (çepłus) = Çâplūs (muğ.).
Çâplūs (ba.).

چپیدن (çepiden) = Sol tarafa
ağmak, meyletmek.

چپین (çuppîn) = Söğüt çubuğun-
dan örülmüş sepet ve sele.

پگستر دکر باس و چپین نهاد

ز چپین بران نان کشکین نهاد

فردوسی

*Bezi yaydı sepeti koydu, sepet-
ten o yaygının üstüne arpa ek-
meği koydu.*

(Fırdevsî)

چتر (çetr) = Şemsiye ve çadır.

چتر فرازندۀ فرقت سحاب
سایه‌نشین چتر ترا آفتاب
جای

*Senin başını gölgelendiren bu-
luttur. Güneş senin çadırının
gölgesine sığınmıştır.*

(Cāmi)

توز دوری دیدۀ چتر سیاه
یک قدم بپیش نه بنگر سیاه
مولانا

*Sen kara çadırı uzak mesafeden
görmüşsün; bir adım ileri git,
askere bak.*

(Mevlānā)

چتر آبگون (çetri âbgün) = (k.) Gök.
چتر نور ، چتر سحر ، چتر زرین ، چتر روز
(çetri rûz, çetri zerîn çetri se-
her, çetri nûr) = (k.) Güneş.
چتر سیمایی (çetri sîmâbî,
çetri sîmîn) = (k.) Ay, dolon ay.
چتر عنبرین (çetri 'anberîn) = (k.)
Gece.

چتر کھلی (çetri kuhlî) = (k.) Gök
Ş Gece.

چتر (çetū) — Perde, örtü.

چترک (çetükd) = Serçe kuşu =
çeğük, çeğük.

چتر (çeç) = Hububat eleyip te-
mizledikleri kalbur Ş Harman
savurdıkları yaba. Dilimizde
hububat yığını mânâsınadır.

چترک (çeçek) = Gül. (Ar.) ورد verd.

(Nizām) (çiçek yazmış ve Türk-
çe, demiştir.

گل دوی ترکی ومن اگر ترک [*] نیست
دام همین قدوکه پترکیست گل چچک
سوزی

*Gül yüzlü güzelsin; ben Türk
değilsem de şu kadar bilirim ki
Türkçede gül çiçektir.*

(Süzeni)

Ş Çiçek nastahı = آبل âbile.

چتر (çeçele) = Kaypak yer. Çep-
cele (muḥ.) (ba.).

چتر (çuçule) = . . . dilciği.

چتر (çeḥ) = Kılıç ve hançer gibi
şeylerin kılıfı.

زچرم گرگدن سازند ویشک پیل ازین پس چتر
مختاری

*Bundan sonra onun kılıcının
kınını gergedan derisi ve fildi-
şinden yapsınlar.*

(Mahtārî)

Çeḥiden den ismi mastar

چتر (çeḥaḥeḥ) — Birbiri ardın-
ca vurulan kılıçlardan çıkan
ses.

چتر (çeḥân) = Kavgacı, çeḥiden
den sıfatı müşebbehe.

[*] maddesinde ilk mısraı divanım-
da gördüğüm gibi yazmıştım.

چَنَك (çehek) = Ben ş Yanak.

چَمَاح (çehmâh) = Çakmak mâ-nasına Türkçe olup Farsçası âteş zenedir ş Yola gidenlerin iğne, iplik, çakmak, tarak gibi şeyler koydukları çanta.

بجای شانه و آتشزنه سپاهی او
کنند پر زبواقیت کیسه و چمخام
فخری

Onun askeri torba ve çantasını
tarak ve çakmak yerine yakut-
larla doldurur.

(Fahri)

چَهِی (çehî) = Çehîden den mu-zari muhatap. Çehîden (ba.).

چَهِدَن (çehîden) = Kavga, inat,
dedikodu etmek.

خدایا راست گویم فتنه از تست
ولی از ترس نتوانم چخیدن
لبودندان ترکان خطارا
بدین صورت نبایست آفریدن
که از دست لبودندان ایشان
بدندان دست و لب بایدگزیدن
ناصر

Yarabbi! Doğru söylüyorum;
fitne sendendir; fakat korkudan
sana karşı gelemem; "hata,"
güzellerinin dudak ve dişini
bu kadar güzel yaratmama-
lıydın; zira onların dudak ve
dişinin elinden dişle dudak ve
el ısırmak gerektir. Yani insan
onların dudak ve dişlerinin

güzelliğine hayran olmamak
mümkün değildir.

(Nâşır)

ş Çalışıp çabalamak.

چون همیشه چون زنان در زینت دنیا چنی
گرت چون مردان همی در کار دین باید چخید
ناصر

Her ne kadar sana mertler gibi
din işine çalışmak lâzımsa da
kadınlar gibi daima dünya sü-
süne çalışıyorsun.

(Nâşır)

چَدَار (çidâr) = At kösteği.

مرا ز کین خران باک نیدست زانکه بود
سه کز فسار و دو چنبر چدار چاره خر
قآنی

Ben eşeklerin kininden kork-
mam; çünkü eşeği idare etme-
nin çaresi üç arşın yular ile
iki halka köstekten ibarettir.

(Kāānî)

چَدَر (çeder) = Çare.

بدان نسیب که در خیلشان فتاد نهاب
بجز ایاب نبستند هیچ چارو چدر
قآنی

Onların süvarilerinde yağmacı-
lık başladı korkusuyle geri
dönmeden başka hiç çare ve
tedbir bulmadılar.

(Kāānî)

چَدَن (çiden) = Çiden = toplamak
(muḥ.). Çiden (ba.).

تخم بخت نیلکه پروانست چیزی جز هنر
باربخت نیکت از شاخ هنر باید چدن
ناصر

گلستانکه امروز باشد پیار
چو فردا چمنی گل نیاید بکار
فردوسی

*Gülîstanın bugün eren gülünü
yarın toplarsan işe yaramaz.*
(*Firdevsî*)

چر (çer) چریدن = otlamak-
tan emir.

بچرکت غنبرین بادا چرا کاہ
بچمکت آھنن بادا مفاصل
منوچھری

*Otla ki otlağın amber kokulu
olsun. Salın ki ek yerlerin kuv-
vetlensin.*
(*Minūçihri*)

Ş Ses, nağme.

چر (çur) = Erkeklik aleti [*].

چرا (çirâ) = Niçin mânasını ifade
eden istifhamı tâlîlî edatıdır;
برای چه berayiçi demektir. İlk
harfi üstün de olur.

کجائی ای پدر آخر کجائی
ز حال من چنین غافل چرائی
جامی

*Ey baba ! Neredesin nerede ?
Benim halimden niçin böyle
gafilsin.*

(*Câmî*)

Yalnız tâlîl de ifade eder.

دخ تو در دلم آمد مراد خواهم یافت
چرا کہ حال نکو در تقای قال نکوست
حافظ

Senin yüzün hatırıma geldi.

[*] İsfahanlılar çocuk çüküne derler
(*Nizâm*).

*Muradıma kavuşacağım, zira
hayırlı falı iyi hal takibeder.*
(*Hâfız*)

چرا (çerâ) = Otlak, otlamak.

ایلمی دید اشتی بچرا
گفت نقشست همی بکست چرا
سنائی

*Bir ahmak, çayırılıkta bir deve
gördü. Senin şeklin niçin dai-
ma eğridir, dedi.*
(*Senâ'î*)

Otlayıcı mânasına çeriden = ot-
lamak'tan sıfatı müşebbehe. Ot-
lamak mânasına (çerâ kerdin)
de denir.

ذوق اسخنهای من اصل شفای دلست
زانکه کنم نخل وار از گل معنی چرا
سیف اسفرنگی

*Asıl kalbe şifa veren benim
tatlı sözlerimdir; çünkü bal arı-
sı gibi mâna gülünden otlarım.*
(*Seyfi İsferengi*)

چراگر (çerâger) = Otlayan hay-
van.

چراخور، چراخوار (çerâhuvâr, çerâ-
huver) = Otlak, mer'a.

خورسند شدی بخورد کبیتی
زیرا تو خری جهان چراخور
ناصر

*Dünya yiyintisi ile kanaat et-
tin; çünkü sen eşeksin, dünya
otlaktır.*

(*Nâşır*)

چراگاه (çerâgâh) = Otlak, mer'a.

شهری القصه چو آن باغ بدید
گاو نفسش بچراگاه رسید
جامی

Sözün kıyası; şehirli o bahçeyi görünce nefsi öküzü otlağa kavuştu.

(Cāmî)

چراندن (çerânden) = Otlamak.

چَرَّاسَک (çerâsek) = Orak böceği de denilen ağustos böceği = çerhrişek.

چَرَّاغ (çerâğ) = Vaktiyle yağa bulayıp yaktıkları fitil, mum.

بفروغ چهره زلفت همه شب زنده دل
چه دلآویزست دزدی که شب چراغ دارد
حافظ

Zülfün çehrenin aydınlığında bütün gece gönlün yolunu vurur. Ne cesur yol kesicidir ki gece, feneri vardır! Yani başka hırsızlar gibi feneri etek altına gizlemez.

(Hâfız)

Yakmak mânasını ifade için efrûhten, sūhten, berkerden, rûşenkerden, giriften; söndürmek mânasını bildirmek için kuştan, nişânden, hâmüşkerden mastarlariyle kullanılır, fakat umumun kullandığı (hâmüşkerden) dir.

ز شرم روی تو خورشید بر نمی آید
در آفتاب نشاید. چراغ بر کردن
عصمت

Güneş, senin yüzünden utandığı için çıkmıyor; güneşe karşı ılık yakmak lâıyk değildir.

(İşmet)

Ş Otlamak, otlak:

بهر سید آن پهلوان سترک
بگفتند گاو نیست آبی بزرگ
همی زوقند گوهر شب چراغ
بدان روشنائی کند شب چراغ
اسدی

O büyük pehlivan sordu. Dediler ki büyük bir susğırtı vardır. Daima ondan parlak inci düşer, o incinin aydınlığında gece otlar.

(Esedî)

Mecazen oyuncular, güreşçiler, dilencilerin halktan topladıkları para.

چون گدا یانی که میخواهند از مردم چراغ
فیض از می در شب آذینه میخواهم ما
وجید

Halktan para isteyen dilenciler gibi biz cuma gecesi şaraptan feyz isteriz.

(Vecîd)

چَرَّاغَن (çerâğân) = Suçluların başlarına yaralar açarak ve her birine fitil koyarak uclarını yakmak suretiyle yapılan iş-kence (Mustalehat) Ş Etrafı aydınlatma, şenlik, donanma.

زمین مرده احیا کردن آیین کرم باشد
چراغان کن یداغ خود دل ویرانه مارا
صائب

Ölmüş yeri canlandırmak mü-rüvvet icabıdır, kendi dâğınla viran gönlümüzü aydınlat.

(Şa'ib)

Zemini murde bâ.

جشنی عظیم کرد و چراغانی آن چنانکه
بر روز همچو صبح بخندید شام تار
قائمی

Büyük bir ziyafet ve öyle bir donanma yaptı ki karanlık gece sabah gibi göndüze gülüyordu.

(Kānî)

چراغپا (çerâğpâ, çerâğ-pâye) = Üzerine چراغ konulan yüksek şey, çırakma § Atın şaha kalkması.

براق همت والای تو بگرم دوی
چراغپا کتان بر سپهر جست بتاز
ناصر

Senin yüksek himmetinin burakı süratle şahlanarak hemen göğe sıçradı.

(Nâşır)

چراغ پرہیز (çerâğ perhîz) = Fener, fanus gibi چراغ ve mumu sönmekten koruyan şey.

چراغ چشم (çerâğ çeşm) = (k.) Evlât.

چراغ روشن بودن (çerâğı rûşen būden) = İstek hâsıl olmak.

آن لاله رخ که سوخت دل من بداغ او
روشن بود همیشه الهی چراغ او
قافى استرآبادی

Îlâhî! Dâgiyle gönlümü yakan o lâle yanaklının daima isteği yerine gelsin.

(Kāzî'î Esterâbâdî)

چراغ سپهر (çerâğı sipihr) = (k.) Güneş, ay, yıldızlar.

چراغ سحر (çerâğı seher) = (k.) Güneş § Sabah yıldızı ki erte yıldızı denir § Ortalık ağarmadan evvel yakılan kandil ki çabuk söndürürler; bu münase-

betle çok sürmiyen şeyden kinaye olur.

چراغ (çerâğek) = Küçük چراغ § Ateş böceği.

چراغ کُش (çerâğ kuş) = Işık söndüren : ahlâksızlıkla tanınmış bir oymak.

دلہای روشن از دم مردش فسرده است
آری چراغ کُش بود ایش مرغت و خوست
شفیعائی

Aydın gönüller onun soğuk nefesiyle donmuştur. Evet, bu huy ve tabiatla olan kişi ahlâksızlardandır.

(Şefî'î)

چراغ گل کِردن (çerâğ gul kerden) = (k.) Mumun ışığı artmak çünkü her şeyin artmasına (gul kerden) denir § Mumu söndürmek: Mum, söndükten sonra yarı yanan fitili bir müddetçik kızarmış güle benzer.

دوان محفل که شمع دوی او نیست
چراغ دیده را گل می توان کرد
غنی

Onun yüzü ışığı bulunmayan mecliste göz ışığının sönmesi mümkündür.

(Ganî)

چراغ مغان (çerâğı muğân) = (k.) Şarap.

چراغوارہ (çerâğvâre) = İçinde چراغ yakılan kab, kandil.

این آبگینه خانه گردون که روز و شب
از شعله های آتش روان مریفت
بادا چراغوارہ فراش جاہ تو
تا هیچ در فتنہ خورشید روغلاست
انوری

Türlü türlü ateş parıltılarıyla gece gündüz süslü olan bu fe-

leğın billûr evi, güneşin çera-
ğında yağ bitinciye kadar senin
makamın hizmetçisinin kandili
olsun.

(Enverî)

چَرَامین ، چَرَام (çerâm, çerâmîn)
= Otlak.

چو حیوانیست مانده در بیابان
ز بخت بد نه آب و نه چرامین
نفخه

Talihsizlikten çölde kalmış
hayvan gibidir. Ne suyu, ne
otlağı var.

(Fahri)

آن شلیدی که در ولایت شام
برده بودند اشقران بچرام
سنائی

Şam vilâyetinde develeri otlağa
götürdüklerini duydun mu?

(Senâ'î)

چَرَانْدَز چَار گفْتَن (çerender çâr
guften) = Münasebetsiz, bey-
hude sözler söylemek (ko.).

چَرَب (çerb) = Yağlı, semiz;

چرب و شیرین نعمت دنیا
بگس راندنش نمی ارزد
خاقانی

Dünya nimetinin yağlı ve tat-
lısı sineğini koğmaya değmiyor.

(Hâkânî)

ş Fazla ve üstün olmak.

(çerb âhûr) = Yemi
bol olan ahır ş Nimet ve bol-
luk içinde yaşayan insan.

چَرَب پهلَو (çerb pehlû) = Semiz,
gövdeli (k.) (خيرالناس من يرفع الناس) =
İnsanların hayırlısı insanlara
fayda verendir tâbirince insan-
lara faydalı olan kimse.

چَرَب دست (çerb dest) = (k.) Eli
çabuk, iyi işli.

کمر بستند و چرب دستی کنند
بصد مهر مهمان پرسق کنند
نظامی

Hizmete hazırdır ve çeviklik
gösterir; çok sevgiyle misafir-
perverlik eder.

(Nizâmî)

چَرَب گو ، چَرَب گفتار ، چَرَب زبان
zebân, çerb guftar, çerb gû) =
Tatlı ve yumuşak sözlerle halkı
kendine çeken kimse ş Yaltak-
lanıcı ve hilekâr.

فسانه بود خسرو در لگونی
فسونگر بود وقت چربگوئی
نظامی

Husrev, iyilikte atalar sözü sı-
rasına geçmişti, halkı tatlı söz-
lerle kendine çekmekte çok
muvaffaktı.

(Nizâmî)

چَرَبِش (çerbiş) = İç yağ, yağlı
şey ş Fazlalık, üstünlük.

بیوی سرکه و چربیش بسحق رفتم از دنیا
ولیکن شعر شیرین بنامد تاجهان مانده
بسحاق

Sirke ve çerviş kokusuyla me-
şakkat içinde dünyadan gittim;
fakat tatlı şiirim dünya dur-
dukça kalır.

(Büşhāk)

چربی (çerbü, çerbî) = Yağlı. Çerbî yumuşaklıktan da kinaye olur.

بچری توان پای دیوایه بست
بخرما دهد طفل چیزی زدست
نظای

Yumuşaklıkla tilkinin ayağını bağlamak mümkündür. Çocuk hurmaya karşı elindeki verir.
(Niẓāmî)

چرب و خشک (çerbu huşk) = İyî kötü, fazla eksik, semiz arık, cömert pinti, yağlı yavan gibi karşılıklı mânâ ifade eden lâfızlardandır.
(ماحضر) = hazırda olan şey mânâsına da gelir.

چربی (çerbî) = Yağlı § Kuyruk ve iç yağ gibi şeyler.

چربیدن (çerbiden) = Yağlı ve semiz olmak § Galip ve üstün olmak, tefevvuk etmek.

برمه آن روز ترنج زلفش می چربید
که زناوچ بیازیم ترازو می ساخت
بابا نصیبی

Oyuncak yoliyle turunçtan terazi yaptığı zaman turunç gibi toparlak çenesi aydan üstündü.
(Bābā Naşîbî)

این بارگرا ترا بکشند از بترازو
شک نیست که در وزن بچربد بدو خروار
قالتی

Eğer bu ağır yükü terazi ile çekerlerse şüphe yok ki tartıda iki yükü geçer.
(Kānî)

چربه، چربک (çerbek, çerbe) = Kopya kâğıdı.

تا نشان از خامه مانی دهد فصل بهار
وز زرافشان چربک قارون شود باد خزان
ذوالفقار

Bahar faslı, Maninin fırçasından nişan verdikçe, yani onu andırdıkça; güz rüzgârı altın saçmakta Qarûna benzedikçe.
(Zâlfikâr)

§ Ölülerin ruhu için dağıtılan yağda kızartılmış yufka, (çelpek) de derler.

نسیم چربک وحلوا بمردگان چو رسد
بیوی هر دو برآرد دست و سرزقبود
اسحاق

Yağlı yufka ve helvanın kokusu ölülere erişirse her ikisinin kokusuyla kabirden el ve başlarını çıkarırlar.
(Bushāk)

§ Kaymak. Birinci kelime çerb'in küçültülmüşü de olur.

چربک (çurbek) = Bir kimse hakkında gerçek kılığında söylenen yalan söz, iftira.

تبارک الله [*] چندین سوابق نعمت
شود بچربک تضریب [**] مفیدی برآید
کمال

Tebarekâllah! bu kadar geçmiş nimetler bir müfsidin karıştırdığı yalanla berbat mı olsun.
(Kemâl)

§ İstihza, alay etme.

او همی گفت این بفرمان خداست
این بچربکها نخواهد گشت کاست
مولانا

[*] Övgüde taaccüp yerinde kullanılır.

[**] Tazrib, bir şeyi başka bir şeye

karıştırmak.

Hazreti Nuh, bu geminin yapılması Allahın emriyledir; bu, istihza ile noksanlaşmıyacak diyordu.

(Mevlânâ)

§ Bilmece.

چُرْت (çurt) = Uyuklama, pinekleme.

چَرَنَه (çerte) = Renk ve boya = çerde (ba.).

چَرَح (çerh) = Felek ve dingili üstünde dönen her şey: değirmen çarkı, kuyu dolabı makarası, çıkırık, elemge, araba tekerleği ve benzerleri. Bunlara çark denilmesi felekteki yıldızların dönmesine benzetilmesindendir.

بجرخ اندر آیند دولاب وار
چو دولاب برخود بگریند زار
سعدی

Dervişler, dolap gibi dönerler, onun gibi inliyerek kendilerine ağırlarlar.

(Sa'dî)

چرخ برهم زنم او غیرمرا دم گردد
حافظ

Berhem zeden (ba.).

§ Yaka: değirmi olması münasebetiyle çark denilmiştir.

کرة دولت واقبات را
باد از فتح و ظفر دامن وچرخ
فخری

Senin devlet ve ikbalin elbisesinin eteği ve yakası fetih ve zaferden olsun.

(Fahri)

§ Ok yayı.

ای زچرخت پریده برگردون
طاثران چهار پر سهام
شمس طبسی

Ey yayından feleğe dört kanadlı ok kuşları uçmuş olan kimse.

(Şemsi Tabesî)

Ok ve yay münasebetiyle tüfeğe çark, mermiye tır denir; çünkü ok atanın kolu okun yayını cismani bir kuvvetle nasıl çeker de oku düşmana erdirtirirse tüfek de kolun kuvvetiyle okun temreni yerinde olan mermiyi düşmana erdirtir § Gazni'n'e bağlı bir köy: meşhur nakşi şeyhlerinden şeyh Yakubî Çerhî oralıdır § Köşk kemeri § Gömlek.

قبا وچرخ زربخت ورمصع
ستام وزین زورین وملع
خمرلو

Üstlüğü ve gömleği sırmalı ve elmasla donatılmış; atının takımı ve eyeri sırmalı ve türlü türlü renkte.

(Hüsrev)

§ Çakır doğan § Def.

چرخ درآمد بترنگا ترنگ
مولانا

Def tıkırdamaya başladı.

(Mevlânâ)

چرخ آبکشی (çerh âbkeşi) = Su dolabı.

چرخ کبود، چرخ فلک، چرخ دولای، چرخ آبنوسى
(çerhî âbnûsî, çerhî dülâbî,
çerhî felek, çerhî kebûd) = (k.)
Gök.

فغان زین چرخ دولای که هر روز
بجای افکند ماه دل افروز
جای

*Gönlü aydınlatan ayı hergün
bir kuyuya atan bu gökyüzün-
den feryat.*

(Cümî)

چرخ انداز (çerhî endâz) = Kuv-
vetli yayı idare eden usta ok
atıcı.

شباب وار چو تیر از کان خود رانی
شای شست نو گوید سپهر چرخ انداز
نجیب الدین

*Kendi yayından şihap gibi oku
atınca ok atan felek, parmağı-
nı öğer.*

(Necibuddîn)

§ Devreden, dönen.

چرخ کندناگون، چرخ صوفی جامه، چرخ ترسا جامه
(çerhî tersâ câme, çerhî şûfî
câme, çerhî kendinâgün) = (k.)
Ay.

چرخ تیزرو (çerhî tîzrev) = Acele
giden felek (k.) çabuk giden
at.

چرخ زرین کاسه (çerhî zerîn kâse)
= (k.) Dördüncü felek, güneş.

چرخ زن (çerhzen) = Köçek § Sey-
yah.

چرخه (çerhe) = Çıkrık, elemge
§ Çerhele.

دین چرخه نظر کردند بسیار
مروسته نشد برکس پدیدار
دهلوی

*Bu çıkırığa çok baktılar. İpli-
ğin ucu kimseye görünmedi :
feleği çok incelediler, fakat bir
şey elde edemediler.*

(Dehlevî)

چرخى (çerhî) = Çark vurup takla
atan şeyler § Bir cins atlas
kumaş § Çark işi şeyler § Ayak-
yolu. Bir nevi donanma fişeği
§ Yemek tabağı (Nefisî).

چرخ ریسک (çerh rîsek) = Ocak
çekirgesi = Orak kuşu.

چرخش (çerhuşt) = Üzüm şırası
çıkardıkları tekne yahut men-
gene.

دو چشم من چو دو چرخش کرد فرقت تو
دو دیده همچو پرخش دانه الگور
فرنی

*Ayrılığın, iki gözümü iki üzüm
teknesine çevirdi : durmadan
ağlıyorum. İki gözüm üzüm
teknesindeki üzüm tanesi gibi-
dir.*

(Ferruhî)

چرخله (çerhele) = Kolgan : bir
nevi çatallı diken = kâfilû (Ar.)
شکای.

چرخلوك (çerhûk) = Çocuk topacı.

چرد (çerred) = Kavga, arbede.

مردم سفلہ بسان گریسته گریه
گاه بنالد بزوار وگاه بجرد
تاش شکم خوار داری وندهی چیز
از تو چو فرزند مهربات نبرد

لیک چرچیزی بدست کرد و قوی شد
گر تو بدو بشگری چو شیر بغرد
ناصر

Alçak adam kâh hazin hazin miyavlıyan, kâh mırılıyan aç kediye benzer; onu aç bırakıp bir şey vermedikçe sevgili çocuğun gibi senden ayrılmaz; fakat eline bir şey geçip de kuvvetlenince eğer ona bakarsan aslan gibi homurdanır.

(Nâşırî)

(Nâşırî) biçerred kelimesini bihurred suretinde düzeltiyor. Düzeltme şeklini uygun bularak ona göre, tercüme ettim fakat lâfız ve mâna değiştiğinden misal olmaktan çıkmıştır. (R) şeddesiz olursa at ve katora mahsus açık doru renk, tutarlı olursa kapı eşiği.

چَرْدَه (çerde) = Renk, levn hususiyle siyaha çalan renk ki kara yağız denir, yalnız siyah kelimesiyle kullanılır.

ز صبح اوست که شب چون سیاه چرده شود
سپهر سبز قبا صرخ روشود زشفق
مراجی

Cenabı Hakka mahsus güzel işlerdendir ki gece, siyah renge bürününce yeşil kaftanlı gökün şafaktan yüzü kızarır.

(Sirâcî)

§ İnsan derisi § Doru at=çerze.

چَرَز (çerz) = Toy kuşu=çâl.

در آمدم پس دشمن چو چرخ وقت شکار
چو چرز ناگه برزد بریش من پخال
مسعود

Doğanın av zamanındaki hareketi gibi düşmanın arkasından geldim. Toy kuşu gibi ansızın sakalıma pisledi.

(Mes'ud)

Toy kuşu. avlanmaktan sakınmak için yanına yaklaşan doğanın yüzüne pislermiş.

چَرَس (çeres) = Zindan, hapis § İşkence.

هر که بقید تو گرفتار شد
نانه جان نرسد زین چرس
نزاری

Her kim senin bağına yakalanırsa can vermedikçe bu işkenceden kurtulmaz.

(Nizârî)

§ Üzüm sıktıkları tekne ki üzüm salı denilir.

من خفته وشم اما بس آگه وبيدارم
هر چند که يهوشم، درکار تو هشيارم
باشبره فشارات اندر چرس عشقم
پای ز بی آن کوبم کاذگور تو بفشارم
مولانا

Ben uyur gibiyim ama çok uyanığım. Her ne kadar dalgınsam da senin işinde açık gözüm. Senin üzümünü sıkınlarla aşk teknesindeyim. Üzümünü sıkmak için ayak tepiyorum.

(Mevlânâ)

§ Otlak.

همره جان و خرد باش سوی عالم قدس
نه ستوری که ترا عالم حسیست چرس
سنائی

*Kudūs âlemi tarafına teveccüh-
te ruhla akla goldaş ol; hayvan
değilsin ki his âlemi çayırın
olsun.*

(Senâ'î)

§ Dilencilerin dilenmek suretiy-
le biriktirdikleri şey § Çeres-
dân=fukara torbası, dağarcığı.

برون و قتم چو درویشان ند پوش
چرسد آنرا حاکل کرده بردوش

جنید خلخال

*Dervişler gibi keçe giyerek fu-
kara torbasını omuzuma atıp
dışarıya gittim.*

(Cuneydi Helhâli)

چَرَن (çerğ)=Doğan. (Ar.) مَر.

چَرغان (çerğân) = Padişah tuğ-
rası.

چَرغند (çerğend)=Bumbar. Cer-
gend (ba.).

چَرغول ، چَرغون (çerğül, çer-
ğün) = Sinirli yaprak.

چَرَك (çerek) = Yara. (R) nin tu-
tariyle hak kuşu. (Reşîdî) bu
mânaya (çük) daha doğrudur,
diyor. Çük (ba.).

چَرَك (çirk) = Kir ve pas.

غبار از روی، چرك از تن بشویم
بقا پاکیزه سیرى شاه بوم
جای

*Yüzümden tozu, tenimden kiri
yıkayayım; vücudum temiz ola-
rak padişahın yanına koşayım.*
(Câmî)

§ Yarada olan kan ve irin §
Salya.

چَرَك کردن (çirk kerdn) = Ha-
mamda kese ile temizlenmek
(Nizâm).

چَرَكین (çirkîn) = Kirli, paslı §
Kanlı ve irinli yara ve çıban.

جامه ایشان اگر چرکین شدی
آتش سوزند شان مابون یدی
مولانا

*Eğer onların elbisesi kirlenirse,
yakıcı ateş sabunları olurdu.*
(Mevlânâ)

چَرگَر (çurger) = Hânende.

ز آوای مطرب زستان چرگر
دل من تیان همچو ماهیست دور
شهاب

*Mutribin sesi, hânendenin nağ-
mesinden, yüreğim karada balık
yahut göğsümdе balık gibi tit-
riyor.*

(Şihâb)

§ Müftü.

بوس و نظرم حلال شد بابار
این فتوی من گرفت از چرگر
سخدی

*Sevgilimi öpmekliğim ve ona
bakmaklığım helâldır. Bu fet-
vayı ben müftüden aldım.*

(Suğdî)

*Nağme mânasına çer, madde-
sinde geçmişse de fetva mânâ-
sına çur lûgatlerde görüleme-*

diğinden müftinin muganniden bozulmuş olması hatıra gelirse de her iki mânaya şahit görüldüğünden yazıldı. Belki çer fetva ve hüküm mânasıdır (Reşîdî).

چرگه (çerge) = Sürgün avı : kalabalıkla her taraftan sıkıştırılarak yapılan av.

چرم (çerm) = İnsan ve hayvan derisi.

یکی جامه دارد زچرم بلند
بیوشد بپراندر آید بچنگ

فردوسی

Kaplan derisinden bir elbisesi vardır, bedenine giyer, savaşa girer.

(Fırdevsî)

چرمدان (çeremdân) = Deriden yapılmış çanta.

ایتم از مکر دزد و راهزن
زانکه چون زر در چرمدان تویم
مولانا

Hırsız ve yol kesicinin hilesinden eminim; çünkü altın gibi senin çantanda, yani himayendeyiz.

(Meulânâ)

چرم شیر (çerm şîr) = Kamçı.

چرمگور (çermgür) = Yaban eşeği derisi (k.) yay kirişi.

چو برشاخ آهو کشم چرمگور
بدوزم صرمود برپای مود
نظامی

Kirişi yaya çekersem karıncanın başını ayağma dikerim.

(Nizâmî)

Şaşı âhū = yay.

چرمینه (çermîn, çermîne) = Deriden yapılmış şey.

چون جامه چرمین شمرم صحبت نادان
زیرا که گران باشد و تن گرم ندارد
عماد

Cahilin sohbetini deriden yapılmış elbise gibi sayarım; çünkü deri elbise ağır olur ve vücutu ısıtmaz.

(‘Imād)

Muarrebi (مرم) dır.

چرمه (çerme) = At, hususiyle beyaz kır at.

چو ابرش شده چرمه از خون مرد
شده بان چون چرمه ابرش زگرد
اسدی

Beyaz kır at, insan kanından abraş gibi; abraş da tekrar tozdan beyaz kır gibi olmuş.

(Esedî)

چرند (çerend) = Boş ve mânasız lâf, kâh perend ile birlikte söylerler (Nizâm).

چرندآب (çerendâb) = Tebrizde bir mahalle.

تبریز مرا راحت جان خواهد بود
پیوسته مرا ورد زبان خواهد بود
تادرلکشم آب چرندآب و گنجیل [*]
سرخاب ز چشم من روان خواهد بود
خجندی

Tebriz, benim canımın rahat edeceği ve dilimden düşürmediğim yer olacak. Çerendâb ve

[*] Tebrizde bir mahalle.

*Gecil suyunu içmedikçe gözüm-
den kan revan olacak.*

(Hucendî)

چَرِنَگ (çiring) = Kılıç, topuz,
çan gibi, katı cisimlerin birbiri-
ne vurulmasından çıkan ses.
Mastarı çiringiden.

تن بيسران و ميري تنان
چرنگيدن گر زهای گران
فردوسی

*Başsız vücutlar, vücutsuz baş-
lar; ağır topuzların seslenmesi.*
(Firdevsî)

چَرُوك (çerük) = Mutlak ekmek,
hususiyile ekmek kırıntısı yahut
tirit için doğranmış ekmek par-
çaları. (Ç) nin ötresiyle, kıvrım,
büküm.

چَرُودِه (çervende) = Fanus §
Çerağ konulan yer § Çerviden
den ismi fail.

چَرُودِن (çerviden) = Çare ara-
mak § Koşmak.

دولت و نصرت و سعادت
نیست کاری و رای چرویدن
فخری

*Devlet, nusret, saadet için ko-
şup çare aramaktan başka iş
yoktur.*

(Fahri)

چَرِه (çure) = Yalın yüzlü taze.

چَرِيدَن (çeriden) = Otlamak.

سعدی در بستان هوای دگری زن
وین کشت رها کن که دران گله چریده است
سعدی

*Sa'dil başka birinin muhabbeti
bostanının kapısını çal. Bu
ekini bırak, zira orada sürü
otlamıştır.*

(Sa'di)

چَز (cez) = Maymun.

چَزْدَر ، چَزْد (çezd, çezder) =
Ağustos böceği.

اندین شدت گرما که زتائیر تموز
بانگ چزد از تف خورشید چو نفخ صورت
انوری

*Sıcağın bu şiddetli vaktinde
temmuzun tesiri ile güneşin
hararetinden ağustos böceğinin
feryadı boru sesini andırıyor.*

(Enverî)

چَزْدَرِه (çezdere, çe-
de) = Kavrulmuş kuyruk, kı-
kırdak.

چَزْک ، چَزْغ (çizğ, çizik) = Kirpi.

چِسَان (çisân) = Çi ile sân'dan
mürekkep bir kelimedir ki ne
gibi, nasıl demektir.

نهالی را که من چون تاک پروردم بخون دل
چسان بینم بجام دیگران صائب شرابش را
صائب

*Ben asma gibi gönül kaniyle;
zahmetle yetiştirdiğim bir fida-*

nın şarabını başkalarının ka-
dehinde nasıl göreyim.
(Şa'ib)

چسبان

(çespân) : Yapışıcı. Ya-
pışıcının yakışıcı yerinde kul-
lanıldığı Okyanus'un şu tarifin-
den anlaşılıyor: (ليق ، ليقه ، لياقه)
bir nesne bir şeye münasip ve
çespân olmak mânâsmadır.

(بقال هذا الامر لا يلقى بك اي لايلاق)

Yani bu iş sana yapışmaz ki,
yakışmaz demektir.

چسپیدن (çespîden) = Yapışmak,
bir şey bir şeye ulaşmak ve
bir şeyi eliyle sıkı tutmak. Me-
cazen uygun olmak.

چون کم وصف دهان تو پنجم حدیث
لب جو چسیدم از بسکه سخن شیرینست
یعنی

Senin ağzını öğerken söz esna-
sında sözüm o kadar tatlılaşır
ki dudağım birbirine yapışır.

(Yeğma)

Ş Bir tarafa eğilmek, meyletmek.

چسپانیدن (çespânden, çes-
pâniden = Yapıştırmak.

چست

(çust) = Çevik, tetik, ça-
buk davranışlı.

مبین درعبادت که پیرو دوست
که دو رقص و حالت جوانند و چست
سعدی

İbadette ihtiyar ve gevşek ol-
duklarına bakma; çünkü rakıs
ve vecit zamanında genç ve
çeviktirler.

(Sa'dî)

Ş Dar, sıkı.

زنها که آن بند قباچست مبنید
کز ناز کیش بغیه براندام برآید
خسرو

Sakin o kaftanın kuşağını sıkı
bağlamayınız; çünkü nazikli-
ğinden bedeninde dikiş yer eder.
(Husrev)

Ş Yakışıklı, muntazam, düzgün.

زرکش جامه های خز و دیا
قدش همچو قدش چست وزیا
جای

Onun (Hazreti Yusuf) endamı-
na endamı gibi biçimli ve ya-
kışıklı, sırmalı ipek ve atlas
elbiseler hazırladı.

(Cāmî)

شکسته قدح گر بپندند چست
نیارود خواهد بهای دوست
سعدی

Kırık kadehi düzgün yapıştırırsa-
lar da sağlamlın kıymetini ge-
tirmeyecektir: sağlamlının de-
ğeri kadar değeri olmaz.

(Sa'dî)

چسته

(çeste) = Nağme.

ز قول مطرب دلکش نبوشی چسته های خوش
زدست ساقی مهوش شراب لعل پستای
عبدالواسع

Gönlü çeken mutribin güfte-
sinden hoş nağmeler dinlersin.
Ay yüzlü sâkinin elinden lâl
renkli şarap alırsın.

('Abdulvâsî')

Ş Hayvan sağrısı.

Mütercim Âsım Efendi,
(sağrı ve kimçektir) az پوست استر واسط و غیره
(سازند) ibaresinde sağrı kelimesi-
ni sāğeri okuyarak yanlışmıştır.

چسته (çuste) = Şirden.

چسنگ (çeseng) = Başı kel kimse § Çok secde etmekle yahut başka bir sebeple alında husule gelen nişan.

چش (çeş) = Çeşm (muḥ.) § Çeşiden = tatmak tan emir.

چشام (çeşâm) = Çeşmezen denilen göz ilâcı.

چشان (çeşân) = Gürz, topuz = Peşân, feşân § Çeşiden = tatmak tan sıfatı müşebbehe ve haliye § Çeşânden = tattırmak tan emir.

منكراترا هم ازین می دوسه ساغر پچشان
وگر ایشان لیستاند روانی بن آ
حافظ

(Ey saba) münkiirlere de bu şaraptan iki üç kadeh tattır; eğer onlar almazlarsa acele bana getir.

(Hâfız)

چشانندن (çeşânden) = Tattırmak.

دور مرا ساغر محنت چشانند
چرخ مرا بر سر آتش نشانند
عاد

Zaman bana mihnet kadehini tattırdı; felek beni ateşin başı üzerine oturttu.

(‘Imād)

چشپر (çeşper) = Ayak izi, husu- siyle hayvan ayak izi.

چسته (çeşte) = Yutucu hayvan yiyeceği (Nizâm).

چشم زح ، چشم زح ، چشم زخم
(çeş zehm, çeş zeh, çeşm zeh) = Göz değme: çeşm zehm (muḥ.) (Ar.) اصابة العين.

بیدار شد و رسید بشارت که یافته است
از چشم زح حوادث قطب جهان شفا
پوربها

Uyanınca, kutbi cihan hâdiseler göz değmesinden iyileşmiştir, diye muştı erişti.

(Pürbehâ)

عطارد را بدوزم دیده بد
که جادو خامه ام را چشم زح زد
عمید

« Debir-i felek » olan Utaridin gözünü kör edeyim; çünkü benim sihirli kalemime nazar değirdi.

(‘Amîd)

چشک (çişk) = Fazla § Üstün, fazlalık, üstünlük.

خرد چون شد کمتر و کام چشک
چنان دان که دیوانه گردد بچشک
فردوسی

Bir kimsenin aklı az, hırsı fazla olursa öyle bil ki onun he- kimi deli olur.

(Firdevsî)

چشم (çeşm) = Göz (Ar.) عين.

دل شیشه و چشمان تو هر گوشه برندش
مستقد مبادا که بناگاه شکستندش
بساطی

Gönlüm sırça gibidir, gözlerin onu her tarafa götürürler. Gözlerin mahmurdur ; aman, onu ansızın kırmاسınlar.

(Bisâfî)

Çeşme § Çeşmezen denilen göz ilâcı § Nazar değme § Ümit. Çeşm dâştên (ba.).

چشم آب دادن (çeşm âb dâden) = Bir yüzü görmekten feyz almak, güzel ve sevimli bir şey görmek, seyretmek.

بیا که گل وخت چشم جهان بین را دهم آبی
انوری

Gel ki gül yüzünden dünyayı gören gözümü feyzlandırayım.

(Enverî)

چشم آرو (çeşm ârû) = Mutlak nazarlık : İnsanlar, hayvanlar ve ekinlere takılana ve her şekline söylenir.

ای صرتابا بناز کی سروسپی
از جمله نیکوان بخوبی توبی
بر حسن و جمال بیش ی افزایش
چشم آرو را چو خال بر روی نبی
سید حسن

Ey baştan ayağa kadarı naziklikte düzgün selviye benziyen/ sen güzellikte bütün güzellerden güzelsin. Nazarlığı ben gibi yüzünün üzerine koyunca güzelliğin bir kat daha artıyor.

(Seyyid Hasan)

چشم آغیل، چشم آغل (çeşm âğıl, çeşm âğil) = Kahr veya lütuf yüzünden göz uciyle bakmak.

گر کند شهریار خصم شکار
سوی گردون نظر پیشهاغیل

اختران بر زمین چند از بیم
از پی بندگی شاه توایل
فخری

Düşman avlıyan padişah göz uciyle göğe bakarsa yıldızlar korkarak padişaha kulluklarını göstermek için secde ederler.

(Fahri)

Mastarı (çeşmâğliden) = چشم آروس
Çeşm âlûs.

چشم آویز (çeşm âvîz) = Peçe, yüz örtüsü.

سحر چشمان تو باطل لکنند چشم آویز
سعدی

Senin gözlerinin büyüüne yüz örtüsü engel olmaz.

(Sa'dî)

چشم افسا (çeşm efsâ) = Nazar değmesine afsun eden.

چشم بد (çeşmi bed) = Kötü göz: baktığı şeye nazar değiren göz.

چشم نیلکه لنگه کرده ام ترا همه عمر
چرا چو چشم بد افتاده ام ز روی تو دور
سعدی

Bütün hayatımda sana iyi nazarla baktım. Niçin kötü göz gibi cemalinden uzak düşmüşüm.

(Sa'dî)

چشم بد دور بودن (çeşmi bed dūr būden) = Kötü göz uzak olmak, nazar değmemek.

چشم بد دور خلوتی دیدم
روشن از نور حق نه از لیران
هاتف

Nazar değmesin; gizli bir yer

gördüm: ışıklardan değil, Allahın nuru ile nurlanmış.

(Hâîf)

چشم بدستی (çeşm bedesti kesî būden) = Bir kimseden para ummak.

چشم برآه (çeşm berâh dâšten) = Yola bakmak (k.) beklemek.

چشم برآه (çeşm berrâh), چشم برآه (çeşm berâh) = bekleyici, intizar edici.

بیا مقرر خود بنشست چون ماه
تهاده گوش برد، چشم برآه
نظای

Kendi köşkünün damında ay gibi oturdu. Kulağı kapıda göz zü yolda idi.

(Nişâmi)

چشم بر داشتن (çeşm ber dâšten) = (k.) Bakmamak.

مروچشمی بدین خوبی تو گوئی چشم ازو برادر
بروین وعظ بی معنی مراد سر نمی گیرد
حافظ

Baş ve göz bu kadar güzel iken sen, ona bakma, diyorsun. Çekil; bu mânasız öğüt bana tesir etmiyor.

(Hâfız)

چشم بر زمین افکندن (çeşm ber zemîn efkenden) = (k.) Secde etmek § Utanmak, kederlenmek yahut tevazu ve edepten yere bakıp durmak.

چشم بند (çeşm bend) = Gözbağıcı § Sihirbaz § Peçe, nikap.

این بوالعجبی و چشم بندی
در صنعت ساحری ندیدم
سعدی

Bu şaşılacak şeyi ve gözbağıcılığını sihirbazlıkta görmedim.

(Sa'dî)

چشم بندک، چشم بندانک (çeşm bendânek, çeşm bendek) = Çocukların göz bağlama oyunu.

چشم بی آب (çeşm bî âb) = (k.) Utanmaz, hayâsız.

چشم پریدن (çeşm perîden) = Göz seçirmek.

چشم همی بود مگر آن یار می رسد
دل می جهد نشان که دلدار می رسد
شمس تبریزی

Gözüm seçiriyor; galiba o sevgili geliyor; kalbim atıyor; gönül alıcının gelmesine işarettir.

(Şemsî Tebrîzî)

= Dîde cesten.

چشم پنâm (çeşm penâm) = Nazarlık: nazar değmemek için yazılan şekil, muska.

بتا نگارا از چشم بد پتس پتس
چرا نداری باخویش تو چشم پنâm
ابوالحسن شهید

Ey sevgili! ey güzel! Fena gözden kork, kork; sen yanında niçin nazarlık bulundurmuyorsun.

(Ebûlhasen Şehîd)

چشم پوشیدن، چشم پوشی (çeşm pûşî, çeşm pûşiden) = Göz yumma, görmezliğe gelmek, affetmek.

چشم پیش کردن (çeşm pîş kerden) = Utançtan öne bakmak.

چشم جهیدن (çeşm cehîden) = Göz seçirmek.

چان من ی رقصه از شادی مگر یار آمده است
 ی جهد چشم هانا وقت دیدار آمده است
 سلمان

Sevinçten yüreğim çarpıyor, sevgilim mi gelmiştir? Gözüm seğiriyor; sevgilimi göreceğim zaman gelmiştir, sanırım.

(Selmān)

چشم چراغ (çeşm çerâğ) = Seçkin, güzide.

تا غن لبری چشم چراغا که شب آید
 چشم ودل من سیر شود زان لب شیرین
 چشم من و آن روی پر از لاله و برگل
 دست من و آن زلف پر از حلقه و پرچین
 فرخی

Ey seçkin güzel! Geceye kadar benim gözüm ve gönlüm o tatlı dudağına doyar sanma; gözüm, o lâle ve gül dolu yanaklarından; elim, halka halka, bük-lüm bük-lüm zülfünden ayrılmaz.

(Ferruḥî)

چشم چرانی (çeşm çerânî) = (k.) Güzel yüze bakarak hoşlanmak.

چشم چیدن (çeşm çiden) = (k.) Nazarı değmemek için bir kim-seden bir şey almak.

چشم خروس (çeşmi ḥurūs) = Horoz gözüne benzer, ortası siyah benekli bir nevi kırmızı tane (Ar.) عين الدلیك. Selâmi otu (lehçe) Ş (k.) Şarap.

چشم داشتن (çeşm dâšten) = Ummak Ş İntizar etmek.

بخا کیوسه یایت هنوز دارم چشم
 دوران زمان که بگیرم بخاک پوسیدن
 خجندی

Toprak altında çürümeğe başladığım zaman bile ayağını öpmeyi ümidederim.

(Hacendî)

چشم دریده (çeşm derîde) = Utanmaz, hayâsız.

شوخی ترکس که پیش تو بشکفت
 چشم دریده ادب نگاه نداد
 حافظ

Nergisin küstahlığına bak ki senin önünde açıldı. Utanmaz; edebi gazetmiyor.

(Hâfız)

بجز آن ترکس مستانه که چشمش مرصاد
 زیر این طارم فیروزه کسی خوش نه نشست
 حافظ

Nazar değmesin; bu gök kub-benin altında o mahmur bakış-lıdan başka kimse hoş oturma-dı.

(Hâfız)

چشم رسیدن (çeşm resîden) = Göz değmek.

چشم روشی (çeşm rüşenî) = Göz aydınlığı, tebrik. Tebrik hedi-yesi (Nizâm).

چشم زخم (çeşm zehm) = Nazar değme.

از چشم زخم خلق مبادت گزند از آنک
 در دلبری بنایت خوبی رسید
 حافظ

Sana halkın nazarı değmekten zarar gelmesin; çünkü dilber-likte güzelliğin son haddine varmışsın.

(Hâfız)

Ş Bir kere göz yumup açmcı-ya kadar olan müddet.

دل میان دو زلفت نهان شد ای مه روی
زهر آنکه زچشمتم همی بر هیزد
وگر بخشد یک چشم زخم وقت سحر
نسیم زلف تو آن خفته را برانگیزد
طبرستانی

*Ey ay yüzlü! Gönlüm iki zül-
fünün arasında gizlendi; çünkü
gözünden sakınıyor. Eğer seher
vakti bir defa göz yumup açın-
cıya kadar uyursa zülfünün
lâatif rüzgârı onu uyandırır [*].*
(Taberistânî)

چشم زد (çeşmzed) = Göz boncu-
ğu § Az zaman.

چشم زدن (çeşmzeden) = (k.) Uyan-
mak.

نخشی! چند خواب خواهی کرد
چشم زن از هجوم عیاران
نخشی

*Ey Nahşeb! Ne vakte kadar
uyuyacaksın; hilekârların hücu-
mundan gafil olma, uyan.*
(Nahşebî)

§ Sakınmak, korkmak.

باید چشم زد ران شیر نخشیر
خمسرو

*O av aslanından sakınmak,
korkmak lâzımdır.*
(Husrev)

§ Az zaman (Ar.) طرفه العین .

یک چشم زدن غافل ازان ماه نباشم
ترسم که لگهای کند آگاه نباشم
شاعر

*Az bir zamanda olsa o ay yüz-
lüye karşı ilgisiz kalamam.*

[*] Ferhengin yazılmasıyla basılması
arasında yıllar geçtiğinden ikinci mânâyı ve
misali nereden aldığımı hatırlıyamadım.
Ferhengi Ziya

*Çünkü bir bakar da haberim
olmaz diye korkarım.*
(Şa'ir)

دیده پرآیم از آنست که یک چشم زدن
آفتاب زخمش از پیش نظر می نرود
یغما

*Gözüm o sebepten yaşla dolu-
dur ki güneşe benziyen yanağı
göz açıp yumuncıya kadar bile
gözümün önürden gitmiyor.*
(Yegmâ)

گر دور شدی زچشم زنجور
یک چشم زد از دلم نه دور
نظای

*Hasta gözümden uzak oldu isen
bir lâhza gönlümden uzak de-
ğilsin.*
(Nizâmî)

Bu beyitteki çeşmzed, çeşm-
zeden muhaffefidir § İşaret et-
mek, göz kırpmak § Utanmak
§ Göz dikmek.

چشم سرخ کردن (çeşm surh kerden)
= (k.) Bir şeye çok istekli
bakmak.

چشم سفید شدن (çeşm sefid şuden)
= (k.) Kör olmak.

چشم سوزن (çeşmi süzen) = İğne
gözü (k.) ziyade darlık, pinti-
lik.

چشم سیاه (çeşm: siyâh) = Sevgili-
nin gözünü ögmekte kullanılır
bir terkiptir. Âşıka nispet edi-
lirse nirsuz, bulanık mânasını
ifade eder.

روشن شود زخط تو چشم سیاه ما
و حید

Senin yanağında beliren tüyden

bizim bulanık gözümüz aydınlanır.

(Vahîd)

چشم سیاه کردن (çeşm siyâh kerden) = Göz karartmak (k.) tamah ve rağbet etmek.

چشم شب (çeşmî şeb) = Gecenin gözü (k.) ay ve yıldız.

چشم شدن (çeşm şuden) = (k.) Belli olmak.

گفت برمن چشم شد اسرار عشق
عطار

Bana, aşkın sırları belli oldu dedi.

(‘Attâr)

چشم فرنگی (çeşmî firengî) = Gözlük.

برای دیدن روی تو روز و شب حمام
هزار چشم فرنگی نهاده بردوام
شاعر

Hamam, gece gündüz senin yüzünü görebilmek için kapısına, tavanına bin gözlük takmıştır.

(Şâ‘ir)

چشم فسا (çeşm fesâ) = çeşm efsâ.

چشمک (çeşmek) = Çeşâm = Gözlük & Gözceğiz. (k.) işaret. Çeşmek zeden = gözle işaret etmek.

هر گه که مرا بیند در کوچه و بازار
چشمک زند از دور بصد طعنه و آسخر
قائمی

Beni sokak ve çarşıda her ne zaman görse uzaktan pek çok alay ederek göz kırpar.

(Kā‘ânî)

چشم گاویش (çeşmî gâv, çeşmî gâvmîş) = Sığır gözü denilen bir nevi papatya = gâv çeşm.

چشم گرم کردن (çeşm germi kerden) = (k.) İmizganmak.

چشم کردن (çeşm kerden) = Göz etmek (k.) nazar değirmek.

او مائل شکار و من آشفته از حد
آهو مباد چشم کند آن نگاهرا
شاعر

O, av meraklısı; ben, ceylân, onun bakışına hasedinden nazar değirecek diye öfkeleniyorum.

(Şâ‘ir)

§ Bakmak.

ز کبر و ناز چنان می کنی بهاشق چشم
انوری

Âşık kibir ve istiğna ile öyle bakıyorsun ki.

(Enverî)

چشم گشته (çeşm geşte) = Şaşı. چشمهادیدن (çeşmhâdîden) = Gözler görmek (k.) çok tecrübe sahibi olmak.

دلم چندین فسون از چشم ترکان خطادیده
فریم چون دهد ترکس که چشم چشمهادیده
جعفر

(Hata) güzellerinin gözünden gönlüm ne efsunlar görmüştür. Beni nergis nasıl aldatır ki ben çok tecrübe sahibiyim.

(Ca‘fer)

چشمه (çeşme) = Pınar (Ar.) عين.

رسیده ام من آشنه چشمه صافی
ولی چه سود که یارای آب خوردن نیست
شاعر

Ben susuz, duru bir pınara eriş-

Yanlış doğru cetveli

[Sayfa]	[Madde]	[Yanlış]	[Doğru]
385	بهل	بهگشا	برگشا
387	بهو	behu	behv
388	بی آب	بزم	بزم
389	بیات	gubesi	gubesi (غیاث)
392	بخشت	(ba.) بخشت	
394	بید بیری	teberistan	taberistan
394	بیدخت	beydeht	bîduht
397	بیرزد	yakıştıran	yapıştıran
399	بیسئون	bisütun	bîstün
a00	بیش	pervin	mâhpervin
400	بیش بهار	kovuğu	korugu
403	بییل	ucu çatal	
493	بیسته	فروخت	فرو دوخت
480	بیوگن	بیوک ، بیوگانی	بیوگن ، بیوگانی
509	بیسمال	ötrede olur	(ه) ötrede olur
410	پا	cekme	çekme & dayanma
411	پابرکاب	mukavemet etme. Pay (ba.)	pâhü = âhü pa (ha)
412	پابدور کلمه در از کردن	paberrikab	paberikâb
		diraz	derâz
413	پاتنی	پاتی	پاتنی
»	»	tahranda patni	tahranda patinî
416	پاد زهر	pad zehir	padi zehr
417	پادیاپ	پادباب	پادیاپ
419	پاره	کر پپرد	گر پپرد
421	پازهر	pâdzehir	pâ zehr
421	پاس	sekize	sekiz
422	پاش	خداوند	خداوند
426	پالا	asılı	ş asılı
428	پالنگن	ki yani	yani
433	پای انداز	zamana	zemanе
433	پای اوزار	payefşâr	pa efşâr

[Sayfa]	[Madde]	[Yanlış]	[Doğru]
433	پایرجای	nefesini	nefsini
435	پای بس آمدن	külzüm	kulzum
437	پای درنگل	نمی آوم	نمی آرم
441	پایه	karşılığıdır	karşılığı (سره) dir
442	پندت	ruhu ve canı	ruhunu ve canını
445	پخته	gönüş	görmüş
448	پذیرا	verenk	vermek
449	پر	tıkıp doldurmak	tıkıp doldurmak (ko.)
552	پرچین	kasvetle yakdı	hasretle yakdı
453	پرخیج	göksü bebre	göksü böbüre
454	پرداز	ne vakte kadar,	ne vakte kadar!
455	پرده یاز	perde hnz	perdebâz (k.)
456	پرده صرا	hanende	(k.) hanende
458	پرک	bağırma	bağırma § bir ırnak
459	پرکار	iyi yapılan..	iyi ve sanatkârane yapılan güzel nakış ve iş
461	پرماه	kenuşmaada	konusmada
562	پرند	dövleği	döleği
462	پرنو	پرنول	پرنون
464	(Not)	beharii	behari
465	پروازه	vskti yle	§ vaktiyle
466	پروانه	onun	bunun
467	پروره	düşmanın mızrağı kendisi için	düşmanın kölelerinin mızra- ğı için
468	پروهان	zözü	sözü
470	پری	azık için	sinek şibi azık olmak için
477	پست	kevvut	kavut
589	پشین	پین پ	پشین
490	پک	(ک) in	(پ) nin
496	پناه	tubâ	tübâ
496	پناه	طویشتن	خویشتن
507	پوستین	دروو	روز
509	پولاد	مگرد	مگرد
514	پیاوچه	yeşil	yeşil aspi
514	پیاوی	reng	reng § çok nazik ve süreksiz şey (ko.)
515	پیچ	نگرد	نگرد
516	پیچیدن	عکس صدا ar	صدی ar
517	پیچیده	غبار	غبار
520	پیرامن	گلزار	گلزار
521	پیرامن فبا کردن	صد پیرامن	صد پیرامن
522	پیرامن کاغدی	بجویم	بجویم
522	پروج	farsçadır	parçadır, deyor
531	پینو	şehir	şehirin
532	پیکار	بزی	بزی
538	پیوست	tahfifi	tahfifi

[Sayfa]	[Madde]	[Yanlış]	[Doğru]
538	پیوست	روی	رای
538	پیوند	ulağan asması	ulağması
542	تاب	پرچهره	برچهره
553	نافته	zamam	zeman
554	نالواسه	پرغند	ترغند
556	تب	tebi efsurde şuden	tebefaurde şuden
»	»	tebi bendi	tebbendi
»	»	tobi lerze	teblorze
557	تباه	buna	bana
558	تبت	tebrezin	beberzin
564	تشیق	mavi	(k.) mavi
567	تخم	tühem	tuğem
570	تریمی	rabia	رابیه

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Sayfa	Madde	Yalınış	Doğru
197	اورمن	رمن	ارمن
200	اوشال	mahzeni	haznesi
209	ایشه	gözetliyorum	gözetlerdim
»	ایگر	ener	eyir
210	اینٹ	inetbesetsanakafi	inetbesest, bu sana kafidir
212	ب	جدا	جامی - جدا
214	«	neiçin	niçin
215	با	تمامی عمر یاخو دبدی نشناختی	تمامی عمر یاخود بودی و نشناختی
218	باتوته	باتونه	batute باتوته
219	داد	duayı	dü a
223	بادبان	yami ید بیضا	: ید بیضا
224	بادبدست	هشیار	هشیار
225	بادپا	پولاد لعل	پولاد نعل
225	بادپیچ	ipsalıncak	canbaz ipi
233	بار	hubbazi - زنف	habbazi - زلف
237	بارکاه	dışlerini	dışilerini
237	یارگیر	مسطقی	مصطفی
238	بارنامه	bilgi	bilim
239	باری	gençliğin	gençlik günlerin
240	باریک	Hasan dehlevi	Haseni dehlevi
245	بازمان	kendinde	içinde
251	باغ سبز نمودن	bağı sebz = nişanden	= bağı sebz nişandan
263	ببر	kaplana	böbür : kaplana
264	بسودن	ebülferc	ebülferec
265	بتر	better	bedter
272	بختو	buhnu	buhnev
273	بخش	ناصری nesr	neşr (ناصری)
279	بدره	gelse	gitse
304	بر غندان	kathsuni	kuhistani

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
304	بر فشاندن دست		zabita memuru şarap içerse sarhoşu hoş görür
313	برن	گر برن	گر برون
320	برهون	göz kulak	gözün kulagın
334	بسد	muarrebi بسد	muarrebi بَسَد
340	بشخور	aslı biş huverdir	aslı bişi huverdir
343	بشوتن	padişah dedi	padişah hak şahittir dedi
345	بغداد حالی	begdad	begdadi
»	»	بی	بوی
346	بنياز	mujde mujde	mujde
349	بکم	baham	behem
352	بلار	çöğen	cögen çiçeği
356	بلکل	ılk su	doğrusu با گل dir
365	بنک	ş (ن) un	: bünün (ن) :
368	بو	iki kişiye	birbirine sevmiyen iki kişiye
374	بوس	gözetmek	göstermek
376	بوك	غم هجران	غم حرمان
»	»	ayrılık	yoksunluk
380	بهار	yükün bir dengi	yük dengi manasına arapça olup (b) ötre dir
384	بهروج	kimetli	kimetsiz
454	بالا گرفتن	fehrinin iki beyti sutun sonundaki (dehliz) den sonra yazılacak	

Bunlardan başka بگا، بکه، بگماز، بکه، بگماز کردن، بگماز خدنگ، (گک) gibi kelimelerin (ک) ile ک kelimesi گل şeklinde yazılmış ve bir kaç harf ve nokta yanlışlığı kalmıştır.

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
1	آمدن	آمدن	gel : آمدن
9	آب خفته	kılıç	kınındaki kılıç
12	آب دردهان	تر	ترا
12	آب دزد	آب دزد	آب دزد
16	آب زیرگاه	(k.)	(k.) hilekâr
17	آبشار	senai	senai
18	آب شدن	erimek § utanmak § parlaklık şeref ve itibarın gitmesi.	erimek § utanmak § parlaklık şeref ve itibar kalmamak.
18	آب شدن	servisi utandı	servisinin itibarı kalmadı
19	آبک	sivilce —	sivilce §
19	آبکار	senai	senai
19	آبکار	abkârın	abıkârın
22	آب مرغان	abı mrügan	abı murgan
26	آتش باره	durup dinlenmeyen § parlak, berrak	
30	آتشگده	tapındıkları	ateşe tapındıkları
30	آتش لباس	ateş libas	ateş libas (k.)
30	آتشین ازدها	ateşin ejdeha	ateşin ejdeha (k.)
31	آجیده	iple	bükülmüş iple
31	آمیش	üşüme	üşüme (ko.) (Nizam)
32	آجیل		badem içi, fıstık, fındık
32	آختن		§ uzatmak
33	آخردست	آخردست	آخردست
33	آخور	نشانند	فشانند
34	آخوند	ahünd	ahund
34	آخشبج	اربعه	اربعه
38	آذرخش	ayinin	ayının
47	آزوم	دوکسی	دوکس
56	آسان و بسان	urgan	urgan: Birbirine uymayau şeyler
60	آشکوب	آشکوخیدن der آشکو	بر آشکوب تحسینیش آشکو
60	آشناکد		آشناگر
61	آشنا	aldanmak	gönül bağlamak
61	آشنا	gönül bağlamak	âşık olmak

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
64	آغوش	agoş, agosten	âğuş, âğuşiden
70	آگر	قیچ	kıç
71	آگند	agen	âgin
73	آلاه	برزنگر	برزنگر
83	آوار	kimse	kimse, şey
83	آوار	الزان	ازانك
87	آونیدن	ummamak	ummak
89	آمچگر		(k.)
100	ابرو	güneş	güneş gibi güzel
101	ابره	örtmüş	örtü örtmüş
101	ابره	örtü ile	örtü
108	ادویه گرم	taçın	tarçın
108	ادیان	دیده	دوید
108	اوراب	sahibin	rabbın
113	اوزیتون	gûn	gûrun
117	ارمز	ümüz	ürmüz
118	ارن بیژ	eren yebij	eren bij
119	از	نگرگش زیبکان	نگرگش زیبکان
120	از	Nizâmî	Halis
120	از پوست بیرون آوردن	sabah	Saba
120	ازدی	کوز	کوز
124	از راه خار برداشتن	جوانمردی کن و من بار	جوانمردی کن از من بار
125	از زبان جستن	sıçamak	sıçramak
126	از گره رفتن	varlığı	varı
126	از هم ریختن	ezher	ezkem
127	ازین دست	ازد	اندازد
127	ازدها	کتچ	گنج
127	اژنگ	ejnek	ejeng
127	اژنگ	ژنگ، اژنگ	ژنگ، اژنگ
128	اسب	fezin	ferzin
128	اسب افکن	برآشف ارسن راسفندیار	برآشف ازین پوراسفندیار
128	»	حوالی	جوانی بد
128	اسبغول	زائکه	ازانکه
129	اسبانامخ	dan üstaya kadar Farsça ile Türkçe kelimelerin aralarındaki tireler müsavî işareti olacaktır.	
131	اسپندرک	gözlerimin	güzellerimin
140	اسفرنگ	isfereng	isfereng
147	اشک میخ	شک میخ	اشک میخ
154	افزولیدن	افزولیدن	افزولیدن
156	افسون	hile ve riya	afsun ve hile
162	الفاختن	دری	درستی
163	الف از با ندانستن	elf ezba nedaristen (k.)	elf ezba nedaristen
163	»	سبیرا	سبج
163	الف برخاک	لف کشد	الف کشد
166	اماره	حداره	حداماره
168	انباردن	doldurmuş enbardeki	doldurulmuş enbardegi
170	انبوه	بنو	بنور
172	انجمن	برزگان	برزگان

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
172	انجھ	رفتہ	گرفتہ
172	انجھ	انجھوچ	انجھوچ
176	اندام	راوام	زالزام
177	اندروا	اندرواز	اندرواڑ
190	انگشت ہادن	انگشت وشتام	انگشت دشنام
192	انگور	می کرد وژگون	می گردد واژگون
192	انگیندن	پانوم	پاکبوم

Bunlardan başka (گن) olması icabeden harflardan birkaçı (ک) olmuş, birkaç nokta yanlış da kalmıştır.

